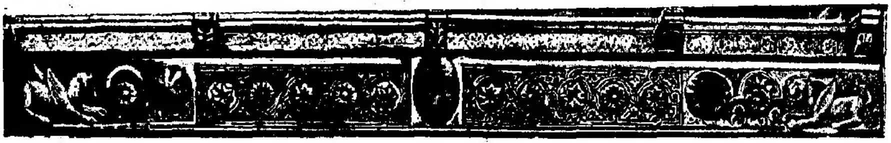
Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΠΟ
ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ
ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ
ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Διάζωμα τοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ ἐν Φωκίδι.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΟΜΝΗΝΟΙ. ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΤΑ ΜΕΤΑΞΥ ΙΣΑΑΚΙΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ ΚΑΙ ΑΛΕΞΙΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ

Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν μεγάλων ἐκείνων τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκογενειῶν αἵτινες ἐξελληνισθεῖσαι καὶ ταυτίσασαι τὴν τύχην καὶ τὰ συμφέροντα αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης καὶ τῶν συμφερόντων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας ἀπετέλεσαν τὸ πλεῖστον τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, ἥτις ἐκυβέρνησεν, ἐστήριξε καὶ ἐκλέϊσε τὸ κράτος ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Οἱ Κομνηνοὶ κατήγοντο ἐκ Παφλαγονίας· τοὐλάχιστον ἐκεῖ ὑπῆρχε τὸ μέγα αὐτῶν κτῆμα, ἡ Κασταμών. Οἱ πρῶτοι ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἱστορίας μνημονευόμενοι εἶναι οἱ δύο ἀδελφοὶ οἱ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ βουλγαροκτόνου ἀκμάσαντες Μανουὴλ καὶ Νικηφόρος. Τούτων ὁ νεώτερος, ὁ πρωτοσπαθάριος Νικηφόρος ὁ Κομνηνός, καθυπέταξε τῷ 1016 τὴν ἀρμενιακὴν χώραν Ἀσπρακανίαν (Vaspuracan) καὶ διατελέσας ἔκτοτε κυβερνήτης τῆς ἀνατολικωτάτης ταύτης χώρας πολλάκις κατετρόπωσε τὰ πέριξ πολέμια ἔθνη, μέχρις οὗ μετὰ δεκαετίαν ὁ Κωνσταντῖνος Η', φθονήσας τὴν ἐπιρροὴν ἣν ὁ ἐπὶ συνέσει καὶ ἀνδρείᾳ βεβοημένος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐκτήσατο ἐπὶ τοῦ ἰδίου στρατοῦ, καθήρεσεν αὐτόν, καὶ καταδικάσας ὡς συνομόσαντα κατὰ τῆς βασιλείας ἐπήρωσε τὰς ὄψεις αὐτοῦ. Ὁ δὲ πρεσβύτερος τούτου ἀδελφὸς Μανουὴλ Κομνηνὸς διετέλεσεν ἐπὶ Βασιλείου ὡσαύτως μέγας τῆς Ἀνατολῆς δομέστικος· καὶ τούτου υἱὸς ἦτο ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὅστις διέπρεψεν ὡσαύτως ὡς στρατηγὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ μετριοπαθής. Ἀλλὰ βασιλεύσας ἔμελλε νὰ ἀπαντήσῃ, παρεκτὸς τῶν ποικίλων

ἄλλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν δυσχερειῶν, τῶν γνωστῶν ἤδη εἰς τὸν ἀναγνώστην, νέαν τινὰ περιπλοκήν, τῆς ὁποίας τὰ σπέρματα ἀνέκαθεν μὲν ὑφίσταντο ἐν τῷ κράτει, πρὸ μικροῦ δὲ τότε ἤρχισαν νὰ λαμβάνωσι πολιτικὴν σπουδαιότητα.

Ἐπὶ τῶν λαμπροτέρων χρόνων τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου τὰ πράγματα τοῦ κράτους ἦσαν καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν εἰς χεῖρας τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀσθενῶν τοῦ οἴκου τούτου διαδόχων ἤρχισε νὰ ὑψώνῃ τὴν κεφαλὴν μερίς τις ἀνθρώπων, οἵτινες διέπρεπον μὲν ἐπὶ παιδείᾳ, ἦσαν δὲ ὅλως ἀδαεῖς τῶν πολεμικῶν πραγμάτων, καὶ ὅμως ἠξίουν νὰ ἀναλάβωσι τὴν κυβέρνησιν πολιτείας, ἥτις, περιεστοιχισμένη πανταχόθεν ὑπὸ πολεμίων ἀδιακόπως κατ' αὐτῆς ἐπιτιθεμένων, εἶχε πρὸ πάντων χρείαν στρατοῦ καλῶς ὠργανωμένου καὶ ἡγεμόνων ἐπιτηδείων νὰ συντηρῶσι καὶ νὰ ἄγωσι τὸν στρατὸν τοῦτον. Αἱ ἀφορμαὶ ἐξ ὧν προήχθη ἡ συγκρότησις τῆς νέας ταύτης πολιτικῆς μερίδος εἶναι ἄξιαι μελέτης. Τὸ Ἀνατολικὸν κράτος εἶχε μὲν ἐξελληνισθῆ κατὰ τὰς τελευταίας 6 ἑκατονταετηρίδας, ἀλλ' εἶχεν ἐξελληνισθῆ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ χριστιανικοῦ μᾶλλον ἢ τοῦ ἀρχεγόνου Ἑλληνισμοῦ, ἐξεπροσώπει τὸν ἐπίκτητον, τὸν ἀσιανὸν Ἑλληνισμὸν μᾶλλον ἢ τὸν ἀρχικόν, τὸν εὐρωπαϊκόν. Τοῦτο ἦτο τόσον ἀληθές, ὥστε, ἐνῷ ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ καὶ μάλιστα ἀπὸ Ἡρακλείου ἔπαυσεν ὅλως νὰ μεταχειρίζηται τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ μόνην γλῶσσαν ἐν τῇ διοικήσει, ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, ἐν τῷ στρατῷ εἶχε τὴν ἑλληνικήν, δὲν ἐπωνομάσθη Ἑλληνικὸν κράτος. Καὶ οὐ μόνον ἐξηκολούθει ὀνομαζόμενον Ρωμαϊκόν, ἀλλὰ καὶ πολέμιον ὑπελάμβανεν εἰς τὰ συστατικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, καθόσον ἀνέκαθεν τὸ ὄνομα τοῦτο ἐταυτίσθη μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ εἰδωλολάτρου. Ἕλληνες δὲ ἐκαλοῦντο ἰδίως οἱ ἐθνικοί· καὶ ἐντεῦθεν αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς κυρίως Ἑλλάδος ὠνομάζοντο Ἑλλαδικοί, ἵνα μὴ γίνῃ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Ἕλλην, ὡς ἀσυμβιβάστου ὅλως λογιζομένου πρὸς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὥστε συνέβη ἐνταῦθα τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον, ὅτι ἡ μὲν γλῶσσα τῆς κοινωνίας ταύτης καὶ τῆς πολιτείας ἦτο ἡ γλῶσσα ἥτις ἀποτελεῖ

Ἀλέξιος Κομνηνὸς καὶ Ἰσαάκιος Κομνηνός.
(Βατικανὴ βιβλιοθήκη).

ἓν τῶν κυριωτάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ χαρακτηριστικῶν, συγχρόνως ὅμως ἡ πολιτεία αὕτη καὶ κοινωνία δὲν ἀπεδέχοντο τὸ ἕτερον κύριον τοῦ Ἑλληνισμοῦ χαρακτηριστικόν, τὸ ὄνομα. Τοῦτο δὲ διότι ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο, ὡς γνωρίζομεν, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις εἶχε διαπλασθῆ πάλαι ποτὲ ἐν τῇ μητροπόλει αὐτοῦ, ἀλλὰ νέα τις διασκευὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις καὶ προηγουμένως ἤδη εἶχεν οὐσιωδῶς τροπολογηθῆ διὰ τῆς διαδόσεως εἰς Ἀσίαν καὶ τῆς μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπιμιξίας καὶ συμπράξεως.

Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἡ κοινωνία αὕτη διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐλάλει γλώσσης, ὅτι κατ' ἀκολουθίαν ἡ γλῶσσα αὕτη ἐσπουδάζετο ὡς πάτριος, ὅτι τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς ἀνεγινώσκοντο, ἡρμηνεύοντο, ἐθαυμάζοντο, ἀναγκαίως ἐπῆλθε συνοικείωσίς τις μεταξὺ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου. Τίς δύναται νὰ ἀναπνεύσῃ τὴν αὔραν τῶν αἰσθημάτων καὶ διανοημάτων τοῦ ἀειθαλοῦς διανοητικοῦ καὶ ἠθικοῦ παραδείσου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, χωρὶς νὰ ἀγαπήσῃ αὐτὰ καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ ρυθμίσῃ πρὸς ταῦτα τὸν ἴδιον βίον; Τοιοῦτό τι λοιπὸν ἤρχισε συμβαῖνον ἐν Βυζαντίῳ περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὑρισκόμεθα. Δὲν λέγομεν ὅτι εἶχεν ὅλως διόλου παύσει ποτὲ αὐτόθι ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας. Τὰ ἐπιγράμματα τῆς 6 καὶ 7 ἑκατονταετηρίδος, τὰ περὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ Ἡρακλείου ποιήματα τοῦ Γεωργίου Πισίδου, αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἡ ὑπὲρ τῶν πλατωνικῶν δογμάτων ἐπελθοῦσα ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἀντίδρασις, αἱ περὶ τῶν ἄθλων τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀκροάσεις τοῦ διακόνου Θεοδοσίου, καὶ μάλιστα ὁ περίφημος διάλογος **Φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος**, μαρτυροῦσιν ὅτι αἱ ἀναμνήσεις, αἱ παραδόσεις καὶ μέχρι τινὸς τὰ φρονήματα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ οὐδέποτε καθ' ὁλοκληρίαν ἐξέλιπον ἀπὸ τῆς κοινωνίας ἐκείνης. Ὁπόσον ὅμως ὀλίγον ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπενήργουν εἰς τὰ πνεύματα καὶ αὐτῶν τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν, ἐξάγεται ἀναμφισβητήτως ἐκ τούτου, ὅτι ἀπὸ τῆς 6 μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος σπανιώτατα οἱ χρονογράφοι ὑπαινίττονται ὁπωσδήποτε τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον, καὶ οὐδ' ἅπαξ τὸ ὄνομα Ἕλλην ἀναφέρεται ὡς οἰκεῖον τοῦ ἔθνους ὄνομα. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι γράφουσι μὲν τὴν Ἑλληνικήν, ὀνομάζονται ὅμως Ρωμαῖοι καὶ ἐκπροσωποῦσι κατάστασιν πραγμάτων ἐκ ποικίλων μὲν συστατικῶν ἀπαρτισθεῖσαν, ἐν ᾗ ὅμως ἐπεκράτει προδήλως ὁ χριστιανικὸς βίος, καὶ ὁ χριστιανικὸς βίος ὅπως ἐτροπολογήθη καὶ διεπλάσθη ὑπὸ τοῦ ἀσιανοῦ πνεύματος. Ἀλλ' ἀφ' ἧς τὰ γράμματα, αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι τούτων ζωηρῶς ἐπροστατεύθησαν ὑπό τε τῶν τελευταίων βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ὑπὸ τῶν πρώτων μάλιστα βασιλέων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐπῆλθε φυσικῷ τῷ λόγῳ καὶ περὶ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαιότητος πολὺ πλειοτέρα ἢ ἄλλοτε ἐπίδοσις. Ἡ ἐπίδοσις αὕτη, τῆς ὁποίας θέλομεν παρακολουθήσει βραδύτερον τὰς περιπετείας, ἐπενήργησεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν βαθμιαίαν διαμόρφωσιν τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, παρασκευάσασα τὴν ἐν αὐτῷ ἀναζωπύρησιν τοῦ ζωηφόρου ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀντὶ τοῦ πρότερον ἐπικρατοῦντος ἀσιανοῦ. Κατ' ἀρχὰς ὅμως παρήγαγε, διὰ παραδόξου συνδυασμοῦ περιστάσεων, μεγάλας συμφοράς. Ὡς ἐκ τῆς ἰδιαζούσης προστασίας ἥτις ἀπενεμήθη εἰς τὰ γράμματα συνεκροτήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τάξις λογίων ἀνδρῶν πολυάριθμος καὶ ἰσχυρά, ἥτις ἐπὶ τέλους ἐφθόνησε τὴν κατέχουσαν ἅπαντα τὰ κυριώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν. Ναὶ μὲν ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς οὐκ ὀλίγοι λόγιοι ἄνδρες ἐτέλουν πολλὰς καὶ ποικίλας τῆς κυβερνήσεως λειτουργίας, ἀπό τινος ὅμως χρόνου αἱ ἀξιώσεις αὐτῶν ὑπερεξωγκώθησαν. Οὐ μόνον ἦσαν ἤδη ἀσυγκρίτως πλειότεροι ἢ ἄλλοτε ἀλλὰ καὶ μετὰ περιφρονήσεως ἀπέβλεψαν πρὸς τοὺς ἄνδρας οἵτινες ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν τὴν τύχην τοῦ κράτους. Ἡ περιφρόνησις αὕτη δὲν ἦτο βεβαίως καθ' ὅλα δεδικαιολογημένη. Ἡ παιδεία τῶν χρόνων ἐκείνων ἦτο

ἥκιστα πρακτική. Οἱ λόγιοι ἔγραφον τὴν Ἑλληνικὴν καθαρώτερον ἢ ἄλλοτε, καὶ ἀνεγίνωσκον καὶ ἐνόουν τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς, ἀλλὰ πολὺ ἀπεῖχον ἔτι τοῦ νὰ ἐμφορῶνται ρώμης καὶ δραστηριότητος ἀξίας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ φρονήματος. Ἡ τοιαύτη τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπίρρωσις δὲν ἐπῆλθεν εἰμὴ βραδύτερον, πολὺ βραδύτερον. Τότε δὲ ἡ νέα ἐκείνη τοῦ Ἑλληνισμοῦ φάσις, νηπιάζουσα ἔτι, εἶχε πλείονα περὶ τοὺς λόγους ἢ περὶ τὰ ἔργα ἐμπειρίαν. Οὐδὲν ἧττον οἱ ἐκπροσωποῦντες αὐτὴν ἄνθρωποι, δι᾽ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἔγραφον τὴν Ἑλληνικὴν καθαρώτερον καὶ ἐνόουν τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς, ἤρχισαν νὰ συναισθάνωνται ὅτι εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως ἀλλότριοι τῶν ἀσιανῶν ἐκείνων σπαθοφόρων, οἵτινες δὲν συνεδέοντο μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰμὴ διὰ γλώσσης ἐκβαρβαρωθείσης. Πλὴν τούτου ἡ τάξις τῶν λογίων ἀνδρῶν ἐπέτυχε τότε σύμμαχον ἰσχυρόν, τὸν κλῆρον, ὅστις ἀπετροπιάζετο ὡσαύτως τοὺς μαχητὰς ἐκείνους, διὰ τὸν λόγον ὅτι οὗτοι, ἂν οὔτε τὴν συνείδησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ οὔτε ὑγιεῖς πάντοτε θρησκευτικὰς ἀρχὰς εἶχον, δὲν ἐστεροῦντο ὅμως πρακτικοῦ πνεύματος καὶ πολλάκις ἐπεχείρησαν νὰ περιορίσωσι τὰ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ κράτους προνόμια αὐτοῦ καὶ ὠφελήματα. Οὕτω δὲ προστατευθεῖσα, αὐξήσασα καὶ ὀχυρωθεῖσα ἡ τῶν λογίων ἀνδρῶν τάξις ἐκήρυξεν ἤδη ἀναφανδὸν πόλεμον κατὰ τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος.

Βυζαντινὸν ἀνάγλυφον τοῦ Ι´ ἢ ΙΑ´ αἰῶνος, τέχνης μιμουμένης τὴν Ἑλληνικήν, παριστάνον τὸν Ἡρακλέα παλαίοντα πρὸς τὸν λέοντα τῆς Νεμέας.

Εἴδομεν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου τὴν μερίδα ταύτην ὑποσκελίσασαν τὸν Νικηφόρον τὸν πρωτεύοντα καὶ περιποιήσασαν τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν ἀσθενῆ Θεοδώραν, δι᾽ ἧς ἤλπισεν εὐλόγως ὅτι θέλει ἄγει καὶ φέρει τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν· πάλιν δὲ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας ἀναβιβάσασαν εἰς τὸν θρόνον τὸν μωρὸν γέροντα Μιχαὴλ Στρατιωτικὸν καὶ δι᾽ αὐτοῦ τοσοῦτον καταπιέσασαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν ὥστε αὕτη ἠναγκάσθη νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς στάσεως ἐκείνης δι᾽ ἧς κατέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους προΐσταντο τῆς πολιτικῆς μερίδος ὁ πρόεδρος Κωνσταντῖνος ὁ Λειχούδης, ὅστις ἐπὶ πολὺν χρόνον εἶχε κυβερνήσει τὸ κράτος ὡς παραδυναστεύων τοῦ Μονομάχου, ἔπειτα δὲ μετὰ τὴν κατὰ τὸν Ἅδην τροπὴν τῶν στρατευμάτων τοῦ Μιχαὴλ διετέλεσεν εἷς τῶν πρεσβευτῶν δι᾽ ὧν ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐζήτησε νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν Κομνηνὸν καὶ τοὺς περὶ τοῦτον μεγάλους στρατηγούς· ὁ σύγκελλος Λέων Στραβοσπόνδυλος, ὁ ἐπὶ Μιχαὴλ Δ´ καὶ Θεοδώρας κυβερνήσας τὰ πράγματα· ὁ πρόεδρος Θεόδωρος ὁ Ἀλωπὸς καὶ ὁ ἐπιλεγόμενος ὕπατος τῶν φιλοσόφων Ψελλός, ἀμφότεροι μετὰ τοῦ Λειχούδου πρὸς τὸν Κομνηνὸν πρεσβεύσαντες. Καὶ εἶχε μὲν τὸ σύστημα τοῦτο ταπεινωθῆ ἤδη προφανῶς, ἀλλὰ δὲν εἶχε παραιτηθῆ τῶν ἀξιώσεών του καί, συγκείμενον ἐξ ἀνθρώπων πολυμηχάνων, εἶχε μυρίους τρόπους νὰ ἐξουδετερώσῃ διὰ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τὴν ἧτταν ἣν ὑπέστη ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης. Τοῦτο δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ ἡ ἀγέρωχος στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἡ ἔχουσα

ΟΙ

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

ΔΟΥΚΑΙ, ΚΟΜΝΗΝΟΙ, ΑΓΓΕΛΟΙ

Ἰσαάκιος Α' Κομνηνός	1057—1059
Κωνσταντῖνος Ι' Δούκας	1059—1067
Ρωμανὸς Δ' Διογένης	1067—1071
Μιχαὴλ Ζ' Δούκας ὁ Παραπινάκης	1071—1078
Νικηφόρος Γ' ὁ Βοτανειάτης	1078—1081
Ἀλέξιος Α' Κομνηνός	1081—1118
Ἰωάννης Β' Κομνηνός	1118—1143
Μανουὴλ Α' Κομνηνός	1143—1180
Ἀλέξιος Β' Κομνηνός	1180—1183
Ἀνδρόνικος Α' Κομνηνός	1183—1185
Ἰσαάκιος Β' Ἄγγελος	1185—1195
Ἀλέξιος Γ' Ἄγγελος	1195—1203
Ἰσαάκιος Β', *τὸ β'*, καὶ Ἀλέξιος Δ'	1203—1204
Ἀλέξιος Ε' ὁ Μούρτζουφλος	1204

τὴν συνείδησιν ὅτι δι᾽ αὐτῆς μάλιστα ἐσῴζετο τὸ κράτος. Ὥστε ὁ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἀγὼν ἔμελλεν ἀπαραιτήτως νὰ ἐξακολουθήσῃ. Πρὸς ταύτην λοιπὸν τὴν νέαν δυσχέρειαν ἐδέησε πρὸ πάντων νὰ παλαίσῃ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἅμα κατέλαβε τὴν ἀρχήν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ νέος βασιλεὺς ἦτο ἄνθρωπος μετριοπαθὴς καὶ συνετός, δὲν ἠθέλησεν, ὠφελούμενος ἐκ τῆς νίκης του, νὰ ἐξευτελίσῃ ὅλως διόλου τὸ σύστημα τῶν λογίων ἀνδρῶν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ περὶ τὰ τέλη οἵ τε πρεσβευταὶ καὶ ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ Κηρουλάριος συνέπραξαν ἐξ ἀνάγκης μέν, ἀλλ᾽ ὁπωσδήποτε συνέπραξαν, εἰς τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ. Ὅθεν ἐπεχείρησε νὰ οἰκονομήσῃ μᾶλλον τὰ πράγματα, συμβιβάζων ὅσον ἔνεστι τὰς δύο μερίδας.

Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς σπαθηφορῶν ἐπὶ νομίσματος

Ἐπὶ τούτῳ προεχειρίσατο μὲν πρόεδρον τὸν Ψελλόν, ἐτίμησε δὲ ἐξαιρέτως τὸν πατριάρχην, περιεποίησε τῇ ἐκκλησίᾳ πλείστην ἐλευθερίαν, ἐπέτρεψεν αὐτῇ τὸν πρότερον ὑπὸ τοῦ βασιλέως γενόμενον διορισμὸν τοῦ μεγάλου οἰκονόμου καὶ τοῦ σκευοφύλακος καὶ ἐτίμησε δι᾽ ἀξιωμάτων τοὺς ἀνεψιοὺς τοῦ Κηρουλαρίου. Ἀφ᾽ ἑτέρου ὅμως μὴ δυνάμενος οὔτε τοὺς συναγωνιστὰς αὐτοῦ νὰ ἀδικήσῃ οὔτε νὰ θυσιάσῃ καθ᾽ ὁλοκληρίαν τὰς ἀρχὰς τῆς μερίδος ἧς ἰδίως προΐστατο καὶ δι᾽ ἧς κατέλαβε τὴν βασιλείαν διώρισε τὸν Καταχαλὼν Κεκαυμένον κουροπαλάτην, καὶ τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἰωάννην μέγαν δομέστικον, εἰκόνισεν ἑαυτὸν ἐπὶ τῶν νομισμάτων κρατοῦντα σπάθην εἰς τὰς χεῖρας καί, τὸ σπουδαιότερον, ἀνεκάλεσε τὰς ἐπὶ τῶν τελευταίων βασιλέων πρὸς βλάβην τοῦ δημοσίου ταμείου γενομένας δωρεὰς καὶ ἐδήμευσε πολλὰ μοναστηριακὰ κτήματα. Ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν δυσηρέστησεν οὐδ᾽ αὐτὴν τὴν μερίδα τῶν λογίων ἀνδρῶν, συνάγεται ἐκ τοῦ τρόπου καθ᾽ ὃν ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πράγματος ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης, ὅστις εἰς ταύτην ἀνῆκε τὴν τάξιν τῶν ἀνθρώπων καὶ θέλει εἶναι ὁ κύριος ἡμῶν ὁδηγὸς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς προκειμένης περιόδου, ὡς πλησιέστατος εἰς τὰ πράγματα καὶ νοήμων ἀνήρ. Ὁ Σκυλίτσης λοιπὸν ἱστορήσας τὰ περὶ τῆς δημεύσεως ἐπιφέρει τὰς ἑξῆς· «Πρᾶγμα μὲν τοῖς ἀκρίτως σκοποῦσιν ἐκ τοῦ προχείρου ἀσεβείας καὶ παρανομίας ἐς ἄγαν πρὸς ἱεροσυλίαν φερόμενον, ἀποτέλεσμα δὲ μηδὲν ἄτοπον φέρον τοῖς ἐμβριθῶς σκοποῦσι καὶ πνευματικῶς, ἅτε εἰς ἀκτημοσύνην ἀπάγον τοὺς ταύτην ἐπαγγειλαμένους καὶ τὴν συβαριτικὴν καὶ χλιδῶσαν περικόπτον τρυφήν, καὶ μηδὲ τῶν πρὸς χρείαν ἐπιτηδείων καὶ ἀναγκαίων ἀποστεροῦν, καὶ τοὺς ἀγρογείτονας τῆς ἐκ τῶν μοναχῶν κακότητος καὶ πλεονεξίας ἐλευθεροῦν. Ὃ καὶ εἴθε εἰς τέλος αὐτῷ κατώρθωτο, οὐκ ἐπὶ τοῖς σεμνείοις μόνοις, ἀλλ᾽ ἐπὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πᾶσιν ἁπλῶς».

Ἀλλ᾽ ἂν τοιαῦτα ἐφρόνουν οἱ λόγιοι ἄνδρες, τοὐλάχιστον οἱ συνετώτεροι ἐξ αὐτῶν, περὶ τῶν διαταχθέντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὡς πρὸς τὰ μοναστηριακὰ κτήματα, ὁ πατριάρχης παρωργίσθη δεινῶς ἕνεκα τῶν διατάξεων τούτων, ὡς φαίνεται. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Σκυλίτσης ἀποδίδει τὴν αἴφνης ἐκραγεῖσαν ἀντιπολίτευσιν τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὸν ἀγέρωχον αὐτοῦ χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον ὁ βασιλεὺς προσέβαλε μὴ ἀποδεχόμενος πάντοτε τὰς συνεχεῖς καὶ πολλάκις ἀτόπους ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ καθ᾽ ἡμᾶς καίτοι μὴ ἀρνούμενοι τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον τοῦ πατριάρχου δὲν ἐννοοῦμεν πῶς, ἀφοῦ τοσοῦτον συνεβιβάσθη πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μονομάχον, παρὰ τοῦ ὁποίου δὲν λέγεται λαβὼν ἐξαίρετά τινα προνόμια, μετέβαλε διὰ μιᾶς τρόπον πρὸς τὸν ἐπιδαψιλεύσαντα αὐτῷ τοσαῦτα ὠφελήματα Κομνηνόν, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι οὗτος δὲν ἐνέδιδεν εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀξι-

ώτεις. Ἡ δλοσχερὴς μεταβολὴ τῶν πρὸς τὴν βασιλείαν σχέσεων τοῦ Κηρουλαρίου δυσκόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἄνευ σπουδαιοτέρας καὶ πρακτικωτέρας ἀφορμῆς πρὸς τὴν διένεξιν. Ἠξεύρομεν δὲ ἤδη ὅτι ἐδόθη ἀφορμὴ τοιαύτη διὰ τῆς δημεύσεως πολλῶν μοναστηριακῶν κτημάτων, ἥτις ἀείποτε ἐλογίσθη ὡς καιρία κατὰ τῆς ἐκκλησίας προσβολή. Καὶ φαίνεται λοιπὸν πιθανώτερον ὅτι ἕνεκα αὐτῆς κυρίως ὁ πατριάρχης ἤγειρε σημαίαν στάσεως κατὰ τοῦ βασιλέως. Διότι ἄλλως δεν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐπολιτεύθη τότε πρὸς τὸν ὑπέρτατον τῆς πολιτείας ἄρχοντα. Ἐπρέσβευσεν ὅτι ἡ ἱερωσύνη κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς βασιλείας καὶ περὶ τὰ τιμιώτερα μάλιστα εἶναι ἀνωτέρα αὐτῆς. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν θεωρίαν, ἀλλ' ἐφόρεσε καὶ τὰ κοκκοβαφῆ πέδιλα, τὰ ὁποῖα μόνοι οἱ βασιλεῖς ἐφόρουν. Καὶ οὕτω παρασταθεὶς ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ ὡς ἐπίσημος ἀντίπαλος τοῦ πολιτικοῦ ἄρχοντος ἤρχισε νὰ ἀπειλῇ αὐτὸν ἀναφανδόν, ἐπαναλαμβάνων πολλάκις παροιμίαν, ἔκτοτε καὶ μέχρι τῆς σήμερον λεγομένην, καὶ προφέρων αὐτὴν ἐπὶ τὸ δημωδέστερον «ἐῶ σὲ ἔκτισα, φοῦρνε, ἐῶ ἵνα σὲ χαλάσω». Ταῦτα δὲ μὴ ἀνεχόμενος ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεὺς ἐξώρισεν αὐτὸν καὶ τοὺς ἀνεψιοὺς αὐτοῦ, περὶ τὰ μέσα τοῦ 1058, εἰς Προκόννησον, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀποθανόντος αὐτοῦ προεχειρίσατο πατριάρχην, τῇ ψήφῳ τῶν μητροπολιτῶν καὶ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντός, τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς Κωνσταντῖνον Λειχούδην.

Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος ἀπήλλαξε μὲν ἐν τῷ μεταξὺ τὸ κράτος νέας τινὸς τῶν Οὔγγρων ἐπιδρομῆς καί τινος τῶν Πετσενέγων ἐπαναστάσεως, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ ἐξομαλίσῃ τὰς δυσχερείας ὅσας ἀπήντησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, οὔτε διὰ τῆς ἰσοσταθμίας ἣν ἠθέλησε νὰ τηρήσῃ πρὸς τὰς δύο ἀντιπάλους πολιτικὰς μερίδας, οὔτε διὰ τῆς αὐστηρότητος ἣν ἐπεδείξατο πρὸς τὸν πατριάρχην Μιχαὴλ Κηρουλάριον. Τὰ δύο συστήματα ἐξηκολούθουν ἐρίζοντα πρὸς ἄλληλα, ἡ δὲ τῶν λογίων ἀνδρῶν μερὶς ἐπλεονέκτει τῆς ἑτέρας. Ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, τὸ κυριώτερον ἀγλάϊσμα καὶ ἔρεισμα τῶν στρατιωτικῶν, δὲν ἀναφέρεται πλέον καὶ πιθανώτατα εἶχεν ἀποθάνει, διότι ὁ μετὰ εἴκοσι περίπου ἔτη ὡς ὑποστράτηγος τοῦ Βρυεννίου ἀναφερόμενος Κατακαλὼν ἦτο συγγενής τις μόνον τοῦ ἡμετέρου ἥρωος· πολλοὶ δὲ τῶν δευτερευόντων στρατηγῶν εἶχον αὐτομολήσει πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, πειθόμενοι ὅτι δι' αὐτῶν πρὸ πάντων ἠδύναντο νὰ διασώσωσι καὶ νὰ αὐξήσωσι τὰ ὠφελήματα αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οὐ μόνον ἡ στρατιωτικὴ μερὶς ἐταπεινώθη, ἀλλὰ καὶ ὁ στρατὸς παρημελήθη, ὥστε ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός ὅστις ἦτο φυσικὸς τῆς μερίδος ἐκείνης ἀρχηγὸς καὶ προσέτι δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῇ τὴν παράλυσίαν τοῦ στρατοῦ, δι' οὗ κυρίως τὸ κράτος ἐσῴζετο ἀπὸ τοσούτων πολεμίων, περιέστη εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ χαρακτῆρος τὴν ἀπαιτουμένην ἵνα ρυθμίσῃ κατὰ τὸ δέον τὴν περὶ αὐτὸν ἐπικρατοῦσαν ἀνωμαλίαν. Ταῦτα τοὐλάχιστον συνάγονται ἐκ τῶν μετ' ὀλίγον ἐπελθόντων διαφόρων γεγονότων. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1059 ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, προσβληθεὶς ἐν κυνηγίῳ ὑπὸ κεραυνοῦ καὶ νοσήσας παρῃτήθη τῆς βασιλείας καὶ ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου.

Μέχρι τίνος ἡ νόσος αὐτοῦ ὑπῆρξε τοιαύτη ὥστε νὰ καταναγκάσῃ αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ, δὲν ἠξεύρομεν· βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπέζησε περὶ τὰ δύο ἔτη καὶ ὅτι τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ παριστῶσιν αὐτὸν ὡς ὑγιαίνοντα. Ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ διαδόχου ὃν προεχειρίσατο καθίσταται πρόδηλον ὅτι εἶχε πτοηθῆ μᾶλλον ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν περισπασμῶν καὶ ὅτι, μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς προϊούσας ἀξιώσεις τῆς πολιτικῆς μερίδος, ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς αὐτήν. Τῳόντι ὁ Ἰσαάκιος εἶχε μὲν στερηθῆ τὸν ἕνα καὶ μόνον υἱὸν αὐτοῦ, ἠδύνατο ὅμως νὰ καταλίπῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὴν θυγατέρα του, συζευγνύων αὐτὴν μετά τινος τῶν ἐπισημοτέρων στρατηγῶν. Ἠδύνατο νὰ καταλίπῃ τὴν βασιλείαν εἰς

τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην, εἰς τὸν ἀνεψιόν του Θεόδωρον τὸν Δοκειανὸν ἢ εἰς ἄλλον τινὰ τῶν πολλῶν συγγενῶν τοὺς ὁποίους εἶχε. Καὶ ὅμως οὐδὲν τούτων ἔπραξε, διότι οὐδένα τῶν οἰκείων ἠθέλησε νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὴν ἀγωνίαν δι' ἧς εἶχεν αὐτὸς διέλθει. Προεχειρίσατο δὲ βασιλέα τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ συναγωνιστὴν Κωνσταντῖνον Δούκαν, ὅστις ἦτο μὲν εἷς τῶν στρατηγῶν οἵτινες ἐστασίασαν κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Στρατιωτικοῦ, ἀλλ' ἔκτοτε ἐπὶ τοσοῦτον παρεδόθη εἰς τὴν μερίδα τῶν λογίων ὥστε «τοῖς λόγοις ἐξόχως προκείμενος, ὤφελον, ἔλεγεν, ἐκ τούτων ἢ τῆς βασιλείας γνωρίζεσθαι». Εἰς δὲ τὴν τοιαύτην αὐτοῦ διάθεσιν συνετέλεσε βεβαίως καὶ τοῦτο, ὅτι εἶχε σύζυγον τὴν σοφολογιωτάτην Εὐδοκίαν, τὴν ποιήσασαν «τὴν Ἰωνιάν, ἤτοι συναγωγὴν θεῶν, ἡρώων τε καὶ ἡρωίνων γενεαλογίας καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς μεταμορφώσεων, μύθων τε καὶ ἀλληγοριῶν».

Τότε ἐπέσκηψαν ἤδη ἀκατάσχετα καὶ ὀλέθρια τὰ δεινά, καὶ μάλιστα τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων δεινά, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν μὲν νὰ ἀπειλῶσι τὸ κράτος ἐπὶ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, δὲν ἀπεσοβήθησαν δέ, καθ' ἃ ἠδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ ἐπὶ μίαν στιγμήν, διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας, στεφθεὶς κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως 1059, ἐπέστησε μὲν πλείστην προσοχὴν εἰς τὴν πολιτικὴν διοίκησιν, εἰς τὴν διαχείρισιν τῆς δικαιοσύνης, εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν, εἰς τὴν προστασίαν τῶν γραμμάτων, παντελῶς δὲ ὠλιγώρησε τοῦ στρατοῦ, ὅστις προῆλθεν ἐκ τούτου εἰς τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν. Ἰδίως δὲ ἡ περὶ τὰς σοφιστικὰς μεθόδους καὶ δικανικὰ προβλήματα ἐπικρατήσασα τότε μανία κατήντησε τοσαύτη «ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς στρατευομένους, τὰ ὅπλα κατὰ τὴν στρατείαν μεθέντας, συνηγόρους καὶ νομικῶν ζητημάτων γενέσθαι ἐραστάς». Περὶ ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένου τοῦ βασιλέως διηνεκῶς, «τῶν δὲ στρατιωτικῶν ἠμεληκότος καὶ ῥαθυμήσαντος, τὰ τῆς Ἀνατολῆς καὶ μᾶλλον τὰ ἐν τοῖς τέρμασι τῶν μερῶν τῶν Ρωμαϊκῶν, ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐφέροντό τε καὶ ἤγοντο, καὶ ἐληίζοντο καὶ διεφθείροντο ἅπαντα τῇ τε τῶν Τούρκων ἐπιδρομῇ καὶ κατισχύσει καὶ τῇ βιαίᾳ ὑποχωρήσει καὶ δειματώσει τῶν ἠμελημένων στρατιωτῶν». Ἐν τῷ διαστήματι τῆς ὀκταετοῦς τοῦ Δούκα βασιλείας, 1060—1067, οἱ Τοῦρκοι οὐ μόνον ἐλεηλάτησαν τὴν Ἰβηρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Χαλδαίαν, τὴν Μελιτηνήν, τὴν Κολώνειαν καὶ ὅλας τὰς περὶ τὸν Εὐφράτην χώρας, ἀλλὰ καὶ ὁριστικῶς ἐκυρίευσαν τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν. Ἀφ' ἑτέρου ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ οἱ Νορμαννοὶ κατέλαβον ὅλας τὰς πόλεις ὅσας κατεῖχον ἔτι αὐτόθι οἱ ἡμέτεροι, ἐξαιρέσει μιᾶς καὶ μόνης, τῆς Βάριος. Ἀλλὰ καὶ τῶν πλησιεστέρων εἰς τὴν πρωτεύουσαν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν ἡ τύχη δὲν ἀπέβη ἀγαθωτέρα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἐν ἔτει 1065 ἐπεφάνη ἀπὸ βορρᾶ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἴστρου ἕτερόν τι τουρκικὸν ἔθνος, οἱ καλούμενοι Οὖζοι ἢ Ὀγοῦζοι. Οἱ βάρβαροι οὗτοι, συμποσούμενοι κατὰ μὲν τὸν Σκυλίτσην εἰς ἑξήκοντα μυριάδας μαχίμων ἀνδρῶν, κατὰ δὲ τὸν Ζωναρᾶν εἰς χιλιάδας μόνον ἑξήκοντα, διεπέρασαν παγγενεὶ ἐπὶ ἀναριθμήτων ἀκατίων παντὸς εἴδους τὸν Ἴστρον, καὶ κατατροπώσαντες τὸν ἐκ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων συγκείμενον στρατὸν τὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασίν των ἐπλήρωσαν ἅπασαν τὴν ὕπαιθρον Βουλγαρίαν. Μοῖρα δέ τις αὐτῶν προήλασε μέχρι Θεσσαλονίκης καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος, λυμαινομένη πᾶν τὸ προστυχὸν καὶ ἁρπάζουσα λείαν ἀναρίθμητον. Καὶ αὐτὴ μὲν καταληφθεῖσα ἐν τῇ ἐπιστροφῇ ὑπὸ χειμῶνος βαρυτάτου ἀπέβαλε πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἢ προσεκτήσατο καὶ ἐπανέζευξεν ἀθλίως εἰς τὴν τῶν οἰκείων παρεμβολήν. Ἀλλ' οἱ τελευταῖοι οὗτοι, οἵτινες ἀπετέλουν καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους, ἐξηκολούθουν κατέχοντες τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἐκεῖθεν ὁρμώμενοι ἐλεηλάτουν Θράκην καὶ Μακεδονίαν. Ὁ βασιλεὺς ἐζήτησε νὰ καταπείσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ὑποχωρήσωσι διὰ ποικίλων

δώρων, καὶ ἀποτυχὼν ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ ἐκστρατεύσῃ. Τοσαύτη ὅμως ἦτο ἡ τῶν στρατιωτῶν ἔνδεια ὥστε, ἐνῷ πρὸ 50 ἐτῶν στρατοὶ πολυάριθμοι ἤλαυνον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀδιακόπως κατὰ τῶν ποικίλων τοῦ κράτους πολεμίων, ἤδη ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξέλθῃ κατὰ τῶν Οὔζων εἰμὴ μετὰ 150 καὶ μόνων ἀνδρῶν. Εὐτυχῶς, μόλις ἀφίκετο εἰς τοὺς λεγομένους Χειροβάκχους, καὶ κατέφθασεν ἡ ἀγγελία ὅτι οἱ φοβεροὶ ἐκεῖνοι ἐχθροὶ κατεστράφησαν ὑπὸ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ καὶ τῶν ἐπιτεθέντων κατ' αὐτῶν Βουλγάρων καὶ Πετσενέγων (1). Οἱ δὲ ὀλίγοι περισωθέντες προσῆλθον πρὸς τὸν βασιλέα καὶ λαβόντες γῆν δημοσίαν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἐγένοντο σύμμαχοι αὐτοῦ καὶ ὑπήκοοι. Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τῶν ἀναριθμήτων ἐκείνων ἐπιδρομῶν ὅσαι ἐγένοντο ἀπὸ βορρᾶ ἐν διαστήματι ἐτῶν ἑπτακοσίων τοὐλάχιστον ἡ τελευταία ὁπωσοῦν σπουδαία καὶ μεγάλη. Καὶ ἦτο καιρὸς τῇ ἀληθείᾳ νὰ παύσῃ τὸ κακὸν τοῦτο, διότι, ἂν ἐξηκολούθει, οὐ μόνον τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἤθελον ἐξαλειφθῇ εἰς τὰς βορειοτέρας ἐκείνας χώρας ἀλλὰ καὶ οἱ προηγουμένως αὐτόθι ἐγκατασταθέντες ἀλλόφυλοι, οἱ ὁπωσοῦν ἐν τῷ μεταξὺ πολιτισθέντες, ἤθελον καταστραφῇ. Καὶ τούτου ὅμως μὴ γενομένου, οἰκτρὰ ὁπωσδήποτε ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Βουλγαρίας καὶ ἐν μέρει τῆς Μακεδονίας, ἐξ ὧν εἰς μὲν τὴν πρώτην προσετέθησαν ἀπό τινος χρόνου παρεκτὸς τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλαύων οἱ Πετσενέγοι, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἐκτὸς τῶν προηγουμένων ἀλλοφύλων οἱ Οὖζοι. Ὥστε ὁ Ἑλληνισμὸς ἠλαττώθη μὲν πάλιν ἐν Μακεδονίᾳ, ἀπέβαλλε δὲ ὁσημέραι τὴν πιθανότητα τοῦ νὰ κατισχύσῃ αὖθις ποτὲ ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ.

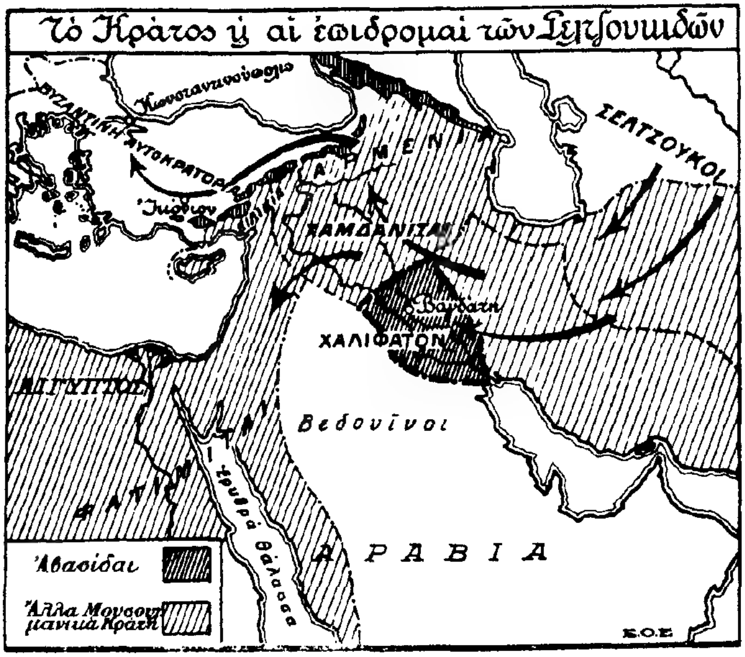

Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός
(Ἐκ βυζαντινοῦ χειρογράφου)

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς πολιτικῆς μερίδος κατὰ τοῦ στρατιωτικοῦ συστήματος· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπέβησαν ἔτι δεινότερα. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας ἀπεβίωσε κατὰ Μάιον τοῦ 1067. Περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου εἶχεν ἀναγορεύσει καίσαρα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην Δούκαν καὶ εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐπιτροπείαν τῶν ἀνηλίκων αὐτοῦ υἱῶν Μιχαήλ, Ἀνδρονίκου καὶ Κωνσταντίνου εἰς τὴν μητέρα αὐτῶν Εὐδοκίαν, ἀφοῦ ἔλαβε παρ' αὐτῆς ἔγγραφον διαβεβαίωσιν ὅτι δὲν θέλει ἔλθει εἰς δεύτερον συνοικέσιον. Ἡ δὲ ἔγγραφος αὕτη διαβεβαίωσις κατετέθη παρὰ τῷ πατριάρχῃ Ἰωάννῃ Ξιφιλίνῳ, ὅστις ἦτο εἷς ἐκ τῶν μᾶλλον περιβλέπτων ἀνδρῶν τῆς πολιτικῆς μερίδος καὶ εἶχεν ἀναβῆ εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον ἀπὸ τοῦ 1064, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖνος Λειχούδης. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ μηχανήματα, δι' ὧν ἡ πολιτικὴ μερὶς ἤθελε

(1) Οἱ Οὖζοι οὗτοι ἢ Ὀγοῦζοι ἦσαν λαὸς τουρκικός, ἀλλ' ὄχι ὡς οἱ Σελδσοῦκοι, ἐκ τῶν μωαμεθανικῶν τουρκικῶν λαῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τουρκικῇ εἰδωλολατρείᾳ μενόντων, ὡς ἦσαν τοιοῦτοι καὶ οἱ Τοῦρκοι, Πετσενέγοι καὶ Κουμάνοι.

νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ κράτος αὐτῆς, ἔμελλον νὰ ἀνατραπῶσι διὰ τῆς βίας τῶν πραγμάτων. Πρὸς δυσμὰς μὲν οἱ Νορμαννοὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἀπέβαινον ἰσχυροὶ ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἔμελλον νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Βάριος, ἥτις ἦτο τὸ τελευταῖον ἐν Ἰταλίᾳ προπύργιον τῆς αὐτόθι ἀνατολικῆς κυριαρχίας, πρὸς ἀνατολὰς δὲ οἱ Τοῦρκοι (1) ἐμβαλόντες αὖθις εἰς τὸ κράτος ἐλεηλάτουν τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σύνορα αὐτοῦ. Οἱ βασιλικοὶ στρατοὶ ὄντες ἀπλήρωτοι, πάσχοντες ἔνδειαν τῶν ἀναγκαίων καὶ κακῶς στρατηγούμενοι, ἢ ἀπεποιοῦντο νὰ πολεμήσωσιν ἢ ματαίως ἠγωνίζοντο. Οἱ Τοῦρκοι τρέψαντες τοὺς Μελιτηνούς (2), οἵτινες καὶ μόνοι ἐπεχείρησαν ν' ἀντισταθῶσι, προήλασαν μέχρι Καισαρείας, ἐκυρίευσαν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν (3), ὥρμησαν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Κιλικίαν, ἐδήωσαν ὡσαύτως τὴν ἐπαρχίαν ταύτην, καὶ ἐμβαλόντες εἰς Συρίαν ἐπήγαγον μέγαν ὄλεθρον περὶ Χαλὲπ καὶ Ἀντιόχειαν.

Ἡ κοινὴ γνώμη ἐκραύγαζεν ὅτι ἡ κυβέρνησις δεῖται χειρῶν στιβαρωτέρων· «ἐξ ἀνάγκης, λέγει ὁ Σκυλίτσης, βασιλέως ἐδεήθη τὰ πράγματα δυναμένου αὐτὰ ποσῶς καταστῆσαί τε καὶ ὁμαλίσαι ἐν οὕτως ἐναντίοις καιροῖς». Ἡ Εὐδοκία ἐνόησεν ὅτι πρέπει νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην καὶ ἔρριψε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς εἰς τὸν Ρωμανὸν Διογένην, ἕνα τῶν μεγάλων ἀντιπροσώπων τῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, στρατηγὸν γενναιότατον ἅμα καὶ τὴν ὄψιν κάλλιστον (4). Ἀλλ' ᾐσθάνετο ὅτι δὲν θέλει δυνηθῆ εὐκόλως νὰ καταπείσῃ εἰς τὴν τοῦ στρατηγοῦ ἀνάρρησιν τὴν σύγκλητον, ἐν ᾗ ἐπλειονοψήφει ἡ πολιτικὴ μερίς, καὶ τὸν πατριάρχην, ὅστις ἦτο εἷς τῶν κυριωτέρων τῆς μερίδος ταύτης ὀπαδῶν. Ὅθεν ἐσοφίσθη τέχνασμα ἀστεῖον ἅμα καὶ ἐπιτήδειον. Ὁ πατριάρχης εἶχεν ἀδελφὸν ὀνόματι Βάρδαν, ὅστις ἦτο ἄνθρωπος ἀσελγέστατος καὶ πρὸς τὰς ἡδονὰς σφόδρα ἔκδοτος, μηδὲν ἄλλο κεκτημένος

---

(1) Οἱ Σελδσοῦκοι Τοῦρκοι.

(2) Τοὺς ἐν Μελιτηνῇ δηλονότι μωαμεθανοὺς τοῦ κράτους τῶν Δανισμένδ (τῆς δυναστείας Δανισμένδ) τῆς ἱδρυθείσης ἐν τῇ ὑπὸ Ἀράβων ἀρχομένῃ ταύτῃ χώρᾳ μικρὸν πρὸ τῶν Σελδσουκικῶν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπιδρομῶν.

(3) Τότε ἐσυλήθη καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ πλουσιώτατον εἰς ἀφιερώματα μαυσωλεῖον τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

(4) Ὁ Ρωμανὸς Διογένης Καππαδόκης.

προτέρημα. Ἡ βασίλισσα λοιπὸν διεμήνυσεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας ὅτι, ἐὰν ἐξαφανίσῃ τὴν ἔγγραφον ἐκείνην διαβεβαίωσίν της, προθύμως θέλει συζευχθῆ τὸν ἀδελφόν του. Ὁ δὲ κατέπιεν ἀμέσως τὸ δέλεαρ καὶ μετεχειρίσθη πᾶσαν αὐτοῦ τὴν εὐγλωττίαν, ἵνα δώσῃ εἰς τοὺς συγκλητικοὺς καὶ μάλιστα εἰς τὸν μέγιστα παρ' αὐτοῖς ἰσχύοντα Ψελλόν, νὰ ἐννοήσωσι τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐκπληρωθῇ ἡ κοινὴ γνώμη ἡ ἀπαιτοῦσα νὰ συζευχθῇ ἡ βασιλὶς ἀνδρὶ γενναίῳ καὶ θυμοειδεῖ, προσέξας, ἐννοεῖται, νὰ μὴ ἐκστομήσῃ τίς ἦτο ὁ θυμοειδὴς οὗτος καὶ γενναῖος ἀνήρ· ἀφοῦ δὲ παρεσκεύασεν οὕτω τὰ πάντα, ἐνόμισεν ὅτι ἔμελλεν ἤδη νὰ χαιρετίσῃ τὴν βασίλισσαν ὡς νύμφην του ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ. Ἀλλὰ τότε αἴφνης, πρὸς δεινὴν ἔκπληξιν τοῦ ἀρχιερέως καὶ πρὸς μέγα σκάνδαλον τῆς μεγάλης πολιτικῆς μερίδος καὶ ἰδίως τοῦ προϊσταμένου αὐτῆς Ψελλοῦ, εἰσέρχεται διὰ νυκτὸς εἰς τὰ βασίλεια ὁ Ρωμανὸς Διογένης καὶ συζευχθεὶς τῇ βασιλίδι ἀναγορεύεται παρευθὺς βασιλεὺς τῇ 1 Ἰανουαρίου 1068.

Ὁ Ρωμανὸς Διογένης ἐγεννήθη ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν στρατιωτικῶν ἐκείνων οἰκογενειῶν αἵτινες, ἕλκουσαι τὸ γένος ἐκ μικρᾶς Ἀσίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προΐσταντο τῆς πολεμικῆς μερίδος καὶ ἀπετέλουν τὸ κύριον στήριγμα τοῦ κράτους. Ἦτο ἄνθρωπος δραστήριος, γενναῖος, φιλόδοξος καὶ χρηστός, ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναί τις τότε χρηστὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς δυσχερείας μεγάλας, ὧν ἡ μεγίστη ἦτο ἡ ἀκμάζουσα καὶ ὁσημέραι προαγομένη ἀπ' ἀνατολῶν ἐπιδρομὴ τῶν Σελδζουκιδῶν Τούρκων. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς καταγωγῆς, περὶ τῶν πρώτων ἡγεμόνων καὶ περὶ τῶν πρώτων κατορθωμάτων τῶν νέων τούτων ὀπαδῶν τοῦ Ἰσλάμ, οἵτινες ἐπέπρωτο νὰ ἀναζωπυρήσωσι κατὰ τὴν ἑνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα τὸν ἐν Ἀσίᾳ μαρανθέντα μωαμεθανισμόν. Δὲν εἶχον δὲ μόνον τὴν πολεμικὴν ὁρμήν, τὴν συνήθη εἰς ἅπαντας τοὺς νεοφύτους μωαμεθανούς, ἀλλὰ καὶ ἀρετάς τινας ἄλλας τὰς ὁποίας οἱ μὲν τελευταῖοι Τοῦρκοι, οἱ Ὀσμανίδαι, οἱ τὴν Κωνσταντινούπολιν κυριεύσαντες, οὐδέποτε ἐκτήσαντο, οἱ δὲ πρῶτοι μωαμεθανοί, οἱ Ἄραβες δὲν ἀνέδειξαν εἰμὴ μέχρι τινὸς μόνον. Οἱ Σελδζουκίδαι ὑπῆρξαν ζηλωταὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ὅπερ συνέβη καὶ ἐν τῷ πρώτῳ μωαμεθανικῷ κόσμῳ· ἀλλ' ὅπερ οὐδέποτε συνέβη καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ μωαμεθανικῷ κόσμῳ, αὐτοὶ οἱ σουλτάνοι τῶν Σελδζουκιδῶν, αὐτοὶ οἱ ὕπατοι αὐτῶν λειτουργοὶ διέπρεπον ἐπὶ παιδείᾳ, καί, τὸ σπουδαιότερον, ἐφήρμοζον ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ τὰς ἐξ αὐτῆς ἀπορρεούσας ἀρετάς. Ἡ χρυσῆ αὕτη περίοδος τῶν Σελδζουκιδῶν δὲν διήρκεσε πολύ, ἀλλ' ὅμως διήρκεσεν ἀρκούντως, ὥστε νὰ καταφέρωσιν οὗτοι πληγὰς καιρίας κατὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους. Ἔτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, 1063, εἶχεν ἀποθάνει ὁ Τογρουλβέγ, τὸν ὁποῖον ἠξεύρουσιν ἤδη οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν ὡς ἕνα τῶν ἱδρυτῶν τοῦ Σελδζουκικοῦ κράτους. Ἐπειδὴ υἱὸν δὲν εἶχε, διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἄλπ-Ἀρσλάν, ὅστις ἐφημίσθη ἐπί τε πολεμικοῖς κατορθώμασι καὶ ἐπὶ τῇ ἀκριβείᾳ μὲ τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ἐν τῷ βίῳ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας. Ἔτι δὲ ὀνομαστότερος ὑπῆρξε καθ' ὅλα ταῦτα ὁ βεζίρης αὐτοῦ Νεζὰμ-ἐλ-Μούλκ. Ἤδη ὁ τοῦ Τογρουλβὲγ βεζίρης Κχαυερὰν ἐφημίσθη ἐπὶ τῷ ζήλῳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ μεγάλου θεολόγου Ἀβουσαῒδ Μεχεμέχ, ὅστις ἔζησεν ἐπὶ τῶν υἱῶν τοῦ Ἄλπ-Ἀρσλάν, καὶ ἑτέρου Ἀβουσαΐδ, ὅστις ὠνομάσθη βασιλεὺς τοῦ διανοητικοῦ βίου, καὶ τοῦ ποιητοῦ Ἀνουαρῆ, ὅστις ἤκμασεν ἐν τῇ ἑπομένῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Σανδζάρ, τὴν τετρακτὺν τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν οὓς ἄχρι τοῦδε οἱ Πέρσαι ὑπολαμβάνουσιν ὡς τὰ κοσμήματα τοῦ Κχορασὰν τῆς χώρας ἐξ ἧς οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ὡρμῶντο. Ἀλλὰ πάντας τούτους ὑπερέβαλεν ὁ βεζίρης Νεζὰμ-ἐλ-Μούλκ, ὅστις ὑπῆρξεν οὐ

μόνον κυβερνήτης τῶν πραγμάτων ἔμπειρος καὶ ἀνὴρ λόγιος περιφανής, ἀγωνισθεὶς ὡς οὐδεὶς ἄλλος περὶ τὴν διάδοσιν καὶ ἀναζωπύρησιν τῆς παιδείας καθ' ὅλον τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ περὶ ἕκαστον βῆμα τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου ἐτήρησε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ παραγγέλματα τῆς θρησκείας αὐτοῦ, ἀναδειχθεὶς δικαστὴς μὲν αὐστηρότατος, εὐεργέτης δὲ τῶν πενήτων ἀκάματος καὶ ὑπηρέτης πιστὸς τοῦ κυριάρχου του.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ πολέμιοι, οἵτινες κυριεύσαντες ἤδη τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν ἠπείλουν δι' ἐπιδρομῶν φοβερῶν τὴν κατάκτησιν ἁπάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Ρωμανὸς Διογένης ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς αὐτούς, καὶ κατὰ τοῦτο καλῶς ἔπραξεν. Ἀλλ' ἐπεχείρησε νὰ πολεμήσῃ αὐτοὺς πρὶν ἢ ὀργανώσῃ στρατὸν ἀξιόμαχον, καὶ πρὶν ἢ ἀσφαλίσῃ ὁπωσοῦν τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει πράγματα, κατὰ δὲ τοῦτο ἥμαρτεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας. Ἡ ὑλικὴ τοῦ κράτους ἀναδιοργάνωσις ἦτο τόσῳ μᾶλλον ἀπαραίτητον νὰ προηγηθῇ ἔτι τοῦ προκειμένου ὅσῳ οὐ μόνον ὁ λαός, καθ' ἃ γινώσκομεν, ἔπασχεν ἠθικὴν νόσον ἀνεπανόρθωτον, ἀλλ' ἡ νόσος αὕτη εἶχε καταλάβει πρὸ ἱκανοῦ χρόνου καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑπερτάτους τῆς πολιτείας ἄρχοντας. Ἐνῷ τὸ κράτος ὑφίστατο τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ σωθῇ εἰμὴ διὰ τῆς κοινῆς πρὸς τὸν βασιλέα ἀφοσιώσεως, πάντες ἐξ ἐναντίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπεβούλευον αὐτόν· ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἀνδρόνικος καὶ Κωνσταντῖνος, οἱ υἱοὶ τοῦ προβασιλεύσαντος Κωνσταντίνου Δούκα, ὁ ὕπατος τῶν φιλοσόφων Ψελλός, ὁ ὑπέρτιμος Νικηφόρος ὁ Παλαιολόγος καὶ ἄλλοι. Αὐτὴ ἡ Εὐδοκία δὲν ἔμελλε νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὸν σύζυγον, εἰμὴ ἐνόσῳ ηὐνοεῖτο ὑπὸ τῆς τύχης. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ρωμανός, καίτοι ἦτο ὁ χρηστότερος ἴσως ἄνθρωπος τοῦ κράτους, δὲν διετέλει ἀμέτοχος ἀγεννῶν τινων αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα ἐπενήργησαν ὀλεθρίως εἰς τὴν τύχην αὐτοῦ, καὶ ὢν ἐνάμιλλος μὲν βεβαίως τοῦ ἀντιπάλου του κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν τόλμην δὲν εἶχεν ὅμως τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ σύνεσιν καὶ μετριοπάθειαν.

Ὁ Ρωμανὸς ἅμα ἐβασίλευσε διέταξε τὸν στρατὸν νὰ συγκεντρωθῇ εἰς Φρυγίαν. δύο δὲ μόλις μῆνας ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ μετέβη καὶ αὐτὸς εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν, ἵνα διατάξῃ ἐκ τοῦ προχείρου τὰ δέοντα πρὸς τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πορείαν. Ἡ περιγραφὴ ἣν δίδει ἡμῖν ὁ Σκυλίτσης τοῦ στρατοῦ τούτου εἶναι ὄντως ἐλεεινή. Εὐάριθμος ὤν, λέγει, καὶ τεταπεινωμένος ὑπὸ τῆς πενίας καὶ κακουχίας, ἀπεστερημένος ὅπλων καὶ ἵππων καὶ τῆς ἄλλης παρασκευῆς, ἀπλήρωτος, ἄναλκις καὶ φέρων σημαίας ρυπαράς, πολλὴν ἐπροξένει τὴν ἀθυμίαν εἰς πάντα ἄνθρωπον ἀναλογιζόμενον ὁποῖά τινα ἦσαν τὰ στρατόπεδα τοῦ κράτους ἄλλοτε καὶ ποῦ ἤδη κατήντησαν. Ὁ Ρωμανὸς ἠγωνίσθη πάσῃ δυνάμει νὰ ζωογονήσῃ τὸ ἄψυχον τοῦτο σῶμα διὰ τῆς προμηθείας τῶν ἀναγκαίων, ὅσα ἦτο δυνατὸν νὰ συλλεγῶσιν ἐν τοσούτῳ βραχεῖ χρόνου διαστήματι καὶ διὰ τῶν ὀλίγων τοῦ δημοσίου ταμείου πόρων· καὶ ἐνεθάρρυνεν ὁπωσοῦν τὸν ὄχλον ἐκεῖνον διὰ προβιβασμῶν καὶ δώρων καὶ ἐπιτηδείας ἐκλογῆς τῶν ἀξιωματικῶν καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ παρουσίας. Ἀλλ' ὁ στρατὸς οὗτος ἔπασχε καὶ ἄλλην τινὰ δυσθεράπευτον νόσον. Συνέκειτο ἐξ ἐθνῶν ποικίλων οὐ μόνον ἰθαγενῶν Μακεδόνων καὶ Καππαδοκῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ Βουλγάρων καὶ Οὔζων καὶ Φράγκων καὶ Βαριάγων καὶ ἄλλων συγκλύδων φυλῶν· ἐξ ὧν οἱ μὲν Οὖζοι καὶ οἱ Φράγκο ἀπέδειξαν μετ' οὐ πολὺ ὅτι ἦσαν ἕτοιμοι νὰ στασιάσωσιν ἐπὶ ἐλαχίστῃ προφάσει, οἱ δὲ ἄλλοι ἤγοντο ὑπὸ στρατηγῶν οἵτινες, ραδιουργούμενοι ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπολιτεύσεως, ἔμελλον νὰ θυσιάσωσι πᾶν κοινὸν συμφέρον εἰς τὰ κατὰ τοῦ Ρωμανοῦ πάθη αὐτῶν. Διὰ στρατοῦ τοιούτου δὲν ἦτο δυνατὸν βεβαίως νὰ κατορθωθῶσιμ εγάλα πράγματα. Οὐδὲν ἧττον ὁ Ρωμανὸς πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἀναστείλῃ ὁπωσοῦν τὴν ὁρμὴν τῶν Τούρκων ἐστράτευσεν ἐπ' αὐτοὺς ἄνευ ἀναβολῆς. Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι διὰ

τόλμης καὶ δραστηριότητος, καὶ τῆς μεγάλης ὑπολήψεως ἣν εἶχον περὶ αὐτοῦ οἱ πολέμιοι, ἂν δὲν ἐπέτυχε νίκην ὁλοσχερῆ, ἀνεχαίτισεν ὅμως τὰς προόδους αὐτῶν.

Οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἐκπέμψει δύο στρατούς, τὸν μὲν εἰς τὴν ἄνω μικρὰν Ἀσίαν, πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου πόντου, τὸν δὲ εἰς Κιλικίαν καὶ Συρίαν. Ἡ πρώτη μοῖρα αὐτῶν, ἅμα ἤκουσε τὴν ἐκστρατείαν τοῦ βασιλέως, ὑπεχώρησεν, ὥστε οὗτος ὁρμήσας ἤδη πρὸς μεσημβρίαν διετέλεσεν ἀγωνιζόμενος, κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 1068, ἐν Συρίᾳ. Ἐκεῖ, ὁτὲ μὲν τρέπων τοὺς πολεμίους, ὁτὲ δὲ ὑπενδίδων εἰς αὐτούς, ἀείποτε δὲ κινδυνεύων καὶ λαμπρῶς ἀγωνιζόμενος, τοῦτο τοὐλάχιστον ἐπέτυχεν, ὅτι διεκώλυσεν ἐπὶ μικρὸν τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἐν ἀρχῇ δὲ Ἰανουαρίου τοῦ 1069 ἀποπέμψας τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ εἰς παραχειμασίαν ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἡ πιστὴ εἰσέτι Εὐδοκία, τιμῶσα τὴν τοῦ βασιλέως ἀρετὴν καὶ βραβεύουσα τοῦ ἐραστοῦ τοὺς ἄθλους, προσέφερεν αὐτῷ τὴν Ἰωνίαν (1). Ἀλλ' αὐτὸς μὴ διατρίψας παρ' αὐτῇ εἰμὴ δύο μόνον μῆνας, καθ' οὓς ἐνησχολήθη περὶ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν καὶ περὶ τὴν περιποίησιν τῶν συγκλητικῶν διὰ δεξιώσεων, τιμῶν καὶ χρηματικῶν δωρεῶν, ἀπῆλθεν αὖθις, οὐδὲ τὰς πασχαλίους ἡμέρας περιμείνας, κατὰ τῶν πολεμίων.

Νόμισμα Ρωμανοῦ Δ' Διογένους
Ἐπιγραφὴ Μ(ῆτερ) Θε(οῦ) ΠΑΡΘΕΝΕ ΣΟΙ ΠΟΛΥΕΝΑΙ ΟΣ ΗΛΠΙΚΕ ΠΑΝΤΑ ΚΑΤΟΡΘΟΙ» ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων

Ἐπὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἐκστρατείας ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται ἀριδήλως τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἠθικῆς τοῦ στρατοῦ παραλυσίας. Μία τῶν Φράγκων μοῖρα ἀποστατήσασα ἀπῆλθεν εἰς Μεσοποταμίαν ἐπὶ λεηλασίᾳ, ὁ δὲ στρατηγὸς Φιλάρετος ἄγων ἰσχυρὸν τοῦ στρατοῦ σῶμα ἐγκατέλιπε τὴν χώραν ἧς εἶχεν ἐπιτραπῇ τὴν φυλακήν, καὶ κατετροπώθη αἰσχρῶς ὑπὸ τῶν πολεμίων. Τὸ δὲ δεινότερον, οἱ Τοῦρκοι ἐπανέλαβον τὰς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπιδρομάς. Ὁ βασιλεὺς ἐνίκησε μὲν αὐτοὺς περὶ Καισάρειαν, ἀλλὰ βλέπων ὅτι πανταχοῦ ὅπου δὲν ἦτο παρὼν οἱ ὑποστράτηγοι αὐτοῦ ἢ ἐνικῶντο ἢ οὐδόλως ἠγωνίζοντο, καὶ ἀηδιάσας ἐπέστρεψε κατὰ τὸ φθινόπωρον εἰς Βυζάντιον. Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος 1070 δὲν ἐστράτευσεν αὐτός, ἀλλ' ἐπέτρεψε τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν κουροπαλάτην Μανουὴλ Κομνηνόν. Ὁ Μανουὴλ ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ προβασιλεύσαντος Ἰσαακίου, καὶ εἷς τῶν πέντε υἱῶν τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου. Οἱ ἄλλοι τέσσαρες ἦσαν ὁ Ἰσαάκιος, ὁ Ἀλέξιος, ὁ Ἀδριανὸς καὶ ὁ Νικηφόρος. Τὰ πλεῖστα τῶν τέκνων τούτων τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ ἦσαν παῖδες ἔτι, καὶ αὐτὸς ὁ Μανουὴλ ἦτο νέος· ἀλλ' ἡ οἰκογένεια διετέλει πάντοτε ἐπιφανής, ὁ δὲ Ρωμανός, αἰσθανόμενος ἑαυτὸν περιεστοιχισμένον ὑπὸ ἀνδρῶν ἐπιβούλων, ἠθέλησε νὰ περιποιηθῇ αὐτήν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπένειμε μὲν εἰς τὸν Μανουὴλ τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα, ἀπέστειλε δὲ ἤδη αὐτὸν ἀντιπρόσωπόν του ἐν Ἀσίᾳ. Ἡ ἐκλογὴ δὲν ἦτο ἀτυχής. Ὁ Μανουὴλ ἀθροίσας τὰς δυνάμεις ἀπῆλθεν εἰς Καισάρειαν, διέταξε τὰ τοῦ στρατοῦ συνετῶς, ἐπέβαλεν αὐτῷ αὐστηρὰν πειθαρχίαν καὶ ἀνεφάνη νικητὴς εἰς τὰς πρώτας πρὸς τοὺς πολεμίους συμπλοκάς. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Ρω-

(1) ***Ἰωνιάν***, ἤτοι λειμῶνα ἴων (Ἡσύχ.) κατὰ τὸ ***ροδωνιά***, ***κρινωνιά*** (λειμὼν ρόδων, κρίνων). Οὕτως ἐκάλεσε καὶ ὁ περίφημος Πέρσης λυρικὸς τὰς λυρικὰς αὐτοῦ ᾠδὰς ***Ροδωνιάν*** (Γκιουλιστάν).

μανός, ἐνῷ ἐφαίνετο χαίρων ἐπὶ τούτοις, πράγματι ἐφθόνησε τὸν νέον, καὶ ἐπὶ προφάσει τινὶ ἀπέσπασε μοῖραν ἀξιόλογον τοῦ στρατοῦ εἰς Συρίαν, ὥστε ὁ Μανουήλ, κολοβωθείσης οὕτω τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, κατετροπώθη περὶ Σεβάστειαν καὶ ἠχμαλωτεύθη μετὰ τῶν δύο γαμβρῶν του, Μιχαὴλ τοῦ Ταρωνίτου καὶ Νικηφόρου τοῦ Μελισσηνοῦ. Οἱ Τοῦρκοι μετὰ *τὸ κατόρθωμα τοῦτο διελθόντες τὴν Καππαδοκίαν ἐνέβαλον εἰς τὴν Φρυγίαν καὶ ἐδῄωσαν* τὰς Κολοσσάς. Δὲν ἠξεύρομεν ἂν ὁ Μανουὴλ ἤθελε νικήσει ἔχων ἅπασαν τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ· κατὰ τὴν ἀνεπίδεκτον ὅμως ἀμφιβολίας μαρτυρίαν τοῦ Σκυλίτση, ὅστις κατὰ τὰ ἄλλα ἀνομολογεῖ τὰς ἀρετὰς τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ βασιλεύς, ὑπὸ ἀγεννοῦς ἀντιζηλίας φερόμενος, ἔπραξεν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ συντελέση εἰς τὴν συμφορὰν ἐκείνην. Ὁπόσον δηλητηριώδης ἀρά γε ἦτο ἡ πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου ἀτμόσφαιρα, ἀφοῦ ἄνθρωπος οἷος ὁ Ρωμανὸς δὲν ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς ! Καὶ νῦν δὲν τῷ ἔμενεν ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐκστρατεύσῃ πάλιν αὐτός· ἀλλὰ τὸ μὲν ἵνα λάβῃ ἀσφαλεστέρας εἰδήσεις περὶ τοῦ πλήθους τῶν πολεμίων, τὸ δὲ ἵνα παρασκευασθῇ ὁπωσοῦν καλύτερον, ἀνέβαλε τὸ ἐπιχείρημα εἰς τὸ ἐπόμενον ἔτος.

Τῳόντι τῇ 13 Μαρτίου 1071 ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὰς πρώτας τῆς ἀναζεύξεώς του ἡμέρας πολλοὶ συνέβησαν ἀπαίσιοι οἰωνοί· ἀλλ' αὐτός, εἴτε μὴ πιστεύων εἰς τοιαύτας προλήψεις εἴτε πειθόμενος ὅτι ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο δυνατὸν ὁπωσδήποτε νὰ ἀναβληθῇ ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν. Ἀφικόμενος δὲ εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν ἤθροισεν αὐτόθι τὰς ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων διασκεδασθείσας δυνάμεις, ἀπέπεμψεν ἐξ αὐτῶν τοὺς ἀχρήστους στρατιώτας καὶ τοὺς ὑπόπτους ἀξιωματικούς, ἐν οἷς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην, καὶ μὴ παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ εἰμὴ ὅσους ἐνόμιζε πιστοτέρους καὶ ἱκανωτέρους ἐπέρασε τὸν Ἅλυν ποταμόν, καὶ ἐπορεύθη διὰ τῆς Σεβαστείας πρὸς τὴν Ἰβηρίαν. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ μὴ ἀπασχοληθῇ ὅπως ἄλλοτε ὑπὸ τῶν διατρεχόντων τὴν χώραν τουρκικῶν ἀποσπασμάτων, ἀλλὰ νὰ βαδίσῃ εὐθὺ κατὰ τοῦ σουλτάνου, ἵνα συνάψῃ πρὸς αὐτὸν κρίσιμον περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα· καὶ ἦτο καλῶς νενοημένον τὸ σχέδιον, διότι ἡττηθέντος τοῦ Ἄλπ-Ἀρσλάν, οἱ δευτερεύοντες στρατοὶ ἤθελον ὑποκύψει, ἐνῷ, καὶ ἂν οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατετροποῦντο, ὁ κίνδυνος ἤθελε πάντοτε ὑφίστασθαι, ἐνόσῳ ἡ δύναμις τοῦ σουλτάνου ἔμενεν ἀκεραία. Καταλαβὼν λοιπὸν τὴν Θεοδοσιούπολιν, ἐπειδὴ ἡ χώρα δι' ἧς ἔμελλε νὰ προελάσῃ ἦτο ἀοίκητος καὶ ἔρημος, διέταξε ἕνα ἕκαστον στρατιώτην νὰ συνεπαγάγῃ δύο μηνῶν τροφὴν μεθ' ἑαυτοῦ. Καὶ πῶς μὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθῇ τοιαύτη διαταγὴ δὲν τὸ ἐννοοῦμεν, ἀλλ' ὁ σουλτάνος ἀπήλλαξε τὸν ἀντίπαλον τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ αὐτήν, διότι μετ' ὀλίγον ἐπλησίασε. Τὸ δὲ ἔτι παραδοξότερον, ἐνῷ ὁ Ρωμανὸς ἐσκόπει νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς αὐτὸν τὸν Ἄλπ-Ἀρσλάν, ἐνῷ ἐμάνθανε μάλιστα ὅτι οὗτος φθάνει ὅσονούπω, ἀπέσπασε δύο ἀξιολόγους μοίρας τοῦ ἰδίου στρατοῦ, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἄριστον τοῦ ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν φράγκον στρατηγὸν Ρουσέλιον (οὕτω καλοῦσιν αὐτὸν οἱ ἡμέτεροι, τὸ δὲ ἀκριβὲς ὄνομά του ἦτο Oursel de Bailleul) καὶ τὸν ἕλληνα στρατηγὸν Ἰωσὴφ Ταρχανιώτην εἰς τὴν πέριξ χώραν, ὅπου ἤκουσεν ἐπελθοῦσαν μυρίανδρον Τούρκων δύναμιν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα δὲν προέκειτο νὰ ἀπομακρυνθῶσι πολύ, καὶ ὅτι ἀνακαλούμενα ἠδύναντο τάχιστα νὰ ἐπιστρέψωσιν· ἀλλά, ἐπικειμένου τοιούτου ἀντιπάλου, ἡ σύνεσις ἀπήτει νὰ διατηρῆται ὁ στρατὸς ὅσον ἐνδέχεται συμπεπυκνωμένος, διότι μυρίαι περιστάσεις ἠδύναντο νὰ διακωλύσωσι τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀποσπασμάτων, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ ὀλίγη τῶν στρατηγῶν αὐτῶν προθυμία. Μόλις δὲ εἶχον ἀπέλθει ὁ Ρουσέλιος καὶ ὁ Ταρχανιώτης, ὁ βασιλεὺς κυριεύσας τὴν ὑπὸ μικρᾶς τουρκικῆς φρουρᾶς κατεχομένην πόλιν Ματζικιέρτ, μανθάνει ὅτι ἐπεφάνη εἰς τὰ πέριξ πολὺ πλῆθος Τούρκων. Κατ' ἀρχὰς δὲν ἐνόμισεν

ὅτι εἶναι ὁ σουλτάνος αὐτός, καὶ ἐξέπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν μάγιστρον Νικηφόρον Βρυέννιον μετὰ δυνάμεως ἣν ἐνόμιζεν ἀρκοῦσαν. 'Αλλ' ὁ Βρυέννιος διαμηνύει μετ' ὀλίγον ὅτι οἱ ἐχθροὶ εἶναι πολυάριθμοι καὶ ζητεῖ ἐπικουρίαν. 'Ο βασιλεὺς τυφλώττων πάντοτε, ὡμίλησε περὶ αὐτοῦ περιφρονητικῶς ἐνώπιον τῶν ἄλλων στρατηγῶν· ἐπὶ τέλους ὅμως ἔστειλεν εἰς βοήθειάν του τὸν μάγιστρον Νικηφόρον Βασιλάκιον. Οἱ ἐχθροὶ ἤδη ὑπενέδωκαν· ἀλλ' ἐνῷ ὁ Βρυέννιος διέταξε τὴν παῦσιν τῆς διώξεως ὁ ὁρμητικὸς Βασιλάκιος ἐξηκολούθησε προελαύνων, καὶ φθάσας μόνος σχεδὸν μέχρι τοῦ χάρακος τῶν πολεμίων συνελήφθη αἰχμάλωτος. Τότε τελευταῖον ὁ Ρωμανὸς ἤρχισε νὰ πείθεται ὅτι ἔχει κατέναντι αὐτοῦ τὸν "Αλπ-'Αρσλὰν καὶ ἐξῆλθε μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν θέαν τῶν πραγμάτων. Μὴ βλέπων ὅμως ἀντεπερχόμενόν τινα ἐπέστρεψε τὸ ἑσπέρας εἰς τὴν παρεμβολήν. 'Αλλὰ νυκτὸς ἐπελθούσης ἀσελήνου οἱ Τοῦρκοι περιέζωσαν τὸν χάρακα καὶ διὰ τόξων καὶ παριππεύσεων εἰς πολλὴν ἐνέβαλον αὐτὸν ἀγωνίαν, τὸ δὲ δεινότερον, τὸ πρωὶ μία τῶν Οὔζων μοῖρα ηὐτομόλησε πρὸς τοὺς πολεμίους. Τελευταῖον ἀπεκρούσθησαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τῆς παρεμβολῆς, ὁ δὲ βασιλεὺς θέλων ν' ἀγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως ἀπέστειλε ταχυδρόμους πρὸς τὸν Ταρχανιώτην καὶ τὸν Ρουσέλιον, παραγγέλλων νὰ ἐπιστρέψωσιν ὅσον τάχιστα εἰς τὸ στρατόπεδον. Αὐτοὶ ὅμως δι' εἰσηγήσεως κυρίως τοῦ Ταρχανιώτου, ἀντὶ νὰ ὑπακούσωσιν, ἀπῆλθον διὰ τῆς Μεσοποταμίας εἰς τὰ ἴδια.'Ο βασιλεὺς ἠγνόει τὴν προδοσίαν ταύτην καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἐξ ἄλλης αἰτίας ἐκωλύθησαν νὰ προσέλθωσιν' ἀπεφάσισε δὲ οὐδὲν ἧττον νὰ ἀγωνισθῇ τὴν ἐπιοῦσαν καὶ ἄνευ αὐτῶν. 'Ενῷ δὲ ἐτιμωρεῖτο τοιουτοτρόπως ἕνεκα τοῦ πρώτου αὐτοῦ σφάλματος ἤτοι τῆς ἀπὸ τοῦ στρατοῦ ἀπομακρύνσεως δύο αὐτοῦ μεγάλων μοιρῶν, ἐπέπρωτο νὰ περιπέσῃ μετ' ὀλίγον εἰς ἕτερον σφάλμα· 'Ο σουλτάνος ἄδηλον πόθεν κινούμενος ἔπεμψε πρέσβεις περὶ εἰρήνης, ὁ δὲ Ρωμανός, ἀντὶ νὰ δεχθῇ προθύμως τὴν πρότασιν, ἵνα λάβῃ καιρὸν νὰ συμπληρώσῃ τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἀπήντησεν ἀγερώχως ὅτι, ἐὰν ὁ "Αλπ-'Αρσλάν, καταλιπὼν τὸν τόπον τῆς ἰδίας παρεμβολῆς, στρατοπεδεύσῃ ἀπωτέρω, ὁ δὲ βασιλεὺς πήξῃ τὸν χάρακα ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ τόπῳ ὃν εἶχε πρότερον ὁ σουλτάνος, τότε μόνον θέλει ἔλθει εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς αὐτόν. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ πρὶν ἢ εἰσέτι δοθῇ ἀπάντησις εἰς τὴν πρότασιν ταύτην, καὶ ἐνῷ οἱ περὶ τὸν "Αλπ-'Αρσλὰν συνεζήτουν τὰ περὶ τῆς εἰρήνης· ὁ βασιλεύς, πεισθεὶς εἰς συμβουλὰς ἀσυνέτους ἢ ἐπιβούλους, ὅτι δῆθεν οἱ πολέμιοι εὐάριθμοι ὄντες ἐδειλίασαν καὶ ὅτι ἐζήτουν ἁπλῶς νὰ μετεωρίσωσι τὸν χρόνον, μέχρις οὗ φθάσωσιν αἱ ἐπικουρίαι αὐτῶν, διέταξεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνακωχῆς τὴν ἐπίθεσιν. Οἱ Τοῦρκοι καταπλαγέντες ἐκ τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης προσβολῆς καὶ συνταχθέντες ἐκ τοῦ προχείρου ὅπως ἠδυνήθησαν ἐτράπησαν πρὸς τὰ ὀπίσω, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐδίωκεν αὐτοὺς κατόπιν. "Ηρχισε δὲ ἤδη νὰ κλίνῃ ἡ ἡμέρα, ὅτε ὁ Ρωμανός, μὴ ἔχων τοὺς ἀντιπολεμοῦντας καὶ φοβηθεὶς μήπως, ἐπελθούσης τῆς νυκτός, ἐπιστρέψωσιν αἴφνης οἱ Τοῦρκοι καὶ προσβάλωσιν ἢ τὸ ἀφύλακτον στρατόπεδόν του ἢ καὶ αὐτὸν μακρὰν τοῦ στρατοπέδου του εὑρισκόμενον, ἀπεφάσισε νὰ ἀνακάμψῃ εἰς αὐτό. "Οθεν διέταξε νὰ τραπῇ πρὸς τὰ ὀπίσω ἡ βασιλικὴ σημαία. 'Αλλὰ τὰ τάγματα ὅσα εὑρίσκοντο ὁπωσοῦν μακράν, ἰδόντα τὰς σημαίας ὀπισθορμήτους, ὑπέλαβον τὸ πρᾶγμα ὡς ἦτταν, τὴν δὲ πλάνην ταύτην ἐνίσχυσεν ἐξ ἐπιβουλῆς, ἂν πρῶτος δὲν διέδωκεν, ὁ τοῦ 'Ιωάννου Δούκα υἱὸς 'Ανδρόνικος, ὥστε, ἀντὶ τακτικῆς ἐπιστροφῆς, συνέβη φυγὴ ἐλεεινή, προεξάρχοντος τοῦ 'Ανδρονίκου. Εἰς μάτην ὁ βασιλεὺς ἀνεκάλει τοὺς φεύγοντας· οὐδεὶς ἦτο ὁ ὑπακούων. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς συγχύσεως ταύτης οἱ ἐναντίοι, οἵτινες ἔβλεπον τὰ γινόμενα ἐπὶ λόφων ἱστάμενοι, ἐπιπίπτουσιν οἱ μὲν διώκοντες τοὺς φεύγοντας, οἱ δὲ κατὰ τοῦ βασιλέως, ὅστις ἔμεινε μὲν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἀλλὰ διὰ τὴν παράλογον ἐκείνην ταραχὴν ἐγκατελείφθη μετ' ὀλίγον καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν πλησιέστερον ἱσταμένων Καππαδο-

κῶν, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν βασιλικῶν ἱπποκόμων. Οὕτω δὲ μὴ ἔχων περὶ ἑαυτὸν εἰμὴ ὀλίγους ἄνδρας καὶ πανταχόθεν περικυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀντέσχεν ὅμως ἐπὶ μακρόν, πολλοὺς τούτων φονεύσας. Τελευταῖον ἐπληγώθη εἰς τὴν χεῖρα διὰ φασγάνου. Ἔπειτα, κατακοντισθέντος τοῦ ἵππου αὐτοῦ, ἠναγκάσθη νὰ πεζεύσῃ, καὶ πάλιν δὲ ἀντηγωνίζετο, ὅτε περὶ τὸ ἑσπέρας ἀποβαλὼν τὰς δυνάμεις συνελήφθη αἰχμάλωτος.

Ῥωμανὸς Δ' καὶ Εὐδοκία
(Βυζαντινὴ γλυφὴ ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ)

Καὶ τὴν μὲν νύκτα ἐκείνην παρέμεινε κατὰ γῆς κείμενος μετὰ πολλῶν ἄλλων τραυματιῶν. Τῇ δ' ἐπαύριον ἀναγγελθείσης τῆς συλλήψεως αὐτοῦ εἰς τὸν σουλτάνον οὗτος ἐχάρη μὲν ἐπὶ τῷ εὐτυχήματι, «ἀνθρωπίνως δὲ ὅμως τὸ γεγονὸς λογισάμενος καὶ τὴν νίκην μετριοφρόνως ἐνεγκών, λέγει ὁ Σκυλίτσης, Θεῷ τῷ πᾶν ἀνετίθει ὡς μεῖζον ἢ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἰσχὺν ἀποτελέσας τὸ τρόπαιον». Ὅτε κατ' ἀρχὰς προσήχθη ὁ βασιλεὺς ἐνδεδυμένος εὐτελὲς στρατιωτικὸν ἱμάτιον, ὁ Ἄλπ Ἀρσλὰν ἐδίστασεν ἂν ἐκεῖνος ἦτο ὁ ἀγέρωχος αὐτοῦ ἀντίπαλος· ἀλλ' ὅτε εἶδε τὸν προηγουμένως αἰχμαλωτευθέντα Βασιλάκιον πεσόντα εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ρωμανοῦ καὶ οἰκτρῶς ἀνοιμώξαντα ἐπείσθη, καὶ ὥσπερ ἐμμανὴς ἀνεπήδησε τοῦ θρόνου, καὶ ἔστη ὀρθός. Τότε ἔπεσεν ὁ Ρωμανὸς πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὁ δὲ ἐπάτησεν αὐτὸν κατὰ τὸ ἔθος· ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἀκαριαίας ἐκείνης παραφορᾶς ἀνεσήκωσε τὸν ἀντίπαλον καὶ ἐναγκαλισθεὶς αὐτόν, «μὴ φοβεῖσαι, τῷ εἶπεν, ὦ βασιλεῦ· οὐδένα θέλεις πάθει σωματικὸν κίνδυνον· θέλεις τιμηθῇ ἀξίως τῆς αὐτοκρατορικῆς σου μεγαλειότητος· διότι κατ' ἐμὲ ἄφρων εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ μὴ ἀναλογιζόμενος τὸ παλίντροπον τῆς τύχης καὶ μὴ εὐλαβούμενος τὰς τῶν ἄλλων συμφοράς». Διατάξας δὲ νὰ ἀποταχθῇ αὐτῷ σκηνὴ καὶ θεραπεία ἡ ἁρμόζουσα, καὶ περιβαλὼν αὐτὸν ἐξ ἀνάγκης τουρκικὴν σουλτανικὴν στολήν, τὸν εἶχε σύνδειπνον καὶ ὁμοδίαιτον καὶ κατὰ πάντα ὁμοταγῆ, δὶς τῆς ἡμέρας συνερχόμενος μετ' αὐτοῦ, καὶ συλλαλῶν καὶ διὰ πολλῆς τρόπων εὐγενείας ἀνακτώμενος τὸν ἄνθρωπον μηδέποτε μηδ' ἄχρι βραχυτάτου λόγου εἰπών τι προσβλητικὸν εἰς αὐτόν, ἀλλὰ μόνον παρατηρήσεις τινὰς ὑποβαλὼν περί τινων σφαλμάτων τὰ ὁποῖα ἐνόμιζεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔπραξεν ἐν τῇ ἐλάσει τῆς στρατιᾶς. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἠρώτησεν ὁ σουλτάνος τὸν βασιλέα τί ἤθελε πράξει, ἐὰν εἶχεν αὐτὸν ὑποχείριον· ὁ

δὲ ἀπήντησεν ἀνυποκρίτως ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν ἤθελε τὸν τιμωρήσει δεινῶς. «Ἀλλ' ἐγώ, εἶπεν ὁ σουλτάνος, δὲν σὲ μιμοῦμαι, ὡς βλέπεις, κατὰ τοῦτο, καὶ ἀπορῶ πῶς πρεσβεύεις σὺ τὰ ἐναντία, ἐνῷ ἀκούω ὅτι καὶ ὁ ὑμέτερος Χριστὸς εἰρήνην ὑμῖν νομοθετεῖ καὶ ἀμνηστίαν κακῶν, καὶ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν». Μετὰ ὀκτὼ δὲ ἡμέρας συνωμολόγησαν συνθήκην εἰρήνης, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καταπαύσεως τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς ἀμοιβαίας τῶν αἰχμαλώτων ἀποδόσεως. Ὁ βασιλεὺς ὑπέσχετο προσέτι ἁδρὰ εἰς τὸν σουλτάνον λύτρα καὶ ἀπολυθεὶς μετὰ πάσης τιμῆς ἀπῆλθεν εἰς Θεοδοσιούπολιν. Ἐνταῦθα παρέμεινεν ἐπί τινας ἡμέρας ἵνα μεταβάλῃ ἱματισμὸν καὶ προσέτι θεραπεύσῃ τὴν πληγὴν τῆς χειρός του. Ἔπειτα δὲ ἀναχωρήσας ἐκεῖθεν διῆλθε τὰς Ἰβηρικὰς κώμας καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς Κιλικίας. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ συνέβαινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀλεθρία πραγμάτων μεταβολή.

Ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, ἅμα ἔμαθε τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Ρωμανοῦ, ἣν τοσοῦτον ἐπιβούλως παρεσκεύασεν ὁ υἱός του Ἀνδρόνικος, ἔσπευσεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ὁμοφρόνων καὶ πρὸ πάντων μετὰ τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων Ψελλοῦ νὰ ἀναγορεύσῃ μόναρχον αὐτοκράτορα τὸν ἀνεψιόν του Μιχαήλ, τὸν υἱὸν τοῦ προηγουμένου βασιλέως. Ἡ Εὐδοκία, ἥτις συνετέλεσεν εἰς τὸ πραξικόπημα τοῦτο, προδίδουσα τὸν σύζυγον, δὲν ἔσωσεν οὐχ ἧττον ἑαυτήν, διότι ἐξωρίσθη εἰς μοναστήριον καὶ ἀπεκάρη ἄκουσα· διαταγαὶ δὲ ἐξεδόθησαν ἁπανταχοῦ νὰ μὴ ὑποδεχθῶσι τὸν Ρωμανὸν ἐπανερχόμενον καὶ νὰ μὴ τιμήσωσιν αὐτὸν ὡς βασιλέα, καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν διαταγῶν τούτων ἐξαπεστάλη εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν μετὰ δυνάμεως πολλῆς ὁ τοῦ Ἰωάννου Δούκα νεώτερος υἱὸς Κωνσταντῖνος. Ὁ Ρωμανὸς Διογένης ἐπεχείρησε ν' ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς ἀντιπάλους καὶ παρέτειναν ἐπί τινα χρόνον τὸν ἀγῶνα, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Ἀνδρόνικον, ὅστις ἐπέμφθη βραδύτερον κατ' αὐτοῦ, ἐπιστρεψαντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου εἰς τὸ Βυζάντιον. Πρὶν ἢ παραδοθῇ συλλέξας ἅπαν τὸ ἀργύριον καὶ τὰ κειμήλια ἅπαντα ὅσα εἶχεν ἔπεμψεν αὐτὰ εἰς τὸν σουλτάνον τῶν Τούρκων διαμηνύσας ὅτι, ἂν δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ ἀκέραια τὰ λύτρα ὅσα ὑπέσχετο, ἐπεθύμει τοὐλάχιστον διὰ τοῦ μικροῦ τούτου ἐνθυμήματος νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐλησμόνησεν οὐδ' ἐν τῇ ὑστάτῃ ταύτῃ ὥρᾳ τὴν χρηστότητα καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου. Καὶ δὲν περιωρίσθη εἰς τοῦτο ἡ ἀτυχία αὐτοῦ ἢ μᾶλλον ἡ τοῦ κράτους ἀτυχία. Ὁ Ρωμανὸς Διογένης παρεδόθη διὰ συνθηκῶν, καθ' ἃς αὐτὸς μὲν ἀπέθετο τὴν βασιλείαν, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος ἐβεβαίωσεν αὐτῷ ὅτι θέλει μείνει τοῦ λοιποῦ ἀνενόχλητος περιβαλλόμενος τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ τὰς συνθήκας ταύτας ἐπεκύρωσαν τρεῖς ἀρχιερεῖς, ὁ Χαλκηδόνος, ὁ Ἡρακλείας καὶ ὁ Κολωνείας. Τούτων δὲ γενομένων ἀπήχθη ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου ἀπὸ Ἀδάνων, ὅπου εἶχε παραδοθῇ, μέχρι Κοτυαείου, ἐν εὐτελεῖ ὑποζυγίῳ ὀχούμενος καὶ πάσχων δεινῶς ἐκ κοιλιακοῦ νοσήματος, τὸ ὁποῖον λέγεται ὅτι ἦτο ἀποτέλεσμα προηγουμένης αὐτοῦ δηλητηριάσεως. Ἡ κατάστασίς του ἦτο τοιαύτη ὥστε προδήλως ἔμελλε νὰ ἀποθάνῃ μετ' οὐ πολὺ καὶ ὅμως εἰς Κοτυάειον κατέφθασε διαταγὴ τοῦ βασιλέως διορίζουσα νὰ ἐξορυχθῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ. Εἰς μάτην οἱ τρεῖς ἀρχιερεῖς ὑπέμνησαν τοὺς ὅρκους καὶ τὴν ἐκ τοῦ θείου νέμεσιν· ἡ διαταγὴ ἐξετελέσθη, καὶ ἐξετελέσθη τοσοῦτον ἀπηνῶς ὥστε ὁ ἐλεεινῶς νοσῶν ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ἀφοῦ προσετέθησαν καὶ αἱ δύο ἄλλαι αὐτοῦ πληγαί, κατήντησε πτῶμα ἀληθές· καὶ οὕτως ἔχων δὲ ἐσύρθη ἀνηλεῶς μέχρι Προποντίδος, ὅπου ἀπέθανε τηρήσας μέχρις ἐσχάτων ἀπτόητον φρόνημα καὶ κηδευθεὶς ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ ὑπὸ τῆς Εὐδοκίας, ἥτις ἐν τῇ ἀτυχίᾳ αὐτῆς ἐπανῆλθεν εἰς εὐπρεπέστερα πρὸς αὐτὸν αἰσθήματα.

Ὅταν ἀναλογισθῶμεν τοὺς κινδύνους εἰς οὓς τὸ κράτος ἦτο ἐκτεθειμένον ἀπὸ

Ο ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΝΟΣ Δ΄ Ο ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΑΙΧΜΑΛΩΤΙΖΕΤΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΛΠ-ΑΡΣΛΑΝ

(Έργον Μ. Ντάβαστου)

(Δ΄β΄ 16)

ἀνατολῶν ἐκ τῆς ἀκμαζούσης τῶν Σελδζουκιδῶν Τούρκων δυνάμεως, καὶ ὅσοι ἐκυοφοροῦντο ἀπὸ δυσμῶν, ὡς θέλομεν μετ' οὐ πολὺ ἴδει, τὴν ἐσχάτην παράλυσίαν εἰς ἣν ἔφερε τὰ πράγματα ἡ μερὶς τῶν Ψελλῶν, Δουκῶν καὶ συντροφίας, τοὺς ἀπηλπισμένους ἀγῶνας οὓς κατέβαλεν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας ὁ Ρωμανὸς Διογένης, τὴν ἐπιτυχίαν ἥτις μέχρι τινὸς ἔστεψε τὰς προσπαθείας αὐτοῦ διὰ τῶν πρὸς τὸν Ἄλπ-Ἀρσλὰν γενομένων συνθηκῶν, καὶ τὴν οἰκτρὰν ἀμοιβὴν ἧς ἠξιώθη ὁ ἀνήρ, δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ ἐλεεινολογήσωμεν τὴν τύχην τοῦ κράτους καὶ νὰ συγκινηθῶμεν ἐκ τῶν θλιβερῶν περιπετειῶν τῆς βασιλείας αὐτῆς, αἵτινες περὶ τὰ ἔσχατα ἀπέβησαν ὄντως τραγικαί. Ὁπόσον διάφοροι ὑπῆρξαν αἱ περιστάσεις ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ἐτελεύτησεν ὁ τοῦ Διογένους ἀνταγωνιστής! Καὶ αὐτὸς ἀπεβίωσε μετ' ὀλίγον, τῷ 1072, ἐκ θανάτου οὐχὶ φυσικοῦ, ἀλλ' ὁ μὲν Διογένης ἐξέπνευσεν ὁ ὡς ἀθλιώτερος τῶν ἀνθρώπων, ὁ δὲ Ἄλπ-Ἀρσλὰν ὡς ὁ μεγαλοπρεπέστατος τῶν ἡγεμόνων. Ἅμα ἀπολύσας τὸν βασιλέα ἐτράπη κατὰ τοῦ καλίφου (¹), εταπείνωσεν αὐτὸν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Ἀραβίᾳ, ἐπανέλαβε τὸν κατὰ τοῦ κράτους πόλεμον διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους (²), ὡς θέλει ἐξηγηθῆ μετ' οὐ πολὺ ἀκριβέστερον, ἐπεχείρησεν ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ ἰσλαμισμοῦ ζήλῳ του νὰ καταναγκάσῃ διὰ πολλῆς βίας καὶ ἀγριότητος τοὺς χριστιανοὺς τῆς Γεωργίας εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ θρησκεύματος τούτου, καὶ ἔπειτα, μαθὼν ὅτι ἐξερράγησαν ταραχαὶ εἰς Τουρκεστάν, ἡτοιμάσθη νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην (³). Εἶχε δὲ ἤδη ἐπιθεωρήσει τὸν στρατὸν αὐτοῦ συγκείμενον ἐκ 200.000 ἱππέων καὶ εἶχεν ἀναγορεύσει ἐν μέσῳ λαμπρῶν πανηγύρεων διάδοχόν του τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μαλεκσάχ, ἐπιτρέψας αὐτῷ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἐν τῇ Γεωργίᾳ πολέμου, ὅτε αἴφνης εἷς τῶν αἰχμαλώτων (⁴), ὃν ἤλεγξε διὰ τὴν ἐπιμονὴν μεθ' ἧς εἶχεν ὑπερασπίσει ἑαυτόν, καὶ ὃν ἠθέλησεν ἰδίᾳ χειρὶ νὰ τιμωρήσῃ δεινῶς, ἐξαγαγὼν ξίφος κεκρυμμένον ἐτραυμάτισε τὸν σουλτάνον θανασίμως. Τότε ὁ Ἄλπ-Ἀρσλὰν ἀποθνήσκων ὡμολόγησεν ὅτι παρεβίασε τὴν ὀφειλομένην ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ταπείνωσιν, ὅτι ὑπέλαβεν ἑαυτὸν ὡς τὸν μέγιστον κυριάρχην καὶ ὡς ἀνώτερον πάσης προσβολῆς· ὅτι τούτου ἕνεκα ὁ Θεὸς κατεκρήμνισεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου καὶ ἀπέδειξεν αὐτῷ διὰ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀσθένειαν τῆς δυνάμεώς του, καὶ ὅτι διὰ ταῦτα πάντα καθικετεύει τὸν Ὕψιστον νὰ συγχωρήσῃ τὰ ἁμαρτήματά του καὶ νὰ τῷ ἐπιδαψιλεύσῃ τὴν ἑαυτοῦ χάριν. Ἐτάφη δὲ εἰς τὴν πόλιν Μεροῦ καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου του διέταξε νὰ τεθῇ ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφή· «Ὑμεῖς πάντες ὅσοι εἴδατε τὴν μέχρις οὐρανῶν μετεωρισθεῖσαν μεγαλειότητα τοῦ Ἄλπ-Ἀρσλάν, ἔλθετε εἰς Μεροῦ καὶ ἴδετε αὐτὴν εἰς κόνιν μεταβληθεῖσαν». Ὁ Ρωμανὸς Διογένης δὲν ἔδειξε κατὰ τὰς τελευταίας τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἡμέρας αἰσθήματα ὀλιγώτερον εὐγενῆ· ἀλλὰ περὶ μὲν τὸν ἕνα τῶν νεκρῶν τούτων ἀνέτελλεν ὁ ἥλιος τῆς ζωῆς, περὶ δὲ τὸν ἕτερον κατήρχοντο αἱ σκιαὶ τοῦ θανάτου. Ἐκεῖ δύναμις ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ ἀκατάσχετος ἐκπροσωπουμένη ὑπὸ πολλῶν μὲν ἑκατοντάδων χιλιάδων ἱππέων, συμπεπηγμένων διὰ τοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος καὶ συμφέροντος, ὑπὸ διαδόχου δὲ τῆς ἀρχῆς ἀξίου καὶ ὑπὸ τοῦ ἔτι ἀξιωτέρου βεζίρου Νεζὰμ-ἐλ-Μούλκ· ἐδῶ ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ παραλυσία οἰκτρὰ ἐκπροσωπουμένη ὑπὸ στρατοῦ μὲν συγκειμένου ἐκ πάσης φυλῆς καὶ γλώσσης, καὶ κακῶς συν-

(¹) Ἀνακριβὲς τὸ τοιοῦτον. Ὁ Ἄλπ-Ἀρσλὰν διετέλεσεν ἐν εἰρήνῃ διαρκῶς πρὸς τὸν Χαλίφην Ἀλκαγέμ.

(²) Τοῦτο ἐγένετο πρὶν ἢ ἀπέλθῃ ἔτι ἀπὸ Ἀρμενίας.

(³) Ἡ στρατεία ἀπέβλεπε μᾶλλον εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰβηρίας, κειμένης ἐν θέσει ἐπικαίρῳ ἀπέναντι τοῦ Σελδσουκικοῦ κράτους.

(⁴) Ὁ φονεύσας τὸν Ἄλπ-Ἀρσλὰν ἦτο αὐτὸς ὁ διοικητὴς φρουρίου τινὸς ἐν τῷ πέραν τοῦ Ὤξου Τουρκεστὰν ἀποστὰς ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου καὶ προκαλέσας τὴν τούτου κατ' αὐτοῦ στρατείαν.

τηρουμένου, ὑπὸ ἡγεμόνος δὲ ἀθλίου, τοῦ Μιχαὴλ Ζ', καὶ τοῦ ἔτι ἀθλιωτέρου διδασκάλου καὶ συμβούλου Ψελλοῦ, ὅστις δὲν ᾐσχύνθη νὰ καυχηθῇ ἔν τισι τῶν ἰδίων συγγραμμάτων ὅτι εἴπερ τις καὶ ἄλλος συνετέλεσεν εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ ἀνδρός, ἐξ οὗ ἐν τούτοις καὶ μόνου ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ κοινὴ σωτηρία.

Καὶ νῦν ἐρχόμεθα νὰ ἐκθέσωμεν τὰ θλιβερὰ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ἀποτελέσματα. Ὁ Σκυλίτσης λέγει ρητῶς καὶ ἐπανειλημμένως ὅτι ὁ ὕπατος τῶν φιλοσόφων κατέστησε τὸν Μιχαὴλ Ζ' «πρὸς ἅπαν ἔργον ἀδέξιον καὶ ἄπρακτον» καὶ ὅτι ὁ νέος ἐκεῖνος, ἐν μέσῳ τῶν κρισιμωτέρων περιστάσεων εἰς ἃς εὑρέθη ποτὲ τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ συνθέτῃ ἰάμβους καὶ ἀναπαίστους, ἀμαθέστατος μὲν ὢν καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα ἀλλὰ φανταζόμενος, χάρις εἰς τὴν κολακείαν καὶ τὴν ἀπάτην τοῦ διδασκάλου του, ὅτι εἶναι ὁ ἄριστος τῶν ποιητῶν. Μηδὲ νομίσῃ τις ὅτι ὁ Ψελλὸς ἀποτρέπων οὕτω τὴν προσοχὴν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν κυριωτάτων καθηκόντων ἀνέλαβε τοὐλάχιστον αὐτὸς τὴν τῶν πραγμάτων διοίκησιν. Ὁ ἐπὶ σοφίᾳ τοσοῦτον θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐνόμιζε, φαίνεται, εἰλικρινέστατα ὅτι ἀρκεῖ εἰς τοὺς κυβερνήτας τῶν ἐθνῶν νὰ γνωρίζωσι τοὺς κανόνας τῆς μετρικῆς, καὶ οὐδ' αὐτὸς ἠσχολεῖτο περὶ σπουδαιότερόν τι, ἀφήνων τὸν Μιχαὴλ Ζ', τοιοῦτον ὄντα, νὰ ἐκλέγῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς στρατηγούς. Ὅθεν ὁ νέος βασιλεὺς προεχειρίσατο μέγαν λογοθέτην τὸν εὐνοῦχον Νικηφόρον, ὅστις, διατελέσας γραμματεὺς τοῦ πατρός του Κωνσταντίνου καὶ ἔπειτα δοὺξ Ἀντιοχείας καὶ τελευταῖον δικαστὴς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, δὲν εἶχε διακριθῆ εἰμὴ ἐπὶ διαβολαῖς καὶ ρᾳδιουργίαις καὶ δωροδοκίαις. Προαχθεὶς δὲ εἰς τὸ ὕπατον ἀξίωμα τοῦ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργοῦ, ὁ Νικηφόρος, ὅστις ὠνομάζετο συνηθέστερον Νικηφορίτσης, δὲν μετέβαλε φύσιν, ἀλλ' ηὔξησε τὰς κακίας αὐτοῦ ἀναλόγως τῆς εὐρύτητος τοῦ θύματος τοῦ παραδοθέντος εἰς τὴν διάθεσίν του· ἐσυκοφάντησε καὶ ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὸν βασιλέα πάντα χρηστὸν ἢ ὁπωσοῦν ἔμπειρον ἄνθρωπον ὅστις ἐσῴζετο ἔτι τυχὸν ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ γενόμενος οὕτως ἀπόλυτος κύριος τοῦ βασιλέως ἀνέπτυξε πλεονεξίαν ἀχανῆ, δημεύων, ἀπαιτῶν ἀχρεώστητα καὶ ἄλλως πολυειδῶς καταπιέζων τοὺς ἀνθρώπους· διότι μετ' οὐ πολὺ ἐσφετερίσθη ἀναφανδὸν τὸ μονοπώλιον ὅλων τῶν σιτηρῶν τῆς Θρᾴκης, καὶ οὐ μόνον ἐπώλει αὐτὰ εἰς τιμὴν ὑπέρογκον (ἓν χρυσοῦν τὸ μόδιον, ἤτοι τὸ κοιλόν), ἀλλ' ὑπεξῄρει προσέτι τὸ τέταρτον τοῦ μοδίου. Καὶ ἐπειδὴ τὸ τέταρτον τοῦτο ὠνομάζετο πινάκιον, ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἐπεκλήθη ἐντεῦθεν ὑπὸ τῶν πολλῶν *Παραπινάκιος*· καὶ οὕτω παρέμεινε διακρινόμενος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τοσαύτη δὲ προέκυψεν ἐκ τούτου ἔνδεια τροφῶν ὥστε συνέβη ἐν Κωνσταντινουπόλει λιμὸς μέγας. Ἡ κυβέρνησις ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ παύσῃ τὸ κακὸν εἴτε καταργοῦσα τὸ μονοπώλιον εἴτε μεταφέρουσα εἰς τὴν βασιλεύουσαν σῖτον ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέφερεν εἰς τὸν Νικηφορίτσην, ὅστις ἐπέμεινε λιμοκτονῶν τὸ πλῆθος, ἐξ οὗ προσεπῆλθεν ἕτερον δεινὸν φοβερώτερον, λοιμός. Ἀλλ' ὁ Νικηφορίτσης ἐξηκολούθει ἀδιαφορῶν πρὸς τὴν κοινὴν συμφορὰν καὶ ἀντὶ πάσης παραμυθίας ἐπεξέτεινε τὴν πλεονεξίαν ἄχρι τῶν θείων σηκῶν, ἀφαιρέσας τὰ ἱερὰ τούτων κειμήλια καὶ ἔπιπλα.

Οὕτως ἐκυβερνῶντο τὰ πράγματα, ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι, ὑπολαβόντες διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους ἀνατραπείσας τὰς πρὸς αὐτὸν γενομένας συνθήκας, οὐ μόνον εἰς τὴν Γεωργίαν, ὡς προείπομεν, ἐνέβαλον ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰσώρμησαν πολυάριθμοι κατακυριεύοντες ἤδη τὰ θέματα αὐτῆς καὶ οὐχὶ ὡς πρότερον εἰς σποραδικὰς λεηλασίας περιοριζόμενοι. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ μέγα σελδζουκικὸν κράτος εἶχεν ἀρχίσει τότε νὰ παρακμάζῃ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Μαλεκσὰχ κατεκερμάτισεν αὐτὸ ἱδρύσας

πολλοὺς ὑποτελεῖς κυριάρχας (1). Ἀλλ' ὁ συγγενὴς αὐτοῦ Σολιμὰν Α', εἰς ὃν ἐπέτρεψε τὴν μικρὰν Ἀσίαν, συνέπεσε νὰ εἶναι ἄνθρωπος ἱκανώτατος, καὶ κατεσκεύασεν ἐνταῦθα δύναμιν ἰδίαν ἀξιόλογον. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ πολεμηθῇ ὁ ἐχθρὸς οὗτος· ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν διεξήχθη ὁ πόλεμος προσεπιμαρτυρεῖ, ἐὰν ἦτο χρεία νέας μαρτυρίας, τὴν ἀθλιότητα τῶν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου πραγμάτων καὶ ἀνθρώπων. Πρῶτος ἐξαπεστάλη ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ἀδελφὸς τοῦ Μανουήλ· ἐγκαταλειφθεὶς ὅμως ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς ἡγεμόνος τῶν Φράγκων μισθοφόρων Ρουσελίου ἡττᾶται καὶ αἰχμαλωτεύεται ὑπὸ τῶν Τούρκων περὶ Καισάρειαν. Κατόπιν ἐξεπέμφθη ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, ἀλλ' αὐτὸς ἔπαθεν ἄλλο χειρότερον. Πρὶν ἢ προφθάσῃ νὰ μετρηθῇ πρὸς τοὺς Τούρκους, προσβάλλεται, κατατροποῦται καὶ αἰχμαλωτεύεται ὑπὸ τοῦ Ρουσελίου, ὅστις συνεπαγόμενος αὐτὸν σιδηρόδέσμιον ἔρχεται καὶ κατασκηνοῖ ἐν Χρυσοπόλει πολλὰ πράττων κακά. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικαλοῦνται ἤδη τὴν συνδρομὴν τῶν Τούρκων, ὁ δὲ Ρουσέλιος, βλέπων ἑαυτὸν ἀσθενῆ πρὸς τοσαύτην τῶν πολεμίων πληθύν, ἀπολύει τῶν δεσμῶν τὸν καίσαρα καὶ ἀναγορεύει αὐτὸν βασιλέα. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες προθύμως, ἐννοεῖται, παρέσχον τὴν ζητηθεῖσαν ἐπικουρίαν, ὡς συντελεστικὴν εἰς τὴν κραταίωσιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν, κατατροποῦσι τόν τε καίσαρα καὶ τὸν Ρουσέλιον. Καὶ ἀμφότεροι μὲν μετ' ὀλίγον ἐλυτρώθησαν, ὁ καῖσαρ ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του, τοῦ βασιλέως, ὁ Ρουσέλιος ὑπὸ τῆς ἰδίας γυναικός· ἀλλ' ὁ μὲν καῖσαρ ὑποπτεύων τὴν διάθεσιν τοῦ βασιλέως μετὰ τὴν προηγηθεῖσαν αὐτοῦ ἀναγόρευσιν δὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια εἰμὴ ἀφοῦ ἔκειρε τὴν τρίχα καὶ περιεβλήθη τὴν μοναχικὴν ἐσθῆτα, προλαβὼν οὕτω πᾶν ἄλλο πάθημα, καὶ μετ' οὐ πολὺ μάλιστα αὖθις προκύψας ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Ὁ δὲ Ρουσέλιος κατ' ἀρχὰς ἐπανέλαβε τὰς πρὸς τοὺς Τούρκους ἐχθροπραξίας· ἔπειτα ὅμως συνωμολόγησε πρὸς αὐτοὺς συνθήκην φιλίας, ἥτις δὲν τοὺς ἠμπόδισε νὰ τὸν συλλάβωσιν ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ νὰ τὸν πωλήσωσιν εἰς τοὺς ἡμετέρους ἀντὶ πολλῶν χρημάτων. Τότε ὁ τυχοδιώκτης οὗτος ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐμαστιγώθη καὶ ἐφυλακίσθη σιδηροδέσμιος. Ὁ Σκυλίτσης διηγούμενος τὴν παρὰ τὰς συνθήκας σύλληψιν ἐκείνην τοῦ Ρουσελίου ἐπιφέρει τὴν παρατήρησιν· «ἀπατᾶν γὰρ Ρωμαίους ἐνωμότως παρὰ τοῖς Τούρκοις ὅρος καὶ λόγος ἐνδόσιμος καὶ ἀλογοθέτητος»· ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι αἱ ἀρεταὶ τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλὰν καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐνδόξων ἀνδρῶν δὲν εἶχον ρίψει ρίζας βαθείας ἐντὸς τοῦ ἀκατεργάστου ἐκείνου λαοῦ.

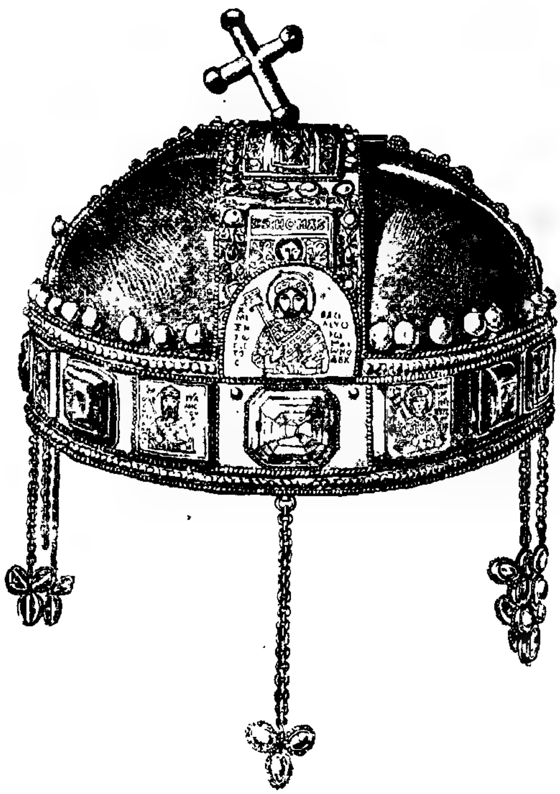

Νόμισμα Μιχαὴλ Ζ' Δούκα.

Ἐνῷ δὲ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ κυβερνῶσα τὰ πράγματα πολιτικὴ μερίς, κατ' ἀρχὰς μὲν ἡττηθεῖσα ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἔπειτα δὲ ζητήσασα τὴν ἐπικουρίαν τῶν πολεμίων τούτων, ἀνεγνώρισεν οὕτω σιωπηρῶς τὰς κατακτήσεις αὐτῶν, δεινὴ ὡσαύτως πραγμάτων

(1) Τὴν μικρὰν Ἀσίαν δὲν εἶχε κυριεύσει ὁριστικῶς καὶ μονίμως ὁ Ἀλπ-Ἀρσλὰν περιορισθεὶς μόνον εἰς ἐπιδρομάς. Ὁ Μαλεκσὰχ λοιπὸν ἐπέτρεψε τῷ Σουλεϊμὰν νὰ καταλάβῃ τῇ βοηθείᾳ αὐτοῦ, ὅσας ἂν δυνηθῇ ἐν τῇ χερσονήσῳ χώρας, κυβερνῶν αὐτὰς ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην κυριαρχίαν τοῦ Μαλεκσὰχ αὐτοῦ, ὥστε τὸ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ ἱδρυθὲν Σελδσουκικὸν κράτος τῆς Νικαίας (καὶ ἔπειτα τοῦ Ἰκονίου) ἦν ἐπὶ τοῦ Μαλεκσὰχ καὶ τῶν πρώτων αὐτοῦ διαδόχων φέουδον τοῦ μεγάλου Σελδσουκικοῦ κράτους τῆς ἄνω Ἀσίας.

ἀναστάτωσις ἐπεκράτει καὶ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις. Οἱ Βούλγαροι ἀγανακτήσαντες διὰ τὰς καταπιέσεις τοῦ Νικηφορίτση ἐπανέστησαν αὖθις, ὅπως ἄλλοτε, ἐπὶ Μιχαὴλ Δ', 1040, εἶχον ἐξεγερθῆ ἕνεκα τῶν καταπιέσεων τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου. Ἔλαβον δὲ συμμάχους τοὺς Σέρβους, οἵτινες εἶχον ἀνακτήσει τὴν αὐτονομίαν ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐνιαυτῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· ὥστε τὸ κίνημα ἀπέβη φοβερόν, καὶ ὁ ἐπ' αὐτοὺς σταλεὶς Δαμιανὸς ὁ Δαλασσηνὸς ἡττήθη ὑπὸ τῶν στασιαστῶν κατὰ κράτος. Τότε ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, πρὸς τὸν ὁποῖον, συναγωνισθέντα ἐν Ἀσίᾳ μετὰ τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους, εἶχον, φαίνεται, πρότερον ὑπόπτως οἱ περὶ τὸν Μιχαὴλ Ζ'. Ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος ἐδάμασεν ἐντὸς μικροῦ τοὺς Βουλγάρους, ὑπεχρέωσε τοὺς Σέρβους νὰ ἐκχωρήσωσιν ἐκ τῆς Βουλγαρίας καὶ κατετρόπωσε τούς τε Χρωβάτους, ἐπιχειρήσαντας ληστρικὰς ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν ἐπιδρομάς, καὶ τοὺς Νορμαννούς, οἵτινες συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς κάτω Ἰταλίας κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1071 διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Βάριος εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐπέρχωνται εἰς τὰ ἀνατολικὰ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης παράλια. Μόλις ὅμως κατηυνάσθη ἡ θύελλα αὕτη τῶν βορειοδυτικωτέρων ἐπαρχιῶν, καὶ ἐξερράγη ἄλλη εἰς τὰς βορειοανατολικωτέρας. Ὁ δοὺξ τῶν παριστρίων Νέστωρ, τοῦ ὁποίου ὁ στρατὸς ἔμενεν ἀπλήρωτος, ἐπλησίασεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπαιτῶν τὴν καθαίρεσιν τοῦ Νικηφορίτση καί, ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθη, ἐπεχείρησε τὴν λεηλασίαν τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καὶ τῶν παρακειμένων χωρῶν τῆς Βουλγαρίας, ἔχων

Τὸ στέμμα τῆς Οὐγγαρίας, δωρηθὲν τῷ 1074 ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Ζ' Δούκα πρὸς τὸν βασιλέα Γεΐζαν τῆς Οὐγγαρίας ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει του εἰς τὸν θρόνον. Τὸ στέμμα φέρει ἐσμαλτωμένας εἰκόνας ἐπὶ χρυσῶν πλακῶν, παριστώσας τὸν Αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Δούκαν, τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, τὸν βασιλέα Γεΐζαν, τὸν Χριστόν, τοὺς ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ καὶ τοὺς ἁγίους Κοσμᾶν, Δαμιανόν, Δημήτριον καὶ Γεώργιον.
(Θησαυροφυλάκιον Βουδαπέστης).

συμπράκτορας τοὺς Πετσενέγους. Ὡς νὰ μὴ ἤρκουν δὲ ταῦτα πάντα, ἡ πολιτικὴ μερὶς ἀπεφάσισε τὴν καθαίρεσιν τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου, διορισθέντος στρατηγοῦ Ἰλλυρίας καὶ ἐπροοιμίασεν εἰς τοῦτο περιφρονήσασα τόν τε ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην καὶ τὸν γενναῖον στρατηγὸν Βασιλάκιον, ἐν τῇ βασιλευούσῃ εὑρισκομένους. Τοιαύτη πραγμάτων κατάστασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραταθῇ ἐπὶ πλέον. Ἐν διαστήματι ἓξ περίπου ἐνιαυτῶν οἱ διέποντες αὐτὰ ἄνθρωποι ἀπέδειξαν ὅτι οὐ μόνον δὲν ἠδύναντο νὰ σώσωσι τὸ κράτος ἀλλὰ καὶ ἐκ συστήματος παρημέλουν τὸν ἐπὶ τούτῳ ἀγωνιζόμενον στρατὸν

καὶ κατέτρεχον τοὺς ἀρίστους τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ. Ὅθεν κατὰ Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον τοῦ 1077 δύο ἐξερράγησαν συγχρόνως σχεδὸν κατ' αὐτῆς ἐπαναστάσεις, ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ.

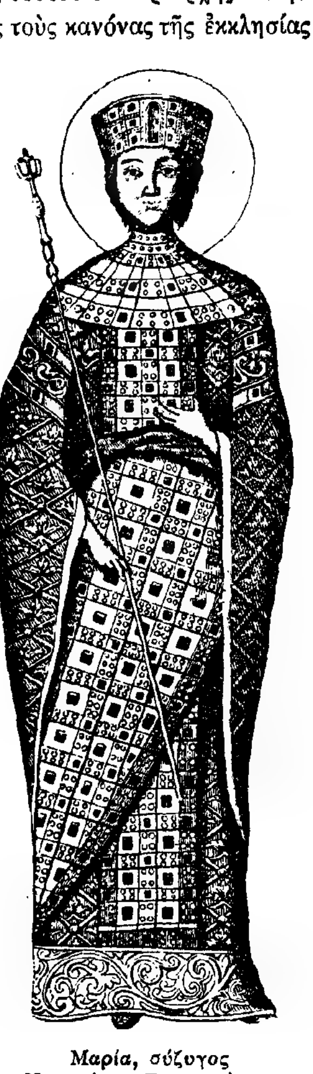
Οἱ μὲν *περὶ τὸν Βρυέννιον συνεννοηθέντες καὶ παρασκευασθέντες* ἀνηγόρευσαν αὐτὸν αὐτοκράτορα ἐν Δυρραχίῳ, ὅπου ἥδρευε, καὶ ἐκεῖθεν ὁρμώμενοι κατέλαβον ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ ἠπείλησαν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ἐν Ἀσίᾳ στρατηγοί, οἱ Συναδηνοί, ὁ Στραβορωμανὸς καὶ ἄλλοι, ἀνηγόρευσαν τῇ 10 Ὀκτωβρίου τὸν μεταξὺ αὐτῶν πρεσβύτερον Νικηφόρον τὸν Βοτανειάτην, ἕλκοντα τὸ γένος ἀπὸ τῶν Φωκάδων καὶ μὴ ἔχοντα μὲν τὴν στρατιωτικὴν τοῦ Βρυεννίου ἀξίαν ἀλλὰ διὰ τὰς ἀρχαιοτέρας ἐκδουλεύσεις πλειότερον ἰσχύοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ ὁ μὲν Νικηφόρος Βρυέννιος ἐπιχειρήσας τὴν πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης ἀπέτυχε καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, κυρίως διότι οἱ κάτοικοι ἠγανάκτησαν ἕνεκα τῶν λεηλασιῶν τὰς ὁποίας ἐπεχείρησαν οἱ στρατιῶται αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τοῦ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου ὁ Νικηφορίτσης ἠθέλησε νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Τούρκων· ἀλλ' ὁ Βοτανειάτης προλαβὼν προσῳκειώθη διὰ μεγαλυτέρων ὑποσχέσεων καὶ δώρων τοὺς ὀλεθρίους τούτους συμμάχους καὶ ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις μετὰ πολλῶν κληρικῶν καὶ συγκλητικῶν τῆς πρωτευούσης. Ὅθεν, ἅμα πλησιάσαντος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἐγκαταλειφθεὶς σχεδὸν ὑπὸ πάντων ἀπέθετο τὴν ἀρχὴν καὶ ἔλαβε τὸ μοναχικὸν σχῆμα μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Μαρίας καὶ τοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου, ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν ἀνατολικῶν ἀναιμωτὶ κατέλαβεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1078 τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα.

Νικηφόρος Βοτανειάτης.
(Εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου).

Ἀλλ' ὁ Νικηφόρος Βοτανειάτης δὲν ἦτο ἄνθρωπος ἐπιτήδειος νὰ θεραπεύσῃ τὴν νοσηρὰν τῶν πραγμάτων κατάστασιν τὴν ἐπελθοῦσαν κατὰ τὰ τελευταῖα πεντήκοντα ἔτη. Ἔκδοτος εἰς πολλὴν βίου τρυφὴν καὶ ἀκολασίαν ὑπέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, καίτοι γέρων ἤδη, ὡς τρόπον κορέσεως τῶν ἀχαλινώτων αὐτοῦ ὀρέξεων καὶ οὐχὶ σταδιοδρομίαν ἐν ᾗ ἡ ἐπιτυχία ἐξηρτᾶτο ἀπὸ ἀδιακόπου καὶ συνετῆς ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος. Ἐλογίζετο μὲν εἷς τῶν ἐγκρίτων στρατηγῶν τοῦ κράτους ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχεν, ὡς φαίνεται, συνείδησιν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ, ἢ τοὐλάχιστον οὐδόλως ἐγίνωσκε πῶς πρέπει νὰ πολιτευθῇ ἵνα διορθώσῃ τὰ κακῶς κείμενα. Ἐπειδὴ ἅμα τῇ ἀναρρήσει ἐτελεύτησεν ἡ σύζυγός του, ἀμέσως ἐσκέφθη περὶ νέων γάμων καὶ ἀπεφάσισε νὰ νυμφευθῇ, ἢ τὴν Εὐδοκίαν, τὴν χήραν τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα καὶ τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους, ἢ τὴν Μαρίαν, τὴν σύζυγον τοῦ πρὸ μικροῦ καθαιρεθέντος καὶ ζῶντος ἔτι Μιχαὴλ Ζ'. Αἱ δύο αὗται κυρίαι, ἐξ ὧν ἡ μία ἦτο πενθερὰ τῆς ἄλλης, ἐφάνησαν ἀμφότεραι πρόθυμοι νὰ ἀναβῶσιν αὖθις τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου, ἔστω καὶ ὡς σύντροφοι ἀνθρώπου τοῦ ὁποίου ἡ ἡλικία οὐδὲ πρὸς τὴν πρεσβυτέραν ἐξ αὐτῶν ἥρμοζεν. Ἀλλὰ τὴν μὲν Εὐδοκίαν ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦ ἀτοπήμα-

τος τούτου ὁ πατριάρχης Κοσμᾶς, ὁ δὲ Βοτανειάτης συνεζεύχθη τότε τὴν Μαρίαν παρὰ πάντας τοὺς κανόνας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ πρέποντος. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Νικηφορίτσης ἐτέθη ἐκποδὼν ἀλλ' ἡ πραγματικὴ διοίκησις περιῆλθεν εἰς δύο ὑπηρέτας τοῦ αὐτοκράτορος, Σλαύους τὴν καταγωγήν, Βορίλον καὶ Γερμανόν, τῶν ὁποίων ἡ πλεονεξία καὶ κοινωνικὴ θέσις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταπαύσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ πρῴην λογοθέτου ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν ἀγανάκτησιν. Ἐνῷ δὲ οὕτως ἐπροοιμίαζεν ὁ Βοτανειάτης εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ὁ μὲν Βρυέννιος ἦρχεν ὅλων τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην ἐπαρχιῶν, οἱ δὲ Τοῦρκοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ τὸν ἄμεσον (1) αὐτῶν ἡγεμόνα Σολιμὰν Α΄, ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν ἐκείνων, εἶχον καταλάβει πᾶσαν τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Κιλικίαν, τὴν Ἰσαυρίαν καὶ πολλὰ ἄλλα τμήματα τῆς χερσονήσου ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένα. Ὥστε τὸ κράτος τὸ ὁποῖον πρὸ δεκαετίας ἔτι, ὅτε εἶχεν ἀναγορευθῆ ὁ Ρωμανὸς Διογένης, ἀπετέλει ὄγκον μέγαν καὶ συμπαγῆ ἀπὸ Ἴστρου μέχρι Ταινάρου ἐκτεινόμενον καὶ ἀπὸ Δυρραχίου μέχρι Θεοδοσιουπόλεως καὶ Ταύρου, ἤδη εἶχε κατακερματισθῆ εἰς τρία τμήματα, ἐξ ὧν τὸ ἐν τῷ μέσῳ κείμενον καὶ ὑπεῖκον εἰς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐκδιδομένας διαταγὰς τοῦ Βοτανειάτου δὲν ἦτο βεβαίως τὸ ἰσχυρότερον καὶ δὲν ἐφαίνετο ἱκανὸν νὰ ἀνθέξῃ ἐπὶ πολὺ εἰς τὰς τῶν δύο ἄλλων ἐπιθέσεις.

Μαρία, σύζυγος Νικηφόρου Βοτανειάτου.

Ἀλλά, ὅσον ὀλεθρία καὶ ἂν ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, ἡ καταστροφὴ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἦτο ἔτι μακράν. Οἱ ὑλικοὶ αὐτοῦ πόροι ἦσαν ἔτι δαψιλεῖς καὶ ὁ ἰθαγενὴς στρατὸς δὲν εἶχεν ἀποβάλει ἁπάσας τὰς παραδόσεις τῶν ἐνδόξων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἡμερῶν. Ἐχρειάζετο μόνον νὰ προκύψῃ εἰς μέσον ἄνθρωπος ἐπιτήδειος νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν δυνάμεων τούτων, ὁ δὲ ἄνθρωπος οὗτος ἠδύνατο νὰ προκύψῃ, καὶ προέκυψε τῳόντι, ἐξ ἑνὸς τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν οἴκων, ἐν οἷς εἶχε καταφύγει ἅπαν τὸ μάχιμον καὶ κυβερνητικὸν τῆς βασιλείας ἐκείνης πνεῦμα.

Ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ηὔξανε καὶ ἐπρόκοπτεν ἐν μέσῳ τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων νέος τις προωρισμένος νὰ ἀπαλλάξῃ τότε τὸν μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμὸν ἀπὸ τῶν ποικίλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν κινδύνων ὑφ' ὧν ἠπειλεῖτο καὶ νὰ γίνῃ δεύτερος ἀρχηγέτης τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας, ἥτις ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχὴν ἐνδόξως ἐπὶ ὅλην ἑκατονταετηρίδα. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Ἀλέξιον, τὸν τρίτον υἱὸν τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ, ἀδελφοῦ τοῦ πρὸ εἰκοσαετίας βασιλεύσαντος Ἰσαακίου. Ὁ πρῶτος τοῦ Ἰωάννου υἱός, ὁ Μανουήλ, ὃν ὁ Ρωμανὸς Διογένης εἶχε πέμψει

(1) Ἄμεσον ἡγεμόνα καλεῖ τὸν Σολιμὰν ὡς ἄρχοντα μὲν ἀμέσως τῶν ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων ἀλλ' ὑποκείμενον εἰς τὸν Σελδσοῦκον σουλτάνον τῆς κεντρικῆς Ἀσίας, ὅστις ἦν ἐμμέσως ὑπέρτατος κύριος καὶ τῶν ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων.

τῷ 1070 ἐπίτροπόν του εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἐλυτρώθη ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἣν τότε ἔπαθε καὶ ἠκολούθησε τὸν Ρωμανὸν ἐν τῇ τελευταίᾳ τούτου ἐκστρατείᾳ, ἀλλὰ νοσήσας ἀπέθανεν ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἰωάννου, ὁ Ἰσαάκιος, ἐξαπεστάλη, ὡς εἴδομεν ἐπὶ Μιχαὴλ Ζ΄, κατὰ τῶν Τούρκων· λυτρωθεὶς δὲ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, εἰς ἣν καὶ οὗτος περιέπεσε, διωρίσθη δοὺξ Ἀντιοχείας καὶ ἦτο ἄνθρωπος λόγου ἄξιος, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ ὁποίου καὶ ἀνωμολόγει τὴν ὑπεροχήν. Ἐν ἔτει 1071 ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ὡσαύτως παρακολουθήσει τὸν Ρωμανὸν Διογένην εἰς τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείαν αὐτοῦ, καίτοι μόλις ἦτο 14 ἐτῶν. Ἀποθανόντος ὅμως τοῦ Μανουήλ, ὁ βασιλεὺς θέλων νὰ παραμυθήσῃ τὴν μητέρα των, τοσοῦτον δεινὸν παθοῦσαν τραῦμα, ἠνάγκασε τὸν νεανίσκον ἐκεῖνον ἄκοντα νὰ ἐπιστρέψῃ παρ' αὐτῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Ἀλέξιος σταλεὶς ἐπὶ Μιχαὴλ Ζ΄ ὡς στρατηγὸς αὐτοκράτωρ εἰς μικρὰν Ἀσίαν κατώρθωσε νὰ παραλάβῃ παρὰ τῶν Τούρκων τὸν Ρουσέλιον καὶ νὰ ἀπαλλάξῃ οὕτω τὸ κράτος ἑνὸς τῶν ἐπικινδυνοτέρων αὐτοῦ ἐχθρῶν· ἄλλο τι ὅμως λόγου ἄξιον τότε δὲν ἔπραξεν.

Ὅτε ἔπειτα ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος ἐπολιόρκησε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐπιχειρήσας ἔξοδον συνετέλεσεν εἰς τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Βρυεννίου. Καὶ πάλιν, ὅτε πλησιάσαντος ἐξ Ἀσίας τοῦ Βοτανειάτου ἤρχισαν νὰ κινῶνται οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυάριθμοι αὐτοῦ ὀπαδοί, ὁ Ἀλέξιος εἶχε προτείνει εἰς τὸν Μιχαὴλ Ζ΄ νὰ διαλύσῃ διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τοὺς στασιαστάς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιχαὴλ Ζ΄ ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, εἰπὼν ὅτι προτιμᾷ νὰ παραιτηθῇ καὶ ὑποδείξας ὡς διάδοχον τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, ὁ Ἀλέξιος ἐφάνη πρόθυμος νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ τοῦτον. Ἀλλά, οὐδὲ τοῦ νέου τούτου συναινέσαντος νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπελθόντος μάλιστα πρὸς τὸν Βοτανειάτην, συναπῆλθε μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ Ἀλέξιος, καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ νέου κυριάρχου εἶπε πρὸς αὐτὸν εἰλικρινῶς ὅτι, καίτοι δὲν εἶχε συνταχθῆ μετὰ τῶν ὀπαδῶν του μείνας πιστὸς πρὸς τοὺς Δούκας, ἀπὸ τοῦδε, ἐπειδὴ οὗτοι παρῃτήθησαν, διαβεβαιοῖ αὐτὸν περὶ τῆς πίστεώς του.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἦτο τότε εἰκοσαέτης· ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων ὡς ἐκ τῆς προσωπικῆς ἀξίας εὔφημον ἤδη ἐκτήσατο ὄνομα καὶ διετέλει περιβεβλημένος τὸ μετὰ τὸν καίσαρα ὕπατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα τοῦ νωβελισσίμου· ὥστε ὁ Βοτανειάτης ἐδέξατο προθύμως τὴν ὑποταγὴν τοῦ νέου τούτου, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἔχων ἔτι κατέναντι αὐτοῦ πολέμιον φοβερόν, τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, ᾐσθάνετο ὅτι οὐδένα ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν ἀντίπαλον ἐπιτηδειότερον τοῦ Ἀλεξίου. Οὐδὲν ἧττον ὁ Βοτανειάτης, πρὶν ἢ ἀναρρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον, ἔπεμψε πρὸς τὸν Βρυέννιον, ἐν Ἀδριανουπόλει ἑδρεύοντα, τρεῖς ἐπανειλημμένας πρεσβείας, προτείνων νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν καίσαρα καὶ νὰ ἐπικυρώσῃ πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀπονεμηθέντα ἀξιώματα. Ἀλλ' ὁ Βρυέννιος δὲν ἀπεδέχθη τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον, καὶ τότε ὁ Βοτανειάτης διορίσας τὸν Ἀλέξιον Κομνηνὸν δομέστικον τῶν σχολῶν Δύσεως ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὸν προκείμενον ἀγῶνα, 1078. Τὰ στρατεύματα δι' ὧν ὁ Ἀλέξιος ἀνέλαβε νὰ διεξαγάγῃ τὸ ἔργον τοῦτο ἦσαν ἀσθενῆ καὶ εὐάριθμα, διότι τὰ μὲν τάγματα τῆς Ἀνατολῆς ἀπησχολοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων, τὰ δὲ τάγματα τῆς Δύσεως συνετάσσοντο μετὰ τοῦ Βρυεννίου. Ὁ Ἀλέξιος ἐξελθὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δὲν παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ εἰμὴ τοὺς ἱππεῖς τοὺς καλουμένους μὲν πομπωδῶς ἀθανάτους, ἀπολέμους ὅμως ὄντας, προσέτι δὲ μικρόν τι ἀπόσπασμα τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ, ὀλίγους Φράγκους καί τινας Τούρκους μισθοφόρους, ἐνῷ ὁ Βρυέννιος ἀντιπαρετάσσετο ἔχων τὰ μακεδονικὰ καὶ θρᾳκικὰ τά-

γματα, καὶ τὸ ἱππικὸν τῆς Θεσσαλίας, καὶ πολλοὺς Νορμαννοὺς καὶ Πετσενέγους. Πλὴν δὲ τούτου αὐτὸς ὁ Βρυέννιος ἦτο στρατηγὸς ἀρχαῖος, ἔμπειρος καὶ γενναῖος. Οὐδὲν ἧττον ὁ Ἀλέξιος παρασύρας τὸν ἀντίπαλον ἐντὸς χώρου στενοῦ καὶ παρασκευάσας περὶ αὐτὸν ἐπιτηδείας ἐνέδρας κατετρόπωσε καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν Βρυέννιον, πρὸς ὅν προσηνέχθη μετὰ τὸ πάθημα φιλανθρώπως, ἔπειτα ὅμως ἠναγκάσθη νὰ τὸν παραδώσῃ εἰς τὸν Βορίλον, ὅστις ἀπετύφλωσε τὸν ἄνδρα. Μόλις δὲ καταλυθέντος τοῦ ἀγῶνος τούτου, ἐδέησε νὰ πολεμήσῃ ἕτερον στρατηγὸν ἐπιφανῆ ὡσαύτως, τὸν Βασιλάκιον, ὅστις συμπράττων τῷ Βρυεννίῳ καὶ ὁρμήσας ἐκ Δυρραχίου προήλασε μέχρι Θεσσαλονίκης, ἔχων στρατὸν ἀξιόλογον ἐκ Φράγκων καὶ Βουλγάρων καὶ Ρωμαίων καὶ *Ἀρβανιτῶν*, λέγει ὁ Σκυλίτσης, ὁ πρῶτος, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, ἀναφέρων τὸ τῆς φυλῆς ταύτης ὄνομα· Ἀλλὰ καὶ τὸν Βασιλάκιον ἐνίκησεν ὁ Ἀλέξιος περὶ Ἀξιὸν καὶ ἠθέλησε νὰ σώσῃ δι' ἐπιεικῶν προτάσεων, ἐκεῖνος δὲ ἀγέρωχος ὢν κατέφυγεν εἰς Θεσσαλονίκην ἵνα ἐξακολουθήσῃ ἐκεῖθεν τὸν ἀγῶνα. Παρεδόθη ὅμως ὑπὸ τῶν κατοίκων εἰς τὸν δομέστικον τῶν σχολῶν, ὅστις ἐπανήρχετο ἤδη τροπαιοῦχος εἰς Κωνσταντινούπολιν συνεπαγόμενος τὸν αἰχμάλωτον μηδὲν ἄλλο παθόντα, ὅτε καθ' ὁδὸν ἔφθασαν ἀπεσταλμένοι τοῦ βασιλέως καὶ παραλαβόντες τὸν Βασιλάκιον ἀπετύφλωσαν αὐτὸν ἀμέσως, καθ' ἃς εἶχον διαταγάς. Πάλιν δὲ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 1079 ὁ Ἀλέξιος ἐδάμασε τοὺς Πετσενέγους ἐπιχειρήσαντας νέας λεηλασίας εἰς Βουλγαρίαν.

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ νεαρὸς ἐκεῖνος στρατηγὸς καθυπέτασσεν οὕτως εἰς τὸν Βοτανειάτην ἅπαν τὸ εὐρωπαϊκὸν τοῦ κράτους μέρος καὶ ἐγίνετο ἤδη σκέψις πῶς νὰ καταπολεμηθῶσιν οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁσημέραι προαγόμενοι Τοῦρκοι, αἴφνης νέα ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους ἐξερράγη θύελλα. Ὁ Νικηφόρος Μελισσηνός, γαμβρὸς τοῦ Ἀλεξίου ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ τούτου Εὐδοκίᾳ, διαμένων εἰς Κῶν, ὅπου εἶχε μεγάλα κτήματα, ἀνακηρύσσει ἑαυτὸν αὐτοκράτορα τῷ 1080, συμμαχήσας δὲ μετὰ τῶν Τούρκων καταλαμβάνει τὴν Νίκαιαν. Ἐπί τινα καιρὸν ἀναχαιτίζει αὐτὸν ὁ λαμπρὸς Γεώργιος Παλαιολόγος ὁ τοῦ Νικηφόρου Παλαιολόγου υἱός· εἶναι δὲ οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες οἱ πρῶτοι ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενοι πρόγονοι τοῦ οἴκου ἐκείνου, ὅστις ἐπέπρωτο βραδύτερον καὶ νὰ ἀνακτήσῃ καὶ νὰ ἀπολέσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν (1). Ἀλλ' ὁ Παλαιολόγος κινεῖ τὸν φθόνον τῶν περὶ τὸν Βοτανειάτην ἀθλίων αὐλικῶν καὶ συκοφαντηθεὶς ἀνακαλεῖται, καίτοι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦτο εἷς τῶν πιστοτέρων τοῦ βασιλέως φίλων. Ὁ δὲ Μελισσηνὸς μένει ἤδη κύριος ἀνενόχλητος ἀξιολόγου μέρους τῆς μικρᾶς Ἀσίας συμμαχῶν πάντοτε μετὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐν τούτοις ὠφελούμενοι ἐκ τῆς τοσαύτης ἐκείνης διχοστασίας ἐκυρίευσαν τότε δι' ἴδιον λογαριασμὸν τὴν Κύζικον καὶ μετ' ὀλίγον τὴν Νίκαιαν, ὅπου ἔστησαν, οὐ μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ἕδραν αὐτῶν.

Καὶ ὡς ἂν μὴ ἤρκουν ταῦτα, οἱ περὶ τὸν Βοτανειάτην δυσηρέστησαν καὶ αὐτοὺς τοὺς Κομνηνούς. Ὁ βασιλεὺς ἐτίμα καὶ ἠγάπα τοὺς νέους τούτους, ἀλλ' ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι εἶχε παρ' ἑαυτῷ δύο Σλαύους, τὸν Βορίλον καὶ τὸν Γερμανόν, οἵτινες ἐκ τοῦ ἀφανοῦς ἦγον καὶ ἔφερον τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν. Οἱ δὲ ἄνθρωποι οὗτοι ἐφθόνησαν καὶ ἐμίσησαν ἐξ ἀρχῆς τόν τε Ἰσαάκιον καὶ τὸν Ἀλέξιον, καὶ πᾶσαν ἐμηχανῶντο σκευωρίαν ἵνα παραγάγωσι δυσπιστίαν κατ' αὐτῶν εἰς τὸν νοῦν τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος (διότι κυρίως περὶ αὐτοῦ πρόκειτο), ἐκτὸς τῶν γενναίων προτερημάτων, εἶχε μυηθῆ ἐκ παίδων κατ' ἀνάγκην καὶ εἰς τὴν λεπτοτέραν ἐκείνην τῆς πολιτικῆς ῥᾳδιουργίας

---

(1) Ν' ἀνακτήσῃ τῷ 1261 ἀπὸ τῶν Φράγκων καὶ ν' ἀπολέσῃ διὰ τῆς ὀθωμανικῆς κατακτήσεως τοῦ 1453.

Η ΑΝΝΑ ΚΟΜΝΗΝΗ ΥΠΑΓΟΡΕΥΟΥΣΑ ΤΗΝ ΑΛΕΞΙΑΔΑ

(Δ΄ β΄ 29)

(Ἔργον Βαγδατοπούλου)

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ «ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ» Α. Ε.

τέχνην, ἥτις οὐδαμοῦ ἀλλοῦ ἐτελειώθη τοσοῦτον ὅσον ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Νοήσας ἐγκαίρως τὰ τεκταινόμενα ἀφ' ἑνὸς μὲν περιποιεῖτο ὅσον ἔνεστι τὸν βασιλέα, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατώρθωσε νὰ υἱοθετηθῇ ὑπὸ τῆς βασιλίδος Μαρίας διὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου. Καὶ μετ' οὐ πολὺ προσῳκειώθη ἔτι μᾶλλον τῆς εὔνοιαν αὐτῆς διὰ τούτου, ὅτι ὁ μὲν Βοτανειάτης ἤθελε νὰ καταστήσῃ διάδοχον νέον τινὰ συγγενῆ του, Συναδηνόν, ἡ δὲ βασιλὶς ἐπόθει μᾶλλον φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ ἴδῃ τὴν ἀρχὴν μεταβιβαζομένην εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς Κωνσταντῖνον, ὁ δὲ Ἀλέξιος ὑπέσχετο αὐτῇ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ἰσαακίου πᾶσαν ἐπὶ τούτῳ συνδρομήν. Προστατευόμενος λοιπὸν διὰ τοῦτο ὑπὸ τῆς Μαρίας ἐματαίου τὰ ὑπὸ Βορίλου καὶ Γερμανοῦ σκευωρούμενα. Ἀλλὰ τότε οὗτοι πειθόμενοι ὅτι διὰ τοῦ βασιλέως οὐδὲν κατορθοῦσιν ἀπεφάσισαν νὰ καταστήσωσιν αὐτοὶ ἐκποδὼν τοὺς Κομνηνούς, καλοῦντες αὐτοὺς ἐν νυκτὶ εἰς τὰ βασίλεια ὡς ἐξ ἀνωτέρας δῆθεν διαταγῆς, ἐξορύσσοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν καὶ δικαιολογοῦντες ἔπειτα τὰ γενόμενα διὰ ψευδοῦς τινος κατηγορίας. Εἶχον δὲ ἤδη ὁρίσει τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἔμελλε νὰ τελεσθῇ ἡ ἐπιβουλὴ αὕτη, ὅτε οἱ Κομνηνοὶ ἐβεβαιώθησαν τὸ Σάββατον τῆς Τυρινῆς τοῦ 1087 παρά τινος τῶν φίλων αὐτῶν περὶ τῶν παρασκευαζομένων. Ἡ ἀγγελία αὕτη κατέπεισεν αὐτοὺς ὅτι ὁ κίνδυνος ἦτο ἀναπόδραστος, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσί τι παρὰ τοῦ γέροντος βασιλέως καὶ τῆς ἀσθενοῦς βασιλίδος, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ φροντίσωσιν οἴκοθεν περὶ σωτηρίας. Ὅθεν συνεννοηθέντες ἀμέσως μετὰ τῶν φίλων καὶ παραλαβόντες ἰδίως μεθ' ἑαυτῶν τόν τε γενναῖον Ἀρμένιον στρατηγὸν Πακουριανὸν [1] καὶ τὸν οὐδὲν ἧττον ἀρειμάνιον Οὐμβερτόπουλον, ἀνεψιὸν ὄντα τοῦ Νορμαννοῦ Ροβέρτου, καὶ τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον, ἐξῆλθον πολλὰ-πρωὶ τῆς μετὰ τὴν Κυριακὴν Δευτέρας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Οὐμβερτόπουλος αὐτὸς καὶ ὁ Γαβριηλόπουλος, ὅστις ὑπῆρξεν εἷς τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, καὶ ἄλλος τις Λογγιβαρδόπουλος, οὗ μνημονεύουσιν οἱ χρονογράφοι ἐπὶ τῆς τελευταίας βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως, εἶναι, καθ' ὅσον ἠξεύρομεν, οἱ πρῶτοι -όπουλοι οὓς ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἡ δὲ ταχύτης δι' ἧς ὁ Ἀλέξιος, ἅμα μαθὼν τὴν ἐπιβουλήν, ἐνήργησε τὰ δέοντα καὶ διέφυγε τὸν κίνδυνον, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Κωνσταντινουπολίτας νὰ ποιήσωσιν ᾀσμάτιόν τι, τὸ ὁποῖον ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐψάλλετο εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πρωτευούσης, ἔχον αὐταῖς λέξεσιν οὕτω, κατὰ Ἄνναν τὴν Κομνηνήν· «Τὸ Σάββατον τῆς Τυρινῆς, χαρεῖς, Ἀλέξιε, ἐνόησές το, καὶ τὴν Δευτέραν τὸ πρωί, εἶπα καλῶς γεράκιν μου»· ὅ ἐστι τὸ Σάββατον τῆς Τυρινῆς, εὖγέ σου, Ἀλέξιε, ἐνόησες τί σὲ ἑτοίμαζον, καὶ τὴν Δευτέραν τὸ πρωὶ ἐσώθης ὡς ἱέραξ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν πολεμίων σου.

Οὕτω τοὐλάχιστον διηγεῖται τὰς περιστάσεις αἵτινες ἠνάγκασαν τὸν Ἀλέξιον νὰ φύγῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἄννα Κομνηνή, ἥτις ἱστόρησε τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ καὶ τὴν πολιτείαν, ὀνομάσασα τὸ ἔργον «Ἀλεξιάδα» καὶ εἶναι ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς προκειμένης περιόδου ὁ κυριώτατος ἡμῶν ὁδηγός, διότι ἡ τοῦ Σκυλίτση σύντομος χρονογραφία ἀπολήγει εἰς τὸν Βοτανειάτην. Τινὲς ὑπώπτευσαν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐστασίασεν ἄνευ τῆς ἐσχάτης ἐκείνης ἀνάγκης καὶ ὅτι ἡ Ἄννα Κομνηνὴ παρέστησεν οὕτω τὰ πράγματα ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν φιλαρχίαν τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Καὶ εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ «Ἀλεξιὰς» εἶναι ἐγκώμιον μᾶλλον ἢ ἔργον ἱστορικόν, ὅπως σήμερον τὸ ἐννοοῦμεν, ἡ δὲ κυρία αὐτῆς ἀξία συνίσταται εἰς τὴν λεπτομερῆ τῶν γεγονότων ἔκθεσιν ὑπὸ αὐτόπτου σχεδὸν μάρτυρος. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου δύο τινὰ πείθουσιν ἡμᾶς νὰ μὴ ἀπορρίψωμεν ἐντελῶς τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἄννης. Τὴν μὲν ὀλεθρίαν καὶ κακόβουλον ἐπὶ Βοτανειάτου ἐπιρ-

[1] *Ὁ Πακουριανὸς* ἦν Ἴβηρ τὸ γένος, ἤτοι Γεωργιανός.

ροὴν τοῦ Βορίλου καὶ τοῦ Γερμανοῦ ἀναφέρει ἤδη, ὁ καὶ Σκυλίτσης αὐτός, τὸ δὲ πρὸ μικροῦ παρατεθὲν δημῶδες ᾀσμάτιον ὑποδεικνύει τὴν κοινῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικρατήσασαν πεποίθησιν περὶ τῆς γενομένης κατὰ τοῦ 'Αλεξίου ἐπιβουλῆς. Ὁπωσδήποτε ὁ 'Αλέξιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπῆλθον εἰς Θράκην καὶ ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν στρατιωτικοῦ τινος ἀποσπάσματος, τὸ ὁποῖον εἶχε συγκροτηθῆ αὐτόθι ἵνα στρατεύσῃ κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐκεῖ προσῆλθε καὶ ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, τοῦ ὁποίου ὁ Ἀλέξιος εἶχε νυμφευθῆ τὴν ἐγγόνην, καὶ ὅστις, εἰ καὶ ἔφερε τὸ μοναχικὸν ἱμάτιον, δὲν ἔπαυσεν ἀναμιγνυόμενος εἰς τὰ τῆς πολιτείας πράγματα, ἐνταῦθα δὲ ἰδίως ὅτε ἔγινε λόγος περὶ ἀναγορεύσεως νέου βασιλέως συνετέλεσε νὰ προτιμηθῆ τοῦ Ἰσαακίου ὁ Ἀλέξιος. Ο Ἰσαάκιος ἄλλως τε προθύμως παρεχώρησε τὰ πρωτεῖα εἰς τὸν νεώτερον ἀδελφὸν καὶ μετ' ὀλίγον ἅπαντες ἐπορεύθησαν ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν καὶ εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην Πέμπτην διὰ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γερμανῶν μισθοφόρων τῆς φρουρᾶς. Ἐπειδὴ ἐν τούτοις ὁ στρατὸς τοῦ Κομνηνοῦ ἐπεχείρησεν ἤδη δεινὴν τῆς πόλεως λεηλασίαν καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐσκορπίσθη τῇδε κἀκεῖσε, ὁ Βατανειάτης ἠδύνατο διὰ τῶν Βαριάγων, οἵτινες εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς αὐτόν, νὰ συλλάβῃ τὸν ἀντίπαλόν του μείναντα ἐπί τινα χρόνον μεμονωμένον μετ' ὀλίγων ἀξιωματικῶν. Καὶ ὁ Νικηφόρος Παλαιολόγος, ὅστις διετέλεσε μέχρι τέλους πιστὸς ὡσαύτως, καίτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γεώργιος ἐπρωταγωνίστει ἐν τῷ ἀντιθέτῳ στρατοπέδῳ, προέτεινε ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον. Ἀλλ' ὁ γέρων βασιλεύς, ἀφοῦ ἐζήτησε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ ἐν Χρυσοπόλει διατρίβοντος ἑτέρου ἀντιπάλου, τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, καὶ δὲν ἠδυνήθη οὐδὲ νὰ πέμψῃ πρὸς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον εἰς ὃν εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐντολὴν ἐκείνην, ἀπελπισθεὶς προετίμησε νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν Ἀλέξιον. Ἀνέθηκε δὲ τὰ περὶ τούτου εἰς τὸν Νικηφόρον Παλαιολόγον, ὅστις προσελθὼν τῷόντι πρὸς τὸν Ἀλέξιον εἶπεν ὅτι ὁ βασιλεὺς προτείνει νὰ τὸν υἱοθετήσῃ ἐπιτρέπων αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἀρχὴν καὶ μὴ διατηρῶν εἰμὴ τὸ ψιλὸν τῆς βασιλείας ὄνομα, καὶ τὴν εὐφημίαν, καὶ τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα, καὶ τὴν ἐν τοῖς ἀνακτόροις διατριβήν. Ὁ Ἀλέξιος ἐφαίνετο διατεθειμένος νὰ δεχθῇ τὰ προτεινόμενα, ἀλλ ὁ καῖσαρ Δούκας μεσολαβήσας «συμπένθερε, εἶπε πρὸς τὸν Παλαιολόγον (διότι ὁ τούτου υἱὸς Γεώργιος ἦτο γαμβρὸς τοῦ Δούκα ἐπὶ θυγατρί), συμπένθερε, αὐτὰ ἦσαν καλὰ πρὶν γίνωμεν κύριοι τῆς πόλεως· τώρα δὲ δὲν μένει ἄλλο εἰς τὸν γέροντα βασιλέα εἰμὴ νὰ καταβῇ τοῦ θρόνου καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς σωτηρίας του». Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην στιγμὴν ἠθέλησε καὶ ὁ Βορίλος ν' ἀντιταχθῇ μετὰ τοῦ ἑτοίμου πρὸς πόλεμον βασιλικοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ὁ πατριάρχης ἀπέτρεψε τὸν Βοτανειάτην τοῦ νὰ δώσῃ τὴν περὶ τούτου ἀναγκαίαν διαταγὴν καὶ κατέπεισεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ μετ' οὐ πολὺ νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

Μολυβδόβουλλον Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ὡς δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως.

'Επιστύλιον τῆς μονῆς Δαφνίου

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

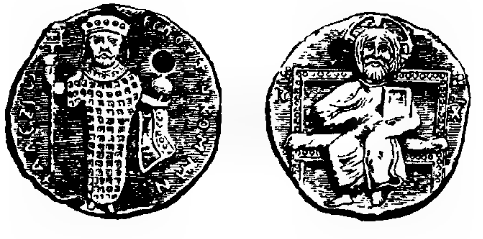
ΑΛΕΞΙΟΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ. ΠΡΟΜΗΝΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΣ

Τοιουτοτρόπως ἐν μηνὶ 'Απριλίῳ 1081 κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ὁ 'Αλέξιος Κομνηνός, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 24. Οὐ μόνον οἱ ἐπιφανέστεροι στρατιωτικοὶ οἶκοι συνετάχθησαν μετ' αὐτοῦ εἴτε ἐξ ἀρχῆς εἴτε μετ' ὀλίγον ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς πολιτικῆς μερίδος ἄνδρες ἐνόησαν ἐπὶ τέλους ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ἡγεμόνα ἰσχυρότερον τῶν Δουκῶν καὶ τῶν Βοτανειατῶν· ὥστε ἀπὸ τοῦ 'Αλεξίου Κομνηνοῦ ἡ νέα τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις συνεχωνεύθη ἐν τῇ κυβερνήσει μετὰ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ ἔπαυσε ταράττουσα τὰ πράγματα καὶ ἀποβαίνουσα βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας πρόξενος. Πρὸ πάντων δὲ ὁ νέος βασιλεὺς ἐδέησε νὰ κανονίσῃ τὰ κατὰ τοὺς ποικίλους αὐτοῦ συγγενεῖς, ἐξ ὧν, ἵνα κατ' ἀρχὰς περιορισθῶμεν εἰς τοὺς κυριωτέρους, ὁ μὲν γαμβρός του Μελισσηνός, ἀναγορευθεὶς ὡσαύτως αὐτοκράτωρ, ἵστατο ἐν Χρυσοπόλει, ὁ δὲ πρεσβύτερος ἀδελφὸς 'Ισαάκιος εἶχε μὲν παραχωρήσει αὐτῷ τὰ πρωτεῖα ἀλλ' ἐδικαιοῦτο νὰ λάβῃ ἐξαίρετόν τινα ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν. Πλὴν τούτου, ὁ 'Ιωάννης Δούκας, καὶ ὡς πάππος τῆς γυναικὸς τοῦ 'Αλεξίου Εἰρήνης καὶ ὡς συμπράξας εἰς τὴν μεταβολήν, καὶ ὡς ἀνὴρ φύσει πολυπράγμων, δὲν ἠδύνατο ὡσαύτως νὰ παραμεληθῇ ὑπὸ τοῦ νέου βασιλέως· ἡ δὲ Μαρία ἡ σύζυγος τοῦ πρὸ μικροῦ καθαιρεθέντος Βοτανειάτου, ἐπερειδομένη εἴς τε τὴν προστασίαν ἣν προσφάτως ἔτι εἶχεν ἀπονείμει τοῖς Κομνηνοῖς καὶ ἰδίως τῷ 'Αλεξίῳ, καὶ εἰς τὸ θαυμάσιον αὐτῆς κάλλος, εἶχε μείζονας πάντων ἀξιώσεις. 'Οπόση ἦτο ἡ εὐλάβεια ἣν ὁ 'Αλέξιος, καίτοι ἦτο τοσοῦτον νέος, ἐνέπνεεν ἤδη εἰς παντας τοὺς περὶ αὐτόν, μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς ᾠκονόμησε τὰς πρώτας ταύτας περιπλοκάς, εἰς τὴν διάλυσιν τῶν ὁποίων, ὅσον μικρολόγοι καὶ ἂν φαίνωνται σήμερον εἰς ἡμᾶς, ἦτο ἐν τούτοις ἀπαραίτητον νὰ ἀσχοληθῇ ἵνα ἠμπορέσῃ ἀσφαλῶς καὶ ἀπερισπάστως νὰ ἐπιστήσῃ τὸν νοῦν εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Ἔτι πρὶν ἢ γίνῃ κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶχε λάβει παρὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ προτάσεις περὶ διανομῆς τοῦ κράτους εἰς δύο· ἀλλὰ μὴ ἀποδεχθείς, καὶ εὐλόγως, τὸν ὀλέθριον τοῦτον συμβιβασμὸν ὑπέσχετο τὸ πολὺ νὰ ἀπονείμῃ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πρωτευούσης τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα εἰς τὸν ἀντίζηλον ἐκεῖνον· ἐτήρησε δὲ ἤδη τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ ὁ Μελισσηνός, νοήσας ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τι πλειότερον, ἠρκέσθη εἰς τοῦτο. 'Αλλά, ἐνῷ πρότερον ὁ καῖσαρ ἦτο τὸ πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα ἀξίωμα τοῦ κρά-

τους, ὁ Ἀλέξιος τιμῶν τὴν ἀδελφικὴν στοργὴν τοῦ Ἰσαακίου, ἔπλασε τότε νέαν τινὰ προσηγορίαν, τὴν τοῦ σεβαστοκράτορος, ἣν ἀπένειμε τῷ πρεσβυτέρῳ ἀδελφῷ, ὡς ἀξίωμα ἀμέσως τῷ βασιλεῖ ἑπόμενον, καταβιβασθέντος τοῦ καίσαρος εἰς τὴν τρίτην τάξιν. Καὶ ὁ μὲν Μελισσηνός, ὅστις εἶχεν ἤδη ὑποταχθῆ, ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν καινοτομίαν ταύτην. Τὸ ἄπορον ὅμως εἶναι πῶς ἠνέσχετο ὁ Ἰωάννης Δούκας νὰ διατεθῇ τοιουτοτρόπως τὸ ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἕως τότε αὐτὸς ἔφερεν. Ἴσως ἤλπισεν ὅτι ἄνευ ἀξιώματός τινος θέλει διατηρήσει τὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Ἀλεξίου ἐπιρροὴν αὐτοῦ. Τῳόντι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἐγένοντο, φαίνεται, παραχωρήσεις τινὲς πρὸς χάριν αὐτοῦ. Ἡ μήτηρ τῶν Κομνηνῶν, Ἄννα Δαλασσηνή, γυνὴ διακεκριμένη ἐπὶ συνέσει καὶ ὑπὸ τῶν υἱῶν σφόδρα τιμωμένη, δὲν εἶχεν, ὡς ἐλέγετο, πολλὴν συμπάθειαν πρὸς τὴν σύζυγον τοῦ Ἀλεξίου Εἰρήνην, τὴν ἐγγόνην τοῦ Ἰωάννου Δούκα, τοῦ ὁποίου ἐν γένει ἀπεστρέφετο τὴν οἰκογένειαν. Συνέπεσον δὲ περιστάσεις τινὲς ὑποδείξασαι κατ' ἀρχὰς ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξιος ἦτο εὐδιάθετος νὰ διαζευχθῇ ἀπ' αὐτῆς τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ αὕτη μόλις πεντεκαιδεκαέτις οὖσα δὲν εἶχεν ἔτι τεκνοποιήσει. Ὅτε ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος, γενόμενος ἅμα εἰσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν κύριος τοῦ στόλου, ἐχαιρέτισε μετὰ τῶν ναυτικῶν τὸ πρῶτον ὡς βασιλέα τὸν Ἀλέξιον, καὶ συνάμα τὴν Εἰρήνην ὡς βασίλισσαν, οἱ περὶ τοὺς Κομνηνούς, προκύψαντες ἐκ τῶν ἀνακτόρων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἤδη καταλάβει, διέταξαν νὰ μὴ συνάπτηται ἐν ταῖς ἀνευφημίαις ταύταις τὸ ὄνομα τῆς Εἰρήνης· Ἀφ' ἑτέρου ἡ τοῦ Βοτανειάτου σύζυγος Μαρία ἐξηκολούθει διατρίβουσα ἐν τοῖς βασιλείοις μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου, καὶ πολλοὶ ὑπεψιθύριζον ὅτι τοῦτο γίνεται διότι ὁ νέος βασιλεὺς σκοπὸν ἔχει νὰ νυμφευθῇ αὐτήν. Καὶ ἀληθῶς, ὅτε ἐστέφθη ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ, ἐστέφθη μόνος ἄνευ τῆς Εἰρήνης. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὰ πράγματα μετέβαλον ὄψιν. Ὁ Ἰωάννης Δούκας εἶχε μέγιστον προσωπικὸν συμφέρον νὰ μὴ διαλυθῇ ὁ μετὰ τῆς Εἰρήνης γάμος τοῦ Ἀλεξίου. Ἦτο μὲν καὶ ἡ Μαρία συγγενὴς αὐτοῦ, διότι εἶχε διατελέσει σύζυγος τοῦ ἀνεψιοῦ του Μιχαὴλ Ζ', ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ Ζ' δὲν εἶχε διατεθῆ περὶ τὰ ἔσχατα φιλικῶς πρὸς τὸν θεῖόν του τοῦτον. Κατόπιν δὲ ἡ Μαρία συνεζεύχθη τὸν Βοτανειάτην, πρὸς ὃν ἔτι ὀλιγώτερον φιλικῶς ἐπολιτεύθη ὁ Δούκας. Καὶ ἡ πρὸς τὴν Μαρίαν συγγένεια ἦτο ἁπλῆ κηδεστία, ἐνῷ ἡ Εἰρήνη ἦτο τέκνον τοῦ τέκνου του. Ὅθεν ἐνεργήσας μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δραστηριότητος παρά τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ πατριάρχῃ κατώρθωσεν ὥστε 7 μόλις ἡμέρας ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀλεξίου στέψεως νὰ στεφθῇ καὶ ἡ Εἰρήνη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ βασίλισσα, μετ' οὐ πολὺ δὲ νὰ ἐξέλθῃ τῶν βασιλείων καὶ ἡ Μαρία. Συγχρόνως ὅμως παρέχων τελευταῖόν τι δεῖγμα φροντίδος ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου, ὅστις ἦτο μικρὸς ἀνεψιός του, κατέπεισε τὸν Ἀλέξιον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν παῖδα ἐκεῖνον ὡς συμβασιλέα καὶ νὰ περιβάλῃ τὴν Μαρίαν διὰ πάσης τιμῆς. Ὁ Ἀλέξιος ἐπείσθη εἰς τοῦτο τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ νέος Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀρραβωνισθῆ τὴν θυγατέρα τοῦ ἄρχοντος τῆς κάτω Ἰταλίας Ροβέρτου, ὁ δὲ πολυμήχανος οὗτος ἡγεμὼν μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἔκπτωσιν τοῦ Μιχαὴλ Ζ', πατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου, ἠπείλει νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν διὰ τοῦ πολέμου παλινόρθωσιν τοῦ συμπενθέρου τούτου. Ἡ ἐλπὶς λοιπὸν τοῦ νὰ ἀποσοβηθῇ ὁ νέος οὗτος κίνδυνος συνετέλεσε βεβαίως πολὺ εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ Ἀλεξίου. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἔκτοτε δὲν ἀναφέρεται πλέον ὁ Ἰωάννης Δούκας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐκεῖνος, ἀφοῦ μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ Ροβέρτου ἠρραβωνίσθη τὴν Ἄνναν Κομνηνήν, ἀπέθανε πρωίμως. Ὁ δὲ Ἀλέξιος ἐξακολουθῶν τὴν οἰκονομίαν ταύτην τῶν συγγενικῶν πραγμάτων ἔπλασεν ἔτι δύο νέα ἀξιώματα, τὸ τοῦ πανυπερσεβάστου καὶ τὸ τοῦ πρωτοσεβάστου· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπένειμεν εἰς τὸν Μιχαὴλ Ταρωνίτην, γαμβρὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ Μαρίᾳ, τὸ δὲ τοῦ πρωτοσεβάστου εἰς τὸν μετ' αὐτὸν ἀμέσως ἑπόμενον

ἀδελφόν του 'Αδριανόν. Εἶχε δὲ καὶ ἕτερον ἔτι νεώτερον ἀδελφόν, τὸν Νικηφόρον, ὃν ἀνηγόρευσε μέγαν δρουγγάριον τοῦ στόλου, ἤτοι μέγαν ναύαρχον, καὶ εἰς ὃν ἀπένειμεν ὡσαύτως τὴν τοῦ σεβαστοῦ προσηγορίαν, ἥτις ἄλλοτε ἦτο πρωτίστη τοῦ κράτους καὶ μόνῳ τῷ βασιλεῖ προσήκουσα, ἤδη δὲ ἀπέβη πέμπτη κατὰ τὴν τάξιν μετὰ τὸν βασιλέα. 'Αλλ' ἂν προσετέθησαν οὕτω τρία νέα ἐν τῇ αὐλῇ ἀξιώματα, ἀφ' ἑτέρου ὅλως ἐξέλιπεν ἔκτοτε τὸ ἀρχαιότατον ἀξίωμα τοῦ νωβελισσίμου.

'Εκ τῶν προειρημένων συνάγεται πόσας δυσκολίας ἀπήντησεν ὁ 'Αλέξιος περὶ τὴν θεραπείαν τῶν συγγενικῶν τούτων φιλοτιμιῶν καὶ συμφερόντων· πολὺ δὲ μᾶλλον δυσοικονόμητα ἦσαν τὰ δημόσια πράγματα, τὰ ὁποῖα εἶχον τοσοῦτον ἀθλίως ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ἐφαίνοντο ἀνεπανόρθωτα. Τὸ ἥμισυ τῆς μικρᾶς 'Ασίας κατείχετο ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες διὰ τῆς ἐπ' ἐσχάτων ἁλώσεως τῆς Κυζίκου καὶ τῆς Νικαίας προήλασαν μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ δὲ ἄλλο ἥμισυ οὐ μόνον ἀδιακόπως ἐκινδύνευεν ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν πολεμίων ἐκείνων ἀλλὰ καὶ εἰς δεινὴν περιῆλθε παραλυσίαν ἕνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων στάσεων τοῦ Βοτανειάτου καὶ τοῦ Μελισσηνοῦ. 'Η αὐτὴ δὲ παραλυσία ἐπεκράτει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας ἕνεκα τῶν στάσεων τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου καὶ τοῦ Βασιλακίου, ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Βουλγάρων, ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Πετσενέγων, τῶν Σέρβων, τῶν Χρωβάτων, τῶν Νορμαννῶν καὶ ἕνεκα αὐτοῦ τοῦ τελευταίου κινήματος τοῦ 'Αλεξίου. 'Η Ἄννα Κομνηνὴ ὁμολογεῖ ὅτι ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐξετράπη εἰς δεινὴν ἀκολασίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς βασιλευούσης εἶχον ἀγανακτήσει ὡς ἐκ τούτου δεινῶς καὶ ὅτι ὁ 'Αλέξιος μὴ δυνάμενος νὰ τιμωρήσῃ τὰς ἀταξίας ἐκείνας ἠναγκάσθη πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν νὰ ὑποβάλῃ ἑαυτὸν καὶ ἅπασαν αὐτοῦ τὴν οἰκογένειαν εἰς θρησκευτικὰ ἐπιτίμια, ἤτοι τεσσαρακονθήμερον νηστείαν καὶ χαμευνίαν καὶ ἄλλα τοιαῦτα μετανοίας δείγματα. Μηδὲ νομίσῃ τις ὅτι ἡ ἀκόλαστος ἐκείνη στρατιὰ ἦτο τοὐλάχιστον πολυάριθμος. 'Η Ἄννα Κομνηνὴ περιγράφουσα τὴν ἀθλιότητα εἰς ἣν περιῆλθε τὸ κράτος κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου βεβαιοῖ ὅτι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς τοῦ 'Αλεξίου βασιλείας ἡ ὅλη αὐτοῦ δύναμις συνίστατο εἰς 300 στρατιώτας ἰθαγενεῖς, καὶ τούτους ἀνάλκιδας καὶ ἀπειροπολέμους, καὶ εἰς εὐαριθμήτους τινὰς ξενικοὺς μισθοφόρους. Προστίθησι δὲ ὅτι τὰ βασιλικὰ ταμεῖα οὐδὲν εἶχον λόγου ἄξιον περίσσευμα.

Μολυβδόβουλλον 'Αλεξίου Α' Κομνηνοῦ

('Επὶ τῆς μιᾶς ὄψεως ὁ αὐτοκράτωρ κρατῶν λάβαρον καὶ τὴν σφαῖραν, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας ὁ 'Ιησοῦς Χριστός).

Οὐδὲν ἧττον, ἐπειδὴ ὁ 'Αλέξιος ἀνέδειξεν ἐκ παίδων οὕτως εἰπεῖν πολλὴν στρατηγικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα, ἠδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ σπουδαίαν τινὰ παρ' αὐτοῦ τῶν πραγμάτων βελτίωσιν. 'Εσωτερικὸς ἀντίπαλος οὐδεὶς ἤδη ἀντιπαρίστατο. 'Εκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν ἠδύνατο νὰ συγκροτηθῇ στρατὸς ἀξιόμαχος. Οἱ χρηματικοὶ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων πόροι ἦσαν ἐπίσης δαψιλεῖς, καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο πάντοτε τὸ πρῶτον τῆς οἰκουμένης ἐμπορεῖον. Ἂν ὑπῆρχε λοιπὸν καιρὸς νὰ τακτοποιηθῇ δεόντως ἡ διοίκησις, ὁ 'Αλέξιος δὲν ἤθελε στερηθῇ οὔτε χρημάτων οὔτε ἀνδρῶν, καὶ οὕτω παρασκευασθεὶς ἤθελε πιθανώτατα κατορθώσει νὰ ἐκβάλῃ τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς μικρᾶς 'Ασίας καὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας σύνορα τοῦ κράτους. 'Αλλὰ κατ' αὐτὰς

τὰς ἡμέρας καθ' ἃς ἀνελάμβανε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ἐλάμβανε συγχρόνως τὴν ἀγγελίαν ὅτι νέος καὶ πολὺ φοβερώτερος πολέμιος, ὁ Νορμαννὸς Ροβέρτος Γυσκάρδος, ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐκπλεύσῃ ἐκ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας ἐπὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας. Ἵνα ἐκτιμήσωμεν τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης τοῦ Ροβέρτου, ἥτις δὲν ὑπῆρξε γεγονὸς μεμονωμένον, ἀλλὰ στενῶς συνεδέετο μεθ' ὅλων τῶν ἐθνικῶν, πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, ἀνάγκη νὰ ἀναδράμωμεν ἐπὶ μικρὸν πρὸς τὰ ὀπίσω.

Γνωρίζομεν ὅτι πρὸ αἰώνων ἐσωρεύοντο ποικίλαι ἀφορμαὶ ἀντιπαθειῶν, διενέξεων καὶ συγκρούσεων μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὁ ἀνατολικὸς κόσμος, ὅστις ἔσῳζε πολλὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας παιδείας καὶ κυβερνητικῆς εὐρυθμίας, δὲν ἠδύνατο νὰ πείσῃ ἑαυτὸν ὅτι ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἡ ἀναρχία ἡ ἐπικρατήσασα ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν γερμανικῶν φυλῶν κατάλυσιν τοῦ αὐτόθι ρωμαϊκοῦ κράτους παρεσκεύαζε τὴν διάπλασιν πολιτισμοῦ νέου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἡ Ἀνατολὴ ὤφειλε νὰ συμβιβασθῇ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας. Πάλιν δὲ τὰ νεαρὰ ἐκεῖνα γερμανικὰ φῦλα ὑπὸ τοσούτου οἰστρηλατοῦντο μαχίμου ὀργασμοῦ, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ αἰσθανθῶσι πολλὴν εὐλάβειαν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ταύτην κοινωνίαν, ἐν ᾗ, ὡς μὴ ὤφελε, τὸ πολεμικὸν πνεῦμα ἠλαττοῦτο ὁσημέραι καὶ ἐμαραίνετο. Ἐν τούτοις ἡ ἐθνικὴ αὕτη ἀντίθεσις δὲν ἤθελεν ἀρκέσει ἵνα ἐπαγάγῃ σπουδαίαν ρῆξιν, ἐὰν δὲν προσετίθεντο εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλαι πολιτικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἀφορμαὶ διενέξεων. Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ὁ δυτικὸς κόσμος, ὅστις εἶχεν ἀρχίσει ἀπό τινος νὰ προαισθάνεται τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συμπυκνώσῃ ὁπωσοῦν τὰς ἰσχυρὰς ἀλλὰ διεσπασμένας ὅλως πρότερον δυνάμεις αὐτοῦ, ἠνώρθωσε διὰ τοῦ τότε δαιμονίου αὐτοῦ ἀντιπροσώπου Καρόλου τοῦ Μεγάλου τὴν πρὸ 350 περίπου ἐνιαυτῶν ὅλως ἐκλιποῦσαν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ δ' ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ἥτις ἠξίου ἑαυτὴν πάντοτε μόνην κληρονόμον τῆς ἀρχαίας ρωμαϊκῆς, δὲν ἐπείθετο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν νέαν ἐκείνην δυτικὴν αὐτοκρατορίαν, τὴν ὑπὸ ἀλλοτρίων φυλῶν ἀνιδρυθεῖσαν. Ἐντεῦθεν προέκυψαν μὲν ἐκ διαλειμμάτων ἐχθροπραξίαι τινὲς μεταξὺ τῶν δύο τούτων δυνάμεων, ἀλλ' αἱ ἐχθροπραξίαι αὗται περιωρίζοντο εἰς τὰ ἀμοιβαῖα αὐτῶν μεθόρια, διότι ἑκατέρα, ἀπασχολουμένη εἴτε ὑπὸ ἐσωτερικῶν περισπασμῶν εἴτε ὑπὸ ἄλλων ἐξωτερικῶν πολεμίων, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀγῶνα κρίσιμον καὶ ὁριστικόν. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐπέπρωτο νὰ ἐπαγάγῃ ἡ θρησκευτικὴ διένεξις. Ἐξεθέσαμεν ἄλλοτε διὰ μακρῶν τὰς ποικίλας τῆς διενέξεως ταύτης περιπετείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης ἠξίου νὰ σφετερισθῇ κυριαρχικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ σύμπαντος τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος, ἄρα καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὁ δὲ ἀρχιερεὺς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως ἀνεγνώριζον μὲν προθύμως τὰ πρωτεῖα τοῦ ἱεράρχου τῆς Δύσεως ἀλλὰ δὲν ἐπείθοντο, καὶ εὐλόγως, νὰ ἐνιδρύσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς ἄνθρωπον οὐδένα δεσπότην ἀπόλυτον καὶ αὐτογνώμονα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Περὶ τὰ μέσα τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ὁ πάπας προσέβαλε τοσοῦτον ἀποτόμως τὴν αὐτονομίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὥστε ὁ πατριάρχης Φώτιος, μὴ ἀρκούμενος νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐπίθεσιν, ἐνόμισε πρέπον νὰ ἀνακηρύξῃ ἐπὶ συνόδου ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Δύσεως παρεβίασεν αὐτὰ τὰ δόγματα καὶ τὰ νόμιμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὅτι τὸ σπουδαῖον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἦτο τὸ πολιτικόν, τὸ κυβερνητικὸν ζήτημα καὶ οὐχὶ ἡ δογματικὴ διαφωνία, ἀπεδείχθη ἀριδήλως μετ' ὀλίγον ὅτε, μηδεμιᾶς γενομένης ἐκ μέρους οὐδετέρας τῶν ἐκκλησιῶν παραχωρήσεως περὶ τὰ δόγματα καὶ τὰ νόμιμα, περιῆλθον αὗται αὖθις εἰς εἰρηνικὰς καὶ φιλικὰς σχέσεις, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὰ

πράγματα δὲν εἶχον εἰσέτι ὡριμάσει τοσοῦτον ὥστε νὰ διαλυθῇ ἡ διένεξις διὰ τῆς βίας. Βραδύτερον, περὶ τὰ μέσα τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἡ ἔρις ἐπανελήφθη, καὶ εἴδομεν ἐπὶ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ πάπα Λέοντος Θ΄ ἀνακηρύξαντας ἐν μέσῃ Κωνσταντινουπόλει, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου βήματος τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἔνοχον μυρίων αἱρέσεων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἔτι ἐπιστῆ ὁ πρόσφορος τῆς ἐνόπλου συγκρούσεως καιρός, ἡ δὲ δογματικὴ ἔρις ἦτο ὡς πάντοτε ἁπλῆ πρόφασις, ἐπανῆλθεν ἀμέσως ἔπειτα ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν εἰρήνη καὶ φιλία.

Ἔτι ἐπὶ Κηρουλαρίου ἀναφέρεται πρεσβεία τις σταλεῖσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ πάπα Στεφάνου Ι΄, ἂν καὶ ἄδηλον τί ἔπραξεν ἡ πρεσβεία αὕτη. Ἐπὶ δὲ τῶν δύο ἀμέσων διαδόχων τοῦ Κηρουλαρίου, Κωνσταντίνου Γ΄ τοῦ Λειχούδη (1059 — 1063) καὶ Ἰωάννου Η΄ τοῦ Ξιφιλίνου (1064—1075), αἱ σχέσεις ἀναφαίνονται αὖθις φιλικαί. Ὁ πάπας Ἀλέξανδρος Β΄ (1071—1073), μαρτυρῶν ὅτι ἡ μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν κοινωνία δὲν ἔπαυσεν, ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποκρισάριον, τὸν εὐλαβῆ ἐπίσκοπον Ἀναγνίας Πέτρον [1], τοῦ ὁποίου αἱ πρὸς Ὕψιστον δεήσεις ἴσχυσαν νὰ ἀπαλλάξωσι τὸν τότε βασιλεύοντα Μιχαὴλ Ζ΄ ἀπὸ δεινοῦ νοσήματος· ὁ δὲ βασιλεὺς οὗτος ἀπέστειλε δῶρα πολλὰ εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τοῦ Μόντε Κασίνου, ἐπεκαλέσατο τὰς εὐχὰς τῶν Βενεδικτίνων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ βασιλείου, καὶ ὥρισε διὰ χρυσοβούλλου ὅτι θέλουσι πέμπονται κατ' ἔτος ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου εἰς τὴν μονὴν ἐκείνην λίτραι 400. Δὲν θέλομεν ἀναφέρει ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ζ΄ ἠρραβώνισε τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου Ἑλένης καὶ ὅτι μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικηφόρος Βοτανειάτης ὑπάνδρευσε μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιάν· διότι οἱ μικτοὶ γάμοι οὐδέποτε ἔπαυσαν μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ Ἀλεξάνδρου Β΄ τὸν περιφανῆ Γρηγόριον Ζ΄ (1073—1085) περιῆλθον κατ' ἀρχὰς οἱ ἡμέτεροι εἰς φιλικὰς σχέσεις. Ὁ Μιχαὴλ Ζ΄ ἔπεμψεν εἰς αὐτὸν ἅμα ἀρχιερατεύσαντα [2], πρέσβεις, ὁ δὲ ἀνταπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν πατριάρχην Ἐνετίας Δομίνικον μετ' ἐπιστολῆς ἐκδηλούσης τὴν ζωηρὰν ὑπὲρ ἀνανεώσεως τῆς εἰρήνης ἁπανταχοῦ γῆς εὐχήν, καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' εἰς τὰς ἐμμέσους καὶ εἰρηνικὰς ταύτας ἐνεργείας δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀρκεσθῇ ἐπὶ μακρὸν ἀνὴρ ρέκτης καὶ πρακτικὸς οἷος ὁ Γρηγόριος Ζ΄, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ ὁ φίλος αὐτοῦ βασιλεὺς Μιχαὴλ Ζ΄ καθῃρέθη ὑπὸ τοῦ Βοτανειάτου, ὅστις μικρὸν ἐκήδετο περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἀξιώσεων τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Ὅθεν ὁ Γρηγόριος Ζ΄ ἐνόησε τάχιστα ὅτι ἡ σπάθη μόνη δύναται νὰ διαλύσῃ τὴν προαιώνιον ταύτην ἔριν καὶ ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀντι-

---

(1) Δεσμὸν σπουδαῖον μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀπετέλουν τότε τὰ ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ τῇ Ρώμῃ αὐτῇ, ἑλληνικὰ μοναστήρια, ἐξ ὧν τὸ τῆς Κρυπτοφέρρης ἱδρυθὲν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11ου αἰῶνος διατηρεῖ μέχρι νῦν τὸν ἑλληνικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα. Ἐκ τῶν πατέρων δὲ τῆς μονῆς ταύτης ἦν καὶ ὁ Πέτρος. Αἱ δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβεῖαι αἱ ἐκ Ρώμης, περὶ ὧν γίνεται λόγος, ἀπέβλεπον πρὸ πάντων εἰς τὴν προστασίαν τῶν ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδίως λατινικῶν μοναστηρίων. Αἱ πρεσβεῖαι αὗται ἐπέμποντο ὑπὸ τοῦ Πάπα εἰς τὸν αὐτοκράτορα, οὐχὶ εἰς τὸν πατριάρχην.

(2) Ἀνελθόντα δηλονότι εἰς τὸν παπικὸν θρόνον. Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς συγχέει συνήθως (προκειμένου περὶ παπῶν) τὸ ἀρχιερατεύειν (=προχειρίζεσθαι ἀρχιερέα) πρὸς τὸ ἐκλέγεσθαι πάπαν.

ζηλιῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν ἀντιπαθειῶν ὅσαι πρὸ καιροῦ ἐπεκράτουν μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, ἵνα ἐπιβάλῃ τελευταῖον εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς βίας τὴν θέλησίν του. Αἱ δὲ περιστάσεις τοῦ κόσμου περὶ τὰ τέλη τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἦσαν τῷόντι ἐπιτήδειαι ἵνα οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ρώμης ἀρχίσωσι νὰ παρασκευάζωνται καὶ νὰ ἐργάζωνται ἐπὶ τούτῳ.

Καθὼς συμβαίνει συνήθως εἰς τὰ ἀσιανὰ κράτη, οἱ Σελτζουκίδαι, οἵτινες περιεποίησαν ἐπί τινα χρόνον τοσαύτην δύναμιν εἰς τὸν μωαμεθανισμὸν τῆς Ἀνατολῆς, παρήκμασαν ἐπίσης ταχέως ὅσον καὶ ἤκμασαν. Ἤδη ὁ τρίτος μέγας αὐτῶν σουλτάνος Μαλεκσὰχ περιέπεσεν εἰς πλεῖστα ἁμαρτήματα, οὐ μόνον κατακερματίσας τὸ κράτος διὰ τῆς ἱδρύσεως πολλῶν ὑποτελῶν κυριάρχων ἀλλὰ καὶ ἀσχοληθεὶς περὶ κυνηγέσια πολὺ μᾶλλον ἢ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων, καὶ ἐπὶ τέλους διὰ γυναικείας τινὸς ῥαδιουργίας καθαιρέσας τὸν συνετὸν βεζίρην Νεζὰμ-ἐλ-Μούλκ. Εἶχε δὲ ἐπιτρέψει τὴν κληρονομικὴν διοίκησιν τῆς Συρίας εἰς τὸν ἀδελφόν του Τουτούς, ὅπως εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰς τὸν συγγενῆ του Σολιμὰν καὶ εἰς ἄλλους ἄλλας ἀνατολικωτέρας χώρας. Ἡ Συρία ἐκυβερνᾶτο πρὸ καιροῦ ὑπὸ πολλῶν μωαμεθανῶν ἡγεμονίσκων, καὶ ἐπ' ἐσχάτων εἶχε κατακτηθῆ καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ὑπὸ ἀγρίας τινὸς φυλῆς τῶν Νογαίων Τουρκομάνων. Οὐδὲν ἧττον ὁ Τουτοὺς ἤθελε δυνηθῆ νὰ κατισχύσῃ διά τε τοὺς ἀδιακόπους ἐμφυλίους πολέμους τῶν μικρῶν ἐκείνων δυναστειῶν καὶ διότι ὁ ἡγεμὼν τῶν Νογαίων Τουρκομάνων Ἀτζίτς, ἐπιχειρήσας νὰ κατακτήσῃ καὶ τὴν Αἴγυπτον, κατετροπώθη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ βεζίρου τῶν αὐτόθι ἀρχόντων Φατιμιδῶν. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Μαλεκσάχ, εἴτε ὑπείκων εἰς τὴν ἀνάγκην εἴτε θέλων νὰ μετριάσῃ τὴν ἰσχὺν τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐξησφάλισε μὲν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν Δαμασκῷ ἀλλ' ἐπέτρεψε τὸ μὲν Χαλὲπ εἰς ἕνα τῶν ἰδίων στρατηγῶν, τὸν γενναῖον καὶ ἅμα ἄγριον Ἀκζογκόρ, τὴν δὲ Ἀντιόχειαν εἰς τὸν ἀνεψιόν του Βαγὶ-Σεϊάν. Πλὴν τούτου ἐδόθησαν μικραί τινες ἡγεμονίαι εἰς τὸν πρὸ καιροῦ ἰσχύοντα ἐν Συρίᾳ οἶκον τῶν Ὀκαϊλιδῶν, καὶ εἰς αὐτὰ δὲ τὰ Ἱεροσόλυμα ἐνιδρύθη ὁ Τουρκομάνος Ὀρτόκ. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος δὲν ἤρχεν αὐτόθι εἰμὴ τῆς ἐπέκεινα τοῦ Εὐφράτου κειμένης Ἐδέσσης (1) καὶ χριστιανοὶ Ἀρμένιοι κατεῖχον τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς Συρίας ὄρη Πᾶσα ὅμως ἡ λοιπὴ χώρα ἦτο εἰς χεῖρας τῶν μωαμεθανῶν, καίτοι ἀδιακόπως μετέβαλλε κυριάρχας. Αἱ δὲ ποικίλαι αὗται μεταβολαὶ καὶ ἡ εἰς αὐτὰς ἀνάμιξις τῆς θηριώδους τῶν Τουρκομάνων φυλῆς ἐπήγαγον συμφορὰς δεινοτάτας εἴς τε τοὺς χριστιανοὺς τῆς Συρίας κατοίκους καὶ εἰς τοὺς εὐλαβεῖς ἀνθρώπους ὅσοι προσήρχοντο ἐξ Εὐρώπης εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν τῆς χώρας ταύτης τόπων. Οἱ Τοῦρκοι ἰδίως ἐλῄστευον καὶ ἐφόνευον ἀνηλεῶς, εἰσήρχοντο κραυγάζοντες καὶ μαινόμενοι εἰς τοὺς ναούς, τελουμένης τῆς θείας μυσταγωγίας, ἐκάθηντο ἐπὶ τῶν ἱερῶν βημάτων καὶ πολυειδῶς περιύβριζον καὶ ἐκακοποίουν τοὺς ἱερεῖς.

Αἱ περὶ τῶν δεινοπαθημάτων τούτων ἀγγελίαι ἐκομίζοντο ὑπὸ τῶν ἐπιστρεφόντων προσκυνητῶν εἰς Εὐρώπην, ἐν ᾗ τὰ πνεύματα ἦσαν παραδόξως ἤδη παρεσκευασμένα εἰς τὸ νὰ παροργισθῶσιν ἐκ τῆς τοιαύτης πρὸς τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ θρησκείαν ἀσεβείας καὶ νὰ ὁρμήσωσιν εἰς ἐκδίκησιν αὐτῆς. Ἡ ἐν Ἱσπανίᾳ πρὸ πολλῶν αἰώνων διεξαγομένη πάλη τῶν ἰθαγενῶν κατὰ τῶν Ἀράβων οἵτινες εἶχον κατακτήσει τὴν χώραν ταύτην ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, παρήγαγε, τοῦ καιροῦ προϊόντος, εἰς τὴν Δύσιν τοσοῦτον

(1) Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἔδεσσα ἀπετέλει ἰδίαν αὐτόνομον ἡγεμονίαν σκιὰν μόνον κυριαρχίας ἐπ' αὐτὴν τοῦ κράτους.

ἐνθουσιασμὸν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων τοῦ Σωτῆρος ὥστε ἤρχισε νὰ λογίζεται ὡς κοινὸς τῆς χριστιανοσύνης κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἀγὼν καὶ ἐπ' ἐσχάτων πολλοὶ μάχιμοι ἄνδρες τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας καὶ αὐτῆς τῆς Γερμανίας συμμετέσχον τῶν ἄθλων τῆς Καστιλίας καὶ τῆς Ναυάρρας καὶ τῆς Ἀραγωνίας [1]. Τὰ δὲ περὶ τῶν κατορθωμάτων αὐτῶν ἡρωικὰ ᾄσματα ἐξῆπτον ἔτι μᾶλλον τὸ κοινὸν φρόνημα. Ἀφ' ἑτέρου ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ πολλαὶ εἶχον συμβῆ πρὸ καιροῦ ἀνωμαλίαι ὡς ἐκ τῶν ὁποίων πολυάριθμοι τῶν χωρῶν τούτων ἱππόται εἴτε ἁμαρτήσαντες ἐνόμιζον ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἐξιλεωθῶσιν εἰμὴ δι' ἱεροῦ τινος ἀγῶνος, εἴτε μετὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἡσυχίας ἀπρακτοῦντες ἐπεζήτουν ἀφορμὴν νέων ἐχθροπραξιῶν. Καί, ἐνῷ οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τῇ μωαμεθανικῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ Δύσει, ἡ ἀκολασία ἣν εἴδομεν ἐπικρατήσασαν ἐν Ρώμῃ κατὰ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα ἐξέλιπε κατὰ μικρόν· ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου τῆς πόλεως ἐκείνης ἐκάθηντο ἄνθρωποι χρηστότεροι, καὶ ἤδη προήχθη εἰς τὸ ὕπατον τοῦτο ἀξίωμα ὁ ἐνάρετος καὶ μεγαλοφυὴς Γρηγόριος Ζ΄. Ὁ δημιουργὸς οὗτος τῆς παπικῆς παντοδυναμίας, ὅστις κύριον μὲν σκοπὸν συνέλαβε νὰ καθυπαγάγῃ καὶ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ, δὲν ἐλησμόνει δὲ ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία οὐδ' αὐτὴν τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν ἀπεδέχετο, ἐνόησεν ἀμέσως ὁπόσον αἱ περιστάσεις ἦσαν πρόσφοροι ἵνα μεταβληθῶσιν εἰς ἔργα αἱ ἀρχαῖαι τοῦ ρωμαϊκοῦ θρόνου ἀπαιτήσεις. Ἡ ἰδέα γενικῆς τινος τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως ἐπιστρατείας πρὸς λύτρωσιν τοῦ ἁγίου τάφου ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν μωσμεθανῶν δὲν ἦτο νέα. Ἔτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος ὁ πάπας Σέργιος Δ΄ ἀπηύθυνε περὶ τούτου ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς βασιλεῖς, τὸν κλῆρον καὶ τοὺς ἡγεμόνας. Ἀλλ' ἐν τῷ νῷ τοῦ Γρηγορίου Ζ΄ ἡ ἰδέα αὕτη συνεδυάσθη μετὰ πολὺ μειζόνων βουλευμάτων. Κατ' αὐτόν, ἐὰν ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ὑπείκουσα εἰς τὴν φωνήν του ἐστράτευε τφόντι ἀπὸ κοινοῦ κατὰ τῆς μωαμεθανικῆς Ἀνατολῆς, ὡς ἐκ τούτου καὶ μόνου τοῦ γεγονότος ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης ἤθελε λάβει τάξιν τινὰ ὑπερέχουσαν ὅλων τῶν κοσμικῶν ἡγεμόνων, διότι οἱ ὑπ' αὐτῶν κυβερνώμενοι λαοὶ ὑπ' ἐκείνου ἤθελον χειραγωγηθῆ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ κίνημα, οἱ δὲ κοσμικοὶ αὐτῶν ἄρχοντες ἤθελον παρασταθῆ ὡς ἁπλοῖ αὐτοῦ ὑποστράτηγοι. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἀναγκαίως ἔμελλε νὰ διέλθῃ διὰ τῶν χωρῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ ἀναγκαίως ἔμελλε νὰ λάβῃ ποικίλας ἀφορμὰς διενέξεως πρός τε τοὺς κατοίκους καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ· ὁ δὲ Γρηγόριος Ζ΄, κάλλιστα εἰδὼς τὴν ἀσθένειαν εἰς ἣν περιέστη τὸ κράτος τοῦτο, εἶχε τὴν προαίσθησιν ὅτι τὸ μελετώμενον ἐπιχείρημα ἠδύνατο νὰ συνεπαγάγῃ τὸν θρίαμβον τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει. Ὁ δαιμόνιος οὗτος νοῦς δὲν ἔμελλε μὲν νὰ ἴδῃ πραγματούμενα ἅπαντα τὰ κολοσσιαῖα αὐτοῦ σχέδια. Τὸ μέλλον μόνον ἐπέπρωτο νὰ

---

[1] Τὸ ἐν Ἱσπανίᾳ κατὰ τὸν Ε΄ μ. Χ. αἰῶνα ἱδρυθὲν οὐησιγοτθικὸν χριστιανικὸν κράτος κατελύθη τῷ 711 ὑπὸ τῶν ἐξ Ἀφρικῆς στρατευσάντων τότε ἐπὶ τὴν χερσόνησον Ἀράβων, καὶ οἱ Ὀμμεϊάδαι μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς δυναστείας αὐτῶν ἐν Δαμασκῷ διετήρησαν τὴν Ἱσπανίαν ἱδρύσαντες αὐτόθι χαλιφίαν, ἧς μέγιστος τῶν χαλιφῶν εἶναι ὁ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθεὶς Ἀβδουρραχμὰν Γ΄ ὁ συνάψας σχέσεις πολιτικὰς πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον Ζ΄ τὸν Πορφυρογέννητον. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀραβικὴν τῆς Ἱσπανίας κατάκτησιν τοῦ 711 ἄνδρες τινὲς γενναῖοι ἐκ τοῦ καταλυθέντος χριστιανικοῦ βασιλικοῦ οἴκου καταφυγόντες μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ ἡττηθέντος χριστιανικοῦ στρατοῦ εἰς τὰ δυσπρόσιτα πρὸς τὰ Πυρηναῖα ὀρεινὰ διαμερίσματα τῆς Καστιλίας, Βισκαΐας, Ἀραγωνίας ἵδρυσαν ἐνταῦθα μικρὰ κράτη, ἐξ ὧν ὁρμώμενοι οἱ γενναῖοι Ἱσπανοὶ ἐπολέμουν διηνεκῶς ἐναντίον τῆς ἐν Κορδόβῃ ἑδρευούσης ἀραβικῆς δυναστείας ἀφαιροῦντες παρὰ ταύτης βῆμα πρὸς βῆμα τὰς καταχτηθείσας χώρας ἕως οὗ κατὰ τὸν ΙΕ΄ αἰῶνα ἐντελῶς κατελύθη ἡ ἐν τῇ χώρᾳ ἀραβικὴ δυναστεία.

μαρτυρήση όπόσον όρθῶς διέκρινε τὰ πράγματα τὸ ἀετῶδες αὐτοῦ βλέμμα. Ἀλλ' ἔτι αὐτοῦ ἀρχιερατεύοντος συνέβησαν τὰ προανακρούσματα τοῦ γεγονότος, τοῦ γνωστοῦ ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν *σταυροφοριῶν*.

Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν ἐκ διαλειμμάτων ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος εἶχον ἐπέλθει εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν στίφη τινὰ Νορμαννῶν, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ὑπηρέτησαν ὡς μισθοφόροι τοὺς αὐτόθι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πεμπομένους ἄρχοντας, μετ' ὀλίγον δὲ ἐγένοντο κύριοι τῆς ὡραίας ταύτης χώρας, ὠφεληθέντες ἅμα μὲν ἐκ τῶν περὶ αὐτῆς ἐρίδων τῶν βυζαντίων καὶ τῶν γερμανῶν αὐτοκρατόρων, ἅμα δὲ ἐκ τῶν ὀλεθρίων ἀνωμαλιῶν εἰς ἅς περιῆλθε κατὰ τὰ τελευταῖα πεντήκοντα ἔτη τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ Νορμαννοί, οἵτινες δὲν ἔδωκαν τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς οὐδεμίαν τῶν νεωτέρων ἐπικρατειῶν, ἔμελλον ἐν τούτοις νὰ διαπράξωσι κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος δύο τινὰ τὰ ὁποῖα παραδόξως ἐπενήργησαν εἰς τὴν ὅλην τύχην τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτοὶ ὑπὸ ἡγεμόνα Γουλιέλμον, τὸν ἐπικληθέντα Κατακτητήν, ἐκυρίευσαν τότε τὴν Ἀγγλίαν, διατελέσαντες οἱ πρῶτοι δημιουργοὶ τῆς ἄχρι τοῦδε αὐτόθι ὑφισταμένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων· καὶ αὐτοὶ ὑπὸ ἡγεμόνα ἕτερον ἐγένοντο συγχρόνως σχεδὸν οἱ πρῶτοι αὐτουργοὶ τῆς πρὸ τοσούτου χρόνου προπαρασκευαζομένης μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς ῥήξεως, ἥτις, ἂν ὄχι ἀμέσως, ἔμελλεν ὅμως, προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ ἐπαγάγῃ τὴν χείρωσιν τῆς Ἀνατολικῆς Βασιλείας καὶ Ἐκκλησίας. Τφόντι τῷ 1057 ἡ ἀρχὴ τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ Νορμαννῶν περιῆλθεν εἰς χεῖρας Ροβέρτου τοῦ ἐπικληθέντος Γυσκάρδου, ἤτοι πανούργου, ὅστις ἦτο τῇ ἀληθείᾳ ὁ πολυτροπώτατος καὶ τολμηρότατος τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνδρῶν καὶ κατώρθωσε νὰ ἀσφαλίσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς προτέρας τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ κατακτήσεις. Ὁ Ροβέρτος θεωρῶν τοὺς δύο αὐτοκράτορας τοὺς περὶ τῆς κάτω Ἰταλίας ἐρίζοντας ὡς ἐξ ἴσου πολεμίους αὐτοῦ ἐζήτησεν ἕτερον σύμμαχον, τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης, ὅστις ἐχθρικῶς ὡσαύτως διακείμενος πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς ἡγεμόνας ἐκείνους προθύμως ἐδέχθη τὴν συμμαχίαν τοῦ Ροβέρτου καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς δοῦκα οὐ μόνον τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Ἀπουλίας ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἔτι κατεχομένης Σικελίας. Ὑπὸ ταύτης δὲ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως ἐνισχυθεὶς ὁ Ροβέρτος ἔνθεν μὲν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ρογέρου ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν διαιρεθέντων καὶ ἐξασθενησάντων μωαμεθανῶν τὴν Σικελίαν, ἔνθεν δὲ αὐτὸς κατέλυσεν ὁλοσχερῶς τὴν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἀρχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ γενόμενος οὕτω κύριος ἁπάσης τῆς χώρας μέχρι τῶν συνόρων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κράτους ἔρριψεν ἤδη βάσκανον ὀφθαλμὸν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐπὶ τάδε τοῦ Ἀδρίου κτήσεις τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Ροβέρτος παρεσκεύασε τὸ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐπιχείρημα μετὰ πανουργίας πληρέστατα δικαιολογούσης τὸ ἀποδοθὲν αὐτῷ ἐπωνύμιον. Ὅτε τῷ 1071 ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἀνατολῆς ὁ ἀσθενὴς Μιχαὴλ Ζ', ἡ ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν κατάκτησις τῆς κάτω Ἰταλίας εἶχε συμπληρωθῆ. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν πολιτικοὶ ἄνδρες θριαμβεύοντες μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀλλὰ βλέποντες ὁπόσον ἐλεεινῶς εἶχε τὸ κράτος καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις, ἀντὶ νὰ μελετήσωσι τὴν ἀνάκτησιν τῆς πόρρω κειμένης ἐκείνης χώρας, ἐνόμισαν φρονιμώτερον νὰ συνάψωσι φιλικὰς πρὸς τὸν Ροβέρτον σχέσεις· καὶ πρὸς ἐμπέδωσιν αὐτῶν ἀπεφασίσθη νὰ συζευχθῇ ὁ τοῦ Μιχαὴλ υἱὸς Κωνσταντῖνος τὴν θυγατέρα τοῦ Ροβέρτου Ἑλένην. Ἡ Ἑλένη, καίτοι ἀνήλικος ἔτι, εἶχε σταλῆ ἀμέσως εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλήν, ἵνα ἀνατραφῇ αὐτόθι, μέχρις οὗ ἔλθῃ εἰς ὥραν γάμου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Βοτανειάτης καθαιρέσας τὸν Μιχαὴλ κατέκλεισεν αὐτὸν μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς

οἰκογενείας, ἔτι δὲ καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Ροβέρτου, εἰς μοναστήριον. Τοῦτο ἤθελεν ἴσως ἀρκέσει ἵνα περιποιήση πρόσχημά τι νομιμότητος εἰς τὸ κατὰ τῆς ʽΕλλάδος ἐπιχείρημα τοῦ νορμαννοῦ ἡγεμόνος, ὅστις ἠδύνατο νὰ παραστῇ ὡς σύμμαχος καὶ ἐκδικητὴς τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ συμπενθέρου· ἀλλ' ὁ Ροβέρτος, θέλων νὰ ἐνισχυθῇ ἔτι μᾶλλον, κατέφυγεν εἰς μηχάνημά τι χαρακτηριστικώτατον τῶν τότε δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν ἠθῶν.

ʽΟ Πάπας Γρηγόριος Ζ΄ (Εἰκὼν χειρογράφου ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Μαρβούργου).

Αἱ μεταξὺ ʼΑνατολῆς καὶ Δύσεως θρησκευτικαὶ σχέσεις δὲν εἶχον ἔτι, ὡς ἠξεύρομεν, διακοπῆ καί, καθὼς πολλοὶ προσκυνηταὶ τῆς Δύσεως προσήρχοντο εἰς τὴν ʼΑνατολήν, οὕτω πολλοὶ ἄλλοι, μάλιστα μοναχοί, ἐπορεύοντο ἔτι ἐξ ʽΕλλάδος εἰς ʼΙταλίαν πρὸς τοὺς αὐτόθι ἱεροὺς τόπους. ʽΟ Ροβέρτος ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, καὶ πέμψας εἰς Καλαβρίαν δύο ἐπιτηδειοτάτους καὶ πιστοὺς ὀξιωματικοὺς παρήγγειλεν αὐτοῖς νὰ κατορθώσωσι νὰ εὕρωσι μεταξὺ τῶν προσερχομένων ἐξ ʽΕλλάδος μοναχόν τινα παρεμφερῆ ὄντα τὴν ὄψιν πρὸς τὸν Μιχαὴλ Παραπινάκιον καὶ δυνάμενον ὁπωσδήποτε νὰ παραστήση τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπέτυχον τῳόντι μετ' ὀλίγον εἰς Κρότωνα μοναχόν, ὀνόματι Ραίκτωρα, «ἄνδρα ποικίλον τε καὶ πρὸς πανουργίαν ἀπαράμιλλον», ὡς λέγει ἡ ῎Αννα Κομνηνή, ἀνήκοντα, ὡς φαίνεται, εἰς οἰκογένειαν οὐχὶ ἄσημον, καὶ γινώσκοντα τὰ κατὰ τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου καλῶς (διότι, πρὶν ἢ ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, εἶχε μετέλθει ὑπηρεσίαν τινὰ παρὰ τῷ βασιλεῖ), προθύμως δὲ ἤδη ἀναλαβόντα νὰ ὑποκριθῇ τὸ πρόσωπον τοῦ Μιχαήλ. ῞Οθεν ἀμέσως ἔγραψαν πρὸς τὸν ἐν Σαλέρνῳ διατρίβοντα Ροβέρτον, καθ' ἃς εἶχον ὁδηγίας, ὅτι εὗρον εἰς Κρότωνα τὸν πενθερὸν τῆς θυγατρός του, διαφυγόντα ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου, ὅπου ἐκρατεῖτο περιωρισμένος, καὶ ἐλθόντα εἰς ʼΙταλίαν ἵνα ζητήση τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ· ʽΟ δὲ Ροβέρτος, ὅστις εἰς μόνους ἐκείνους τοὺς δύο ἀξιωματικοὺς εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὰ σχέδιά του, δεικνύει τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὴν σύζυγον καὶ εἰς τοὺς μεγιστᾶνας τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ στρατοῦ, οἵτινες ἅπαντες προτρέπουσιν αὐτὸν νὰ μὴ κωφεύση εἰς τὴν αἴτησιν, καὶ ὁ Ροβέρτος προσποιεῖται ὅτι ἐνδίδει εἰς τὴν γνώμην αὐτῶν. Φέρεται λοιπὸν ὁ μοναχὸς εἰς τὴν αὐλήν, καὶ περιβληθεὶς βασιλικὴν πομπὴν ἀρχίζει μετὰ παραδόξου τέχνης νὰ δραματουργῇ τὸ τοῦ ἐξωσθέντος αὐτοκράτορος πρόσωπον· διηγεῖται μετὰ δακρύων πῶς ὁ Βοτανειάτης, ἀφαιρέσας ἀπ' αὐτοῦ σύζυγον, υἱόν, διάδημα, περιέθετο μοναχικὰ ῥάκη· ὅτι τὸ ἔγκλημά του ἦτο ὅτι ἀπεφάσισε νὰ συζεύξη τὸν υἱὸν αὐτοῦ μετὰ τῆς τοῦ δουκὸς θυγατρός, ὅτι ἡ δυστυχὴς αὕτη κορη ἐστέναζεν ἐπίσης ἐν τῇ φυλακῇ καὶ ὅτι ὁ τύραννος ἔτρεμε μήπως ὁ γενναῖος Νορμαννος ἀναλάβη τὴν ὑπεράσπισιν τοσούτων ἱερῶν δικαίων. ʼΕφαίνετο δὲ καὶ ὅτι ἀποσιωπᾷ πολλὰ τῶν δυστυχημάτων, φειδόμενος τῆς καρδίας εὐαισθήτου φίλου, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἔλεγεν ἱκανὰ ὥστε νὰ διεγείρη τὴν πλεονεξίαν τῶν ἀκορέστων ἐκείνων μαχητῶν, ἐπαγγελλόμενος αὐτοῖς χρυσοῦ θημῶνας· καὶ ὁ Ροβέρτος ἐστέναζε καὶ ἐπολλαπλασίαζε τὰς ἀποδιδομένας τῷ ἀπατεῶνι τιμὰς καὶ τὰ δείγματα τῆς ἀφοσιώσεως, καὶ οἱ μεγιστᾶνες ἠγανάκτουν ἤδη διὰ τὴν ἀναβολὴν τοῦ ἐπιχειρήματος. ʼΑλλ' ὁ πανοῦργος ἡγεμὼν ἤξευρεν ὅτι ἡ κωμικὴ αὕτη σκηνή, ἵνα εὐδοκιμήση μέχρι τέλους, εἶχε χρείαν νὰ ὑποστηριχθῇ ὑπὸ δυνάμεων πεζικῶν καὶ ναυτικῶν μεγάλων, περὶ δὲ τὴν προπαρασκευὴν τῶν δυνάμεων τούτων ἠσχολήθη δραστηρίως ἐν διαστήματι δύο περίπου ἐνιαυτῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως δὲν ἠμέλησε καὶ ἄλλας τέχνας. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ κατισχύουσι βεβαίως πάντοτε ἐπὶ τέλους οἱ δυνατώτεροι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ δυνατώτεροι ᾐσθάνθησαν ἀείποτε τὴν ἀνάγκην νὰ περικαλύψωσι τὴν βίαν διὰ προσχήματός τινος τοῦ δικαίου καὶ δι' ἠθικῆς τινος δυνάμεως. Εἴδομεν ὅτι ὁ Ροβέρτος ἠθέλησε νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ ἀξιῶν ὅτι ἀπέρχεται εἰς βοήθειαν τοῦ καθαιρεθέντος συμπενθέρου του· συγχρόνως ἐνόμισε πρόσφορον νὰ κυρώσῃ αὐτὸ διὰ τῶν εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπετάθη πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης. Ὁ Γρηγόριος Ζ', ἅμα ἀναλαβὼν τοὺς οἴακας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐργάζεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὴν διὰ παντὸς τρόπου ἐπέκτασιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ ἣν ἐξαπέστειλε διὰ τοῦ πατριάρχου Ἐνετίας (1) Δομινίκου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅμα ὡς ἀρχιεράτευσεν, ὑπεμίμνησκε τῷ βασιλεῖ Μιχαὴλ Ζ' ὁποίων ἀγαθῶν πρόξενος ἐγένετο τῷ τε ἀποστολικῷ θρόνῳ καὶ τῷ κράτει ἡ πάλαι ποτὲ ἐπικρατήσασα μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ρώμης καὶ τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁμοφροσύνη καὶ ὁπόσων συμφορῶν παραίτιος ἀπέβη ἡ βραδύτερον μεταξὺ αὐτῶν ἐπελθοῦσα διαφωνία. Ἀλλὰ συγχρόνως, ἐπειδὴ ἦτο ἄνθρωπος ἐξόχως πρακτικός, ἀπεφάσισε νὰ ἔλθῃ εἰς ἔργα, ἠξεύρων ὅτι ψιλοὶ λόγοι οὐδὲν ἠδύναντο νὰ ἐπαγάγωσι σπουδαῖον ἀποτέλεσμα, διότι, οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ προαίρεσις τοῦ ἀσθενοῦς Μιχαὴλ Ζ' εἰς τὸ νὰ ἐνδώσῃ, ἡ κοινὴ τῆς Ἀνατολῆς γνώμη ἦτο πολεμιωτάτη πρὸς πᾶσαν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοῦτο παραχώρησιν. Καὶ δὲν ἐκήρυξε μὲν ἄμεσον κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους πόλεμον ἀλλ' ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ὁσημέραι προαγομένου ἐν τῇ Δύσει ἐρεθισμοῦ τῶν πνευμάτων ἕνεκα τῶν συμφορῶν ὅσας ἔπασχον οἱ χριστιανοὶ εἰς Συρίαν καὶ ἰδίως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἐζήτησε νὰ προκαλέσῃ μέγαν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἀγῶνα ἐπ' ἐλπίδι ὅτι διὰ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἤθελε λάβει ἀφορμὴν νὰ καθυπαγάγῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ ἅπαντας τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Ὅθεν τῷ 1074, ἀφοῦ διὰ δύο ἐγκυκλίων πρὸς ἅπαν τὸ χριστιανικὸν πλήρωμα παρεσκεύασε τὰ πνεύματα εἰς τὴν ἰδέαν γενικῆς τινος κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐπιχειρήσεως, ἔπειτα ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Ἑρρῖκον Δ' ὅτι πλείονες τῶν 50 000 ἀνδρῶν εἶναι ἕτοιμοι ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἐπέκεινα τῶν Ἄλπεων χώραις νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐὰν αὐτὸς ἀναλάβῃ, ὡς πάπας καὶ στρατηγός, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ δὲν ἀπέκρυπτε ποῖος ἦτο ἐν τῇ ἐνδομύχῳ αὐτοῦ διανοίᾳ ὁ κύριος τῆς προκειμένης ἐκστρατείας σκοπός. «Πρὸ πάντων, ἔλεγε, παροτρύνει με εἰς τοῦτο ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ πρὸς ἡμᾶς διαφωνοῦσα ἐν τῷ δόγματι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ποθεῖ τὴν μετὰ τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου ἕνωσιν. Ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ Ἀρμένιοι καὶ ἐν γένει πάντες σχεδὸν οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς, πλανώμενοι ὡς πρὸς τὸ καθολικὸν δόγμα, προσδοκῶσι νὰ μάθωσι τίς εἶναι ἡ γνησία τοῦ ἀποστόλου Πέτρου πίστις μεταξὺ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐπικρατούντων ποικίλων φρονημάτων». Ἀνάλογα δ' ἔγραφε κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1075 πρὸς ἕτερόν τινα περιφανῆ τῆς Δύσεως ἱερωμένον· ὥστε ἔκτοτε ἤθελεν ἐκραγῇ τὸ μέγα τῶν σταυροφοριῶν κίνημα καὶ ἔκτοτε ὁ πάπας, συνεπαγόμενος πολλὰς μυριάδας μαχητῶν, ἤθελεν ἔλθει εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἵνα δι' αὐτῶν διδάξῃ εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς τὴν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀλήθειαν, ἐὰν αἴφνης δὲν

(1) Ἡ παπικὴ αὐλὴ τὸν ἐπίσκοπον Βενετίας προήγαγεν εἰς ἀξίωμα *πατριάρχου*, οὐχὶ ἁπλῶς ἵνα περιποιήσῃ τιμὴν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ βενετικοῦ κράτους, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὸ ὑποδεέστερον τοῦ ἀξιώματος τοῦ *πατριαρχικοῦ* ἀπέναντι τοῦ ἀξιώματος τοῦ πάπα, δυναμένου νὰ ἱδρύῃ πατριαρχικὰς ἐκκλησίας ἐξαρτωμένας ἀπ' εὐθείας ἀπὸ Ρώμης.

ἐξερρήγνυτο ἀγὼν φοβερὸς μεταξὺ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Ὁ Γρηγόριος Ζ΄ ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως εἷς τῶν μεγαλεπηβολωτέρων ἀνδρῶν ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἐνῷ ἡτοιμάζετο νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀνατολήν, εἰργάζετο συγχρόνως εἰς τὸ νὰ καθαρίσῃ μὲν τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν ποικίλων καταχρήσεων καὶ κακοηθειῶν ὅσαι εἶχον παρεισδύσει ἐν αὐτῇ κατὰ τὰς προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας, νὰ καθυπαγάγῃ δὲ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς πᾶσαν κοσμικὴν ἐξουσίαν (1). Ἐκ τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης οἱ ἀσθενέστεροι ὑπέκυψαν εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ ψηφισθέντα παρ' αὐτοῦ δόγματα καὶ εἰς τὰς πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν ἐνεργείας, γενομένας τῇ ἀληθείᾳ μετὰ καταπληκτικῆς δραστηριότητος καὶ θαυμαστῆς ἐπιτηδειότητος· ἐν Ἱσπανίᾳ, ἐν Βοημίᾳ, ἐν Σουηδίᾳ, ἐν Νορβηγίᾳ, ἐν Δανίᾳ, ἐν Σλαυωνίᾳ, ἐν Κροατίᾳ, ἐν Δαλματίᾳ, ἴσχυσαν αἱ διαταγαὶ αὐτοῦ καὶ ἀποφάσεις ἀπολύτως (2). Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμος ὁ Κατακτητὴς καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Α΄ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ἐρρῖκος Δ΄ ἀπέκρουσαν τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας· καὶ εἰς μὲν τοὺς δύο πρώτους ἐνέδωκεν ἐξ ἀνάγκης διὰ πανούργων παραχωρήσεων, πρὸς δὲ τὸν Ἐρρῖκον Δ΄ ὠφελούμενος ἐκ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐπικρατούσης ἐν Γερμανίᾳ ἀντιπολιτεύσεως ἐπεχείρησεν ἀπὸ τοῦ 1076 ἀγῶνα μακρὸν καὶ πεισματωδέστατον, καθ' ὃν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐταπεινώθη δεινῶς ὁ Ἐρρῖκος Δ΄, ἔπειτα δὲ κατετροπώθη ὁ Γρηγόριος Ζ΄, ἀποθανὼν μακρὰν τῆς Ρώμης ἐν Σαλέρνῳ τῷ 1085· ἐπὶ τέλους ὅμως ἐπέπρωτο, διὰ τῶν ἀκαμάτων ἐνεργειῶν τῶν διαδόχων αὐτοῦ, νὰ θριαμβεύσωσιν αἱ ἀξιώσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ θρόνου.

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἀγῶνος ἔμαθεν ὁ Γρηγόριος Ζ΄ τὴν ὑπὸ

(1) Εἷς τῶν ἀμέσων τοῦ Γρηγορίου Ζ' διαδόχων, ὁ πάπας Λέων Θ' (1048—54), ὁ σύγχρονος τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου, αὐτὸς δὴ ἐφ' οὗ κατέστη ὁριστικώτερον τὸ μέγα μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας σχίσμα, εἶχε δώσει τὸ παράδειγμα στρατευομένου καὶ στρατηγοῦ πάπα, στρατεύσας τῷ 1053 ἐναντίον τῶν Νορμαννῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἀλλὰ συλληφθεὶς ὑπὸ τούτων αἰχμάλωτος καὶ ἐξαγοράσας τὴν ἀπόλυσιν αὐτοῦ διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως καὶ ἐπικυρώσεως (πρὸς ἣν πρᾶξιν ἐθεωρεῖτο ἔχων δικαίωμα ὡς πάπας) τῆς νομιμότητος τῆς τῶν Νορμαννῶν ἀρχῆς ἐπὶ τῶν ὑπὸ τούτων κατακτηθεισῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ κατακτηθησομένων ἐν Σικελίᾳ χωρῶν.

(2) Ὁ διπλοῦς σκοπὸς τῆς μεγαλοφυοῦς πολιτείας τοῦ πάπα Γρηγορίου Ζ' εἰς δύο κυρίως ἀπέβλεπε πράγματα· α' εἰς τὴν παπικὴν ἀπολυταρχίαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ β' εἰς τὴν οὕτως ἀπολυταρχουμένην ὑπὸ τοῦ πάπα Ἐκκλησίαν καθυπόταξιν πάσης πολιτικῆς ἀρχῆς. Τὸ πρῶτον τούτων ἐζήτησε καὶ ἐπέτυχε διὰ τῆς αὐστηρᾶς πειθαρχίας τοῦ κλήρου, ἧς ἕνεκα καθιέρωσεν ὁριστικῶς τὸ λεγόμενον Coelibatus, ἤτοι τὴν ἀγαμίαν τοῦ κλήρου, ἵνα οὕτως ὁ κλῆρος ἀποσπώμενος παντὸς δεσμοῦ πρὸς τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν κοινωνίαν ἀνήκῃ ἀπολύτως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν ἀπόλυτον ἀρχηγὸν αὐτῆς, ἀποτελῶν οὕτω στρατὸν ἀπολύτως πειθαρχοῦντα τῇ στρατευομένῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ διεισδύοντα πανταχόθεν καὶ ἐνισχύοντα καὶ στερεοῦντα τὸ κράτος αὐτῆς. Τὸ δεύτερον ἐζήτησε νὰ ἐπιτύχῃ ἀπαλλάττων τὸν κλῆρον παντὸς δεσμοῦ πρὸς τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας, καὶ ἰδίως τοὺς τιμαριούχους κληρικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικὰ τιμαριωτικὰ κράτη τῶν πριγκίπων ἀρχιεπισκόπων καὶ τῶν ἡγουμένων τῶν μεγάλων μοναστηρίων, οἵτινες πάντες ὄντες ἡγεμόνες τιμαριοῦχοι διετέλουν ὑποτελεῖς τῶν βασιλέων ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ ὡς πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῶν ὡς ἀρχόντων κτήσεων ἐκκλησιαστικῶν, αἵτινες ἐθεωροῦντο πάντοτε καὶ κτήσεις τοῦ κράτους. Ὁ Γρηγόριος Ζ' θέλων νὰ ἐξαλείψῃ πᾶσαν σχέσιν καὶ πᾶσαν ἐξάρτησιν τῶν τοιούτων ἐκκλησιαστικῶν ἅμα δὲ καὶ κοσμικῶν ἀρχόντων ἀπὸ τοῦ κυριάρχου ἡγεμόνος προεκάλεσε τὸ περίφημον ζήτημα τῆς περιβολῆς (investituris) καὶ τὴν ἐνταῦθα προελθοῦσαν μεγάλην ἔριν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Ἐρρῖκον Δ'. Ἤθελε δηλονότι ὁ πάπας ἵνα εἰς τοὺς εἰρημένους ἐκκλησιαστικοὺς ἄρχοντας τὰ σύμβολα τῆς κοσμικῆς αὐτῶν ἐξουσίας, ἤτοι σκῆπτρον, δακτύλιον, μὴ δίδωνται, ὡς μέχρι τότε, ὑπὸ τοῦ κυριάρχου τῆς χώρας ἀλλ' ὑπὸ τοῦ πάπα. Ἡ ἐντεῦθεν προκύψασα μεγάλη σύγκρουσις μεταξὺ πάπα καὶ Ἐρρίκου Δ' δὲν ἔπαυσεν εἰμὴ μετὰ τὸν θάνατον μετ' ἀμφοτέρων.

τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου παρασκευαζομένην ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν ἐκστρατείαν, καὶ ἔλαβε τὰς περὶ κυρώσεως αὐτῆς προτάσεις τοῦ νορμαννοῦ ἡγεμόνος. Ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἤθελε προτιμήσει ἐπὶ τοῦ παρόντος ν' ἀντιπαρατάξῃ αὐτὸν κατὰ τοῦ Ἐρρίκου Δ΄, ἀλλ' ὁ Ροβέρτος εἶχεν ἀποφασίσει τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ καὶ ὁ Γρηγόριος Ζ΄ ἤξευρεν ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δὲν θέλει μεταβάλει γνώμην. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ τόσῳ προθυμότερον ὅσῳ ἤλπισεν ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἤθελεν ἀναπληρώσει τὴν ἐκστρατείαν ἣν αὐτὸς εἶχε μελετήσει νὰ ἀναλάβῃ κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ ἔτη, ἔπειτα δὲ ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ ἕνεκα τῶν προεκτεθεισῶν περιστάσεων. Καὶ τῷ μὲν 1078 καθήρεσε συνοδικῶς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην ὡς σφετερισθέντα τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ νομίμου βασιλέως Μιχαὴλ Ζ΄, τῷ δὲ 1080 ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς πιστοὺς τῆς ἐκκλησίας διαλαμβάνουσαν ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὁ ἐνδοξότατος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δι' ἀδίκου βίας γενόμενος ἔκπτωτος τῆς ἀρχῆς, προσῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ τοῦ δουκὸς Ρωβέρτου, καὶ ὅτι ὁ ἀρχιερεύς, οἴκτῳ κινούμενος ἐν τοῖς πατρικοῖς αὐτοῦ σπλάγχνοις, προέτρεπε τοὺς πιστοὺς νὰ ὀρέξωσιν αὐτῷ χεῖρα βοηθείας. Διέταξε δὲ δυνάμει τῆς ἀποστολικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας εἰς μὲν τοὺς μαχίμους νὰ ἀναλάβωσι τὴν ὑπὲρ τοῦ Μιχαὴλ ἄμυναν, εἰς δὲ τοὺς ἐπισκόπους νὰ συμβουλεύσωσιν αὐτοὺς νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς δεούσης μετανοίας καὶ νὰ ὑπηρετήσωσι πιστῶς τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Ροβέρτον, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνισχυόμενοι ὑπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης. Ἐπὶ τοῖς ὅροις αὐτοῖς παρήγγειλε τοῖς ἀρχιερεῦσι, τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον τῇ τοῦ ἁγίου Πέτρου δυνάμει, νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Νορμαννικὸν πλοῖον (Κατὰ τὸν Ἄρεγχολντ).

Ἐκ τῆς ἐγκυκλίου ταύτης συνάγεται ὅτι ὁ Γρηγόριος Ζ΄ ἀπεδέχετο τὸν ἀπατεῶνα Ραίκτωρα ὡς αὐτὸν τοῦτον τὸν πρώην βασιλέα Μιχαήλ. Ἆρά γε ἠπατήθη ὑπὸ τοῦ Ροβέρτου ἢ ἐν γνώσει τῆς ἀληθείας ἔγραφεν ὅσα ἔγραφε; Πρὸς διευκρίνησιν τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν πρὸ πάντων ὅτι, κατά τινας τῶν συγχρόνων, καὶ αὐτὸς ὁ Ροβέρτος ἐγένετο θῦμα τῆς τοῦ μοναχοῦ ἐκείνου πανουργίας· ἀλλ' οἱ πλεῖστοι ἐπρέσβευον ἔκτοτε ὅτι παρεσκεύασε τὴν φενάκην ταύτην ὅπως ἀνωτέρω ἱστορήσαμεν τὰ περὶ αὐτῆς, ἵνα δικαιολογήσῃ τὸν πόλεμον ἀπὸ τοῦ ὁποίου πολλοὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν καὶ ἡ σύζυγός του Γαΐτα ἀπέτρεπον αὐτὸν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἦτο ὅλως ἄδικον. Καὶ τῳόντι, παρεκτὸς τοῦ ὅτι ἐξ ἀρχῆς ὁ Ροβέρτος δὲν ἦτο ἄνθρωπος δυνάμενος εὐκόλως νὰ διαπαιδαγωγηθῇ, πῶς, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ἐπανειλημμένως ἔλαβεν, ὡς θέλομεν ἴδει, ἀποδείξεις περὶ ὧν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ

ἀμφιβάλλῃ ὅτι ὁ γνήσιος Μιχαὴλ εὑρίσκετο ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξηκολούθει ἐν τούτοις μεταχειριζόμενος τὸ ἀνδρείκελον ἐκεῖνο πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ του; Ὅθεν πάντες οἱ νεώτεροι πιστεύουσι μᾶλλον εἰς τὸ τέχνασμα τοῦ Ροβέρτου. Ἀλλά, καὶ ἂν εἰς ἄλλον τινὰ ἐπετρέπετο ἀμφιβολία ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ πάπας δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὸν ἐλάχιστον περὶ τῆς ἀπάτης δισταγμόν, διότι κάλλιστα ἐγίνωσκε τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβαίνοντα, καὶ ἑπομένως δὲν ἠγνόει ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ζ' διέτριβε πάντοτε ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἐκείνῃ. Τούτου ἕνεκα ὅσοι τῶν νεωτέρων δὲν παρῆλθον ἐν σιγῇ τὴν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην πολιτείαν τοῦ Γρηγορίου Ζ' διαρρήδην λέγουσιν, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματος, ὁ γερμανὸς ἱστοριογράφος Σλόσερ, ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης μετεχειρίσθη τὴν ἐκκλησίαν ὡς ὄργανον ἵνα προστατεύσῃ τὸν ἀπατεῶνα, ἔχων τὴν βεβαιότητα ὅτι εἶναι ἀπατεών. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ καθολικώτατος Λεβώ, ὅστις θέλει κατ' ἀρχὰς νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Γρηγόριος φενακισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ροβέρτου ὑπέθετε δῆθεν γνήσιον τὸν Μιχαήλ, μετ' ὀλίγον ὑποδεικνύει τὴν ὅλην ἀλήθειαν, προσπαθῶν νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ἀρχιερέα διὰ τοῦ λόγου ὅτι εἶχε χρείαν τοῦ νορμαννοῦ ἡγεμόνος εἰς τὴν πρὸς τὸν Ἐρρῖκον πάλην. Τούτου ὅμως τεθέντος, πῶς συμβιβάζεται ἡ τοιαύτη καταπάτησις ὅλων τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων νόμων πρὸς τὰ ἐγκώμια ὅσα δὲν ἔπαυσαν πλέκοντες περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ Γρηγορίου Ζ' καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Γρηγόριος Ζ' ἦτο ἀνὴρ μεγαλοφυής, μεγαλοπράγμων καὶ χρηστός. Ἀλλὰ χρηστὸς ἦτο περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον, ὁσάκις δὲ τὸ συμφέρον τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ βουλευμάτων τὸ ἀπῄτει δὲν ἐδίστασε νὰ θυσιάσῃ χάριν τοῦ συμφέροντος ἐκείνου πᾶσαν τοῦ δικαίου ἀρχήν. Οὐδὲ τολμῶμεν νὰ καταδικάσωμεν αὐτὸν διὰ τοῦτο. Δυστυχῶς, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν δύο ἢ τρία ὀνόματα ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ ἄνδρες δὲν ὑπῆρξαν ἐν τῷ δημοσίῳ αὐτῶν βίῳ παντοῦ καὶ πάντοτε πολὺ ἀκριβεῖς τηρηταὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς, οὔτε τὸ πάλαι, οὔτε νῦν, οὔτε πρὸς βορρᾶν, οὔτε πρὸς μεσημβρίαν, οὔτε ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οὔτε ἐν τῇ Δύσει.

Ἐκ τῆς διαγωγῆς ὅμως ἐκείνης τοῦ Γρηγορίου Ζ' δικαιούμεθα νὰ κατηγορήσωμεν τὴν ἀξίωσιν ἣν προέτειναν πολλοὶ εὐρωπαῖοι ἱστορικοί, ὅτι παρὰ τοῖς τότε δυτικοῖς ἔθνεσι τὸ δόγμα τοῦ εὐαγγελίου παρῆγεν ἄνδρας ἱεροὺς ἅμα καὶ ἡρωικούς, ἐνῷ ἐξ ἐναντίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ δόλος καὶ ἡ ἀπιστία ἐκοσμοῦντο διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πολιτικῆς καὶ ἠξιοῦντο τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἀνδρεία ἐπαίνων, οἱ δὲ Ἕλληνες ὑπελάμβανον ἐπίσης ἔνδοξον τό τε ἀπατῆσαι καὶ τὸ νικῆσαι τοὺς ἀντιπάλους. Τὸ προνόμιον τοῦτο τῆς χρηστότητος, τὸ ὁποῖον ἠθέλησαν νὰ σφετερισθῶσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν οἱ δυτικοί, δὲν ἐπικυροῦται βεβαίως ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Τὰ δυτικὰ ἔθνη ἦσαν μὲν μαχιμώτερα τῶν ἀνατολικῶν καὶ εἶχον ὡς ἐκ τούτου πάσας τὰς συμπαρομαρτούσας τῇ ἀνδρείᾳ ἀρετάς, τὴν γενναιοφροσύνην, τὴν ἀφοσίωσιν, τὴν θυσίαν, ἀλλὰ δὲν ἦσαν, πολλοῦ γε δεῖ, ἀπηλλαγμένα τῶν κακιῶν ὅσας συνεπάγεται τὸ σφοδρὸν μάχιμον πνεῦμα τῆς πλεονεξίας, τῆς βίας, τῆς ἀπάτης. Ἐπειδὴ ἐπὶ τέλους ἐθριάμβευσαν, διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία, ἡ παρ' αὐτῶν γραφεῖσα ἱστορία, τοὺς παρέστησεν ὡς ἡμιθέους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἡμέτεροι ἐταπεινώθησαν, διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία, πάντοτε ἡ ὑπὸ τῶν δυτικῶν γραφεῖσα ἱστορία, μᾶς περιεφρόνησεν. Ἀλλὰ ἐξετάζοντες τὰ πράγματα ἀπαθέστερον εὑρίσκομεν ὅτι οἱ ἡμέτεροι εἶχον μὲν πολλὰ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς ἀσθενείας, δὲν ἐστεροῦντο ὅμως καὶ ὅλων τῶν ἀρετῶν ὅσας ἐμπνέει εἰς τὰ ἔθνη ἡ συνείδησις τοῦ δικαίου καὶ ὁ πόθος τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, πολλάκις ἀναδείξαντες καὶ ἀνδρείαν καὶ καρτερίαν καὶ χρηστότητα εἰς ὅλους τοὺς μεγάλους ἀγῶνας ὅσους ἠγωνίσθησαν νὰ διεξαγάγωσι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πρὸς τὴν Δύσιν, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις κατὰ τὸν προκείμενον ἀγῶνα, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἀφήγησιν ἐπανερχόμεθα

Διὰ τῶν προτροπῶν ἐκείνων τοῦ πάπα καὶ μάλιστα διὰ τῆς ἰδίας δραστηριότητος ὁ Ροβέρτος κατώρθωσε νὰ συγκροτήσῃ ἐν ἀρχῇ τοῦ 1081 ἔτους στρατὸν 30.000 ἀνδρῶν, τοῦ ὁποίου τὸ κράτιστον ἀπετέλουν 1.300 νορμαννοὶ ἱππεῖς· προσέτι καὶ στόλον 150 μεγάλων πλοίων, ὧν τὰ πλεῖστα παρέσχον οἱ πολεμίως πρὸς τοὺς ἡμετέρους διακείμενοι Δαλμάται. Διέταξε δὲ νὰ συνέλθῃ ἡ ὅλη δύναμις εἰς Βρεντήσιον, ὅθεν ἐμελέτα νὰ διαπεράσῃ εἰς Δυρράχιον, μεταβαλὼν τὸ προηγούμενον αὐτοῦ βούλευμα νὰ ἐπέλθῃ ἀπὸ Ὑδροῦντος εἰς Νικόπολιν, διὰ τὸ μακρότερον τοῦ τελευταίου τούτου πλοῦ. Ἀλλ' ἐπειδή, χειμῶνος ἔτι ὄντος, δὲν ἠδύνατο νὰ ὁρμήσῃ ἀμέσως, ἐμελέτησε καὶ τρίτον μηχάνημα ἵνα ἀσφαλίσῃ ἔτι μᾶλλον τὸ ἐπιχείρημα. Γινώσκων τὴν μεταξὺ τοῦ Βοτανειάτου καὶ τῶν Κομνηνῶν ἀρξαμένην ἔριν ἤλπισε νὰ προσοικειωθῇ τὸν Ἀλέξιον, νὰ παροξύνῃ τὴν διχόνοιαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς, νὰ ὑποθάλψῃ τὴν διαίρεσιν, καὶ οὕτω νὰ καταστήσῃ μᾶλλον εὐάλωτον τὸν πολέμιον. Ὅθεν ἐκλέξας ἕνα τῶν παρ' ἑαυτῷ μεγιστάνων ὀνομαζόμενον Ραούλ, ἐπιλεγόμενον δὲ Λυκοφόρον, δι' ἣν ἔφερε λυκῆν ἐπὶ τῆς πανοπλίας, πέμπει εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Βοτανειάτου, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, τὴν ἱκανοποίησιν τῆς γενομένης εἰς τὴν Ἑλένην ὕβρεως, ἀληθῶς δὲ ἵνα κομίσῃ δῶρα πρὸς τὸν Ἀλέξιον καὶ ἔλθῃ πρὸς αὐτὸν εἰς λόγους φιλίας. Οὐ μόνον ὅμως καθ' ὅλα ταῦτα ἀπέτυχεν ἀλλὰ καὶ ἐκινδύνευσε νὰ ἴδῃ ἀνατρεπόμενον ὁλόκληρον τὸ μηχάνημα αὐτοῦ. Ὁ Βοτανειάτης ἀπέπεμψε τὸν πρέσβυν ἄπρακτον, ὁ Ἀλέξιος οὐδόλως ἐνεθάρρυνε τὸ μελετώμενον ἐπιχείρημα, ὁ δὲ Ραούλ, μαθὼν τὴν ὅλην ἀλήθειαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ πολὺ χρηστότερος ὢν τοῦ κυρίου του, διετράνωσεν αὐτῷ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του, ὅτι ὁ μοναχὸς τὸν ὁποῖον τιμᾷ ὡς αὐτοκράτορα εἶναι ὑποκριτὴς καὶ γόης ἀνήρ, ὅλως δὲ πλάσμα τὸ κατ' αὐτόν, διότι αὐτός, ὁ Ραούλ, εἶδεν αὐταῖς ὄψεσι τὸν ἀληθῆ αὐτοκράτορα Μιχαὴλ εἰς τὴν βασιλεύουσαν φαιὸν ἐνδεδυμένον τριβώνιον καὶ ἐν μοναστηρίῳ διάγοντα. Προσέθετο δὲ ὅτι ἐπανερχόμενος ἤκουσε καθ' ὁδὸν τὴν γενομένην ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, τὴν ἔξωσιν τοῦ Βοτανειάτου καὶ τὴν τοῦ Ἀλεξίου ἀναγόρευσιν· ὅτι ὁ Ἀλέξιος κατέστησε συμβασιλέα τὸν Κωνσταντῖνον τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Ζ΄ τὸν μέλλοντα γαμβρὸν τοῦ Ροβέρτου ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Ἑλένῃ· ὅτι ἱκανοποιήθη οὕτως ἀποχρώντως ἡ φιλοτιμία τοῦ ἡγεμόνος τῶν Νορμαννῶν, καὶ ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἤδη λόγος δίκαιος πολέμου πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἕνεκα τῶν ὑπὸ τοῦ Βοτανειάτου διαπραχθέντων ἀδικημάτων. Ἀλλ' ὁ Ροβέρτος, ὅστις κάλλιστα ἐγίνωσκε καὶ τίς ἦτο ὁ μοναχὸς ὁ παρ' αὐτῷ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ ὑποκρινόμενος, καὶ τίς ἦτο ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἐπιχειρήματος, οὐδὲ περιέμενε διδασκαλίας παρὰ τοῦ Ραούλ, παρωργίσθη τοσοῦτον ὥστε ἀπεδίωξεν ἀμέσως αὐτὸν ἀπειλήσας ἔτι δεινότερα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ραοὺλ Ρογέρος εἶχεν ἤδη αὐτομολήσει πρὸς τοὺς ἡμετέρους· διότι, ὡς θέλομεν μετ' ὀλίγον ἐξηγήσει πλατύτερον, οἱ Νορμαννοὶ δὲν ὡμονόουν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ ὑπὸ πολλῶν κατετρύχοντο ἐμφυλίων παθῶν καὶ διενέξεων. Κωμικώτατος δ' ὑπῆρξεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ ψευδοβασιλεὺς Μιχαήλ, ὅστις ἐνόμισεν ὡσαύτως εὔλογον νὰ ὀργισθῇ καὶ «μεγάλα κεκραγὼς καὶ τὸν μηρὸν τῇ δεξιᾷ πλήττων» ἓν καὶ μόνον μεθ' ὅρκων φοβερῶν παρεκάλει τὸν Ροβέρτον τοῦτο, ὅτι, ἂν ἀναλάβῃ τὴν βασιλείαν καὶ ἀποκατασταθῇ εἰς τὸν θρόνον, νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν ὁ Ραούλ, ἵνα ὑποβάλῃ τὸν μιαρὸν ἀμέσως εἰς οἴκτιστον θάνατον. Κατ' εὐτυχίαν αὐτοῦ ὁ χρηστὸς Ραοὺλ κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν οὔτε ὁ Ροβέρτος οὔτε ὁ ψευδομιχαὴλ ἔμελλόν ποτε νὰ ἴδωσιν. Ἀλλὰ πόσον δίκαιον εἶχεν ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐμπαίζουσα τὴν πρωτοφανῆ ταύτην ἀγυρτίαν!

Μετὰ τὴν τοιαύτην ἔκβασιν τῆς πρεσβείας τοῦ Ραούλ, ἐπειδὴ ἐπῆλθεν ἐν τῷ με-

ταξὺ τὸ ἔαρ, ὁ Ροβέρτος, ὅστις εἶχε συμπληρώσει τὰς παρασκευάς του, εἶχε διατάξει τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας ἐπὶ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ καὶ εἶχε προσέλθει εἰς Βρεντήσιον, ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἀναβάλῃ πλειότερον τὴν ἔναρξιν τοῦ ἐπιχειρήματος. Δοὺς δὲ πρὸ πάντων πεντεκαίδεκα πλοῖα εἰς τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον, τὸν ἔπειτα διαβόητον ἐν τῇ πρώτῃ σταυροφορίᾳ γενόμενον, παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ κυριεύσῃ τὴν Κέρκυραν, ἣν ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ὀνομάζει Κορυφώ. Ἀλλ' ὁ Βοημοῦνδος ἐπελθὼν εὗρε τὴν νῆσον ταύτην τοσοῦτον ὀχυρὰν ὥστε δὲν ἐνόμισεν ὅτι ἠμπορεῖ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν μετὰ τῆς μικρᾶς ἐκείνης δυνάμεως, καὶ ἀνέκαμψεν ἄπρακτος πρὸς τὸν πατέρα. Ὁ δέ, κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ 1081, ἐπέπλευσεν αὐτὸς ἐπὶ τὴν Κέρκυραν μετὰ σύμπαντος τοῦ στόλου καὶ τοῦ ψευδοβασιλέως Μιχαήλ, ἐγένετο κύριος τῆς νήσου ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, καί, ἐνῷ ἠσχολεῖτο περὶ τοῦτο, προκατέπεμψε πάλιν τὸν Βοημοῦνδον, ἵνα καταλάβῃ περὶ τὸ Δυρράχιον χωρία τινὰ ἐπιτήδεια εἰς ἀπόβασιν τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ στόλου τὴν πολιορκίαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀγγελίαι τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως ὁ Ἀλέξιος ἐντὸς τῶν δύο πρώτων ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ μηνῶν. Κατ' ἀρχὰς ἤλπισεν ὅτι ὁ Ροβέρτος μαθὼν τὰς τιμὰς τὰς ἀποδοθείσας εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Ζ' Κωνσταντῖνον θέλει ἀποτραπῇ τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλ' ἡ ἐλπὶς αὕτη δὲν διήρκεσε πολύ, καὶ μετ' ὀλίγον ἔμαθε τὰς ἐπανειλημμένας κατὰ τῆς Κερκύρας ἐπιθέσεις, τὴν ἅλωσιν αὐτῆς καὶ τὴν πρώτην ἀπόβασιν τοῦ Βοημούνδου περὶ Δυρράχιον. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν περιέμενε τὰ τελευταῖα ταῦτα γεγονότα ὅπως παρασκευασθῇ πρὸς ἄμυναν καὶ ὅτι ἤρχισεν ἐργαζόμενος συντόνως ἐπὶ τούτῳ ἅμα πρὸ τοῦ τέλους τοῦ Ἀπριλίου ἐβεβαιώθη ὅτι ὁ Ροβέρτος ἐπιμένει εἰς τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ. Ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἦτο, ὡς ἠξεύρομεν ἤδη, τοιαύτη ὥστε πᾶς ἄλλος ἤθελεν ἀπελπισθῇ. Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω περὶ τούτου ῥηθέντα ἐνθυμίζομεν εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν εἰς τὴν Κύζικον καὶ τὴν Νίκαιαν, ὅτι κράτος δὲν ὑπῆρχεν ὅτι χρήματα δὲν ὑπῆρχον καὶ ὅτι πολλὴ ἀναρχία ἐπεκράτει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ἐπὶ τὰς ὁποίας ἐπήρχετο ὁ Ροβέρτος. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐφρόντισε περὶ κατασκευῆς στρατοῦ, περὶ προχείρου ἐξοικονομήσεως χρηματικῶν τινων πόρων, περὶ ὀχυρώσεως τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα φρουρίων, περὶ προχείρου τινὸς ἐξασφαλίσεως τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων καὶ περὶ εὑρέσεως συμμάχων κατὰ τοῦ ἀπὸ δυσμῶν πολεμίου.

Τὰ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ τελευταίου τούτου σκοποῦ ἐνεργηθέντα ἀποδεικνύουσι τὴν ἔκτασιν τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων τοῦ Ἀλεξίου καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς πολιτικῆς του. Ὑπεδείξαμεν ἤδη ὅτι οἱ Νορμαννοὶ τῆς κάτω Ἰταλίας δὲν ὡμονόουν πρὸς ἀλλήλους πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δυσηρεστημένοι ὄντες κατὰ τοῦ Ροβέρτου εἶχον καταφύγει εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλήν. Ἐκτὸς τῶν προμνημονευθέντων ἀδελφῶν Ρογέρου καὶ Ραούλ, πολλοὶ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν τοῦ Ροβέρτου ἦσαν συννενοημένοι μετὰ τῶν ἡμετέρων. Ὁ ἀδελφός του Οὔμβερτος διέτριβε πρὸ καιροῦ ἐν Βυζαντίῳ, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Οὐμβέρτου αὐτοῦ, ὁ Οὐμβερτόπουλος, ἦτο, ὡς ἠξεύρομεν ὡσαύτως, στενὸς τοῦ Ἀλεξίου φίλος καὶ συνετέλεσεν ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ. Ἕτερος δὲ ἀνεψιὸς τοῦ Ροβέρτου, ἐξ ἀδελφοῦ πρεσβυτέρου, ὁ Ἑρμάννος, ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ κεκρυμμένος, ἐκαραδόκει ἀφορμὴν ἵνα διεκδικήσῃ τὴν αὐτῷ μᾶλλον ἢ τῷ θείῳ αὐτοῦ προσήκουσαν ἡγεμονίαν τῶν Νορμαννῶν. Ὁ τραχὺς καὶ πλεονέκτης Ροβέρτος εἶχε κινήσει πολλὰς καθ' ἑαυτοῦ ἀντιπαθείας καὶ παρὰ τῷ κλήρῳ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἰδίως δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καπύης Ἑρβαῖος ἐφάνη προθυμότατος νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Ἀλεξίου καὶ προέτρεπε τὸν

ἡγεμόνα τῆς χώρας ἐκείνης Ἰορδάνην εἰς τὴν μετὰ τῶν Ἑλλήνων συμμαχίαν. Διὰ τῆς ἐπιτηδείας ὅλων τούτων τῶν πολεμίων ὑποκινήσεως παρεσκευάσθη κατὰ νώτων τοῦ Ροβέρτου ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ στάσις, ἥτις ἠνάγκασε βραδύτερον τὸν νορμαννὸν ἡγεμόνα νὰ ἀνακάμψῃ ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ Ἀλέξιος δὲν περιωρίσθη εἰς ταῦτα, ἀλλὰ συνενοήθη καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Ἐρρίκου τοῦ Δ΄. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἀπῄτει τὴν ἐπὶ τῆς ὅλης Ἰταλίας κυριαρχίαν, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Ροβέρτου καταληφθείσης, πρὸς δὲ διέκειτο πολεμίως πρὸς τὸν νορμαννὸν τοῦτον ἡγεμόνα καὶ ὡς σύμμαχον τοῦ Γρηγορίου Ζ΄. Ἐντεῦθεν ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἐπανειλημμένως προτείνων συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν. Ἔπεμψε δὲ καὶ πρέσβυν εἰς Γερμανίαν, τὸν Χοιροσφάκτην, καὶ σῴζεται ἡ διὰ τούτου διαβιβασθεῖσα πρὸς τὸν Ἐρρῖκον Δ΄ ἐπιστολή, ἥτις περιέχει τοὺς κυριωτέρους τῶν συμφωνηθέντων ὅρους καὶ προσέτι παρέχει ἡμῖν ἔννοιάν τινα τοῦ ἐπισήμου ὕφους τὸ ὁποῖον μετεχειρίζετο τότε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴ γράφουσα πρὸς τὸν ἰσχυρότερον μονάρχην τῆς Δύσεως. Αἱ προσαγορεύσεις ἃς ἀπονέμει αὐτῷ ὁ Ἀλέξιος εἶναι *πανευγενέστατε καὶ τῷόντι χριστιανικώτατε ἀδελφέ* (1), ἔτι δὲ καὶ *ἡ εὐγενία σου* καὶ *ἡ μεγαλοδύναμός σου ἐξουσία*. Περὶ ἑαυτοῦ δὲ ὁμιλῶν λέγει *ἡ βασιλεία μου* καὶ *τὸ κράτος ἡμῶν*. Καθὼς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐσχάτῃ ἀμηχανίᾳ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀπέφευγε τοῦ ν' ἀποκαλέσῃ βασιλέα τὸν Ἐρρῖκον. Ἐρχόμενος δὲ εἰς τὰ πράγματα ὁ Ἀλέξιος προτρέπει αὐτὸν νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως εἰς τὴν Ἀπουλίαν καὶ Καλαβρίαν, πέμπει αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ ποικίλα δῶρα καὶ εἰς χρήματα 144.000 χρυσῶν (2.160.000 περίπου δραχμῶν), ὑπόσχεται νὰ στείλῃ, ἀφοῦ τελεσθῶσιν οἱ νενομισμένοι περὶ τῶν συνθηκῶν ὅρκοι, ἑτέρας 216.000 χρυσῶν (3.240.000 περίπου δραχμῶν), καί, ἵνα καταστήσῃ τὸν σύνδεσμον στενώτερον, προσφέρει τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσαακίου, ὡς σύζυγον μιᾶς τῶν τοῦ Ἐρρίκου θυγατέρων (2). Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἀποστελλομένου ἀργυρίου λέγει αὐτὸ *ρωμανάτον παλαιᾶς ποιότητος*, ἐξ οὗ ὑποδεικνύεται ὅτι εἶχεν ἀρχίσει ἔκτοτε τὸ ὀλέθριον σύστημα τῆς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως κιβδηλείας τῶν νομισμάτων. Ὁ Ἐρρῖκος ἀπεδέχθη προθύμως τὰς γενομένας προτάσεις, καὶ εἰς μὲν τὴν Ἀπουλίαν μικρὰν ἐπεχείρησεν ἐπιδρομήν, ἀλλ' οἱ ἀδιάλειπτοι κατὰ τοῦ Γρηγορίου πόλεμοι αὐτοῦ παρήγαγον οὐδὲν ἧττον ἐπωφελῆ ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξίου ἀντιπερισπασμόν· ὁ Ροβέρτος ἠναγκάσθη τελευταῖον νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν

---

(1) Κατὰ τὴν παρὰ τοῖς ἡμετέροις δηλονότι πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος. Ἐν τούτοις σημειωτέον ὅτι ἡ πρόσρησις «*ἀδελφέ*» ἐνέχει τὴν ἔννοιαν τῆς λίαν ἐμφαντικῆς ἰσότητος. Ὁ Νικόλαος Α΄ τῆς Ρωσίας καίπερ ἀναγνωρίσας τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα τοῦ Ναπολέοντος Γ΄ ἀπέφυγεν ἐπιμόνως νὰ προσαγορεύσῃ αὐτὸν *ἀδελφόν*, ὅπερ λέγεται ὅτι οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ μεγάλου Κριμαϊκοῦ λεγομένου ἀνατολικοῦ πολέμου.

(2) Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ αὐτοκράτωρ ποιεῖται λόγον καὶ περί τινος συνοικεσίου ἀνεψιοῦ τινος αὐτοῦ μετὰ πριγκιπίσσης ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ βασιλικοῦ τῆς Γερμανίας· ἀπαριθμῶν δὲ τὰ πεμπόμενα διὰ τῶν πρέσβεων δῶρα (πρὸς τὸν Ἐρρῖκον Δ΄) («Τῇ μὲν τῇ εὐγενίᾳ σου ἀπεστάλησαν δεξιωμάτων ἕνεκα ἐγκόλπιον χρυσοῦν μετὰ μαργαριταρίων, θήκη διάχρυσος ἔχουσα τμήματα ἔνδον διαφόρων Ἁγίων, ὧν ἕκαστον διὰ τοῦ ἐφ' ἑκάστου αὐτῶν ἐντεθέντος χαρτίου γνωρίζεται *καυκίον* σαρδονύχιον καὶ ἐμπότης κρύος, ἀστροπέλεκυν δεδεμένον μετὰ χρυσαφίου καὶ ὑποβάλσαμον) τελευτᾷ τὴν ἐπιστολὴν διὰ τῶν ἑπομένων χαρακτηριστικῶν διὰ τὰς τότε αὐτοκρατορικὰς ἐπιστολὰς εὐχῶν· «Μακρύναι ὁ Θεὸς τὴν ζωήν σου, πλατύναι τὰ τῆς ἐξουσίας σου ὅρια καὶ θείη σοι πάντας τοὺς ἀντιπίπτοντας εἰς ὀνειδισμὸν καὶ εἰς καταπάτημα. Εἰρήνη εἴη τῇ ἐξουσίᾳ σου καὶ γαλήνης ἥλιος ἐπιλάμψοι πάσῃ τῇ ὑπηκόῳ σου καὶ γένοιντό σοι ἅπαντες εἰς ἀφανισμὸν οἱ ἐχθροί, τῆς ἄνωθεν ὁρα· τῆς ἰσχύος κατὰ πάντων σοι χαριζομένης τὸ ἄμαχον τοῦτο τὸ ἀληθινὸν αὐτοῦ ὄνομα ἀγαπῶντι καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἐκείνου τὴν χεῖρα ὁπλίζοντι».

τοῦ ἀρχιερέως, ἢ μᾶλλον τῆς κινδυνευούσης ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἡγεμονίας αὐτοῦ· διότι περὶ τοῦ ἀρχιερέως ἀληθῶς εἰπεῖν ὀλίγον ἐκήδετο, φενακίζων καὶ αὐτὸν ἀσυνειδήτως ὁσάκις εἶχε πρὸς τοῦτο ἴδιον συμφέρον.

Πλὴν τούτου ὁ Ἀλέξιος ἔλαβεν ἐπικουρίαν καὶ παρὰ τῶν Ἐνετῶν. Ἡ ἀνατολικὴ μοναρχία ἡ κατὰ τοὺς προηγουμένους χρόνους πολλάκις θαλασσοκρατήσασα ἀπέβαλε τὸ πλεῖστον τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ὅπως καὶ τῆς πεζικῆς, ἐπὶ τῶν μακρῶν ἐμφυλίων διενέξεων αἵτινες προηγήθησαν τῆς τῶν Κομνηνῶν ἀναρρήσεως. Καὶ τὸν μὲν ἠπειρωτικὸν στρατὸν ἤλπισεν ὁ Ἀλέξιος νὰ ἀναπληρώσῃ οἴκοθεν, στόλον δὲ ὁπωσοῦν λόγου ἄξιον ἦτο ἀδύνατον νὰ παρασκευάσῃ δι' ἔλλειψιν καιροῦ καὶ πόρων. Ἔπραξε μὲν καὶ κατὰ τοῦτο ὅ,τι ἦτο δυνατὸν καὶ ἔπεμψε ναυτικήν τινα μοῖραν εἰς τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον, ἀλλ' ἐπειγόμενος νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς πολέμιον ἔχοντα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ στόλον ἰσχυρὸν καὶ συμμάχους τοὺς ναυσιβίους Δαλματοὺς ἐδέησε νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν Ἐνετῶν. Δυστυχῶς μὴ δυνάμενος νὰ πληρώσῃ τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν διὰ χρημάτων ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν πολιτείαν ἐκείνην προνόμια ὑπέρογκα, περὶ ὧν θέλομεν εἴπει ἐνταῦθα πλειότερά τινα, διότι εἴπερ τι καὶ ἄλλο συνετέλεσαν, τοῦ καιροῦ προϊόντος, εἰς τὴν τοῦ κράτους κατάλυσιν.

Ἐκ τῶν ἰταλίδων πόλεων ἡ Ἀμαλφις καὶ ἡ Ἐνετία ἵδρυσαν τὰς πρώτας ἐμπορικὰς ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει ἀποικίας κατὰ τὴν δεκάτην καὶ τὴν ἐνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα· ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνδεκάτης αἱ τῶν Ἀμαλφιτανῶν ἀποικίαι ὑπέκυψαν ὅλως εἰς τὰς ἐνετικάς. Ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ τάς τε ἀρχαιοτέρας τῶν Ἐνετῶν πρὸς τοὺς ἡμετέρους σχέσεις καὶ τὰς ἐπὶ Βασιλείου Β' ἔτι ἐπιτραπείσας αὐτοῖς προνομίας. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος περιέστη ἤδη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς πολὺ μείζονα δικαιώματα. Ὑπῆρχον μὲν καὶ πρότερον πολλοὶ ἔμποροι Ἐνετοὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ εἶχον αὐτόθι ἰδίας οἰκίας, δὲν ἀπετέλουν ὅμως σωματεῖον αὐτοτελὲς καὶ αὐθύπαρκτον. Ἤδη δὲ ἡ κυβέρνησις αὐτῶν, ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀμηχανίας τοῦ Ἀλεξίου, κατώρθωσε νὰ συγκροτήσῃ ἐν τῇ βασιλευούσῃ κοινότητα ὅλως σχεδὸν ἀνεξάρτητον, ἥτις διὰ τῶν προνομίων τὰ ὁποῖα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔλαβε καὶ τῆς ἐπιτηδείας αὐτῶν, τοῦ καιροῦ προϊόντος, χρήσεως καὶ ἐπεκτάσεως κατήντησε νὰ συγκροτήσῃ ἀληθὲς κράτος ἐν κράτει. Αἱ ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας ὁ Ἀλέξιος ἀνέλαβε περὶ τούτου διετυπώθησαν ἐν χρυσοβούλλῳ ἐκδοθέντι κατὰ Μάιον τοῦ 1082. Εἰς τοὺς Ἐνετοὺς παρεχωρήθη περὶ τὸν λιμένα τοῦ Πέραν, ὅστις ἀνέκαθεν ἐλογίζετο ὡς τὸ κυριώτατον ἐμπορεῖον τῆς πρωτευούσης, πλησίον τῆς παλαιᾶς ἑβραϊκῆς σκάλας, ὁλόκληρον τμῆμα ὡς κτῆμα αὐτῶν ἀναπαλλοτρίωτον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἀποβαθρῶν, οἰκιῶν, ἐργαστηρίων, ἀποθηκῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Ἀκινδύνου ἐκκλησία, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς φαίνεται, ἀνέκαθεν ἐλειτουργοῦντο οἱ αὐτόθι διατρίβοντες Ἐνετοί. Ὁ δοὺξ Ἐνετίας ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρωτοσεβαστοῦ μετ' ἀναλόγου μισθοδοσίας· ὁ πατριάρχης Ἐνετίας ἔλαβε τὴν προσηγορίαν τοῦ ὑπερτίμου μετ' ἀναλόγου ὡσαύτως μισθοδοσίας. Εἰς πάσας τὰς ἐν Ἐνετίᾳ ἐκκλησίας ὡρίσθη ὅτι θέλει διανέμεται ἐτησίως ἱκανὴ χρυσίου ποσότης ἀπὸ τῶν βασιλικῶν ταμείων. Εἰς δὲ τὴν ἐν Ἐνετίᾳ ἐπ' ὀνόματι τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἀποστόλου Μάρκου μητρόπολιν κατέστησαν ὑπόφοροι πάντες οἱ ἐξ Ἀμάλφιος κατέχοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐργαστήρια. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἡ παραχώρησις ἰδίου τμήματος δὲν ἐγένετο μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀλλὰ καὶ εἰς ἁπάσας τὰς ἄλλας τοῦ κράτους πόλεις, «ὅποι ποτ' ἂν ἐκεῖνοι ᾐτήσαντο» καὶ προσέτι ὡρίσθη ὅτι οἱ Ἐνετοὶ καθ' ὅλον τὸ κράτος θέλουν πωλεῖ καὶ ἀγοράζει μηδένα καταβάλλοντες τελωνιακόν, λιμενικὸν ἢ ἄλλον οἱονδή-

ποτε ἄλλον φόρον, ὄντες «ἔξω πάσης ρωμαϊκῆς ἐξουσίας». Ἵνα κατανοήσωμεν ὁπόση ἐλάττωσις ἐκ τούτου ἐπῆλθεν εἰς τὰς εἰσπράξεις τοῦ δημοσίου ταμείου δέον νὰ προσθέσωμεν ὅτι τοιαῦται ἐντελῶς ἀφορολόγητοι ἐνετικαὶ ἀποικίαι ἱδρύθησαν, παρεκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα ἀξιόλογα τοῦ κράτους ἐμπορεῖα, τὰ ὁποῖα συνέπεσε μὲν καὶ ἄλλοτε νὰ ἀναφέρωμεν, ὀνομάζομεν δὲ αὖθις ἐνταῦθα πρὸς πλείονα τοῦ ἀναγνώστου εὐκολίαν. Ρητῶς λοιπὸν μνημονεύονται ἐνετικαὶ ἀποικίαι ἐν Ἀσίᾳ μὲν εἰς Λαοδίκειαν, Ἀντιόχειαν, Μάμιστρα, Ἄδανα, Ταρσόν, Ἀττάλειαν, Στρόβιλον, Χίον, Θεολόγον καὶ Φώκαιαν, ἐν Εὐρώπῃ δὲ εἰς Δυρράχιον, Αὐλῶνα, Κέρκυραν, Βόνιτσαν, Μεθώνην, Κορώνην, Ναύπλιον, Κόρινθον, Θήβας, Ἀθήνας, Εὔβοιαν, Δημητριάδα, Θεσσαλονίκην, Χρυσόπολιν, Περιθεώριον, Ἄβυδον, Ραιδεστόν, Ἀδριανούπολιν, Ἄπραν, Ἡράκλειαν καὶ Σηλυβρίαν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς, τοῦ δὲ τοῦ καιροῦ προϊόντος ἀνάλογοι ἐνετικαὶ ἀποικίαι συνεστάθησαν καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου καὶ εἰς Κρήτην καὶ εἰς Κύπρον καὶ εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου, καὶ ὅτι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἐνετικῆς σημαίας καὶ διά τινων πρὸς αὐτὴν παραχωρήσεων πολλαὶ καὶ ἄλλαι εὐρωπαϊκαὶ πόλεις καὶ ἐπικρίτειαι ἠδύναντο καταχρηστικῶς νὰ νέμωνται τὴν αὐτὴν ἐν τῷ κράτει ἀτέλειαν, εὐλόγως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις ἀπώλεσεν ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων κατὰ μικρὸν ἀξιολογώτατον μέρος τῶν εἰσπράξεων αὐτῆς. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλ' αἱ ἐνετικαὶ αὗται ἀποικίαι κυβερνώμεναι ἅπασαι ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μητροπόλεως αὐτῶν καὶ διὰ ταύτης ὑπὸ τῆς ἐν Ἐνετίᾳ κεντρικῆς κυβερνήσεως, καὶ πλουτήσασαι καὶ θαλασσοκρατήσασαι, καὶ ἀκριβεστάτας συλλέξασαι γεωγραφικὰς καὶ πολιτειογραφικὰς περὶ τοῦ τόπου γνώσεις, καὶ ποικιλοτρόπως περιπλακεῖσαι εἰς τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ αὐτοῦ συμφέροντα, ἀναγκαίως παρεσκεύασαν τὴν μετὰ 120 ἔτη ἐπελθοῦσαν ὁριστικὴν αὐτοῦ κατάλυσιν.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ θυσίαι δι' ὧν ὁ Ἀλέξιος ἐξηγόρασε τὴν συμμαχίαν. Ἠδύνατο ἆρά γε νὰ ἀποφύγῃ τὰς θυσίας ταύτας; Νομίζομεν ὅτι ἠδύνατο. Βεβαίως οἱ Ἐνετοὶ προσήνεγκον αὐτῷ λόγου ἀξίας ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ δὲν ἠμπόδισαν τὸν Ροβέρτον νὰ διαπεράσῃ τὸν Ἀδρίαν· καὶ ἐπὶ τέλους ὁ ἀγὼν ἐκρίθη κατὰ ξηρὰν καὶ οὐχὶ κατὰ θάλασσαν. Οὐδὲ ἐπιτρέπεται νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι, ἂν ὁ Ἀλέξιος δὲν προσφκείουτο διὰ πάσης θυσίας τοὺς Ἐνετούς, οὗτοι ἠδύναντο νὰ ρίψωσι τὸ βάρος τῆς δυνάμεώς των εἰς τὴν ἀντίθετον πλάστιγγα συμμαχοῦντες μετὰ τοῦ Ροβέρτου. Οἱ Ἐνετοὶ ἐκέρδαινον τοσαῦτα ἀπὸ τῶν εἰρηνικῶν αὐτῶν πρὸς τοὺς ἡμετέρους σχέσεων ὥστε δὲν ἤθελον διακινδυνεύσει τὰ βέβαια αὐτῶν ὠφελήματα ἐπὶ τῇ ἐπισφαλεῖ ἐλπίδι τοῦ νὰ προσπορισθῶσιν ἔτι μείζονα. Τὸ πολὺ δὲν ἤθελον παράσχει τῷ Ἀλεξίῳ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ στόλου των· ἀλλὰ τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι ὁ Ροβέρτος ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ βούλευμα αὐτοῦ, οὐχὶ διότι ἡττήθη κατὰ θάλασσαν ἀλλὰ διότι ἐπανειλημμένως κατὰ ξηρὰν κατετροπώθη. Αἱ παραχωρήσεις λοιπὸν ἐκεῖναι ὑπῆρξαν ἓν τῶν μεγαλυτέρων τοῦ Ἀλεξίου σφαλμάτων.

Εὐτυχῶς, ἐνῷ ἔπραττε τὸ λάθος τοῦτο, ἠσχολεῖτο ἐνταὐτῷ δραστηρίως εἰς τὴν διοργάνωσιν τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων. Πρὸ πάντων εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων, καὶ τόσῳ πλειοτέρων χρημάτων ὅσῳ ἐπρόκειτο νὰ ἐπαρκέσῃ ὄχι μόνον εἰς συντήρησιν μεγάλου στρατοῦ ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν συμμάχων. Εἴδομεν ὅτι εἰς μόνον τὸν Ἐρρῖκον Δ´ ἐδέησε ν' ἀποστείλῃ 360.000 χρυσῶν, ἤτοι ὑπὲρ τὰ 5.400.000 δραχμῶν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τακτικαὶ εἰσπράξεις δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ θεραπεύσωσι τοσαύτας χρείας, διὰ τὴν παραλυσίαν εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ἡ διοίκησις, ἥτις ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνορθωθῇ ἐντὸς μικροῦ διαστήματος, ἡ νέα κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ ἐκτάκτους συνδρομάς. Ἡ μήτηρ

τοῦ βασιλέως, ὁ ἀδελφὸς Ἰσαάκιος, ἅπαντες οἱ Κομνηνοί, ἅπαντες οἱ μεγιστᾶνες ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἀποθέσωσιν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος, κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν, τὸ πλεῖστον τῆς ἰδίας αὐτῶν περιουσίας. Καὶ μετ' ὀλίγον κατέστη ἀπαραίτητον νὰ ἐπιβληθῇ χεὶρ καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θησαυρῶν. Ἐπειδὴ δέ τινες ἐκ τῶν τοῦ κλήρου ἀνθίσταντο, ὁ Ἰσαάκιος, ὅστις ἐκυβέρνα τότε τὰ πράγματα, διότι ὁ Ἀλέξιος ἀντηγωνίζετο ἤδη πρὸς τὸν Ρυβέρτον, ἐκκλησιάσας σύνοδον εἰς τὸ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τέμενος, ἀφοῦ πολλὰ εἶπεν ὅπως καταπείσῃ τοὺς δυστροπωτέρους, «ἀναγκάζομαι», ἀνέκραξεν ἐπὶ τέλους, «ἀναγκάζειν οὓς οὐ βούλομαι ἀναγκάζειν», καὶ ἐξετέλεσε τὸ βούλευμα. Ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο ἡ ἀντίπραξις τοῦ ἱερατείου ὥστε μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου ὁ Ἀλέξιος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐνόμισε δέον νὰ ἀπολογηθῇ περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἱερῶν τούτων χρημάτων ἐπὶ συνελεύσεως εἰς ἣν παρῆσαν ἡ σύγκλητος, τὸ στρατιωτικὸν καὶ οἱ ἔγκριτοι τοῦ κλήρου, καὶ νὰ ὑπομνήσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ὅτι πάντα τὰ ἀφαιρεθέντα «εἰς δέον ἀνήλωτο κατὰ τὸν Περικλέα ἐκεῖνον, καὶ ὑπὲρ τῆς ὑμῶν τιμῆς δεδαπάνηται». Τούτους τοὐλάχιστον τοὺς λόγους ἀποδίδει αὐτῷ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἄννα

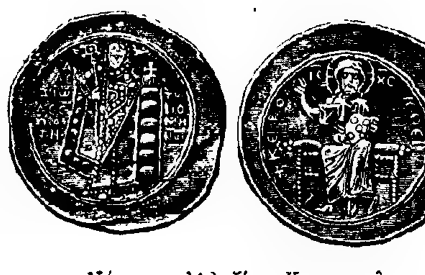

Νορμαννοὶ πολεμισταί (ἐκ χειρογράφου).

μαρτυροῦσα οὕτως ὅτι ἔκτοτε καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶχον ἀρχίσει νὰ παραθέτωσιν ἐπισήμως τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας ἡμῶν ἱστορίας.

Πρὸ τούτων πάντων ὁ Ἀλέξιος εἶχε διατάξει τοὺς στρατηγοὺς τῆς κατὰ Πόντον Ἡρακλείας, καὶ Παφλαγονίας, καὶ Καππαδοκίας, καὶ Χώματος νὰ δράμωσι μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀφοῦ καταλίπωσιν εἰς τὰ θέματα αὐτῶν τὰς ἀπαραιτήτως ἀναγκαίας φρουράς. Προσέτι παρήγγειλε νέαν μεγάλην στρατολογίαν κατά τε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην, προέτρεψεν ἅπαντας τοὺς φρουράρχους τῶν δυτικῶν παραλίων καὶ νήσων ν' ἀνθέξωσιν ὅσον ἔνεστι μέχρι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ· ἰδίως δὲ δυσπιστῶν πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰλλυρίας Γεώργιον Μονομαχᾶτον, τὸν ἐδρεύοντα εἰς Δυρράχιον, τὸ ἐπισημότερον φρούριον τῆς Δύσεως, ἐξαπέστειλεν ἀντ' αὐτοῦ ἕνα τῶν πιστοτέρων καὶ ἱκανωτέρων φίλων του, τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον. Καὶ τούτων γινομένων ἐφρόντισε νὰ καταστήσῃ ὅσον οἷόν τε ὀλιγώτερον ὀχληρὰν τὴν γειτονίαν τῶν Τούρκων. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Σολιμάν, εἶχον γίνει κύριοι πολλῶν θεμάτων τῆς μικρᾶς

Ἀσίας καὶ ὅτι εἶχον προελάσει μέχρι Κυζίκου καὶ Νικαίας ἐκεῖθεν δὲ ὁρμώμενοι ἐλεηλάτουν τὰς πέριξ χώρας καὶ ἐφορολόγουν πᾶσαν σχεδὸν τὴν Βιθυνίαν. Κατὰ δυστυχίαν δὲν προέκειτο ἤδη νὰ καταπολεμηθῶσι σπουδαίως. Ὁ ἑλληνικὸς χριστιανισμός, προσβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ, ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἀγωνισθῇ πρὸ πάντων πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε ὁ βασιλεὺς μόνον σκοπὸν προέθετο νὰ ἀπομακρύνῃ, ὅσον ἦτο δυνατόν, ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοὺς Τούρκους, ἀναγκάσας δὲ αὐτοὺς εἰς ἀνακωχήν τινα νὰ λάβῃ καιρὸν νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ μεγαλυτέρου κινδύνου. Ὅθεν διὰ μικρῶν συμπλοκῶν καταστρέψας τὰ περὶ τὴν παραλίαν ἐσπαρμένα τουρκικὰ ἀποσπάσματα καὶ βιάσας τοὺς πολεμίους νὰ ὑποχωρήσωσι πέρα τῆς Νικομηδείας συνωμολόγησε πρὸς αὐτοὺς σπονδάς, δι' ὧν ἐδόθη μὲν αὐτοῖς ὅριον τὸ ποτάμιον ὁ Δράκων (σήμερον ὀνομαζόμενον Κιργετσὶδ καὶ ἐκβάλλον εἰς τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον), ὑπεχρεώθησαν δὲ οὗτοι νὰ μὴ ὑπερβαίνωσι τὸ ποτάμιον τοῦτο

Νόμισμα Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

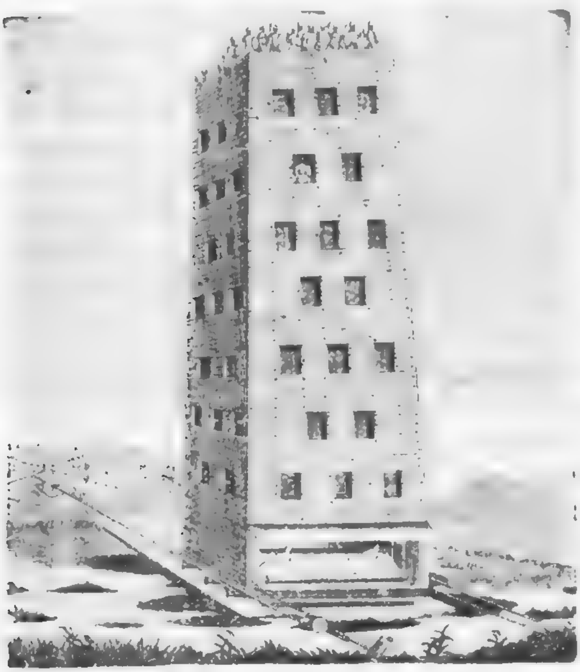
Πρὶν ἔτι ἐξομαλυνθῶσιν οἱ πρὸς ἀνατολὰς περισπασμοί, εἶχεν ἀρχίσει ὁ Ροβέρτος τὴν πολιορκίαν τοῦ Δυρραχίου, καίτοι πολλὰ ἔπαθεν ἐν τῷ μεταξὺ ἀτυχήματα. Εἴδομεν ὅτι, ἐκπλεύσας ἐκ Βρεντησίου περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου μηνός, αὐτὸς μὲν ἐπεχείρησε τὴν ἅλωσιν τῆς Κερκύρας, τὸν δὲ υἱὸν Βοημοῦνδον ἔπεμψεν ἵνα προκαταλάβῃ ἐπὶ τῆς στερεᾶς χωρία τινὰ ἐπιτήδεια εἰς ἀπόβασιν. Ἡ κατάστασις τῶν φρουρίων εἶχε παραμεληθῆ οὐδὲν ἧττον ἢ ὁ στρατὸς ἐπὶ τῶν προηγουμένων βασιλέων, τὸ δὲ βραχὺ διάστημα τοῦ χρόνου τὸ μεσολαβῆσαν μεταξὺ τῆς ἀφίξεως τοῦ Παλαιολόγου εἰς τὴν παραλίαν ἐκείνην καὶ τῆς ἐπιπλεύσεως τῶν πολεμίων δὲν ἐπέτρεψεν, ὅλων τῶν φρουρίων τὴν ἀποχρῶσαν ἐπισκευήν. Ὁ Παλαιολόγος μόλις προέφθασε νὰ βελτιώσῃ ὁπωσοῦν τὰ ὀχυρώματα τοῦ Δυρραχίου, τοῦ δὲ πρὸς μεσημβρίαν τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως κειμένου Αὐλῶνος ἠδυνήθη εὐχερῶς νὰ κατασιῇ κύριος ὁ Βοημοῦνδος. Μετὰ δὲ τὴν χείρωσιν τῆς Κερκύρας, ἐπελθόντος καὶ τοῦ Ροβέρτου εἰς Αὐλῶνα, μία μὲν τοῦ στρατοῦ μοῖρα ἀπεβιβάσθη ἐνταῦθα, καὶ εἰς τὸν Βοημοῦνδον ἐπετράπη νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὴν διὰ ξηρᾶς ἐπὶ Δυρράχιον, ἐνῷ ὁ Ροβέρτος μετὰ τῆς λοιπῆς στρατιᾶς καὶ τοῦ στόλου ἀπῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν. Ἀλλ' ἅμα διελθὼν τὴν Κέρκυραν καὶ πρὸς τὸ Δυρράχιον ἀποκλίνας καταλαμβάνεται ὁ στόλος, περὶ τὸ ἀκρωτήριον τὸ καλούμενον Γλῶσσα, ὑπὸ τρικυμίας φοβερᾶς καὶ διασκορπισθεὶς πάσχει τὰ πάνδεινα. Αὐτὸς ὁ Ροβέρτος ὑπέστη τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἀνεδείχθη ὅμως ὡς πάντοτε ἀτρόμητος, ἐσώθη μετὰ τῶν πλείστων πλοίων καὶ περιμείνας εἰς Γλαβινίτζαν 7 ἡμέρας, ἵνα συνέλθωσι μὲν οἱ θαλασσομαχήσαντες, ἀναπαυθῶσι δὲ τὰ στρατεύματα, ἐπέλθῃ δὲ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ὁ Βοημοῦνδος, ἐξώρμησεν αὖθις ἐπὶ τὸ Δυρράχιον, ὥστε περὶ τὰ μέσα Ἰουλίου ἐστρατοπέδευσαν πάντες ἐνώπιον τῆς πόλεως ἐκείνης, τῆς πάλαι πολυθρυλήτου Ἐπιδάμνου. Μόλις ὅμως συμπληρώσαντες τὰς πρώτας τῆς πολιορκίας παρασκευάς, μανθάνουσιν ὅτι ἐπέρχεται ὁ ἐνετικὸς στόλος. Ὁ Ροβέρτος ἐκπέμπει κατ' αὐτοῦ τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον, ὅστις ἀνέδειξεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἐξαίρετον τόλμην καὶ καρτερίαν, ἀλλ' ἡττήθη κατὰ κράτος ὑπὸ τῆς ὑπερεχούσης τέχνης καὶ ἐμπειρίας τῶν ἀντιπάλων. Οἱ νικηταὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν λιμένα τοῦ Δυρραχίου ἐτροφοδότησαν τὸ φρούριον. Ἐπειδὴ δὲ μετ' ὀλίγον προσῆλθε καὶ ἡ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σταλεῖσα ναυτικὴ μοῖρα καὶ ἡνώθη μετὰ τῶν Ἐνετῶν, ὁλοσχερῶς ἐθαλασσοκράτησεν ὁ Ἀλέξιος·

Πᾶσα ἡ πρότερον ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν καταληφθεῖσα παραλία ἀπέστη ἤδη καὶ ἔπαυσε παρέχουσα χρήματα καὶ τροφάς· ἡ μετὰ τῆς Ἰταλίας συγκοινωνία διεκόπη· οἱ πολέμιοι περιῆλθον ἐντεῦθεν εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν· πρὸς τούτοις ἡ ἔνδεια τῶν ἀναγκαίων παρήγαγε παρ' αὐτοῖς λιμὸν μέγαν· ὁ ἀπὸ τῆς τρικυμίας καὶ τῆς ναυτικῆς ἥττης ἐλαττωθεὶς στρατὸς ἠκρωτηριάσθη ἔτι μᾶλλον, ἀνηγγέλλετο δὲ ἡ προσεχὴς ἄφιξις αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξίου μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς. Καὶ ὅμως οὐδεμία τῶν συμφορῶν τούτων ἴσχυσε νὰ διασείσῃ τὸ ἀπτόητον τοῦ Ροβέρτου φρόνημα, ὅπερ δικαίως θαυμάζει ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνή.

Ἀλλ' ἂν τοιοῦτος ἦτο ὁ Ροβέρτος εἶχε κατέναντι αὐτοῦ ἄνδρα ἴσον μὲν κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν πολεμικὴν ἄσκησιν, πλεονεκτοῦντα δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Πρὸ τῆς ναυτικῆς ἥττης τὸ μέγεθος τοῦ ἔτι ἀκμάζοντος νορμαννικοῦ στρατοῦ, ὁ πανταχόθεν ἀποκλεισμὸς τῆς πόλεως, ἡ λαμπρότης τῶν ἱπποτικῶν πανοπλιῶν τῶν πολεμίων καὶ ἡ πολλὴ τοῦ ἡγεμόνος φήμη εἶχον ἐκφοβήσει ὁπωσοῦν τὴν φρουρὰν τοῦ Δυρραχίου. Ἀλλ' ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος ἐπιτηδείως παρασκευάσας τὴν πόλιν πρὸς ἄμυνάν τε καὶ ἐπίθεσιν, νυχθημερὸν περιφερόμενος εἰς τὰ τείχη, ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν ἀκριβῆ τῶν διατεταγμένων ἐκτέλεσιν, ὑπομιμνήσκων τοῖς πᾶσι τὸ καθῆκον τὸ ὁποῖον πρῶτος αὐτὸς ἐξεπλήρου προθύμως, καὶ ἐπαγγελλόμενος ταχείας καὶ ἀποχρώσας τὰς ἐπικουρίας μετέδωκεν εἰς πάντας τὸ πληροῦν τὴν καρδίαν αὐτοῦ θάρρος. Καὶ ἐπειδὴ ἤξευρεν ὅτι τινὲς τῶν κατοίκων πιστεύουσιν εἰς τὸν περὶ τοῦ Μιχαὴλ μῦθον τοῦ Ροβέρτου, διὰ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν ἀντίπαλον τὸ ἠθικὸν τοῦτο προτέρημα, κατέφυγεν εἰς μηχάνημα μαρτυροῦν ὅτι πολλάκις ἡ χρηστότης εἶναι ἐπιτηδειοτέρα τῆς μοχθηρᾶς πανουργίας. Διότι ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν νορμαννὸν ἡγεμόνα πρεσβείαν τῶν ἐπισημοτέρων πολιτῶν, εἰπόντων ὅτι, ἂν τῳόντι συνεπάγεται μεθ' ἑαυτοῦ τὸν βασιλέα Μιχαήλ, δὲν ἔχει οὗτος εἰμὴ νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῆς πόλεως, ἵνα πάντες προσκυνήσωσιν αὐτόν· Ὁ Ροβέρτος ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην καὶ ἀπελθόντων τῶν πρέσβεων προστάσσει εὐθὺς νὰ κοσμήσωσι πολυτελῶς τὸν ψευδομιχαήλ, μετὰ λαμπρᾶς δὲ προπομπῆς, παντοίοις ὀργάνοις μουσικοῖς καὶ κυμβάλοις συνοδευόμενον, προσάγει αὐτὸν εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως. Ἅπαντες οἱ κάτοικοι εἶχον συρρεύσει εἰς τὰς ἐπάλξεις, ἵνα παρευρεθῶσιν εἰς τὸ παράδοξον τοῦτο θέαμα. Ἀλλ' ἅμα πλησιάσαντος ὁπωσοῦν τοῦ γόητος, ὥ πε διεκρίθησαν οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου αὐτοῦ, καταιγὶς χλευασμῶν καὶ ὕβρεων ὑπεδέχθη τὸν αὐτοσχέδιον βασιλέα, διότι πλεῖστοι τῶν ἐπιφανεστέρων πολιτῶν εἶχον ἀναγνωρίσει τὸν ἄνθρωπον ὑπηρετοῦντα ἄλλοτε ὡς οἰνοχόον ἐν τῇ αὐλῇ. Ἔτι δὲ ἀγανακτοῦντος τοῦ ἥρωος καὶ σφαδάζοντος τοῦ Ροβέρτου διὰ τὸν ἐμπαιγμὸν ὃν ὑπέστησαν ἐξορμᾷ αἴφνης ἡ τοῦ Δυρραχίου φρουρὰ καὶ οὐ μικρὰν ἐπαγαγοῦσα εἰς τὸ τεθορυβημένον στρατόπεδον τῶν πολεμίων ζημίαν ἐπανῆλθεν ἀβλαβὴς ἐντὸς τοῦ τείχους. Καὶ ἐπὶ τῆς ναυμαχίας δὲ πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς ὁ Παλαιολόγος ἐπεχείρησεν ἔξοδον, καθ' ἣν προελάσας μέχρι τῆς παρεμβολῆς τοῦ Ροβέρτου ἐπήγαγεν ἱκανὸν εἰς τοὺς πολεμίους φόνον.

Μετὰ δὲ τὴν κατὰ θάλασσαν ἧτταν τῶν Νορμαννῶν ἐπήρθη ἔτι μᾶλλον τὸ φρόνημα τῶν πολιορκουμένων. Ἂν ὁ πεισματώδης Ροβέρτος δὲν ἔπαυεν ἐπιτιθέμενος διὰ ποικίλων μηχανῶν ἐπιτηδείων πρὸς τειχομαχίαν, ὁ Παλαιολόγος μὴ ἀρκούμενος νὰ ἀποκρούῃ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὰς ἐφόδους τοῦ ἀντιπάλου, ἐπεχείρει ἐξόδους πολὺ τῶν προτέρων μεγαλυτέρας, καθ' ἃς ἀείποτε μὲν ἔδιδε δείγματα λαμπρᾶς γενναιότητος, πολλάκις δ' ἔλαβε πληγὰς βαρείας. Οὐδὲν ἧττον ὅμως ἐνεκαρτέρει ὁ Ροβέρτος, περιέσφιγγεν ὁσημέραι στενώτερον τὴν πόλιν καὶ κατέλαβε τὰ πέριξ ὄρη καὶ τέμπη εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποκλείσῃ πᾶσαν τροφῶν διάβασιν. Μάλιστα δὲ ἠνώχλει τοὺς πολιορκουμένους καὶ πλείστας παρεῖχεν ἐλπίδας τῷ Ροβέρτῳ μέγας τις μόσυν, ἤτοι ξύλινος πύργος, ὃν οὗτος κατε-

σκεύασεν ὑψηλότερον τῶν πύργων, δι' ὧν ἦσαν ὠχυρωμένα τὰ τείχη τοῦ φρουρίου. Τὸ ἄνω τοῦ ξυλίνου τούτου πύργου πάτωμα ἐκλείετο διὰ θύρας, δι' ἧς 500 ἄνδρες ἔμελλον νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Παλαιολόγος παρατηρήσας καλῶς τὰ κατὰ τὴν μηχανὴν ταύτην κατεσκεύασε διὰ νυκτὸς ἕτερον πύργον τοῦ αὐτοῦ ὕψους, ἔχοντα δὲ προσηρτημένην ἀπὸ τῆς μιᾶς αὐτοῦ ἄκρας δοκὸν ἰσομήκη τῇ ἀποστάσει εἰς ἣν ἵστατο ὁ τῶν πολεμίων πύργος, ὥστε καταπίπτουσα ἔφρασσε διὰ τῆς ἄλλης ἄκρας τὴν θύραν τὴν μέλλουσαν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς γέφυρα καὶ ἠμπόδιζεν αὐτὴν τοῦ νὰ ἀνοιχθῇ. Τὸ ἐπινόημα τοῦτο ἐματαίωσε παντάπασι τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ροβέρτου, καὶ ἐνῷ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἠγωνίζοντο παντὶ σθένει νὰ καταβιβάσωσι τὴν θύραν, κατεχαλαζοῦντο ἀπὸ τοῦ ἀντιθέτου πύργου διὰ βελῶν καὶ λίθων καὶ κατεφλέγοντο διὰ νάφθης καὶ πίσσης, ὥστε μετ' ὀλίγον ἐμπρησθέντος τοῦ τῶν πολεμίων πύργου οἱ μὲν εἰς τὸ ἄνω αὐτοῦ πάτωμα εὑρισκόμενοι Νορμαννοὶ ἐκρημνίζοντο, οἱ δὲ κάτω ἱστάμενοι ἀνοίξαντες τὴν περιπέζιον θύραν ἔφευγον. Τῇ δὲ στιγμῇ ἐκείνῃ ὁ Παλαιολόγος ἐξάγει διὰ τῆς πυλίδος τοῦ φρουρίου λογάδας τινὰς ἄνδρας, οἵτινες κατακόψαντες ὅσους συνήντησαν Νορμαννοὺς συνεπλήρωσαν ἔπειτα τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ πύργου.

Ξύλινος πολιορκητικὸς πύργος.

Ἀλλ' ἤδη ἐπήρχετο εἰς βοήθειαν τοῦ Δυρραχίου αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος. Συμβιβασθείς, ὡς προείπομεν, προχείρως πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ συγκεντρώσας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅπαντα τὰ διαθέσιμα τάγματα τῆς Ἀσίας, ἔτι δὲ καὶ πολλοὺς νεοσυλλέκτους, ἐξεστράτευσεν ἐκ τῆς πρωτευούσης περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου, μετὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, ἀφοῦ κατέστησεν ἐπίτροπον τῆς κυβερνήσεως τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν Ἰσαάκιον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς μητρός. Ἔγραψε δὲ πρὸς τὸ ἐν Ἀδριανουπόλει στρατόπεδον, ὅπου εἶχον συρρεύσει οἱ ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν νεοσύλλεκτοι, νὰ ἔλθῃ νὰ συνενωθῇ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν τοῦ Ἕβρου διάβασιν. Το στρατόπεδον τοῦτο ἐτάσσετο ὑπὸ τὸν γνωστὸν ἡμῖν Πακουριανόν, προχειρισθέντα δομέστικον τῆς Δύσεως καὶ διορίσαντα ὑποστράτηγον αὐτοῦ τὸν Νικόλαον Βρανᾶν «ἄνδρα γενναῖον καὶ πολλὴν ἐμπειρίαν ἔχοντα περὶ τὰ πολεμικά». Ἑνωθέντων δὲ τῶν δύο μεγάλων τοῦ στρατοῦ τμημάτων ὁ Ἀλέξιος ἐπεθεώρησε τὴν ὅλην δύναμιν καὶ ὥρισε τὰς ἀναγκαίας αὐτῆς διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις. Τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἦρχεν ὁ Κωνσταντῖνος Ὦπος, τῶν Μακεδόνων ὁ Ἀντίοχος, τῶν Θετταλῶν ὁ Ἀλέξανδρος Καβασίλας. Παρείποντο δὲ δισχίλιοι καὶ ὀκτακόσιοι Παυλιανῖται ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν Ξαντᾶν καὶ Κουλέοντα· οἱ Παυλιανῖται οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι τῶν πολυθρυλήτων ἐκείνων αἱρετικῶν τῆς Ἀσίας οἵτινες πολλάκις κατατροπωθέντες ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων μετῳκίσθησαν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰς περὶ Φιλιπ-

πούπολιν χώρας καὶ ἀνεδείχθησαν ἀείποτε φοβεροὶ μὲν μαχηταὶ διὰ τὴν ἀρειμάνιον ἀνδρείαν, σύμμαχοι δὲ τοῦ κράτους ἀμφίβολοι διὰ τὴν ἀλλοτριότητα τῶν δογμάτων. Τοὺς Βαρδαριώτας, ἀποικίαν περσικὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Θεοφίλου περὶ Ἀξιὸν ἐγκατασταθεῖσαν, ἦγεν ὁ γενναῖος Τατίκιος, ἐκ πατρὸς μὲν τούρκου γεννηθεὶς ἀλλ' ἀνατραφεὶς ἐν τῷ χριστιανισμῷ καὶ ἀναδείξας ἀρετὰς ἀξίας τοῦ νέου αὐτοῦ δόγματος. Καὶ ἄλλους δὲ τοιούτους Τούρκους θέλομεν συναντήσει εἰς ταύτην τὴν περίοδον τῆς μεταξὺ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ μωαμεθανισμοῦ πάλης ἀποδεξαμένους τὸ θεῖον βάπτισμα καὶ διαπρέψαντας εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν ἱστορίαν. Τελευταῖον, τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως καὶ τῶν φραγκικῶν ταγμάτων προΐσταντο ὁ Πανουκωμίτης καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Οὐμβερτόπουλος, τῶν δὲ Βαριάγων ὁ Ναμπίτης. Προσῆλθε δὲ ὡς σύμμαχος καὶ ὁ τῶν Σέρβων ἡγεμὼν Βοδῖνος.

Ὁ Ἀλέξιος, χρονοτριβήσας ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην διὰ νὰ γυμνάσῃ ὁπωσοῦν τὸν αὐτοσχεδίως συναρμολογηθέντα ἐκεῖνον στρατὸν καὶ νὰ λάβῃ ἀκριβεστέρας περὶ τῶν κατὰ τὸν Ροβέρτον εἰδήσεις, ἐπλησίασε μεσοῦντος τοῦ Ὀκτωβρίου εἰς τὸ Δυρράχιον, ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ λόφου ἐν διαστήματι τεσσάρων σταδίων ἀπὸ τοῦ φρουρίου, ἔχων ἀριστερόθεν μὲν τὴν θάλασσαν, δεξιόθεν δὲ ὄρος ὑψηλὸν καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐμήνυσε πρὸς τὸν Παλαιολόγον νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ στρατήγιον. Ὁ συνετὸς τοῦ Δυρραχίου πρόμαχος ἐδίστασε κατ' ἀρχὰς νὰ ὑπακούσῃ, διότι δὲν ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν εἰς τοσοῦτον ἐπισφαλῆ στιγμήν· ἀλλὰ λαβὼν ἐπανειλημμένην παραγγελίαν ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ· καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἀφοῦ ἐξέθετο πάντα τὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς πολιορκίας γενόμενα καὶ τὴν παροῦσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἠρωτήθη ἂν νομίζει καλὸν νὰ συναφθῇ μάχη κρίσιμος πρὸς τοὺς πολεμίους. Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος ἀπήντησεν ὅτι ὄχι· καὶ ὅτι φρονεῖ προτιμότερον νὰ ἀποκλεισθῇ πανταχόθεν ὁ Ροβέρτος, νὰ στενοχωρηθῇ δι' ἀδιαλείπτων ἀκροβολισμῶν, νὰ στερηθῇ τῶν ἀναγκαίων τροφῶν καὶ οὕτω νὰ βιασθῇ νὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα. Ἡ γνώμη αὕτη, τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρεσβυτέρων ἀξιωματικῶν ἀπεδέχοντο, ἦτο ὁμολογουμένως ἡ συνετωτέρα. Τῷόντι ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου ἦτο μὲν πολυαριθμότερος τοῦ ἐχθρικοῦ, διότι κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ὑπολογισμοὺς ὁρίζεται εἰς 70.000 ἀνδρῶν, ἐνῷ οἱ περὶ τὸν Ροβέρτον δὲν ἦσαν πλειότεροι τῶν 30.000· ἀλλὰ πρὸς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν ἀσυγκρίτως ἐπιτηδειότεροι τοῦ ὑπερδιπλασίου ἐκείνου πλήθους. Ἡ πανοπλία αὐτῶν ἦτο πληρεστέρα, τὰ ὅπλα βαρύτερα, τὰ σώματα ἐν γένει ἀθλητικώτερα καὶ πρὸ πάντων τὸ μάχιμον πνεῦμα σφοδρότερον. Πλὴν τούτου ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου συνηθροίσθη ἐκ τοῦ προχείρου, δὲν ἔλαβε παντάπασι καιρὸν νὰ ἀσκηθῇ καὶ τὸ χείριστον ἐστερεῖτο ἐθνικῆς ἑνότητος, συγκείμενος, ὅπως εἴδομεν, ἐκ φυλῶν ποικίλων, αἵτινες συνετάσσοντο μὲν ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Ἀλεξίου ἀλλ' ἦτο σφόδρα ἀμφίβολον ἂν ἤθελον μείνει πισταὶ εἰς αὐτάς, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐνδεχομένων ποικίλων περιπετειῶν τῆς ἐκ παρατάξεως μάχης καὶ μάλιστα ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας. Δὲν συνεκροτεῖτο μὲν καὶ ὁ τοῦ Ροβέρτου στρατὸς ἐκ μαχητῶν ἀνηκόντων εἰς μίαν καὶ μόνην φυλήν· οἱ Νορμαννοὶ δὲν ἦσαν εἰμὴ 1.300, ὁ δὲ λοιπὸς ὅμιλος ἀπηρτίσθη ἐξ Ἰταλῶν καὶ ἄλλων τυχοδιωκτῶν. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ πλεονεκτήματος τῶν ὅπλων ὁ στρατὸς οὗτος παρεσκευάζετο καὶ ἠσκεῖτο ἀπὸ τριῶν ἤδη ἐτῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀπέβη ὁμοειδέστερος τοῦ ἀντιπάλου· ἐπὶ πᾶσι δ' ἔμελλε νὰ δεκαπλασιάσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἡ πεποίθησις ὅτι, ἂν ἡττᾶτο, οὐδεμίαν εἶχε σωτηρίας ἐλπίδα. Τὸ φρονιμώτερον λοιπὸν ἦτο ἀναμφιβόλως νὰ ἀποφύγῃ ὁ Ἀλέξιος, κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν ἐμπειροτέρων στρατηγῶν, πάντα κρίσιμον ἀγῶνα, τρίβων τὸν πόλεμον καὶ φθείρων οὕτω κατὰ μικρὸν τὸν ἀντίπαλον. Ἀναλογιζόμενοι ὁπόσον δεινῶς εἶχον τὰ

κατὰ τὸν Ροβέρτον, συμπεπιεσμένον ὄντα πρὸς τὴν θάλασσαν, μὴ ὄντα κύριον αὐτῆς καὶ δυσκόλως δυνάμενον νὰ λάβῃ ἐπικουρίαν τινὰ ἐξ Ἰταλίας, οὐδόλως διστάζομεν ὅτι ἁπλοῦς ἀπὸ ξηρᾶς ἀποκλεισμὸς ἤθελεν ἀρκέσει ὅπως ἐπαγάγῃ τὴν ἀπώλειαν τῶν πολεμίων. Ὅτε μετά τινας ἐνιαυτούς, ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ τοῦ Ροβέρτου υἱὸς Βοημοῦνδος ἐπανέλαβε τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος στρατείαν, ὁ Ἀλέξιος ἐμπειρότερος γενόμενος ἠνάγκασε, διὰ τοιούτου τινὸς ἀποκλεισμοῦ, τὸν ἀκάθεκτον Νορμαννὸν νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα καὶ νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἕλληνος μονάρχου. Ἀλλ' ἤδη παρήκουσε τὴν φωνὴν τῆς συνέσεως. Τὸ λαμπρὸν ἐπιτελεῖον ὑπὸ τοῦ ὁποίου περιεστοιχίζετο, οἱ Δοῦκαι, οἱ Συναδηνοί, οἱ υἱοὶ τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους, νεανίαι φιλότιμοι καὶ φιλοκίνδυνοι, ἠγανάκτησαν ἀκούσαντες τὴν γνώμην τῆς ἀφανοῦς τοῦ πολέμου διεξαγωγῆς· αὐτὸς ὁ βασιλεὺς εὑρισκόμενος ἔτι εἰς τὰ μεθόρια τῆς νεανικῆς καὶ τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας διετέλει ὀργῶν νὰ ἐκδικήσῃ τὴν τιμὴν τοῦ περιυβρισθέντος κράτους καὶ νὰ ἀντιπαραταχθῇ πρὸς ἕνα τῶν ὀνομαστοτέρων μαχητῶν τῆς Δύσεως· ὅθεν ἀπεφασίσθη ὁ ἐκ τοῦ συστάδην ἀγών.

Ἀλέξιος Κομνηνὸς (Εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου τοῦ Βατικανοῦ.)

Ὁ ἀγὼν οὗτος συνεκροτήθη παρὰ τὴν παραλίαν αὐτὴν τὴν περὶ τὸ Δυρράχιον τῇ 18 Ὀκτωβρίου 1081. Ἡ δεξιὰ τῶν Νορμαννῶν πτέρυξ τεταγμένη οὖσα παρὰ τὴν θάλασσαν εἶχεν ἤδη κατατροπωθῆ, ὅτε ἡ ἀνένδοτος καρτερία τοῦ Ροβέρτου, στρατηγοῦντος ἐν τῷ μέσῳ τῆς παρατάξεως, μετέβαλε τὴν τύχην τοῦ ἀγῶνος· ἡ δ' ἀπιστία τοῦ βασιλέως τῶν Σέρβων Βοδίνου, ἐγκαταλιπόντος τὸ στρατόπεδον εἰς τὴν κρισιμωτέραν στιγμήν, συνεπλήρωσε τὴν ἧτταν τῶν περὶ τὸν Ἀλέξιον, καὶ τὴν ἑσπέραν τῆς θλιβερᾶς ἐκείνης ἡμέρας ὁ εὐτυχὴς Ροβέρτος διενυκτέρευεν ἐντὸς τῆς βασιλικῆς σκηνῆς. Ἀλλ' ἑξακισχίλιοι νεκροὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ ἐμαρτύρησαν ὅτι ἡ νίκη ἠμφισβητήθη πεισματωδῶς. Ἐν τοῖς πρώτοις ἔπεσεν ὁ γηραιὸς Νικηφόρος Παλαιολόγος, ὅστις, ἀφοῦ ἔπραξεν ἄλλοτε τὸ λάθος νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὸν Ρωμανὸν Διογένην, ἔπειτα δ' ἔμεινε πιστὸς μέχρις ἐσχάτων εἰς τὸν Βοτανειάτην, εἶχεν ἐπὶ τέλους ἀφοσιωθῆ ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὸν νέον τοῦ κράτους σωτῆρα. Καὶ εἶχε μὲν γνωματεύσει κατὰ τῆς μάχης ἀλλ' ἀποφασισθείσης ἅπαξ αὐτῆς ἀπέθανε περιφανῶς ἀγωνιζόμενος παρὰ τῷ υἱῷ Γεωργίῳ. Ἀλλὰ καὶ ἅπαντες σχεδὸν οἱ νεανίαι ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶχον παρασύρει τὸν Ἀλέξιον, ἐξέπλυναν διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὸ ἁμάρτημα τῆς προπετοῦς συμβουλῆς των· ἅπαντες σχεδὸν ἔπεσον ἐκθύμως ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους καὶ ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος προπολεμοῦντες, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς τοῦ προβεβασιλευκότος Κωνσταντίνου Δούκα καὶ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαὴλ Ζ΄, ὁ Νικηφόρος Συναδηνός, «ἀνὴρ γενναῖος καὶ ὡραιότατος, καὶ σφαδάζων πάντων ὑπερτερῆσαι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μαχόμενος», ὁ Ζαχαρίας, πλεῖστοι ἄλλοι, ὀνόματα ἀδικηθέντα ἐλεεινῶς ὑπὸ ἀλλοφύλων, ἤτοι ἀποσιωπηθέντα ἢ προπηλακισθέντα καὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἡρώων τῆς αὐτῆς τοῦ παρελθόντος ἡμῶν περιόδου, ἐπὶ 800 ἤδη ἐνιαυτούς, ἀπεκδεχόμενα ἔτι, ὅπως καρδίαι ἑλληνικαὶ ἀποδώσωσι τελευταῖον αὐτοῖς τὴν ὀφειλομένην ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην. Αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ἐρριψοκινδύνευσεν ὡς ὁ ἔσχατος τῶν στρατιωτῶν. Ἤδη, διαλυομένης τῆς μαχης, τρεῖς λογάδες τοῦ νορμαννικοῦ στρατοῦ μαχηταί, θεωροῦντες αὐτὸν ἐγκαρτεροῦντα ἔτι καὶ ἀγωνιζόμενον νὰ ἐμψυ-

χώση τὰ πανταχόθεν τρεπόμενα τάγματα, ὥρμησαν ἀπὸ ρυτῆρος κατ' αὐτοῦ, προτείναντες τὰ μακρὰ αὐτῶν δόρατα, καὶ ὁ μὲν πρῶτος διήμαρτε τοῦ βασιλέως μικρὸν παρεκκλίναντος τοῦ ἵππου, τοῦ δέ, ἀπωσάμενος ὁ Ἀλέξιος τὸ δόρυ διὰ τοῦ ξίφους, ἀποτέμνει τὴν χεῖρα τοῦ σώματος· ὁ δὲ τρίτος πλήτει τὸν βασιλέα κατὰ μέτωπον καὶ συντρίβει τὴν περικεφαλαίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν διαφεύγει τὸν θάνατον, ὕπτιος πεσὼν ἐπὶ τὴν οὐρὰν τοῦ ἵππου καὶ μετ' ὀλίγον ὀρθωθεὶς ἐπὶ τῆς ἐφεστρίδος, καὶ ἑδραῖος καθίσας, καὶ μηδὲν τῶν ὅπλων ἀποβαλών, ἀλλὰ γυμνὸν τὸ ξίφος κρατῶν τῇ δεξιᾷ, περίρρυτος δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου αἵματος, τὴν κεφαλὴν ἀπερικάλυπτον ἔχων καὶ τὴν μακρὰν κόμην περιπλανωμένην ταῖς ὄψεσιν ἐξηκολούθει μαχόμενος μέχρις οὗ ἐπέστη ἡ ἀναπόδραστος τῆς ἀποχωρήσεως ὥρα. Ἐκ τῶν πολεμίων διέπρεψαν ὁ μὲν Ροβέρτος ἐπὶ ἀκραδάντῳ εὐσταθείᾳ, ὁ δὲ Βοημοῦνδος ἐπὶ ὁρμῇ ἀκαθέκτῳ, ἅπαντες δὲ οἱ νορμαννοὶ ἱππόται ἐπὶ ἀνδρείᾳ, τῆς ὁποίας πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐγένοντο θύματα κατὰ τὴν αἱματηρὰν ἐκείνην ἡμέραν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι μεταξὺ τῶν πεσόντων εὑρέθη καὶ ὁ ψευδοβασιλεὺς Μιχαήλ, ἄδηλον πῶς φονευθείς. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτά εἰσι βεβαίως τὰ κατὰ τὴν σύζυγον τοῦ Ροβέρτου Γαΐταν, ἥτις παρακολουθήσασα μὲν αὐτὸν εἰς τὴν διαπόντιον ταύτην ἐκστρατείαν, μετασχοῦσα δὲ ὅλων τῶν προτέρων κινδύνων ἠγωνίσθη περιφανῶς καὶ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ. Τεταγμένη εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, τὴν κατ' ἀρχὰς ὑπενδοῦσαν εἰς τοὺς ἡμετέρους, διὰ φωνῆς μεγάλης ἀνεκάλει καὶ ὠνείδιζε τοὺς φεύγοντας· καί, ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούετο, ἔδραμεν ἐπ' αὐτοὺς κρατοῦσα μακρὸν δόρυ, καὶ πλήττουσα δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ διεκώλυσε τὴν πάροδον καὶ ἀνατρέπουσα τοὺς ἀπειθεστέρους ἐπανήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν μάχην. Τὸ ἔτι παραδοξότερον ἴσως εἶναι ὅτι ὁ νορμαννὸς χρονογράφος Γουλιέλμος ὁ Ἄπουλος ἠθέλησε ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐλαττώσῃ τὰ κατορθώματα τῆς ἀληθοῦς ἐκείνης ἀμαζόνος, διότι ἔτυχε νὰ μὴ εἶναι Νορμαννή, ἀλλὰ Λογγοβαρδία τὸ γένος, ὁ δὲ χρονογράφος δὲν ἠνείχετο νὰ ὁμολογήσῃ διαπρέψασαν μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ γυναῖκα ἀλλόφυλον. Καὶ ἔπειτα περιμένομεν νὰ μάθωμεν τὴν περὶ τῶν ἡμετέρων ἀλήθειαν ὑπὸ τοιούτων ἱστορικῶν. Ὁπόσον εὐγενεστέρα ἀνεδείχθη ἡ ἑλληνὶς Ἄννα Κομνηνὴ μὴ διστάσασα νὰ ἀποθαυμάσῃ τὴν ἐξαισίαν ἐκείνην ἀρετὴν καὶ Παλλάδα ἄλλην νὰ ὀνομάσῃ τὴν ἑσπερίαν ἡρωίδα.

Ἡ νίκη λοιπὸν τοῦ Ροβέρτου ὑπῆρξε λαμπρὰ καὶ ὁλοσχερής. Καὶ ὁ μὲν Γρηγόριος Ζ´ σπεύσας νὰ συγχαρῇ ἐπ' αὐτῇ τὸν σύμμαχόν του ἀπέδωκε τὸ κατόρθωμα εἰς τὰς εὐλογίας τοῦ ἁγίου Πέτρου· ἡ δὲ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ νίκη ὠφείλετο εἰς τὸ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀκμάζον ἀρειμάνιον πνεῦμα τῶν δυτικῶν. Ἀλλὰ καίτοι πολλάκις ἀναγνωρίσαντες τὴν κατὰ τοῦτο ὑπεροχὴν αὐτῶν νομίζομεν ἐν τούτοις δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, καθ' ἃ ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν περιπετειῶν τῆς προκειμένης μάχης, ὑπῆρχον καὶ μεταξὺ τῶν ἡμετέρων ἄνδρες πολλοὶ ἀντάξιοι τοιούτων ἀντιπάλων, καὶ προσέτι ὅτι οἱ ἀντίπαλοι οὗτοι ἦσαν τότε ἀσυγκρίτως ἀνώτεροι ὅλων τῶν δυτικῶν ἐθνῶν. Οὔτε οἱ Φράγκοι οὔτε οἱ Λογγοβάρδιοι οὔτε οἱ Ἀγγλοσάξωνες ἠδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς Νορμαννούς. Πλὴν τούτου εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Νορμαννοὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἱδρύσωσι κράτη διαρκῆ καὶ οὐσιωδῶς νὰ ἀλλοιώσωσι τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἡττηθέντων, ἐνῷ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ τέλους ἀπεκρούσθησαν. Πρὶν ὅμως ἐπέλθῃ τὸ σωτήριον τοῦτο ἀποτέλεσμα τὰ πρῶτα τῆς ἥττης ἐπακόλουθα ὑπῆρξαν ὀλέθρια.

Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος δὲν ἠδυνήθη μετὰ τὴν μάχην νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ Δυρράχιον. Ὅθεν τῆς μὲν ἀκροπόλεως αὐτοῦ ἡ ἄμυνα ἀνετέθη ἤδη εἰς τοὺς προύχοντας τῶν ἀποίκων Ἐνετῶν, τῆς δὲ λοιπῆς πόλεως «τῷ ἐξ Ἀρβανῶν ὁρμωμένῳ Κομισκόρτῃ», λέγει ἡ Κομνηνή. Δευτέραν λοιπὸν ταύτην φορὰν βλέπομεν ἀναφερομένους τοὺς Ἀλβανοὺς ὑπὸ

τῶν ἡμετέρων, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἷς ἐκ τῶν τῆς φυλῆς ἐκείνης ἀνδρῶν λαμβάνει ἀξίωμα δημόσιον ἐπιφανέστατον. Ὁ Κομισκόρτης ἀντέστη καρτερικῶς περὶ τοὺς τέσσαρας ἔτι μῆνας, ἀλλὰ κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1082 διὰ προδοσίας Ἐνετοῦ τινος ὁ Ροβέρτος κατέστη τελευταῖον κύριος τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου. Ἐντεῦθεν δὲ ὡς ἀπὸ ἀσφαλοῦς ὁρμητηρίου ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν τῆς ἄλλης Ἰλλυρίας καὶ προελθὼν μέχρι Καστορίας παρέλαβεν εὐχερῶς τὴν δυσπόρθητον ταύτην πόλιν ἀπὸ τῶν μισθοφόρων Βαριάγων,εἰς οὓς εἶχεν ἀναθέσει αὐτὴν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ βασιλεύς, ὅστις εἶχε στήσει τὸ στρατήγιον αὐτοῦ εἰς Θεσσαλονίκην, περιῆλθε τότε εἰς ἔτι μείζονα τῆς προτέρας ἀμηχανίαν, οὐ μόνον διὰ τὴν τοιαύτην ραγδαίαν τῶν πολεμίων πρόοδον ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διάλυσιν τοῦ περὶ Δυρράχιον ἡττηθέντος στρατοῦ. Ἕτερος τούτου δὲν ὑπῆρχε συγκεντρωμένος, εἰς δὲ τὸν ἀπαρτισμὸν νέας δυνάμεως παρενεβάλλοντο ποικίλα προσκόμματα. Ἐνῷ αἱ περισωθεῖσαι ἐν Ἀσίᾳ ἐπαρχίαι ἐκινδύνευον ἀδιαλείπτως ἀπὸ τῶν Τούρκων, πολλαὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν κατελήφθησαν ἤδη ὡσαύτως ὑπὸ πολεμίων· ἐνῷ οἱ Σέρβοι ἐγκατέλιπον τὰς τάξεις αὐτῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς μάχης, οἱ Παυλιανῖται ἀποχωρήσαντες εἰς Φιλιππούπολιν ἀπεποιοῦντο νὰ στρατεύσωσι καὶ πάλιν· ἐνῷ οἱ πρῶτοι πόροι ἠναλώθησαν ἐπὶ ματαίῳ, πολλὴ ὑπῆρχε πρὸς εὕρεσιν νέων δυσκολία.

Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος ἦτο ἄνθρωπος ἀπτόητος καὶ πολυμήχανος. Ἠμποροῦμεν ἐνίοτε νὰ κατακρίνωμεν τοὺς τρόπους δι' ὧν ἀντεπάλαιε πρὸς τὰς ἁπανταχόθεν περικειμένας δυσχερείας, ἀλλὰ δὲν θέλομενε εὕρει ποτὲ αὐτὸν ἀμηχανοῦντα καὶ μὴ ἠξεύροντα τί νὰ πράξῃ. Ἡ ἐγκαίρως παρασκευασθεῖσα ἐπανάστασις τῆς κάτω Ἰταλίας ἐξερράγη τελευταῖον καὶ ἠνάγκασε τὸν Ροβέρτον νὰ ἐπιστρέψῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1082 εἰς τὴν ἰδίαν χερσόνησον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ συγχρόνως ὁ πάπας Γρηγόριος Ζ΄ περιέστη εἰς ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ Ἑρρίκου Δ΄. Ὁ Ροβέρτος κατέλιπε μὲν ἐν Ἑλλάδι τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως, ὁ δὲ Βοημοῦνδος κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἐκυρίευσε τά τε Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἄρταν, ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος συγκροτήσας ἐκ νέου καὶ γυμνάσας τὸν στρατὸν αὐτοῦ δὲν ἔπαυσε παρενοχλῶν τοὺς πολεμίους. Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ 1083, ἐπελθόντος τοῦ Βοημούνδου κατὰ τῆς ὀχυρᾶς Λαρίσης, ἀντεπεξέρχεται ὁ βασιλεύς, συγκροτεῖται περὶ τὴν πόλιν ταύτην μάχη μεγάλη καὶ ἐναγώνιος· κατατροποῦνται τελευταῖον οἱ Νορμαννοὶ καὶ ἐγκαταλιπόντες τὸ κατὰ τῆς Λαρίσης ἐπιχείρημα ὑποχωροῦσι κακῶς ἔχοντες εἰς Καστορίαν, ἣν εἶχον καταστήσει δεύτερον αὐτῶν μετὰ τὸ Δυρράχιον ὁρμητήριον ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ἀποτυχία αὕτη, ἡ παράτασις τοῦ πολέμου, ἡ δυσμένεια τῶν πέριξ κατοίκων, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργηθῇ τακτικὴ φορολογία, ἄρα οὔτε τακτικὴ μισθοδοσία τῶν στρατοῦ τῶν πολεμίων, ἔτι δὲ αἱ ἀδιάλειπτοι εἰσηγήσεις τῶν μετὰ τῶν ἡμετέρων τεταγμένων Νορμαννῶν, παρήγαγον μετ' ὀλίγον ἐν Καστορίᾳ στάσιν δεινήν. Ὁ στρατὸς ἐξεγερθεὶς ἀπῄτησε τοὺς μισθούς του· ὁ δὲ Βοημοῦνδος δὲν ἠδυνήθη νὰ κατευνάσῃ ἐπὶ μικρὸν τοὺς ἀφηνιάσαντας συναγωνιστὰς εἰμὴ ὑποσχόμενος νὰ μεταβῇ ἀμέσως εἰς Ἰταλίαν ἵνα ζητήσῃ παρὰ τοῦ πατρός του καὶ κομίσῃ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα. Ἀναχωρήσας δὲ κατέλιπεν ἐπίτροπον αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι τὸν κοντόσταυλον Ἀπουλίας καὶ Καλαυρίας Βρυέννιον, ὅστις οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς τοὺς ἐν Ἀνατολῇ Βρυεννίους. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατήγοντο ἐξ Ἀδριανουπόλεως, ἐνῷ ὁ φραγκικὸς τῶν Βρυεννίων οἶκος ἦτο ἀπόγονος τῶν δουκῶν τῆς Βρεταννίας· ὁ δὲ ἀνὴρ περὶ οὗ ἰδίως ὁ λόγος συμμετέσχε τῆς ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Νόθου γενομένης τότε πρό τινων ἐνιαυτῶν κατακτήσεως τῆς Ἀγγλίας, καὶ προσελθὼν ἔπειτα πρὸς τὸν Ροβέρτον Γυσκάρδον προήχθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα.

Ὁ Βρυέννιος αὐτός, ἐξ οὗ λογίζεται ἕλκων τὸ γένος ὁ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος

αἰῶνος περιφανὴς φιλέλλην Σατωβριάνδος, ἦτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ συνετός· Ἀλλ' ἐξ ὅλων τῶν προεκτεθέντων γίνεται κατάδηλον ὅτι οἱ Νορμαννοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ παραμείνωσι πολὺ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἂν δὲν ἐλάμβανον ἄνευ ἀναβολῆς ἀπὸ τὸν Ροβέρτον ἰσχυρὰν ἐπικουρίαν. Ὁ δὲ Ἀλέξιος ἅμα μαθὼν τὴν ἀποδημίαν τοῦ Βοημούνδου ἀπεφάσισε, προλαμβάνων πᾶσαν ἐνδεχομένην τοιαύτην συνδρομήν, νὰ ἐξώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἰσχυρᾶς Καστορίας· Καὶ ἔτι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1088 ἐπῆλθεν ἐπὶ τὸ φρούριον τοῦτο μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων πολιορκητικῶν μηχανῶν. Ἡ Καστορία κεῖται ἐπὶ χερσονήσου εἰσεχούσης ἐντὸς τῆς ὁμωνύμου λίμνης καὶ συγκοινωνούσης μετὰ τῆς ἠπείρου διὰ γλώσσης στενῆς, ἥτις ἦτο τότε ὠχυρωμένη διὰ περιβόλου καὶ πύργων καὶ μεσοπυργίων· ἡ δὲ χερσόνησος ἐκείνη στεφανοῦται ὑπὸ ἀποτόμων βράχων ἀσφαλεστέρων καὶ αὐτῶν τῶν τειχῶν. Ὁ Ἀλέξιος στρατοπεδεύσας ἔμπροσθεν τοῦ αὐχένος ἐπεχείρησε τὸ πρῶτον νὰ προσβάλῃ τὸ φρούριον κατὰ μέτωπον, καί, στήσας τὰς ἑλεπόλεις καὶ τὰ πετροβόλα μηχανήματα, ἤρχισε νὰ σείῃ νυχθημερὸν τὸν τοῦ τείχους περίβολον· ἀλλὰ θεωρῶν τοὺς ἐντὸς ἐπιμόνως ἀνθισταμένους καὶ ἀδιαλείπτως διορθοῦντας τὰ γενόμενα ῥήγματα μετέβαλε τρόπον ἐφόδου, διανοηθεὶς τολμηρότερόν τι ἅμα καὶ εὐστοχώτερον. Τὸ ὑπὸ τῆς λίμνης περίκλυστον μέρος τῆς πόλεως περιεκυκλοῦτο, ὡς προείπομεν, διὰ βουνῶν ἀπορρώγων, οἵτινες φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν ἐπετηροῦντο ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν τοσοῦτον ἐπιμελῶς ὅσον τὸ κατὰ τὸν ἰσθμὸν τεῖχος. Τοῦτο εἰκάσας ὀρθῶς ὁ Ἀλέξιος ἀπεφάσισε νὰ προσβάλῃ τὴν πόλιν συγχρόνως ἀπὸ δύο ἀντιθέτων μερῶν, δηλαδὴ ἀπό τε τοῦ ἰσθμοῦ ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐστρατοπέδευε καὶ ἀπὸ τῆς λίμνης· Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ λίμνῃ πλοῖα δὲν ὑπῆρχον, διέταξε νὰ συλλεγῶσι πάντα τὰ ἐν τοῖς πέριξ ποταμοῖς ἀκάτια, μετεκόμισεν αὐτὰ ἐπὶ ἁμαξῶν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἐκεῖθεν κατεβίβασε διὰ νυκτὸς εἰς τὴν λίμνην, ἐνέβαλεν εἰς αὐτὰ ἄνδρας λογάδας καὶ ἀνέθεσε τὸ ὅλον ἐπιχείρημα εἰς τὸν δεξιώτατον τῶν συναγωνιστῶν, τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον, ὅστις, ἀφοῦ ἄκων δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὸ Δυρράχιον, ηὐτύχησε τοὐλάχιστον νὰ ἀναδειχθῇ πρωτουργὸς τῆς ἀνακτήσεως τῆς Καστορίας. Τῳόντι ὁ Παλαιολόγος ἐκπλεύσας ἀπὸ τῆς ὄχθης τοῦ ἰσθμοῦ προσπελάζει ἔτι νυκτὸς οὔσης καὶ ἐν σιγῇ βαθείᾳ εἰς τοὺς πρόποδας τῶν βράχων καὶ περιμένει ἐκεῖ νὰ ἀκούσῃ τὸ συμπεφωνημένον σύνθημα. Ἅμα δὲ ἐξημέρωσεν ἐφορμῶσιν ἀφ' ἑνὸς τὰ περὶ τὸν βασιλέα τάγματα ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ κατὰ τοῦ τείχους, ἀναρριχᾶται δ' ἀφ' ἑτέρου ὁ Παλαιολόγος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ εἰς τὴν ἀντίθετον πετρολοφίαν καὶ ἐπιπίπτει ἀπροσδοκήτως κατὰ νώτων. Ὁ Βρυέννιος, καίτοι οὕτως ἁπανταχόθεν περιζωσθείς, ἐπέμεινεν ἐπί τινα χρόνον ἀνταγωνιζόμενος· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνόησεν ὅτι ἡ ἀντίστασις ἦτο ματαία καὶ ἐνδίδων εἰς τὰς κραυγὰς τῶν πτοηθέντων Νορμαννῶν παρεδόθη εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἀνεπετάσθη αὖθις ἐπὶ τοῦ δυσπορθήτου ἐκείνου φρουρίου· Οἱ πλεῖστοι τῶν Νορμαννῶν ἐτάχθησαν εἰς τὸν βασιλικὸν στρατόν, ὁ δὲ χρηστὸς Βρυέννιος τοῦτο μὲν δὲν κατεδέχθη νὰ πράξῃ, ὤμοσεν ὅμως πρὶν ἢ ἀπέλθῃ ὅτι δὲν θέλει ποτὲ πολεμήσει εἰς τὸ ἑξῆς κατὰ τοῦ βασιλέως.

Ἡ ἅλωσις τῆς Καστορίας ἐγένετο ἐγκαίρως· διότι, ἅμα ἐπανελθόντος τοῦ Βοημούνδου εἰς Ἰταλίαν, ὁ γέρων Ροβέρτος, ὅστις εἶχεν ἤδη καταβάλει τὴν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ στάσιν καὶ συνέτρεξεν ὁπωσοῦν τὸν ὑπ' αὐτοῦ προστατευόμενον Γρηγόριον Ζ', ἐπεχείρησε παρασκευὰς πολλὰς ἵνα ἐπανορθώσῃ τὸ κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἀτύχημα. Ἐξεστράτευσε δὲ τὸ δεύτερον κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1084. Ἀλλὰ μόλις φθὰς εἰς Βουθρωτὸν μανθάνει τὴν ἀποστασίαν τῆς Κερκύρας. Ὅθεν ἀνέκαμψε μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως εἰς αὐτὴν καὶ κατατροπώσας τὸν ἑνετικὸν καὶ ἑλληνικὸν στόλον γίνεται αὖθις κύριος τῆς νήσου. Ἡ ἀποστασία ὅμως αὕτη ἐχρησίμευσε κατὰ τοῦτο, ὅτι, ἐπελθόντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ χειμῶνος, ἀνεβλήθη τὸ κατὰ τὴν Ἤπειρον ἐπιχείρημα. Ἐν ἔαρι δὲ τοῦ ἑπομένου ἔτους ὁ Ρο-

βέρτος ἐκυρίευσε μὲν πρὸ πάντων τὴν Κεφαλληνίαν ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπέθανεν αὐτόθι· καὶ τότε ὁ νορμαννικὸς στρατὸς στερηθεὶς τοῦ κυριωτάτου αὐτοῦ ἡγεμόνος διελύθη τῇδε κἀκεῖσε. Ἡ ἐπελθοῦσα μεταξὺ τῶν υἱῶν τοῦ Ροβέρτου διχόνοια ἀπέτρεψεν αὐτοὺς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν τοῦ πατρὸς βουλευμάτων. Τὸ δὲ Δυρράχιον καὶ πάντα τῆς παραλίας τὰ φρούρια καὶ πᾶσαι αἱ πρὸς δυσμὰς νῆσοι ἀνεκτήθησαν αὖθις ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τῆς πρώτης κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας. Τὸ ἐπιχείρημα ἐπὶ τέλους ἀπέτυχεν· ὁ δὲ βασιλεὺς μετὰ τετραετεῖς ἀγῶνας κατέστη πάλιν κύριος ὁλοκλήρου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τοὐλάχιστον μέρους τοῦ κράτους. Ἀλλ' ὅπως εἶχον τότε, κατὰ τὰ προεκτεθέντα, αἱ μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς σχέσεις, δὲν ἦτο δύσκολον νὰ προΐδῃ τις ὅτι νέαι ἔμελλον νὰ ἐπέλθωσιν ἐξ Εὐρώπης ἐπιδρομαί, καθὼς καὶ ἐπῆλθον τῳόντι πολὺ φοβερώτεραι τῆς πρώτης, αἱ καλούμεναι σταυροφορίαι. Ἐν τῷ μεταξὺ διῆλθον μὲν ἔτη δέκα, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὁ Ἀλέξιος ἐπεχείρησε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὴν διοίκησιν, νὰ ἀνορθώσῃ τὴν πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ, νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν τοῦ στόλου, νὰ ἐμψυχώσῃ τὴν τέχνην, τὴν ἐπιστήμην, τὴν βιομηχανίαν, τὴν ἐμπορίαν, ἀλλὰ δυστυχῶς οὔτε τότε ἔλαβε τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τούτου εὐκαιρίαν. Καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα τὸ κράτος δὲν ἔπαυσε προσβαλλόμενον ἀπ' ἀνατολῶν, ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀπὸ μεσημβρίας ὑπὸ ἐχθρῶν ἀνεξαντλήτων· διότι τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ εἱμαρμένη τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἱστάμενος εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης ἐδέχθη τὰ πρῶτα καὶ ὁρμητικώτερα κύματα τῶν χειμάρρων ἐκείνων οἵτινες ἐπὶ 1000 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτοὺς ἐκχεόμενοι ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἠπείλησαν τὴν ὕπαρξιν τοῦ χριστιανισμοῦ, τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ περισωθέντων λειψάνων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ τοῦ μετ' ὀλίγον ἐν τῇ Δύσει ἀνατείλαντος νέου. Ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμός, ἐνῷ ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ὑπῆρξε συγχρόνως τὸ προπύργιον τῆς τότε Εὐρώπης κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς τότε Ἀσίας. Τὸ δὲ παράδοξον, ἀφοῦ συνέτριψε τὰς δυνάμεις τῆς βαρβαρότητος, προσήχθη αὐτὸς βορὰ ἐσχάτη τῶν τελευταίων αὐτῆς σπαραγμῶν.

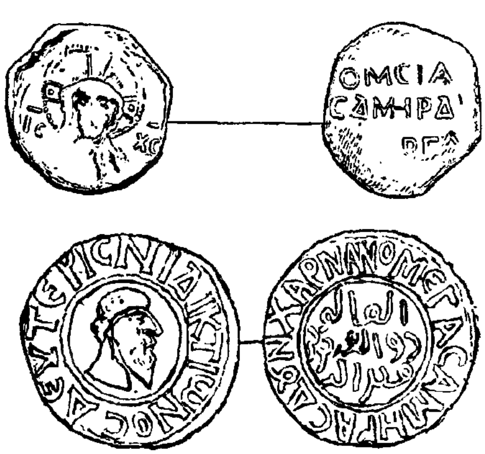
Ὁ σελδζουκίδης Σολιμὰν κατεῖχεν ἤδη τὸν Πόντον, τὴν Παφλαγονίαν, τὴν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Νικαίας Βιθυνίαν, τὴν Ἰσαυρίαν, μέρος τῆς Κιλικίας (1) καὶ τὴν μέχρι τῆς Ἀτταλείας παμφυλιακὴν παραλίαν (2). Τῷ δὲ 1085 ἐκυρίευσε καὶ αὐτὴν τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἐπήγαγε τὴν καταστροφήν του, διότι εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Τουτοὺς, ἀδελφοῦ τοῦ Μαλεκσὰχ καὶ κληρονομικοῦ ἡγεμόνος τῆς Συρίας, κατετροπώθη αὐτόθι καὶ ἐτελεύτησε. Τότε ὁ ἐπίτροπος ὃν εἶχε καταλίπει εἰς Νίκαιαν, ὀνόματι Ἀβοὺλ Κασέμ, ἀπεφήνατο ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον καὶ διέλυσε τὰς συνθήκας, ἃς ὁ Σολιμὰν εἶχε συνομολογήσει πρὸς τὸν Ἀλέξιον. Ὁ δὲ ὠφελήθη μὲν ἐκ τῆς ἀνωμαλίας ἥτις ἐπεκράτησεν ἐπί τινα χρόνον παρὰ τοῖς Τούρκοις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἵνα ἀνακτήσῃ τὴν Σινώπην, τὴν Νικομήδειαν καὶ ἄλλα τινὰ φρούρια καὶ αὐτὸς μάλιστα ὁ Μαλεκσὰχ ἐπεζήτησε τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἀλεξίου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον κατέλαβε τὴν ὅλην ἀρχὴν τῆς χερσονήσου ἐκείνης ὁ τοῦ Σολιμὰν υἱὸς Κελιδζὲ Ἀρσλάν. Ἀφ' ἑτέρου, πρὶν ἔτι ἐξασφαλισθῇ καθ' ὁλοκληρίαν τὸ τοῦ Κελιδζὲ Ἀρσλὰν κράτος, τοῦρκός τις πειρατής, ὀνόματι Τζαχᾶς, ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 1089 κύριος οὐ μόνον τῆς Σμύρνης, τῶν Κλαζομενῶν καὶ τῆς Φωκαίας

(1) Τὸ ἕτερον μέρος τῆς Κιλικίας, τὸ δυτικόν, ἡ Τραχεῖα ἰδίως Κιλικία, ἦτο κράτος ἀρμενικόν.

(2) Καὶ μέρος τι δυτικὸν τῆς Καππαδοκίας· τοῦ ἀνατολικοῦ ταύτης μέρους ἦρχεν ἑτέρα δυναστεία τουρκοπερσική, ἡ τῶν Δανισμενδῶν.

ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν νήσων Χίου καὶ Λέσβου, ὥστε ὁ Ἀλέξιος, ἀντὶ νὰ ζητῇ νὰ κυριεύσῃ ὅσα εἶχεν ἀπολέσει ἐπὶ τῆς στερεᾶς μικρᾶς Ἀσίας, ἐδέησε νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὸ νὰ ἀφήσῃ τοὺς Τούρκους νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Αἱ νῆσοι ἀνεκτήθησαν τῳόντι τῷ 1092, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὁ Τζαχᾶς ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Κελιδζὲ Ἀρσλάν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐντεῦθεν ὁ τελευταῖος οὗτος ἀπέβη ἰσχυρότερος παρά ποτε, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς αὐτόν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀδιακόπως περιεσπᾶτο ὑπὸ ποικίλων ἑτέρων πολεμίων.

Νομίσματα τῶν Δανισμενδῶν.

Τὸ πρῶτον φέρει εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν τύπον τῶν βυζαντινῶν νομισμάτων καὶ ἑλληνιστὶ τὴν ἐπιγραφήν : «Μ(εγ)ΑC ΜΗΡ ΓΑΖΙ» Τὸ δεύτερον κεφαλὴν τοῦ Ἀμηρᾶ καὶ «Ο ΜΕΓΑC ΑΜΗΡΑC ΔΟΥΝΧΑΡΝΑΙΝ» ἐπὶ τῆς ἑτέρας : ὄψεως «ΙΝΔΙΚΤΙΩΝΟC ΔΕΥΤΕΡΙC» καὶ ἀραβικὴν ἐπιγραφήν.

Τῳόντι ἐν τῷ μεταξὺ ἐστασίασαν ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ κινήματα εὐχερῶς περιεστάλησαν, ἀλλὰ πολὺ φοβερώτερα δεινὰ ἐνέσκηψαν ἀπ' ἄρκτου. Εἴδομεν ὅτι μετὰ τὴν περὶ Δυρράχιον μάχην οἱ Παυλιανῖται ἀπεποιήθησαν νὰ στρατεύσωσι, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας διότι ὁ Ἀλέξιος δὲν ἐπείθετο νὰ σεβασθῇ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεώς των. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἓν τῶν μεγάλων αὐτοῦ σφαλμάτων. Καθ' ἃ πολλάκις εἴπομεν οἱ Παυλιανῖται ἦσαν ἄνδρες μαχιμώτατοι, ὥστε συνέφερεν εἰς τὸν Ἀλέξιον νά τους περιποιηθῇ ὅσον ἔνεστιν. Ἐνῷ δὲ ἀντὶ τούτου ἐψύχρανεν αὐτοὺς δι' ἀνοήτου θρησκευτικοῦ ζήλου, ἔπειτα θελήσας νά τους τιμωρήσῃ διότι ἀπεποιήθησαν νὰ στρατεύσωσι κατέφυγεν εἰς δόλον αἰσχρόν. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ νορμαννικοῦ πολέμου, ἐπανερχόμενος εἰς τὴν βασιλεύουσαν, παρέμεινεν ἡμέρας τινὰς εἰς Μοσυνόπολιν, προσεκάλεσεν ἐκεῖ καὶ ἀφώπλισεν αὐτοὺς δι' ἀπάτης, ἐδήμευσε τὰ κτήματά των, τὰ ὁποῖα διένειμεν εἰς τοὺς ἰδίους στρατιώτας, καὶ ἔπειτα ἐξώρισε τοὺς πλείστους εἰς τὰς διαφόρους νήσους στερηθεὶς οὕτως ἄνευ λόγου μαχητῶν ἀρίστων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ὑπῆρξε τὸ μόνον ὀλέθριον ἀποτέλεσμα τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου ἁμαρτήματος.

Ὁ Ἀλέξιος εἶχε πρὸ καιροῦ παρ' ἑαυτῷ Παυλιανίτην τινὰ θεράποντα ὀνόματι Τραυλόν, ὅστις ἀγανακτήσας διὰ τὴν γενομένην εἰς τοὺς ὁμοδόξους αὐτοῦ ἀδικίαν καὶ καταδρομὴν ἐδραπέτευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ συναγαγὼν περὶ ἑαυτὸν μοῖραν οὐ μικρὰν ὁπλιτῶν ἤρχισε νὰ λεηλατῇ τὴν Θράκην καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἀρκούμενος συνεννοήθη μετὰ τῶν πρὸ καιροῦ ἐντὸς τοῦ κράτους κατασταθέντων Πετσενέγων καὶ εὗρεν αὐτοὺς ὡς πάντοτε προθύμους νὰ κοινωνήσωσι τῆς λεηλασίας. Συνεμάχησε δὲ μετ' αὐτῶν ἡ τουρκικὴ ὡσαύτως φυλὴ τῶν Κομάνων καὶ πάντες ὁμοῦ ἐπεχείρησαν πόλεμον διαρκέσαντα ἔτη πολλὰ καὶ ἐπαγαγόντα πλείστας εἰς τὰς χώρας ἐκείνας συμφοράς (1). Τῷ 1086 οἱ Πετσενέγοι ὑπερβάντες τὸν Αἶμον κατετρόπωσαν τὸν μέγαν δομέστικον Πακουριανὸν καὶ τὸν ὑποστράτηγον Βρανᾶν, ἀμφοτέρους πεσόντας εἰς τὴν μά-

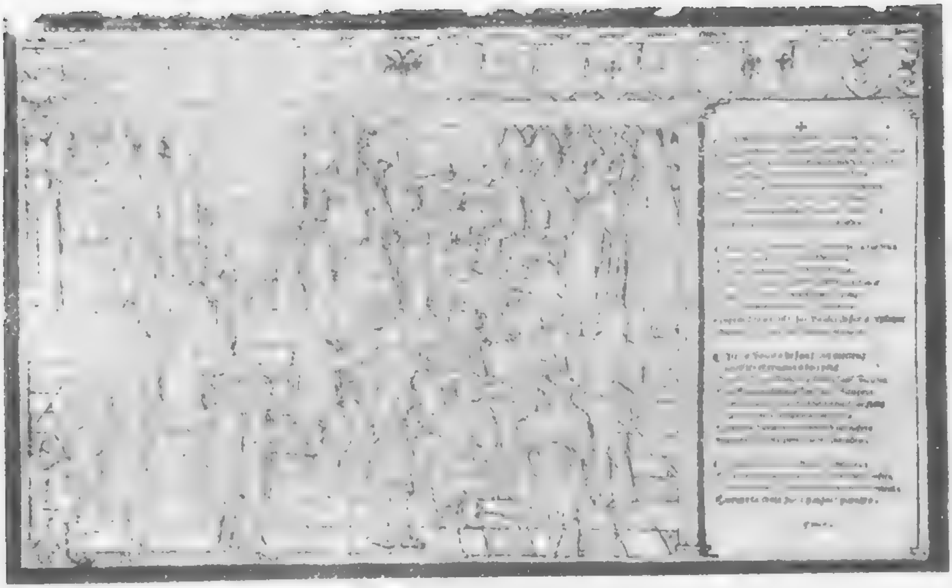
(1) Οἱ ***Κομάνοι***, οἱ οἰκοῦντες ἐν τῇ νῦν Βεσσαραβίᾳ καὶ ταῖς ἀνατολικώτερον ταύτης ἐκτεινομέναις χώραις, ἦσαν λαοὶ ἀκραιφνῶς τουρκικῆς φυλῆς καὶ εἰδωλολάτραι. Ἀλλ' ἤδη καὶ παρ' αὐτοῖς εἶχεν ἀρχίσει διαδιδόμενος ὁ χριστιανισμός. Σῴζεται δὲ προσευχητήριον καὶ λειτουργικὸν χριστιανικὸν τοῦ 13 αἰῶνος ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν Κομάνων καὶ πρὸς χρῆσιν τῶν χριστιανῶν Κομάνων συντεταγμένον, ἐξ οὗ ἀποδείκνυται καὶ ἡ ἀκραιφνὴς τουρκικὴ καταγωγὴ καὶ ὁ χαρακτὴρ τῆς γλώσσης αὐτῶν.

χην. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἕτερος τοῦ Ἀλεξίου στρατός, ὃν ἦγεν ὁ Τατίκιος, ἀνεχαίτισεν αὐτούς, ἡττηθέντας καὶ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Μαυροκατακαλῶν καὶ Βεμπητζιώτου καὶ ἀναγκασθέντας νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐκ τῆς Θράκης ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως Ἀδριανοῦ, ὅστις εἶχε διορισθῆ μέγας δομέστικος μετὰ τὸν τοῦ Πακουριανοῦ θάνατον (1). Ἀλλὰ τὸ ἔτος 1088 αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ὑπερβὰς τὸν Αἶμον κατετροπώθη εἰς μάχην μεγάλην ἐν Βουλγαρίᾳ, καίπερ λαμπρῶς ἠγωνίσθησαν αὐτόθι αὐτός τε ὁ Ἀλέξιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Μιχαὴλ Δούκας, Νικηφόρος Διογένης, Γεώργιος Παλαιολόγος καὶ ἄλλοι. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως οἱ Πετσενέγοι προσβάλλονται ὑπὸ τῶν συμμάχων αὐτῶν Κομάνων, ὥστε ἐν ἀρχῇ τοῦ 1089 διετέλεσαν πρὸς τὸν βασιλέα εἰρηνεύοντες. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διέλυσαν πάλιν τὰς συνθήκας καὶ ἐμβαλόντες εἰς τὴν Θράκην κατετρόπωσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς λεγομένους Ἀρχοντοπούλους. Οἱ Ἀρχοντόπουλοι ἀπετέλουν ἴδιον τάγμα δισχιλίων λογάδων νέων, τὸ ὁποῖον ὁ Ἀλέξιος συνεκρότησε καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ υἱῶν ἀρχαίων στρατιωτῶν, καὶ ἐπωνόμασε μὲν οὕτως ἵνα κινήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν νέων ἐκείνων, παρέβαλλε δὲ πρὸς τὸν ἱερὸν τῶν ἀρχαίων λόχον, ὥστε ἡ καταστροφὴ τοῦ τάγματος ἐλύπησε πολὺ τὸν βασιλέα. Τελευταῖον τῷ μὲν 1091 παραλαβὼν οὗτος συμμάχους τοὺς Κομάνους ὁλοσχερῶς ἐξωλόθρευσε τοὺς Πετσενέγους εἰς τὴν περὶ Λεβούνιον μάχην, τῷ δὲ 1094, ἐπειδὴ οἱ Κομάνοι ἀντὶ συμμάχων ἐγένοντο αὖθις πολέμιοι, ἐνίκησε καὶ τούτους κατὰ κράτος περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν.

(1) Ὁ ***Πακουριανὸς*** οὗτος ἦτο κτήτωρ τῆς μεγάλης καὶ περιφήμου ἐν Θράκῃ ἐγγὺς τοῦ Στενημάχου ἐκτισμένης Μονῆς Πασκόβου, ἣν πρὸ 30 ἐτῶν οἱ βούλγαροι σχισματικοὶ ἥρπασαν ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων. Τὸ κτητορικὸν τῆς Μονῆς καὶ ὁ κανονισμὸς αὐτῆς ἐν εἴδει διαθήκης συντεταγμένος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πακουριανοῦ, ἀνακαλυφθεὶς ἐν τῇ ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βουκουρεστίου ὑπὸ τοῦ νῦν ἀρχιεπισκόπου τῶν ἐν Ἀθήναις Δυτικῶν Louis Petit τοῦ πολλὰς καὶ ἐμβριθεῖς ποιουμένου μελέτας περὶ τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ ἀρχαιολογίαν, ἐξεδόθη ἐν Κωνσταντινουπόλει (ἰδ. ἡμετέραν βιβλιογραφίαν περὶ τῆς πραγματείας τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἐν τῷ περιοδικῷ «Παναθηναίοις» (ἔτους 1905). Ἐν τῷ κανονισμῷ ἀναφέρεται ὅτι ἀντίγραφον αὐτοῦ ἐγένετο καὶ ἐν τῇ Ἰβηρικῇ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀνεκαλύφθη μέχρι νῦν.

Σφραγὶς Ἐδουάρδου τοῦ Ἐξομολογητοῦ
βασιλέως τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ἐν ᾗ ἀναγράφεται ὁ τίτλος
τοῦ βασιλέως ἑλληνιστὶ διὰ λατινικῶν χαρακτήρων BASILEI

Ὁ Πάπας εὐλογεῖ τοὺς σταυροφόρους πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των
(Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

ΑΛΕΞΙΟΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ. ΠΡΩΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

Ἀπὸ τοῦ τέλους λοιπὸν τοῦ νορμαννικοῦ πολέμου ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔπαυσεν ἀδιακόπως σχεδὸν ἀγωνιζόμενος, ὅτε αἴφνης τῷ 1096 νέα ἐξερράγη ἀπὸ δυσμῶν θύελλα, ἡ καλουμένη *πρώτη σταυροφορία*. Οἱ πλεῖστοι τῶν δυτικῶν ἱστοριογράφων ἀξιοῦσιν ὅτι ἡ σταυροφορία αὕτη ἐγένετο κυρίως ἐπὶ τῇ αἰτήσει τῶν ἀνατολικῶν, βεβαιοῦντες ὅτι ὁ νορμαννὸς Πέτρος ὁ ἐρημίτης, ὅστις ἀπῆλθεν εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου Τάφου κατὰ τὰ ἔτη 1093 καὶ 1094 καὶ εἶδε τὰ δεινὰ ὅσα ἔπασχον οἱ χριστιανοὶ αὐτόθι, ἐπανελθὼν ἐκόμισεν ἐπιστολὰς τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Συμεὼν πρός τε τὸν πάπαν καὶ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως, ἐξαιτουμένας τὴν συνδρομὴν αὐτῶν· ὅτι δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ἐπεκαλέσατο τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐπικουρίαν τῆς Εὐρώπης δι᾽ ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν κόμητα Φλανδρίας Ροβέρτον. Ὁ πατριάρχης Συμεὼν ἴσως ἐπέστειλε τὰς ἀποδιδομένας εἰς αὐτὸν ἱκετηρίους ἐπιστολάς, ὧν καί, τούτου τεθέντος, κακῶς, ὡς θέλομεν ἴδει, ἀντημείφθη διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην του αὐτὴν πρὸς ὁμοθρήσκους (¹). Ἀλλ᾽ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος

(¹) Ὁ σπουδαιότερος καὶ ἀξιοπιστότερος τῶν σταυροφόρων χρονογράφων ὁ προμνημονευθεὶς Γουλιέλμος ἐπίσκοπος (λατῖνος) Τύρου λέγει περὶ τῆς λεγομένης ἐπικλήσεως τοῦ πατριάρχου Συμεὼν ὅτι ὁ πατριάρχης οὗτος, ἀφοῦ μετὰ θλίψεως ἐξέθηκεν εἰς τὸν Πέτρον τὰ δεινοπαθήματα τῶν ἁγίων τόπων, εἶπεν ὅτι παρὰ τῶν **ὁμαίμων** Ἑλλήνων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, οἵτινες εἶναι καὶ οἱ πλησιέστεροι, δὲν ὑπῆρχεν ἐλπὶς βοηθείας, διότι οὗτοι μόλις ἐπήρκουν τότε εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀμύνης, παρεκάλεσε δὲ τὸν ἐρημίτην ἵνα τοὺς πιστοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως προτρέψῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἁγίων τόπων. Ὁ Πέτρος ὑπεσχέθη πρόθυμον ἐνέργειαν καὶ ἐζήτησεν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ πατριάρχου πρὸς τὸν πάπαν καὶ τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας. Τούτου γενομένου, βοῶ

βεβαίως δὲν ἀπηύθυνε τοιαύτην τινὰ πρὸς τὴν Δύσιν αἴτησιν. Οὐδὲν τοιοῦτο λέγουσιν οἱ ἡμέτεροι καὶ ἰδίως ἡ Ἄννα Κομνηνή, ἥτις τοὐναντίον ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐκστρατείας ὡς ὅλως ἀπροσδοκήτου καὶ θεωρεῖ αὐτὴν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὡς ἐχθρικὸν κατὰ τοῦ κράτους ἐπιχείρημα. Ἐν τῷ βιβλίῳ δεκάτῳ τῆς Ἀλεξιάδος, μνημονεύσασα τῆς προαναφερθείσης κατατροπώσεως τῶν Κομάνων, ἔτι δὲ καὶ μικροῦ ἐπιχειρήματος τοῦ Ἀλεξίου κατὰ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, ἐπιφέρει· «Οὔτω δὲ μικρὸν ἑαυτὸν ἀναπαύσας λογοποιουμένην ἠκηκόει ἀπείρων φραγκικῶν στρατευμάτων ἐπέλευσιν. Ἐδεδίει μὲν οὖν τὴν τούτων ἔφοδον γνωρίσας αὐτῶν τὸ ἀκατάσχετον τῆς ὁρμῆς, τὸ τῆς γνώμης ἄστατον καὶ εὐάγωγον καὶ τἄλλα ὁπόσα ἡ τῶν Κελτῶν φύσις ὡς ἴδια ἢ παρακολουθήματά τινα ἔχει διὰ παντός· καὶ ὅπως ἐπιχειρήμασι κεχηνότες ἀεὶ διὰ τὴν τυχοῦσαν αἰτίαν τὰς σφῶν συνθήκας εὐκόλως ἀνατρέποντες φαίνονται. Εἶχε γὰρ ἀεὶ τοῦτο ᾀδόμενον καὶ πάνυ ἐπαληθεῦον, καὶ οὐκ ἀναπεπτώκει ἀλλὰ παντοίως παρεσκευάζετο, ὥστε καιροῦ καλοῦντος ἕτοιμον πρὸς τὰς μάχας εἶναι». Ἀποδίδει δὲ μικρὸν κατωτέρω τὸ ὅλον κίνημα εἰς τὰ κηρύγματα τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου, καὶ οὐδὲ τοῦ πατριάρχου Συμεὼν αἴτησίν τινα μᾶς ἀναφέρει (¹).

Ἀλλ' ὁπόσον τὰ περὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλεξίου θρυλούμενά εἰσιν ἀνυπόστατα προσεπιμαρτυροῦσιν αὐτὰ τὰ πράγματα. Ὁ ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν κίνδυνος δὲν ἦτο ἤδη μεγαλύτερος ἢ πολλάκις ἄλλοτε. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ τῶν ἐν Συρίᾳ μωαμεθανῶν, οἵτινες διῃρημένοι ὄντες εἰς πολλὰς δυναστείας καὶ εἰς ἀδιακόπους διατελοῦντες ἐμφυλίους ἀγῶνας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπειλήσωσι σπουδαίως τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ μόνοι ἀληθῶς ἐπικίνδυνοι αὐτοῦ ἀντίπαλοι ἦσαν οἱ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τοῦρκοι. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πολὺ ἀπέχοντες ἔτι τοῦ νὰ εἶναι κύριοι ἁπάσης τῆς χερσονήσου, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σολιμὰν εἰς πολλὰς περιπεσόντες ἀνωμαλίας, καὶ πρὸ μικροῦ μόνον ταχθέντες αὖθις ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Κελιδζὲ Ἀρσλάν, δὲν ἦσαν πολέμιοι φοβερώτεροι τῶν πολλῶν ἄλλων πολεμίων ὑφ' ὧν περιεστοιχίζετο τὸ κράτος. Ὁ Ἀλέξιος, ὁ κατατροπώσας ἐπὶ τέλους Νορμαννούς, Πετσενέγους καὶ Κομάνους, ἠδύνατο εὐλογώτατα νὰ ἐλπίζῃ ὅτι θέλει, ἂν ὄχι ἐξώσει καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοὺς Τούρκους, τοὐλάχιστον περιστείλει τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Οὐδεμία λοιπὸν τῶν γνωστῶν ἡμῖν περιστάσεων ἠμπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ πῶς ὁ Ἀλέξιος εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ γράψῃ τὴν ἀποδιδομένην αὐτῷ ἱκετήριον ἐπιστολὴν καὶ πρὸ πάντων νὰ ἐκβάλῃ τὰς κραυγὰς τῆς ἀπελπισίας, τὰς ὁποίας

ὁ ἐν τοῖς χρονογράφοις ἐπίσκοπος· «Ἀληθῶς μέγας εἶ, ὦ Θεὲ ἡμῶν· τῶν σῶν οἰκτιρμῶν δὲν ὑπάρχει τέλος. Ὁ Πέτρος κοιμηθεὶς ἐν τῷ ναῷ εἶδε τὸν Χριστόν, ὅστις εἶπε νὰ ἐκτελέσῃ τάχιστα τὸ διατεταγμένον αὐτῷ καὶ ὅτι Αὐτὸς ἔσται μετ' αὐτοῦ ἵνα καθαρθῶσι τὰ ἱερὰ καὶ ἔλθῃ βοήθεια εἰς τοὺς δούλους αὐτοῦ». Ἀλλ' ὁ αὐτὸς Γουλιέλμος ἀφηγούμενος τὸν ἐπὶ τοῦ Φατιμίδου Χαλίφου (996—1021) μέγαν διωγμὸν ἐπιβεβαιοῖ τὸν περὶ ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου Συμεὼν θρῦλον.

(¹) Τῶν ἡγεμόνων τῆς α' Σταυροφορίας οἱ πλεῖστοι καὶ σπουδαιότατοι ἦσαν *Γάλλοι*, ἤτοι Φράγκοι (Français), διότι κατὰ τὸν διαμελισμὸν τοῦ μεγάλου φραγκικοῦ κράτους τοῦ Καρόλου αἱ πολλαὶ ἰδίως φραγκικαί, ὑπὸ τῆς φυλῆς δηλονότι τῶν ἀρχαίων Φράγκων τοῦ 3ου, 4ου καὶ 5ου μ. Χ. αἰῶνος καταληφθεῖσαι, χῶραι ἀπετέλεσαν τὴν ἀπὸ τῶν Φράγκων Φραγκίαν (France) κληθεῖσαν χώραν· τούτου δ' ἕνεκα καὶ οἱ ἡμέτεροι καὶ οἱ ἀνατολικοὶ λαοὶ ἐκ τῶν Français τούτων ὠνόμασαν πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης (πλὴν τῶν Σλαύων) *Φράγκους*. Τοὺς ἐκλελατινισμένους τούτους Français ἢ *Φράγκους*, τοὺς ἀναμιχθέντας ἐν Γαλλίᾳ μετὰ τῶν ἀρχαίων κελτικῶν λαῶν τῆς χώρας καὶ λαβόντας ὄνομα γερμανικὸν (φέροντας δὲ ἐν ταῖς φλεψὶ πάλιν ἄφθονον κελτικὸν ἢ γαλατικὸν αἷμα), ἡ Ἄννα Κομνηνή, κατὰ τὴν παρὰ τοῖς ἡμετέροις μεσαιωνικοῖς χρονογράφοις ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν τοῦ καλεῖν τοὺς συγχρόνους λαοὺς κατὰ τὰ ὀνόματα τῶν λαῶν οἵτινες ἐν τῇ ἀρχαιότητι ᾤκησαν ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν (ἢ ὑποτίθεται ὑπὸ τῶν χρονογράφων ὅτι ᾤκησαν) καλεῖ Κέλτας.

ἀναγινώσκομεν εἰς τὰ παρὰ τῶν Δυτικῶν προτεινόμενα κείμενα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. «Τὰ ἄγρια τῶν Τούρκων στίφη, φέρεται ἐν τοῖς κειμένοις ἐκείνοις, τὰ περιυβρίσαντα, ἐν τῇ ἀκολασίᾳ καὶ ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης, καὶ φύσιν καὶ ἀνθρωπότητα, εἰσὶ πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Βυζαντίου, καί, ἂν ἅπαντα τὰ χριστιανικὰ ἔθνη δὲν σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν ἡμῶν, ἡ πόλις τοῦ Κωνσταντίνου γίνεται ἀφεύκτως ὑποχείριος τῆς φρικτοτέρας καταδυναστείας... Τουρκικὴ κατάκτησις εἶναι ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν, ἃς δύναται νὰ ὑποστῇ ὁ ἄρχων χριστιανικοῦ βασιλείου, διὰ νὰ ἀποτρέψωμεν δὲ τὴν συμφορὰν ταύτην νομίζομεν τὰ πάντα δίκαια καὶ θεμιτά. Ἡ ἀπώλεια τοῦ στέμματος εἶναι κακὸν μικρὸν συγκρινομένη πρὸς τὸ ὄνειδος τοῦ νὰ ἴδωμεν τὸ κράτος καθυποβαλλόμενον εἰς τὸν νόμον τοῦ Μωάμεθ. Ἐὰν δὲ πέπρωται νὰ παύσωμεν βασιλεύοντες ἂς ἔχωμεν τοὐλάχιστον τὴν παραμυθίαν

Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων
(Βιβλιοθήκη Γαλλικοῦ Ναυαρχείου)

ὅτι τὸ κράτος θέλει περιέλθει εἰς χεῖρας τῶν λατίνων, σῳζόμενον οὕτως ἀπὸ τοῦ μουσουλμανικοῦ ζυγοῦ».

Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν ἔγραφεν ὅτι εὐχαρίστως ἤθελεν ἴδει τὸν θρόνον αὐτοῦ περιερχόμενον εἰς χεῖρας ἐκείνων τοὺς ὁποίους πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν μετὰ τοσαύτης καρτερίας κατεπολέμησεν; Ὁ Ἀλέξιος ἐκάλει οἴκοθεν καὶ εἰσῆγεν εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ κράτους αὐτοὺς ἐκείνους οἵτινες πρὸ μικροῦ ἔτι ἐπεβούλευσαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἐνέβαλον ἐπὶ ἀνυποστάτοις προφάσεσιν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, καὶ μετὰ τοσούτων κόπων καὶ κινδύνων κατωρθώθη νὰ ἐξωσθῶσιν; Ἐὰν ἤδη ἐκάλει αὐτούς, διατί πρὸ ὀλίγου τοὺς κατεπολέμησε, καὶ ἀφοῦ πρὸ ὀλίγου τοὺς κατεπολέμησε, διατί ἤδη ἐκάλει αὐτούς; Ἀλλ' εἶναι καὶ τυφλῷ δῆλον ὅτι τὰ τοιαῦτα ἐχαλκεύθησαν ὑπὸ ἀνθρώπων οἵτινες ἤθελον νὰ ἐξευτελίσωσι τοὺς βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου καὶ νὰ παρασκευάσωσι πόρρωθεν τὰ πνεύματα εἰς τὴν μελετωμένην διανομὴν καὶ διαρπαγὴν τοῦ κράτους. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ παρεσύρθησαν ὑπὸ τοῦ

πάθους αὐτῶν οἱ πλαστογραφήσαντες τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην ὥστε ὑπερβαίνοντες καὶ αὐτὰ τὰ ἔσχατα ὅρια τῆς εὐπρεπείας, παρέστησαν τὸν Ἀλέξιον ἀγωνιζόμενον νὰ δελεάσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τοὺς ἱππεῖς καὶ τοὺς βαρώνους ἵνα φέρῃ αὐτοὺς ὅσον ἔνεστι τάχιον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ δὲ τούτῳ οὐ μόνον προσκαλοῦντα αὐτοὺς νὰ λεηλατήσωσι τὸν δημόσιον θησαυρὸν καὶ τὰ ἀμύθητα πλούτη τῶν κατοίκων τῆς βασιλευούσης, καί, τὸ ἀπαισιώτερον, τὰ ἀνεκτίμητα κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ζωγραφίζοντα τὸ κάλλος τῶν ἑλληνίδων γυναικῶν αἵτινες ἔμελλον νὰ βραβεύσωσι τὰ κατορθώματα τῶν ἐλευθερωτῶν αὐτῶν! Τοιαῦτα αἴσχη ἀνασκευῆς οὐ χρῄζουσι. Πλὴν τούτων τὰ κείμενα τῆς ὑποτιθεμένης ἐκείνης ἐπιστολῆς ὅσα δίδουσιν ἡμῖν οἱ δυτικοὶ διαφέρουσιν οὐσιωδῶς ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ μὲν συλλογὴ ἡ ἐπιγραφομένη Thesaurus novus anecdotorum, ὑπὸ Μαρτίνου καὶ Δυράνδου, καταχωρίζει τὸ κείμενον ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Ροβέρτον κόμητα Φλανδρίας· οἱ δ' αὐτοὶ ἐκδόται ἐν ἑτέρᾳ συλλογῇ ἐπιγραφομένῃ Amplissima collectio δημοσιεύουσι τὸ κείμενον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἀλλὰ κείμενον οὐχὶ ἀπαράλλακτον τοῦ πρώτου καὶ προσέτι οὐχὶ φέρον τὴν αὐτὴν χρονολογίαν, διότι, ἐνῷ τὸ πρῶτον χρονολογεῖται τῷ 1095, τὸ δεύτερον χρονολογεῖται τῷ 1100. Ἔρχεται ἔπειτα ἕτερος ἐκδότης, ὁ Γουβέρτος Νογεντῖνος, ὅστις ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ Historia Hierosolymitana δίδει ἕτερον κείμενον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἐν γένει μὲν κατ' αὐτὴν τὴν προτέραν ἔννοιαν συντεταγμένον, δι' ἄλλων ὅμως λέξεων· ἰδίως δὲ περιέχον τὴν περικοπὴν ἐν ᾗ ὁ αὐτοκράτωρ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἀμιμήτου κάλλους τῶν ἑλληνίδων γυναικῶν, περικοπὴν ὅλως ἐλλείπουσαν ἀπὸ τῶν προτέρων.

Ἐν τούτοις ἀπὸ τῶν μέσων τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς σήμερον δὲν ἔπαυσε διεξαγόμενος ἀγὼν πεισματώδης περὶ τοῦ ζητήματος ἂν ἐγράφη τῷόντι ἢ δὲν ἐγράφη ἡ προκειμένη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξίου. Ὁ δὲ ἀγὼν οὗτος διῆλθε δι' ἀπροσδοκήτων περιπετειῶν. Ἐπὶ μακρότατον οἱ Γάλλοι, οἱ Βέλγαι καὶ οἱ Ὁλλανδοὶ ὑπελάμβανον ὁμοφώνως ὡς γνησίαν τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην· ὁ Lebeau, ὁ Michaud, ὁ Brunet de Presle, ὁ Peyré, ὁ Van de Velden, ὁ Kervyn de Lettenhove, ὁ Van Campen. Ἀπ' ἐναντίας ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ κατ' ἀρχὰς ἡ ἐπιστολὴ ἐλογίσθη ὕποπτος καὶ ἐπὶ τέλους κατηγγέλθη ὡς πλαστή. Ὁ μὲν Γίββων ὁμιλῶν περὶ αὐτῆς εἶπεν· «εἴτε ἀληθὴς εἶναι εἴτε νόθος». Οἱ δὲ Mills καὶ Finlay ἀπεφήναντο αὐτὴν παραδόξως τοὐλάχιστον ἀλλοιωθεῖσαν· οἱ δὲ Γερμανοὶ Reiske, Heeren, Schlosser, Wilken, Raumer, Schroekh ὅλως ἀπεδοκίμασαν τὴν ἐπιστολὴν ὡς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ὑποβολιμιαίαν (1).

---

(1) Οὐχὶ μόνον τὸ κίβδηλον τῆς λεγομένης ἐπιστολῆς εἶναι τοσοῦτον προφανὲς ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενον τοσοῦτον εὐτελὲς καὶ βάναυσον, οὐχὶ εἰς αὐτοκράτορος γλῶσσαν καὶ κάλαμον ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ στοιχειωδέστατον αἴσθημα τοῦ καλοῦ καὶ τῆς εὐσχημοσύνης τοσοῦτον ἀπᾷδον, ἡ ἐν πολλοῖς παχυλὴ ἀμάθεια τῶν τῆς Ἀνατολῆς πραγμάτων εἶναι τοσοῦτο μεγάλη, ὥστε ἀπορεῖ τις πῶς γίνεται τοσαύτη συζήτησις περὶ τῆς γνησιότητος ἢ μὴ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστολῆς καὶ πῶς αὕτη γίνεται ὑποκείμενον λόγου ἐν οἱαδήποτε ἐπιστημονικῇ πραγματείᾳ.

Ἐν πρώτοις τὸ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς «imperator Constantinopolitanus» μαρτυρεῖ εὐθὺς τὸ κίβδηλον, διότι οὐδέποτε οἱ βασιλεῖς τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καλοῦσιν ἑαυτούς, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς ἐπισήμοις ἐγγράφοις, διὰ τῆς κακοζήλου ταύτης παρὰ τοῖς Λατίνοις εἰθισμένης προσηγορίας τῶν ἡμετέρων βασιλέων, ἀλλὰ πάντοτε «πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων» (σημειωτέον ὅτι οὐδέποτε τὸ ὄνομα *Ἀλέξιος* ὑπάρχει πρὸ τῆς προσηγορίας ταύτης, ἀλλὰ λέγεται πανταχοῦ μόνον τὸ «imp. Constantinop.»). Ἔπειτα ἡ τῶν ἡμετέρων ρωμαίων βασιλέων ἁγία βασιλεία καλεῖται ἁπλῶς «imperium christianorum Graicorum». Ἀλλὰ ταῦτα ἁπλῶς τὰ ἀρχῆθεν ἐκ τοῦ τύπου αὐτοῦ τῆς συντάξεως μαρτυροῦντα τὴν ἐξ ἀμαθοῦς τινος λατινικοῦ καλάμου προέλευσιν τοῦ ἐγγράφου εἶναι τὰ ἐλάχιστα τῶν ἐν αὐτῇ ἀτόπων καὶ παραδόξων. Ἀλλὰ τί νὰ εἴπωμεν περὶ αὐτο-

Ἐπὶ ζητήματος ἐπιστημονικοῦ, καὶ κατὰ τὰ φαινόμενα οὐχὶ πολλοῦ λόγου ἀξίου, ἡ Εὐρώπη διηρέθη εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, ὅτε αἴφνης τὰ στρατεύματα ταῦτα ἀντήλλαξαν τὴν σημαίαν αὐτῶν. Ἡ μὲν Γερμανία, ἀντὶ νὰ ἐπιτίθεται κατὰ τῆς *ἐπιστολῆς*, ἀνέλαβε τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἄμυναν, ἐνῷ ἡ Γαλλία, ἥτις ἦτο πρότερον ὁ κράτιστος τῆς *ἐπιστολῆς* πρόμαχος, ἔστρεψε τὰ ὅπλα κατ' αὐτῆς. Ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ φάσει τοῦ ἀγῶνος ἡ Ἀγγλία ἔμεινεν οὐδετέρα. Ἀλλ' ἐν Γερμανίᾳ μὲν ὁ Haken, ὁ Sybel, ὁ Hagenmayer ἐπροσπάθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἀποκαταστήσωσι τὸ κῦρος τοῦ κειμένου τούτου, ἐν Γαλλίᾳ δέ, ἀφοῦ ὁ περιφανὴς Hase ἐξέθηκεν ἀμφιβολίας τινὰς περὶ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ, ὁ κόμης Riant παρελθὼν εἰς μέσον τῷ 1879 κατέστησεν ἡλίου φαεινότερον ὅτι ἡ περιβόητος ἐκείνη ἐπιστολὴ οὐδέποτε ἐγράφη. Καὶ ὅμως τοσαύτη εἶναι ἡ μανία τῆς ἀντιλογίας, ἡ καταλαβοῦσα ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι τὰ περὶ τὴν ἱστορίαν ἐνδιατρίβοντα πνεύ-

---

κράτορος Ρωμαίων γράφοντος πρὸς τοὺς Λατίνους περὶ τῶν ὑπὸ μωαμεθανῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ διαπραττομένων ἐναντίον τῶν χριστιανῶν βιαιοτήτων καὶ λέγοντος πράγματα ὧν ἡ ἑρμηνεία προσκρούει εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἡμῶν κάλαμον (οἷον: «et quod ab initio non dictum necque auditum est, episcopos sodemitico peccato deludunt (Turci) et etiam unum episcopum sub hoc nefario peccato jam crepuerunt»). Φαντασθήτω δέ τις τὸν μέγαν βασιλέα Ἀλέξιον Κομνηνόν, οὗτινος ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα πρὸς τὸν Ἑρρῖκον Δ' ἐπιστολὴ εἶναι ἀριστούργημα βασιλικῆς μεγαλοπρεπείας, ὕφους καὶ ἐμβριθείας διανοημάτων καὶ γλαφυρότητος καλάμου, διδάσκοντα νῦν κατὰ τὴν λατινικὴν ἐπιστολὴν τοὺς πρὸς οὓς ἀπευθύνεται ἡ ἐπιστολὴ ὅτι οἱ διωγμοὶ τῶν χριστιανῶν ἐξετείνοντο «ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι Ἑλλάδος (!) μετὰ τῶν χωρῶν αὐτῆς, αἵτινες εἶναι ἡ Καππαδοκία ἡ μικρὰ καὶ ἄλλη Καππαδοκία μείζων, Φρυγία καὶ Βιθυνία καὶ μικρὰ Φρυγία καὶ Πόντος καὶ Γαλατία καὶ *Λιβύα*, Παμφυλία, Καρερία, Λυκία καὶ αἱ νῆσοι Chios καὶ Miltyne (Μυτιλήνη) καὶ πολλαὶ ἄλλαι νῆσοι καὶ χῶραι, ἃς δὲν θέλομεν (λέγει ἡ ἐπιστολή) ν' ἀπαριθμήσωμεν μέχρι Θρᾳκίας» καὶ ὅτι (οἱ Τοῦρκοι) εἶναι ἐγγὺς αὐτῆς τῆς Κων)πόλεως, ἣν τάχιστα θὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῶν χειρῶν ἡμῶν, ἂν μὴ ἔλθῃ ταχέως βοήθεια Θεοῦ καὶ τῶν πιστῶν λατίνων χριστιανῶν (τοιαῦτα παρίσταται λέγων ἐν τῇ ἐπιστολῇ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ὁ τότε γράφων πρὸς τὸν Ἑρρῖκον ἐν τῇ ἄνω μνημονευθείσῃ ἐπιστολῇ. «Τὰ δὲ κατὰ τὴν ἡμετέραν βασιλείαν· τὰ μὲν ἄλλα ἔχει καλῶς, ἐν ἐλαχίστοις δὲ ἀστατεῖ καὶ ταράττεται τὰ κατὰ τὸν Ρομπέρτον κυμαινόμενα»). Διότι, ἐξακολουθεῖ ἡ λατινικὴ ἐπιστολή, καὶ τὴν Προποντίδα, ἥτις λέγεται καὶ *Ξηρά* (aridus), (*πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ κόλπου τοῦ Ξηροῦ;*), κατέχουσι καὶ *ἐκ τοῦ Πόντου τοῦ παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν*.

Μετὰ τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν ὁ ἀμαθὴς καὶ ἀπειρόκαλος λατῖνος συντάκτης τοῦ εἰς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον ἀποδιδομένου ἐγγράφου ἐξακολουθεῖ λέγων ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῆς Εὐρώπης οἱ ἐλευθερώσαντες τὴν Γαλλικίαν (πρόκειται πάντως περὶ τῆς ἱσπανικῆς Γαλλικίας) πρέπει νὰ ἐλευθερώσωσι καὶ τὴν Ἑλλάδα, διότι, λέγει «*ἐγὼ καίπερ αὐτοκράτωρ ὢν οὐδένα εὑρίσκω τρόπον θεραπείας οὔτε συμβουλὴν ἐπιτηδείαν* (!), *ἀλλὰ πάντοτε φεύγω πρὸ τοῦ προσώπου τῶν* Πινεμάκων (Pinemaci) καὶ Πιγκιννάτων (Pincinnati)· (*πρόκειται ἆρά γε περὶ Κομάνων καὶ Πετσενέγων ἢ Πατσινάκων;*) *καὶ μένω ἐν ἑκάστῃ πόλει, εἰς ἣν καταφεύγω μόνον ἕως ὅτου ἀκούσω τὴν ἐκεῖσε προσέγγισιν αὐτῶν*. Καὶ ἐπιθυμῶ κάλλιον, λέγει ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Κομνηνός, νὰ ὑπόκειμαι (!) εἰς τὰ ἡμέτερα λατινικὰ παρὰ εἰς τὰ τῶν ἀπίστων εὐκτήρια (δηλαδὴ νὰ εἶμαι λατῖνος παρὰ μωαμεθανός;) Λοιπόν, λέγει ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος (διὰ τοῦ ἐλεεινοῦ καλάμου, τοῦ ἀμαθοῦς καὶ σολοίκου καλάμου τοῦ λατίνου μοναχοῦ), πρὶν νὰ καταληφθῇ ἡ Κων)πολις, ὀφείλετε μεθ' ὅλων ὑμῶν τῶν δυνάμεων ν' ἀγωνισθῆτε ἵνα εὐφραινόμενοι λάβητε ἔνδοξον καὶ ἄρρητον ἐν οὐρανοῖς μισθόν». Καὶ εἶτα ἀπαριθμῶν τὰ ἐν Κων)πόλει τιμιώτατα, ὡς λέγει, κειμήλια, μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἱερῶν θρησκευτικῶν κειμηλίων τῆς Κων)πόλεως κατὰ τὴν τοῦ γράφοντος φαντασίαν, ἤτοι «τὸν κίονα (statua λέγει ὁ καὶ τῆς λατινικῆς ἀδαὴς συντάκτης), εἰς ὃν ἐδέθη ὁ Κύριος), τὴν μάστιγα, δι' ἧς ἐμαστιγώθη, τὴν κοκκίνην χλαμύδα, ἣν περιεβλήθη, τὸν ἀκάνθινον στέφανον, δι' οὗ ἐστέφθη, τὸν κάλαμον, ὃν ὡς σκῆπτρον ἔφερεν ἐν τῇ χειρί, τὸ ἱμάτιον, ὃ ἐξεδύθη πρὸ τῆς σταυρώσεως, μέγιστον μέρος τοῦ ξύλου τοῦ Σταυροῦ, τοὺς ἥλους, δι' ὧν προσηλώθη, τὴν ὀθόνην τοῦ τάφου, τοὺς δώδεκα κοφίνους, κομμάτια τῶν πέντε ἄρτων καὶ δύο ἰχθύων, κεφαλὴν μετὰ τριχῶν ἀκεραίαν βαλσαμωμένην Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, λείψανα ἢ σώματα ἀποστόλων, προφητῶν, μαρτύρων, τοῦ ἁγίου Στεφάνου,

ματα, μεγάλα τε καὶ μικρά, ὥστε ὁ Ρῶσος Βασίλευσκι, ὁ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1872 ὑπέρμαχος ἀναδειχθεὶς τῆς ἐπιστολῆς, ἐπανελθὼν εἰς τὸ αὐτὸ ζήτημα, τῷ 1880, ἠγωνίσθη διὰ ποικίλων σοφιστειῶν καὶ παρεξηγήσεων νὰ ἀναιρέσῃ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ αθολικοῦ Riant. Ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ οὐδὲν ἀνήρεσεν.

Οὐδὲ ἠρκέσθησαν εἰς τὴν πρὸς τὸν Ροβέρτον ἐπιστολὴν τοῦ Ἀλεξίου, διότι ἄλλοι πάλιν ἠξίωσαν ὅτι ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β΄ ἐδέχθη κατὰ τὴν ἐν Πλακεντίᾳ σύνοδον, ἣν συνεκάλεσε τῷ 1095, καὶ πρεσβείας καὶ ἑτέρας ἐπιστολὰς τοῦ αὐτοῦ βασιλέως, δι' ὧν οὗτος ἐξελιπάρει τὴν βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τῷ 1095 τὸ σταυροφορικὸν κίνημα εἶχεν ἤδη ἀποφασισθῆ, ἡ δὲ Σύνοδος ἐκείνη δὲν εἶχε συγκροτηθῆ εἰμὴ ἵνα κυρώσῃ τὸ ἐπιχείρημα διὰ τῶν εὐλογιῶν τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἔπειτα πῶς συμβιβάζεται καὶ αὕτη ἡ αἴτησις μὲ τὴν ἀπορίαν τοῦ Ἀλεξίου ὅτε οὗτος ἔμαθε τὴν ἄφιξιν τῶν πρώτων σταυροφόρων; Καὶ πῶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἀπὸ τοῦ 1095 ἀλληλογραφία περὶ τούτου μεταξὺ Οὐρβανοῦ Β΄ καὶ Ἀλεξίου, ἐνῷ, ὡς θέλομεν μετ' οὐ πολὺ ἴδει, ὁ πάπας

ὁμολογητῶν καὶ παρθένων, ὧν τὰ καθέκαστα παραλείπω, λέγει ὁ δῆθεν βασιλεὺς συντάκτης (!) διὰ τὸ μέγα πλῆθος αὐτῶν, μεταβαίνει κατερχόμενος ἐκ τῶν οὐρανίων εἰς τὰ ἐπίγεια καὶ τὰ ὑλικῶς δελεαστικώτερα κοσμήματα τοῦ ἱεροῦ ναοῦ Κων)πόλεως. τοὺς πολυτίμους λίθους καὶ τοὺς μεταξίνους τάπητας, ὧν κοσμημάτων τὸ πλῆθος εἶναι τοσοῦτο μέγα, ὥστε ἤθελον ἀρκέσει εἰς διακόσμησιν πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ κόσμου (!). Ἔπειτα ἔρχεται εἰς τοὺς θησαυροὺς τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας, (Sanctae Sophiae), ἑρμηνεύων δὲ τὴν τοῦ ὀνόματος ἔννοιαν προστίθησι «id est sanctae sapientiae») πρὸς τοὺς θησαυρούς, ἐξαιρουμένου τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος οὐδενὸς ἐν τῷ κόσμῳ ναοῦ οἱ θησαυροὶ δύνανται νὰ ἐξισωθῶσι. «Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις (λέγει ὁ συντάκτης τῆς δῆθεν αὐτοκρατορικῆς ἐπιστολῆς) περὶ τοῦ ἀναριθμήτου πλήθους τῆς κινητῆς περιουσίας τῆς Κων)πόλεως, ἧς τὸ μέγεθος τῆς τιμῆς οὐδεὶς ἔμπορος δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ; Τί δὲ περὶ τῶν ἀμυθήτων θησαυρῶν τοῦ βασιλικοῦ παλατίου, ὅπου κρύπτονται οἱ ἄπειροι θησαυροὶ οὐ μόνον τῶν αὐτοκρατόρων Κων)πόλεως (imperatorum Constantinopolitanorum κατὰ τὴν σόλοικον λατινικὴν ἔκφρασιν), ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν παλαιῶν ρωμαίων αὐτοκρατόρων (imperatorum Romanorum); Ἀπορῶν δὲ τί πλέον νὰ εἴπῃ (quid amplius dicam ?) βοᾷ καὶ κράζει ὅτι πᾶς ὁ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς προσιτὸς ἄπειρος πλοῦτος τῆς Κων)πόλεως εἶναι μηδὲν ἀπέναντι τῶν ἀοράτων καὶ κεκρυμμένων. Περιγράφων δὲ καὶ τὸ δελεαστικώτατον τοῖς τότε βαρβάροις πολεμισταῖς τῆς Δύσεως τῶν ὡραίων γυναικῶν τῆς Κων)πόλεως πλῆθος λέγει ἐν ἐπιλόγῳ (ἐν ὀνόματι, ἐννοεῖται, πάντοτε τοῦ βασιλέως. «Σπεύσατε λοιπὸν μεθ' ὅλου τοῦ γένους ὑμῶν καὶ μεθ' ὅλων ὑμῶν τῶν δυνάμεων, ἵνα μὴ περιέλθῃ ὁ τοιοῦτος θησαυρὸς εἰς χεῖρας Τούρκων καὶ Πιγκιννατῶν (Pincinnati).

Ἀλλ' ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς καὶ ἄλλο τι φοβεῖται· «μήπως οἱ θησαυροὶ ἐκεῖνοι δελεάσωσι κατὰ μικρὸν καὶ τοὺς ἡμετέρους πλεονέκτας στρατιωτικούς (ὥστε οἱ βασιλεῖς τῶν Ἑλλήνων φοβούμενοι μὴ οἱ χρημάτων ἐρασταὶ πολεμισταὶ αὐτοῦ κατασπαθήσωσι τοὺς θησαυροὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσκαλεῖ κατεπειγόντως τοὺς Φράγκους ἵνα λαβωσιν αὐτούς!!!), προστίθησι τὰ ἑξῆς μωρά, ἀμαθῆ καὶ ἀνόητα· «ὡς ποτε ἔπραξεν ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, ὅστις ἔρωτι χρημάτων εἰσέβαλεν εἰς τὸ βασίλειον τῶν Φράγκων (τῶν Γαλατῶν δηλονότι) καὶ τίνι τρόπῳ ὁ Ἀντίχριστος μέλλει νὰ πράξῃ εἰς τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Κινηθῆτε λοιπὸν ἐφ' ὅσον ἔχετε χρόνον, ἵνα μὴ τὸ κράτος τῶν χριστιανῶν καί, ὅπερ ἐστὶ μεῖζον, τὸν τάφον τοῦ Κυρίου ἀπολέσητε, καὶ ἵνα ἀντὶ κρίσεως (καὶ καταδίκης) ἔχητε μισθὸν τὸν οὐρανόν. Ἀμήν!»

Μετηνέγκαμεν ἐνταῦθα τὰ κυριώτατα μέρη τῆς διαβοήτου ἐπιστολῆς, οὐχὶ ἵνα διδαχθῇ τις ἐκ τούτων ἀλλ' ἵνα μὴ δώσῃ ἐλαχίστην σημασίαν εἰς τὰ ἐν τῷ κειμένῳ περὶ τούτων γραφόμενα. Ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Σταυροφοριῶν εὑρέθη τις ἀμαθὴς λατῖνος κληρικὸς ἢ λαϊκὸς ὅστις ἐπὶ καλῇ ἢ κακῇ πίστει διὰ τοιούτων ἐπιστολῶν δῆθεν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος ἐζήτησε νὰ ἐξεγείρῃ τὰ πλήθη ἐν τῇ Δύσει εἰς σταυροφορίαν, ὑποθάλπων τάς τε ἠθικὰς καὶ τὰς ὑλικωτάτας αὐτῶν ὁρμάς, δὲν εἶναι τὸ ἀπορώτατον ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ. Τὸ ἀπορώτατον εἶναι πῶς εὑρέθησαν ἄνδρες σοφοὶ συζητοῦντες περὶ τοῦ γνησίου ἢ μὴ γνησίου τῆς ἐπιστολῆς καὶ ὅτι ἡ περὶ τούτων ἔρευνα ἐπλήρωσε σελίδας ὁλοκλήρους τοῦ βιβλίου τούτου. Τὸ ἐντεῦθεν προερχόμενον λυπηρὸν ἠθικὸν συναίσθημα εἶναι πάντως σφοδρότερον ἢ τὸ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς,

γράφων βραδύτερον περὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀλέξιον παρεκάλει τὸν βασιλέα νὰ συνδράμῃ πάσῃ δυνάμει τὸ ἐπιχείρημα, οὐδόλως μνημονεύων τῶν ὑποτιθεμένων ἐκείνων αὐτοῦ αἰτήσεων; Τὸ ἀληθές, τὸ βέβαιον, τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι πάντα τὰ περὶ ἱκετηρίων ἐπιστολῶν καὶ πρεσβειῶν θρυληθέντα ἐν τῇ Δύσει ἀνεπλάσθησαν ἁπλῶς ἵνα δώσωσι πρόσχημά τι δικαίου εἰς τὴν ἐπεχείρησιν τῶν Σταυροφόρων, ἥτις ἐγένετο μᾶλλον κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἢ κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ μωαμεθανῶν (¹).

Τὸ μέγα τοῦτο κίνημα τῆς Δύσεως κατὰ τῆς Ἀνατολῆς παρεσκευάσθη, ὡς προεξηγήσαμεν, διὰ ποικίλων καὶ προαιωνίων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν συμφερόντων. Ἐννοεῖται μὲν ὅτι, καθὼς πάντοτε συμβαίνει, συνετέλεσαν εἰς τοῦτο καὶ πολλὰ δευτερεύοντα αἴτια· ἀλλὰ βεβαίως μεταξὺ τῶν δευτερευόντων τούτων αἰτίων οὐδένα ἀποχρῶντα λόγον ἔχομεν νὰ περιλάβωμεν τὰς ὑποτιθεμένας ἐπιστολὰς καὶ πρεσβείας τοῦ Ἀλεξίου. Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα νὰ ἱστορήσωμεν διὰ βραχέων τὰς εἰδικὰς περιπετείας αἵτινες παρεσκεύασαν τὴν πρώτην σταυροφορίαν. Μέχρις ἐσχάτων ἐπρεσβεύετο ὅτι τῷ 1093 καὶ 1094 εἶχεν ἀπέλθει ὡς προσκυνητὴς εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ ἐκ τῆς γαλλικῆς πόλεως Ἀμβιανοῦ καταγόμενος ἐρημίτης Πέτρος. Ἰδὼν δὲ ὁπόσα καὶ ὁποῖα οἱ χριστιανοὶ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης πόλεως ἔπασχον δεινὰ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τότε τῆς Παλαιστίνης ἀγρίων Τούρκων, συνενοήθη μετὰ τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐντολὴν νὰ προτρέψῃ ἐπανερχόμενος εἰς Εὐρώπην τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως διὰ πανηγυρικοῦ κηρύγματος νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀδελφῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ τὴν σήμερον κατέστη βέβαιον ὅτι ὁ Πέτρος δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ μέχρι Παλαιστίνης, καὶ ὅτι, ποθῶν νὰ κατορθώσῃ τοῦτο, προεκάλεσε μετὰ τὴν εἰς Εὐρώπην ἐπιστροφήν του τὸ ἐπὶ ἀπελευθερώσει τοῦ ἁγίου Τάφου κίνημα, προτείνων καί τινας ἐπιστολὰς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον γνησίας. Ὁπωσδήποτε ἐπανελθὼν εἰς Ἰταλίαν ὁ Πέτρος ἐπορεύθη πρὸς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν Β', ὅστις μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1085 θάνατον τοῦ Γρηγορίου Ζ' καὶ τὴν βραχεῖαν ἀρχιερωσύνην τοῦ πρώτου αὐτοῦ διαδόχου Βίκτωρος Γ' ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ τῆς Ρώμης θρόνου ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μηνὸς 1088. Ἀμφότεροι οἱ τοῦ Γρηγορίου διάδοχοι οὗτοι ἐξηκολούθουν δυστρόπως πολιτευόμενοι πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴν καὶ ἐκκλησίαν. Ὁ Βίκτωρ Γ' δι' ἐπιστολῆς γραφείσης πρὸς τὸν Ἀλέξιον τῷ 1086, ἀφοῦ παρεπονεῖτο περὶ τῶν τελῶν τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς προσκυνητὰς τοῦ Ἁγίου Τάφου καὶ τῶν ἄλλων συμβαινόντων αὐτοῖς ἀτοπημάτων, προέτρεπε τὸν βασιλέα νὰ μὴ λησμονῇ ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία εἶναι ἡ πρώτη τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἰδία αὐτοῦ μήτηρ ἣν ὀφείλει πάντοτε νὰ εὐλαβῆται. Ὁ δὲ Οὐρβανὸς Β' ὀλίγας ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ ἡμέρας εἶχε πέμψει εἰς Κωνσταντινούπολιν δύο ἀποκρισιαρίους ἵνα παραστήσωσι τῷ βασιλεῖ ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταναγκάζῃ τοὺς Λατίνους τοὺς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ οἰκοῦντας εἰς παραδοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ δόγματος καὶ νὰ ἀπαγορεύῃ αὐτοῖς τὴν χρῆσιν τῶν ἀζύμων. Εἰς ταῦτα εἶχεν ὁ Ἀλέξιος ἀπαντήσει ὅτι παρακαλεῖ τὸν πάπαν νὰ ἔλθῃ μετὰ θεολόγων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα συγκροτηθῇ αὐτόθι σύνοδος ἐπιτηδεία πρὸς λύσιν τῶν διαφορῶν τούτων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πάπας δὲν συνήνεσεν εἰς τὴν συγκρότησιν τοιαύτης συνόδου καὶ τοῦτο

(¹) Τοῦτο βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ διισχυρισθῶμεν περὶ τῶν βουλευμάτων καὶ τῶν ἠθικῶν ἐλατηρίων τῶν ἡγεμόνων τῆς α' σταυροφορίας (ἐξαιρουμένων τῶν Νορμανδῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας, πολεμίων διατελούντων διηνεκῶς πρὸς τὸ ἡμέτερον κράτος). Ἀλλ' οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦσαν τὰ φρονήματα καὶ βουλεύματα ἐκεῖνα καὶ τὰ ἠθικὰ ἐλατήρια, ἡ τροπὴ αὐτῶν πρὸς μισελληνικὰ καὶ πολέμια πρὸς τὸ κράτος φρονήματα καὶ πράξεις ἦν λίαν εὔκολος καὶ φυσική, ὡς ἐκ τῆς συνδρομῆς πολλῶν τότε καιρικῶν περιστάσεων.

τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ περιεσπᾶτο ὑπὸ πολλῶν ἰδίων δυσχερειῶν. Ὁ Οὐρβανὸς Β΄ ἐξηκολούθει τὸν πρὸς τὸν Ἐρρῖκον Δ΄ τῆς Γερμανίας ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ Ζ΄ ἀρξάμενον ἀγῶνα καὶ πλὴν τούτου δεινῶς ἐπιέζετο ὑπὸ τοῦ ἀντίπαπα Κλήμεντος Γ΄ τοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων ὡσαύτως τοῦ Γρηγορίου Ζ΄ εἰς τὸν φοβερὸν τοῦτον πόλεμον ὑπὸ τοῦ Ἐρρίκου Δ΄ ἀντιταχθέντος. Οὕτω λοιπὸν κακῶς ἔχων ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ μὴ εἰσακουόμενος ὁ Οὐρβανὸς Β΄ προθύμως φυσικῷ τῷ λόγῳ ἠσπάσθη τὴν πρότασιν τοῦ ἐρημίτου Πέτρου. Τί τῳόντι προέθετο νὰ πράξῃ ὁ ἁπλοϊκὸς οὗτος ἀνήρ; Προέθετο νὰ προτρέψῃ ἅπαντα τῆς Εὐρώπης τὰ ἔθνη εἰς μεγάλην τινὰ πολεμικὴν ἐπιχείρησιν, ἥτις, καθὸ ἐπαγγελλομένη τὸν ἱερὸν σκοπὸν τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐξ ὅσων ἔπασχον ἀπὸ τῶν Τούρκων δεινῶν, ἀναγκαίως ἔμελλε νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν τοῦ ἄκρου τῆς Δύσεως ἀρχιερέως. Ἐὰν τὸ βούλευμα τοῦτο ἐξετελεῖτο, ἐὰν ἡγεμόνες καὶ λαοὶ ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τῆς ἐκκλησίας ἀπεφάσιζον νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτῆς, ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης ἐπετύγχανε διὰ μιᾶς τοὺς δύο μεγάλους σκοποὺς τοὺς ὁποίους ἀνέκαθεν ἐβυσσοδόμουν οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ, ὁ δὲ Γρηγόριος Ζ΄ εἶχε διατυπώσει ὁριστικῶς εἰς σύστημα πολιτικόν. Οἱ τῆς Εὐρώπης λαοὶ καὶ ἡγεμόνες, ἐὰν ἐπείθοντο νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν κοινὴν ἐκείνην στρατείαν ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, ἤθελον δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνομολογήσει τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ οὐ μόνον ἐκκλησιαστικὴν ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν ἡγεμονίαν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ στρατεία ἐκείνη διερχομένη διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἤθελεν ἀναγκαίως ἐνασκήσει ἀκαταγώνιστον ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους ἐπιρροὴν καὶ συνεπαγάγει θᾶσσον ἢ βράδιον τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοὐλάχιστον, ἂν ὄχι καὶ τὴν πολιτικήν, αὐτοῦ χείρωσιν.

Ὅθεν ὁ Οὐρβανὸς Β΄ ἀνέλαβε μετὰ πλείστου ζήλου τὸν ἀγῶνα καὶ παρέσχεν ἀμέσως εἰς τὸν ἐρημίτην Πέτρον πᾶσαν πληρεξουσιότητα νὰ προσκαλέσῃ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς εἰς ἐπιστρατείαν κατὰ τῆς Παλαιστίνης. Ὁ Πέτρος ἀρξάμενος ἀμέσως τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ ἔτυχε πολλαχοῦ ἐνθουσιώδους ἀκροάσεως· μάλιστα δὲ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ, ἐν τῇ Βουργουνδίᾳ καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ὅπου, ὡς προείπομεν, πολὺς ἀπό τινος χρόνου ἐπεκράτει κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ζῆλος, ἕνεκα τοῦ ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ κατὰ τῶν Ἀράβων διεξαγομένου ἀγῶνος. Ὁπόσον δὲ ὀρθῶς ὑπελόγισε τὰ πράγματα ὁ Οὐρβανὸς Β΄ ἀπεδείχθη εἰς τὴν μικρὸν κατόπιν κατὰ Μάρτιον τοῦ 1095 ἐν Πλακεντίᾳ συγκληθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἐκκλησιαστικὴν σύνοδον, ἐπὶ τῷ κυρίῳ σκοπῷ τοῦ νὰ κανονίσῃ πρακτικώτερον τὸν ἐνθουσιασμὸν ὃν παρήγαγον τὰ κηρύγματα τοῦ ἐρημίτου Πέτρου. Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην συνέρρευσαν πλειότεροι ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἄνθρωποι, ὁ δὲ μέχρι πρὸ ὀλίγου παρηγκωνισμένος καὶ περιφρονημένος πάπας παρέστη οὐ μόνον ὡς δικαστὴς τοῦ αὐτοκράτορος Ἐρρίκου Δ΄ ἀλλὰ καὶ ὡς κεφαλὴ τῆς κατὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ παρασκευαζομένης ἐκστρατείας. Τὸ δ' ἐν ἔαρι εἰς Πλακεντίαν ἀρξάμενον ἔργον συνεπληρώθη ἐν μετοπώρῳ εἰς Κλερμόν, ὅπου ὁ Οὐρβανὸς Β΄ (1) συνεκάλεσε νέαν σύνοδον. Ἐκεῖ συνῆλθεν ἀπειράριθμον πλῆθος ἀνθρώπων. Ὁ δὲ πάπας ὁμιλήσας αὐτὸς πρὸς τοὺς ἠθροισμένους χριστιανοὺς ἀπῄτησε νὰ συνασπισθῶσιν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν κακουχουμένων ἀδελφῶν αὐτῶν. Οἱ λόγοι του καὶ αἱ εὐλαβεῖς τελεταὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ἀπηγγέλλοντο ἐπροξένησαν τοσαύτην ἐντύπωσιν ὥστε οἱ ἀκροώμενοι, πρὶν εἰσέτι παύσῃ λαλῶν, ἀνέκραξαν· «αὕτη ἡ θέλησις Κυρίου», καὶ ἐν τῷ ἅμα οἱ πλεῖστοι τῶν

---

(1) Ὁ Οὐρβανὸς ἠγόρευσε πρὸς τὸ πλῆθος ἀπὸ ὑψώματος φυσικοῦ, μιμηθεὶς κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὸν Μωϋσῆν λαλήσαντα πρὸς τὸν λαὸν ἀπὸ τοῦ ὄρους.

ΕΙΣ ΕΚ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΩΝ ΚΑΘΗΤΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΘΡΟΝΟΥ ΤΟΥ ΑΛΕΞΙΟΥ Α΄ ΚΟΜΝΗΝΟΥ

(Κατὰ τὴν ἀκρόασιν, ἐνῷ ὁ αὐτοκράτωρ ἠγέρθη νὰ χαιρετίσῃ βαρῶνόν τινα, εἷς ἄξεστος Σταυροφόρος ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ θρόνου).

(Ἔργον Μπρανάι)

(Δ΄β΄ 70)

παρόντων ἀνέλαβον τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὸν ἱερὸν πόλεμον, ὁ δὲ ἅπαξ ἐκραγεὶς ἐνθουσιασμὸς συμπαρέσυρε μετ' ὀλίγον ἁπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐπιχείρημα. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἅπαντας τοὺς ἀναλαβόντας νὰ ἀγωνισθῶσι τὸν νέον τοῦτον ἱερὸν πόλεμον διενεμήθησαν σταυροὶ ἐξ ἐρυθροῦ ὑφάσματος κατεσκευασμένοι, οἱ δὲ σταυροὶ οὗτοι ἐρράφησαν εἰς τὰ ἐνδύματα αὐτῶν, εἴτε ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου εἴτε ἐπὶ τῆς πλάτης μεταξὺ τῶν δύο ὤμων, τούτου ἕνεκα οἱ ἀγωνισταὶ ἐκεῖνοι ὠνομάσθησαν *σταυροφόροι* καὶ τὸ ἐπιχείρημα αὐτῶν *σταυροφορία*.

Οὐρβανὸς ὁ Β' (Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων)

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περὶ τῶν ποικίλων λόγων οἵτινες προεκάλεσαν τὸ κίνημα τοῦτο δὲν ἔχομεν χρείαν νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι οὗτοι δὲν ἀφωσιώθησαν εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο ἔργον ἐκ θρησκευτικῶν μόνον αἰσθημάτων. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν τῶν συγχρόνων πλεῖστοι μετέσχον αὐτοῦ δι' αἰτίας ἥκιστα εὐλαβεῖς, οἱ μὲν ἵνα ζητήσωσι τύχην, οἱ δὲ ἁπλῶς ἐκ φιλοπολέμου πνεύματος, οἱ δὲ ἵνα μὴ ἐγκαταλίπωσι τοὺς φίλους, οἱ δὲ ἵνα μὴ λογισθῶσεν ἄνανδροι, οἱ δὲ ἐξ ἀπερισκεψίας, καὶ οὐκ ὀλίγοι ἵνα διαφύγωσι τοὺς δανειστὰς αὐτῶν. Ὁ μὲν πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ ἀναλαβὼν τὸ σχῆμα καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ σταυροφόρου ὑπῆρξεν ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ Puy Ἀδεμάρ οἱ δὲ πρῶτοι κοσμικοὶ ἡγεμόνες, ὁ κόμης Ρογέρος Β΄ τοῦ Foix καὶ ὁ κόμης Ραιμοῦνδος τῆς Τολώσσης, ὁ πλουσιώτατος καὶ ἰσχυρότατος δυνάστης τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας. Τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐμιμήθησαν πλεῖστοι ἄλλοι γάλλοι μεγιστᾶνες, ὧν οἱ ἐπιφανέστεροι ἦσαν ὁ Γοδοφρέδος Βουιλλῶνος μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ ἀδελφῶν Εὐσταθίου καὶ Βαλδουίνου, ὁ κόμης Ρυβέρτος τῆς Φλανδρίας, ὁ δοὺξ τῆς Νορμαννίας Ροβέρτος καὶ ὁ κόμης Οὕγων ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου Α΄ ἀδελφός. Ἀλλὰ καὶ ἄλλος τις Νορμαννὸς ἡγεμὼν γνωστότερος εἰς ἡμᾶς, ὁ τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου υἱὸς Βοημοῦνδος, κατῆλθεν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα, ἡ δὲ ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς σταυροφορίας ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς τὰς χώρας ἐκείνας, τὰς ὁποίας πρὸ μικροῦ ἔτι εἶχεν ἐπιχειρήσει ἀναφανδὸν νὰ κατακτήσῃ, δὲν προοιώνιζεν αἴσια εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος πράγματα. Μετὰ δὲ τοῦ Βοημούνδου συνεξεστράτευσε καὶ ὁ ἐξ ἀδελφῆς αὐτοῦ ἀνεψιὸς Ταγκρέδος, ὁ πολυθρύλητος γενόμενος παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἐπὶ ταῖς ἱπποτικαῖς αὐτοῦ ἀρεταῖς. Ὁ Ταγκρέδος λογίζεται παρ' αὐτοῖς ὡς τὸ πρότυπον τοῦ νεαροῦ τῶν χρόνων ἐκείνων ἱππότου, ὁ δὲ Γοδοφρέδος Βουιλλῶνος, ὡς τὸ πρότυπον τοῦ εὐλαβοῦς καὶ συνετοῦ χριστιανοῦ μαχητοῦ, καὶ τούτου ἕνεκα ὁ μὲν ἐπω-

νομάσθη Ἀχιλλεύς, ὁ δὲ Νέστωρ τοῦ νέου τούτου τρωικοῦ πολέμου, τοῦ ὁποίου ἐξ ἀναλογίας δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν Ἕκτορα τὸν ἡμέτερον Ἀλέξιον(1).

Ἐνῷ δὲ οἱ ἡγεμόνες καὶ μεγιστᾶνες ἠσχολοῦντο ἔτι περὶ τὰς ἀπαραιτήτους εἰς τὸ ἐπιχείρημα αὐτῶν παρασκευάς, προέδραμον αὐτῶν ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν σμήνη ἀσύντακτα καὶ ἀκόλαστα, ὧν τὸ μὲν ἤγετο ὑπὸ τοῦ γενναίου ἀλλὰ πένητος ἱππότου Οὐαλτέρου, τοῦ ἐπικληθέντος ἕνεκα τῆς πενίας «*Μηδὲν ἔχοντος*», τὸ δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου καὶ τὸ τρίτον ὑπὸ τοῦ γερμανοῦ ἱερέως Γοττεσχάλκ. Ἐκ τούτων οἱ μὲν περὶ τὸν Γοττεσχάλκ διέπραξαν ἔτι καθ' ὁδὸν ὄντες τοσαύτας ἀσεβεῖς καὶ μιαρὰς πράξεις ὥστε κατεστράφησαν ἐν Οὐγγαρίᾳ ὑπὸ τῶν ἀγανακτησάντων κατοίκων τῆς χώρας ταύτης, πρὶν ἔτι φθάσωσιν εἰς τὰ σύνορα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Ἀλλὰ καὶ οἱ συρφετώδεις ὄχλοι τοὺς ὁποίους ἦγον ὁ Οὐάλτερος ὁ μηδὲν ἔχων καὶ ὁ Πέτρος ὁ ἐρημίτης παρεξετράπησαν καθ' ὁδόν, ἐν Οὐγγαρίᾳ τε καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς σφαγὰς καὶ δηώσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνήθησαν εἰμὴ νὰ ὁμολογήσωσι καὶ νὰ στιγματίσωσιν οἱ καθολικοὶ ἱστοριογράφοι. Μάλιστα δὲ ἄξια σημειώσεως εἶναι ὅσα ὁ Λεβὼ λέγει περὶ τῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους διαγωγῆς τῶν πρώτων τούτων σταυροφόρων. «Ἐκτὸς τῶν βιαιοπραγιῶν, παρατηρεῖ ὁ Λεβώ, δι' ὧν ἡ μερὶς αὕτη τῶν σταυροφόρων καθῃμάτωσε τὸν δρόμον αὐτῆς, ὁ Ἀλέξιος εἶδε μετ' ἀγανακτήσεως ὅσα οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἔπραξαν ἐν τῷ διαστήματι τῆς περὶ τὴν πόλιν διατριβῆς των. Οἱ ἀχαλίνωτοι καὶ ἄτακτοι ἐκεῖνοι ὄχλοι, στρατηγούμενοι ὑπὸ ἐρημίτου τὸν ὁποῖον δὲν ἐσέβοντο, καταχρώμενοι τῇ ἐλεήμονι δεξιώσει ἧς ἔτυχον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξύβρισαν τοὺς εὐεργέτας αὐτῶν. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι μὴ ἀρκούμενοι νὰ λεηλατῶσι τὰς ἀγροικίας καὶ τὰ παλάτια δι' ὧν ἦσαν κεκοσμημένα τὰ περίχωρα τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως, ἔβαλλον καὶ πῦρ εἰς αὐτά. Ἀναδεικνυόμενοι δ' ἐπίσης ἀσεβεῖς ὅσον καὶ οἱ ἄπιστοι οὓς ἔμελλον νὰ πολεμήσωσιν ἐσύλων τὰς ἐκκλησίας, καὶ ἀφαιροῦντες τὰς στέγας αὐτῶν ἐπώλουν τὸν μόλυβδον εἰς τοὺς Ἕλληνας. Αἱ λῃστεῖαι αὗται παρήγαγον εἰς τὴν καρδίαν τοῦ αὐτοκράτορος δυσπιστίαν, ἥτις μηδέποτε ἐγκαταλιποῦσα αὐτὸν μετεβιβάσθη εἰς τὴν καρδίαν τῶν διαδόχων του. Ἐκ τοῦ πρώτου τούτου δείγματος τῆς αὐθάδους κτηνωδίας τῶν σταυροφόρων ἔκρινε τί ἔμελλε νὰ περιμένῃ ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἄλλων ἀρειμανίων ἀνδρῶν, ὧν προανηγγέλλετο ἡ ἄφιξις. Κατήντησε νὰ φοβῆται ὀλιγώτερον τοὺς Τούρκους ἢ τοιούτους ἐλευθερωτάς, καὶ ἂν εἶναι ἀληθές, ὡς ἠξίωσαν οἱ δυτικοί, ὅτι βραδύτερον ὁ Ἀλέξιος συνενοήθη μετὰ τῶν Τούρκων διὰ νὰ ἐπαγάγῃ τὴν καταστροφὴν τῶν σταυροφόρων, οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὤφειλον νὰ αἰτιῶνται αὐτοὶ ἕνεκα τούτου ἑαυτούς, διότι αὐτοὶ προεκάλεσαν καθ' ἑαυτῶν τὰς φοβερωτέρας ὑπονοίας· τὸ δὲ ἀποδιδόμενον αὐτῷ ὕπουλον πολίτευμα εἶναι ἓν τῶν ἐγκλημάτων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἡ πολιτικὴ οὐδέποτε μὲν ὁμολογεῖ, οὐδέποτε ὅμως ἀποφεύγει τοῦ νὰ πράξῃ».

Θέλομεν ἴδει, προϊούσης τῆς ἀφηγήσεως ἡμῶν, μέχρι τίνος εἶναι ἀληθὴς ἡ κατὰ τοῦ Ἀλεξίου πολλάκις γενομένη κατηγορία, ὅτι δὲν προσηνέχθη εἰλικρινῶς πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ Λεβὼ ἄλλως τε δὲν ἀποφαίνεται περὶ τούτου εἰμὴ μετὰ δισταγμοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τὸν στρατὸν τοῦ Πέτρου ἐρημίτου αὐτὸς ὁ Μισὼ ὁμολογεῖ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔδωκεν

(1) Τιθεμένης κατὰ μέρος τῆς ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως, οὐχὶ καθ' ἡμᾶς ἐπιτυχοῦς, παραβολῆς τοῦ Ἀλεξίου πρὸς τὸν Ἕκτορα, αἱ ἄλλαι παραβολαὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς α' σταυροφορίας πρὸς τοὺς ἥρωας τοῦ τρωικοῦ πολέμου ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ περιφήμου ἰταλοῦ ἐπικοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ποιηθείσῃ Ἱεροσολυμιάδι, ἣν ἐποίησε κατὰ μίμησιν τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Βιργιλίου (τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Αἰνειάδος).

αὐτῷ τὰς μᾶλλον σωτηριώδεις συμβουλάς. Προτοῦ οἱ περὶ τὸν Πέτρον παρεκτραπῶσιν εἰς τὰς πρὸ μικροῦ μνημονευθείσας καταχρήσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Ἀλέξιος, καίτοι ἐγίνωσκεν ἀπὸ τῶν καθ' ὁδὸν συμβάντων τὸ πνεῦμα τῆς ἀκολασίας τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει παρ' αὐτοῖς καὶ ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ἐπιθυμῇ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ συντηρεῖν καὶ ἐπιτηρεῖν πολυάριθμον καὶ ἀκάθεκτον συρφετόν, οὐδὲν ἧττον συνεβούλευσεν εἰς αὐτοὺς νὰ περιμείνωσι πρὶν ἢ ἀρχίσωσι τὸν πόλεμον, τὴν ἄφιξιν τῶν σταυροφορησάντων ἡγεμόνων καὶ ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν. Ἀλλ' οἱ ἄφρονες ἐκεῖνοι ἐπέμειναν νὰ διαβῶσιν ἀμέσως εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ μόνον ἀφοῦ ἐξώκειλαν εἰς τὰς φοβερωτέρας δῃώσεις παρέσχεν ὁ Ἀλέξιος αὐτοῖς πλοῖα νὰ μετακομίσωσιν αὐτοὺς πέραν τοῦ Βοσπόρου. Ὁ Μισὼ μάλιστα βεβαιοῖ ὅτι οἱ περὶ τὸν Πέτρον ἔπραξαν ὅσα ἔπραξαν, ἵνα ἀναγκάσωσι τὸν βασιλέα νά τους διαπεράσῃ ὅσον ἔνεστι ταχύτερον εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἰκτρὰ δὲ τῇ ἀληθείᾳ ὑπῆρξεν ἐπὶ τέλους ἡ τύχη τῶν πρώτων τούτων τοῦ χριστιανισμοῦ προμάχων. Μικρὸν μετὰ τὴν ἀπόβασιν, ἀφοῦ καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐξετραχηλίσθησαν εἰς τὰ ἔσχατα κατὰ τῶν ἰθαγενῶν, προσβληθέντες ὑπὸ τοῦ Κελιδζὲ Ἀρσλὰν κατετροπώθησαν ὁλοσχερῶς. Ἀπὸ πολλῶν δὲ μυριάδων τρισχίλιοι μόλις διεσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, χάρις πάλιν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης σταλεῖσαν αὐτοῖς ἐπικουρίαν πλοίων καὶ στρατευμάτων. Οἱ λοιποὶ πάντες ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἦτο καὶ ὁ Οὐάλτερος, ὁ δὲ προνοητικὸς ἐρημίτης εἶχε πρὸ τῆς μάχης ἔτι ἐπανέλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Σημειωτέον ὅτι πᾶσαι αἱ περιπέτειαι τῆς ὑποδοχῆς ἥτις ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τοὺς πρώτους τούτους σταυροφόρους καὶ ἰδίως εἰς τὸν Πέτρον τὸν ἐρημίτην, ὅπως ἐκτίθενται ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτέρων δυτικῶν, μαρτυροῦσιν ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἀλέξιος δὲν ἐκάλεσεν αὐτούς, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ συνεννόησίς τις εἶχε γίνει προηγουμένως μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅταν ὁ Πέτρος ὁ ἐρημίτης παρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου καὶ ἐξέθηκεν εἰς αὐτὸν τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιχειρήσεώς του, δὲν εἶπεν ὅτι ἔρχεται ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ὅτι δι' ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ ἐγκατέλιπε τὴν ἰδίαν πατρίδα, ἵνα ἐπισκεφθῇ τὸν ἅγιον Τάφον, καὶ ἔπειτα προσέθηκεν ὅτι μετ' ὀλίγον ἔμελλον νὰ παρακολουθήσωσιν αὐτὸν οἱ μεγάλοι τῆς Δύσεως ἡγεμόνες, οἵτινες, παροτρυνόμενοι ὅπως καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιχειρήσωσι μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν τὴν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πορείαν. Ὅθεν οὐδὲ περὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως ὁμιλῶν ὑπηνίξατο ὁπωσδήποτε τὴν γενομένην δῆθεν πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου πρόσκλησιν. Καὶ ὅταν ἐπὶ τέλους ἐζήτησε παρὰ τοῦ βασιλέως τὰς ἀναγκαίας εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ὄχλους τροφὰς καθικέτευσε τὸν Ἀλέξιον νὰ οἰκτίρῃ τὴν θλιβερὰν αὐτοῦ τε καὶ αὐτῶν θέσιν, οὐδόλως δ' ἐπεκαλέσατο τὴν ὑποχρέωσιν ἣν ἤθελεν ἔχει ὁ Ἀλέξιος νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὄχλων ἐκείνων, ἐὰν τφόντι εἶχε καλέσει αὐτοὺς εἰς ἐπικουρίαν. Ἀλλ' ὅτι ἅπαντες προσῆλθον οἴκοθεν καὶ ἄνευ αἰτήσεώς τινος ἢ προσκλήσεως τοῦ Ἀλεξίου θέλει καταστῇ ἔτι μᾶλλον πρόδηλον ἐκ τῶν σχέσεων εἰς τὰς ὁποίας οὗτος περιῆλθε πρὸς τοὺς μετ' ὀλίγον καταφθάσαντας ἡγεμόνας τῆς Δύσεως.

Ἠξεύρομεν ἤδη τίνες ἦσαν οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν ἡγεμόνων τούτων. Ἀναχωρήσαντες ἀπὸ διαφόρων σημείων τῆς Εὐρώπης καὶ διαφόρους ἀκολουθήσαντες ὁδούς, ὡς χείμαρροι ἀπὸ διαφόρων ὀρέων κατερχόμενοι εἰς μέγαν τινὰ ποταμόν, ἔμελλον νὰ συγχωνευθῶσιν εἰς ἓν μέγα στρατόπεδον περὶ τὰς πύλας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρῶτον ἔφθασεν αὐτόθι ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουιλλῶνος, δοὺξ τῆς κάτω Λοθαριγγίας. Ὁ Γοδοφρέδος ἀναχωρήσας κατ' Αὔγουστον τοῦ 1096 μετὰ 10.000 ἱππέων καὶ 70.000 πεζῶν, καὶ

διελθὼν διὰ τῆς Γερμανίας καὶ Οὐγγαρίας, ἐν πλειοτέρᾳ βεβαίως τάξει ἢ οἱ πρόδρομοι ἐκεῖνοι, ἔφθασεν εἰς τὰ σύνορα τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Ἀλέξιος ἅμα πληροφορηθεὶς τὴν ἐκεῖ ἄφιξίν του παρεκάλεσεν αὐτὸν δι' ἐπιστολῆς νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ λεηλασίαν τινά, ὑποσχόμενος ἀντὶ τούτου πᾶσαν εὐκολίαν περὶ τὴν τῶν τροφῶν προμήθειαν. Ὁ δὲ δοὺξ ἀπήντησεν ὅτι θέλει προθύμως πράξει κατὰ τὰ αἰτούμενα, καὶ τφόντι ἐξέδωκεν ἀμέσως διαταγὴν περὶ ἀποχῆς ἀπὸ πάσης βίας, καὶ περὶ τακτικῆς πληρωμῆς τοῦ τιμήματος ὅλων τῶν παρεχομένων πραγμάτων, ἐξαιρέσει τῆς τῶν ἵππων τροφῆς, ἥτις ἐδίδετο δωρεάν. Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης βεβαιοῦται πάλιν ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν προσῆλθον κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀλεξίου, διότι, ἂν κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀλεξίου προσήρχοντο, ἤθελον ἔχει ὁμολογουμένως τὸ δικαίωμα νὰ τρέφωνται δαπάναις αὐτοῦ· τοιαύτην δὲ ἀξίωσιν οὐδόλως προέτεινεν ὁ Γοδοφρέδος. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἔφθασεν ἐν εἰρήνῃ μέχρι Φιλιπποπόλεως· ἀλλ' ἐκεῖ μανθάνει ὅτι ἕτερός τις σταυροφόρος ἡγεμών, ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου τοῦ Α' ἀδελφὸς Οὔγων, διετέλει περιωρισμένος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Οὔγων εἶχε διαπεράσει ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς Δυρράχιον, ἀφοῦ ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα κομπορρήμονα ἐπιστολήν. Οὐδὲν ἧττον ἐγένετο δεκτὸς εἰς Δυρράχιον μετὰ πάσης τιμῆς καὶ ἐπετηρεῖτο μὲν ἀλλὰ τοσοῦτον λεληθότως ὥστε οὐδ' ἐνόησε τὸ πρᾶγμα· οὕτω δὲ ἐπιτηρούμενος ἀφίκετο εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ὅπου τυχὼν λαμπρᾶς ὑποδοχῆς καὶ ὑπερευχαριστηθεὶς ἐκ τούτου ἔδωκεν ἀδιστάκτως τὸν ἀπαιτηθέντα παρ' αὐτοῦ ὅρκον πίστεως. Οὕτως ἀφηγεῖται τὰ περὶ τούτου ὁ νεώτατος γερμανὸς ἱστορικὸς τῶν σταυροφοριῶν Β. Κοῦγγλερ. Ἄλλοι ὅμως προγενέστεροι, καὶ ἰδίως οἱ Γάλλοι, ἠξίωσαν ὅτι ὁ Ἀλέξιος διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπαγωγὴν τοῦ Οὔγωνος, καὶ ὅτι ταῦτα μαθὼν ὁ Γοδοφρέδος, ὅτε ἀφίκετο εἰς Φιλιππούπολιν, ἀπήτησε τὴν ἄμεσον ἀπόλυσίν του· ἀποποιηθέντος δὲ τοῦ Ἀλεξίου ἐκήρυξε κατ' αὐτοῦ πόλεμον καὶ ἐπροξένησε δεινοτάτην περὶ Σηλυβρίαν δῄωσιν. Ὁπωσδήποτε τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος συνεβιβάσθη μετ' οὐ πολὺ πρὸς τὸν Γοδοφρέδον, ὅστις παύσας τὰς ἐχθροπραξίας ἐστρατοπέδευσε περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν δύο ἡμέρας πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ πολὺ πρὸ ὅλων τῶν λοιπῶν ἡγεμόνων. Ὁ Γόδοφρέδος ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ μετριοπαθής, ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπικρατήσῃ μεταξὺ τῶν Φράγκων αὐτῶν καὶ τῶν ἡμετέρων δυσπιστία μεγάλη. Ἐνῷ οἱ ξένοι ἐκεῖνοι ἔλεγον ὅτι ἔρχονται νὰ λυτρώσωσι τὸν ἅγιον Τάφον ἀπὸ τῆς τουρκικῆς τυραννίας, ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιλαμβανόμενοι πάσης περιστάσεως ἐπεχείρουν δεινὴν τοῦ κράτους δῄωσιν. Οἱ πρόδρομοι αὐτῶν εἶχον πράξει τὰ αὐτά· καί, τὸ χείριστον, ἐφημίζοντο ἐπερχόμενοι ἄλλοι πολλαπλάσιοι, οἵτινες ἦτο πιθανώτατον ὅτι θέλουσιν ἐκτραπῆ εἰς ὁμοίας, ἂν ὄχι φοβερωτέρας, κακοπραγίας.

Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπιζημίων τούτων ἐπικούρων, ἐστοχάσθη ἀπαραίτητον τοὐλάχιστον νὰ ὁρίσῃ δι' ἐπισήμου ἐγγράφου τὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις του, ὑποσχόμενος μὲν πᾶσαν εὔλογον συνδρομήν, ἀπαιτῶν δὲ ἀφ' ἑτέρου ὥστε νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτὸν πάντα ὅσα ἤθελον ἀποκτήσει εἰς Ἀσίαν. Πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, ἐπανερχόμεθα διὰ τελευταίαν φορὰν εἰς τὸ ζήτημα τῶν φημιζομένων ἐπιστολῶν καὶ ἱκεσιῶν τοῦ Ἀλεξίου. Πρὸ πάντων παρατηροῦμεν ὅτι ὁ πάπας Οὐρβανός, ἅμα ἀποφασισθείσης τῆς ἐπιχειρήσεως, εἶχε γράψει πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐπιστολήν, ἧς τὸ κείμενον δίδεται ὑπὸ τοῦ Βαρωνίου (Annales Ecclesiastici) καὶ δι' ἧς παρεκάλει τὸν βασιλέα νὰ συνδράμῃ τὸ καθ' ἑαυτὸν τὸν δίκαιον καὶ ἔνδοξον τοῦτον ἀγῶνα. Οὐδὲ λέξιν δὲ ἀναφέρει ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ περὶ τῶν ὑποτιθεμένων αἰτήσεων τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἔτι ὀλιγώτερον περὶ τῶν ὑποχρεώσεων τὰς ὁποίας οὗτος ἤθελεν ἔχει, ἂν τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο. Πλὴν τούτου, ἂν τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο, ὁ Ἀλέξιος δὲν

ἠδύνατο νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ἡγεμόνων νὰ πληρώσωσι πάντα τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς τρόφιμα, ὡς ἐξάγεται ἔκ τε τῆς προαναφερθείσης ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Γοδοφρέδον καὶ ἐξ ἑτέρας πρὸς τὸν Βοημοῦνδον, αὐτολεξεὶ παρατιθεμένης ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Τυρίου, ἐν ᾗ ῥητῶς λέγεται ὅτι ἐξεδόθησαν διαταγαὶ ἵνα ἐπὶ τιμῇ εὐλόγῳ παρέχωνται πάντα τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅ,τι ἐπὶ τέλους καθίστησιν ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Ἀλέξιος οὐδέποτε εἶχε ζητήσει τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης εἶναι αὐταὶ αἱ συνθῆκαι τὰς ὁποίας ἤδη προέτεινεν εἰς τοὺς σταυροφόρους νὰ συνομολογήσωσι. Τῳόντι δυσκόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Ἀλέξιος, ἀνομολογῶν ἑαυτὸν ἐν ταῖς ἀποδιδομέναις αὐτῷ ἐπιστολαῖς κινδυνεύοντα τὸν ἔσχατον ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνον, ἤθελε καθικετεύσει μετὰ γοερῶν κραυγῶν τῆς ἐλεεινοτέρας ἀπελπισίας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως νὰ σώσωσιν αὐτόν· καὶ ἔπειτα, ἀφοῦ προσῆλθον, ἤθελεν ἀπαιτήσει νὰ μὴ πορισθῶσιν οὐδὲν ἐκ τῶν ἀγώνων αὐτῶν ὠφέλημα, ἀλλὰ ν' ἀποδώσωσιν αὐτῷ πάντα ὅσα καταχτήσωσιν. Ἐὰν δὲ ὁ πρὸ μικροῦ ἱκέτης Ἀλέξιος εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ προτείνῃ τοιαύτας ἀξιώσεις, οἱ κατ' αἴτησιν αὐτοῦ προσδραμόντες σύμμαχοι δὲν εἶχον εἰμὴ νὰ ἀναγνώσωσιν εἰς αὐτὸν τὰς ἐπιστολάς του καὶ ἂν ἐπέμενε νὰ κυριεύσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οὐδεμίαν βλέπομεν αὐτοὺς προτείνοντας ἔνστασιν, καὶ ἐπὶ τέλους ἔδωκαν τὴν παρὰ τοῦ Ἀλεξίου αἰτηθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Ἀπόδειξις ὅτι ὡμολόγησαν αὐτὴν δικαίαν, καὶ τόσῳ μᾶλλον δικαίαν ὅσῳ οὐ μόνον δὲν ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου ἀλλ' οὐδὲ ἠδύναντο οἴκοθεν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸ ἔργον, ἄνευ τῆς συντονωτέρας τοῦ Ἀλεξίου συμπράξεως· διότι διὰ τῆς χώρας αὐτοῦ διῆλθον, διὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ ἔμελλον νὰ περάσωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν· δι' ἑλληνικῶν δὲ στρατευμάτων ἔμελλον ἀπαραιτήτως νὰ συνοδευθῶσι, καὶ ὡς ἐπικούρων κατ' ἐχθροῦ τὸν ὁποῖον οἱ μὲν Ἕλληνες πρὸ καιροῦ ἐγίνωσκον, οἱ δὲ σταυροφόροι κατὰ πρῶτον τότε ἔμελλον νὰ συναντήσωσι, καὶ ὡς ὁδηγῶν εἰς χώρας τὰς ὁποίας τότε κατὰ πρῶτον οἱ δυτικοὶ προέκειτο νὰ ἴδωσιν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὰς ἀνυπολογίστους ζημίας τὰς ὁποίας ἐκ προοιμίου ἐπροξένησαν εἰς ὅλον τὸ κράτος, καὶ προσέτι ὅτι ἐπῆλθον, καθ' ἃ ἔλεγον τοὐλάχιστον, ἐπὶ μόνῃ τῇ εὐλαβεῖ προαιρέσει τοῦ νὰ λυτρώσωσι τοὺς ἁγίους τόπους ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν ἀπίστων, οὐχὶ δὲ ἐπὶ σκοπῷ καταχτήσεων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐδικαιοῦτο νὰ προτείνῃ ἣν προέτεινεν ἀπαίτησιν. Ὁ Γοδοφρέδος ἐδίστασεν ἐπί τινα χρόνον νὰ δώσῃ τὴν ζητουμένην ὑπόσχεσιν. Ἐπὶ τέλους ὅμως, ἐπειδὴ ἔβλεπεν ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι δίκαιον καὶ εὔλογον, συνωμολόγησε περὶ τούτου συνθήκην πρὸς τὸν Ἀλέξιον, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν ἁπάσης τῆς μετέπειτα νομίμου σχέσεως τῶν σταυροφόρων πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος.

Γοδοφρέδος τῆς Βουιλλῶνος
δοὺξ τῆς κάτω Λοθαριγγίας.
(Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων)

Ἡ συνθήκη αὕτη, τὴν ὁποίαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Οὔγων, ὁ πρὸ καιροῦ, ὡς ἠξεύρομεν, διατρίβων παρὰ τῷ Ἀλεξίῳ, εἶχε πρῶτος παραδεχθῇ, ἐγένετο ἤδη

ἐπισήμως πρὸς τὸν Γοδοφρέδον Βουιλλῶνος, ὅστις ἦτο ὁ μόνος τῶν ἄλλων ἡγεμόνων ὁ ἀφιχθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἑορτήν, 25 Μαρτίου 1097, ἡμέραν ἥτις μετὰ παρέλευσιν τοσούτων ἑκατονταετηρίδων ἔμελλε καὶ αὖθις νὰ ἀντηχήσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἡ βασιλεύουσα καὶ τὰ λαμπρὰ αὐτῆς ἀνάκτορα ηὐτρεπίσθησαν μεγαλοπρεπῶς, διότι ἔμελλε νὰ πανηγυρισθῇ ἐν αὐτοῖς τελετὴ ἧς ὁμοίαν δὲν ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ πλέον ὁ ἑλληνισμός. Ἡγεμόνες ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης ἔμελλον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην νὰ προσέλθωσιν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ἵνα ὁμόσωσιν αὐτῷ πίστιν καὶ ὑποταγήν. Ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐπιφανεῖς κόμητες παρεπέμφθησαν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει. Ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἦσαν εἰθισμένοι οἱ δῆμοι Κωνσταντινουπόλεως εἰς θεάματα μεγαλοπρεπῆ, αἱ πολυτελεῖς ἐκεῖναι στολαί, ἐν αἷς ἡ πορφύρα καὶ ὁ χρυσὸς συνεδυάζοντο πρὸς τοὺς ποικίλους χρωματισμοὺς τοῦ κακουμίου, τοῦ σεντζαπίου καὶ τῶν ἄλλων βαρυτίμων γουναρικῶν, δι' ὧν ἐκοσμοῦντο τότε οἱ μέγιστᾶνες τῆς Δύσεως, ἐπροξένησαν, φαίνεται, εἰς τὸ πλῆθος βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Οἱ δ' ἀξιωματικοὶ τῶν ἀνακτόρων οἱ παρατεταγμένοι εἰς τὰς πολυαρίθμους χρυσοδαιδάλους αἰθούσας καὶ παρόδους, δι' ὧν οἱ ξένοι διῆλθον ἵνα φθάσωσι μέχρι τοῦ βασιλέως, ἐπέστησαν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰ ἀθλητικὰ σώματα καὶ τὴν ἀρειμάνιον ὄψιν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ὧν ἕκαστος ἐφημίζετο ἐπὶ κατορθώμασι πολυθρυλήτοις. Ὁ μονάρχης ἐκάθητο ἐπὶ θρόνου χρυσοῦ, ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας καὶ περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν ἀνωτάτων τοῦ κράτους ἀξιωματικῶν, ἐν οἷς οἱ ξένοι ἠδύναντο νὰ διακρίνωσιν οὐκ ὀλίγους ἐκ τῶν παλαιμάχων ἐκείνων οἵτινες περὶ Δυρράχιον καὶ Λάρισαν καὶ Καστορίαν εἶχον τὸ πρῶτον ἀντεπεξέλθει κατὰ τῶν ὀνομαστοτέρων ἱπποτῶν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης.

Ὅταν ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ὕπατοι ἀξιωματικοὶ παρέστησαν ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξίου, αὐτὸς ἔμεινεν ἀκίνητος ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἐκεῖνοι δέ, κλίναντες γόνυ καὶ προσκυνήσαντες, ἠσπάσθησαν πρῶτον μὲν τὸν πόδα, ἔπειτα δὲ τὰ γόνατα καὶ ἔπειτα τὸ στόμα τοῦ βασιλέως. Πρῶτος ἔδωκε τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς εὐλαβείας ὁ Γοδοφρέδος καὶ κατόπιν αὐτοῦ πάντες οἱ λοιποὶ ἀλληλοδιαδόχως, ἕκαστος κατὰ τὸν βαθμὸν αὐτοῦ καὶ τὴν τάξιν.

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς τελετῆς ταύτης ὁ Ἀλέξιος ἐλάλησε πρὸς τὸν Γοδοφρέδον τάδε· «Ἡ βασιλεία μου γινώσκει ὅτι εἶσαι ὁ ἰσχυρότατος ὅλων τῶν περὶ σὲ ἡγεμόνων καὶ ὅτι ὡπλίσθης ἐπὶ σκοπῷ ἀγαθῷ· τὸ δὲ σπουδαιότερον, ὅτι ἡ φήμη διεσάλπισεν ἁπανταχοῦ τήν τε ἀκράδαντον ἀνδρείαν σου καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῆς πίστεώς σου. Τούτου ἕνεκα καὶ προσέτι διὰ τὴν εὐπρέπειαν τῶν τρόπων σου ἀπέκτησας τὴν ἀγάπην καὶ αὐτῶν ἐκείνων ὅσοι κατὰ πρῶτόν σε βλέπουσιν. Ὅθεν προαιρούμενοι νά σε περιλάβωμεν εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς στοργῆς ἡμῶν, ἀπεφασίσαμεν νὰ υἱοθετήσωμεν ὡς ἴδιον τέκνον ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μεγιστάνων τῆς αὐλῆς ἡμῶν καὶ νά σοι θέσωμεν τὴν βασιλείαν ἡμῶν ὑπὸ τὸ σὸν κράτος, ὅπως διὰ τοῦ πλήθους τῶν παρόντων καὶ ἐπερχομένων μαχητῶν σου ἀγωνισθῇς ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος αὐτῆς». Τότε ὁ δοὺξ τῆς Λοθαριγγίας ἐνέθετο τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἕλληνος μονάρχου, καὶ ὤμοσεν αὐτῷ πίστιν ὡς ὑποτελής· τὸν δ' αὐτὸν ὅρκον ὤμοσαν ἐν τῷ ἅμα πάντες οἱ λοιποὶ ἀξιωματικοί. Καὶ ὁ Ἀλέξιος ἀνθυπέσχετο νὰ συντρέξῃ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας. Πάλιν δὲ οἱ ἡγεμόνες τῶν σταυροφόρων ὑπεχρεώθησαν νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ βασιλέως πάσας τὰς ἀρχαίας τοῦ κράτους κτήσεις, ὅσας ἔμελλον νὰ ἀνακτήσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ ἤδη ὁ Γοδοφρέδος Βουιλλῶνος περιεβλήθη τὰ βασιλικὰ ἱμάτια κατὰ τοὺς νενομισμένους ἐν τοιαύταις περιστάσεσι τύπους καὶ ἀνευφημήθη ὡς θετὸς τοῦ βασιλέως υἱός.

Ἡ σεμνοπρεπὴς αὕτη τελετὴ συνεπληρώθη διὰ τῶν δώρων τὰ ὁποῖα ὁ Ἀλέξιος διέταξε νὰ προσφερθῶσιν εἴς τε τὸν Γοδοφρέδον καὶ εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτόν, δώρων λαμπροτάτων, τὰ ὁποῖα συγκείμενα ἐκ χρυσοῦ, πολυτίμων λίθων, μεταξωτῶν ὑφασμάτων, ἵππων, ἡμιόνων καὶ ἀγγείων τεχνικώτατα ἐκ ποικίλης ὕλης εἰργασμένων, ἐκίνησαν τὸν θαυμασμὸν καὶ ὑπερέβαλον ἁπάσας τὰς προσδοκίας τῶν φράγκων ἡγεμόνων. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἐπέμποντο ἐκ διαταγῆς τοῦ Ἀλεξίου εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Γοδοφρέδου ἱκανὸν χρόνον κατὰ πᾶσαν ἑβδομάδα ἀξιόλογα χρηματικὰ ποσὰ εἰς χρυσὸν καὶ εἰς χαλκόν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα ἐπανήρχοντο ἐν μέρει εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Κράτους· διότι κατὰ τὰ συμπεφωνημένα οἱ σταυροφόροι ἐπλήρωνον ἁπάσας τὰς προμηθείας ὅσων εἶχον χρείαν. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τὸ γεγονὸς εἶναι ἀξιοσημείωτον, ἔνθεν μὲν διότι, συνδυαζόμενον μάλιστα μετὰ τῆς πολυτελείας τῶν γενομένων δώρων, μαρτυρεῖ ὁπόσον δαψιλεῖς πόρους εἶχεν ἔτι τὸ κράτος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἔνθεν δὲ διότι ἀποδεικνύει ὁπόσον ὁ Ἀλέξιος ἀπέφευγεν ἐκ παντὸς τρόπου, ἔστω καὶ διὰ μεγάλης χρηματικῆς τοῦ ταμείου προκαταβολῆς, νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς σταυροφόρους τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ λαμβάνωσι παρὰ τῶν κατοίκων ἄνευ πληρωμῆς τὰ πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ ἀναγκαῖα. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ τελετὴ ἐκείνη, ἥτις ἐφαίνετο καταστήσασα ἐκ μέσου πᾶσαν ἀφορμὴν ἔριδος καὶ ἀσφαλίσασα τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐπιχειρήματος. Ἐὰν οἱ ὅροι τῶν γενομένων συνθηκῶν ἐξετελοῦντο εἰλικρινῶς, οὐδέποτε ἡ ἱστορία ἤθελεν ἀναφέρει ἐπιχείρημα χριστιανικώτερον, δικαιότερον καὶ εὐεργετικώτερον. Ἀλλ' ἡ χρηστὴ τοῦ Γοδοφρέδοκ προαίρεσις δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα ἐξ ὧν ἐκινήθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν συναγωνιστῶν αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων ὁ προκηρύξας τὰς σταυροφορίας ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης· Πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ἴδῃ οὗτος μὲ ὄμμα ἀδιάφορον τὸν στρατὸν ἐκεῖνον, ὅστις ἦτο προωρισμένος νὰ καθυπαγάγῃ τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης, ὀμνύοντα πίστιν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὸν προστάτην καὶ πρόμαχον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας βασιλέα; Ὁ πάπας ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐνόει παντάπασι νὰ παραδοθῶσιν οἱ ἀνακτηθέντες τόποι εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ὅτι ἀπ' ἐναντίας ἠξίου νὰ ἀνακτηθῶσι πρὸς ὄφελος τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ταῦτα ἔμελλον νὰ ἀποκαλυφθῶσι βραδύτερον· μετ' οὐ πολὺ δὲ πολλοὶ καὶ τῶν κοσμικῶν τῆς Δύσεως ἡγεμόνων ἀπέδειξαν διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν ὅτι ἦλθον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ σκοπῷ ἄλλῳ καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῆς τῶν Τούρκων καταπιέσεως.

Σημειωτέον ὅτι οἱ ὅροι τῆς γενομένης μεταξὺ Γοδοφρέδου καὶ βασιλέως συμβάσεως ταύτης δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν δυτικῶν χρονογράφων ἀπαραλλάκτως ὅπως ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς. Ἡ τελευταία αὕτη λέγει περὶ αὐτῶν ἐπὶ λέξεως τάδε· «Προσελθὼν οὖν ὁ Γοντοφρέ (δηλαδὴ ὁ Γοδοφρέδος) τῷ βασιλεῖ ἐπωμάσατο ὅνπερ ἀπῃτεῖτο ὅρκον, ὥστε ὁπόσας πόλεις καὶ χώρας ἢ φρούρια φθάσει κατασχεῖν ὑπὸ τὴν βασιλείαν Ρωμαίων τὸ πρῶτον τελοῦντα πρὸς τὸν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποστελλόμενον ἀρχηγὸν παραδιδόναι. Ταῦτ' οὖν ἐπομοσόμενος, χρήματά τε ἱκανὰ λαβών, ὁμέστιός τε καὶ ὁμοτράπεζος αὐτῷ γεγονώς, καὶ δαψιλῶς εὐωχηθείς, διαπεράσας κατὰ τὸν Πελεκάνον ηὐλίσατο» (1). Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν «ὅτι ὁ μὲν Ἀλέξιος ὑπέσχετο ἐνόρκως νὰ βοηθήσῃ τοὺς σταυροφόρους ἄγων μάλιστα αὐτὸς τὸν ἴδιον στρατόν, νὰ παράσχῃ αὐτοῖς τροφὰς εἰς εὔλογον τιμὴν καὶ νὰ μὴ ἀνεχθῇ τινα πρὸς οὐδένα τῶν σταυροφόρων ἀδικίαν. Οἱ δὲ

(1) Τὸ *Πελεκάνον* ὑποτίθεται ὅτι εἶναι τὸ ἐν τῇ θέσει τοῦ νῦν ***Μαλτεπέ*** (ἐν τῇ τῆς Προποντίδος ἔναντι τῆς νήσου Χάλκης ἀκτῇ).

τούτων ἡγεμόνες ὑπεχρεοῦντο νὰ μὴ ἐπιχειρήσωσί τι κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ νὰ ἀποδώσωσιν αὐτῷ τὰ κυριώτερα τοῦ κράτους φρούρια, ὅσα ἤθελον ἀνακτήσει ἐν Ἀσίᾳ. Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἄλλας γαίας, τὰς ὁποίας πρὸς τὸ συμφέρον τῆς κατακτήσεως τῶν Ἱεροσολύμων ἤθελον ἀναγκασθῆ νὰ φυλάξωσιν αὐτοί, ὑπέσχοντο νὰ ὁμόσωσιν αὐτῷ πίστιν καὶ ὑποταγήν, ἐπιφυλαττόμενοι νὰ μὴ τηρήσωσι τοὺς ὅρκους αὐτῶν εἰμὴ καθ' ὅσον καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἤθελε μείνει πιστὸς εἰς τὸν ἴδιον λόγον». Ὑπάρχουσι λοιπὸν μεταξὺ τῶν δύο τούτων μαρτυριῶν διαφοραί τινες, ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν συζητήσεως θέλομεν παραδεχθῆ ὡς γνησίους τοὺς ὅρους τῆς συμβάσεως ὅπως οὗτοι διαγράφονται ὑπὸ τῶν δυτικῶν χρονογράφων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν θέλομεν ἐκτιμήσει τὴν ἀμοιβαίαν διαγωγὴν τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ αὐτοκράτορος.

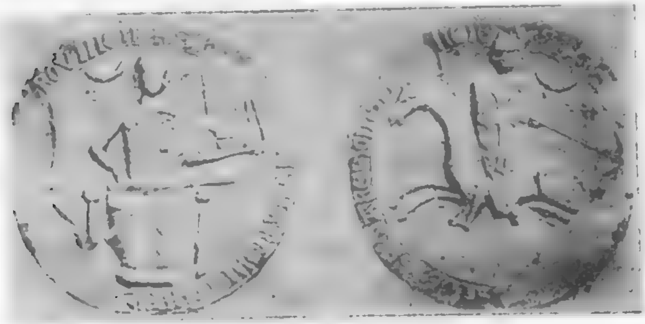
Μετὰ τὴν συνομολογίαν τῶν συνθηκῶν ὁ Γοδοφρέδος διεπεραιώθη ἐπὶ τῶν βασιλικῶν πλοίων εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν ἀρχῇ Ἀπριλίου 1097, καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ Χαλκηδόνα ἵνα περιμείνῃ ἐκεῖ τοὺς ἄλλους συναγωνιστάς. Ἀλλ' οἱ ἀδιακόπως ἐπερχόμενοι οὗτοι συναγωνισταὶ ἔμελλον νὰ ἐπιπαροξύνωσι καὶ καταστήσωσι δυσχερέστερα τὰ πράγματα. Ὁ μετὰ τὸν Γοδοφρέδον πρῶτος ἀφικόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν σταυροφόρος ἡγεμὼν ὑπῆρξεν ὁ τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου υἱὸς Βοημοῦνδος, ὅστις παρέστη νῦν ὡς προστάτης καὶ πρόμαχος τοῦ κράτους ἐκείνου τοῦ ὁποίου πρὸ μικροῦ ἔτι ἔχει διατελέσει ἀναφανδὸν πολέμιος. Εἰς τὸ ἀνέκαθεν χειραγωγῆσαν τὸν Βοημοῦνδον πνεῦμα τῆς πλεονεξίας εἶχε τότε προστεθῆ καὶ ὁ πόθος τῆς ἐκδικήσεως, δι' ἣν ἔπαθε πρό τινων ἐνιαυτῶν ἧτταν. «Καὶ γὰρ ὁ μὲν Πέτρος (ὁ ἐρημίτης), λέγει ἡ Ἄννα, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς εἰς προσκύνησιν τοῦ Ἁγίου Τάφου τὴν τοσαύτην ὁδοιπορίαν ἀνεδέξατο· Οἱ δέ γε λοιποὶ κόμητες καὶ τούτων μᾶλλον ὁ Βαϊμοῦντος, παλαιὰν μῆνιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τρέφοντες, καὶ εὐκαιρίαν ζητοῦντες ἀντίποινα τούτῳ παρασχεῖν τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης νίκης ἣν ἤρατο κατ' αὐτοῦ, ὁπότε κατὰ τὴν Λάρισαν τὸν μετ' αὐτοῦ συνῆψε πόλεμον· ὁμογνωμονήσαντές καὶ αὐτὴν τὴν μεγαλόπολιν κατασχεῖν ὀνειρώττοντες εἰς τὴν αὐτὴν ἐληλύθεισαν γνώμην... τῷ μὲν φαινομένῳ τὴν πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα ὁδοιπορίαν ποιούμενοι, τῇ δ' ἀληθείᾳ τὸν αὐτοκράτορα τῆς ἀρχῆς παραλῦσαι καὶ τὴν μεγαλόπολιν κατασχεῖν ἐθέλοντες». Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐμπίπτει ἐνταῦθα εἰς ὑπερβολὴν ἀξιοῦσα ὅτι πάντες οἱ τῆς Δύσεως κόμητες ἐβουλεύοντο ἔκτοτε τὴν κατάληψιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουιλλῶνος καὶ πολλοὶ ἄλλοι χρηστοὶ ἡγεμόνες ἐξεστράτευσαν εἰλικρινῶς ἵνα ἐλευθερώσωσι τὸν ἅγιον τάφον. Τινὲς ὅμως, καὶ ἐξαιρέτως ὁ Βοημοῦνδος, ἤθελον τφόντι νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἵνα γίνωσι κύριοι τῆς Ἀνατολῆς· Ὁ Βοημοῦνδος ἐξεστράτευσεν ἐξ Ἰταλίας περὶ τὰ τέλη τοῦ 1096 μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ταγκρέδου, συνεπαγόμενος μυρίους μὲν ἱππεῖς, πολυαρίθμους δὲ πεζούς. Ἀποβιβασθεὶς δὲ εἰς Χαονίαν ἐπορεύθη ἐκεῖθεν εἰς Καστορίαν, ὅπου ἐπανηγύρισε τὴν ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. Ὀλίγας ἡμέρας πρὶν ἢ ἐκπλεύσῃ ἐξ Ἀπουλίας εἶχε γράψει πρὸς Γοδοφρέδον τὸν Βουιλλῶνος ἐπιστολήν, ἧς ἠμφισβητήθη μὲν ὑπὸ τοῦ κόμητος Riant τὸ κείμενον, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ ἔννοια, θεωροῦντος πιθανώτατον ὅτι ὁ Βοημοῦνδος προέτεινε νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ Ἀλεξίου. «Δὲν ἀγνοεῖς, ἔγραφε κατὰ Γουλιέλμον τὸν Τύριον, ὦ ἀγαθώτατε ἀνδρῶν, ὅτι ἔχεις νὰ πολιτευθῇς πρὸς ὂν ἀχρεῖον, ἢ μᾶλλον πρὸς θηρίον τοῦ χειρίστου εἴδους, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶναι νὰ ἀπατήσῃ καὶ νὰ καταδιώξῃ μέχρις ἐξοντώσεως τὸν λατινικὸν λαόν. Ὅ,τι φρονῶ ἐγὼ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, θέλεις το φρονήσει καὶ σύ ποτε, διότι γινώσκω τὴν πονηρίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ ἄσπονδον αὐτῶν μῖσος. Μὴ πορευθῇς ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὕπαγε νὰ στρατοπεδεύσῃς περὶ Φιλιππούπολιν· ἐκεῖ, Θεοῦ θέλοντος, θέλω

φθάσει καὶ ἐγὼ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοίξεως, καὶ θέλω σοι παράσχει μετ' ἀδελφικῆς ἀγάπης, ὡς εἰς κύριόν μου, τάς τε συμβουλὰς καὶ τὸν βραχίονά μου κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς ἡγεμόνος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους». Ἐννοεῖται ὅτι τοιαῦτα ἔχων φρονήματα καὶ πάθη μετεχειρίσθη τὰς ἐπαρχίας τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, δι' ὧν διήρχετο, ὡς πολέμιος, λεηλατῶν ἀφειδῶς τὴν χώραν καὶ καταπιέζων ἀνηλεῶς τοὺς κατοίκους. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλ' ἀναχωρήσας ἐκ Καστορίας καὶ ἀφικόμενος εἰς Πελαγονίαν ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου πόλιν τινά, κατεπυρπόλησεν αὐτὴν καὶ κατέβαλεν εἰς ἔδαφος, ἐξηφάνισεν ἅπαντας τοὺς κατοίκους διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου καὶ ἔπειτα ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ συνεπαγόμενος πλουσιωτάτην λείαν. Ταῦτα δὲ πάντα ἔπραξε, κατὰ Γουλιέλμον τὸν Τύριον καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχαίους δυτικοὺς χρονογράφους, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἡ ταλαίπωρος ἐκείνη πόλις κατῳκεῖτο ὑπὸ αἱρετικῶν. Τίς ἦτο ἡ πόλις αὕτη καὶ τίνες οἱ λεγόμενοι ἐκεῖνοι αἱρετικοί, οὐδεὶς τὸ ἠξεύρει. Οἱ μὲν εἶπον ὅτι ἦσαν Ἰουδαῖοι καὶ Τουρκοπῶλοι, οἱ δὲ ὅτι ἦσαν Παυλιανῖται, οἱ δὲ ὅτι ἦσαν ἁπλῶς ὀρθόδοξοι Ἕλληνες. Ἀλλ' οἱοιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν ἡ καταστροφὴ ἐκείνη ἦτο ἀποτρόπαιος· καὶ οὕτω πως χαρακτηρίζει αὐτὴν (une odieuse exécution) εἷς τῶν νεωτέρων γάλλων ἱστοριογράφων τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ Peyré, καίτοι ἄλλως ὢν φανατικώτατος πολέμιος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἀπέναντι τῶν παραδόξων τούτων ἐπικούρων, οὕτω πως πολιτευομένων, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνωσι μὲ χεῖρας ἐσταυρωμένας οἱ ἑλληνικοὶ στρατοί· καὶ δὲν ἠδυνήθησαν μὲν νὰ καταβάλλωσιν αὐτοὺς πάντοτε, ἀλλὰ βεβαίως ἐξεπλήρωσαν καθῆκον ἱερὸν ἀντιπαραταχθέντες. Τελευταῖον τῇ 1 Ἀπριλίου τοῦ 1097 ὁ Βοημοῦνδος ἔφθασεν εἰς τὰ περίχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐκεῖ ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουιλλῶνος, ὅστις πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀπαντήσει εἰς τὸν Βοημοῦνδον ὅτι πᾶσα κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀνατολῆς ἐπιχείρησις ἀντιβαίνει εἰς τὸν ὅρκον ὃν ὤμοσαν τοῦ νὰ πολεμήσωσι τοὺς ἀπίστους, κατέπεισε τὸν δυσήνιον ἐκεῖνον σύμμαχον νὰ προσέλθῃ αὐτοπροσώπως εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ ὀμόσῃ πίστιν τῷ βασιλεῖ. Μόνος ὁ ἀγέρωχος Ταγκρέδος ἀπεποιήθη νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν τελετὴν ταύτην.

Ὁ κόμης τῆς Φλανδρίας Ροβέρτος, ὅστις ἐπῆλθεν, ὅπως καὶ ὁ Βοημοῦνδος, διὰ τῆς Ἀδριατικῆς μετὰ ἔτι πολυαριθμοτέρου στρατοῦ, δὲν ἐδίστασε νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τοῦ Γοδοφρέδου καὶ τοῦ Βοημούνδου, καὶ διεπεραιώθη ἐπίσης εἰς Ἀσίαν. Ἀλλ' ὁ ἔσχατος πάντων στρατεύσας Ραιμοῦνδος, κόμης Τολώσσης καὶ τοῦ ἁγίου Γιλλίου (ἢ Αἰγιδίου Saint Gilles), ὅστις βραδύτερον ἔμελλε νὰ ἀναδειχθῇ εἷς τῶν πιστοτέρων ὑπερμάχων τοῦ Ἀλεξίου, κατ' ἀρχὰς λέγεται ὅτι ἐπολιτεύθη ἄλλως. Πορευθεὶς μετὰ δεκακισμυρίων ἀνδρῶν διὰ Λομβαρδίας, Φριουλίας, Ἰστρίας, Δαλματίας, Δυρραχίου καὶ Πελαγονίας, ὁ Ραιμοῦνδος περιῆλθεν, ὡς πάντες οἱ λοιποί, εἰς ῥήξεις πρὸς τοὺς κατοίκους, ἐκυρίευσε καὶ ἐδήωσε διαφόρους πόλεις, ἐν αἷς τὴν Ραιδεστόν· καὶ κατεπείσθη μὲν ὑπὸ τοῦ Γοδοφρέδου νὰ εἰσέλθῃ ἄνευ στρατοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀλλ' ἅμα γενομένου λόγου νὰ ὀμόσῃ πίστιν τῷ βασιλεῖ, ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἦλθεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἵνα ζητήσῃ δεσπότην· ὅτι, ἂν ὁ αὐτοκράτωρ ἑνώσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ μετὰ τοῦ σταυροφορικοῦ καὶ ἀναλάβῃ τὴν ὅλην ἡγεμονίαν, θέλει ὑπακούσει αὐτῷ ὡς στρατηγῷ, οὐδέποτε ὅμως θέλει προσκυνήσει αὐτὸν καὶ ἀναγνωρίσει ὡς κυρίαρχον, ὅπως ἔπραξαν οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες. Ὁ Ἀλέξιος ἀγανακτήσας προσέβαλε τὸν στρατὸν τοῦ Ραιμούνδου, ὁ δὲ κόμης τῆς Τολώσσης ἐμελέτα ἤδη σπουδαιότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ Βοημούνδου τὴν τοῦ βασιλέως κατάλυσιν, ἐπὶ δὲ τούτῳ προέτεινε νὰ ἐπιστρέψωσιν ἐξ Ἀσίας ὅσοι ἔφθασαν νὰ διαπεράσωσιν εἰς αὐτήν. Ἀλλ' οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες βλέποντες τὸ πρᾶγμα ἀκατόρθωτον, διότι ὁ στόλος δι' οὗ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἡ προτεινομένη κάθοδος, ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἀλέξιον, καὶ πρὸς τούτοις ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἡ ῥῆξις αὕτη ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ ὀλεθρία ὡς πρὸς τὸ κύριον ἐπιχείρημα, ἐδυσώπησαν τὸν Ραιμοῦνδον

καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ ὀμόσῃ «ὅτι οὐδέποτε θέλει πράξει τι κατὰ τῆς τιμῆς ἢ τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξίου, ἐνόσῳ καὶ ὁ Ἀλέξιος τηρήσῃ τὰς ἰδίας ὁμολογίας». Διεμαρτυρήθη ὅμως ὅτι προτιμᾷ τὸν θάνατον παρὰ νὰ ὀμόσῃ ὑποταγήν, ὁ δὲ βασιλεὺς διὰ τὸ δυσχερὲς τῶν περιστάσεων ἠναγκάσθη νὰ εὐχαριστηθῇ εἰς τὴν διαβεβαίωσιν ἐκείνην, καὶ ἠγωνίσθη διὰ τῶν περιποιήσεων αὐτοῦ νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν ἀγέρωχον ἡγεμόνα.

Τοιαῦτα περὶ Ταγκρέδου καὶ Ραιμούνδου λέγουσιν οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι. Καὶ τὰ μὲν περὶ τοῦ πρώτου εἶναι ἀναμφισβήτητα, καθὸ καὶ ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς συνομολογούμενα. Τὰ δὲ κατὰ τὸν κόμητα Τολώσσης καὶ ἁγίου Γιλλίου, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει αὕτη Σαγγέλην, ἄλλως ἀναφέρονται ὑπὸ τῆς βασιλόπαιδος ἱστοριογράφου. «Ὁ βασιλεύς, λέγει ἡ Ἄννα, ἠγάπα τὸν Σαγγέλην διαφερόντως διὰ τὸ περιὸν αὐτῷ τοῦ φρονήματος, καὶ τῆς ὑπολήψεως τὸ ἀνόθευτον καὶ τὸ τοῦ βίου καθαρόν». Τούτου δ' ἕνεκα ἐκράτησε παρ' ἑαυτῷ τὸν ἄνδρα ἐπί τινα χρόνον καὶ ἀφοῦ διεπέρασαν οἱ ἄλλοι εἰς Ἀσίαν καὶ μετεπέμπετο αὐτὸν συχνάκις διεξηγῶν τὰς δυσκολίας τὰς ὁποίας ἔμελλον καθ' ὁδὸν νὰ συναντήσωσι καὶ τὰς ὑπονοίας τὰς ὁποίας εἶχε περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν Φράγκων, καὶ ἰδίως περὶ τῆς κακίας τοῦ Βοημούνδου, παρακαλέσας αὐτὸν νά τον ἐπιτηρῇ καὶ νὰ προλαμβάνῃ τὰς ἐπιβουλάς του. Ὁ δὲ ἀνωμολόγησεν ὅτι ὁ Βοημοῦνδος ἐκληρονόμησεν ἐκ τῶν προγόνων τὴν ἐπιορκίαν καὶ τὸν δόλον, ὅτι θαῦμα μέγιστον θέλει εἶναι ἂν τηρήσῃ ὅσα ὤμοσε, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Ραιμοῦνδος θέλει,τὸ καθ' ἑαυτὸν σπεύσει νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως προσταχθέν. Αὕτη τῆς Ἄννης ἡ ἔκθεσις συμφωνεῖ πλειότερον πρὸς ὅλην τὴν μετέπειτα διαγωγὴν τοῦ κόμητος τῆς Τολώσσης, ὅστις ἀνεδείχθη εἷς τῶν πιστοτέρων τοῦ βασιλέως φίλων. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε, καὶ ἂν δηλαδὴ τινὲς τῶν σταυροφόρων ἀπεποιήθησαν τὸν ὅρκον, τὸ κῦρος τῶν προαναφερθεισῶν συμβάσεων δὲν ἠλαττώθη ἐκ τούτου, διότι οἱ πλειότεροι ὤμοσαν νὰ τηρήσωσιν αὐτάς, μάλιστα δὲ ὁ πάντων ἐπιφανέστερος Γοδοφρέδος, μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν τῆς Νικαίας, καὶ πάντες οἱ λοιποί, κατ' αὐτὴν τῶν δυτικῶν τὴν ὁμολογίαν, ἐποίησαν τὸν ὅρκον.

Σφραγὶς τοῦ Ραιμούνδου, κόμητος τῆς Τολώσσης.

Οἱ σταυροφόροι, ἀφοῦ διεπεραιώθησαν τελευταῖον ἅπαντες εἰς τὸ περὶ Χαλκηδόνα στρατόπεδον, ἀπεφάσισαν νὰ προελάσωσιν ἀρχόμενοι τοῦ ἔργου ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῆς Νικαίας, ὅπου ἔφθασαν διὰ Νικοδημείας ἐν ἀρχῇ τοῦ Μαΐου 1077. Ἔτι ἐνῷ διέτριβον περὶ Χαλκηδόνα εἶχε προσέλθει καὶ συνταχθῇ μετ' αὐτῶν ἓν σῶμα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ συγκείμενον μὲν ἐξ 40.000 κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἄγγλου χρονογράφου Ὀρδερίκου Βιτάλ, τεταγμένον δὲ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Τατίκιον, τὸν γνωστὸν ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου. Τὸν Τατίκιον τοῦτον πάντες μὲν οἱ χρονογράφοι τῆς Δύσεως χλευάζουσι καὶ ὑβρίζουσιν ὡς ἐπιβουλότατον ἄνδρα, εἷς δὲ καὶ μόνος ὁ τοῦ «ᾄσματος Ἀντιοχείας» συγγραφεύς, λέγει εἰλικρινῆ τῶν Φράγκων φίλον· ἡ δ' ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἔδωκεν εἰς τοὺς σταυροφόρους ἕνα τῶν ἀρίστων αὐτοῦ στρατηγῶν, ὅστις ἐπολιτεύθη πρὸς αὐτοὺς ὅσον ἦτο δυνατὸν εἰλικρινῶς πρὸς τοιούτους συμμάχους. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀ-

λέξιος διατρίβων εἰς Πελεκάνον, οὐ μακρὰν τῆς Νικαίας, παρηκολούθει καὶ ἐπετήρει τὸ ὅλον ἐπιχείρημα.

Ἡ Νίκαια, ἡ πόλις ἐν ἧ ἥδρευσαν δύο οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, καὶ ἥτις κατείχετο ἤδη ὑπὸ τῶν ἀσπονδοτέρων τοῦ χριστιανισμοῦ πολεμίων, ἦτο ἀνέκαθεν μὲν ἀσφαλέστατα ὠχυρωμένη, κατέστη δ' ἔτι μᾶλλον δυσπόρθητος διὰ νέων ἀμυντικῶν ἔργων ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Κελιδζὲ Ἀρσλάν, ἅμα μαθόντος ὅτι ἐπέρχεται εἰς τὴν Ἀσίαν ἡ μεγάλη τῶν σταυροφόρων ἐπιστρατεία· καὶ πλὴν τούτου ὁ σουλτάνος συνεκρότησε στρατιὰν λόγου ἀξίαν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ ἐπιτεθῇ ἔξωθεν κατὰ τῶν πολιορκούντων. Τῳόντι τῇ 16 Μαΐου ἐπέπεσεν ἀπὸ τῶν πέριξ ὀρέων μετὰ πεντήκοντα ἢ ἑξήκοντα χιλιάδων ἱππέων κατὰ τῶν σταυροφόρων, ἀλλὰ μετὰ πεισματώδη μάχην ἡττήθη κατὰ κράτος. Οὐδὲν ἧττον ἡ φρουρὰ τῆς Νικαίας, καίτοι ἐγκατελείφθη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, καίτοι ἔβλεπεν ἑαυτὴν περιεζωσμένην ὑπὸ ἑκατὸν μὲν χιλιάδων ἱππέων, ἑξακοσίων δὲ χιλιαδῶν πεζῶν, δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἑβδομάδας ἀνθίστατο εἰς τὰς ἐπανειλημμένας τῶν πολεμίων αὐτῆς ἐφόδους, δεινὰ ἐπαγαγοῦσα εἰς αὐτοὺς τραύματα. Τὰ τείχη ὑπεσκάπτοντο μὲν καὶ ἐρρήγνυντο διὰ τῶν ποικίλων πολιορκητικῶν μηχανῶν, τὰς ὁποίας προσήγαγεν ὁ Ἀλέξιος, ἀλλὰ πάλιν τάχιστα ἐπεσκευάζοντο. Τὸ δὲ χείριστον, διὰ τῆς παρακειμένης εἰς τὴν πόλιν Ἀσκανίας λίμνης, οἱ πολιορκούμενοι ἐλάμβανον ἀκωλύτως πάντα τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς ἐφόδια. Τότε ὁ Ἀλέξιος ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ τὴν λίμνην, ἵνα φράξῃ οὕτω πᾶσαν τῆς πόλεως μετὰ τῆς ἔξω χώρας κοινωνίαν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ διέταξε νὰ ἀθροισθῶσιν εἰς Κίον (Γκεμλὶκ) πολυάριθμα πλοῖα δυνάμενα νὰ περιλάβωσιν 100 ἄνδρας ἕκαστον. Ἀπὸ δὲ τῆς Κίου τὰ πλοῖα ταῦτα μετεκομίσθησαν διὰ ξηρᾶς μέχρι τῆς λίμνης, καὶ καθελκυσθέντα εἰς αὐτὴν καὶ ὁπλισθέντα διὰ τῶν λεγομένων Τουρκοπώλων, τεταγμένων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βουτουμίτην, περιέζωσαν καὶ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὴν πόλιν. Ἦσαν δὲ οἱ Τουρκοπῶλοι στρατιωτικὸν σῶμα συγκείμενον ἐκ παίδων ἀπὸ Τούρκων γεννηθέντων, ἀπαραλλάκτως ὅπως βραδύτερον παρὰ τοῖς ὀσμανίδαις Τούρκοις οἱ γενίτσαροι ἦσαν σῶμα στρατιωτικὸν συγκείμενον ἐκ παίδων ἀπὸ χριστιανῶν γεννηθέντων. Καὶ ἐνῷ λοιπὸν οἱ Τουρκοπῶλοι κατέλαβον τὴν λίμνην, συγχρόνως ὁ Τατίκιος ἐξέπεμψε δισχιλίους τοξότας ἐπὶ τὸ καιριώτερον σημεῖον τῶν ἀπὸ ξηρᾶς ὀχυρωμάτων, καὶ μηχανὴν ἐπιτηδείαν νὰ καθαιρέσῃ μέγαν τινὰ πύργον, ὃν οἱ σταυροφόροι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλωσι. Μετὰ τῶν Ἑλλήνων τοξοτῶν συνηγωνίσθησαν ἀμέσως καὶ οἱ φράγκοι ἡγεμόνες, ὥστε ἡ ἔφοδος ἀπέβη γενική. Τότε οἱ πολιορκούμενοι ἀπηλπίσθησαν καὶ ἦλθον εἰς λόγους περὶ παραδόσεως πρὸς τὸν Βουτουμίτην, ὅστις εἰσελθὼν εἰς τὸ φρούριον τῇ 20 Ἰουνίου ὕψωσεν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων αὐτοῦ τὰς αὐτοκρατορικὰς σημαίας, καὶ ἀνοίξας μίαν τῶν ἀπὸ ξηρᾶς πυλῶν εἰσήγαγε δι' αὐτῆς τὸ σῶμα τοῦ Τατικίου, οὐχὶ δὲ καὶ σύμπαντα τὸν στρατὸν τῶν Λατίνων· οὗτοι ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ εἰσέρχωνται διὰ μικρῶν μόνον ἀποσπασμάτων εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἐπετρέπετο νὰ παρατείνωσι τὴν διατριβήν των εἰμὴ ἐφ' ὡρισμένον χρόνον.

Οἱ χρονογράφοι καὶ βραδύτερον οἱ ἱστορικοὶ κατηγόρησαν τὸν Ἀλέξιον ὅτι ἐπιβούλως ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ταύτης περιστάσεως· διότι διενήργησε δῆθεν διὰ τοῦ Βουτουμίτου, ὥστε ἡ πόλις νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν καὶ ὄχι εἰς τοὺς σταυροφόρους, ἀποστερήσας οὕτω τούτους τῆς ἀνηκούσης εἰς αὐτοὺς λείας. Παρὰ πάντων ἐν τούτοις ὁμολογεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπεζημίωσε τοὺς μὲν ἡγεμόνας διὰ δώρων, τοὺς δὲ στρατιώτας διὰ χρημάτων καὶ τροφῶν. Καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν προεκτεθεισῶν περιπετειῶν τῆς πολιορκίας, τὰς ὁποίας δὲν ἀρνοῦνται οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι καὶ ἱστορικοί, καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἡ ἅλωσις ὠφείλετο πολὺ μᾶλλον εἰς τὸν Ἀλέξιον ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τῳόντι ἡ πόλις δὲν περιῆλθεν εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ κινδύνου εἰμὴ

ἀφοῦ κατελήφθη ἡ Ἀσκανία λίμνη· κατελήφθη δὲ ἡ λίμνη διὰ πλοίων κατασκευασθέντων, μεταβιβασθέντων καὶ ὁδηγηθέντων ὑπὸ ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Πρὸς δὲ αἱ ἐπιτηδειότεραι τῶν μηχανῶν ἐπρομηθεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου· καὶ ἐπὶ πᾶσιν οἱ ἐν Νικαίᾳ Τοῦρκοι ἐπροτίμων νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα μᾶλλον ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τί κακὸν λοιπὸν ἔπραξεν ὁ Ἀλέξιος ἐὰν παρέλαβε μὲν τὴν κατὰ τὰ συντεθειμένα ἀνήκουσαν αὐτῷ πόλιν, διασώσας δὲ αὐτὴν ἀπὸ φοβερᾶς λεηλασίας ἀπεζημίωσεν οὐδὲν ἧττον τοὺς συμμάχους διὰ δωρεῶν πολυτίμων; Τοσοῦτον δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ σταυροφόροι οὐδόλως δυσηρεστήθησαν διὰ τὴν τοιαύτην τοῦ βασιλέως πολιτείαν ὥστε πάντες οἱ πρότερον ἀποποιηθέντες τὸν ὅρκον τῆς πίστεως, ἰδίως ὁ Ραιμοῦνδος καὶ ὁ Ταγκρέδος, ὤμοσαν αὐτὸν μετὰ τὴν ἅλωσιν. Καὶ πρόδηλον ἄρα εἶναι ὅτι πᾶσα ἡ κατηγορία ἐκείνη ἐσκευωρήθη ἵνα ἀντιταχθῇ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν σταυροφόρων αὐτῶν μετ' ὀλίγον γενομένας παραβιάσεις τῶν συνθηκῶν.

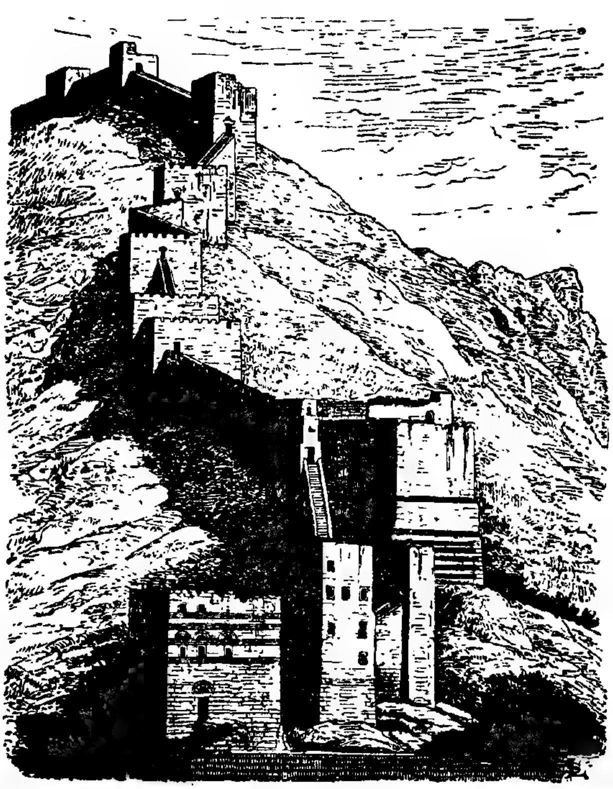
Οἱ σταυροφόροι προήλασαν ἀπὸ Νικαίας περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου. Ὁ δ' Ἀλέξιος συνεκπέμψας μετ' αὐτῶν τὴν ὑπὸ τὸν Τατίκιον μοῖραν ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως παρασκευάσας δύναμιν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν ἰσχυροτέραν, δυνηθῇ νὰ συντρέξῃ συντονώτερον τοὺς συμμάχους αὐτοῦ. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι νικήσαντες ἐπανειλημμένως τὸν Κελιδζὲ Ἀρσλάν, ἀγωνισθέντα νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασιν αὐτῶν, μάλιστα δὲ περὶ Δορύλαιον, καὶ κυριεύσαντες πᾶσαν τὴν Κιλικίαν (¹) ἔφθασαν κατὰ Ὀκτώβριον εἰς Ἀντιόχειαν, τῆς ὁποίας ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν. Διαρκούσης ὅμως τῆς πολιορκίας ταύτης εἷς τῶν φράγκων ἡγεμόνων, ὁ τοῦ Γοδοφρέδου ἀδελφὸς Βαλδουῖνος, παρεβίασε πρῶτος ἀναφανδὸν τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας. Εἴπομεν ἤδη ὅτι τὸ κράτος κατεῖχεν ἔτι εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐκείνας χώρας τὴν Ἔδεσσαν (σήμερον Ὄρφαν), κειμένην πρὸς βορρᾶν τῆς Μεσοποταμίας μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου (²). Ὁ διοικητὴς αὐτῆς Θεόδωρος (³) εἶχε προσκαλέσει τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον ἵνα ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ καταπολεμήσῃ τοὺς πέριξ Τούρκους. Ὁ σταυροφόρος εἰσελθὼν οὕτως εἰς τὴν ἑλληνίδα πόλιν υἱοθετεῖται ὑπὸ τοῦ γέροντος διοικητοῦ, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διενεργήσας τὴν δολοφονίαν τοῦ θετοῦ πατρὸς γίνεται κύριος τῆς πόλεως καὶ ὁρμώμενος ἀπ' αὐτῆς ἱδρύει τὴν πρώτην φραγκικὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡγεμονίαν, ἥτις, κειμένη εἰς τὴν ἀρκτικὴν ἄκραν τῆς Μεσοποταμίας, ἐξηπλώθη καὶ εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς τοῦ Εὐφράτου χώρας, ἤτοι πρὸς βορρᾶν μὲν μέχρι τῆς κυριωτέρας τοῦ Ταύρου σειρᾶς, πρὸς δὲ τὸ βορειοδυτικὸν μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ Χαλέπ. Κυβερνηθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ Βαλδουίνου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὑπῆρξε σπουδαιοτάτη ὡς πρὸς τοὺς σταυροφόρους πρόσκτησις, διότι ἐχρησίμευεν ὡς προμαχὼν ἀπὸ τοῦ μέρους ἐκείνου τῶν ἐν Συρίᾳ ἱδρυμάτων αὐτῶν. Ἀλλ' εἶναι περιττὸν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ διαγωγὴ αὕτη τοῦ Βελδουίνου ἦτο τόσῳ μᾶλλον σκανδαλώδης ὅσῳ δὲν προέκειτο περὶ πόλεως ἀπὸ Τούρκων ἀνακτηθείσης, προέκειτο περὶ κτήματος ἀπὸ χριστιανῶν ἁρπαγέντος, ἡ δὲ ἁρπαγὴ συνωδεύθη ὑπὸ δεινοῦ ἰδιωτικοῦ κακουργή-

(¹) Τὸ ***Δορύλαιον***, ὡς γνωστόν, εἶναι ἐν Φρυγίᾳ· οἱ σταυροφόροι μετὰ τὴν μάχην τοῦ Δορυλαίου διῆλθον ἀσφαλῶς διὰ τῆς Φρυγίας, Λυκαονίας καὶ Καππαδοκίας. Τὴν Κιλικίαν δὲν ἐκυρίευσαν πᾶσαν, διότι μέγα μέρος αὐτῆς ἦτο, ὡς εἴπομεν, κράτος χριστιανικὸν ἀρμενικόν. Διῆλθον δὲ διὰ τῆς Κιλικίας (τῆς πεδιάδος).

(²) Αἱ πηγαὶ τοῦ Τίγριτος καὶ τοῦ Εὐφράτου κεῖνται πολὺ μακρὰν τῆς Ἐδέσσης, ἐν Ἀρμενίᾳ. Ἡ Ἔδεσσα κεῖται ἐν τῇ βορειοανατολικῇ Μεσοποταμίᾳ.

(³) Παρὰ τοῖς φράγκοις χρονογράφοις καλεῖται ***Τορὼς*** ὡς Ἀρμένιος τὸ γένος.

ματος. Αὐτὸς ὁ Μισώ, ἂν καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ δικαιολογήσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Βαλδουίνου, δὲν δύναται νὰ κρύψῃ τὴν συνενοχὴν αὐτοῦ καὶ ὁμολογεῖ ρητῶς ὅτι «ἕνεκα τῶν πλεονεκτημάτων τὰ ὁποῖα οἱ σταυροφόροι ἐκαρπώθησαν ἐκ τῆς ἱδρύσεως τοῦ νέου τούτου κράτους οἱ ἱστορικοὶ αὐτῶν ἐλησμόνησαν ὅτι ὑπῆρξε καρπὸς ἀδικίας καὶ βίας». Καὶ ἔπειτα ἔχουσιν ἔτι τὴν γενναιότητα νὰ ὁμιλῶσι περὶ τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν Ἑλλήνων

Τὸ τεῖχος τῆς Ἀντιοχείας ὡς ἐσῴζετο μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Βαλδουίνου ἔμελλον μετ' ὀλίγον νὰ μιμηθῶσιν οἱ πλεῖστοι τῶν σταυροφόρων ἡγεμόνων. Ἡ πολιορκία τῆς Ἀντιοχείας διήρκεσε μῆνας ἐννέα, μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἀκολούθου 1098 ἔτους. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Λατῖνοι εἶχον περιέλθει εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν παθόντες τὰ πάνδεινα ἀπό τε τῆς στερήσεως τροφῶν καὶ ἀπὸ τοῦ χειμῶνος. Ὁ Τατίκιος, ὑπολαμβάνων κινδυνεύουσαν τὴν ἐπιχείρησιν προέτρεψε κατ' ἀρχὰς τοὺς ἡγεμόνας νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὰς γείτονας χώρας, μέχρις οὗ ἐπέλθῃ ὁ Ἀλέξιος μετὰ μεγαλυτέρου στρατοῦ καὶ ἑνωθῇ μετ' αὐτῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔαρος. Ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούετο, ἀπῆλθεν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἄφιξιν τοῦ βασιλέως, κομίσῃ δὲ καὶ τροφάς. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ βεβαιοῖ μάλιστα ὅτι τὴν ἀναχώρησιν ταύτην τοῦ Τατικίου ἐπήγαγον αἱ ῥᾳδιουργίαι τοῦ Βοημούνδου, ὅστις, θέλων νὰ σφετερισθῇ τὴν πόλιν μετὰ τὴν ἅλωσιν, καὶ ὄχι νὰ παραδώσῃ αὐτὴν κατὰ τὰ συντεθειμένα εἰς τὸν στρατηγὸν τοῦ βασιλέως, ἐβουλεύθη νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτὸν ἐκεῖθεν ἐκ παντὸς τρόπου. Ὅθεν εἶπε τῷ Τατικίῳ ὅτι οἱ σταυροφόροι ὑποπτεύουσιν αὐτὸν ὡς συνεννοούμενον μετὰ τῶν ἀπίστων, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτόν τε καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Τατίκιος ἀνεχώρησε διὰ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ βασιλέως, ἡ διαγωγὴ αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ ἐπιλήψιμον. Ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἄννης, ἐμεσολάβησε μὲν ἐπιβουλὴ ἀλλὰ ταύτης θῦμα, οὐχὶ αὐτουργός, ὑπῆρξεν ὁ ἡγεμὼν τῶν βασιλικῶν ταγμάτων.

Ἀλλά, ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἔχωσι τὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Τατικίου ἐξ Ἀντιοχείας, τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐπανελθὼν ἀπὸ Νικαίας εἰς Κωνσταντινούπολιν παρεσκεύασε δύναμιν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν ἀξιόλογον, ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου συμπράξῃ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τῶν σταυροφόρων. Εἰς τὸν πεζικὸν στρατὸν εἶχον καταταχθῇ καὶ 40.000

περίπου φράγκοι, ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἢ εἶχον καθιστερήσει ἐν Ἀσίᾳ, ἢ νεωστὶ ἐπῆλθον ἐξ Εὐρώπης εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πρὸ πάντων ἦτο ἀπαραίτητον νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ διὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πορεία, ἀναλαμβανομένων τῶν παραλίων, καὶ ἰδίως τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἐφέσου. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον ὄχι μόνον διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς προδιαβάντας σταυροφόρους· διότι, ἂν οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες κατεῖχον τὸ πλεῖστον τῆς μεσογαίας, διετέλουν προσέτι κύριοι καὶ τῆς παραλίας, πᾶσα συγκοινωνία μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠδύνατο νὰ διακοπῇ, καὶ ὁ ἐν Συρίᾳ στρατὸς νὰ περιέλθῃ εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν. Μόνον λοιπὸν ἀφοῦ ἀνεκτήθη ἡ παραλία, κατέστη δυνατὸν νὰ προελάσῃ ὁ Ἀλέξιος ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀφιχθεὶς δὲ εἰς Φιλομήλιον τῆς Φρυγίας μανθάνει ὅτι ἡ πόλις ἑάλω τῇ 3 Ἰουνίου ὑπὸ ἀρνησιθρήσκου τινὸς παραδοθεῖσα, συνεννοηθέντος μετὰ τοῦ Βοημούνδου (²). Οὐδὲν ἧττον ὁ βασιλεὺς προέθετο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ μετ' ὀλίγον ἐπληροφορήθη ὅτι οἱ κυριεύσαντες τὴν Ἀντιόχειαν χριστιανοὶ ἐπολιορκήθησαν αὐτοὶ ἐν τῷ νέῳ αὐτῶν κτήματι ὑπὸ πολυαρίθμου τουρκικοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπήγαγεν ὁ Κερβογὰ κατὰ προσταγὴν τοῦ σελδζουκικοῦ σουλτάνου Βαρκιαρόκ (³). Ἀλλὰ τότε προσελθόντες εἰς Φιλομήλιον Στέφανος ὁ κόμης Βλεσῶν καὶ Σαρτρῶν (comte de Blois et de Chartres), Γουλιέλμος ὁ Γραμμεσνίλιος, καὶ ἄλλοι πολλοὶ φράγκοι μεγιστᾶνες παρέστησαν τὰ κατὰ τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ χριστιανοὺς ὡς μηδεμίαν παρέχοντα ἐλπίδα σωτηρίας, τὴν δὲ δύναμιν τοῦ Κερβογᾶ ὡς ἀκαταγώνιστον, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον διέδωκαν τὴν ἰδίαν κατάπληξιν καὶ ἀθυμίαν εἰς ἅπαντα τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς ἐν αὐτῷ πολυαρίθμους Φράγκους, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη καὶ ἄκων νὰ ἀνακάμψῃ, ἀφοῦ κατὰ τὸ ἐνὸν ἐφρόντισε περὶ τῆς σωτηρίας τῶν πέριξ κατοίκων. Ἀπαν-

---

(²) Ὁ φρούραρχος οὗτος καλούμενος ὑπὸ πολλῶν φράγκων χρονογράφων **Πύρρος** (Pyrrhus ἢ Pirrus) ἕνεκα τῆς πλημμελοῦς νοήσεως τοῦ ὀνόματος, ὡς ὄντος δῆθεν αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος Πύρρος, ἐνομίσθη ἀρνησίθρησκος Ἕλλην ἀπὸ χριστιανοῦ γενόμενος μωαμεθανός· ἄλλοι φρονοῦντες πιθανώτερον ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι τὸ περσικὸν **Φιρούζ** ἢ **Πιρούζ** (**Περώζης**), ὄνομα ἑνὸς τῶν βασιλέων τῶν Σασσανιδῶν, ἐθεώρησαν αὐτὸν Μωαμεθανὸν ἢ Ἀρμένιον. Ἀλλ' ὁ ἱστορικώτατος, οὕτως εἰπεῖν, τῶν χρονογράφων τῶν Σταυροφοριῶν Γουλιέλμος ὁ Τύρου παραδίδωσιν ὅτι ὁ **Ἐμὶρ Φεϊρούζ** (Emir Feirous), **ἐμὶρ** προσωνυμούμενος πιθανῶς ὑπὸ τῶν χριστιανῶν θωπευτικῶς ἢ καὶ τιμητικῶς (κατὰ τὸ **Βέης** παρ' ἡμῖν, ἤτοι πρίγκιψ), ἀνῆκεν εἰς ὀνομαστότατον οἶκον χριστιανικὸν τῆς Ἀντιοχείας καὶ ἦν ἐκ φυλῆς ἐπισημοτάτης καλουμένης Beni-Zerra=υἱὸς θωρακοποιοῦ, ἐχούσης κληρονομικὸν καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν τέχνην τοῦ κατασκευάζειν θώρακας, καὶ ὅτι οὗτος, ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ ἐπισημότητος, γενόμενος εἷς τῶν φρουράρχων τῶν τειχῶν, ἐκδικούμενος ὕβριν διαπραχθεῖσαν κατὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἰσχυόντων Μωαμεθανῶν προέβη εἰς τὸ ἔργον τῆς πρὸς τοὺς Φράγκους συνεννοήσεως καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς παραδόσεως τῆς πόλεως. Δὲν εἶναι δὲ ὁ Ἐμὶρ **Φεϊρούζ** τὸ πρῶτον παράδειγμα χριστιανοῦ λαμβανομένου εἰς ὑπηρεσίαν ἐμπιστευτικὴν ὑπὸ μωαμεθανικῆς κυβερνήσεως. Ἀλλ' ἡμῖν τοῖς Ἕλλησιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ πολλῷ σπουδαιότερον τοῦ ζητήματος τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς θρησκείας τοῦ **Πιρούζ** ἢ **Φεϊρούζ** (ἐκ τῶν σταυροφόρων χρονογράφων ὁ Ἰάκωβος Οὐτριὰκ (Vitriacus ἢ de Vitry σελ. 1066) καλεῖ αὐτὸν πιστὸν χριστιανόν (fidelem Christianum) εἶναι ὅτι οὗτος ἐλάλει πρὸς τοὺς Φράγκους ἑλληνιστὶ καὶ ἡ συνεννόησις μεταξὺ αὐτῶν ἐγίνετο ἐν τῇ Ἑλληνικῇ (Pyrros Craeca lingua fremuit). Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἄλλου γεγονότος, ὅτι εἰσελασάντων τῶν Σταυροφόρων εἰς τὴν πόλιν πάντες οἱ χριστιανοὶ τῆς πόλεως, ἵνα νοηθῶσιν ὑπ' ἐκείνων ὡς ὄντες χριστιανοὶ καὶ μὴ πάθωσί τι ὑπεδέχοντο αὐτοὺς κράζοντες τὸ Κύριε ἐλέησον (Kyrie eleisson), ὡς λέγουσιν οἱ σταυροφόροι χρονογράφοι καὶ ἄλλους ψάλλοντες ὕμνους ἑλληνιστί, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐλαλεῖτο ἔτι τότε ἐν Ἀντιοχείᾳ (ἴδ. ἡμετέραν πραγματείαν περὶ τῆς ἐθν. καταγ. τῶν Ὀρθοδ. Συρ. καὶ Παλ. σ. 376).

(³) Τοῦ Σελδσούκου σουλτάνου τῆς Περσίας, τοῦ ὑπερτάτου κυρίου πάντων τῶν Σελδσούκων δεσποτῶν τῆς Συρίας καὶ μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Βαρκιαρὸκ ἦν εἷς τῶν υἱῶν τοῦ γνωστοῦ Μαλεκσάχ.

τες δὲ οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσι τὴν εὐθύνην τῆς ὑποχωρήσεως ταύτης εἰς τοὺς κατεπτοημένους ἐκείνους φυγάδας καὶ οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ σταυροφόροι ὑπέλαβον ὡς ὑπαίτιον αὐτῆς τὸν Ἀλέξιον (4)

Οἱ σταυροφόροι οὗτοι κατατροπώσαντες ἐπὶ τέλους τὸν Κερβογᾶ καὶ ἀσφαλίσαντες οὕτω τὴν κατοχὴν τῆς Ἀντιοχείας ἔπεμψαν πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις ἐπιτετραμμένους νὰ ζητήσωσι μὲν τὴν ἐπικουρίαν αὐτοῦ εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ τὰ συν-

Τὸ τεῖχος τῶν Ἱεροσολύμων
Ὄπισθεν τοῦ τείχους τὸ τέμενος Ὀμάρ, ὅπου ἐγίνοντο αἱ σφαγαὶ τῶν Μουσουλμάνων.

τεθειμένα, νὰ ἀποφανθῶσι δὲ ὅτι ἐπὶ τῷ ὅρῳ τούτῳ θέλουσι παραδώσει τὴν Ἀντιόχειαν ἄλλως οὔτε τὴν Ἀντιόχειαν οὔτε ἄλλην τινὰ πόλιν ἐξ ὅσων κυριεύσωσι προτίθενται νὰ ἀποδώσωσιν. Εἶναι πρόδηλον ὅτι, ἂν οἱ σταυροφόροι ἠδύναντο νὰ ὑπολάβωσι τὸν Ἀλέξιον ὡς ὁπωσδήποτε παραβάντα ἤδη τὰς συνθήκας, δὲν ἤθελον πέμψει πρὸς αὐτὸν τὴν πρεσβείαν ταύτην. Ἡ δὲ ἐκπλήρωσις τῆς ἐντολῆς τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ ἀνετέθη εἰς δύο ἄνδρας, Οὕγωνα τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου, καὶ Βαλδουῖνον τὸν κόμητα Ἐννεγαύης (Hainaut). Ἐκ τούτων ὁ μὲν τελευταῖος ἐγένετο ἄφαντος καθ' ὁδόν, ὁ δὲ Οὕγων ἔφθασε μὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἶδε τὸν βασιλέα ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Συρίαν κομίζων τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ ἀνέκαμψεν εἰς Γαλλίαν. Μὴ ἐλθούσης δὲ ἀμέσως ὡς ἐκ τούτου τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ἀλεξίου οἱ πλεῖστοι σταυροφόροι καὶ μάλιστα ὁ Βοημοῦνδος, ὅστις πρόφασιν ἐζήτει νὰ σφετερισθῇ τὴν Ἀντιόχειαν, ἐπέμενε νὰ κηρυχθῇ ὁ αὐτοκράτωρ ἔκπτωτος τῶν δικαίων αὐτοῦ. Εἰς μάτην ὁ χρηστὸς κόμης Τολώσσης Ραιμοῦνδος ἠξίου ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τοῦ βασιλέως τὴν πόλιν, εἰμὴ παραβιάζοντες τοὺς ἐνώπιον αὐτοῦ γενομένους

(4) Ἡ κατατρόπωσις τοῦ Κερβογᾶ καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς κατοχῆς τῆς Ἀντιοχείας ἐγένετο ὡς ἑξῆς. Οἱ σταυροφόροι δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἔξοδον ἐναντίον τοῦ πολλῷ ὑπερτέρου τὸν ἀριθμὸν στρατοῦ τοῦ Κερβογᾶ καὶ οὕτως ἐκινδύνευον νὰ παραδοθῶσι λιμοκτονούμενοι ὑπὸ τῶν πολιορκητῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν ἔσωσε τοὺς Φράγκους ἡ ἐπίνοια προβηγκια-

ὅρκους. Ἡ ἐναντία μερὶς ὑπερίσχυσεν, ὁ δὲ Βοημοῦνδος, ὅστις εἶχε κατορθώσει τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν τῆς Ἀντιοχείας διὰ τῆς συνεννοήσεώς του μετὰ τοῦ ἀρνησιθρήσκου Πύρρου ἢ Φυρρούς, κατέλαβεν ἤδη αὐτὴν ὁριστικῶς, καὶ ἵδρυσεν αὐτόθι δευτέραν φραγκικὴν ἡγεμονίαν. Δὲν ἠρκέσθη δὲ ὁ Βοημοῦνδος εἰς τὸ νὰ σφετερισθῇ τὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλ' ἐγκατέστησεν ἀμέσως ἐν αὐτῇ καὶ λατῖνον πατριάρχην μετὰ κλήρου πολυαρίθμου ἀνωτέρου τε καὶ κατωτέρου. Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀλέξιος εἶχε κατορθώσει ὥστε νὰ ὑπάρχῃ τοὐλάχιστον αὐτόθι καὶ ὀρθόδοξος πατριάρχης· μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ ὅρος οὗτος παρεβιάσθη, τὸ ὀρθόδοξον πλήρωμα ἐστερήθη τοῦ ἀρχιποίμενος αὐτοῦ, μόλις δὲ μετὰ 50 καὶ ἐπέκεινα ἔτη ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Κομνηνός, ταπεινώσας διὰ λαμπρῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων τοὺς ἐν Συρίᾳ φράγκους, ἐπέτυχε τὴν ἀνανέωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ συνομολογηθέντος ἐκείνου ὅρου. Ἐπὶ πᾶσι δὲ οἱ σταυροφόροι ἐκήρυξαν ἀναφανδὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους ἦλθον δῆθεν νὰ ἀπαλλάξωσι τῆς ἀλλοθρήσκου τυραννίας. Σῴζεται δὲ ἐπιστολὴ τῶν φράγκων ἡγεμόνων πρὸς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν ἐξ Ἀντιοχείας σταλεῖσα καὶ διαλαμβάνουσα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπὶ λέξεως τάδε· «Ἐνικήσαμεν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς εἰδωλολάτρας, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ καταπολεμήσωμεν τοὺς αἱρετικοὺς Ἕλληνας, Ἀρμενίους, Σύρους, Ἰακωβίτας. Ὅθεν ἐξορκίζομέν σε, πάτερ ἁγιώτατε, σὲ τὸν πατέρα τῶν πιστῶν, ἵνα προσέλθῃς ἐν τῷ μέσῳ τῶν τέκνων σου. Σύ, ὁ ἐπίτροπος τοῦ Πέτρου, ἐλθὲ νὰ ἑδρεύσῃς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ. Ἐλθὲ νὰ ἐκριζώσῃς καὶ καταστρέψῃς διὰ τοῦ κράτους σου καὶ τοῦ βραχίονος ἡμῶν πᾶν εἶδος αἱρέσεως, ἐλθὲ νὰ χειραγωγήσῃς ἡμᾶς ἐν τῇ ὁδῷ ἣν ἀρχῆθεν ἡμῖν διέγραψας καὶ νὰ διανοίξῃς ἡμῖν τὰς πύλας ἑκατέρας τῆς Ἱερουσαλήμ».

Ἐν τούτοις ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ πόδας ἔτους 1099 ἔφθασεν ἀπόκρισις τοῦ Ἀλεξίου, διὰ πρεσβείας ἣν ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψε πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ βασιλεὺς παρεπονεῖτο διὰ τὴν κατάληψιν πολλῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας παρὰ τὰ συντεθειμένα, ἔπεμπε χρήματα πολλὰ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας, ὑπέσχετο δὲ νὰ συνεκστρατεύσῃ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, παρακαλῶν μόνον νὰ περιμείνωσιν αὐτὸν μέχρις οὗ συμπληρώσῃ τὰς παρασκευάς του. Ὁ κόμης Τολώσσης Ραιμοῦνδος παρετήρησε πάλιν ὅτι δίκαιον εἶναι νὰ πράξωσι κατὰ τὴν αἴτησιν τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλ' οἱ λοιποὶ σταυροφόροι, οἵτινες ἐπανειλημμένως ἤδη παρεβίασαν τὰς συνθήκας διὰ τοῦ σφετερισμοῦ τῆς Ἐδέσσης, τῆς Ἀντιοχείας καὶ πολλῶν ἄλλων πόλεων, διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως λατίνου πατριάρχου ἐν Ἀντιοχείᾳ, διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ ἐκεῖ πατριάρχου τῶν ὀρθοδόξων, καὶ διὰ τοῦ διωγμοῦ ὃν ἐπισήμως ἐκήρυξαν κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανῶν, ἀπεφάσισαν ἀναφανδὸν νὰ ῥήξωσι τοὺς ὅρκους. Ὅθεν μὴ περιμείναντες τὸν Ἀλέξιον ἐπεχείρησαν ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου 1099 τὴν πολιορκίαν τῶν

νοῦ τινος μοναχοῦ. Οὗτος ἤγγειλεν ἡμέραν τινὰ τῷ κόμητι Ραιμούνδῳ ὅτι ὁ Ἀνδρέας ἀπόστολος ἐφάνη αὐτῷ κατ' ὄναρ καὶ εἶπεν ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς πόλεως εἶναι τεθαμμένη ἡ λόγχη, δι' ἧς ἐκεντήθη ἡ πλευρὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἐρεύνης γενομένης εὑρέθη ἡ ἁγία λόγχη ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ ὑποδειχθείσῃ θέσει. Ὁ ἔξαλλος ἐνθουσιασμὸς ὁ καταλαβὼν τὸ φραγκικὸν στρατόπεδον ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς εὑρέσεως τῆς λόγχης παρώρμησε τοὺς σταυροφόρους νὰ ἐπιχειρήσωσι γενναιοτάτην ἔξοδον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς λόγχης καὶ νὰ ἀπωθήσωσι τοὺς πολεμίους εἰς ἔδαφος ἀνώμαλον, ὅπου οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιήσωσι τὸ πολυάριθμον ἱππικὸν αὐτῶν, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦν μέγας φόνος καὶ κατατρόπωσις τῶν πολεμίων καὶ μετὰ τὴν λαμπρὰν νίκην τῶν σταυροφόρων ἡ ἐξασφάλισις τῆς κατοχῆς τῆς Ἀντιοχείας. Ἀλλ' ἡ πίστις πρὸς τὴν γνησιότητα καὶ ἁγιότητα τῆς λόγχης ἐξέλιπε μετ' ὀλίγον, τοῦ αὐτουργοῦ τοῦ θαύματος μοναχοῦ ὑποβληθέντος εἰς τὴν ἐκ τῆς θεοδικίας ἐπιβαλλομένην δίκην καὶ ἡττηθέντος ἐν ταύτῃ.

ΕΣΜΑΛΤΩΜΕΝΟΝ ΚΑΛΥΜΜΑ ΒΙΒΛΙΟΥ ΕΦ' ΟΥ ΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΥ ΜΙΧΑΗΛ

(Θησαυροφυλάκιον Άγ. Μάρκου Βενετίας)

Ἱεροσολύμων, καὶ κατὰ τὸν ἑπόμενον μῆνα ἐγένοντο κύριοι τῆς πόλεως ταύτης, διαπράξαντες ἐπὶ τῆς ἁλώσεως σφαγὴν καὶ δῄωσιν, ἥτις κατέστη περιβόητος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ ἥτις κατὰ πολὺ ὑπερβᾶσα τὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἀντιοχείας ἀνωφελῆ καὶ ἄδικον αἱματοχυσίαν προσέθηκε νέον καὶ ἀνεξίτηλον στίγμα εἰς τὰ πολλὰ ἁμαρτήματα τοῦ σταυροφορικοῦ ἐπιχειρήματος. «Οὔτε φῦλον οὔτε ἡλικία οὔτε ὑποταγὴ τῶν ἡττηθέντων εὗρον χάριν ἐνώπιον αὐτῶν, λέγει εἷς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν· Παιδία νήπια, παιδία θηλάζοντα ἡρπάζοντο ἀνηλεῶς ἀπὸ τῶν ποδῶν καὶ κατεσφενδονίζοντο εἰς τοὺς τοίχους ἢ κατὰ γῆς. Οὐδὲ μητέρων οὐδὲ ἐγκύων γυναικῶν ἐπείθοντο νὰ φεισθῶσιν. Ἐν τῇ οἰκτρᾷ ταύτῃ συμφορᾷ οἱ μὲν ἐσφάζοντο (καὶ οἱ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ὀλιγώτερον ἄξιοι ἐλέους, παρατηρεῖ εἷς τῶν ἀρχαίων χρονογράφων), οἱ δὲ κατεκρημνίζοντο ἀπὸ τῶν πύργων (1), κατελιθάζοντο, καθυπεβάλλοντο εἰς τρομερὰς βασάνους, ἐρρίπτοντο εἰς τὰς φλόγας. Οἱ σταυροφόροι περιεπάτουν ἐπὶ τῶν πτωμάτων ἀνθρώπων καὶ ἵππων, διηγεῖται εἷς τῶν αὐτοπτῶν τῆς τραγῳδίας ταύτης ἱερωμένος, καὶ πανταχοῦ εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς πλατείας συνηντῶντο κεφαλαὶ καὶ μέλη ἀνθρώπινα φύρδην μίγδην συσσεσωρευμένα. Διηγοῦνται δὲ ταῦτα πάντα οἱ χρονογράφοι ψυχρῶς καὶ ἄνευ ἐλαχίστου πάθους. Εἰς μάτην ἐν μέσῳ τῶν φρικτῶν αὐτῶν εἰκόνων ἤθελεν ἀναζητήσει τις ἐν τοῖς διηγήμασιν αὐτῶν ἴχνος οἴκτου ἢ συμπαθείας. Οἱ σύγχρονοι ἐκεῖνοι ἱστορικοί, ὅπως καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν σταυροφόρων, δὲν ὑπελάμβανον ὡς ἀνθρώπους οὔτε τοὺς Ἰουδαίους οὔτε τοὺς αἱρετικούς (2). Ἐνίοτε μάλιστα ἐμπαίζουσι τὰ ἐλεεινὰ ἐκεῖνα θύματα· καὶ εἷς ἐξ αὐτῶν, ἀνὴρ ἱερωμένος, ὁμιλῶν περί τινων Ἀράβων καταφυγόντων εἰς τὰ ὑπερῷα τοῦ μεγάλου ναοῦ, λέγει ὅτι οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι ἤθελον πολὺ ἐπιθυμήσει νὰ πετάξωσιν, ἀλλὰ μὴ λαβόντες πτερὰ παρὰ τῆς φύσεως ἐξ ἀνάγκης κατεστράφησαν ἀθλίως». Τοιουτοτρόπως ἐνόμιζον ὅτι θεραπεύουσι τὸ θεῖον οἱ πρόμαχοι ἐκεῖνοι τοῦ Σωτῆρος καὶ ὀπαδοὶ τῶν εὐαγγελικῶν αὐτοῦ παραγγελμάτων. Μόνος ὁ Ραιμοῦνδος δὲν ἔβαψε τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὰ αἵματα ἀνθρώπων ἀόπλων καὶ πλασμάτων τοῦ Θεοῦ ἀθῴων, δοὺς δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς διαγωγῆς λαμπρὸν δεῖγμα τῆς μεγάλης ταύτης ἀληθείας, ὅτι μία εἶναι ἡ δικαιοσύνη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ ὅτι ὁ σεβασθεὶς τὰ δίκαια τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων ἦτο φυσικὸν νὰ σεβασθῇ καὶ τὰ δίκαια τῆς ἀνθρωπότητος ἐν γένει (3).

Οἱ σταυροφόροι γενόμενοι κύριοι τῶν Ἱεροσολύμων προέβησαν ἤδη ὁριστικῶς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν, ἱδρύσαντες ἐν Συρίᾳ βασίλειον αὐτοτελὲς καὶ ἐγκαταστήσαντες ἴδιον ἐν Ἱεροσολύμοις πατριάρχην. Ἄξιον ὅμως σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁ

(1) Τῶν *πύργων* (*μιναρέδων* τοῦ μωαμεθανικοῦ εὐκτηρίου) τοῦτο ἐγένετο ἰδίως ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀβδουλμαλέκ, εἰς οὗ τοὺς πύργους εἶχον καταφύγει πρὸς σωτηρίαν οἱ δυστυχεῖς μωαμεθανοί, τὸ πλεῖστον γυναῖκες καὶ παῖδες καὶ θηλάζοντα βρέφη.

(2) Τοὺς ἑτεροδόξους δηλονότι χριστιανούς.

(3) Οἱ σταυροφόροι μετὰ τοὺς φοβεροὺς καὶ φρικώδεις φόνους καὶ ἁρπαγὰς καὶ ἀτιμώσεις γυναικῶν μετὰ βασάνων, ὠμότητας ἃς ἐπὶ τριήμερον διέπραξαν ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει, ἐτέλεσαν ὕστερον κατὰ τὰς παραδόξους περὶ ἐξιλεώσεως ἁμαρτιῶν ἰδέας τῶν χρόνων ἐκείνων πρᾶξιν ἐξιλεώσεως ὁμοίαν τῇ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Πάντες οἱ πολεμισταὶ ἐλούσθησαν, ἐκαθάρθησαν (*σωματικῶς*, ἐννοεῖται, καὶ ἐτέλεσαν πομπὴν καὶ λιτανείαν μετανοίας μεταβάντες ἐν παρατάξει ἀσκεπεῖς τὰς κεφαλὰς καὶ ἀνυπόδητοι τοὺς πόδας εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, ἵνα ζητήσωσι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἄφεσιν τῶν διαπραχθεισῶν ἁμαρτιῶν. Τότε δὲ εἰς τὴν παραδοθεῖσαν ἐν τῇ ἀκροπόλει φρουρὰν ἐπέτρεψαν νὰ ἀποχωρήσῃ ἐλευθέρως.

Γοδοφρέδος Βουιλλῶνος, ὅστις ἀνηγορεύθη ὑπὸ τῶν συναγωνιστῶν ὕπατος τοῦ νέου ἐκείνου κράτους ἄρχων, οὐδέποτε ὠνόμασεν ἑαυτὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων, καίτοι οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσιν αὐτῷ συνήθως τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ὁ Γοδοφρέδος περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ ἀποκαλέσῃ ἑαυτὸν μετριοφρόνως *πρόμαχον καὶ βαρῶνον τοῦ ἁγίου τάφου*. Ἀπεποιήθη δὲ τὸ διάδημα καὶ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα λέγων, ὡς βεβαιοῦσιν ἔγγραφα δημόσια, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δεχθῇ στέφανον χρυσοῦν εἰς τὴν πόλιν, ἐν ᾗ ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου περιεβλήθη στέφανον ἐξ ἀκανθῶν. Εἰς τὴν ἀποποίησιν ταύτην συνετέλεσεν ἴσως καὶ ἡ τύψις τοῦ συνειδότος τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ, ἕνεκα τῆς παραβιάσεως τῶν πρὸς τὸν Ἀλέξιον συντεθειμένων, ὁ Γοδοφρέδος, ὅστις ὁμολογουμένως ἦτο εἷς τῶν ὀλίγων χρηστῶν ἡγεμόνων τῆς πρώτης σταυροφορίας. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Βαλδουῖνος, ὢν ὀλιγώτερον εὐσυνείδητος, ὡς ἠξεύρομεν ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐσφετερίσθη τὴν Ἔδεσσαν, ἔσπευσεν ἅμα μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ νὰ στεφθῇ ὡς βασιλεὺς ἐν τῇ ἱερᾷ πόλει· ὥστε οὗτος εἶναι ἀκριβῶς εἰπεῖν ὁ πρῶτος λατῖνος βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων (1).

Ἀλλά, ἂν ἡ κοσμικὴ ἐξουσία ἔδειξε κατ' ἀρχὰς δισταγμόν τινα περὶ τὸν ὁλοσχερῆ σφετερισμὸν τῶν δικαιωμάτων τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ἑλλήνων, ἡ λατινικὴ ἐκκλησία ἐπέβαλε χεῖρα ἀνυπερθέτως καὶ ἀνυποστόλως εἰς τὰ τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας δικαιώματα (2). Ὁ πατριάρχης Συμεὼν διατρίβων εἰς Κύπρον δὲν εἶχε παύσει πέμπων τροφὰς εἰς τοὺς σταυροφόρους καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας· Οἱ δὲ ἅμα ὡς ἐκυρίευσαν τὴν μητρόπολιν αὐτοῦ παντάπασιν ὀλιγωρήσαντες τοῦ ἀνδρὸς ἐπεχείρησαν νὰ διορίσωσιν ἁπανταχοῦ ἰδίους ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς. Ὁ Μισῶ ὁμολογεῖ ὅτι οἱ προχειρισθέντες εἰς τὰ ἀξιώματα ταῦτα οὔτε ἐπὶ συνέσει οὔτε ἐπὶ ἀρετῇ διεκρίνοντο· Ὁμολογεῖ ὅτι ἰδίως ὁ εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἀρχιποίμενος ἀναβιβασθεὶς Ἀρνοῦλδος ἦτο ἄνθρωπος ἀξιομέμπτου ἠθικῆς καὶ διαγωγῆς· ὁμολογεῖ ὅτι *τὰ δικαιώματα τῶν ἑλλήνων ἱερέων ἐθυσιάσθησαν ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας τοῦ λατινικοῦ κλήρου*· ὁμολογεῖ ἐπὶ πᾶσιν ὅτι οἱ σταυροφόροι ἐδείχθησαν ἄδικοι καὶ ἀγνώμονες πρὸς τὸν πατριάρχην Συμεών. Καὶ ὁ μὲν πατριάρχης οὗτος ἀπεβίωσεν ἐν τῷ μεταξὺ ἀλλ' ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος δὲν παρήτησε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ· συνελθὼν ἐχειροτόνησε νέον ἴδιον πατριάρχην, τὸν ὁποῖον οἱ Λατῖνοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀνεχθῶσι, διότι, ἀδιαλείπτως κινδυνεύοντες ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν, ἐφοβοῦντο μήπως οἱ Ἕλληνες ἀπελπισθέντες συμμαχήσωσι μετὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων. Τοιουτοτρόπως διετηρήθη καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν σταυροφόρων ἡ σειρὰ τῶν ὀρθοδόξων πατριαρχῶν, οἵτινες ὅμως πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ἑτεροθρήσκων κυριαρχῶν, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ

---

(1) Ὡς διάδοχος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῆς Ἱερουσαλὴμ τοῦ ἀτέκνου ἀδελφοῦ αὐτοῦ.

(2) Τὴν Ἐκκλησίαν δηλονότι καὶ τὸ πατριαρχεῖον Ἱερουσαλήμ. Ἡ ἐκλογὴ λατίνου πατριάρχου ζῶντος ἔτι τοῦ Συμεὼν ἐν Κύπρῳ καὶ πολλαχῶς τοῖς σταυροφόροις βοηθοῦντος, τοῦ Συμεὼν ἐκείνου ὃν αὐτοὶ οἱ σταυροφόροι παριστῶσι ὡς πρωτουργὸν σύμβουλον τῆς σταυροφορίας, δι' ἐπιστολῶν αὐτοῦ πρὸς τὸν πάπαν καὶ προτροπῶν πρὸς τὸν ἐρημίτην Πέτρον προκαλέσαντα τὴν σταυροφορίαν ἦτο πρᾶξις ἀδικωτάτη, ἅμα δὲ ἐκνομωτάτη, ἀφοῦ τότε μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ἱερουσαλὴμ καὶ Ρώμης δὲν εἶχεν ἐπέλθει σχίσμα ὡς πρὸς τὸ κανονικὸν τοὐλάχιστον δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο νοοῦντές τινες τῶν δυτικῶν ἐπειράθησαν νὰ δικαιολογήσωσι τὸ γεγονός, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ὁ Συμεὼν εἶχεν ἀποθάνει καὶ τότε οὐχὶ ἀκριβῶς λέγονται ταῦτα, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ πατριάρχης Συμεὼν ἐτελεύτησε τῷ 106 (ἰδ. ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων ὑπὸ ἀρχιμ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1910 σ. 389), ἡ δὲ ἐκλογὴ τοῦ λατίνου πατριάρχου ἐγένετο αὐτῷ τούτῳ τῷ ἔτει τῆς ἁλώσεως Ἱερουσαλὴμ (1099).

λατινικοῦ κλήρου, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἅπαξ μόνον τοῦ ἐνιαυτοῦ εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ προσέρχωνται εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν, ἵνα ἱερουργῶσιν ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ἀδὰμ τῇ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα (1). Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς παρανόμου καταλήψεως τοῦ ἁγίου Τάφου χρονολογοῦνται αἱ ἐπὶ τῶν ἱερῶν τόπων ἀξιώσεις τῶν ἀρχιερέων τῆς Ρώμης, αἱ προκαλέσασαι μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τοσαύτας ὀλεθρίας ἐπεμβάσεις δυτικῶν τινων δυνάμεων εἰς τὰ ἀνατολικὰ πράγματα.

Ἐν τούτοις ἡ ἅλωσις τῶν Ἱεροσολύμων ἀφ' ἑνὸς παρώξυνε τὴν κατὰ τῶν χριστιανῶν ὀργὴν τῶν μουσουλμάνων, ἀφ' ἑτέρου ἀναζωπυρήσασα τὸν ζῆλον τῆς Εὐρώπης προεκάλεσε νέας ἐπιδρομὰς σταυροφόρων. Οἱ Τοῦρκοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Περσίας διατελοῦντες εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους (2) κατέλυσαν τὰς ἐμφυλίους ταύτας διενέ-

(1) Ὁ κλῆρος ὁ ἑλληνικὸς οὐδέποτε καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων ἅλωσιν τῆς ἁγίας πόλεως ἐγκατέλιπεν ὁλοσχερῶς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὰ λοιπὰ προσκυνήματα. Οἱ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατριάρχου Συμεὼν ἐκλεχθέντες πατριάρχαι, διαρκούσης τῆς φραγκικῆς κατοχῆς, ἔμενον διαρκῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλ' ὁ κλῆρος ὁ ἑλληνικὸς ἁγιοταφιτικὸς ἤ, ὡς λέγεται ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει, ἡ Ἱερὰ Ἀδελφότης τῶν «Σπουδαίων» τῶν προκατόχων τῆς νῦν «ἁγιοταφιτικῆς Ἀδελφότητος», ἔμεινεν ἐν Ἱερουσαλήμ, εἰσερχομένη ἀκωλύτως (μάλιστα μετὰ τὸ 1107) εἰς τὸν ναόν, μὴ ἀναγνωρίζουσα τὸν λατῖνον πατριάρχην, μνημονεύουσα δὲ ἐν ταῖς εὐχαῖς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μένοντος κανονικοῦ πατριάρχου τῆς ἁγίας πόλεως καὶ «τῶν παρόντων ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων . . . καὶ ὑπὲρ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ θεοφρουρήτου ἡμῶν βασιλέως καὶ κατὰ πάντων ἐχθρῶν, κραταιοτάτους καὶ τροπαιούχους αὐτοὺς ἀναδειχθῆναι δεηθῶμεν». Ταῦτα ἐκ πηγῶν αὐθεντικῶν ἀναγραφόμενα ἐν τῇ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ τοῦ ἀρχιμανδρίτου καὶ καθηγητοῦ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου (σ. 389) μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι τῆς ἁγίας πόλεως ἀπέλαυόν τινος αὐτονομίας ἐκκλησιαστικῆς. Ὅτι εἶχον *ἕλληνας ἐπισκόπους* τοῦτο ἡμεῖς ἀπὸ φραγκικῶν σταυροφορικῶν χρονογραφιῶν, ἀρυόμενοι τὴν εἴδησιν ἔχομεν ἀναγράψει ἤδη ἐν τῇ περὶ τῆς ἐθν. καταγ. τῶν Ὀρθοδ. Συρ. καὶ Παλ. πραγματείᾳ ἡμῶν (σελ. 278—320). Ἀλλ' ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Χρυσοστ. Παπαδοπούλου εὑρίσκομεν (σ. 322—23) καὶ τὴν ἄλλην ἀξιοσημείωτον εἴδησιν, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος ἐτέλει λειτουργίαν ἑλληνιστὶ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ μεγάλου Πάσχα καὶ ἐν τῷ παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου καὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀναστάσεως· ὅτι ἐν τῇ τελετῇ τοῦ ἁγίου Φωτὸς (τῷ μεγάλῳ Σαββάτῳ) αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ προσεκάλει τὸν οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸν λατῖνον πατριάρχην καὶ τὸν λατινικὸν κλῆρον ἑλληνικὸν κλῆρον προσερχόμενον, προεξάρχοντος τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα μετὰ τῶν ἀδελφῶν τῆς Μονῆς, καὶ ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν σταυροφόρων ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει ἐπίτροπος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἕλληνος βασιλέως, ἔχων τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν προσωνυμίαν «κριτοῦ τῆς ἁγίας πόλεως» καὶ «σκευοφύλακος τῆς ἁγίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως». Ἦν δὲ ὁ ἐπίτροπος οὗτος προστάτης τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν τῆς ἱερᾶς ἀδελφότητος, ἀναπληρῶν ἐν τῷ ἔργῳ ὡς βασιλικὸς ἐπίτροπος τὸν ἀπόντα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ μηδὲν δυνάμενον παρὰ τοῖς σταυροφόροις ἄρχουσι τῆς ἁγίας πόλεως.

(2) Αἰγυπτίους νοεῖ ἐνταῦθα τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ἄρχοντας Φατιμίδας χαλίφας (οἵτινες ἦσαν *Σχιῖται* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἐν Βαγδατίῳ *Σουνίτην* Ἀββασίδην χαλίφην). Ἰστέον ὅτι καθ' ὃ ἔτος οἱ σταυροφόροι ἐστράτευον ἐναντίον τῶν ἐν Παλαιστίνῃ σελδσούκων Τούρκων, οἱ Φατιμίδαι, οἱ καὶ πρότερον ἄρχοντες τῆς Ἁγίας Γῆς ἀλλ' εἶτα ἀφαιρεθέντες αὐτὴν ὑπὸ τῶν σελδσούκων καὶ νογαίων Τούρκων, εἶχον αὖθις καταλάβει τὴν ἁγίαν πόλιν, εἶχον μάλιστα πέμψει καὶ πρεσβείαν πρὸς τοὺς παρὰ τὴν Ἀντιόχειαν εὑρισκομένους σταυροφόρους, προτείνοντες αὐτοῖς συμμαχίαν ἐναντίον τῶν Σελδσούκων τῆς Συρίας ὑποσχόμενοι καὶ ἐλευθερίαν θρησκευτικὴν τοῖς ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει χριστιανοῖς. Ἀλλ' αἱ διαπραγματεύσεις αὗται εἰς οὐδὲν ἤγαγον ἀποτέλεσμα. Καὶ οἱ σταυροφόροι ἀφαιρέσαντες τὴν ἁγίαν πόλιν ἀπὸ τῶν Φατιμιδῶν καὶ διαπράξαντες ἐν αὐτῇ ὅσα διέπραξαν αἴσχη ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν, εἶχον νῦν νὰ πολεμῶσι πρὸς τοὺς Φατιμίδας τῆς Αἰγύπτου, ἅμα δὲ καὶ πρὸς τοὺς Σελδσούκους τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας.

ξεις, καὶ ἐπῆλθον πολυάριθμοι εἰς τὴν Παλαιστίνην ὑπὸ τὸν καλίφην τοῦ Καΐρου ([1]). Οἱ ἐχθροὶ οὗτοι κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ Γοδοφρέδου περὶ Ἀσκάλωνα κατ' Αὔγουστον τοῦ 1099. Ἀλλὰ τότε οἱ πλεῖστοι τῶν περιλιπομένων σταυροφόρων, ὑπολαμβάνοντες τοὺς ὅρκους αὐτῶν ἐκπληρωθέντας, ἀπεφάσισαν νὰ ἀνακάμψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Τριακόσιοι δὲ μόνον ἱππόται παρέμειναν πρὸς ἄμυναν τῆς ἱερᾶς πόλεως. Ὥστε ἀναγκαιότατον κατέστη ὁ ἐνθουσιασμὸς ὁ διαδοθεὶς ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως νὰ παραγάγῃ νέους τῶν Ἱεροσολύμων προμάχους.

Τῳόντι ἐν ἔτει 1101 ἐξώρμησαν αὖθις πολυάριθμοι πρὸς ἀνατολὰς μαχηταί· μάλιστα δὲ συνετέλεσαν εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο αἱ χῶραι αἱ μηδόλως ἢ μικρὸν τῆς πρώτης ἐκστρατείας μετασχοῦσαι, ἰδίως ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἰταλία. Πρῶτοι ἀνεχώρησαν οἱ λομβαρδοὶ σταυροφόροι, οἵτινες ἅμα φθάσαντες εἰς Βουλγαρίαν καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, λέγει αὐταῖς λέξεσιν ὁ Μισώ, ἐξειραχηλίσθησαν εἰς πᾶν εἶδος βίας, κακοποιοῦντες καὶ γυμνοῦντες τοὺς κατοίκους, διαρπάζοντες τοὺς βόας καὶ τὰ πρόβατα καθ' ὁδόν· τὸ δὲ χείριστον, ὡς ἐπιφέρει ὁ σύγχρονος Ἀλβέρτος ὁ Ἀκουΐνσιος, ἐτρέφοντο ἀπὸ τοῦ κρέατος τῶν ζῴων τούτων ἐν ταῖς ἁγίαις ἡμέραις τῆς Τεσσαρακοστῆς. Ὅτε δὲ ἀφίκοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξακολουθεῖ ὁ Μισώ, ἔπραξαν τὰς δεινοτάτας ἀταξίας. Εἰσβαλόντες ἔνοπλοι εἰς τὴν πρωτεύουσαν κατεπάτησαν τὴν οἰκίαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐφόνευσαν ἕνα τῶν συγγενῶν αὐτοῦ. Κατευνασθέντες τελευταῖον διὰ τῆς μετριότητος τοῦ Ἀλεξίου διεπέρασαν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου μετ' ὀλίγον προσῆλθον εἰς αὐτοὺς καὶ ἄλλοι γερμανοὶ καὶ γάλλοι σταυροφόροι, ὥστε τὸ ὅλον πλῆθος συνεποσώθη μετὰ τῶν μοναχῶν, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων εἰς 260 χιλιάδας. Ὁ ὄχλος οὗτος παρακούων τὰς συμβουλὰς τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ, ὧν τινες μεταλαβόντες τῆς πρώτης στρατείας εἶχον τὴν δέουσαν ἐμπειρίαν τῶν τόπων καὶ τῶν πραγμάτων, ἀντὶ νὰ πορευθῇ διὰ τῆς ὁδοῦ ἣν ἐβάδισεν ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ τούτου συναγωνισταί, περιεπλάκη εἰς τὰ ὄρη τῆς Παφλαγονίας καὶ ἐκεῖ, ἀφοῦ ἔπαθε τὰ πάνδεινα ἀπὸ ἐπανειλημμένας ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, ἔπειτα κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1101 ὁλοσχερῶς συνετρίβη ὑπὸ τῶν Τουρκομάνων, οἵτινες ἔδραμον ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου, ἵνα φράξωσιν εἰς τοὺς ἀντιπάλους τὰς πρὸς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Συρίαν παρόδους. Οἱ παλαιοὶ χρονογράφοι ἀναβιβάζουσιν εἰς 160.000 τοὺς χριστιανοὺς τοὺς φονευθέντας κατὰ τὴν συμφορὰν ταύτην. Ὁμοίαν δὲ τύχην ἔλαβον καὶ δύο ἄλλοι στρατοὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διὰ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ὁρμήσαντες ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς, γάλλους καὶ γερμανούς. Τὸ ὅλον πλῆθος τῶν ἀπολεσθέντων καθ' ὅλην τὴν δυστυχῆ ταύτην ἐπιχείρησιν συνεποσώθη, ὡς βεβαιοῦται, εἰς 400 χιλ. ψυχῶν. Ἐκ τῶν ἐπιζησάντων οἱ πλεῖστοι ᾐχμαλωτεύθησαν, ὀλίγοι δέ τινες μόνον ἐσώθησαν ἢ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ εἰς Ἀντιόχειαν.

Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὴν περίστασιν ταύτην οἱ Λατῖνοι εἶπον πάλιν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐπεβούλευσεν αὐτοὺς καὶ ὅτι κατ' εἰσήγησιν αὐτοῦ πορευθέντες δι' ἐρήμων καὶ ἀβάτων ὁδῶν ἐνέπεσον εἰς τὴν τριπλῆν παγίδα τῆς πείνης, τῆς δίψης καὶ τῆς τουρκικῆς σπάθης. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος (ὁ Γοδοφρέδος εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1100) ἔπεμψε τῳόντι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πρέσβεις μετὰ δώρων, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἐλεήσῃ τοὺς χριστιανοὺς καὶ νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς καλῇ τῇ πίστει, παύων τὰς μετὰ ἀπίστων

([1]) Τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ δηλονότι χαλίφου τοῦ ἑδρεύοντος ἐν τῇ πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων κτισθείσῃ πόλει Καΐρῳ. Ἐπῆλθον δὲ οἱ αἰγύπτιοι Μωαμεθανοὶ ἐναντίον τῶν σταυροφόρων ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ βεζίρου τοῦ χαλίφου περιφήμου Ἀφδὰλ οὐχὶ ὑπ' αὐτὸν τὸν χαλίφην.

συνεννοήσεις. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος ἀπέδειξεν εὐχερῶς τὸ ἀνυπόστατον τῶν τοιούτων κατηγοριῶν Καίτοι δὲ ἔχων δικαιοτάτας ἀφορμὰς δυσαρεσκείας κατὰ τῶν σταυροφόρων, διά τε τὰς κακώσεις τὰς ὁποίας ἐπήγοντο διερχόμενοι διὰ τοῦ κράτους, καὶ διὰ τὴν γενομένην παράβασιν τῶν ὅρκων, ὑπέσχετο οὐδὲν ἧττον νὰ συντρέξῃ αὐτοὺς τὸ κατὰ δύναμιν. Παρεκάλεσε μάλιστα ἕνα τῶν πρέσβεων μέλλοντα νὰ περάσῃ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα δικαιολογήσῃ αὐτὸν παρὰ τῷ πάπα Πασχαλίῳ, καὶ ὁ πρέσβυς γνωρίσας τὴν ἀλήθειαν ἀνέλαβε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν αἴτησιν. Ἀλλ' ἅμα ἀφίκετο εἰς Ἰταλίαν, παραβάτης γενόμενος τῶν λόγων του, ἐπανέλαβεν εἰς τὸν πάπαν τὰς προαναφερθείσας κατηγορίας καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς πρὸς ἅπαντας τοὺς γάλλους μεγιστᾶνας καθαπτομένας πικρῶς τοῦ Ἀλεξίου. Πῶς ἐν τούτοις ἐπολιτεύετο ὁ Ἀλέξιος; Ἁρπῖνος ὁ κόμης Αὐαρίκου (Bourges), ἀνὴρ ὀνομαστὸς ἐπ' ἀνδρείᾳ αἰχμαλωτευθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων διετέλει φυλακισμένος ἐν Βαγδατίῳ· ὁ βασιλεὺς πληροφορηθεὶς περὶ τούτου διεμήνυσεν εἰς τὸν σουλτάνον, ὅτι ἐὰν δὲν ἀπολύσῃ τὸν Ἁρπῖνον, ἅπαντες οἱ ἔμποροι Τοῦρκοι οἱ ἐντὸς τοῦ κράτους εὑρισκόμενοι θέλουσι φυλακισθῇ. Ὅθεν ὁ Ἁρπῖνος ἠλευθερώθη, καὶ ὁ Ἀλέξιος φιλοξενήσας τὸν ἄνδρα ἐπί τινας ἡμέρας εἰς τὴν αὐλήν του παρέπεμψεν ἔπειτα μετὰ πλουσίων δώρων εἰς τὴν Γαλλίαν. Κορράδος ὁ κοντόσταυλος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, αἰχμάλωτος ὢν τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου [1], ἀνέκτησεν ὡσαύτως τὴν ἐλευθερίαν διὰ μεσιτείας τοῦ Ἀλεξίου. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ πολλαπλασιάζωμεν τὰς μερικὰς ταύτας ἀποδείξεις, ἐνῷ ἔχομεν μαρτυρίαν γενικὴν ἀνδρὸς αὐτόπτου τῶν πραγμάτων; Ὁ Ἀλβέρτος Ἀκουίνσιος λέγει διαρρήδην ὅτι πάντα τὰ περὶ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Ἀλεξίου ῥηθέντα εἶναι καθαρὰ συκοφαντία. «Ἐξ ἐναντίας, προστίθησιν ὁ χρονογράφος οὗτος, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔπαυσε δίδων εἰς τοὺς σταυροφόρους σωτηρίους συμβουλὰς καὶ ἐπανειλημμένως προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ μὴ ἐμπλέκωνται εἰς ὁδοὺς καθ' ἃς δὲν ἔμελλον νὰ συναντήσωσιν εἰμὴ κακουχίαν καὶ θάνατον». Καὶ ὁ Μισὼ δὲ συνεστάλη νὰ ἐπαναλάβῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰς στερεοτύπους περὶ δολιότητος τῶν Ἑλλήνων κατηγορίας, καὶ ὁμολογεῖ ὅτι ἡ ἀπώλεια τῶν τριῶν ἐκείνων στρατῶν ὀφείλεται ἁπλῶς εἰς τὴν ἀπροβλεψίαν τῶν ἰδίων αὐτῶν ἡγεμόνων καὶ εἰς τὴν ἀταξίαν τοῦ πλήθους.

Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν οὔτε προέδιδε τοὺς σταυροφόρους οὔτε ἠμέλει τοῦ καθήκοντος τῆς φιλανθρωπίας πρὸς αὐτούς, δὲν ἠδύνατο ὅμως καὶ νὰ λησμονήσῃ ὅτι κατὰ παράβασιν τῶν συνθηκῶν καὶ ὅρκων κατεκράτουν χώρας ἀνηκούσας εἰς αὐτόν, τόσῳ δὲ ὀλιγώτερον ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τοῦτο ὅσῳ ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας Βοημοῦνδος, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Παμφυλίας, δὲν ἔπαυε κυριεύων πόλεις οὐχὶ πλέον ἀπὸ μωαμεθανῶν ἀλλ' ἀπὸ Ἑλλήνων μελετῶν νὰ ἐκτελέσῃ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ βούλευμα, ἤτοι τὴν κατάλυσιν τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ κράτους, συνεννοούμενος δὲ ἐπὶ τούτῳ μετὰ τῶν Τούρκων. Ὅθεν τῷ 1103 ὁ Ἀλέξιος, βλέπων τὸν κίνδυνον κορυφούμενον, ἔγραψε πρὸς τὸν Βοημοῦνδον ἐπιστολὴν εἰλικρινῆ, δι' ἧς ἀπῄτει τὴν ἀπόδοσιν τῆς τε Ἀντιοχείας καὶ τῶν ἄλλων πόλεων, ὅσαι κατελήφθησαν ὑπ' αὐτοῦ παρὰ τὸ δίκαιον. Ὁ Βοημοῦνδος ἀπεκρίθη ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς αἴτιος τῶν γενομένων ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις δὲν ἐτήρησε τὴν δοθεῖσαν εἰς τοὺς σταυροφόρους ὑπόσχεσιν τοῦ νὰ ἔλθῃ κατόπιν αὐτῶν μετὰ δυνάμεως πολλῆς. Δὲν θέλομεν ἐπανέλθει ἐνταῦθα εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐξετασθὲν ἤδη ζήτημα μέχρι τίνος ὁ Ἀλέξιος ἐξετέλεσεν ἢ δὲν ἐξετέλεσε τὴν εἰρημέ-

---

[1] Λέγε τὸν *χαλίφην τῆς Αἰγύπτου*. Σουλτανᾶτον δὲν ὑπῆρχεν ἔτι τότε ἐν Αἰγύπτῳ.

νην ὑπόσχεσιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἀναμφισβήτητον ὅτι δὲν ἐτήρησε καθ' ὁλοκληρίαν τὰ πρὸς αὐτοὺς συνωμολογημένα καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου οἱ σταυροφόροι ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν εὐπρόσωπόν τινα λόγον νὰ μὴ ἀποδώσωσιν αὐτῷ τὰς πόλεις ὅσας ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνέκτησαν, τίποτε δὲν ἠδύνατο νὰ δικαιώσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Βοημούνδου, ὅστις μὴ ἀρκούμενος νὰ κατακρατῇ τὰς ἀπὸ μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας πόλεις ἐσφετερίζετο καὶ ἄλλας, τὰς ὁποίας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἥρπασεν. Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ ὁ Βοημοῦνδος ἀπεποιήθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς εἰρηνικὰς αὐτοῦ παραστάσεις, ἐκήρυξεν ἐξ ἀνάγκης κατ' αὐτοῦ πόλεμον· καὶ ἐξέπεμψεν ἐπὶ τὴν Κιλικίαν στρατὸν ἐκ λογάδων ἀνδρῶν συγκείμεον καὶ ὑπὸ ἄρχοντα τὸν Βουτουμίτην τεταγμένον.

Ὁ στρατὸς οὗτος διελάσας δι' ἅπαντος τοῦ πεδινοῦ τῆς χώρας μέρους μέχρι τῆς ἀνατολικῆς αὐτῆς ἐσχατιᾶς ἐκυρίευσε τὴν ἀρχαίαν Γερμανίκειαν, ἔτι δὲ καὶ τὰς παρακειμένας κωμοπόλεις, καὶ καταλιπὼν αὐτόθι φρουρὰν ἀποχρῶσαν ὑπὸ τὸν Μοναστρᾶν ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸ προοίμιον τοῦτο τοῦ πολέμου εἵπετο νὰ ἐμβάλῃ εἰς ἀνησυχίαν τὸν Βοημοῦνδον, ὅστις ὅμως ὑπέλαβεν ὅτι κατὰ ξηρὰν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ οἴκοθεν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ὅτι ἀπὸ θαλάσσης μᾶλλον εἶχε χρείαν ἐπικουρίας. Τούτου ἕνεκα ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τῶν Πισατῶν, τῶν Φλωρεντίνων καὶ τῶν Γενουαίων, ὄντων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ναυτικῶν ἐπιτηδείων. Πρῶτος ὁ ἐπίσκοπος Πίσης ἐξέπλευσεν ἐπὶ τὰ ἑλληνικὰ παράλια μετὰ 900, ὡς βεβαιοῦσι, διήρων, τριήρων, δρομώνων καὶ ἄλλων ταχυδρόμων πλοίων· διερχόμενος δὲ τὴν Μεσόγειον ἀπέσπασε μοῖραν τοῦ πολυαρίθμου ἐκείνου στόλου ἵνα λεηλατήσῃ τὴν Κέρκυραν, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Ζάκυνθον· τοῦτο ἐλέγετο σταυροφορεῖν ὑπὲρ τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ πίστεως! Ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος μαθὼν τὴν ναυτικὴν ταύτην ἐπιδρομήν, ἐκπέμπει τὸν ἴδιον στόλον ὑπὸ ἡγεμόνας τὸν Τατίκιον καὶ τὸν Λαντοῦλφον, λομβαρδὸν ναυτικὸν ἔμπειρον, οἵτινες διελθόντες διὰ τῆς Σάμου, τῆς Κῶ καὶ τῆς Κνίδου ἔμαθον ὅτι οἱ Πισᾶται ἔπλεον περὶ τὴν Ῥόδον. Ἐπέρχονται λοιπὸν ἐπ' αὐτοὺς καί, καταλαβόντες τοὺς πολεμίους μεταξὺ Ῥόδου καὶ Πατάρων, παρασκευάζονται ἀμέσως ὡς εἰς πόλεμον. Ἡ ναυμαχία ἤρχισε διὰ τῆς τολμηρᾶς ἐφόδου τοῦ πελοποννησίου πλοιάρχου Περιχιτάνους, ὅστις δὶς διασχίσας ἅπαντα τὸν ἐχθρικὸν στόλον καὶ ἐξακοντίζων δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τὸ ἑλληνικὸν πῦρ ἐπανῆλθε σῶος εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν· Τότε ἡ σύρραξις ἀπέβη γενική· Ἕτερος ἕλλην πλοίαρχος, Ἐλεήμων καλούμενος, ἐπυρπόλησε τέσσαρας ἐχθρικὰς ναῦς. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ ὁλοσχερὴς ὄλεθρος τῶν Πισατῶν ἐφαίνετο ἀναπόδραστος τρικυμία σφοδρὰ αἴφνης ἐπισκήψασα ἐπήγαγεν ἐξ ἀνάγκης τὴν διάλυσιν τῆς ναυμαχίας. Οὐδὲν ἧττον αἱ ζημίαι τῶν ἐχθρῶν ἀπέβησαν μεγάλαι. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἔχων νὰ παλαίσῃ πρὸς μόνην τὴν καταιγίδα κατώρθωσε νὰ σωθῇ ἀκέραιος σχεδὸν εἴς τι παρὰ τὴν Ῥόδον νησίδιον. Οἱ δὲ Πισᾶται δεινὰ πάσχοντες ἀπό τε τῶν κυμάτων καὶ τῶν φλογῶν, ὑφ' ὧν πολλὰ τῶν πλοίων αὐτῶν εἶχον καταληφθῆ, ἀπέβαλον πλείστας τῶν νηῶν. Ναὶ μὲν τὸ πλῆθος αὐτῶν ἦτο ἐξ ἀρχῆς τοσοῦτον ὥστε καὶ οἱ περιλιπόμενοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐπιχειρήσωσι δῄωσίν τινα εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας, ἀλλὰ δοκιμάσαντες νὰ ἀποβιβασθῶσιν εἰς Κύπρον ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς Φιλοκάλου Εὐμαθίου· καὶ στερηθέντες ἐνταῦθα πάλιν οὐκ ὀλίγων συναγωνιστῶν ἀπεσώθησαν τελευταῖον εἰς Λαοδίκειαν (1), οὕτως ὅμως κακῶς ἔχοντες ὥστε δὲν

(1) Πρόκειται περὶ *Λαοδικείας*, παραλίας πόλεως τῆς βορείου Συρίας, κειμένης οὐ μακρὰν τῆς Ἀντιοχείας, ἥτις, ὅπως καὶ ἡ Ἀντιόχεια, διετήρει κατὰ τὸν χρόνον ἔτι τοῦτον τὸν ἀκραιφνῆ αὐτῆς ἑλληνικὸν χαρακτῆρα.

ἠδυνήθησαν πλέον νὰ πράξωσί τι· τοὐλάχιστον οὐδὲν αὐτῶν ἐπιχείρημα ἀναφέρεται πλέον.

Αὕτη τῶν Πισατῶν ἡ ἀποτυχία δὲν ἐπτόησε τοὺς Γενουαίους, ἐκπλεύσαντας τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1104 εἰς βοήθειαν τοῦ Βοημούνδου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέπεμψε δύο ἐν τῷ ἅμα στρατούς, τὸν μὲν κατὰ ξηράν, ὑπὸ τὸν Κανταχουζηνόν, τὸν δὲ κατὰ θάλασσαν, ὑπὸ τὸν Λαντοῦλφον. Ὁ τελευταῖος, οὗτος ὥρμησεν ἐπὶ Μαλέαν, ἵνα κωλύσῃ τὴν διάβασιν τῶν Γενουαίων· ἀλλὰ προσβληθεὶς καθ' ὁδὸν ὑπὸ τρικυμίας μεγάλης ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ ἄπρακτος εἰς Κορώνην, ὥστε ὁ στόλος τῶν Γενουαίων ἔφθασεν ἀκωλύτως εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀντιοχείας. Ἀλλ' ὁ Κανταχουζηνὸς ἐκυρίευσε τὴν Λαοδίκειαν, τῆς ὁποίας μόνη ἡ ἄκρα ἀνθίστατο ἔτι. Συγχρόνως δὲ ὁ Μοναστρᾶς συνεπλήρωσε τὴν ἀνάκτησιν ἁπάσης τῆς Κιλικίας (¹) καταλαβὼν τὴν Λογγινιάδα, τὰ Ἄδανα, τὴν Ταρσὸν καὶ τὴν Μάμιστραν (²) Ὅθεν ὁ Βοημοῦνδος πεισθεὶς ὅτι οὔτε κατὰ ξηρὰν δύναται ν' ἀνθέξῃ τῷ βασιλεῖ ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα ζητήσῃ νέας ἐκεῖθεν δυνάμεις, καὶ κατέλιπεν ἐν τῷ μεταξὺ τὰ κατὰ τὴν Συρίαν πράγματα εἰς τὸν περιώνυμον αὐτοῦ ἀνεψιὸν Ταγκρέδον.

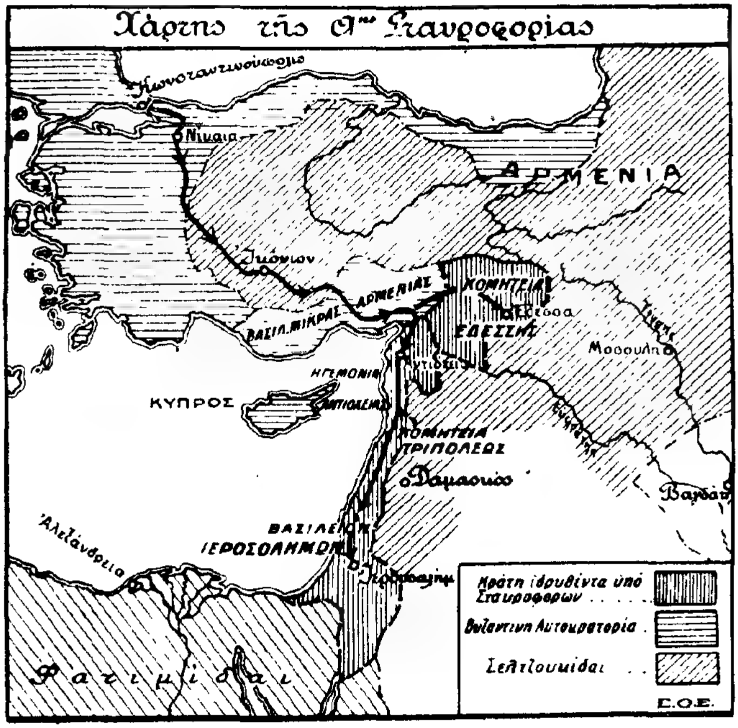
Ἐπειδὴ ἐν τούτοις ἐφοβεῖτο μήπως συλληφθῇ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διέδωκε τὴν φήμην ὅτι ἀπέθανε καὶ εἰσελθὼν ἐντὸς φερέτρου διέπλευσεν οὕτω τὴν μεταξὺ Συρίας καὶ Ἰταλίας θάλασσαν. Ἅμα δὲ φθάσας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκίνησε πάντα λίθον ἵνα παροξύνῃ ἅπαντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως κατὰ τοῦ Ἀλεξίου· παρέστησεν αὐτὸν ὡς ἐχθρὸν θανάσιμον τῶν χριστιανῶν καὶ ὡς συνεννοούμενον μετὰ τοῦ Κελιδζὲ Ἀρσλὰν ἐπὶ τῇ καταστροφῇ αὐτῶν· ἔλεγεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀποποιεῖται εἰς τοὺς σταυροφόρους τροφάς, ὅτι διακωλύει κατά τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν τὴν διάβασιν αὐτῶν· ὅτι ἑνὶ λόγῳ εἶναι χειρότερος τῶν ἀπίστων καὶ ὅτι αὐτὸν πρὸ πάντων ὤφειλεν ἡ Εὐρώπη νὰ καταπολεμήσῃ. Καὶ ποῖος ἔλεγε ταῦτα ; Ὁ Βοημοῦνδος, περὶ οὗ ἅπαντες οἱ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι λαβὼν παρὰ τῶν Τούρκων πρότασιν νὰ ἀνταλλάξῃ μίαν ἐπίσημον μωαμεθανὴν ἣν εἶχεν εἰς χεῖράς του, ἀντὶ δύο ἐπιφανῶν Γάλλων, Βαλδουίνου τοῦ ἐκ Βούργης καὶ τοῦ Ἰοσελίνου, ἀπήντησεν ὅτι προτιμᾷ νὰ λάβῃ διὰ τὴν αἰχμάλωτον αὐτοῦ χρήματα καὶ ἐγκατέλιπεν οὕτως εἰς τὴν τύχην των τοὺς δύο συναγωνιστάς. Ἀλλ' ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀλβέρτου Ἀκουινσίου ἀποδεικνύει ἀρκούντως ὅτι ὅσα κατὰ Ἀλεξίου ἐλέγοντο ἦσαν ψεύδη ἀναιδῆ. Πῶς ὅμως ἡ φωνὴ ἀνδρὸς ἰδιώτου ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ τῆς ἐνεργείας ἄρχοντος τοσοῦτο δραστηρίου καὶ ἐπιβούλου ; Εἰς μάτην ὁ Ἀλέξιος ἠγωνίζετο ν' ἀντιπαλαίσῃ δι' ἔργων πρὸς τὴν συκοφαντίαν ἐκείνην. Εἰς μάτην ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ παρὰ τῷ σουλτάνῳ (³) τῆς Αἰγύπτου ἀπηλευθέρωσεν ἐκ τῶν φυλακῶν τοῦ Καΐρου 300 γάλλους εὐπατρίδας, αἰχμαλωτευθέντας εἰς τοὺς κατὰ τὴν Συρίαν πολέμους· καὶ φιλοφρονησάμενος αὐτοὺς μεγαλοπρεπῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει παρέπεμψεν εἰς τὴν πατρίδα των ἵνα διατρανώσωσι τὴν ἀλήθειαν. Τὰ ἄγρια καὶ ἀκοίμητα τοῦ Βοημούνδου πάθη, συνᾴδοντα μᾶλλον πρὸς τὰς προλήψεις, αἵτινες ἐπεκράτουν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ καθ' ἡμῶν, ἐτύγχανον ἀκροάσεως εὐμενεστέρας ἢ αἱ εἰλικρινεῖς ἐκθέσεις ἀνθρώπων προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου εὐεργετηθέντων. Ὁ Ἀλέξιος ἐμάνθανε καθ' ἑκάστην ὅτι ὁ Βοημοῦνδος ηὐδοκίμει παραδόξως παρὰ τῷ πάπᾳ καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἱσπανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Τῷόντι ὁ Νορμαννὸς ἡγεμών,

(¹) Τῆς ἀνατολικῆς δηλονότι (τῆς πεδιάδος) οὐχὶ τῆς δυτικῆς (Τραχεώτιδος), ἥτις κατείχετο ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων.

(²) Πόλις αὕτη τῆς πεδιάδος Κιλικίας οὐ μακρὰν τῆς νῦν *Σίς*.

(³) Λέγε παρὰ τῷ *χαλίφῃ* τῆς Αἰγύπτου.

πορευθεὶς μετὰ συστατικῶν τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην χώραν, ἔτυχεν ἐξαιρέτου δεξιώσεως παρὰ τῷ βασιλεῖ Φιλίππῳ· συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Κωνσταντίαν· προσέλαβεν ἐκεῖθεν πολλοὺς γενναίους συναγωνιστάς, καὶ ὑπερβὰς μετ' αὐτῶν τὰ Πυρηναῖα συνήγαγεν ἐν Ἱσπανίᾳ οὐδὲν ἧττον ἀξιόλογον ἐπικουρίαν. Ἐπιστρέψας δὲ ἐκεῖθεν πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου εὗρε πολλὴν ὡσαύτως προθυμίαν, ἤθροιζεν ἤδη τὰς δυνάμεις εἰς Βᾶριν, ἵνα περάσῃ οὐχὶ πλέον εἰς Παλαιστίνην ἀλλὰ κατὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Γυσκάρδου πραχθέντα εἰς Ἰλλυρίαν. Ἡ δευτέρα αὕτη ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν στρατεία, ἥτις ἦτο παρακολούθημα τῆς πρώτης σταυροφορίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπανάληψις τῆς πρώτης ἀπὸ δυσμῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειρήσεως, εἶναι νέα ἀπόδειξις, ἐὰν ἐχρειάζετο ἀπόδειξις νέα, ὅτι αἱ σταυροφορίαι δὲν εἶχον μόνον σκοπὸν τὴν τῆς Παλαιστίνης ἀπελευθέρωσιν ἀλλὰ καὶ ἄλλον οὐδὲν ἧττον σπουδαῖον. τὴν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάκτησιν.

Χάρτης τῆς Α' σταυροφορίας

Ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ οἱ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ πολέμου ἀγῶνες αὐτοῦ ἐματαιώθησαν, διέταξεν ἐγκαίρως τὰ πρὸς ἄμυναν κατὰ τὴν Εὐρώπην ἀναγκαῖα. Τὰ ἄριστα τοῦ βασιλείου τάγματα εὑρίσκοντο τότε ἐν Συρίᾳ μετὰ τοῦ Κανταχουζηνοῦ, καὶ ἐν Κιλικίᾳ μετὰ τοῦ Μονασστρᾶ. Ὁ βασιλεὺς ἔσπευσε ν' ἀνακαλέσῃ τοὺς δύο στρατοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα διαβιβάσῃ αὐτοὺς εἰς τὰς ἀπειλουμένας εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Καὶ ἔπεμψε μὲν ἀντ' αὐτῶν ἑτέρας δυνάμεις εἰς Λαοδίκειαν ὑπὸ τὸν Πετσέαν, καὶ εἰς τὰς μεσημβρινὰς τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεις ὑπὸ τὸν ἀρμένιον Ἀσπιέτην ἀλλὰ τὰ στρατεύματα ταῦτα δὲν ἦσαν ἐνάμιλλα τῶν προτέρων, καὶ ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Μοναστρᾶ ὁ Ταγκρέδος εὐχερῶς ἀνέκτησεν ἅπασαν τὴν Κιλικίαν. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Συρίαν καὶ ὁπλίσας πλοῖά τινα συνέλαβε πρόσκοπον ἑλληνικὴν ναῦν, ἧς ῥινοκοπήσας καὶ δακτυλοκοπήσας τοὺς ναύτας ἀπέπεμψεν ἵνα διασαλπίσωσι βεβαίως τὴν ἱπποτικὴν καὶ ὄντως χριστιανικὴν αὐτοῦ ἀρετήν. Μόνη λοιπὸν ἡ ἀγγελία τῆς νέας τοῦ Βοημούνδου ἐκστρατείας ἐπήγαγε τὴν μείωσιν τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀνατολικοῦ κράτους. Ἀλλὰ τὸ τέλος τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ἔμελλε ν' ἀποβῇ ὅλως διάφορον τῆς ἀρχῆς.

Ἔτι ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 1105 ἔτους ὁ Ἀλέξιος συνεκέντρωσεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας στρατιωτικὰ σώματα καὶ παρήγγειλε νὰ ἔλθωσι νὰ σταθμεύσωσι περὶ Θεσσαλονίκην, ὅπου μετέβη καὶ αὐτὸς κατὰ Σεπτέμβριον μετὰ τῶν ἐξ Ἀσίας ἀνακληθέντων στρατῶν, καὶ ὅπου διέτριψε τὸ λοιπὸν τοῦ ἔτους τούτου, καὶ ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ἑπόμενον, γυμνάζων τὰ τάγματα ἐκεῖνα καὶ ὀχυρῶν τὰ φρούρια. Ἰδίως δὲ ἐξησφάλισε τὸ πρὸ πάντων τῶν ἄλλων κινδυνεῦον Δυρράχιον, καταστήσας ἡγεμόνα αὐτοῦ τὸν ἀνεψιόν του Ἀλέξιον, δεύτερον υἱὸν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου, νέον διαπρέποντα ἐπὶ συνέσει καὶ ἀνδρείᾳ. Ἀφ᾽ ἑτέρου συνήγαγε καὶ κατήρτισεν εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ εἰς ὅλους τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν λιμένας πλοῖα ἱκανά, τὰ ὁποῖα ὑπὸ ναύαρχον τὸν Ἰσαάκιον Κοντοστέφανον ἐξέπεμψεν εἰς τὴν τοῦ Δυρραχίου παραλίαν, παραγγείλας νὰ παρακωλύσωσι πάσῃ δυνάμει τὴν διαπεραίωσιν τοῦ Βοημούνδου, ὅστις παρασκευάσας τὰς ναυτικὰς καὶ πεζικὰς αὐτοῦ δυνάμεις εἰς Βᾶριν ἡτοιμάζετο νὰ διαπλεύσῃ τὸν Ἀδρίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 1107. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Κοντοστέφανος ἀντὶ νὰ περιμείνῃ αὐτόν, καθ᾽ ἃς εἶχε ῥητὰς ὁδηγίας, εἰς τὴν ἑλληνικὴν παραλίαν, ἐπεχείρησεν ἄφρονά τινα ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἐπιδρομήν, καὶ ἀποκρουσθεὶς ἐκεῖθεν ἐπτοήθη τοσοῦτον ὥστε δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντιπαραταχθῇ εἰς τὸν μετ᾽ οὐ πολὺ ἐπιπλεύσαντα πολέμιον, ὅστις ἀπεβιβάσθη ἀκωλύτως τῇ 9 Ὀκτωβρίου εἰς Αὐλῶνα. Συνεπήγετο δὲ 12 μὲν χιλιάδας ἱππέων, 60 δὲ χιλιάδας πεζῶν Γάλλων, Ἄγγλων, Γερμανῶν, Ἰταλῶν καὶ Ἱσπανῶν, οἵτινες ἅμα πατήσαντες εἰς τὴν στερεὰν ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν τῆς πέριξ χώρας καὶ τὴν 13 τοῦ μηνός, τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀφίξεως, ἐστρατοπέδευσαν περὶ Δυρράχιον.

Ὁ Ἀλέξιος, ὅστις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1106 εἶχεν ἐπανέλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν, πληροφορηθεὶς ἤδη παρὰ τοῦ ἐν Δυρραχίῳ ἡγεμόνος τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Βοημούνδου, ἔσπευσε νὰ μεταβῇ εἰς Θεσσαλονίκην. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ δὲν ἦτο νὰ περιπέσῃ αὖθις εἰς τὸ λάθος τῆς ἐκ τοῦ *συστάδην παρατάξεως* λάθος τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου στρατείας ἐπροξένησε τοσοῦτον δεινὰς συμφοράς. Ἀλλὰ προέθετο μᾶλλον ν᾽ ἀποκλείσῃ τὸν Βοημοῦνδον εἰς τὸ περὶ Δυρράχιον στρατόπεδον, παρεμποδίζων τὴν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦτο μεταφορὰν τροφῶν καὶ ἄλλων ἀναγκαίων ἀπό τε ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ἀκρωτηριάζων αὐτὸ διὰ μικρῶν συμπλοκῶν, καὶ φθείρων τοιουτοτρόπως τὸν ἀντίπαλον κατ᾽ ὀλίγον μὲν ἀλλ᾽ ἀσφαλῶς. Γινώσκων δὲ ὅτι ἐν χειμῶνι ὁ Βοημοῦνδος δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ ἐπιδιώξῃ δραστηρίως τὴν πολιορκίαν οὐδὲ ἐπικουρίαν νὰ λάβῃ τινὰ ἐξ Ἰταλίας, καὶ προσέτι ὅτι τὸ Δυρράχιον εἶχεν ἄφθονον τροφῶν προμήθειαν, ὀχυρώματα δυσπόρθητα, ἡγεμόνα πιστὸν καὶ ἱκανόν, φρουρὰν πολυάριθμον καὶ κατοίκους ἀφωσιωμένους εἰς τὴν βασιλείαν, ἀπεφάσισε νὰ διαχειμάσῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἐξασκῶν ἐν ἀνέσει τὸν στρατόν, καὶ μόνον μικρά τινα ἀποσπάσματα προεξέπεμψεν ἵνα καταλάβωσι τὰς διόδους τὰς ἀγούσας εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ κράτους.

Τῳόντι ὁ Βοημοῦνδος ἀνέβαλεν ἐξ ἀνάγκης τὴν ἔφοδον μέχρι τῆς προσεχοῦς ἀνοίξεως, παρατηρῶν ἐν τῷ μεταξὺ τὰ φοβερὰ ἐκεῖνα ὀχυρώματα, παρασκευάζων τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ ἐπιχειρῶν μικροὺς τινας ἀκροβολισμοὺς κατὰ τῆς φρουρᾶς, ἢ ἐπιδρομὰς εἰς τὴν πέριξ χώραν. Εἶχον δὲ ἔκτοτε δυσχερῶς τὰ κατ᾽ αὐτόν, διότι καύσας τὸν στόλον αὐτοῦ, ἵνα κόψῃ οὕτω πᾶσαν ἐλπίδα ὑποχωρήσεως καὶ καταστήσῃ ἀπαραίτητον τὴν νίκην εἰς τοὺς συναγωνιστάς, ἀπεστέρησεν ὅμως τοιουτοτρόπως ἑαυτὸν πάσης μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτῶν τῶν ἑλληνικῶν παραλίων συγκοινωνίας. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος κατεῖχε τὸν κόλπον, αἱ δὲ κατὰ ξηρὰν δίοδοι ἐφράχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ὥστε ὁ στρατὸς τῶν πολεμίων ἤρχισε νὰ πάσχῃ πρωϊμώτατα στέρησιν τροφῶν, καὶ νὰ δεκατεύεται ὑπὸ τῶν νοσημάτων, τὰ ὁποῖα παρακολουθοῦσι τὴν στέρησιν ταύτην ἢ τὴν κακὴν τροφήν. Ἐντεῦ-

θεν πολλὴ ἐπεκράτησεν ἐν αὐτῷ ἀθυμία. Πᾶσαι αἱ προτάσεις ὅσαι ἐγένοντο εἰς τὸ φρούριον περὶ παραδόσεως εἶχον ἀποκρουσθῆ, ὁ δὲ Βοημοῦνδος ἀνυπομόνως περιέμενε τὴν ὥραν τοῦ ἔτους τὴν ἐπιτηδείαν εἰς ἀγῶνας κρισίμους, δι' ὧν ἤλπιζε νὰ ἀνακύψῃ ἐκ τῶν προτέρων παθημάτων.

Τελευταῖον τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1108 ἔτους ἤρχισε τὴν πολιορκίαν ἀλλ' οὐδὲ τότε ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Κατ' ἀρχὰς ἐπεχείρησε νὰ ἀνοίξῃ ρῆγμα διὰ χελώνης κριοφόρου, τῆς ὁποίας ὅμως ὁ ὀγκώδης κριὸς περισσότερον ἔβλαπτε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χελώνην ἢ τὰ τείχη τὰ ὁποῖα ἐπάτασσε. Καὶ ἔπειτα ἡ φρουρὰ ἔκαυσε μετ' ὀλίγον τὴν μηχανὴν διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πυρός. Τότε οἱ πολέμιοι ὤρυξαν ὑπόνομον· ἀλλ' οἱ πολιορκούμενοι ἀνθυπομονεύσαντες κατέπρησαν διὰ πυροφόρων σωλήνων καὶ ἐξέωσαν τοὺς πολεμίους ἐργάτας. Μετὰ δὲ τὴν διττὴν ταύτην ἀποτυχίαν οἱ περὶ τὸν Βοημοῦνδον κατεσκεύασαν πύργον ὑψηλότερον τοῦ τείχους τοῦ Δυρραχίου, ἔχοντα δὲ γέφυραν, ἥτις καταβιβασθεῖσα ἔμελλε νὰ εἰσαγάγῃ τοὺς πολιορκητὰς εἰς τὸ φρούριον· κατεστράφη ὅμως διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦτο τὸ μηχάνημα, παθόντων τὰ πάνδεινα τῶν ἐν αὐτῷ εἰσελθόντων πολεμίων. Καὶ ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος ἀναχωρήσας ἐκ Θεσσαλονίκης μετὰ τοῦ κυρίου στρατοῦ προέβη εἰς Πελαγονίαν καὶ ἐστρατοπέδευσε κατὰ τὴν Δεάβολιν εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων τῶν διαχωριζόντων τὴν Ἰλλυρίαν ἀπὸ Μακεδονίας, ὀχυρώσας ἔτι μᾶλλον τὰ προηγουμένως καταληφθέντα στενὰ καὶ παρενοχλῶν ἀδιακόπως τὸ τοῦ Βοημούνδου στρατόπεδον. Ἐνίοτε αἱ συμπλοκαὶ αὗται ἀπέβαινον διὰ τὴν τῶν πολεμίων ὁρμὴν μάχαι σπουδαῖαι. Μίαν τῶν ἡμερῶν ὁ τοῦ Βοημούνδου ἀνεψιὸς Γουΐδων, ἀγανακτήσας διὰ τὴν ἐνώπιον τῶν τειχῶν ἀπραξίαν, παραλαμβάνει μοῖραν τοῦ στρατοῦ ἀρίστην, καὶ ἐξορμᾷ πρὸς τὰ Κάνινα, ὅπου ὁ Μιχαὴλ Κεκαυμένος ἐφύλαττε τὰ τέμπη. Νικήσας δὲ καὶ τρέψας εἰς φυγὴν τὸν Μιχαὴλ βουλεύεται ἤδη νὰ ἐκπορθήσῃ καὶ τὸ τοῦ Κανταχουζηνοῦ στρατόπεδον, ὅστις ἦτο ὠχυρωμένος εἰς χωρίον ἀσφαλές, ἔχων δεξιᾷ μὲν τὸν ποταμὸν Χαρζάνην, ἀριστερᾷ δὲ ἕλος ἄβατον. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ Γουΐδων ἐννοήσας τὸ τοῦ χωρίου δυσάλωτον παραμένει ἐκεῖθεν τοῦ Χαρζάνου. Ἀλλὰ τότε ὁ Κανταχουζηνὸς περᾷ διὰ νυκτὸς τὸν ποταμὸν καὶ ἀντιπαρατάσσεται ὡς ἐπὶ μάχην, ἄγων μὲν αὐτὸς τοὺς ἐν τῷ μέσῳ τεταγμένους Ἕλληνας, συνεπαγόμενος δὲ ἐπικούρους κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον κέρας τούρκους τινὰς μισθοφόρους, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἀλανούς, καὶ προπέμψας ὡς ἀκροβολιστὰς τοὺς Πετσενέγους. Οἱ Φράγκοι συνησπικότες καὶ τὴν παράταξιν οὐδόλως λύοντες ἀπετέλουν ὄγκον συμπαγῆ καὶ δυσδιάσπαστον. Ὅθεν πρῶτοι οἱ Πετσενέγοι ἐπελθόντες, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Τοῦρκοι καὶ τρίτοι οἱ Ἀλανοὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνατρέψωσι τὴν τάξιν τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν αὐτοὶ νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἔσχατοι ὅμως πάντων ὁρμήσαντες οἱ Ἕλληνες, τοσοῦτον βιαίως προσέκρουσαν κατὰ τοῦ κινητοῦ ἐκείνου τείχους, ὥστε τρέψαντες κατὰ κράτος τοὺς φράγκους ἱππεῖς ἐδίωξαν αὐτούς, ἐγκαταλιπόντας πολλοὺς εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, μέχρι τοῦ πολιχνίου τοῦ καλουμένου Μύλου.

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Βοημοῦνδος ἀπεκλείετο καὶ ἠκρωτηριάζετο ἀπὸ ξηρᾶς, ὁ νωθρὸς Κοντοστέφανος τοσοῦτον ἀμελῶς ἐπετήρει τὴν παραλίαν, ὥστε δύο στόλοι ἐξ Ἰταλίας πεμφθέντες μετὰ τροφῶν καὶ ἐπικούρων, ἐπέτυχον νὰ διαβῶσι καὶ νὰ φθάσωσιν εἰς Αὐλῶνα, ἐκ δὲ τούτου ἔλαβεν ἐπί τινα χρόνον ἄνεσιν καὶ ἀναψυχὴν τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων. Ὁ Κοντοστέφανος αὐστηρῶς ἐπιτιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως κατώρθωσε τελευταῖον νὰ κωλύσῃ τρίτην ἐπικουρίαν ἀπὸ τῆς Ἀπουλίας ἐπερχομένην, διώξας τὰ κομίζοντα αὐτὴν πλοῖα καὶ ἄλλα μὲν καύσας ἐξ αὐτῶν, ἄλλα δὲ καταποντώσας. Οὐδὲν ἧττον ὁ Ἀλέξιος πειθόμενος εἰς τὰ παράπονα τῶν ἄλλων τοῦ στόλου ἀξιωματικῶν καὶ τοῦ διοικητοῦ τοῦ Δυρραχίου ἀνεκάλεσε τὸν Κοντοστέφανον, διορίσας ἀντ' αὐτοῦ ναύαρχον τὸν Μαρια-

νὸν Μαυροκατακαλών, ὅστις ἀνεδείχθη τῇ ἀληθείᾳ πολὺ ἀξιώτερος τοῦ προκατόχου, διότι συνέλαβε μεγάλην προμήθειαν ἐπερχομένην αὖθις εἰς τὸ περὶ Δυρράχιον στρατόπεδον, καὶ τοσοῦτον ἐθαλασσοκράτησεν ὥστε οὐδὲ ἓν πλοῖον ἠδύνατο νὰ διέλθῃ τὸν κόλπον, πᾶσα δὲ κοινωνία μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Βοημούνδου ἐκόπη ὁλοσχερῶς. Τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων περιῆλθεν ὡς ἐκ τούτου εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν· λοιμὸς καὶ λιμὸς ἐπεκράτησαν αὖθις ἐν αὐτῷ· οἱ στρατιῶται ἐγόγγυζον, τινὲς δὲ ἤρχισαν καὶ νὰ δραπετεύωσιν. Ὁ Γουλιέλμος Κλαρέτ, Προβηγκιανὸς ἔγκριτος, ἀθυμήσας ἐκ τῶν δεινῶν ὅσα ἔπαθε καὶ ὅσα ἔτι ἠπειλοῦντο, ηὐτομόλησε μετὰ 50 ἄλλων ἱππέων πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Τότε ὁ ἀγέρωχος Νορμαννὸς ἐνόησεν ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα καὶ ἐζήτησε νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὁ δὲ Ἀλέξιος ἀπήντησεν ὅτι, ἂν καὶ πολλάκις ἠπατήθη ὑπὸ τῶν ὅρκων τοῦ Βοημούνδου, ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ἀποφύγῃ πλειοτέραν αἵματος χριστιανῶν χύσιν, θέλει δεχθῇ αὐτὸν καὶ ἀκούσει τὰς προτάσεις του.

Ὁ Βοημοῦνδος ἐζήτησεν ὁμήρους τρεῖς ἐκ τῶν πρώτων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ· ὁ βασιλεὺς συνήνεσε καὶ εἰς τοῦτο. Ὁ Βοημοῦνδος ἐπεθύμει νὰ ὁρισθῇ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἤθελεν ὑποδεχθῇ αὐτὸν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς τρεῖς ὁμήρους νὰ κανονίσωσι τὰ περὶ τούτου, προσεπιστείλας ἐπὶ τούτῳ καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Εὐφορβηνόν. Προσελθόντων δὲ πάντων εἰς τὸ στρατόπεδον, ὁ Βοημοῦνδος ἀπῄτησεν ὥστε οἱ συγγενεῖς τοῦ Ἀλεξίου καὶ οἱ κυριώτατοι τῶν ἐν τέλει νὰ ἐξέλθωσιν εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ ἐν διαστήματι ἓξ σταδίων· νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀλεξίου μετὰ δύο ἱππέων, καὶ μήτε γόνυ μήτε τὸν τράχηλον νὰ κλίνῃ εἰς σημεῖον εὐλαβείας. Εἰσερχομένου αὐτοῦ νὰ ἐξαναστῇ ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ ἐν γένει νὰ ὑποδεχθῇ αὐτὸν οὐχὶ ὡς ὑποτελῆ ἀλλ' ὡς ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα, μηδόλως ἐπερειδόμενος ἐπὶ τῆς ὑποτελείας ἣν ἄλλοτε ὤμοσεν αὐτῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Βοημοῦνδος. Ἂν ἐν μέσῳ τοσοῦτο κρισίμων περιστάσεων, καθ' ἃς ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐπρόκειτο νὰ σώσῃ οὐ μόνον ἑαυτὸν ἀλλὰ καὶ μέγα πλῆθος συναγωνιστῶν, ὅλων εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πολεμίων εὑρισκομένων, βασιλεὺς ἢ στρατηγὸς ἡμέτερος ἤθελε προτείνει τοιαύτας ἀξιώσεις, οἱ εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ δὲν ἤθελον εὕρει λόγους ἀποχρῶντας ἵνα καταμεμφθῶσι τὰς μικρολογίας αὐτοῦ καὶ ματαιοσχολίας. Ὁπωσδήποτε οἱ ἀπεσταλμένοι ἐδέχθησαν καὶ ταύτας τὰς ἀξιώσεις, ἐκτὸς μόνον τῶν ὅρων τοῦ νὰ ἐξαναστῇ ὁ βασιλεὺς καὶ εἰσερχόμενος ὁ Βοημοῦνδος νὰ μὴ δώσῃ δεῖγμά τι εὐλαβείας. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐπιοῦσαν ὁ Βοημοῦνδος ἐπέμεινε νὰ γίνωσι δεκτοὶ καὶ οἱ δύο οὗτοι ὅροι, τῶν δὲ ἀπεσταλμένων μὴ συγκατανευόντων, ἐνέπεσεν ἔρις δεινή· εἷς τῶν γάλλων ἱπποτῶν οἵτινες συνώδευον τὸν νορμαννὸν ἡγεμόνα, δυσανασχετήσας διὰ τὴν πολυλογίαν ταύτην καὶ στραφεὶς ἀγερώχως πρὸς αὐτόν, «οὐδείς, εἶπεν, ἐξ ἡμῶν τῶν ἐλθόντων ἐνταῦθα ἵνα συνάψωμεν πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα, ἔπληξεν εἰσέτι τινὰ διὰ δόρατος, ἀλλ' ἀναλίσκομεν τὸν χρόνον εἰς τείχη προσκρούοντες. Ἔα τοίνυν τὰ πολλά· Τὴν εἰρήνην τῆς μάχης ἀλλάξασθαι χρή». Καὶ ὁ Βοημοῦνδος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ.

Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ περιγράφει μετριοπαθέστατα τὴν γενομένην τότε συνέντευξιν μεταξὺ τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ὅστις, ἀφοῦ τοσαύτας παρήγαγεν εἰς τὸ κράτος συμφοράς, καὶ τοσάκις παρεβίασεν ὅρκους τοὺς ὁποίους ἔμελλεν αὖθις μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀθετήσῃ, ἤδη εὑρίσκετο εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ βασιλέως. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ δὲν ὠφελεῖται ἐκ τῆς παρούσης αὐτοῦ δυσπραγίας, ἵνα περιφρονήσῃ ἢ ταπεινώσῃ τὸν Βοημοῦνδον, ἀλλ' ἀξιοπρεπέστατα ὁμιλοῦσα περὶ αὐτοῦ ἀποθαυμάζει τὸ ἡρωικὸν τοῦ ἀνδρὸς ἀνάστημα, τὸ ἀρειμάνιον ὕφος, τὴν ἀγέρωχον ἅμα καὶ χαρίεσσαν ὄψιν, καὶ εἰλικρινῶς ὁμολογεῖ τὴν βαθεῖαν τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς εὐλαβείας ἐντύπωσιν ἣν ἐπροξένη-

σεν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλήν. Ἀλλά, οἱαιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ ἀποδοθεῖσαι αὐτῷ τιμαί, ἀνάγκη ἦτο τελευταῖον νὰ ἀνατραπῶσιν αἱ ἄδικοι ἐκεῖναι ἀξιώσεις, καὶ νὰ τεθῇ ὁριστικός τις φραγμὸς εἰς τὰς ἀδιαλείπτους κατὰ τοῦ κράτους ἐπιβουλάς. Ὅθεν μετὰ βραχεῖαν εἰσαγωγικὴν διάλεξιν ὁ Ἀλέξιος ἀπήτησε ρητῶς νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς κυρίαρχος ὑπὸ τοῦ Βοημούνδου νὰ ἐπιβάλῃ οὗτος τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν εἰς τὸν ἀνεψιόν του Ταγκρέδον, νά τον διατάξῃ νὰ παραδώσῃ τὴν Ἀντιόχειαν εἰς τὸν ἐπὶ τούτῳ σταλησόμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπίτροπον καὶ καθόλου εἰπεῖν ἀπήτησε νὰ ἐκπληρωθῶσιν ἀκριβέστατα πάντες οἱ ὅροι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνθηκῶν. Ὁ Βοημοῦνδος κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησε κατ' οὐδένα λόγον νὰ συναινέσῃ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις ταύτας, δι' ὧν ἀνετρέποντο οἱ καρποὶ ὅλων τῆς ζωῆς αὐτοῦ τῶν ἀγώνων, καὶ ἐζήτησε νὰ ἐπανέλθῃ τὴν ἐπιοῦσαν πρωὶ εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν ὅτι εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ τοῦτο. Ἀλλ' ὁ Νορμαννὸς διανυκτερεύσας ἐν τούτοις εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον καὶ σκεφθεὶς ὡριμώτερον περὶ τῆς δεινῆς ἀμηχανίας εἰς ἣν εὑρίσκετο ἀνήγγειλε τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ὅτι δέχεται πάντα καὶ συνωμολόγησε πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας, τῶν ὁποίων τὸ μὲν κείμενον διασωθὲν ἡμῖν ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς δὲν δυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον, ἀλλὰ καὶ ἡ περίληψις μόνη ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ τὸ μέγεθος τῶν ὑποχρεώσεων ὅσας ἀνέλαβεν ὁ τεταπεινωμένος ἐκεῖνος πολέμιος.

Ἡ μὲν προτέρα, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένη, συμφωνία ἠθετήθη καὶ ἀνεκηρύχθη ἄκυρος καὶ μηδὲν ἔχουσα τὸ ἐνεργόν, «...νῦν δὲ οὖν ὥσπερ ἐκ μεταμελείας ἐρχόμενος... εἰς ἑτέραν συμφωνίαν μετὰ τοῦ κράτους σου τράπωμαι ταυτηνί, *ὥστε λίζιος γενέσθαι τοῦ σκήπτρου σου ἄνθρωπον* καὶ, ἵνα σαφέστερον εἴποιμι καὶ φανερώτερον, *οἰκέτην καὶ ὑποχείριον*. Ἐπειδὴ καὶ σὺ ὑπὸ τὴν σὴν δεξιὰν ἐμὲ ἕλκειν βεβούλησαι καὶ ἄνθρωπόν σου ἐθέλεις ποιήσασθαι λίζιον, ἔσομαι τοίνυν ἀπὸ τοῦ νῦν κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην συμφωνίαν ἣν καὶ φυλάττειν εἰς ἀεὶ βούλομαι καὶ ἐπόμνυμι Θεόν τε καὶ πάντας τοὺς ἁγίους αὐτοῦ... ἄνθρωπος πιστὸς τῆς σῆς βασιλείας καὶ τοῦ περιποθήτου σου υἱοῦ καὶ βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Πορφυρογεννήτου, καὶ ὁπλίσομαι τὴν δεξιὰν κατὰ παντὸς ἀνθισταμένου τῷ κράτει σου, εἴτε τοῦ χριστιανικοῦ γένους ἐστὶν ὁ χεῖρας ἀνταράμενος εἴτε καὶ ἀλλότριος τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, οὓς Παγάνους ἡμεῖς ὀνομάζομεν...» «ἔτι συμφωνῶ, καὶ ἔσται τῶν συμπεφωνημένων μάρτυς ὁ Θεός, μηδεμίαν μηδέποτε χώραν τεταγμένην ὑπὸ τὰ ὑμέτερα σκῆπτρα, εἴτε νῦν, εἴτε πρότερον, εἴτε πόλιν ἢ νῆσον, κρατεῖν τε καὶ ἔχειν· καὶ ἁπλῶς ὁπόσα ἡ βασιλεία Κωνσταντινουπόλεως περιεῖχεν ἢ νῦν κατέχει κατά τε Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν ἐκτὸς τῶν ρητῶς δεδωρημένων μοι παρὰ τοῦ θεοπροβλήτου κράτους ὑμῶν, ἃ καὶ κατ' ὄνομα δηλωθήσεται ἐν τῷ παρόντι ἐγγράφῳ· ἀλλ' ὁπόσην ἂν δυνηθείην χειρώσασθαι χώραν, τελοῦσαν ποτὲ ὑπὸ τὴν βασιλείαν ταύτην, ἀπωσάμενος τοὺς τὴν χώραν ἐκείνην κατέχοντας, εἰς τὴν γνώμην τὴν ὑμετέραν ἀναρτᾶν ὀφείλω τὴν περὶ ταύτης οἰκονομίαν...» «Ἀλλ' οὐδὲ ἄνθρωπος ἑτέρου γενήσομαι ἢ ἑτέρας ἀρχῆς μείζονος ἢ ἐλάσσονος, ἄνευ τοῦ κράτους τοῦ ὑμετέρου ..... τοὺς δὲ προσερχομένους μοι ἀνθρώπους τῆς βασιλείας σου ὡς κατεξαναστάντας τοῦ κράτους τοῦ σοῦ ἐμοὶ ἐκδουλεύειν, καὶ μισήσω καὶ ἀποπέμψωμαι, μᾶλλον δὲ κατ' αὐτῶν ἐξοπλίσομαι...».

«Ταῦτα μὲν περὶ τῶν πόλεων καὶ χωρῶν ὅσαι ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς Ρωμαίων τύχης ἐτύγχανον οὖσαι. Περὶ δὲ τῶν μηδέπω δεδουλευκότων τῇ Ρωμανίᾳ, ταῦτα ἐνόρκως κατεπαγγέλλομαι, ὡς ἵνα τάς τε ἐπερχομένας μοι χώρας ἄνευ πολέμου ἢ μετὰ πολέμου μάχης, καὶ ταύτας ἁπάσας ὡς ἀπὸ τῆς ὑμετέρας βασιλείας λογίζομαι, εἴτε τουρκικαί εἰσιν, εἴτε ἀρμενικαί»... «Πρὸς μέντοι τὸν Ταγκρὲ καὶ ἀνεψιόν μου ἀκήρυκτον ἔξω πόλεμον

εἰ μὴ θελήσει καθυφεῖναί τι τῆς πρὸς τὴν βασιλείαν ὑμῶν δυσμενείας, μηδὲ ἀπολύει τῆς χειρὸς αὐτοῦ τὰς πόλεις τῆς ὑμετέρας βασιλείας. Ἐπὰν δέ, καὶ θέλοντος αὐτοῦ καὶ μὴ θέλοντος, ἀναρρυσθῶσιν αἱ πόλεις, αὐτὸς μὲν ἵνα δεσπόζω τῇ ἀντι ἥψει τοῦ κράτους ὑμῶν τὰ διὰ χρυσοβούλλου λόγου δεδωρημένα μοι, ἃ καὶ ρητῶς ἐξαριθμηθήσεται, αἱ δὲ πόλεις ἐκεῖναι μετὰ τῆς ἐν Συρίᾳ Λαοδικείας, καὶ ὅσαι εἰσὶν ἐκτὸς τῶν δεδωρημένων ἐμοί, τῷ σκήπτρῳ ὑμῶν προσαρμόζωνται»... «Ἔτι καθυπισχνοῦμαι καὶ ταυτὶ πρὸς τοῖς ἄνωθεν εἰρημένοις, βεβαιοτέρας τὰς συμφωνίας ποιούμενος. Συμφωνῶ γάρ, ἵνα ἐγγυητὰς ἀποδοίην ἐπὶ ταύταις ταῖς *συμφωνίαις*, ὥστε **ἀπαραβάτους** καὶ **ἀπαραθραύστους** μένειν εἰς τὸ διηνεκὲς τοὺς μέλλοντας ἀνθρώπους μου ἐμῷ δικαίῳ κατέχειν τὴν δεδομένην χώραν τῆς βασιλείας σου· παρασκευάσω γὰρ καὶ τούτους ὀμόσαι τὰ φρικωδέστατα, ὡς ἂν καὶ οὗτοι φυλάττωσι πίστιν ὀρθὴν πρὸς τὸ ὑμέτερον κράτος»... «Καὶ ὅσοι μὲν ἐνταυθοῖ τυγχάνουσιν ἐμοὶ συνεπιδημοῦντες, αὐτίκα καὶ τὰς ἐνόρκους πίστεις καὶ τὰς συμφωνίας δώσουσι πρὸς τοὺς σεβαστοὺς τόν τε κύριον Ἀλέξιον καὶ αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων καὶ τὸν Πορφυρογέννητον βασιλέα καὶ σὸν υἱόν. Ὅσοι δὲ ἀπῶσι τῶν ἐμῶν ἱππέων καὶ ὁπλιτῶν, οὓς καβαλλαρίους σύνηθες καλοῦμεν, ἀποστειλάσης ἄνθρωπον τῆς βασιλείας του κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν πόλιν, ἐκεῖ τοὺς αὐτοὺς ὅρκους ἀποτελέσουσι κἀκεῖνοι [1]».

Μετὰ ταῦτα ὀνομάζονται ρητῶς ἐν ταῖς συνθήκαις αἱ πόλεις καὶ αἱ χῶραι ὅσας ἔμελλε νὰ κρατήσῃ ὁ Βοημοῦνδος ὡς λίζιος τοῦ βασιλέως ἄνθρωπος. Καὶ ἐπειδὴ μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ Ἀντιόχεια, ἐπιφέρεται ὁ ἑξῆς ἀξιοσημείωτος ὅρος· «Συμφωνῶ δὲ καὶ ἐπόμνυμι τὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Ἀντιόχου πρεσβευόμενον Θεόν, ὡς οὐκ ἐκ τοῦ ἡμετέρου γένους πατριάρχης ἔσται Ἀντιοχείας, ἀλλ' ὃν ἂν προβαλεῖται ἡ βασιλεία ὑμῶν ἐκ τῶν θρεμμάτων τυγχάνοντα τῆς κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν μεγάλης ἐκκλησίας [2]. Ὁ τοιοῦτος γὰρ καὶ τοῦ θρόνου τοῦ κατὰ τὴν Ἀντιόχου ἐπιβαίη καὶ πράξει πάντα ἀρχιερα-

(1) Πᾶσα αὕτη ἡ ἔκφρασις εἶναι μαρτύριον τοῦ **τρόπου** καθ' ὃν συντάσσονται **τὰ** φραγκικὰ ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ ἐννοοῦσιν οἱ Φράγκοι τὰ τῆς προσωνυμίας τῶν ἡγεμόνων. Ὁ Ἀλέξιος ἐνταῦθα καλεῖται ἁπλῶς «αὐτοκράτωρ», **κατὰ τρόπον** φραγκικόν (imperator), ἐν ᾧ ἔδει **κατὰ** τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνικὸν **τρόπον νὰ λέγηται** βασιλεὺς **καὶ *αὐτοκράτωρ***. Ἔπειτα γίνεται λόγος περὶ ***«Πορφυρογεννήτου βασιλέως»***. **Καὶ** ὅμως, ὡς θέλομεν **ἰδεῖ περαιτέρω**, οὐδεὶς **τῶν** υἱῶν **τοῦ** Ἀλεξίου ζῶντος αὐτοῦ εἶχε προσληφθῇ ὡς ***βασιλεὺς*** συμβασιλεύων τῷ πατρί. Ἔπειτα οἱ υἱοὶ βασιλέων **ἐν τῷ** ἡμετέρῳ κράτει οἱ συμβασιλεύοντες τοῖς **πατράσιν** αὐτῶν δεν διακρίνονται ἀπ' αὐτῶν διὰ τῆς προσωνυμίας ***βασιλεὺς*** ἀπέναντι ***αὐτοκράτορο***, πατρὸς ὅπως γίνεται ἐνταῦθα, ἀλλὰ μνημονεύονται ὁμοῦ ὡς βασιλεῖς Ἀλέξιος καὶ δεῖνα. Ἔπειτα δὲ καὶ ἀνήκουστον ἐν Βυζαντίῳ, ὁ μὲν πατὴρ νὰ καλῆται μόνον αὐτοκράτωρ, ὁ δὲ **συμβασιλεύων τῷ** πατρὶ υἱὸς νὰ λέγηται ***βασιλεύς***. ***Βασιλεὺς*** προηγεῖται **πάντοτε** τοῦ ***αὐτοκράτορος***. Τί συμβαίνει λοιπὸν ἐνταῦθα; Ὁ συντάττων τὸ ἔγγραφον εἶχεν ὑπ' ὄψει τὰ ἐν τῇ Δύσει γινόμενα, ὅπου ὁ ***αὐτοκράτωρ*** τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους **καλεῖται** ἁπλῶς ***αὐτοκράτωρ***, ὁ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος υἱὸς συνηθέστατα, ἵνα ἐκ τῶν προτέρων ἐξασφαλισθῇ αὐτῷ τὸ οὐχὶ κληρονομικὸν ἀλλ' αἱρετὸν πάντοτε (τοὐλάχιστον κατὰ **τύπους**) ἀξίωμα τοῦ ἐν τῇ Δύσει ***αὐτοκράτορος***, πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς λαμβάνει **τὴν προσηγορίαν *βασιλεὺς*** Ρώμης (König von Rom, roi de Rome (κατὰ τὴν **παρὰ τοῖς** Εὐρωπαίοις δηλονότι ἔννοιαν **καὶ ἱεραρχικὴν** τάξιν **τῶν** παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ ***βασιλέως*** ἑρμηνευομένων ὀνομάτων αρχῆς, προσηγορίαν **δηλονότι** ὑποδεεστέραν ἐν τῇ Δύσει τῆς τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ ὅλη λοιπὸν ἔκφρασις εἶναι καθαρῶς φραγκική.

(2) Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ τὸ **πρῶτον**, καθ' ὅσον ἐγὼ γινώσκω, ἀναφέρεται ἡ μεγάλη Ἐκκλησία οὐχὶ ὑπὸ την ἔννοιαν τοῦ πατριαρχικοῦ ναου **τῆς τοῦ** Χριστοῦ Ἁγίας Σοφίας, ἀλλ' ἐν τῇ ἠθικῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀρχῆς καὶ κέντρου συμπασης τῆς ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἔκτοτε μέχρι τοῦ 1153 το ὄνομα ἔχει καὶ **τὰς** δύο ἐννοίας, **ἀπὸ** δὲ τοῦ 1453, ὁπότε ὁ ναὸς ἐκεῖνος ἔπαυσεν ὢν χριστιανικος, μονον τὴν δευτέραν ἔννοιαν.

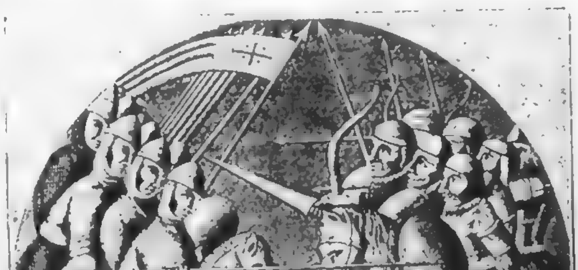
τικῶς ἐν ταῖς χειροτονίαις καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησιαστικαῖς ὑποθέσεσι, κατὰ τὰ τοῦ θρόνου τούτου προνόμια».

Κατόπιν ὁρίζονται αἱ πόλεις καὶ αἱ χῶραι ὅσαι ἀποτμηθεῖσαι ἀπὸ τοῦ δουκάτου Ἀντιοχείας ἐντελῶς ἔμελλον νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ κράτους· μεταξὺ δὲ τούτων ἦν, ὡς προείρηται, καὶ ἡ Λαοδίκεια. Ἔπειτα μνημονεύονται χῶραί τινες, κείμεναι εἴς τε τὰ ἐπὶ τάδε τῆς Συρίας καὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, τὰς ὁποίας ὁ βασιλεὺς παρεχώρει τῷ Βοημούνδῳ πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ὅσαι ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τοῦ δουκάτου Ἀντιοχείας. Τελευταῖον ἐπαναλαμβάνονται ὅρκοι φρικτοὶ περὶ τῆς τηρήσεως τῶν προκειμένων συνθηκῶν καὶ σημειοῦται ὅτι «ταῦτα ἐγράφη τε καὶ οἱ ὅρκοι συνετελέσθησαν παρουσίᾳ τῶν ὑπογεγραμμένων μαρτύρων κατὰ Σεπτέμβριον δευτέρας ἐπινεμήσεως ἔτους ἤδη διαρυϊσκομένου ςχιζ΄» (6617), ἤτοι ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως 1108».

Ἐπεισόδια μαχῶν τῶν σταυροφόρων πρὸς τοὺς μουσουλμάνους

Μεταξὺ τῶν ὑπογραψάντων μαρτύρων ἦν καὶ ὁ Ἀμάλφης ἐπίσκοπος Μαῦρος, ὁ σταλεὶς παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ὑπὸ τοῦ πάπα ὡς ληγᾶτος. Τὸ δὲ ἔγγραφον ἐπεσφραγίζετο ὡς ἑξῆς· «Τὸν μὲν οὖν ἔγγραφον ὅρκον τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ παρὰ τοῦ Βοημούνδου ἔλαβεν, ἀντιδέδωκε δὲ πρὸς αὐτὸν χρυσόβουλλον λόγον, ἐνσημασμένον διὰ κινναβάρεως ὡς ἔθος διὰ βασιλικῆς δεξιᾶς». Ρητότεραι συνθῆκαι καὶ σαφέστεραι ὑποχρεώσεις δὲν συνωμολογήθησαν ποτέ, οὔτε διὰ φοβερωτέρων ὅρκων ἐκυρώθησαν. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἀνεδείχθη καὶ ἐπιεικέστατος πρὸς τὸν Βοημοῦνδον· διότι τελευταῖον εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ νορμαννὸς ἡγεμὼν ἦτο εἰς χεῖράς του· ὁ βασιλεὺς ἐδικαιοῦτο νὰ κρατήσῃ αὐτόν τε καὶ σύμπαντα αὐτοῦ τὸν στρατὸν αἰχμαλώτους. Ἠδύνατο τοὐλάχιστον νὰ κρατήσῃ αὐτοὺς μέχρις οὗ ἐκπληρωθῶσι τὰ συμφωνηθέντα· ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἔπραξεν ἀλλ' ἠρκέσθη εἰς μόνον τὸν λόγον τοῦ ἀνδρός. Ἀφῆκεν αὐτῷ τὴν Ἀντιόχειαν μετὰ ἀξιολόγου περιοχῆς καὶ ἂν ἀφῄρεσεν

(Ἅγ. Διονύσιος τῶν Παρισίων)

ἀπὸ τοῦ δουκάτου ἐκείνου χώρας τινάς, ἀπεζημίωσεν αὐτὸν διὰ παραχωρήσεως ἄλλων. Ἐπὶ δὲ πᾶσιν ἐτίμησε καὶ ἐθεράπευσε πολυειδῶς τὸν Βοημοῦνδον, νείμας αὐτῷ τὸ τοῦ σεβαστοῦ ἀξίωμα καὶ παρασχὼν δῶρα πολλὰ εἰς χρυσόν, εἰς ἄργυρον, εἰς ὑφάσματα πολύτιμα.

Πῶς ἀνταπέδωκε τὴν εὐεργεσίαν ταύτην καὶ τὴν ἐπιείκειαν, πῶς ἐδικαίωσε τὴν πίστιν ταύτην τοῦ Ἀλεξίου ὁ Βοημοῦνδος; Ἅμα ἐπανελθὼν εἰς Ἀπουλίαν ἤρχισε νὰ παρασκευάζεται αὖθις εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἶχεν ἤδη ἑτοιμάσει τὸν ἀναγκαῖον πρὸς τοῦτον στόλον, ὅτε νοσήσας ἀπεβίωσεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1111 ἔτους. Τὸ δὲ δεινότερον πάντων καὶ χαρακτηριστικώτατον τῆς ὅλης ταύτης ἱστορικῆς κατὰ τῶν βασιλέων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ῥᾳδιουργίας εἶναι ὅτι οἱ χρονογράφοι τῆς Δύσεως ὄχι μόνον δὲν ὡμολόγησαν τὴν ἀγαθὴν τοῦ Ἀλεξίου προαίρεσιν ἀλλὰ διὰ νὰ περικαλύψωσι τὸ αἶσχος τῆς τοῦ Βοημούνδου διαγωγῆς ἐπενόησαν ὅτι ὁ βασιλεύς, διὰ δηλητηρίου ὀψὲ ἐνεργοῦντος, ἐθανάτωσεν αὐτόν. Ἀλλ' ὁ καλὸς κἀγαθὸς Λεβὼ δὲν ἠνέσχετο τὴν ἀποτρόπαιον ταύτην συκοφαντίαν, καὶ ἀνασκευάζει αὐτὴν λαμπρῶς διὰ τῶν ἑξῆς ἀξιομνημονεύτων λόγων· «Ἀποδεικνύει δὲ μέχρι τίνος βαθμοῦ οἱ Λατῖνοι ἦσαν προκατειλημμένοι κατὰ τοῦ Ἀλεξίου τοῦτο, ὅτι πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν ἠξίωσαν ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος δὲν ἄφησε τὸν Βοημοῦνδον νὰ ἀναχωρήσῃ εἰμὴ ἀφοῦ παρεσκεύασε τὸν θάνατον αὐτοῦ διὰ δηλητηρίου ὀψὲ ἐνεργοῦντος. Καὶ διὰ νὰ καταστήσωσι τὴν συκοφαντίαν ταύτην πιθανωτέραν εἶπον ὅτι ὁ Βοημοῦνδος ἀπέθανεν ἓξ μῆνας ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ἐπινενοημένα ὑπὸ τοῦ μίσους καταψεύδονται ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων μαρτυριῶν». Ἂν ἐχρειάζετο δὲ καὶ ἄλλη ἀπόδειξις τῆς πονηρᾶς τοῦ Βοημούνδου φύσεως, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν προσηνέχθη πρὸς τοὺς συναγωνιστὰς τοῦ τελευταίου κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειρήματος αὐτοῦ, τοὺς κοινωνήσαντας τῶν ἀγώνων ἐκείνων καὶ κινδύνων. Ἐκ τῶν δώρων ὅσα ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Ἀλέξιον οὐδὲν ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς καὶ περιωρίσθη μόνον εἰς τὸ νὰ συμφωνήσῃ ὅτι θέλουσι παραχειμάσει ἐν Ἑλλάδι ἐπιχορηγουμένων αὐτοῖς τῶν χρειωδῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὅτι, παρελθόντος τοῦ χειμῶνος, θέλουσιν ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ ἀπέλθωσιν ὅπου βούλονται«. Ὁ Ἀλέξιος ἔδωκε τὰς πρὸς ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν πάντων τούτων διαταγάς, καὶ ὁ Λεβὼ παρατηρεῖ ὅτι αἱ διαταγαὶ αὗται περιποιοῦσι τῷ βασιλεῖ τόσῳ πλείονα τιμὴν ὅσῳ πλειότερον κακὸν ἠθέλησαν νὰ προξενήσωσι αὐτῷ οἱ Λατῖνοι. Τὴν δὲ ἄνοιξιν ὁ Ἀλέξιος οὐ μόνον ἐπέτρεψεν εἰς ἕκαστον νὰ μεταβῇ ὅπου ἤθελεν, ἀλλὰ καὶ δῶρα παρασχὼν δαψιλῆ παρεμύθησεν αὐτοὺς διὰ τὴν ἰδιοτέλειαν τοῦ Βοημούνδου, λέγει ὁ αὐτὸς γάλλος ἱστορικός. Καὶ ὅμως τοῦ μὲν μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξωγραφήθη διὰ μελανωτάτων χρωμάτων ὁ χαρακτήρ, τῶν δὲ ἡγεμόνων τῆς Δύσεως δὲν ἔπαυσεν ἐξυμνουμένη ἡ ἀρετή, ἡ χρηστότης καὶ ἡ καλὴ πίστις.

Αὕτη δὲ ἡ κατὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος ἐκστρατεία τοῦ Βοημούνδου ὑπῆρξεν ἡ τελευταία σκηνὴ τῆς πρώτης πράξεως τοῦ μακραίωνος σταυροφορικοῦ δράματος. Ἡ δευτέρα σταυροφορία δὲν ἐγένετο εἰμὴ μετὰ τριάκοντα περίπου ἔτη ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἐγγόνου καὶ δευτέρου διαδόχου τοῦ Ἀλεξίου. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθον μὲν ἐκ διαλειμμάτων ἐπικουρίαι τινὲς ἐξ Εὐρώπης εἰς Συρίαν ἀλλ' οὐδεμία ἐγένετο μεγάλη ἐπιστρατεία. Ὅθεν πρόσφορον νομίζομεν ἐνταῦθα νὰ παραστήσωμεν πῶς ἡ πρώτη αὕτη σταυροφορία ἐπενήργησεν εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Εἷς τῶν μετριοπαθεστέρων ἱστορικῶν τῆς Δύσεως, ὁ γερμανὸς Σλόσσερ, ἀξιοῖ ὅτι ἡ σταυρο-

φορία αὕτη ἀπεμάκρυνε τὸν ἀπ' ἀνατολῶν ἐπαπειλοῦντα τὸ ἀνατολικὸν κράτος κίνδυνον καὶ ἀνύψωσε τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους τούτου [illegible] τοῦτο μόνον ὅτι ηὔξησε τοὺς ξένους μισθοφόρους καὶ τοὺς ξένους κατοίκους τῆς βασιλευούσης. Πολλοὶ λέγει, τῶν σταυροφόρων εἴτε [illegible] ἐξ [illegible] τὴν [illegible] τὴν Παλαιστίνην ὁδοιπορίαν εἴτε ἐπανερχόμενοι [illegible] ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐντεῦθεν δὲ πολαπλασιασθέντος εἰς ὑπερβολὴν τοῦ ξενικοῦ μέρους τοῦ πληθυσμοῦ ἐνοθεύθη μὲν ἔτι μᾶλλον ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ, [illegible] δὲ δυσχερεστάτη ἡ κυβέρνησις. Ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι ὁ καλὸς κἀγαθὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ δὲν ἐξηκρίβωσεν ἀποχρώντως τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἱστορικὸν ζήτημα. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ μωαμεθανισμὸς ἡττήθη κατ' ἀρχὰς καὶ μέχρι τινὸς ἐταπεινώθη ὑπὸ τῶν μαχητῶν τῆς Δύσεως, ὡς ἐκ τούτου δὲ ὠφελήθη κατά τι τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἀλλ' αἱ ζημίαι τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν εἰς αὐτὸ ἡ πρώτη σταυροφορία ὑπῆρξαν τοιαῦται καὶ τοσαῦται ὥστε παντελῶς ἐματαίωσαν τὴν πρώτην ἐκείνην ὠφέλειαν. Εἶναι ἀρά γε ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν καταστροφὴν τῆς χώρας, τὴν διαρπαγὴν τῶν κτημάτων, τὴν σφαγὴν τῶν ἀνθρώπων ἣν διέπραξαν οἱ σταυροφορικοὶ στρατοί. Τὴν ἐντεῦθεν ζημίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ υπολογίσωμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἠξεύρομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1096 μέχρι τοῦ 1101 δύο περίπου ἑκατομμύρια ἀνθρώπων τὸ [illegible] ἀσυντάκτων, ἐν γένει δὲ ἐμπαθῶς διακειμένων πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀνατολῆς, διῆλθον ὡς πολέμιοι διὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Θράκης, διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας, ὅ ἐστι διὰ τῶν [illegible] καὶ μεγαλειτέρων τμημάτων τοῦ κράτους, δὲν εἶναι δυνατὸν εἰμὴ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ μόνου τοῦ γεγονότος ἠλαττώθησαν μὲν αἱ δημόσιαι [illegible] ἠκρωτηριάσθησαν δὲ παραδόξως τὰ κεφάλαια τῆς κοινῆς περιουσίας. Μὴ λησμονῶμεν [illegible] ἐκ τῆς σταυροφορίας ὁ Ἀλέξιος ἠναγκάσθη νὰ διεξαγάγη [illegible] τῶν ἐπαφανεστέρων ἡγεμόνων τῆς σταυροφορίας ἐκείνης [illegible] τὸν μὲν ἐν Ἀσίᾳ τὸν δὲ ἐν Εὐρώπῃ. Προστιθεμένης δὲ εἰς ταῦτα [illegible] ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι, ἂν ὁ Ἀλέξιος μετεχειρίζετο κατὰ τῶν Τούρκων τὰς ναυτικὰς καὶ πεζικὰς δυνάμεις, ἃς ἠναγκάσθη νὰ στρέψῃ κατὰ τῶν λεγομένων τούτων συμμάχων, καὶ τὰς δυνάμεις ἃς συνεξέπεμψε [illegible] κατ' ἀρχὰς εἰς μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἰς Συρίαν, καὶ τοὺς πόρους ὧν ἐστερήθη [illegible] καὶ δημόσιων, ἤθελε βεβαίως ἀπαλλαγῇ παντὸς κινδύνου ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν [illegible] καὶ ὁριστικώτερον παρ' ὅ,τι ἀπηλλάγη διὰ τῶν προσκαίρων [illegible]. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ὑποτιθεμένου ὅτι εἰς τοῦτο καὶ μόνον [illegible] ἡ πρώτη σταυροφορία, ἠδυνάμεθα ἐπὶ τέλους νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπῆλθεν ἰσοζύγιόν τι πλεονεκτημάτων καὶ μειονεκτημάτων [illegible] ἡ πρώτη σταυροφορία ἐπήνεγκεν εἰς τὸ κράτος καὶ ἄλλας πληγὰς ὑλικάς τε καὶ ἠθικὰς ἀνιάτους καὶ θανασίμους.

Ὁ Σλόσσερ ὁμιλεῖ περὶ τῆς πληθύος τῶν ξένων τῶν ἔκτοτε ἐν Κωνσταντινουπόλει [illegible] μετερχόμενοι ἐμπορίαν [illegible] εἰς τοὺς νόμους τοῦ κράτους, τὸ πρᾶγμα δὲν [illegible] ἐκτικτόν [illegible], διότι συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς [illegible] ἀλλ' ἔτι τοῦ προκειμένου συνέβη [illegible]. [illegible] Ροβέρτου Γυσκάρδου ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν [illegible] προνόμια προσβάλλοντα αὐτὴν τοῦ κράτους [illegible] νὰ ἀποφύγῃ ὁ Ἀλέξιος τὴν τοιαύτην θυσίαν ἀλλ' [illegible] ἤθελεν [illegible] νὰ ὑποβληθῇ εἰς αὐτήν, διότι ἄλλως [illegible] οἱ Πισαῖοι καὶ οἱ Γενουαῖοι ἤθελον συν-

ταχθῆ μετὰ τῶν πρώτων σταυροφόρων, τούτου δὲ γενομένου τὸ κράτος ἤθελεν ἐκτεθῆ ἔκτοτε εἰς τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Ἀπόδειξις ὅτι ὁ Ἀλέξιος δύσχερῶς ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἀποφύγῃ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἐνετῶν εἶναι ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς τῶν Πισατῶν ἀπαιτήσεις. Καθάπερ ἠξεύρομεν ἤδη, οἱ Πισᾶται καὶ οἱ Γενουαῖοι εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Βοημούνδου ἐν ἔτει 1103 καὶ εἶχον λεηλατήσει δεινῶς τὴν Κέρκυραν, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Ζάκυνθον. Τῷ δὲ 1111 συνεκρότησαν νέον στόλον, λόγῳ μὲν ἵνα δράμωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ Ἁγίου Τάφου, πράγματι δὲ ἵνα λεηλατήσωσι τὰς ἑλληνικὰς παραλίας καὶ νήσους. Καὶ τὸ δεινότερον, οἱ Ἐνετοί, οἱ τοσαύτας λαβόντες προνομίας δὲν ἔδειξαν πολλὴν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ συνδράμωσι τὸν Ἀλέξιον. Τί ἠδύνατο ἤδη οὗτος νὰ πράξῃ; Ἐὰν κατήργει τὰς προνομίας τῶν Ἐνετῶν, ἤθελε προσθέσει εἰς τοὺς ἀναριθμήτους αὐτοῦ πολεμίους καὶ ἄλλον φοβερώτατον. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ προσοικειωθῇ τὴν μίαν τοὐλάχιστον τῶν δύο κατ' αὐτοῦ ἀναφανδὸν ἀντιστρατευομένων ἰταλίδων πόλεων καὶ τῷ 1112 ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Πισάτας προνόμια, ἂν ὄχι ἀπαράλλακτα, τοὐλάχιστον ἀνάλογα πρὸς τὰ τῶν Ἐνετῶν προνόμια. Οἱ Πισᾶται ἐκτήσαντο ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει τμῆμα ἴδιον καὶ λιμένα, ὅπως πρότερον οἱ Ἐνετοί. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Ἐνετοὶ ἐνέμοντο πληρεστάτην ἀτέλειαν, οἱ Πισᾶται κατὰ τὰς γενομένας τότε πρὸς αὐτοὺς συνθήκας, ὁσάκις μὲν ἐμπορεύοντο ἰθαγενῆ ἑλληνικὰ προϊόντα, τοῦτο μόνον ἔλαβον τὸ προνόμιον, τοῦ νὰ μὴ τελῶσι φόρους ἀνωτέρους τῶν καταβαλλομένων ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν, διὰ δὲ τὰ ἐξ ἀλλοδαπῆς εἰσαγόμενα παρ' αὐτῶν ἀντὶ τοῦ τέλους τῶν 10 0/0 ἐπὶ τῆς ἀξίας κατέβαλλον μόνον 4 0/0. Αἱ συνομολογηθεῖσαι λοιπὸν πρὸς τοὺς Πισάτας συνθῆκαι ἦσαν ὀλιγώτερον ἐπιζήμιοι τῶν προηγουμένως παραχωρηθέντων εἰς τοὺς Ἐνετοὺς προνομίων, ἀλλ' ὅμως ἦσαν πάντοτε ἐπιζήμιοι, καθ' ὅσον ἠλάττωσαν πάλιν οὐσιωδῶς τὰ τελωνιακὰ τοῦ κράτους εἰσοδήματα. Παρεκτὸς δὲ τούτου ἐπήγαγον καὶ ἄλλα ἀτοπήματα. Ἀντὶ ἑνὸς κράτους ἐν κράτει, τοῦ ἐνετικοῦ, παρήχθη ἤδη καὶ ἕτερον, συνεπαγαγὸν ἅπαντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα ὅσα ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι προέκυψαν ἐκ τῶν ἐνετικῶν ἱδρυμάτων. Καὶ προσέτι αἱ δύο κοινότητες διὰ τὸν ἀμοιβαῖον φθόνον περιήρχοντο πολλάκις εἰς ῥήξεις, ἡ κυβέρνησις ἠναγκάζετο νὰ ἐπεμβαίνῃ, ἐντεῦθεν δὲ προέκυψεν ἀληθὴς ἐμφύλιος ἀγών, περὶ τὰ τέλη τῆς τοῦ Ἀλεξίου βασιλείας, ἀγὼν ὅστις ἐπέφερεν ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ἀλεξίου δεινοτάτας εἰς τὸ κράτος συμφοράς. Τὰ κακὰ ταῦτα ὑπερεπλεόνασαν, ὅτε μετὰ τεσσαράκοντα πέντε ἔτη, διὰ τῆς φυσικῆς ἀναπτύξεως τοῦ δόγματος τοῦ λέγοντος ὅτι τὸ ἓν ἀτόπημα φέρει τὸ ἄλλο, παρεχωρήθησαν καὶ εἰς τοὺς Γενουαίους προνόμια ἀνάλογα τῶν πισατικῶν. Ἡ δ' ἐντεῦθεν παραχθεῖσα ἐν τῷ κράτει πολυαρχία καὶ ἡ συμπάρεδρος αὐτῆς ἀναρχία παρεσκεύασαν τὴν μετὰ ἕτερα τεσσαράκοντα ἔτη ἐπελθοῦσαν καταστροφήν. Ὥστε μία τῶν κυριωτάτων ἀφορμῶν τῆς τοῦ κράτους καταλύσεως προέκυψεν ἐκ τῆς πρώτης ἐκείνης ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς, διότι τότε κατὰ πρῶτον ἐδέησε νὰ παραχωρηθῶσι τὰ προνόμια ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα, ὡς πολλάκις εἴπομεν, καὶ ὡς θέλει κατασταθῆ πρόδηλον ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν προϊόντος τοῦ λόγου, εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσαν ἢ εἰς τὸ νὰ ἀφαιρέσωσι πᾶσαν τὴν ἰκμάδα τοῦ κράτους καὶ νὰ το παραδώσωσιν ἑτοιμοθάνατον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἄλλων αὐτοῦ πολεμίων, τῶν μωαμεθανῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα δεινὰ ἐπήγαγεν ἡ πρώτη αὕτη σταυροφορία. Ἡ προαιώνιος ἀντιπάθεια ἥτις ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἕνεκα ποικίλων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν λόγων, ὑπερηύξησεν ἀφ' ἧς τὰ ποικίλα ταῦτα πολέμια συμφέροντα ἦλθον εἰς ἄμεσον συνάφειαν καὶ σύγκρουσιν. Ἡ διαφορὰ τῆς γλώσσης, τῆς διαίτης, τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, ἅπαντος ἐν γένει τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου

κατέστη πολὺ ἐπαισθητοτέρα, ἤδη ὅτε σύμπασα οὕτως εἰπεῖν ἡ Εὐρώπη ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ δύο αὐτῆς διάφορα τμήματα ἦλθον εἰς ἄμεσον ἀντιπαράθεσιν. Ἂν οἱ Λατῖνοι ἔβλεπον μετὰ περιφρονήσεως τὸν ἡμέτερον βασιλέα προσκυνούμενον ὡς πρόσωπον ἱερὸν καὶ ἅγιον, καὶ ἠγανάκτουν διὰ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἀπονείμωσιν αὐτῷ τοιαῦτα ὑπερμέτρου εὐλαβείας δείγματα, οἱ ἡμέτεροι ἀφ' ἑτέρου ἔβλεπον μετὰ φρίκης τοὺς ἐπισκόπους τῆς Δύσεως περιβεβλημένους περικεφαλαίαν καὶ θώρακα, ἡγουμένους στρατῶν καὶ στόλων, λεηλατοῦντας χώρας οὐ μόνον μωαμεθανικὰς ἀλλὰ καὶ χριστιανικὰς καὶ ἐκτρεπομένους εἰς πᾶσαν βίαν καὶ ἀκολασίαν. Ἀπέβλεπον δὲ οἱ ἡμέτεροι εἰς τὰ τοιαῦτα μετὰ τοσούτο πλείονος φρίκης ὅσον ἤξευρον τὴν ἀξίωσιν τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης τοῦ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ δυτικοὶ κατηγόρουν τοὺς ἡμετέρους ὡς πολεμίως πρὸς αὐτοὺς πολιτευομένους, οἱ δὲ ἡμέτεροι τοὺς Λατίνους ὡς παραβάτας τῶν συντεθειμένων. Τὰ ἀμοιβαῖα πάθη καὶ μίση ἐκορυφώθησαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα ἦλθον εἰς κύρωσιν τῶν ἀμοιβαίων κατηγοριῶν.

Οἱ σταυροφόροι ἵδρυσαν ἐν Συρίᾳ ἴδιον βασίλειον ὠργανωμένον φεουδαλικῶς κατὰ τὸν τότε εὐρωπαϊκὸν τρόπον, καὶ οὐ μόνον δὲν ἀπέδωκαν τὰς ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας πόλεις εἰς τὸν Ἀλέξιον, ὅπως ὤφειλον νὰ πράξωσι κατὰ τὰς γενομένας πρὸς αὐτὸν συνθήκας, ἀλλ' οὐδὲ σκιάν τινα ὑποτελείας πρὸς αὐτὸν ἐτήρησαν. Καὶ οὐ μόνον ἐσφετερίσθησαν πόλεις καὶ χώρας ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας ἀλλὰ καὶ πόλεις καὶ χώρας τὰς ὁποίας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων διήρπασαν ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ. Καὶ οὐ μόνον τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν ὅλων ἐκείνων τῶν χωρῶν ἰδιοποιήθησαν ἀλλὰ καὶ ἱεράρχας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας αὐτόθι ἐγκατέστησαν, ὅλως ἐκβαλόντες τὸν κλῆρον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ κτήματα αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα διαρπάσαντες.

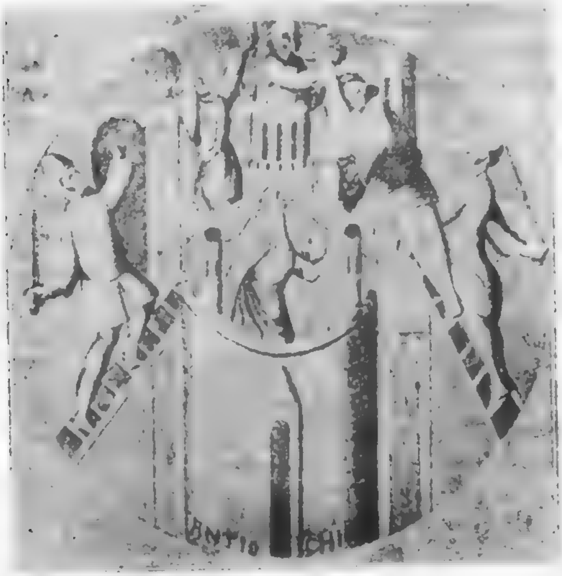
Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως οἱ Νορμαννοὶ (¹) τῆς κάτω Ἰταλίας συγκροτήσαντες τῷ 1096 τοπικὴν σύνοδον ἀπεφάσισαν ὅτι πᾶσαι αἱ αὐτόθι ἐπισκοπαὶ αἱ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπὸ Ἑλλήνων κατεχόμεναι καὶ ὑπαγόμεναι εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίαν θέλουσιν ἐφεξῆς ἔχει λατίνους ἐπισκόπους ὑπὸ τοῦ πάπα χυρουμένους, τὸ ἰσοζύγιον τῆς πρώτης σταυροφορίας δύναται νὰ συγκεφαλαιωθῇ ὡς ἀκολούθως (²). Δι' αὐτῆς ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀνεκτήσατο μὲν τὴν Νίκαιαν, ἀπέβαλε δὲ ὅσας πόλεις καὶ χώρας κατεῖχεν ἔτι ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ (³) καὶ ἰδίως τὴν μεγάλην πόλιν Ἔδεσσαν. Καὶ ἂν ὑποτεθῇ δὲ ὅτι ἡ τῆς Νικαίας ἀνάκτησις ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἀπώλειαν ἣν ὑπέστη τῶν ἄλλων αὐτῆς χωρῶν καὶ πόλεων, πάντα τὰ λοιπὰ ἀπέβησαν καθαρὰ διὰ τοὺς ἡμετέρους ζημία· ἡ δῄωσις καὶ ἡ λεηλασία τοῦ πλείστου μέρους τῶν εὐρωπαϊκῶν τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν ὑπὸ τῶν διελθόντων δι' αὐτῶν ἀναριθμήτων σταυροφορικῶν στρατῶν· αἱ ὑπέρογκοι χρηματικαὶ καὶ ἄλλαι χορηγήσεις τοῦ Ἀλεξίου πρὸς τοὺς αὐτοὺς στρατούς· οἱ πόλεμοι οὓς ἠναγκάσθη ὁ βασιλεὺς νὰ διεξαγάγῃ πρὸς μὲν τὸν Ροβέρτον Γυσκάρδον ἐν Εὐρώπῃ, πρὸς δὲ τὸν Βοημοῦνδον ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ Ἀσίᾳ· ἡ θυσία εἰς ἣν ἠναγ-

(¹) Ἕνεκα τῆς ὑπὸ τῶν ***Νορμαννῶν*** κατακτήσεως τῆς χώρας, ἧς ἀποτέλεσμα ἦν ἡ ὑπαγωγὴ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν Ρώμης.

(²) Ὁ Παπαρρηγόπουλος συνάπτει ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀνωτέρω, ἐσωτερικῶς πρὸς τὰς σταυροφορίας καί τινα μὴ ἔχοντα ἐσωτερικὴν συνάφειαν πρὸς αὐτὰς ἀλλὰ προελθόντα ἁπλῶς ἀπὸ τῶν κατὰ τοῦ Βυζαντίου πολέμων τῶν Νορμανδῶν τῆς Ἰταλίας, ἁπλῶς ἐξωτερικῶς συμπίπτοντα πρὸς τὰς σταυροφορίας καὶ τὰ πραγματικὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν.

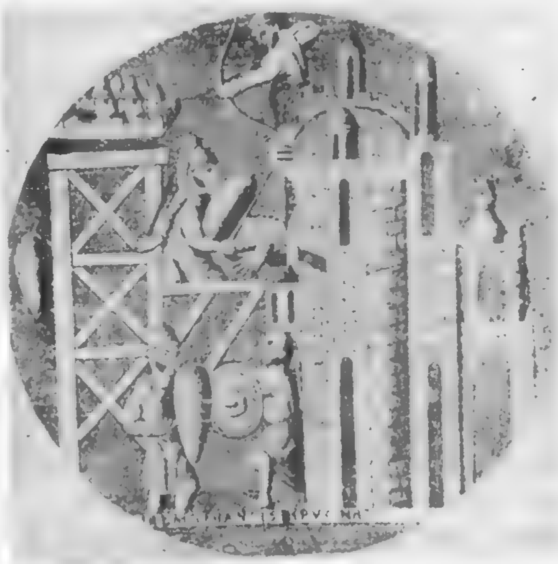
(³) Ἀλλ' ἐν Κιλικίᾳ δὲν ἐγκατεστάθησαν οἱ σταυροφόροι. Τὴν χώραν δὲ ταύτην εἶχον ἀπολέσει πᾶσαν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ πρὸ τῆς δι' αὐτῆς διαβάσεως τῶν σταυροφόρων.

κάσθη νὰ ὑποβληθῇ ὁ Ἀλέξιος παραχωρῶν εἰς τοὺς Ἐνετοὺς καὶ εἰς τοὺς Πισάτας προνόμια ὑπέρογκα κολοβώσαντα τήν τε πολιτικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ τὴν χρηματικὴν πρόσοδον· ἡ ἀπώλεια ἣν ὑπέστη ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ὅλων τῶν ἐπισκόπων τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ ἡ ἔτι μείζων ἀπώλεια τῶν δύο πατριαρχείων, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον παύσει ὑφιστάμενα καὶ κατὰ τοὺς δεινοτέρους χρόνους τῆς μωαμεθανικῆς κυριαρχίας, ἤδη δὲ κατηργήθησαν ὑπὸ τῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀντιπροσώπων. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι, καθὼς πρὸ μικροῦ παρετηρήθη, διὰ τῆς πρώτης σταυροφορίας δὲν κατηυνάσθησαν, πολλοῦ γε δεῖ, τὰ προϋπάρχοντα μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς πάθη ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἐπιπαρωξύνθησαν· ὅτι ἐκ τοῦ προαχθέντος τούτου παροξυσμοῦ προέκυψεν ἐπὶ τέλους ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὑπὸ τῆς Δύσεως κατάκτησις· ὅτι δι' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἀσυμβίβαστον τῶν δύο κόσμων ἡ κατάκτησις ἐκείνη δὲν ἐπέτυχεν ἀλλὰ μόνον διηυκόλυνε τὴν μωαμεθανικὴν ἐπιδρομὴν καὶ κυριαρχίαν· ὅτι καί, τούτου γενομένου, ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία δὲν ἔπαυσεν οὐδὲν ἧττον ἐπιτιθεμένη κατὰ τῆς ἡμετέρας, καὶ ὅτι οὕτω διηωνίσθησαν τὰ πάθη ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μέχρι τῆς σήμερον, ὡς μὴ ὤφελεν, ὑφιστάμενα, ἐπενεργοῦσιν εἴς τε τὴν τύχην τῶν ἀνατολικῶν λαῶν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα τῆς Δύσεως, ἀνάγκη νὰ συμπεράνωμεν ὅτι γεγονὸς ἀπαισιώτερον τῆς πρώτης σταυροφορίας οὐδὲν ἔχει νὰ ἀναφέρῃ ἡ πάτριος ἡμῶν ἱστορία.

Ἐπεισόδια κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τῶν σταυροφόρων. (Ἅγιος Διονύσιος τῶν Παρισίων)

Δὲν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς ἐνταῦθα νὰ πραγματευθῶμεν τίς εἶναι ἡ ἀξία τοῦ γεγονότος τούτου ὡς πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Οἱ ἱστορικοὶ αὐτῆς ἀξιοῦσιν ὅτι ὡς ἐκ τῆς μεγάλης ταύτης κινήσεως καὶ ἐπιμιξίας τῶν δυτικῶν καὶ ἀνατολικῶν λαῶν πολλὰ ἐπῆλθον ὡς πρὸς τὰς δυτικὰς τῆς Εὐρώπης χώρας τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα, ἐμπορικά, βιομηχανικά,

Ἐπεισόδια κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τῶν σταυροφόρων (Ἅγιος Διονύσιος τῶν Παρισίων)

πολιτικὰ καὶ κοινωνικά. Οὐδὲ ἀρνούμεθα τοῦτο μέχρι τινός· ἀλλὰ θέλομεν μόνον παρατηρήσει ὅτι ὁ κύριος τῆς σταυροφορίας σκοπὸς ἀπέτυχε, διότι ἐπὶ τέλους ἡ Εὐρώπη δὲν διετήρησε τὴν κυριαρχίαν τῶν ἱερῶν τόπων· ὅτι καὶ ὁ δεύτερος αὐτῆς σκοπός, ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάκτησις ἐπὶ τέλους ὡσαύτως ἀπέτυχε, καὶ ὅτι πᾶσαι αὐταὶ αἱ χῶραι μετὰ τοσαύτας θυσίας καὶ τοσαῦτα παθήματα ὑπέκυψαν εἰς τὸν μωαμεθανικὸν ζυγόν· ἐνῷ, ἂν αἱ σταυροφορικοὶ ἀγῶνες διεξήγοντο ἐν πνεύματι ἀδελφικῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ εἰλικρινοῦς προθέσεως τοῦ νὰ ἐνισχυθῶσιν οἱ τελευταῖοι οὗτοι, ἡ μὲν δυτικὴ Εὐρώπη ἤθελεν οὐδὲν ἧττον καρπωθῇ ἅπαντα τὰ πλεονεκτήματα ὅσα προέκυψαν ἐκ τῆς μεγάλης ἐκείνης κινήσεως καὶ ἐπιμιξίας, ἀλλὰ συγχρόνως ἤθελε θριαμβεύσει καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ δὲν ἤθελον πάθει ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας τοσαύτας συμφορὰς αἱ ὡραιότεραι τῆς γῆς χῶραι.

Τὰ τελευταῖα ἑπτὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου ἔτη θέλουσι φανῇ ὁπωσοῦν ὠχρὰ μετὰ τὰς δραματικὰς περιπετείας τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ τῶν προοιμίων καὶ τῶν παρακολουθημάτων αὐτῆς. Ἡ θύελλα εἶχε παρέλθει· ἀλλ' εἶχε παρέλθει ἀφοῦ κατέστρεψε τοὺς ζωτικωτέρους τοῦ κράτους πόρους. Καὶ ἔπειτα αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος διῆγεν ἤδη τὸ 53 τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος καί, ἀφοῦ ἐκ παίδων διετέλεσε μαχόμενος, δὲν ἦτο πλέον εἰς κατάστασιν νὰ ἐπαναλάβῃ πολλοὺς καὶ μακροὺς νέους ἀγῶνας. Ὅθεν δὲν ἐπολέμησεν ἔκτοτε εἰμὴ πρὸς τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκους· καὶ πρὸς τούτους ἐνίοτε μὲν αὐτοπροσώπως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ δι' ἄλλων ἡγεμόνων καὶ ἰδίως τοῦ Εὐμαθίου Φιλοκάλου. Τὸ κράτος τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων ὠνομάζετο *κράτος τοῦ Ἰκονίου*, ἀφ' ἧς ὁ Κελιζδὲ Ἀρσλὰν ἀπολέσας τὴν Νίκαιαν ἵδρευσεν εἰς Ἰκόνιον, ὠνομάζετο δὲ καὶ κράτος τοῦ *Ρούμ* ἢ τῆς *Ρωμανίας*, καθὸ συγκείμενον ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ *ρωμαϊκῶν* χωρῶν, ὅπως ἐκαλοῦντο ἐπισήμως αἱ ἀπαρτίζουσαι τὸ ἀνατολικὸν κράτος χῶραι. Μετὰ τὰς ἥττας ὅσας οἱ Τοῦρκοι οὗτοι ὑπέστησαν ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας εἶχεν ἐλαττωθῇ πολὺ ἡ δύναμις αὐτῶν. Ὁ δὲ Ἀλέξιος στρατεύσας κατὰ τοῦ τότε σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου Σαϊσσᾶ (1) ἐνίκησεν αὐτὸν ἐπανειλημμένως. Ὁ σουτάνος οὗτος ἠναγκάσθη νὰ δώσῃ τὰ ταπεινότερα τῆς ὑποταγῆς δείγματα διότι προσελθὼν ἐφίλησε τὸ γόνυ τοῦ αὐτοκράτορος ἐφίππου ὄντος καὶ τὸ σπουδαιότατον, συνωμολόγησεν εἰρήνην, δι' ἧς ὑπέσχετο νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸ κράτος ὅσα τοῦτο κατεῖχε πρὸ τῆς ἥττης τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους, ἤτοι πᾶσαν σχεδὸν τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλ' ὁ Σαϊσσᾶς μετ' ὀλίγον ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Μασούδ (1117), ἡ συνθήκη δὲν ἐξετελέσθη, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐπανέλαβον τὰς ἀδιακόπους αὐτῶν ἐπιδρομάς. Ὁ Ἀλέξιος ἀπήτησε συγχρόνως παρὰ τοῦ Ταγκρέδου τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τὸν Βοημοῦνδον γενομένων συνθηκῶν καὶ μὴ θελήσαντος ἐκείνου νὰ ἐνδώσῃ ἀπετάθη πρὸς τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων. Ἐκ τούτων ὁ κόμης Τριπόλεως Βερτράνδος, υἱὸς τοῦ κόμητος τῆς Τολώσσης Ραιμούνδου, ὀμόσας καὶ πρότερον πίστιν εἰς τὸν Ἀλέξιον, ἐφάνη πάλιν πρόθυμος νὰ ὑπηρετήσῃ αὐτόν· καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Βερτράνδου τῷ 1112 οἱ ἐπίτροποι τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ καὶ διαδόχου του ἐπανέλαβον τὸν ὅρκον τῆς πίστεως. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος, ὁ διάδοχος καὶ ἀδελφὸς τοῦ Γοδοφρέδου, ἀπέφυγε τοῦ νὰ ὑποσχεθῇ συνδρομήν· νέαν δὲ κατὰ

(1) Ὁ ἡγεμὼν οὗτος καλεῖται Μαλὲκ-σάχ Β' (τοῦ Ἰκονίου). Τὸ Σαϊσσᾶς, ὅπερ πλημμελῶς παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς θεωρεῖται ὡς ὄνομα τοῦ σουλτάνου, εἶναι προσωνυμία ἣν εἶχεν ὁ Μαλὲκ-σάχ. Ἡ προσωνυμία αὕτη ἦν σαχανσάχ=σάχος τῶν σάχων, ἐξ οὗ κατὰ παραφθορὰν ἐγένετο τὸ βυζαντινὸν Σαϊσσᾶς καὶ ἐθεωρήθη ὡς τὸ καθ' αὐτὸ ὄνομα τοῦ Μαλὲκ-σάχ.

τῶν σταυροφόρων ἐκστρατείαν οὔτε ἐπεχείρησεν ὁ Ἀλέξιος οὔτε ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ, ὥστε ἐντελῶς ἐματαιώθησαν αἱ περὶ Λεάβολιν γενόμεναι συνθῆκαι, καθὼς εἶχον ματαιωθῆ αἱ προηγουμένως ἐν Κωνσταντινουπόλει συνομολογηθεῖσαι.

Ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠσχολήθη ἔκτοτε σπουδαίως εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν ἀπὸ πάσης ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐπιβουλῆς, ἀποδεικνύων κατὰ τοῦτο ὅτι ἐν τῇ πεποιθήσει του ἡ γνησιότης καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος ἦτο ἡ ἰσχυροτάτη πανοπλία δι' ἧς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἠδύνατο νὰ διασωθῇ ἀπὸ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸ ποικίλων καὶ ἀδιαλείπτων κινδύνων. Διὰ μόνης δὲ τῆς πεποιθήσεως ταύτης δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν μέχρι τινός, ἂν ὄχι νὰ δικαιολογήσωμεν, τὸν τρόπον καθ' ὃν προσηνέχθη πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν λεγομένων Βογομίλων. Ἡ αἵρεσις αὕτη, ἥτις ὑπὸ αἱρεσιάρχην τὸν ἰατρὸν Βασίλειον εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐξαπλώνεται εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἦτο, καθ' ὅσον γνωρίζομεν τὰ περὶ αὐτῆς, παραφυάς τις τοῦ τῶν Παυλιανιτῶν δόγματος, ἀλλὰ παραφυὰς τοσούτῳ μᾶλλον νόθος ὅσῳ καὶ αὐτὴ ἡ αἵρεσις τῶν Παυλιανιτῶν εἶχεν ἐκτραπῆ διὰ τῆς ἀμαθείας εἰς πολλὴν δεισιδαιμονίαν. Καὶ τοὺς μὲν Παυλιανίτας μὴ ὄντας πολυαρίθμους εἴδομεν ἀνωτέρω πῶς ἐτιμώρησε καὶ περιέστειλεν ὁ Ἀλέξιος μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου. Ὁ δὲ ἰατρὸς Βασίλειος ἐπεχείρησε νὰ διαδώσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διασκευασθεῖσαν πλάνην καθ' ὅλην τὴν Βουλγαρίαν, ἐπὶ τούτῳ δοὺς εἰς τὴν αἵρεσιν καὶ τὸ σλαυονικὸν ὄνομα τῶν *Βογομίλων*, ὅ ἐστι *τῶν ἐπικαλουμένων τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ*. Τότε ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ ὑπήκοον ἀπὸ τοῦ μιάσματος ἐκείνου. Ὁ αἱρεσιάρχης μάτην προτραπεὶς νὰ μετανοήσῃ κατεδικάσθη ὑπὸ συνόδου συγκροτηθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1110, προεδρευθείσης δὲ ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Νικολάου, εἰς τὸν διὰ τοῦ πυρὸς θάνατον. Οἱ δὲ ὀπαδοί του συνεχωρήθησαν καὶ οὕτως ἐξέλιπε τὸ κακόν. Ἀλλ' ἡ φοβερὰ ἐκείνη ποινὴ ὑπῆρξε μία τῶν μᾶλλον ἀξιοκατακρίτων πράξεων τοῦ Ἀλεξίου. Πρώτην ταύτην φορὰν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν ἐπέβαλε σωματικὴν ποινὴν εἰς αἱρετικόν. Εὐτυχῶς ἡ ἀσεβὴς αὕτη παραβίασις τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως δὲν ἐπανελήφθη παρ' ἡμῖν. Καὶ οὐ μόνον δὲν ἐπανελήφθη ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Βαλσαμὼν κατεδίκασεν αὐτὴν ἐπισήμως, ἀποφηνάμενος ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡμῶν νόμος οὐκ οἶδε σωματικὰς ποινάς.

Τὸ στέμμα τοῦ Βλαδιμήρου Β΄

Ἐνῷ δὲ ὁ Ἀλέξιος ἔκοπτεν οὕτως ἀπὸ ῥίζης πᾶσαν ἐσωτερικὴν τῆς ὀρθοδοξίας νοθείαν, συγχρόνως ἀπέκρουε τὰς ὁσημέραι ἐπιθετικωτέρας γινομένας ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως. Ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἤλπισε μάλιστα ὅτι θέλει καταλάβει αὐτὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως θρόνον. Ἐπειδὴ ὁ τοῦ Οὐρβανοῦ Β΄ διάδοχος Πασχάλιος Β΄ ἐξα-

κολουθῶν τὴν πρὸς τὸν Ἑρρῖκον Ε΄ τῆς Γερμανίας πάλην τῆς παπικῆς ἀρχῆς, ᾐχμαλωτεύθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος [1] ἐκείνου, ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἔριδος ταύτης καὶ ἔπεμψε τῷ 1112 πρέσβεις εἰς Ρώμην ἵνα διενεργήσωσι τὴν παρὰ τῶν Ρωμαίων καὶ τοῦ πάπα ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐφάνησαν ὅτι ἀποδέχονται τὴν πρότασιν εὐμενῶς, διότι ἔπεμψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν μεγάλην πρεσβείαν ἀνδρῶν 600 ἵνα δηλώσωσι τῷ βασιλεῖ τὴν προθυμίαν αὐτῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ προκειμένου βουλεύματος καὶ νὰ καλέσωσι μάλιστα αὐτὸν εἰς Ρώμην. Ἀλλ' ἂν ὁ Ἀλέξιος ἐφαντάσθη ὅτι ἠδύνατο νὰ προχειρισθῇ αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως ὑπὸ τοῦ πάπα, χωρὶς νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν κοσμικὴν καὶ μάλιστα εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν, ὅ ἐστι χωρὶς νὰ θυσιάσῃ τὸ πολυτιμότατον ἀγαθὸν τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἠπατήθη παραδόξως. Ὁ πάπας ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνων Πέτρον Χρυσολᾶνον, οὐχὶ ἵνα προσφέρῃ αὐτῷ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως στέμμα ἀλλ' ἵνα συζητήσῃ πρὸς αὐτὸν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ὥστε τὸ βούλευμα ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἄλλως τε ἡ πραγμάτωσις ἦτο καὶ δι' ἄλλους πολλοὺς λόγους ἀκατόρθωτος, παρῆλθεν ὡς ὄναρ, καὶ οὐδὲ ἀναφέρομεν αὐτὸ ἐνταῦθα εἰμὴ ὡς νέαν ἀπόδειξιν τοῦ πόσον ἀντίθετοι ἦσαν τότε αἱ ἐνέργειαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, τῶν μὲν δυτικῶν ἐπιζητούντων ἀναφανδὸν τὴν κατάκτησιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τοῦ δὲ βασιλέως τοῦ κράτους τούτου ἐπιζητοῦντος συγχρόνως τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως στέμμα. Ἀλλά, ὡς προείπομεν, τὰ πράγματα ἐπανέλαβον τὸν φυσικὸν αὐτῶν ροῦν.

Ἡ νέα περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος συζήτησις, ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ τὴν διένεξιν, παρώξυνεν αὐτὴν ἀπ' ἐναντίας. Πολλοὶ τῶν ἡμετέρων καὶ ἰδίως ὁ Μεθώνης Νικόλαος, ὁ μητροπολίτης Νικαίας Εὐστράτιος καὶ ὁ μοναχὸς Ἰωάννης ἀντετάχθησαν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνων. Περὶ δὲ τὰ τέλη Αὐγούστου 1115 ἔγραψεν αὐτὸς ὁ Πασχάλιος πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐπιστολὴν δι' ἧς ὑπεμίμνησκεν αὐτῷ ὅτι «ἐνῷ ἄλλοτε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως πλείστην ὅσην ἐπεδείκνυε πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης εὐλάβειαν καὶ ὑπακοήν, ἀπό τινων ἐνιαυτῶν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς βασιλευούσης καὶ ὁ κλῆρος αὐτῶν, ἀποπτύσαντες τὴν ἀρχαίαν πρὸς τὸν ἀποστολικὸν θρόνον ἀγάπην καὶ εὐπείθειαν, οὔτε ἐπιστολὰς παρ' αὐτοῦ δέχονται οὔτε πρὸς τοὺς ἀποκρισιαρίους αὐτοῦ θέλουσι νὰ κοινωνήσωσιν. Ἂν δὲν ὑπῆρχεν, ἐξηκολούθει ὁ πάπας, ἡ σύνεσις καὶ ἡ πρὸς ἡμᾶς τε καὶ τοὺς ἡμετέρους φιλία, ὁ χωρισμὸς τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἤθελε βεβαίως ἐξακολουθήσει, ἡ δὲ μνήμη τῆς προτέρας οἰκειότητος ἐξαφανισθῆ. Ἵνα ἐπέλθῃ δὲ ἡ ποθουμένη συνδιαλλαγή, ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων νὰ ἀναγνωρίσῃ ὁ ἡμέτερος συνάδελφος, ὁ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης, τὸ πρωτεῖον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου καὶ νὰ ἀποδώσῃ αὐτῷ τὰς μη-

[1] Οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Ἑρρίκου Δ΄ ἀλλ' ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἑρρίκου Ε΄ ᾐχμαλωτίσθη ὁ πάπας Πασχάλιος Β΄. Οὗτος διαδεξάμενος τῷ 1099 τὸν Γρηγόριον Ζ΄ εἰς τὸν παπικὸν θρόνον ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ΄ περὶ φεουδαλικῆς **περιβολῆς** (investitura) ἀγῶνα, ἐξήγειρε μάλιστα τὸν υἱὸν Ἑρρῖκον κατὰ τοῦ πατρός, ὅστις ἐτελεύτησε τῷ 1106. Ἀλλ' ὁ κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τοῦ πάπα συμμαχήσας υἱὸς βασιλεὺς Γερμανῶν Ἑρρῖκος Ε΄ ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τοῦ πάπα ἀγῶνα τοῦ πατρὸς καὶ στρατεύσας εἰς τὴν Ἰταλίαν συνέλαβεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Πέτρου ἐν Ρώμῃ (1111) τὸν πάπαν μετὰ 22 καρδιναλίων καὶ ὑπεχρέωσε μάλιστα τὸν Πασχάλιον Β΄ νὰ χρίσῃ αὐτὸν αὐτοκράτορα (ἡ χρῖσις καὶ ἡ ἀνάρρησις τῶν γερμανῶν βασιλέων εἰς αὐτοκράτορας Ρωμαίων ἔδει νὰ τελῆται πάντοτε ἐν Ρώμῃ). Ἀλλ' ὁ πάπας ἐν συνόδῳ συγκροτηθείσῃ ἐν τῇ ἐν Ρώμῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ Λατερανοῦ ἐκήρυξε τὰ γενόμενα ἄκυρα, ὡς ὑπὸ τῆς βίας ἐπιβληθέντα.

τροπόλεις καὶ ἐπαρχίας ὅσαι ὑπήγοντο εἰς αὐτὸν ἔκπαλαι. Μόνον δὲ ἀφοῦ τὰ μέλη ἑνωθῶσι μετὰ τῆς κεφαλῆς θέλουσιν ἐξομαλισθῆ καὶ αἱ περὶ τὸ δόγμα καὶ τὰ ἔθιμα ὑφιστάμεναι μεταξὺ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων διαφοραί, ὅπερ ἀδύνατον, ἐνόσῳ ἡ μία ἐκκλησία δὲν ἀναγνωρίσῃ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἄλλης». Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἔμελλε νὰ συνέλθῃ σύνοδος κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἑπομένου ἔτους. Ἀλλ' ἦτο πρόδηλον ὅτι πᾶς συμβιβασμὸς ἦτο ἀκατόρθωτος. Ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία δὲν ἠρνεῖτο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ πρωτεῖον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, διὰ τοῦ πρωτείου ὅμως ἐνόει τὴν ἁπλῆν προεδρίαν· ὁ δὲ πάπας, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιστολῆς του, ἀπῄτει εὐπείθειαν καὶ ὑπακοὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὅ ἐστιν ἠξίου νὰ λάβῃ ἐπ' αὐτῆς κυριάρχου ἐξουσίαν.

Τοιοῦτό τι οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων βασιλέων ἠδύνατο νὰ ἀποδεχθῇ καὶ ὀλιγώτερον πάντων τῶν ἄλλων ὁ Ἀλέξιος, ὅστις κάλλιστα ᾐσθάνετο ὅτι, ἀργούντων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τῶν ἄλλων ἠθικῶν ἐλατηρίων, ἡ θρησκευτικὴ ἀνεξαρτησία ἦτο ἀπαραίτητος εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἵνα διατηρήσῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτονομίαν. Ὅθεν αἱ μεταξὺ Πασχαλίου Β' καὶ Ἀλεξίου διαπραγματεύσεις δὲν ἐξηκολούθησαν, ὡς φαίνεται, ἢ τοὐλάχιστον εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν πρακτικὸν ἀποτέλεσμα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπεβίωσαν ἀμφότεροι ὁ μὲν Πασχάλιος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1118, ὁ δὲ Ἀλέξιος κατ' Αὔγουστον.

Ἐν γένει τὸ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν πολίτευμα τοῦ Ἀλεξίου δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόδειγμα τοῦ πῶς ἐνόει ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἐξουσιῶν σχέσιν. Κατ' ἀρχὴν ὁ Ἀλέξιος ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία ἔχουσιν ἰδίαν ἑκατέρα ὑπόστασιν αὐτοτελῆ καὶ ἀνεξάρτητον, καὶ ὥρισε τὴν ἀρχὴν ταύτην διαρρήδην διὰ τῆς ΚΖ' αὐτοῦ νεαρᾶς ἀποφηνάμενος· «τὰ μέντοι ψυχικὰ ἅπαντα καὶ αὐτὰ δὴ τὰ συνοικέσια παρὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων ὀφείλουσι κρίνεσθαί τε καὶ ἐκβιβάζεσθαι». Ἐν τῇ πράξει ὅμως πολλάκις ἐξετράπη τῆς ἀρχῆς ταύτης, εἴτε ἐξ εὐλόγου ἀνάγκης εἴτε διὰ τὴν φυσικὴν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας ῥοπὴν πρὸς τὴν κατάχρησιν. Ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπέμβασις τῆς βασιλείας εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐξηγεῖται παρ' ἡμῖν καὶ δικαιολογεῖται μέχρι τινὸς ἐκ τούτου, ὅτι, ὡς καὶ ἄλλοτε διὰ μακρῶν εἴπομεν, τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα συνεδέετο παρ' ἡμῖν ἀναποσπάστως μετὰ τοῦ ζητήματος τῆς πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἵνα δὲ περιορισθῶμεν ἐνταῦθα εἰς τὰς περιστάσεις μόνου τοῦ Ἀλεξίου, ἐρωτῶμεν ἂν ἦτο δυνατὸν οὗτος ν' ἀδιαφορήσῃ εἴτε πρὸς τὰς ἐνεργείας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας εἴτε πρὸς τὰς αἱρέσεις αἵτινες ἔσωθεν ἢ ἔξωθεν ἠγωνίζοντο νὰ φθείρωσι τὴν ὀρθοδοξίαν. Ὅθεν ἐξ ἀνάγκης συνεζήτει πρὸς τὸν πάπαν περὶ τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διαφωνίας, κατεδίκασε τὴν ἀπὸ δυσμῶν ἐνσκήψασαν αἵρεσιν τοῦ Ἰωάννου Ὑπάτου τοῦ ἐπιλεγομένου Ἰταλοῦ, καθήρεσε τῷ 1084 τὸν πατριάρχην Εὐστράτιον Γαρίδην, ὅστις γενόμενος τῷ 1081 διάδοχος τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ καὶ ἀμαθὴς ὢν καὶ ἀνόητος εἶχε, φαίνεται, ἀποπλανηθῆ ὑπὸ τῆς αἱρέσεως ἐκείνης· συνεζήτει πρὸς τὸν μοναχὸν Νεῖλον, ὅστις ἀποδεξάμενος τὴν αὐτὴν πλάνην παρέσυρεν εἰς αὐτὴν πολλὰς γυναῖκας· καὶ ἐπὶ πᾶσι προσεπάθησε νὰ μεταπείσῃ τὸν αἱρεσιάρχην τῶν Βογομίλων· ἀλλὰ τὴν ὁριστικὴν καταδίκην τοῦ τε Νείλου καὶ τοῦ ἰατροῦ Βασιλείου παρέπεμψεν ὁ Ἀλέξιος εἰς τὴν σύνοδον. Ἀφ' ἑτέρου δὲν θέλομεν ἀρνηθῆ ὅτι ἐνίοτε ἐπενέβη ἄνευ οὐδενὸς λόγου, ὡς ἔπραξεν ἐπὶ παραδείγματος ἐπιτρέψας δι' ἰδίου προστάγματος, παρὰ τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κεκανονισμένα, γάμον μεταξὺ δύο συγγενῶν εἰς ἕκτον βαθμόν (1). Ἀλλ' ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι τὰ γεγονότα ταῦτα ἦσαν ἐξαιρέσεις, ἐξ ὧν οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ

(1) Ὡς γνωστόν, ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία μόνον ἐν τῇ ἀπὸ κηδεστίας οὐχὶ τῇ ἐξ αἵματος συγγενείᾳ ἐπιτρέπει τὸ συνοικέσιον ἐν ἕκτῳ βαθμῷ συγγενείας.

ἐξαγάγῃ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀρχηγὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ βασιλεύς. Αἱ ἐξαιρέσεις ἐκεῖναι, τὸ μὲν εὔλογοι τὸ δὲ παράλογοι, οὐδέποτε ἴσχυσαν νὰ ἀνατρέψωσι τὴν παρ' ἡμῖν ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασαν καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατοῦσαν ἀρχὴν τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία τοῦ Ἀλεξίου μία τῶν μακροτέρων, τῶν κατ' ἐπιφάνειαν λαμπροτέρων καὶ τῶν πράγματι ὀλεθριωτέρων τῆς ὅλης μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας. Ἐξ ὅλων τῶν προκατόχων του μόνος ὁ Ἰουστινιανὸς διεξήγαγε τὴν ἀρχὴν ἐπὶ ἔτη 38, ἤτοι ὅσον καὶ ὁ Ἀλέξιος. Οὐδ' αὐτὸς δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠξιώθη τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ἴδῃ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας γονυκλιτοῦντας ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅπως ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξίου, καὶ ἀναγνωρίζοντας τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ κυριαρχίαν. Ἀλλὰ τὸ πρόσχημα τοῦτο τῆς μεγαλειότητος ἐκάλυπτεν ἀσθένειαν δεινήν, προερχομένην ἐξ ἀφορμῶν ἐν μέρει μὲν ἀρχαίων, ἐν μέρει δὲ προσφάτων καὶ ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἀλεξίου παραχθεισῶν. Ἡ πλημμελὴς κοινωνικὴ κατάστασις, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε πολλάκις περιεγράψαμεν, ἦτο νόσος ἀρχαία, ἣν εἰς μάτην ἠγωνίσθησαν νὰ θεραπεύσωσιν οἱ βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως· ὅθεν οὐδ' ὁ Ἀλέξιος δύναται νὰ λογισθῇ ἕνεκεν αὐτῆς ὑπεύθυνος, ἂν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ηὔξησε τὸ κακὸν ἀντὶ νά το ἐλαττώσῃ διὰ νέων πρὸς τὰ μοναστήρια παραχωρήσεων καὶ ἰδίως διὰ τῆς πλήρους ἀτελείας τῆς ἐπιτραπείσης εἰς τὰ μοναστήρια τῆς Πάτμου καὶ τοῦ Ἄθωνος. Γνωρίζει δὲ ἤδη ὁ ἀναγνώστης τὰς οὐδὲν ἧττον ὀλεθρίας θυσίας εἰς ἃς καθυπεβλήθη ὁ Ἀλέξιος πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς καὶ τοὺς Πισάτας.

Ἀλλ' ἂν ἔπταισε καθ' ὅλα ταῦτα ὑπείκων εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ ἢ εἰς τὴν πίεσιν τῶν πολιτικῶν περιστάσεων οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι, παραλαβὼν τὴν διοίκησιν παραλυθεῖσαν ἐπὶ ἔτη ὅλα πεντήκοντα, ἠνώρθωσεν αὐτὴν μετὰ θαυμαστῆς δραστηριότητος, ὅτι ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος στρατοὺς καὶ πόρους, ὅτι ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν θάρρος καὶ πεποίθησιν, ὅτι ἠξιώθη τῆς τιμῆς τοῦ νὰ καταβάλῃ ἐπανειλημμένως τοὺς φοβερωτέρους τῶν μαχητῶν τῆς Δύσεως, ὅτι ἐκυβέρνησε τὸ σκάφος τῆς πολιτείας μετὰ πλείστης συνέσεως καὶ δεξιότητος, ἐν τῷ μέσῳ τῆς δεινοτέρας θυέλλης ἥτις μετὰ τοσαύτας ἄλλας ἐνέσκηψέ ποτε εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος καὶ ὅτι, ἂν δὲν ἀνέκτησεν οὐδὲν σχεδὸν τῶν προαπολεσθέντων, διετήρησεν ὅμως ἀκέραια ὅσα παρέλαβε καὶ εἰς πολὺ βελτίονα κατάστασιν παρέδωκεν αὐτὰ τῷ διαδόχῳ. Οἱ δυτικοὶ ἀπεκάλεσαν αὐτὸν ψεύστην, δόλιον, ἐπίβουλον, ἐπίορκον. Δὲν ἀξιοῦμεν βεβαίως νὰ παραστήσωμεν τὸν ἄνδρα ὡς τύπον εἰλικρινείας καὶ εὐθύτητος· ἀλλ' ὅσοι ἐμελέτησαν τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ἔστω καὶ μικρόν, γινώσκουσιν ὅτι πανταχοῦ καὶ πάντοτε οἱ κυβερνῆται τῶν ἐθνῶν δὲν δύνανται νὰ κριθῶσι κατὰ τοὺς κανόνας τῆς κοινῆς ἠθικῆς. Τὰ μεγάλα τῶν ἐθνῶν συμφέροντα καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν πολεμίων αὐτῶν ἠνάγκασαν ἀείποτε καὶ αὐτοὺς τοὺς χρηστοτέρους τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν νὰ λοξοδρομήσωσιν, ἵνα κατισχύσωσι μὲν τῶν ἀντιπάλων, ἐπιτύχωσι δὲ τὴν κοινὴν σωτηρίαν. Μήπως οἱ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως δὲν ἐπεβούλευσαν ἀναφανδὸν αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ δὲν παρεβίασαν ἐπανειλημμένως τὰς συνθήκας αὐτῶν καὶ τοὺς ὅρκους; Τί παράδοξον λοιπὸν ἂν καὶ ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀνεδείχθη πρὸς αὐτοὺς εἰλικρινέστερος; Ἐὰν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Νίκαιαν, εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅτι δὲν ἤθελον ἀποδώσει αὐτῷ τὴν πόλιν· καὶ ἂν ἔπεμπε στρατοὺς ἐπὶ στρατῶν καὶ στόλους ἐπὶ στόλων εἰς Συρίαν, ἤθελεν ἐξαντλήσει τοὺς πόρους τοῦ κράτους χάριν ἀλλοτρίων συμφερόντων. Διότι αὗται εἶναι αἱ δύο μόναι κατηγορίαι τὰς ὁποίας δύνανται ὁπωσοῦν εὐλόγως νὰ ἐκφέρωσι κατ' αὐτοῦ οἱ δυτικοί· ὅτι προλαβὼν κατέλαβε τὴν Νίκαιαν δι' ἰδίας φρουρᾶς καὶ ὅτι δὲν ἐπέμεινε στέλλων ἢ ἄγων ἐπικουρίας

εἰς Συρίαν. Πάντα δὲ τὰ λοιπὰ εἶναι καθαραὶ συκοφαντίαι καὶ δὲν δύνανται σπουδαίως νὰ ἐπαναληφθῶσι μάλιστα ἐνώπιον τῆς σκανδαλώδους ἐπιορκίας τοῦ Βαλδουίνου, τοῦ Βοημούνδου καὶ τοῦ Ταγκρέδου. Ἀλλά, λέγουσι, καὶ αὐτὴ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εἰρήνη ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὑποκριτὴν κατὰ τὴν ἐσχάτην τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὥραν. Ναί, ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὑποκριτήν ἐὰν ὑπάρχῃ ὅμως περίστασις καθ' ἣν ὁ Ἀλέξιος ἔπραξεν ὅ,τι ὤφειλε νὰ πράξῃ εἶναι ἡ περίστασις καθ' ἣν ἡ βασίλισσα Εἰρήνη ἐξήνεγκε κατ' αὐτοῦ τὴν βλάσφημον ἐκείνην κατηγορίαν.

Θέλομεν ἱστορήσει τὰ περὶ τούτου κατὰ τὸν Νικήταν Ἀκομινᾶτον τὸν Χωνιάτην, τοῦ ὁποίου ἡ χρονικὴ διήγησις ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἀπολήγουσα εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι ὡς πρὸς τὸ ὑπόλοιπον τῆς παρούσης περιόδου μέρος ἡ κυριωτάτη ἡμῶν ἑλληνικὴ πηγή. Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος εἶχε τρεῖς υἱοὺς καὶ τέσσαρας θυγατέρας. Ἐκ τῶν υἱῶν ὁ πρεσβύτερος ἦτο ὁ Ἰωάννης ἐκ τῶν θυγατέρων δὲ πρώτη ἦτο ἡ γνωστὴ εἰς ἡμᾶς Ἄννα Κομνηνή, ἥτις μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ πρώτου αὐτῆς μνηστῆρος Κωνσταντίνου Δούκα εἶχε συζευχθῆ τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, υἱὸν τοῦ περιφανοῦς στρατηγοῦ, ὃν εἴδομεν διαπρέψαντα ἐπὶ Ρωμανοῦ Διογένους κατὰ τῶν Τούρκων καὶ βραδύτερον στασιάσαντα μὲν κατὰ τοῦ Βοτανειάτου, καταστροπωθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου. Ἡ Ἄννα ἦτο τὸ πρωτότοκον τέκνον τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἐπειδὴ διεκρίνετο οὐ μόνον ἐπὶ τῇ παιδείᾳ αὐτῆς ἀλλὰ καὶ ἐπὶ φιλαρχίᾳ, ἠξίου νὰ κληρονομήσῃ αὐτὴ τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ συζύγου Νικηφόρου καὶ εἶχεν εἰς τοῦτο συναρωγὸν τὴν μητέρα Εἰρήνην. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος προετίμα τὸν υἱὸν Ἰωάννην, καὶ εὐλόγως τῇ ἀληθείᾳ. Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει νενομισμένα ἡ διαδοχὴ τῆς βασιλείας μετέβαινεν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν εἰς δὲ τὰς θυγατέρας καὶ τοὺς συζύγους αὐτῶν μόνον ὁσάκις ἢ δὲν ὑπῆρχεν υἱὸς ἢ ὁ υἱὸς ἦτο ἀνήλικος. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ὅσας συκοφαντίας καὶ ἂν ἐπεσώρευεν ἡ Εἰρήνη κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ἰωάννου, διαβάλλουσα αὐτὸν ἐλεεινῶς ὡς προπετῆ καὶ ἀκόλαστον, ὅσους ἐπαίνους καὶ ἂν ἔλεγεν ὑπὲρ τοῦ Βρυεννίου, ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ἤξευρε, τὰ δὲ πράγματα ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ μαρτυρήσωσιν, ὅτι ὁ μὲν Ἰωάννης ἠδύνατο νὰ ἀναδειχθῇ εἷς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὁ δὲ Βρυέννιος ἦτο ἀνὴρ μετριώτατος. Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος ἀπένειμε μὲν ἐξαίρετα εὐνοίας δείγματα εἰς τὴν Ἄνναν, τιμήσας αὐτὴν πρὸς τοῖς ἄλλοις Καισάρισσαν, ἠγωνίσθη ὅμως ἐνταυτῷ νὰ πείσῃ τὴν Εἰρήνην ὅτι ζητεῖ ἄτοπα. Καὶ ἐπειδὴ ἔβλεπεν αὐτὴν ἐπιμένουσαν, δὲν ἤθελε δὲ νὰ προσθέσῃ εἰς τὰς ἄλλας τοῦ κράτους δυσχερείας τὴν πρὸς τὴν σύζυγον διένεξιν, τῇ εἶπεν ὅτι θέλει σκεφθῇ. Ὁ ἱστορῶν ταῦτα Νικήτας παρατηρεῖ ὅτι ἦτο κρυψίνους ὁ ἀνὴρ καὶ δὲν ἀπεκάλυπτεν εὐχερῶς τὸ τί εἶχε σκοπὸν νὰ πράξῃ. Ἀλλ' ἐρωτῶμεν ἂν τοῦτο δὲν δύναται νὰ λογισθῇ ὡς μία τῶν ἀρετῶν τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ἐν μέσῳ τῶν ποικίλων περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὑρίσκετο, ἰδίως δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὅταν τελευταῖον ἐπλησίασεν ἡ ὥρα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὁ υἱός του Ἰωάννης, λαβὼν τὴν μητέρα εἰσῆλθεν εἰς τὸν κοιτῶνα τὸν πατρικὸν καὶ ἔλαβε παρὰ τῆς χειρὸς τούτου τὸν σφραγιστῆρα δακτύλιον. Ἀθροίσας δὲ πάντας τοὺς φίλους, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀδελφὸν Ἰσαάκιον, ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ πλήθους αὐτοκράτωρ. Τότε ἡ βασιλὶς Εἰρήνη, ἀφοῦ προέτρεψε τὸν Βρυέννιον νὰ ἁρπάσῃ τὴν βασιλείαν καὶ αὐτὸς δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο, προσῆλθε μετὰ κραυγῶν καὶ δακρύων εἰς τὴν κλίνην τοῦ ψυχορραγοῦντος Ἀλεξίου καὶ ἤρχισε νὰ καταβοᾷ τοῦ υἱοῦ κλέψαντος τὴν βασιλείαν ἔτι ζῶντος τοῦ πατρὸς καὶ νὰ ἀπαιτῇ τὴν ἕνεκα τούτου τιμωρίαν του [1]. Ὁ δὲ μόλις ἀναπνέων

---

[1] Πάντα ταῦτα τὰ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀνόδου τοῦ Ἰωάννου εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον

ἤδη ὑπεδέχθη τὴν γυναῖκα διὰ βεβιασμένου μειδιάματος καὶ παρετήρησεν αὐτῇ ὅτι δὲν εἶναι ὥρα νὰ κινῇ λόγους περὶ ἀρχῆς, ἐνῷ μόλις τῷ μένουσιν ὀλίγαι στιγμαὶ ἵνα ἐξιλεώσῃ τὸ θεῖον ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν αὐτοῦ. Καὶ εἰς ταύτην τοῦ μετ' ὀλίγον ἐκπνεύσαντος συζύγου αὐτῆς τὴν ἀπάντησιν ἡ γυνὴ ἐκείνη δὲν εὗρέ τι ἄλλο εὐλογώτερον καὶ εὐπρεπέστερον ν' ἀποκριθῇ εἰμὴ τούτους τοὺς πικροὺς λόγους· «Ὦ ἄνερ, καὶ ζῶν παντοίαις μεθοδίαις ἐκέκασο, ἀντίφθογγον τὴν γλῶτταν πλουτῶν τοῖς νοήμασι, καὶ νῦν δὲ ὡσαύτως τοῦ βίου ἀπαλλαττόμενος ἀμεταπτώτως ἔχεις οἷς καὶ πρῴην προσέχεισο». Καὶ ὅμως ὁ Γίββων βεβαιοῖ ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι ἠδύναντο νὰ χαραχθῶσιν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀλεξίου ὡς χαρακτηρίζοντες τὸν ὅλον αὐτοῦ βίον, ἐνῷ μετ' ὀλίγον ἐγκωμιάζει ἀφειδῶς καὶ δικαίως τὰς ἀρετὰς τοῦ Ἰωάννου ἐκείνου, ὅστις τοσοῦτον ὑπὸ τῆς μητρὸς κατατρεχόμενος δὲν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν εἰμὴ χάρις εἰς τὴν σύνεσιν καὶ τὴν καρτερίαν τοῦ πατρός του. Ὁποῖος δέ τις ἦτο ὁ Βρυέννιος, ὃν ἡ Εἰρήνη ἤθελε νὰ προτιμήσῃ τοῦ Ἰωάννου, ἐξάγεται ἐκ τῆς γνώμης ἣν εἶχε περὶ αὐτοῦ ἡ ἰδία αὐτοῦ σύζυγος, ἥτις ἠγανάκτει διότι ἡ φύσις κατὰ λάθος ἐσχημάτισεν αὐτὴν μὲν γυναῖκα, ἐκεῖνον δὲ ἄνδρα, καὶ ἐξέφραζε τοῦτο, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Νικήταν, διὰ τρόπου ὅστις ἦτο βεβαίως εἰκονικώτατος, ἀλλὰ δὲν ἐξεδήλου τῇ ἀληθείᾳ πολλὴν ἐκ μέρους αὐτῆς περὶ τοὺς λόγους κοσμιότητα. Ὁ Νικηφόρος οὗτος Βρυέννιος δὲν ἀπέβη μνήμης ἄξιος εἰμὴ διὰ τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ τὴν ἐπιγεγραμμένην «ἱστοριῶν βιβλία Δ'», εἰς ἣν πολλάκις ἀναφέρεται ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐν τῇ Ἀλεξιάδι καὶ ἥτις δύναται νὰ λογισθῇ ὡς εἰσαγωγή τις εἰς τὴν Ἀλεξιάδα, διότι πραγματεύεται τὰ περὶ Κομνηνῶν καὶ ἰδίως τοῦ Ἀλεξίου, μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως αὐτοῦ.

Πρὶν ἢ τελειώσωμεν ὅσα ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς μακρᾶς καὶ πολυειδῶς ἀξιομνημονεύτου ταύτης βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου μὴ λησμονήσωμεν νὰ ἀναφέρωμεν τὰς φημιζομένας σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν ρωσικὴν μοναρχίαν. Ὁ Ἀλέξιος, λέγουσι, βλέπων ἑαυτὸν δεινῶς ἀπὸ δυσμῶν κινδυνεύοντα, ἀπεφάσισε νὰ συνδεθῇ ὅσον ἐνδέχεται στενώτερον μετὰ τοῦ μεγάλου δουκὸς Βλαδιμήρου Β', καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψεν αὐτῷ περὶ τῷ 1116 διὰ τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου, παρεκτὸς πολυτίμων δώρων, τὸ στέμμα, τὴν χρυσῆν ἅλυσιν καὶ τὸν αὐτοκρατορικὸν μανδύαν τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου [1]. Ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου ἔστεψε τὸν Βλαδίμηρον Β' ἐν τῇ κατὰ τὸ Κίεβ

ἔρχονται πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν ὅσα ἐρρήθησαν ἐν προτέρᾳ σημειώσει ὑφ' ἡμῶν, ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶναι ἀκριβὲς ὅτι ζῶντος τοῦ Ἀλεξίου ἦν αὐτῷ **συμβασιλεὺς** εἷς τῶν υἱῶν αὐτοῦ ὁ λεγόμενος ἐν τῇ ὀρκωμοσίᾳ τοῦ Βοημούνδου **πορφυρογέννητος Βασιλεύς**, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ διάδοχος τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὴν τότε ἀντίληψιν καὶ ἔκφρασιν τὴν φραγκικήν.

[1] Ὁ Βλαδίμιρος Β' 1113—1125 ὁ Μονομάχος υἱὸς τοῦ ρώσου μεγάλου ἡγεμόνος τοῦ Κιέβου Βεσσοβίδου, ἔγγονος ἑνὸς τῶν υἱῶν Βλαδιμήρου Α', ἦν κατὰ τὰς ρωσικὰς παραδόσεις ἔγγονος τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου. Αὕτη ἡ μὴ ἀναφερομένη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων μεσαιωνικῶν χρονογράφων εἴδησις καθίσταται πιθανὴ ἔκ τε τοῦ εἰς τὸν Βλαδίμηρον Β' δοθέντος ἐπωνύμου (Μονομάχος) καὶ ἐκ τῆς τῶν ὡς ἀνωτέρω ἱστορουμένων περὶ τῆς εἰς τὸν Βλαδίμηρον ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Α' ἀποστολῆς τοῦ στέμματος, τῆς χρυσῆς ἀλύσεως καὶ τοῦ μανδύου τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου. Σημειωτέον δὲ ὅτι κατὰ τὰς ρωσικὰς παραδόσεις ἡ πρὸς τὸν Βλαδίμηρον Β' φιλοφρονεστάτη τοῦ Ἀλεξίου πολιτεία δὲν ὑπηγορεύθη ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ἣν ᾐσθάνετο οὗτος νὰ υνδεθῇ στενώτερον πρὸς τὸν ρῶσον ἡγεμόνα διὰ τὸν ἀπὸ δυσμῶν κίνδυνον, ἀλλὰ διότι ὁ Βλαδίμηρος εἶχεν ἐπιχειρήσει πόλεμον κατὰ τοῦ Ἀλεξίου πέμψας μάλιστα στρατὸν εἰσβολῆς εἰς Θρᾴκην. Διὰ τῶν εἰρημένων δώρων, κατὰ τὰς ρωσικὰς πάντοτε παραδόσεις, ὁ Ἀλέξιος ἠθέλησε νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν ρῶσον ἡγεμόνα. Αἱ ρωσικαὶ παραδόσεις μεταξὺ τῶν πρὸς τὸν Βλαδίμηρον Β' δώρων τοῦ Ἀλεξίου ἀναφέρουσι καὶ ποτήριον ἐκ σαρδίου λίθου ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου κληροδοτηθὲν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας Ρώμης καὶ Βυζαντίου, τὸ στέμμα καὶ θρόνον χωρὶς νὰ ἀναφέρωσι περὶ ἰδιαιτέρο

ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ἀνηγόρευσεν αὐτὸν Τσάρ (1). Ἀλλ' ὁ Βλαδίμηρος ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ νὰ φέρωσι τὸ αὐτοκρατορικὸν ἐκεῖνο στέμμα, ἵνα μὴ κινήσωσι τὸν φθόνον καὶ τὴν ἔχθραν τῶν ἄλλων ρώσων ἡγεμόνων. Ταῦτα πάντα ὅμως οὐδεὶς τῶν συγχρόνων ἱστόρησε. Κατὰ πρῶτον δὲ ἀναφέρονται ἔν τινι ρωσικῇ χρονογραφίᾳ συνταχθείσῃ ἐπὶ τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Ρωσίας Ἰωάννου Βασιλειάδου τοῦ Φοβεροῦ,

---

στέμματος καὶ μανδύου τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου. Ἐν τούτοις θεωρεῖται σήμερον βέβαιον ὅτι τὸ ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Μόσχας δεικνύμενον στέμμα καὶ θρόνος τοῦ Βλαδιμήρου Μονομάχου ἀνήκουσιν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, εἰς τοὺς μεγάλους ἡγεμόνας ἢ καὶ εἰς τοὺς τσάρους τῆς Μόσχας, ὧν ἡ πολιτικὴ τὰ κειμήλια ταῦτα ἤθελε νὰ ἀναγάγῃ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Βλαδιμήρου Β' (ἰδὲ Rambeau Histoire de la Russie σ. 84.)

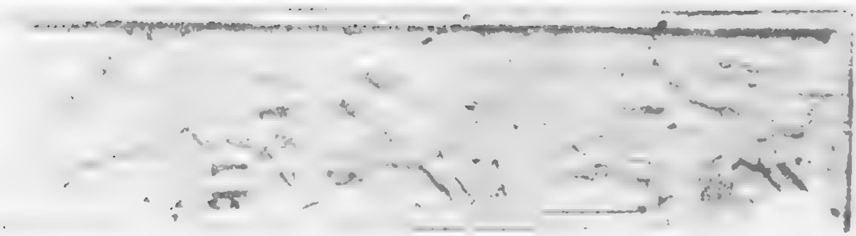
(1) Ὅτι ὁ Ἐφέσου ἀνηγόρευσε τὸν Βλαδίμηρον τσὰρ εἶναι πάντως ἀπίθανον. Οὐδεὶς τῶν μεγάλων ἡγεμόνων τοῦ Κιέβου προσέλαβε τὴν τιμητικὴν προσωνυμίαν τσάρ, ἣν εἶχεν, ὡς εἴδομεν, ὁ Συμεὼν ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων περὶ τὰ τέλη τοῦ 9ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 10ου αἰῶνος, τσάρ, οὗ ὁ ἀρχαῖος τύπος κζάρ (=καῖσαρ). Πρῶτον δὲ ὁ μέγας ἡγεμὼν (βελίκοϊ κνιάζ) τῆς Μόσχας Ἰβὰν Γ', μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1480 κατάλυσιν τῆς ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ρωσίᾳ ἀρχῆς τῶν Μογγόλων τῆς «χρυσῆς» λεγομένης «ὀρδῆς» ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν Τσὰρ μόνον ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ξένους σχέσεσιν, οὐχὶ δὲ ἐν αὐτῇ τῇ Ρωσίᾳ. Ὡς τσὰρ ἐστέφθη τῷ 1547 πρῶτος ὁ Ἰβὰν Δ' (τέταρτος ὡς μέγας ἡγεμών, ὡς τσὰρ δεύτερος μετὰ τὸν Ἰβὰν Γ'). Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ἐτύμου τοῦ ὀνόματος ἐξηνέχθησαν πολλαὶ γνῶμαι· ἰσχυρίσθησάν τινες ὅτι ἡ λ. ἦν σλαυικὴ σημαίνουσα τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα, ἄλλοι δὲ πλανηθέντες ἐκ τῆς προσωνυμίας τῶν μογγόλων χάνων τῆς «χρυσῆς ὀρδῆς», οἵτινες καὶ αὐτοὶ προσωνυμοῦντο τσάροι, ἐνόμισαν ὅτι ἡ προσωνυμία ἦν καταγωγῆς ἀσιατικῆς καὶ ἡμεῖς δὲ πλανηθέντες ἐκ τοῦ παρὰ Κτησίᾳ ὀνόματος τῆς βασιλίσσης Σκυθῶν Ζαρίνης εἴχομεν ἐκδηλώσει ὁμοίαν εἰκασίαν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἱστορίᾳ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Ἀλλ' ὑπ' ἀκριβεστέρας μελέτης καὶ γνώσεως τῶν πραγμάτων ἐπείσθημεν ὅτι πᾶσαι αἱ γνῶμαι αὗται καὶ εἰκασίαι ἦσαν πλημμελεῖς. Τὸ τσὰρ τὸ ρωσικόν, ὅπως τὸ βουλγαρικόν, ὅπως καὶ τὸ ἀραβοπερσικὸν καϊσὰρ καὶ τὸ γερμανικὸν Kaiser), προῆλθεν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου τοῦ λατ. Caesar, ἐκ τοῦ καῖσαρ δηλονότι, οὐχὶ ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ λατ. caesar) c'sar (παρὰ Πολωνοῖς ὁ τσάρος τῆς Ρωσίας καλεῖται κζάρ). Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν τῇ σλαυικῇ μεταφράσει τῆς Βίβλου τὸ ἑλλην. βασιλεὺς μεταφράζεται πάντοτε διὰ τοῦ τσάρ, ἐνῷ τὸ καῖσαρ τοῦ Εὐαγγελίου ὡς ὄνομα τοῦ ρωμαίου αὐτοκράτορος λέγεται Kaesar, ὅπως καὶ ἐν τῇ γερμανικῇ λέγεται ἁπλῶς caisar. Ἀλλ' ἡ διαφορὰ αὕτη προῆλθεν ἐκ τῆς παρὰ τῷ λαῷ ἐν χρήσει κοινῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος ἐν τῇ μεταπτώσει εἰς τσὰρ καὶ τῆς παρὰ τοῖς λογίοις γνωστῆς ἐννοίας τοῦ καῖσαρ. Ἄλλως τε ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις σλαυικοῖς χειρογράφοις ὁ τύπος τοῦ τσὰρ εἶναι «cesar» καὶ «c'sar». Ἐπαναλαμβάνομεν λοιπὸν ὅτι τὸ ὄνομα τσὰρ οὐδεὶς ρῶσος μέγας ἡγεμὼν Νοβογορόδου, Βλαδιμίρ, Κιέβου ἢ Μόσχας, ἢ ἄλλων πολλῶν ἡγεμονιῶν ρωσικῶν, εἰς ἃς διῃρέθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 11 αἰῶ.ος τὸ μέγα καὶ ἑνιαῖον ρωσικὸν κράτος τοῦ Βλαδιμίρου Α' καὶ τοῦ Ἱεροσλάβου (ἢ Γιαροσλαύου) ἔφερε τὴν προσωνυμίαν τσάρ. Καὶ αὐτοὶ οἱ μεγάλοι ἡγεμόνες τῆς κατὰ τὸν 13 αἰῶνα ἱδρυθείσης μεγάλης ἡγεμονίας τῆς Μόσχας, ἥτις καταστᾶσα ἰσχυροτάτη ἥνωσεν ἁπάσας τὰς ρωσικὰς ἡγεμονίας ὑπὸ τὴν τῆς Μόσχας (τῶν Μοσχοβιτῶν, ἐξ οὗ τὸ Μοσκὼφ τῶν Τούρκων καὶ τὸ ἡμέτερον Μόσκοβος) καὶ παρήγαγε τὸ ἑνιαῖον ρωσικὸν κράτος τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐκαλοῦντο ἁπλῶς μεγάλοι ἡγεμόνες (ἢ ὅπως εἴθισται παρ' ἡμῖν, κατὰ Φράγκους, νῦν μεγάλοι δοῦκες). Καὶ αὐτὸς ὁ Συμεὼν ὁ ὑπερήφανος (Γόρδυϊ) τῆς Μόσχας (1340-1359) ὁ πρωτοςλαβὼν τὴν πομπώδη προσωνυμίαν «μέγας ἡγεμὼν πασῶν τῶν Ρωσιῶν» ἤτοι πασῶν=τῶν ρωσικῶν κατὰ μέρος ἡγεμονιῶν, ἐνῷ ὑπῆρχον ἔτι πολλαὶ ἡγεμονίαι ρωσικαί τε καὶ μογγολικαὶ ἀνεξάρτητοι ἐν Ρωσίᾳ, ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν τσάρ. Τοὐναντίον δὲ παραδόξως τὴν προσωνυμίαν ταύτην ἔφερον οἱ μεγάλοι χάνοι τῆς ἀνατολικῆς Ρωσίας τῆς «χρυσῆς ὀρδῆς» καὶ τῆς Σιβηρίας (οὕτως ὑπῆρχον τσάροι τοῦ Καζάν, τοῦ Ἀστραχάν, τῆς Κριμαίας, τῆς Γεωργίας, τῆς Σιβηρίας), ἐξ ὧν προῆλθε κατὰ τὰ ἄνωθεν εἰρημένα καὶ ἡ πλημμελὴς γνώμη περὶ τῆς ἀσιατικῆς, ὅλως ἀσχέτου πρὸς τὸ Καῖσαρ, καταγωγῆς τοῦ ὀνόματος, καθ' ὅσον μάλιστα ἐπειδὴ οἱ Μοσχοβῖται μεγάλοι ἡγεμονες ἔλαβον τὴν προσωνυμίαν τσὰρ εὐθὺς μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν μογγολικῶν χανάτων καὶ τὴν ὑπὸ τῶν ρώσων ἡγεμόνων κατάκτησιν τῶν χωρῶν αὐτῶν καὶ ἐντεῦθεν ὠνομάσθησαν ὁμοῦ μετὰ

ἤτοι ἐν τῇ ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδι· καὶ ἀναφέρονται ἐν αὐτῇ τε καὶ παρά τισιν ἄλλοις μὲ ταγενεστέροις διὰ πολλῶν καὶ προδήλων μυθευμάτων πεποικιλμένα. Ὅθεν πιθανώτατον νομίζομεν ὅτι ἐπενοήθησαν πρωθυστέρως ἵνα ἀναγάγωσιν εἰς χρόνους ἀρχαίους τὰς βραδύτερον τφόντι παραχθείσας μεταξὺ τῶν δύο ὀρθοδόξων λαῶν φιλικὰς σχέσεις, αἵτινες ἔμελλον τοσοῦτον νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν τύχην τῆς Ἀνατολῆς.

τῶν χωρῶν κληρονόμοι τῆς ἡγεμονικῆς αὐτῶν προσωνυμίας. Εἰς τὴν προσωνυμίαν τσὰρ ἀπὸ τοῦ Πέτρου Α' (1721), ὡς ἐρρήθη ἀνωτέρω, προσετέθη καὶ ἡ τοῦ imperator, ἣν ἔφερον ἐν Εὐρώπῃ ἕως τότε μόνον οἱ τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους αὐτοκράτορες. (Ἡ ἡγεμονὶς σύζυγος τοῦ τσὰρ μέχρι τοῦ Πέτρου Α' ἐλέγετο ἁπλῶς *τσαρίτσα*, ἀλλ' ἀφοῦ ὁ Πέτρος Α' πρὸς τῷ τσὰρ ἐτιτλοφορήθη καὶ mperator καὶ τῇ προσωνυμίᾳ τῆς τσαρίτσης προσετέθη καὶ ἡ προσωνυμία imperatriza.) Οἱ υἱοὶ τοῦ τσάρου μέχρι τοῦ Πέτρου ἐλέγοντο πάντες *τσάρεβιτς* καὶ αἱ θυγατέρες *τσαρέβναι*. Ἀπὸ τοῦ Πέτρου Α' ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου διακριτικῶς τιτλοφορεῖται *τσεζάρεβιτς* καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ *τσεζαρέβνα*. Παρατηρητέον πρὸς τούτοις ὅτι, ἀφοῦ οἱ μεγάλοι ἡγεμόνες τῆς Ρωσίας ἢ πασῶν τῶν Ρωσιῶν ἐκλήθησαν *τσάροι* ἐγκατέλιπον ὅλως τὴν προτέραν προσωνυμίαν Βελίκοϊ κνιάζ=μεγάλοι ἡγεμόνες ἢ μεγάλοι δοῦκες, ἡ δὲ προσωνυμία αὕτη ἐδίδετο πλέον εἰς πάντα τὰ λοιπὰ μέλη τῆς τσαρικῆς καὶ εἶτα αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, μέχρισοῦ ἐπὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου (1881-1895) Γ' νομοθετικῷ διατάγματι τούτου μεγάλοι ἡγεμόνες ἢ δοῦκες (γερμ. grosfürst. Γαλλ. grand duc) καὶ μεγάλαι δούκισσαι καλοῦνται μόνον οἱ ἔκγονοι καὶ οἱ ἔγγονοι αὐτοκρατόρων, οὗτοι δὲ λέγονται καὶ αὐτοκρατορικαὶ ὑψηλότητες· πέρα τούτων οἱ δισέγγονοι αὐτοκρατόρων λέγονται ἁπλῶς πρίγκιπες βασιλικοῦ αἵματος. Σημειωτέον ὅτι πολὺ πρὶν ἢ οἱ ρῶσοι μεγάλοι ἡγεμόνες τιτλοφορηθῶσι τσὰρ καὶ ἔτι πρότερον πολὺ πρὶν ἢ οἱ μεγάλοι ἄρχοντες τῆς Ρωσίας λάβωσι τὴν προσωνυμίαν ταύτην τὸ ὄνομα τσὰρ ἦν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ρώσοις ἀπὸ τοῦ 10' αἰῶνος. Οὕτω δὲ ἐκάλουν οἱ Ρῶσοι τὸν ἕλληνα βασιλέα Κωνσταντινουπόλεως, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὴν παρ' ἡμῖν *βασιλεύουσαν καλουμένην* πόλιν ἐκάλουν Τσαργράδ=πόλιν Τσάρου, πόλιν βασιλικὴν τοῦ ἕλληνος βασιλέως) εἴτε ὡς ἕδραν τοῦ αὐτοκράτορος εἴτε διότι οὕτω μετέφραζον τὴν παρ' ἡμῖν βασιλεύουσαν πόλιν, ἐκάλουν δὲ ταύτην καὶ Μικλοζιγράδ=μεγάλην πόλιν. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ μέχρι σήμερον παρά τε τοῖς Ρώσοις καὶ παρὰ πολλοῖς σλαυικοῖς λαοῖς ἡ Κων)πολις καλεῖται *Τσαργράδ*, οὐχὶ δὲ διότι ὡς ἀνεκάλυψαν ἐσχάτως οἱ ἀμαθεῖς λογιώτατοι συντάκται ἐφημερίδος τινὸς βυζαντιακῆς διότι δῆθεν οἱ Ρῶσοι πανσλαυισταὶ ἐκάλεσαν σήμερον οὕτω τὴν πόλιν (διότι οἱ ἀνιστόρητοι οὗτοι ἰδόντες ἐν διπλωματικῷ ἐγγράφῳ ρωσικῷ τὸ ὄνομα *Τσαργράδ* ἐνόμισαν καὶ ἐκήρυξαν ἐν ἀμαθείᾳ παχυλῇ καὶ ἀγυρτείᾳ ἑλληνοκοπικῇ ὅτι ἐν τῇ οὕτω πλασθείσῃ νῦν ὀνομασίᾳ ἀνεκάλυψαν τὸ μυστικὸν σχέδιον τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ! !)

Ὁ τάφος Γοδοφρέδου τῆς Βουιλλῶνος

Ἐλεφάντινον ἀνάγλυφον τοῦ ΙΒ' αἰῶνος,
(Μουσεῖον Βικτωρίας καὶ Ἀλβέρτου ἐν Λονδίνῳ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ, ΜΑΝΟΥΗΛ ΚΟΜΝΗΝΟΣ. ΔΕΥΤΕΡΑ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

Ὀλίγοι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχῶν ἠξιώθησαν τοσούτων ἐγκωμίων ὅσων ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης. Ἐπωνομάσθη *Καλοϊωάννης* εἰς ἔνδειξιν τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς του· παρεβλήθη πρὸς τὸν Μᾶρκον Αὐρήλιον· καὶ αὐτοὶ τῶν σταυροφοριῶν οἱ ἱστορικοὶ ἀνομολογοῦσι μὲν τὴν μετριοπάθειαν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, ὁμιλοῦσι δὲ περὶ αὐτοῦ ἐν γένει εὐλαβῶς. Βεβαίως δὲ ὁ Ἰωάννης ὑπῆρξεν ἀνὴρ διακεκριμένος ἐπ' ἀνδρείᾳ, ἐπὶ μετριοπαθείᾳ, ἐπὶ χρηστότητι. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου δὲν ἠναγκάσθη νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰς πολυπλόκους δυσχερείας ἃς ἔφερεν εἰς μέσον ἡ πρώτη σταυροφορία. Οὐδεμία σταυροφορία ἐγένετο ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Ἐδέησε μὲν νὰ στρατεύσῃ καὶ αὐτὸς πολλάκις ἀλλὰ ἢ κατὰ τῶν συνήθων ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀπ' ἀνατολῶν ἀντιπάλων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἢ ἐπ' ἐλπίδι τοῦ ν' ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπαχθῶν ὑποχρεώσεων ἃς ἀνέλαβεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἐνετούς. Πρᾶγμα δὲ παράδοξον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κράτους τούτου, ἐκ τῶν 25 ἐνιαυτῶν τῆς προκειμένης βασιλείας ἐπὶ δέκα συνεχῆ ἔτη οὐδεὶς ἀναφέρεται πόλεμος, καὶ πάντες οἱ ἀγῶνες αὐτῆς ἐσωρεύθησαν εἰς τὰ πρῶτα ἐννέα καὶ εἰς τὰ τελευταῖα ἓξ ἔτη. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1121 μέχρι τοῦ 1124 ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπέκρουσε τὰς ἀλληλοδιαδόχους ἐπιδρομὰς τῶν Πετσενέγων, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Οὔγγρων, ἀναγκάσας τὰ μὲν δύο τελευταῖα ἔθνη νὰ εἰρηνεύσωσιν, εἰς δὲ τοὺς Πετσενέγους ἐπαγαγὼν τηλικαύτην φθορὰν ὥστε οὗτοι ἐπὶ μακρὸν πάλιν οὐδεμίαν ἐπεχείρησαν κατὰ τοῦ κράτους ἐπίθεσιν. Πρὶν ἢ ἀγωνισθῇ πρὸς τοὺς τρεῖς τούτους πολεμίους εἶχε στρατεύσει ἀπὸ τοῦ 1119 κατὰ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, οἵτινες ῥήξαντες τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας ἐλεηλάτουν τὴν Φρυγίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἔτος τοῦτο ἀνέκτησεν ἐξ ἐφόδου τὴν Λαοδίκειαν, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον εἰσελθὼν εἰς Παμφυλίαν ἐκυρίευσε τὴν Σωζόπολιν. Τότε ἐδέησε νὰ διακόψῃ τοὺς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀγῶνας, ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῶν ἀπὸ βορρᾶ ἐπιτεθέντων πολεμίων, περὶ ὧν πρὸ μικροῦ ἐλαλήσαμεν. Μόλις δὲ ἀπαλλαγεὶς ἀπ' αὐτῶν ἔτρεψεν αὖθις τὴν προσοχὴν τῷ 1125 ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐμβαλὼν εἰς Παφλαγονίαν ἀνέκτησε τὴν Κασταμῶνα, ἐφ' ᾧ ἀνακάμψας εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐτέλεσε θρίαμβον τῆς Παναγίας ὅμοιον ἐκείνου ὃν εἶχε πανηγυρίσει ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς μετὰ τὸ πέρας τοῦ ῥωσοβουλγαρικοῦ πο-

λέμου. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἅλωσις τῆς Κασταμῶνος πολὺ ἀπεῖχε τοῦ νὰ ἔχῃ τὴν σπουδαιότητα τοῦ γεγονότος ἐπὶ τῷ ὁποίῳ εἶχε θριαμβεύσει ὁ βασιλεὺς ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς. Ἀλλ' ἡ Κασταμὼν ἦτο ἡ ἀρχαία τῶν Κομνηνῶν πατρὶς καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ μόνου δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς ἀνὴρ τοιοῦτος οἷος ὁ Ἰωάννης ὁ Κομνηνὸς ἀπέδωκεν εἰς τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς τηλικαύτην ἀξίαν. Κατὰ τὰ δύο ἑπόμενα ἔτη, 1126 καὶ 1127, ἐξηκολούθησαν οἱ πρὸς τοὺς Τούρκους πόλεμοι,ἡττωμένων αὐτῶν ὁσάκις ἐπήρχετο ὁ βασιλεύς,ἐπαναλαμβανόντων δὲ τὰς ἐπιδρομάς, ἅμα ὁ Ἰωάννης ἐπανήρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν.Τί δ'ἐπήγαγε τὴν ἔκτοτε ἐπὶ δεκαετίαν κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἄδηλον· ἀλλὰ κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην τῆς βασιλείας αὐτοῦ περίοδον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης περιῆλθε καὶ εἰς ἑτέρας τινὰς περιπλοκὰς πολὺ σπουδαιοτέρας ὅλων ὅσας προϊστορήσαμεν.

Εἴπομεν ὅτι αἱ παραχωρήσεις αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου γενόμεναι πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς κατέστησαν τούτους αὐθαδεστάτους, μάλιστα ἀφ' ἧς ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισε πρέπον νὰ ἐπιτρέψῃ ἀνάλογά τινα πλεονεκτήματα καὶ εἰς τοὺς Πισάτας. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἅμα καταλαβὼν τὴν ἀρχήν, μὴ ἀνεχόμενος τὴν αὐθάδειαν ἐκείνην τῶν Ἐνετῶν, ἀπεποιήθη τῷ 1118 τὴν ἀπαιτουμένην ἐπικύρωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ πατρός του παραχωρηθέντος προνομίου. Ὁ τότε Δόγης τῆς Ἐνετίας Δομένικος Μιχιέλης δὲν ἠνέσχετο, ἐννοεῖται, τὴν ἀποποίησιν ταύτην, ἣν ἐχαρακτήρισεν ὡς ἀδικίαν καὶ ἀγνωμοσύνην, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιπλεύσῃ διὰ στόλου ἀξιολόγου, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀφαιρεθέντων προνομίων. Ὅθεν τῷ 1122 ἐπολιόρκησε τὴν Κέρκυραν· ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινε τότε εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, προτιμήσας νὰ ἀπέλθῃ εἰς Παλαιστίνην ἵνα συμπράξῃ μετὰ τῶν ἄλλων σταυροφόρων εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Τύρου, τῆς ὁποίας τὸ τρίτον μετὰ πολλῶν ἐμπορικῶν παρεχωρήθη τῇ Ἐνετίᾳ. Ἐπανέλαβε δὲ ὁ Μιχιέλης τὸν κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀγῶνα ἐπανερχόμενος ἐκ Παλαιστίνης. Καὶ πρῶτον ἐτράπη κατὰ τῆς Ρόδου, ἣν ἐλεηλάτησεν. Ἐπιτεθεὶς ἔπειτα κατὰ τῆς Εὐβοίας ἀπέτυχεν, ἀλλὰ κυριεύσας τὴν Χίον καὶ διαχειμάσας αὐτόθι, 1124-1125, ἐδῄωσεν ἐκεῖθεν ὁρμώμενος τὴν Λέσβον, τὴν Σάμον, τὴν Ἄνδρον, τὴν Πάρον καὶ τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1125 οἱ Ἐνετοὶ ἀπεβιβάσθησαν καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅθεν ἀπήγαγον πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ ὅπου καθῄρεσαν τὰ ὀχυρώματα τῆς Μεθώνης. Ἀφοῦ δὲ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος κατεκτήθη ὡσαύτως ἡ Κεφαλληνία, ἐνόησεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐνδώσῃ καὶ ἐπεκύρωσε κατ' Αὔγουστον τοῦ 1126 τὸ πατρικὸν χρυσόβουλλον. Οἱ ἐνετοὶ ἔμποροι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὰς ἄλλας τοῦ κράτους πόλεις,ἐν αἷς ἦσαν πρότερον ἐγκατεστημένοι ἀνέλαβον ὅλα τὰ κτήματα καὶ τὰ πλεονεκτήματα αὐτῶν,ὅλας τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις, ὅλην τὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ πράγματα, ἡ δὲ γενομένη πρὸς ἔξωσιν αὐτῶν ἀπόπειρα δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ κράτος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοῦ καταβιβρώσκοντος αὐτὸ ἐκείνου καρκίνου. Μετά τινα δὲ ἔτη, ἤτοι τῷ 1137, ἀνενεώθη καὶ ἡ ἀρχαία πρὸς τοὺς Πισάτας συμμαχία.

Οὔτε ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης οὔτε ὁ Ἰωάννης Κίνναμος λέγουσι τί ἔπραξεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ἐν τῷ διαστήματι τῆς δεκαετίας, καθ' ἣν οὐδὲν ἀναφέρεται πολεμικὸν γεγονός. Τοῦτο μόνον ἠξεύρομεν, ὅτι δὲν ἔπαυσε προτείνων ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας τὰς τοῦ πατρὸς ἀξιώσεις καὶ ἀπαιτῶν τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν τῆς πόλεως ταύτης. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ τότε κόμητος τῆς Ἀντιοχείας Βοημούνδου Β΄ καὶ μὴ καταλιπόντος εἰμὴ τριετῆ θυγατέρα, ὀνόματι Κωνσταντίαν, οἱ ἐπίτροποι τῆς κόρης ταύτης, ἵνα ἐπιτύχωσιν ἰσχυρόν τινα αὐτῆς προστάτην, προέτειναν νὰ συζεύξωσιν αὐτὴν μετὰ τοῦ Μανουήλ, τοῦ νεωτέρου τῶν υἱῶν τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἀπεποιήθη

τὴν πρότασιν· καὶ ἐπειδὴ ὁ τότε βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Φούλκων συνέζευξε τὴν Κωνσταντίαν μετὰ τοῦ κόμητος τῆς Πικταυίας Ραιμούνδου, τοῦ καὶ καταλαβόντος ἀμέσως τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ Ἰωάννης ἀπεφάσισε νὰ ἀνακτήσῃ τὰ δίκαια αὐτοῦ διὰ πολέμου. Ὁ δὲ μαθὼν αὐτὸν μεγάλας ποιούμενον ἐπὶ τῆς Συρίας προπαρασκευὰς συνεμάχησε μετὰ Λέοντος τοῦ ἡγεμόνος τῶν κατὰ τὴν Κιλικίαν Ἀρμενίων. Οἱ Ἀρμένιοι, τοὺς ὁποίους εἴδομεν ἀπὸ τῆς 8 μέχρι 11 ἑκατονταετηρίδος ταυτίσαντας τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ εἴτε μεταναστεύοντας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὑπηρετοῦντας ἀμέσως τὸ κράτος τοῦτο, εἴτε ἐν ταῖς ἰδίαις χώραις ἀναγνωρίζοντας τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ, δυστυχῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν σταυροφοριῶν μετέβαλον φρόνημα καὶ πολιτείαν. Αἱ ἀδιάκοποι ἐπιθέσεις τῆς ἰσχυρᾶς τῶν Τούρκων φυλῆς καὶ ἡ ἀσθενὴς τῶν ἡμετέρων ἀντίστασις ἔφερε τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους συμμάχους εἰς ἀπελπισίαν, ὥστε ἐζήτησαν προστασίαν ἄλλην, τὴν τῶν σταυροφόρων, τόσῳ προθυμότερον ὅσῳ ἀνέκαθεν ὑφίσταντο θρησκευτικαί τινες διαφωνίαι μεταξὺ τῶν Ἀρμενίων καὶ ἡμῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας εὔκολον ἦτο εἰς τοὺς δυτικοὺς νὰ ὠφεληθῶσι (1). Τοῦτο ἐξηγεῖ πῶς καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου

Τὸ Λατινικὸν Βασίλειον τῶν Ἱεροσολύμων

οἱ Ἀρμένιοι τῆς Κιλικίας ἔσπευσαν νὰ συνταχθῶσι μετὰ τοῦ Ραιμούνδου. Ὁ Ἰωάννης φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὴν Κιλικίαν καὶ μόνον ἀφοῦ ἐξεπολιόρκησεν ἀλληλοδιαδόχως ἅπαντα τῆς χώρας ταύτης τὰ φρούρια παρέστη ἐνώπιον τῆς Ἀντιοχείας. Ἡ ἔκθεσις τοῦ γάλλου Μισὼ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπολιτεύθη τότε ὁ Ἰωάννης πρὸς τοὺς σταυροφόρους εἶναι πολυειδῶς ἀξιομνημόνευτος καὶ τούτου ἕνεκα θέλομεν παραθέσει αὐτὴν αὐτολεξεί.

(1) Τοῦτο ἐγένετο μᾶλλον ἕνεκα λόγων καὶ συμφερόντων πολιτικῶν ἀμοιβαίων.

«Αἱ ποικίλαι μεταβολαί, λέγει, αἱ ἀνασείσασαι τὴν τῆς Ἀντιοχείας ἡγεμονίαν, ἐξήγειραν τὰς ἀξιώσεις τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀλεξίου, προήλασε μετὰ στρατοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Κιλικίᾳ, καταπολεμῶν Τούρκους, Ἀρμενίους καὶ Φράγκους. Οἱ νικηφόροι Ἕλληνες ἦλθον καὶ ἐστρατοπέδευσαν περὶ Ἀντιόχειαν, ἐμποιήσαντες τρόμον εἰς ὅλας τὰς χριστιανικὰς τῆς Συρίας πόλεις. Τὰ κατὰ τοὺς Φράγκους εἶχον τοσούτῳ μᾶλλον ἐπισφαλῶς ὅσῳ ὁ μὲν κόμης Τριπόλεως Ραιμοῦνδος, τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ εἶχε φονευθῆ ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων τῆς Δαμασκοῦ, προσεβάλλετο τότε ὑφ' ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ σουλτάνου Μουσοὺλ καὶ τοῦ Χαλέπ, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων, τοῦ ὁποίου ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, εἶχεν ἀναχωρήσει ἀπὸ τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ, ἵνα δράμῃ εἰς βοήθειαν τῆς Φοινίκης, καὶ ἤδη, πολιορκούμενος αὐτὸς ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Μομφερράνδου, ἐκινδύνευε νὰ αἰχμαλωτευθῇ ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ σουλτάνου Ζεγκῆ, οὐδὲ ἤλπιζε σωτηρίαν εἰμὴ ἀπὸ τῆς ταχείας ἐπικουρίας τῶν ἄλλων χριστιανῶν ἡγεμόνων. Ἐν ταύτῃ τῇ ἀμηχανίᾳ εὑρισκομένων τῶν Φράγκων, ἔσωσεν αὐτοὺς ἡ μετριοπάθεια τοῦ ἰσχυροῦ μονάρχου, τοῦ ὁποίου ἐφοβοῦντο τὰ βουλεύματα.

»Ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, ἐλεῶν τὰς συμφορὰς αὐτῶν, διέκοψε τὸν κηρυχθέντα ὑπ' αὐτοῦ πόλεμον καί, ἀρκεσθεὶς εἰς μόνην τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας του ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀντιοχείας, συνετάχθη μετὰ τῶν Λατίνων, ἵνα ὑπερασπίσῃ τὰς χριστιανικὰς ἀποικίας καὶ καταπολεμήσῃ τοὺς μουσουλμάνους ἡγεμόνας τῆς Συρίας. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν κατ' ἀρχὰς νὰ πολιορκήσωσι τὴν πρὸς τὴν μεσημβρίαν τοῦ Ὀρόντου Καισάρειαν, καὶ ἔπειτα νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὸ Χαλέπ (1). Ὁ δὲ ἱερὸς οὗτος πόλεμος, ὅστις ἀνεζωπύρησεν ἁπάσας τῶν πιστῶν τὰς ἐλπίδας, ἤθελε βεβαίως ἐπιτύχει, ἐὰν οἱ νέοι σύμμαχοι δὲν ἐδιχονόουν μετ' ὀλίγον πρὸς ἀλλήλους. Ὁ κόμης τῆς Ἐδέσσης καὶ ὁ πρίγκιψ τῆς Ἀντιοχείας, οἵτινες συναπῆλθον μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Καισαρείας, κατέτριβον τὸν χρόνον εἰς πανηγύρεις καὶ εὐωχίας, ἀντὶ νὰ συναγωνίζωνται μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὥστε οὗτοι βλέποντες ἑαυτοὺς ἐγκαταλελειμμένους μόνους διέκοψαν αἴφνης τὰς προσβολάς των καί, εἴτε ἵνα τιμωρήσωσι τὴν ἀπραξίαν τῶν συμμάχων αὐτῶν εἴτε ἀπελπισθέντες περὶ τῆς νίκης, συνωμολόγησαν ἀνακωχὴν πρὸς τὸν πολέμιον ἐκεῖνον, ὅστις εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ φόβου καὶ τρόμου, ἰδὼν αὐτοὺς ἐπερχομένους. Ὁ βασιλεύς, ἀφοῦ διήγαγεν ἡμέρας τινὰς εἰς Ἀντιόχειαν, ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, ἕνεκα στάσεως κατ' αὐτοῦ ὑποκινηθείσης καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐγκαταλείπων εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις ἀνθρώπους τυφλωθέντας ὑπὸ ἀδίκων προκαταλήψεων καὶ δεικνύοντας ἐλάχιστον ζῆλον περὶ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου τούτου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου αὐτοὶ κυρίως ἔμελλον νὰ ὠφεληθῶσι. (Ταῦτα συνέβησαν κατὰ τὰ ἔτη 1137 καὶ 1138). Βραδύτερον δὲ ἐπανελθὼν εἰς Συρίαν μετὰ νέου στρατοῦ, εἰ καὶ ἡ μετριοπάθεια αὐτοῦ ἦτο ἀποχρῶσα τῆς ἀγαθοπιστίας του ἐγγύησις, οὐδὲ ἐπῆλθεν εἰμὴ ὑπὸ τῶν Φράγκων προσκληθείς, οὐδὲν ἧττον εὗρεν αὐτοὺς περὶ Ἀντιόχειαν πάλιν δυσπιστοῦντας καὶ λησμονοῦντας τὴν ὁσημέραι φοβερωτέραν ἀποβαίνουσαν δύναμιν τῶν Τούρκων. Εἰς μάτην ἐπροσπάθησε νὰ διαλύσῃ τὰς ὑπονοίας τῶν Λατίνων, ἀγγέλλων ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπάγῃ εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου Τάφου· ἡ ἀγγελία αὕτη ηὔξησεν ἀπ' ἐναντίας τὰς ἀνησυχίας αὐτῶν, ὁ δὲ Φούλκων ἔσπευσε διὰ πρεσβείας νά τῳ παρατηρήσῃ ὅ,τι πρὶν εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν

(1) Πρόκειται περὶ Καισαρείας τῆς ἐν Τραχωνίτιδι τῆς Παλαιστίνης, πρὸς μεσημβρίαν τῶν πηγῶν τοῦ Ὀρόντου κειμένης καὶ συνήθως Καισαρείας Φιλίππου ἢ ὑπὸ *Πανέα* ἢ *Πανιάδος* καλουμένης (νῦν Βαριάς).

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ, Ο ΛΕΓΟΜΕΝΟΣ ΤΟΥ ΖΑΧΑΡΙΟΥ

(Σκευοθήκη Μητροπόλεως Γενούης)

τῶν προσκυνητῶν, ὀφείλει νὰ ἀποθέσῃ πᾶν βασιλείας πρόσχημα. Ὁ βασιλεύς, χωρὶς νὰ παροργισθῇ διὰ τὴν πλαγίαν ταύτην ἀποποίησιν, ἀνεχώρησεν ἐκ Συρίας διελθὼν τὸν Ταῦρον καὶ ὅτε μετ' οὐ πολὺ ἀπεβίωσε (τῇ 8 Ἀπριλίου 1143) οἱ Φράγκοι ἐνόμισαν ὅτι ἀπηλλάγησαν πολεμίου φοβεροῦ. Οἱ Φράγκοι τότε κατέστησαν ἄξιοι τῇ ἀληθείᾳ τῆς μομφῆς ἣν αὐτοὶ πολλάκις εἶχον ἀπευθύνει κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὅτι δὲν γνωρίζουσι τοὺς εἰλικρινεῖς αὐτῶν συμμάχους καὶ ὅτι ἀπομακρύνουσι δι' ὑβριστικῶν προκαταλήψεων αὐτοὺς ἐκείνους τῶν ὁποίων ἐπεζήτουν τὴν συνδρομήν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ συμμαχία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων ἠδύνατο νὰ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τῶν Τούρκων τήν τε μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Συρίαν. Ἀξιοθρήνητον δὲ βεβαίως ὑπῆρξε τὸ ἐπικρατῆσαν πνεῦμα τῆς διχονοίας καὶ ζηλοτυπίας, ἐξ οὗ ὠφελούμενοι οἱ μουσουλμάνοι κατέλυσαν ἐπὶ τέλους ἀλληλοδιαδόχως καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἱδρύματα τῶν σταυροφόρων καὶ αὐτὸ τὸ ἑλληνικῶν κράτος».

Ὁπόσον μετριοπαθὴς καὶ δικαία εἶναι ἡ κρίσις αὕτη τοῦ γάλλου ἱστορικοῦ, μάλιστα ὅταν παραβάλωμεν αὐτὴν πρὸς τὴν ὕβριν καὶ τὴν συκοφαντίαν ἣν τοσάκις ἐπεσώρευσε κατὰ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ! Καὶ ὅμως ἐν Συρίᾳ ὁ Ἰωάννης ἐπολιτεύθη ὅπως ἤθελε πολιτευθῇ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· ἦλθεν ἵνα ὑποστηρίξῃ τὰ δίκαια τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ ἰδὼν κινδυνεύοντας τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τῶν μουσουλμάνων συνετάχθη μετὰ τῶν πρώτων μέχρις οὗ, ἐπειδὴ οἱ Λατῖνοι ἀντὶ νὰ πολεμήσωσι κατηνάλισκον τὸν χρόνον ἢ εἰς εὐωχίας ἢ εἰς παραλόγους δυσπιστίας, ὑπεχώρησεν. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης δὲν περιῆλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παροξύνῃ ἐπανειλημμένως τοὺς δυτικοὺς ὅπως ὁ Ἀλέξιος· Ἐντεῦθεν οἱ μετριοπαθέστεροι τοὐλάχιστον ἐξ αὐτῶν, βλέποντες ὅτι οἱ ἐν Συρίᾳ Φράγκοι εἶχον ἀπαραίτητον χρείαν τῆς ἐπικουρίας του καὶ ὅτι οὗτος ἐφάνη πρόθυμος νὰ παράσχῃ τὴν ἐπικουρίαν ταύτην, ἔκριναν αὐτὸν ἐπιεικέστερον ἢ τὸν πατέρα του. Καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερέα δὲ Ῥώμης συνέπεσε νὰ μὴ λάβῃ ἀφορμὴν διενέξεώς τινος αἱ δύο ἐκκλησίαι δὲν διέκειντο φιλικώτερον ἢ ἄλλοτε, ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἅμα βασιλεύσας ἔγραψεν ἐπανειλημμένως πρὸς τὸν πάπαν Ὁνώριον Β' ἐκδηλῶν εἰρηνικὰς διαθέσεις. Ὅλα ταῦτα ἐξηγοῦσι διατί δὲν ἠρεθίσθη ἡ χολὴ τῶν Λατίνων κατ' αὐτοῦ. Δὲν λέγομεν ὅτι δὲν ὑπῆρξε διαφορά τις χαρακτῆρος μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης λέγει ὅτι ὁ Ἰωάννης ἦτο ζωηρὸς καὶ εὔθυμος «καὶ μηδένα διὰ ξυμπάσης αὐτῷ τῆς ἀρχῆς ἢ ψυχῆς στερήσας, ἢ ἐς τὸ σῶμα ὁσονοῦν λυμηνάμενος, ἐπαινετὸς ἐς δεῦρο παρὰ πᾶσι λελόγισται, καὶ κορωνὶς ὡς εἰπεῖν τῶν ὅσοι Ῥωμαίων ἐκ τοῦ τῶν Κομνηνῶν γένους ὑπερεκάθισαν». Ἀλλὰ καὶ τὸ εὐτράπελον τοῦτο καὶ ἐπιεικές, τὸ ὁποῖον ὁ χρονογράφος προδήλως ἀντιπαρατίθησι πρὸς τὸ σύννουν καὶ σκυθρωπὸν καὶ αὐστηρὸν τοῦ πατρός, ἐξηγεῖται μέχρι τινὸς ὡς ἐκ τῶν πολὺ ὁμαλωτέρων περιστάσεων ἐν αἷς εὑρέθη ὁ υἱός.

Βεβαίως ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἦτο ἀνὴρ γενναῖος διότι, παρεκτὸς τῶν Ἐνετῶν εἰς οὓς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιπαραταχθῇ δι' ἔλλειψιν ἱκανοῦ στόλου, κατετρόπωσεν ἅπαντας τοὺς ἄλλους πολεμίους αὐτοῦ. Ἀλλ' ὠφελήθη ἆρά γε ἀποχρώντως, ὡς πρὸς τὴν ρύθμισιν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, ἐκ τῆς σχετικῆς εὐδίας ἥτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ δεκαετοῦς ἐκείνου διαστήματος κατὰ τὸ ὁποῖον οὐδεμία ἀναφέρεται πολεμικὴ πρᾶξις; Ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν ἢ σχεδὸν οὐδὲν ἀναφέρουσι περὶ τῶν ἐνεργηθέντων ὑπ' αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν, τὸν στρατὸν καὶ τὰ οἰκονομικὰ πράγματα δὲν θέλομεν ἐξαγάγει τὸ συμπέρασμα ὅτι οὐδὲν περὶ τούτων ἁπάντων ἐνήργησεν. Εἶναι βέβαιον ὅτι κατέλιπεν εἰς τὸν διάδοχον στρατὸν μὲν πολυάριθμον, ταμεῖον δὲ πλῆρες χρημάτων· ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἂν δὲν ἐξετράπη εἰς καταπιέσεις,

προσέβαλεν ὅμως καιρίως ἕτερα σπουδαῖα τοῦ κράτους συμφέροντα. Αἱ ἀπὸ τῶν ναυτικῶν στρατειῶν λεῖαι ἀπετίθεντο πρότερον εἰς εἰδικὸν ταμεῖον, ἐξ οὗ κατεβάλλοντο οἱ μισθοὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως· καὶ πλὴν τούτου πᾶσαι αἱ παράλιαι χῶραι καὶ νῆσοι ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ συντηρῶσιν ἐξ ἰδίων ἀνάλογόν τινα ἀριθμὸν ὡπλισμένων πολεμικῶν πλοίων. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ὁ τὰ οἰκονομικὰ πράγματα ἐπιτετραμμένος Ἰωάννης ὁ ἐκ Πούτσης(1), φιλοτιμούμενος νὰ αὐξήσῃ τὰ ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ σωρευόμενα χρήματα, τάς τε ἐκ τῶν ναυτικῶν στρατειῶν λείας εἰσεκόμισεν εἰς αὐτό, καὶ τῆς συντηρήσεως τῶν πολεμικῶν πλοίων ἀπήλλαξε τὰς παραλίας καὶ νήσους, ἀπαιτήσας, ὡς φαίνεται, τὸ τίμημα αὐτῶν νὰ καταβάλλεται ὡσαύτως εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρήματα τοῦ προκειμένου ταμείου κατεδαπανῶντο πολλάκις εἰς ἑτέρας χρείας, συνετέλεσε καὶ τοῦτο οὐ μικρὸν εἰς τὴν προϊοῦσαν παρακμὴν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ πεζικὴ δύναμις, εἰ καὶ πολυάριθμος γενομένη καὶ κάλλιστα διασκευασθεῖσα, ἐνοθεύθη ἴσως δεινότερον ἢ ἄλλοτε διὰ ξενικῶν στοιχείων. Καὶ πλὴν τούτου ἐν γένει ἀναφέρονται ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης συμπτώματά τινα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἡ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ τοῦ κράτους ἀλλοίωσις ηὔξανεν ὁσημέραι, οὐδὲν προοιωνιζομένη αἴσιον.

Ἐκ τῶν πολυαρίθμων Πετσενέγων καὶ Σέρβων αἰχμαλώτων οἱ μὲν κατετάχθησαν εἰς τὸν στρατόν, οἱ δὲ ἔλαβον γαίας εἰς κατοικίαν ἔν τε ταῖς εὐρωπαϊκαῖς καὶ ἐν ταῖς ἀσιαναῖς ἐπαρχίαις· ἰδίως δὲ ἐν Ἀσίᾳ περὶ Νικομήδειαν. Ὥστε ἐξηκολούθει πολὺ ξενικὸν γένος ἀναμιγνυόμενον μετὰ τῶν ἰθαγενῶν κατοίκων, καὶ τὸ χείριστον ἐν τῷ στρατῷ. Οὐδεὶς ἀναφαίνεται ἕλλην στρατηγὸς ὁπωσοῦν λόγου ἄξιος ἐν τοῖς πολέμοις τῆς βασιλείας ταύτης, ὅσοι δὲ μνημονεύονται οὐδ' ἐπὶ τόλμῃ οὐδὲ ἐπὶ συνέσει χαρακτηρίζονται. Ἐπὶ τοῦ πρὸς Οὔγγρους πολέμου ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ τιμωρήσῃ διὰ μαστιγώσεως τὸν ἐξ Ἀδριανουπόλεως καταγόμενον Κουρτίκιον, ὡς μὴ ὑπερασπίσαντα δεόντως πόλιν ἣν μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς κατεῖχε. Καὶ ἐπὶ τοῦ πρὸς Σέρβους πολέμου, δι' ὁμοίου καθήκοντος παράβασιν, ἐπέβαλεν ἔτι βαρυτέραν ποινὴν εἰς τὸν στρατηγὸν Κριτόπλον, διότι ἐνδύσας αὐτὸν γυναικείᾳ στολῇ περιήγαγε διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐπὶ ὄνου ἐποχούμενον. Ταῦτα ἱστορεῖ ὁ Ἰωάννης Κίνναμος, ὅστις ἔγραψεν ἱστοριῶν βιβλία ἑπτὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου Μανουήλ, καὶ εἶναι μετὰ τὸν Νικήταν τὸν Χωνιάτην εἷς τῶν κυρίων ἡμῶν ὁδηγῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Τί ἀπέγιναν αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκογένειαι, αἱ τοσοῦτον περιφανεῖς ἡγεμόνας ἀναδείξασαι κατὰ τὰς δύο προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας καὶ ὧν τινες εἶχον ὑπηρετήσει ἐντίμως ἀκόμη ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ πατρὸς τοῦ Ἰωάννου; Θέλομεν ἴδει ἔτι τινὰς αὐτῶν ἀντιπροσώπους ἀναφαινομένους ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰωάννου ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, ἀλλ' αἱ πλεῖσται ἀποβαλοῦσαι τὰ πλούσια κτήματα ἅπερ εἶχον ἐν Ἀσίᾳ, ἕνεκα τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ κατακτήσεων, καὶ ἐνταὐτῷ τὸ ἀξίωμα ὅπερ εἶχον ὡς ἐξ αὐτῶν ἐν τῷ κράτει, ἐμαράνθησαν. Οὐδὲ ἦτο δυνατὸν ν' ἀναπληρωθῶσιν, ἀφοῦ τὸ πλεῖστον τῆς χερσονήσου ἐκείνης διετέλει εἰς διηνεκῆ ἀναστάτωσιν ἕνεκα τῶν Τούρκων κα' τῶν σταυροφόρων. Ἐν γένει δὲ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν ἡ μικρὰ Ἀσία ἔπαυσε τοῦ νὰ εἶναι τὸ κύριον ἔρεισμα τοῦ κράτους, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· ἡ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐστηρίχθη ἐξ ἀνάγκης εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Ἀλλ' ἐνῷ ἡ μικρὰ Ἀσία, τῆς ὁποίας ὁ πληθυσμὸς ἦτο μέχρι τῶν μέσων τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος πυκνὸς ἅμα καὶ ἀνόθευτος, παρεῖχεν ἄλλοτε εἰς τὴν

(1) Ὁ ἐκ *Πούτσης*.

μακεδονικὴν δυναστείαν καὶ πόρους δαψιλεῖς καὶ ἄνδρας ἰθαγενεῖς γενναίους, αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι, μάλιστα αἱ βορειότεραι καὶ μεγαλύτεραι, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι πρὸ καιροῦ συνέκειντο ἐκ λαῶν ποικίλων καὶ μιγάδων, καὶ αἵτινες οὐδέποτε ἔσχον τὴν εὐπορίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν καιρίαν ἐκείνην τοῦ κράτους κολόβωσιν.

Καὶ αὐτὸς ὁ ἀνώτατος ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἄρχων τοῦ κράτους καὶ φίλος πιστὸς τοῦ Ἰωάννου διατελέσας δὲν ἦτο ἰθαγενής. Ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Νικαίας ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ Ἀλεξίου, παῖς τοῦρκος ὀνόματι Ἀξοὺχ αἰχμαλωτευθεὶς προσεφέρθη δῶρον εἰς τὸν Ἀλέξιον. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ὁμήλικος τοῦ Ἰωάννου συνανεστράφη μετ' αὐτοῦ, βαπτισθείς, ἐννοεῖται, ἐκ πρώτης ἀρχῆς καὶ λαβὼν τὸ τοῦ Ἰωάννου ὄνομα. Ἔπειτα προϊόντος τοῦ χρόνου ἠγαπήθη πολὺ ὑπὸ τοῦ βασιλόπαιδος, καί, ὅταν ἐβασίλευεν ὁ Ἰωάννης, ἐτιμήθη ὑπ' αὐτοῦ μέγας δομέστικος καὶ ἀπέβη παντοδύναμος. Ἀνεδείχθη δὲ ἄξιος τῇ ἀληθείᾳ τῆς λαμπρᾶς ταύτης τύχης διά τε τὴν ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις δεξιότητα καὶ τὸ εὐγενὲς καὶ ἐλευθέριον τῆς γνώμης. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον κατήγετο ἐκ Τούρκων, ἐνῷ ἐπὶ πέντε καὶ ἓξ ἑκατονταετηρίδας πάντες οἱ ἀνώτατοι λειτουργοὶ καὶ στρατηγοὶ ἀνῆκον εἰς τὰς ἰθαγενεῖς ἢ ἐξελληνισμένας φυλάς. Καὶ ἔπειτα, ἂν ὁ Τοῦρκος ἐξελληνίσθη, ἂν καὶ ἄλλα τινὰ ἔχομεν τοιαῦτα παραδείγματα, μάλιστα δὲ τὸ τῶν Τουρκοπώλων, ἤτοι τοῦ τάγματος ἐκείνου τὸ ὁποῖον συνέκειτο ἐκ παίδων ἀπὸ Τούρκων γεννηθέντων, πολλοὶ πλειότεροι δυστυχῶς ἤρχισαν νὰ ἀποβαίνωσιν οἱ ἐκτουρκιζόμενοι χριστιανοί. Οἱ Τοῦρκοι ἀπέβησαν ἐπικινδυνότατοι εἰς τὸ κράτος, οὐ μόνον διότι τελευταῖοι ἐπέδραμον εἰς αὐτὸ καὶ ὠφελήθησαν πλειότερον παντὸς ἄλλου ἐκ τῆς ὑλικῆς ἐκλύσεως εἰς ἣν εἶχε περιέλθει, ἀλλὰ καὶ διότι, ὅπως ἅπαντες οἱ μωαμεθανοὶ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ὁρμήν, εἶχον πολλὴν προσηλυτιστικὴν δύναμιν, ἧς παντάπασιν ἐστεροῦντο τὰ ἄλλα παντοδαπὰ φῦλα ὅσα κατὰ τὰς προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας εἶχον ἐμβάλει εἰς τὸ κράτος. Ἐκ τῶν φύλων ἐκείνων πολλὰ ἐξελληνίσθησαν καὶ ἐχριστιανίσθησαν, οὐδὲν δὲ κατώρθωσε νὰ μεταδώσῃ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς· ἐνῷ ἀπ' ἐναντίας πολλοὶ μὲν Ἕλληνες ἐξισλαμίσθησαν, τὸ δὲ ἀνάπαλιν σπανίως συνέβαινεν (1). Ἰδίως μάλιστα ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποίαν ἐκυριάρχησαν οἱ Τοῦρκοι τοσούτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν, ἐνῷ ἡ χερσόνησος αὕτη εἶχε πολλοὺς καὶ μαχίμους κατοίκους, καθίστησι πρόδηλον ὅτι οἱ κάτοικοι οὗτοι, ἀπελπισθέντες ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν ἣν παρῆγον ἐν αὐτῇ οἱ ἀδιάκοποι ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ ἀπὸ τὴν ὀλίγην προστασίαν ἣν ἐλάμβανον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἀντέστησαν εἰς τοὺς πολεμίους ὅσον ἠδύναντο, καὶ πολλοὶ μάλιστα προετίμησαν νὰ ταυτίσωσι τὴν τύχην των μετὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ (2). Ἐπὶ δὲ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ρη-

Μολυβδόβουλον τοῦ Ἰωάννου Β΄ Κομνηνοῦ

(1) Οὐδαμῶς σχεδόν, διότι κατὰ τὰ ἐν τῷ μωαμεθανικῷ κράτει ἰσχύοντα νόμιμα (ὡς ἐγίνετο καὶ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει μέχρι τῶν μέσων τοῦ 19 αἰῶνος) μωαμεθανὸς ἀρνούμενος τὴν θρησκείαν αὐτοῦ θανατοῦται.

(2) Οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ χρονογράφοι μαρτυροῦσιν ὅτι αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων, οἵτινες, ὡς λέγει ὁ Σλόσσερ, εἴτε ὁ ἑλληνικὸς λεγόμενος ἐκ σύγκλυδος ὄχλου μισθοφόρων εἰς λεηλασίας διηνεκῶς τρεπομένων συγκείμενος στρατὸς ἦν ὁ νικητής, εἴτε οἱ ἐναντίοι, ἦσαν οἱ λεηλατούμενοι καὶ διαρπαζόμενοι καὶ παντοῖα πάσχοντες δεινά, οὗτοι δὲ ἐπεκαλοῦντο τὴν ὑπὸ σελδσούκων Τούρκων φρούρησιν τῶν πόλεων αὐτῶν. Καθὼς δὲ μαρτυροῦσιν οἱ χρονογράφοι τῶν σταυροφοριῶν· οἱ Τοῦρκοι οὗτοι δὲν ἐκακοποίουν τοὺς χριστιανούς, οἵτινες τοὐλάχιστον κατὰ τὸν χρόνον τῆς πρώτης σταυρο-

τὸν γεγονὸς μαρτυρεῖ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιφανέστατοι ἄνδρες τῆς αὐλῆς αὐτοῦ ἠσπάζοντο τὸν ἰσλαμισμόν. Εἰς μίαν τῶν τελευταίων αὐτοῦ κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατειῶν ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης, ὁ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου υἱός, λαβὼν παρὰ τοῦ βασιλέως διαταγὴν ἥτις τὸν δυσηρέστησεν ἐξετέλεσε μὲν αὐτὴν ἀλλ' ἀγανακτήσας ηὐτομόλησε διαρκούσης ἔτι τῆς μάχης πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἔπειτα ἐξωμότης γενόμενος ἔγημε τὴν θυγατέρα τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου καὶ ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν πάσας τὰς ἀδυναμίας τῆς κυβερνήσεως καὶ στρατιᾶς τοῦ κράτους. Ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ λοιπὸν ἀμφιβολία ὅτι, ἀφοῦ συγγενὴς στενώτατος τοῦ βασιλέως δὲν ἐδίστασε νὰ πράξῃ τοῦτο, πολλοὶ ἄλλοι ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμά του; Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς προκειμένης βασιλείας οἱ Ἐνετοὶ ἀνέκτησαν ἁπάσας τὰς ὀλεθρίας προνομίας ὅσας εἶχον συνομολογήσει ἐπὶ τῆς προηγουμένης, καὶ ὅτι παρεκτὸς αὐτῶν ἐπεκυρώθη καὶ τὸ τῶν Πισατῶν προνόμιον, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι, ὅσα καὶ ἂν ὑπῆρξαν τὰ προτερήματα τοῦ Ἰωάννου, τὰ αἴτια τῆς παραλυσίας ηὔξησαν ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων εἰς τρόπον ὑπεμφαίνοντα προσεχῆ καταστροφήν.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπεβίωσε κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Συρίαν στρατείαν τῷ 1143, ἐκ πληγῆς ἣν ἔλαβεν ἐν κυνηγεσίῳ περὶ τὸν Ταῦρον τὸ ὄρος. Ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ υἱῶν οἱ μὲν δύο πρῶτοι εἶχον προαποθάνει, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν παρηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὴν στρατείαν ἐκείνην μόνος ὁ νεώτατος Μανουήλ. Ὁ τούτου πρεσβύτερος, ὁ Ἰσαάκιος, εἶχε μείνει εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν εἰθισμένα ὁ θρόνος ἀνῆκεν εἰς αὐτόν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ὅστις ἐγνώριζε τὴν λαμπροτάτην τοῦ νεωτέρου ἀνδρείαν, ἧς οὗτος εἶχε δώσει ἐπιφανῆ δείγματα προσφάτως κατὰ Τούρκων, ἐνόμισεν αὐτὸν ἐπιτηδειότερον νὰ πηδαλιουχήσῃ τὸ κράτος ἐντὸς τῶν δυσχερῶν περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὑρίσκετο. Ὅθεν τὴν προτεραίαν τοῦ θανάτου, συγκαλέσας περὶ τὴν κλίνην αὐτοῦ τοὺς ἀνωτάτους τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικούς, ἐξήγησεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λόγους δι' οὓς ἐξελέξατο τὸν Μανουὴλ ὡς διάδοχον, οἱ δὲ ἀνεκήρυξαν αὐτὸν προθύμως βασιλέα. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δικαίως προετιμήθη ὁ νέος οὗτος. Ὁ Μανουὴλ ὑπῆρξεν ὁ ἡρωικώτερος τῶν βασιλέων ὅσοι ἐκάθισάν ποτε ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνεδείχθησαν μὲν καὶ ἄλλοι πολλοὶ γενναῖοι, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτὸς ὁ πατήρ, αὐτὸς ὁ πάππος αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Μανουὴλ ἐπεζήτει τὸν πόλεμον ὡς τὸ μᾶλλον πρέπον τῇ βασιλείᾳ ἐνασχόλημα, καὶ ἐν πολέμῳ ἐπεζήτει τὸν κίνδυνον ὡς τὴν ἡδίστην τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν· ὥστε ὡμοίαζε πολὺ τοὺς πολυθρυλήτους τότε ἱππότας τῆς Δύσεως, τοὺς ὁποίους καὶ ἐφιλοτιμήθη νὰ μιμηθῇ, παραδεξάμενος ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ τὸν βαρὺν αὐτῶν ὁπλισμόν, τὰς μεγάλας ἀσπίδας, τὰς μακρὰς λόγχας· ἰδίως δὲ αὐτὸς ὑπόδειγμα γενόμενος τοῖς ὑπηκόοις, τῶν στρατιωτικῶν προτερημάτων, δι' ὧν καὶ μόνων ἠδύναντο νὰ ἀντιπαραταχθῶσι πρὸς τοὺς πολεμίους ἐκείνους. Καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸν τοὐλάχιστον ὑπερέβαλλε βεβαίως πάντας τοὺς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συναγωνιστάς. Ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐμπειρία αὐτοῦ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων ἦτο τοσαύτη ὥστε ὁ Ραιμοῦνδος τῆς Ἀντιοχείας, τὸν ὁποῖον ὁ Κίνναμος λέγει «ἄνδρα ἰσχύι καὶ ρώμῃ κατὰ τοὺς θρυλουμένους ἐκείνους Ἡρακλεῖς», δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Συμμετασχών ποτε περιφήμου τινος ἱπποτικοῦ ἀγῶνος παρεστάθη εἰς τὸ στάδιον ἐπὶ ἵππου πυρώδους, καὶ κατέβαλε διὰ μιᾶς δύο Ἰταλοὺς νομιζομένους ὡς τοὺς ρωμαλεωτέρους τῶν

φορίας ἀπετέλουν ἔτι ὑπὸ τουρκικὴν ἀρχὴν τὸν κύριον λαὸν τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένων χωρῶν, περιοριζομένων τούτων εἰς τὴν κατοχὴν τῶν φρουρίων καὶ ἀκροπόλεων.

ἱπποτῶν. Ἄλλοτε πάλιν καθίσας ἐνέδραν ἐντὸς δάσους προήλασεν αὐτὸς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ παρακολουθούμενος ὑπὸ δύο καὶ μόνων ἀνθρώπων, τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου καὶ τοῦ πιστοῦ δομεστίκου Ἀξούχ. Ὁ Μανουὴλ μετὰ τῶν δύο τούτων συντρόφων συναντᾷ τὸ πρῶτον ὀκτωκαίδεκα τούρκους ἱππεῖς καὶ τρέπει αὐτοὺς εἰς φυγήν· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν αὐξάνει, οἱ σταλέντες εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ προέβαινον νωθρῶς ὁπωσοῦν, ὁ δὲ Μανουὴλ μηδεμίαν λαβὼν πληγὴν διεξήλασε σῶος ἀναμέσον πεντακοσίων τούρκων ἱππέων. Ὀλιγώτερον παράδοξον δὲν εἶναι καὶ τὸ ἑπόμενον γεγονός, τὸ ὁποῖον συνέβη ἐν τῷ κατὰ τῶν Οὔγγρων πολέμῳ. Ἐν τῷ μέσῳ μάχης τινὸς ἀγανακτήσας διὰ τὴν ὀλίγην τοῦ στρατοῦ προθυμίαν ἁρπάζει τὴν σημαίαν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ φέροντος αὐτὴν ὑπαξιωματικοῦ καὶ πρῶτος καὶ μόνος σχεδὸν διέρχεται τὴν γέφυραν ἥτις διεχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ πόλεμον ἀναλαβὼν τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ καὶ διαβὰς τὸν Σᾶον ποταμὸν ἵνα συμπλακῇ πρὸς τοὺς φοβεροὺς ἐκείνους ἀντιπάλους διέταξε τὸν στόλαρχον τῆς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ναυτικῆς δυνάμεως νὰ θανατώσῃ πάντα φυγάδα προαιρούμενον νὰ ἀνακάμψῃ εἰς τὴν ἑτέραν ὄχθην, ὁστισδήποτε καὶ ἂν ἦτο· «κἂν αὐτός» προσέθηκε «παρέσομαι βασιλεὺς ἕτερα τῶν παρόντων ἑλόμενος, ἀποπροσποιεῖσθαί σε τοὺς λόγους χρεών, ἢ μὴν μὴ οὕτω ποιῶν τὸν αὐτίκα οὐκ ἐκφεύξῃ ἀνασκολοπισμόν». Λέγουσι δὲ ὅτι μίαν ἡμέραν ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χειρὶ τεσσαράκοντα βαρβάρους, καὶ ὅτι ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον σύρων τέσσαρας αἰχμαλώτους τούρκους ἀνηρτημένους εἰς τοὺς κρίκους τοῦ ἐφιππίου του. Ἡ ζέσις του πρὸς τὰς μονομαχίας ἦτο ἀκατανόητος, καὶ ἀείποτε ἐτρύπα διὰ τῆς λόγχης ἢ διὰ τοῦ ξίφους ἔσχιζε τοὺς γιγαντώδεις ἀντιπάλους, ὅσοι ἐτόλμων νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν εἰς τὸν στιβαρὸν αὐτοῦ βραχίονα.

Ἀλλ' ὑπάρχει ἐν τῷ βίῳ τῶν ἐπικρατειῶν, καθὼς καὶ ἐν τῷ βίῳ τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων, ἡλικία τις καθ' ἣν πᾶσα ὑπερβολὴ εἶναι ἐπισφαλής. Ὅθεν τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα προτερήματα τοῦ ἀνδρὸς ἀπέβησαν πολλάκις ἐπιβλαβῆ μᾶλλον ἢ ὠφέλιμα. Τὸ κράτος περιεστοιχισμένον ὑπὸ τοσούτων πολεμίων καὶ εἰς τοιαύτην περιελθὸν ἔνδειαν ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν πόρων δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ προκαλῇ νέους ἀντιπάλους. Πλὴν τούτου ἡ ἀνάγκη ἣν συνῃσθάνετο ὁ Μανουὴλ τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὰ πλεονεκτήματα τῶν δυτικῶν, καὶ ἰδίως τὰ στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα, παρέσυρεν αὐτὸν εἰς τοσαύτας πρὸς αὐτοὺς παραχωρήσεις ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐξεγερθῇ ἐκ τούτου ἐπὶ τέλους ἐθνικὴ ἀντίδρασις καὶ ὀλεθρία ῥῆξις. Ὄχι ὅτι ὁ Μανουὴλ ἐθυσίασε χάριν τῶν συμπαθειῶν αὐτοῦ τούτων κανὲν τῶν σπουδαίων συμφερόντων τοῦ κράτους. Ἀπ' ἐναντίας θέλομεν ἴδει αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας, καὶ ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν διαπραγματεύσεων, καὶ εἰς τὰς πρὸς τοὺς Φράγκους τῆς Συρίας σχέσεις, οὐδὲ κατὰ κεραίαν παρεκκλίναντα τῆς πολιτικῆς τοῦ πάππου αὐτοῦ. Ἀλλὰ περιεστοιχίσθη ὑπὸ πολλῶν δυτικῶν ἐνῷ ἠξεύρομεν καὶ μετ' ὀλίγον θέλομεν ἔτι σαφέστερον νοήσει ὅτι ἐξ ὅλων τῶν ξένων πρὸς τοὺς δυτικοὺς μάλιστα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συμβιβασθῶσιν οἱ ἡμέτεροι. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Μανουήλ, ὅπως πολλάκις συμβαίνει εἰς τὰς τοιαύτας ὀξείας φύσεις, διῃτᾶτο μὲν οὐχὶ σωφρόνως, διεχειρίζετο δὲ τοὺς δημοσίους πόρους οὐχὶ φειδωλῶς, ἐνῷ οἱ καιροὶ δὲν ἐπέτρεπον τῷ ἡγεμόνι οὔτε χρηματικὰς οὔτε ἄλλας ἀσωτίας.

Ἅμα ἀναγορευθέντος αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ περὶ τὸν Ταῦρον στρατοπέδου, ἀπῆλθεν ἐν τάχει εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ μέγας δομέστικος, ὁ πιστὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου φίλος Ἀξούχ, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων καὶ προλάβῃ πᾶσαν ἀντίπραξιν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Ἰσαακίου, περιορίζων αὐτὸν ἐντὸς μονῆς. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀφίκετο καὶ ὁ Μανουὴλ μετὰ στρατοῦ, καὶ ἠξιώθη ὁμογνώμονος δεξιώσεως, διά τε τὴν

φήμην τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ καὶ τὴν πολλὴν τοῦ προσώπου καὶ τῶν τρόπων χάριν, ἐνῷ ὁ Ἰσαάκιος ἐλογίζετο ὀξὺς περὶ τὰς ὀργὰς καὶ δυσξύμβλητος τοῖς πολλοῖς, καί, τὸ πάντων χείριστον, ψοφοδεής· διὸ καὶ ἔσπευσεν ὁ Μανουὴλ νὰ ἀπολύσῃ αὐτὸν παντὸς περιορισμοῦ, ὡς μηδένα ἔχοντα ὀπαδὸν καὶ παντελῶς ἀκίνδυνον ὄντα. Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἔγημε τὴν γυναικαδέλφην τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Κορράδου Γ΄, ὀνόματι Βέρθαν, ἀλλὰ μετονομασθεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει Εἰρήνην. Ἡ Εἰρήνη διέπρεπεν ἐπὶ ψυχικῇ μᾶλλον ἀρετῇ ἢ ἐπὶ τῷ σωματικῷ κάλλει καὶ τῇ φιλαρεσκείᾳ· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐτίμα μὲν αὐτὴν διαπρεπῶς ἀλλ' ἐτράπη πρωιμώτατα εἰς ποικίλους ἀθέσμους ἔρωτας, μάλιστα πρὸς τὴν ἰδίαν ἀνεψιὰν Θεοδώραν, σπαταλῶν περὶ τὰ τοιαῦτα τὸν δημόσιον θησαυρόν. Ἐντεῦθεν δέ, ἐνῷ παρέλαβεν αὐτὸν βρίθοντα χρημάτων παρὰ τοῦ πατρός, ἠναγκάσθη μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐπιχειρήσῃ δεινὴν τοῦ ὑπηκόου καταπίεσιν, ἀπαιτῶν ἀδυσωπήτως τὰ καθυστεροῦντα καὶ ἐπιβάλλων νέους φόρους, διὰ τοῦ Ἰωάννου ἐκείνου ὃν εἴδομεν καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐπιτραπέντα τὰ οἰκονομικὰ πράγματα καὶ χάριν τῆς πληρώσεως τοῦ ταμείου θυσιάσαντα ἐνίοτε πολυτιμότατα ἄλλα τῆς πολιτείας συμφέροντα. Συγχρόνως ὁ Μανουὴλ ἐπεχείρησε δύο πολέμους, ὧν ὁ εἷς τοὐλάχιστον δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ὡς ἀπαραίτητος. Γινώσκομεν τὰς τελευταίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ σχέσεις πρὸς τοὺς ἐν Συρίᾳ Φράγκους· Ὁ Μανουὴλ ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας κυριαρχικὰς ἀξιώσεις τὰς ὁποίας ὁ πατὴρ καὶ ὁ πάππος αὐτοῦ φρονίμως ποιοῦντες εἶχον ἐπὶ τέλους ἐγκαταλείψει. Ὅθεν ἔπεμψε κατὰ τοῦ δουκὸς Ἀντιοχείας Ραιμούνδου ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν, τὴν μὲν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Δημήτριον Βρανᾶν, τὴν δὲ ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Ἰωάννην καὶ Δημήτριον Κοντοστεφάνους, οἵτινες τρέψαντες τὸν στρατὸν τοῦ Ραιμούνδου ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ προσέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1144 ἵνα ζητήσῃ συγγνώμην παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ ὀμόσῃ πίστιν πρὸς αὐτόν. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ψιλὴ αὕτη διατύπωσις κατ' οὐδὲν ηὔξησε τὴν πραγματικὴν τοῦ κράτους δύναμιν καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς τοῦτο μόνον, ὅτι ἀπησχόλησε στρατὸν καὶ ἠνάλωσε πόρους οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσι πολὺ ὠφελιμώτεροι κατ' ἄλλων ἐπικινδυνοτέρων πολεμίων. Εὐλογώτερος ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγών, καθ' ὧν ἐστράτευσεν ἐπανειλημμένως αὐτὸς ὁ βασιλεύς, δοὺς ποικίλα δείγματα τόλμης καὶ ἀνδρείας. Ἀλλὰ τῷ 1147 ἐδέησε νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τοὺς Τούρκους εἰρήνην, δι' ἧς οὗτοι παρεχώρησαν ἅπαντα τὰ φρούρια ὅσα εἶχον κυριεύσει εἰς Παμφυλίαν καὶ Κιλικίαν. Ἐδέησε δὲ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς ταῦτα καὶ μόνα ὁ βασιλεύς, διότι μέγας ἐπεκρεμάσθη κατὰ τοῦ κράτους ἀπὸ δυσμῶν κίνδυνος, ἡ λεγομένη *δευτέρα σταυροφορία*.

Τὴν δευτέραν σταυροφορίαν προεκάλεσεν ἡ καὶ ἀνωτέρω ὑποδειχθεῖσα ἀναζωπύρησις μὲν τοῦ κατὰ τὴν Συρίαν Σελδζουκικοῦ κράτους ὑπὸ τὸν σουλτάνον Ἐμαδεδδὶν Ζεγγί, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀκζογκόρ, ἐξασθένησις δὲ τῆς λατινικῆς κυριαρχίας. Πολὺν δὲ μάλιστα φόβον ἐνεποίησεν εἰς τοὺς αὐτόθι Φράγκους ἡ ἐπανειλημμένη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Ζεγγί, 1144, καὶ ἔπειτα πάλιν ὑπὸ τοῦ πολυθρυλήτου αὐτοῦ υἱοῦ Νουρεδδίν, 1146, ἅλωσις τῆς Ἐδέσσης(1). Ἡ Ἔδεσσα ἦτο οὐ μόνον μία τῶν τεσσάρων ἡγεμονιῶν ὅσας οἱ Λατῖνοι ἵδρυσαν ἐν Συρίᾳ ἀλλὰ καὶ τὸ κυριώτατον αὐτῶν προπύργιον κατὰ τῶν ἐξ ἀνατολῶν πολεμίων. Ὅθεν ἡ πτῶσις αὐτῆς κατέπληξε τόν τε βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τὸν τῆς Ἀντιοχείας δοῦκα καὶ τὸν κόμητα τῆς Τριπόλεως, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσιν ἐπιμόνως

(1) Ἤτοι Ἐδέσσης, Ἀντιοχείας, Τριπόλεως καὶ βασιλείου Ἱερουσαλήμ.

τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο (ὅπως καὶ αὐτὸς ὁ Μισὼ παρετήρησεν ἐπὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην) νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν σύμπραξιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου, ὅστις ἤθελε βεβαίως ἀρκέσει ἵνα περιστείλῃ τοὺς μωαμεθανούς, ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπικρατήσῃ εἰλικρίνεια μεταξὺ τῶν δύο τούτων συμμάχων. Ἀλλ' ἡ εἰλικρίνεια αὕτη ἦτο ἀδύνατος διὰ τὰ ἀμοιβαῖα τῶν δύο φύλων καὶ θρησκευμάτων πάθη. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ κινηθῇ αὖθις ἡ δυτικὴ Εὐρώπη. Καὶ τῳόντι οἱ δύο ἰσχυρότεροι αὐτῆς ἡγεμόνες, ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Κορράδος Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκος Ζ', ἀπεφάσισαν νὰ ἀπέλθωσιν αὐτοὶ εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Συρίας τῷ 1147.

Πρῶτος ἐξεστράτευσεν ὁ Κορράδος συνεπαγόμενος, ὡς λέγεται, 70 χιλιάδας βαρέως ὡπλισμένων ἱπποτῶν, πολυάριθμον δὲ ἐλαφρὸν ἱππικὸν καὶ πεζικόν. Καὶ αὐτὸς δ' Λουδοβῖκος εἶχε ζητήσει παρὰ Μανουὴλ τὴν ἄδειαν νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ κράτους αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν οὗτος δὲν ἀπεποιήθη. Ὁ Κορράδος ἦτο σύγγαμβρός του. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι συγχρόνως σχεδὸν ἐγίνετο εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπιδρομὴ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας Ρογέρου Β' καὶ ἐγίνετο ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου δὲν ἦσαν ἔτι γνωστὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν, ὅταν ὁ Κορράδος ἐπλησίασεν εἰς τὸν Ἴστρον, ὁ Μανουὴλ ἠρκέσθη νὰ πέμψῃ πρέσβεις πρὸς αὐτὸν ἐπιτετραμμένους νὰ λάβωσι τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν θέλουσι προξενήσει ζημίας εἰς τὰς χώρας τοῦ κράτους. Ὁ Κορράδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μεγιστᾶνες ὤμοσαν ἀδιστάκτως τὸν περὶ τούτου ὅρκον, καὶ τότε ὁ Μανουὴλ ὑπέσχετο αὐτοῖς πᾶσαν συνδρομὴν καὶ τροφὰς ἐπὶ πληρωμῇ τῆς ἀξίας των. Μέχρι Φιλιππουπόλεως ὁ στρατὸς ὥδευσε τῳόντι ἐν τάξει καὶ ἐλάμβανε κατὰ τὰ συμπεφωνημένα τὰς ἀναγκαίας τροφάς. Ἐν Φιλιππουπόλει ὅμως ἡ θρασύτης τινῶν Γερμανῶν μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπαγάγῃ ῥῆξιν δεινήν, ἣν προέλαβεν εὐτυχῶς ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ αὐτόθι ἀρχιερέως Μιχαὴλ τοῦ Ἰταλικοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ σταυροφόροι ἐξετραχηλίσθησαν εἰς πολλὰς καταχρήσεις· ἔπαυσαν νὰ πληρώνωσι τὰ τρόφιμα, ἐλάμβανον αὐτὰ διὰ τῆς βίας καὶ περιύβριζον τὰ ἱερὰ καταγώγια. Ἐντεῦθεν ἦλθον εἰς χεῖρας πρός τε τοὺς κατοίκους καὶ τὸν στρατὸν ὃν ἔπεμψεν ὁ Μανουήλ, ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν τῶν ξένων διάβασιν. Ὁ Μανουὴλ πληροφορηθεὶς ταῦτα πάντα διευήνυσεν εἰς τὸν Κορράδον νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀλλὰ νὰ σπεύσῃ νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ τῆς Θρακικῆς χερσονήσου. Ὁ Κορράδος ἐκώφευσεν εἰς τὴν παραίνεσιν ταύτην, καὶ ἀφοῦ ἔπαθεν ἐν τῷ πεδίῳ τῶν Χοιροβάκχων, ἕνεκα τῆς πλημμύρας δύο ποταμῶν, συμφορὰς μεγάλας· ἀφοῦ ἀφικόμενος περὶ τὴν πρωτεύουσαν περιῆλθεν εἰς νέας διενέξεις πρὸς τὸν Μανουήλ, διεπεραιώθη τελευταῖον εἰς τὴν Ἀσίαν. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας οἱ μαχηταὶ τῆς Δύσεως δὲν ἐπροξένησαν εἰς τοὺς ἡμετέρους τὴν ἐντύπωσιν ἐκείνην τῆς ὑπεροχῆς ἣν εἶχον προξενήσει ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ ἣν θέλομεν ἴδει κορυφωθεῖσαν κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους. Παρεκτὸς ὅτι μετὰ τὴν πρώτην σταυροφορίαν εἶχον λάβει πολλάκις ἀφορμὴν νὰ μετρηθῶσι πρὸς αὐτοὺς καὶ νά τους νικήσωσιν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ πτοηθῇ ἀπέναντι οὐδενὸς πολεμίου καὶ πολλάκις ἀπ' ἐναντίας δεινῶς ἐταπείνωσε τοὺς ἀγερώχους ἐκείνους ἄνδρας. Ἐπὶ παραδείγματος, ὁ Κορράδος μετὰ τὰ ἐν Χοιροβάκχοις παθήματα, ἐννοήσας ὅτι οὔτε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἠδύνατο νὰ κυριεύσῃ, οὔτε νὰ διαπλεύσῃ τὸν Βόσπορον παρὰ τὴν ἄδειαν τοῦ βασιλέως, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ δικαιολογήσῃ ἑαυτὸν ἐπὶ τοῖς πρότερον πεπραγμένοις, λέγων ὅτι αὐτὸς δὲν ὑπῆρξε τούτων ὁ αἴτιος ἀλλ' ἡ τοῦ ἀγομένου ὑπ' αὐτοῦ πλήθους παράλογος ὁρμή. Εἰς ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν εἰρωνικῶς ὅτι τὸ

καθ' ἑαυτὸν τέως μὲν ὑπελάμβανε τοὺς ἡγεμόνας ὑπευθύνους ἕνεκα τῶν πραττομένων ὑπὸ τῶν στρατῶν αὐτῶν, νῦν δὲ διδασκόμενος τὸ ἐναντίον θέλει ἐπιρρίψει καὶ αὐτὸς εἰς τὴν τοῦ πλήθους ἀλογιστίαν πάντα τὰ δεινὰ ὅσα θέλουσι πάθει οἱ σταυροφόροι εἰς τὸ ἑξῆς. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Κορράδος ἐπιμένων ἔτι εἰς τὴν ὑπεροψίαν αὐτοῦ ἠξίωσε νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν κατἀντικρὺ παραλίαν ἐν πομπῇ βασιλικῇ ὁ Μανουὴλ τῷ διεμήνυσεν ὅτι ἄτοπα ζητεῖ. Ὥστε ὁ Κορράδος, ὅστις εἶχε μάθει ἐν τῷ μεταξὺ ὅτι ὁ στρατὸς αὐτοῦ θελήσας νὰ προσβάλῃ τοὺς ἡμετέρους πολλὴν ἔπαθε φθοράν, ἐταπεινώθη καὶ διεπέρασεν εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ ταπεινοῦ λεμβαδίου.

Ἄγαλμα τοῦ Κορράδου Γ' ἐν Βαμβέργῃ.

Μετ' ὀλίγον ἔφθασεν εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους παρὰ τὸν Ἴστρον ποταμὸν μετὰ τοῦ ἰδίου στρατοῦ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκος Ζ'. Ὁ Μανουὴλ ἔπεμψεν ὡσαύτως πρὸς τοῦτον πρέσβεις ἀπαιτήσαντας ὅρκους σαφεστέρους ἢ ἀπὸ τὸν Κορράδον διότι ἐζήτησαν νὰ ὀμόσῃ μὲν ὁ Λουδοβῖκος, νὰ ὀμόσωσι δὲ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μεγιστᾶνες ὄχι μόνον ὅτι οὐδεμίαν θέλουσι κυριεύσει πόλιν ἀνήκουσαν εἰς τὸ κράτος ἀλλὰ καὶ ὅτι θέλουσιν ἀποδώσει εἰς τοὺς ἡμετέρους πάσας τὰς πόλεις ὅσας ἀνακτήσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ τὴν μὲν πρώτην ὑπόσχεσιν ἔδωκαν προθύμως ὅ,τε Λουδοβῖκος καὶ οἱ περὶ αὐτόν· τοῦ δὲ δευτέρου ὅρου τὴν διευκρίνησιν ἀνέβαλον μέχρις οὗ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ Κορράδου. Ὅτε δὲ ἀφικομένων αὐτῶν περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ βασιλεὺς ἐπανέλαβε τὴν ἀπαίτησιν εἷς τῶν παρακολουθούντων τὸν γαλλικὸν στρατὸν ἀρχιερέων, ὁ ἐπίσκοπος Λάγγρης, ἀφοῦ πολλὰς ἐξήμεσεν ὕβρεις κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, δὲν ἐδίστασε νὰ προτείνῃ ἐν τῷ περὶ τούτου συγκροτηθέντι συμβουλίῳ ὅτι πρέπει νὰ κυριεύσωσι τὴν βασιλεύουσαν.

Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ μὲν χρηστότεροι τῶν σταυροφόρων ὑπέλαβον τὸ πρᾶγμα ἀλλότριον τοῦ σκοποῦ δι' ὃν ἐστράτευσαν, οἱ δὲ συνετώτεροι ἀκατόρθωτον, ἠναγκάσθησαν πάντες νὰ κύψωσι τὸν αὐχένα καὶ νὰ ὀμόσωσι τὸν ἀπαιτηθέντα ὅρκον πίστεως καὶ εὐλαβείας, μεθ' ὃ διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Κορράδος εἶχε προπορευθῆ ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἰκονίου, πρωτευούσης τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ τουρκικοῦ κράτους. Ἀλλ' ἀποπλανηθεὶς τῆς ὁδοῦ ἔπαθε τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀπέβαλε τὰ ἐννέα δέκατα τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπανῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ ἀφίκετο καὶ ὁ Λουδοβῖκος. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην φαίνεται βέβαιον ὅτι οἱ ἡμέτεροι δὲν προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς δυτικοὺς μετὰ τῆς εἰλικρινείας ἣν εἶχε δείξει πρὸς αὐτοὺς ἄλλοτε ὁ Ἀλέξιος. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης λέγει ῥητῶς ὅτι, ἐκ διαταγῆς τοῦ Μανουήλ, ἐνέδραι ἐστήθησαν, ἐν αἷς οὐκ ὀλίγοι τῶν πολεμιστῶν ἐκείνων ἐφονεύοντο, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο αὐτοῖς ἡ εἰς τὰς πόλεις εἴσοδος, ἀλλ' ὅτι οἱ κάτοικοι ἀποκρεμῶντες ἀπὸ τὰ τείχη σχοινία πρῶτον μὲν ἀνεῖλκον τὸ τίμημα τῶν ζητουμένων πραγμάτων, ἔπειτα δὲ κατεβίβαζον ὅσα καὶ οἷα ἤθελον τῶν τροφίμων, ἄθεσμα δρῶντες περί τε τοὺς σταθμοὺς καὶ τὴν ποιότητα τῶν πραγμάτων, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε οἱ χείριστοι οὐδ' ἀπέδιδόν τι ἀντὶ τοῦ ληφθέντος ἀργυρίου ἢ χρυσίου, παγκάκιστοι δέ τινες ἀναμιγνύοντες τίτανον εἰς τὰ ἄλφιτα ἐποίουν ὀλέθρια τὰ σῖτα.

Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις δικαίως ἀγανακτεῖ διὰ τὴν ἀπανθρωπίαν ταύτην, δὲν ἠξεύρει ἀκριβῶς ἂν καὶ τοῦτο ἐγίνετο ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως, ὡς ἐλέγετο· τὸ δ' ἀναμφισβήτητον εἶναι, ἐπιφέρει, ὅτι ἔκοψεν ἀργύριον ἀδόκιμον, ἵνα δίδεται εἰς τοὺς Λατίνους ὁσάκις εἶχον νὰ λαμβάνωσί τι, καὶ ὅτι ὑπεκίνησε τοὺς Τούρκους κατὰ τῶν σταυροφόρων διὰ γραμμάτων καὶ προτροπῶν. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσει νὰ δικαιολογήσωμεν τὴν διαγωγὴν ταύτην τοῦ Μανουήλ· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι καὶ ἡ διαγωγὴ τῶν δυτικῶν ἦτο ἐπιτηδεία νὰ φέρῃ εἰς ἀληθῆ ἀπόγνωσιν τοὺς ἡμετέρους. Παραλείποντες ὅσα οὗτοι ἔπαθον ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ περιοριζόμενοι εἰς τὴν παροῦσαν πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ζητήσωσιν ἐκδίκησιν κατὰ ἀνθρώπων, οἵτινες, ἐνῷ ἔλεγον ἑαυτοὺς στρατιώτας τοῦ Σταυροῦ ἐπερχομένους εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἔπειτα ἐλεηλάτουν ὅσον ἠδύναντο τοὺς χριστιανοὺς τούτους καὶ ἐβουλεύοντο ἀκαταπαύστως νὰ κυριεύσωσι τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν; Τὸ δὲ δεινότερον, ὁ εἰ τοὐλάχιστον τῶν ἡγεμόνων τῆς σταυροφορίας ταύτης φαίνεται βέβαιον ὅτι συνενοήθη μετὰ τοῦ Ρογέρου, τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, καὶ ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἵνα, δῃῶν καὶ πορθῶν αὐτήν, ὡς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἱστορήσει, ἐπισωρεύσῃ ὅσον ἐνδέχεται μείζονας συμφορὰς εἰς τὸ χριστιανικὸν τῆς Ἀνατολικῆς κράτος.

Ὁ Κορράδος, εἰ καὶ εὗρεν ἐν Νικαίᾳ τὸν Λουδοβῖκον Ζ' μετὰ στρατοῦ ἀκεραίου ἐπελθόντα, δὲν ἐπανέλαβεν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα, διότι εἶχεν ἀθυμήσει ἐκ τοῦ ἀτυχήματος αὐτοῦ. Ὅθεν ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν διεχείμασεν αὐτόθι. Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ ἑπομένου ἔτους ἀπῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς Παλαιστίνην, ἀλλ' ἀποτυχούσης τῆς πολιορκίας τῆς Δαμασκοῦ, ἧς μετέσχε μετὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἐμβαλόντος εἰς τὴν Συρίαν βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἐπέστρεψε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1438 εἰς τὰ ἴδια, ἀφοῦ ματαίως ἐξήντλησε τοὺς πόρους καὶ ἔφθειρε τοὺς πολεμιστὰς τῆς Γερμανίας εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο. Οὐδ' ὁ Λουδοβῖκος δὲ ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Πολεμούμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔφθασε κακῶς ἔχων εἰς Ἀττάλειαν, ἐκεῖθεν διεπεραιώθη διὰ θαλάσσης εἰς Συρίαν, ἀλλά, ὡς πρὸ μικροῦ εἴπομεν, ἀπέτυχεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Δαμασκοῦ· ἀπέτυχεν ὡσαύτως εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀσκάλωνος· κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 1149 ἐπανῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Γαλλίαν ἄπρακτος. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ δευτέρα σταυροφορία. Εἰ καὶ ἐστρατήγησαν

αὐτῆς οἱ δύο ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης βασιλεῖς, ἀπέβη ὅλως ἀτελέσφορος. Ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας οἱ δυτικοὶ κατώρθωσαν τοὐλάχιστον νὰ κυριεύσωσι πόλεις τινὰς τῆς Συρίας καὶ νὰ ἱδρύσωσιν αὐτόθι ἴδιον βασίλειον. Ἐπὶ δὲ τῆς προκειμένης οὐδεμιᾶς πόλεως ἐγένοντο κύριοι· τὸ δὲ χείριστον, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Μισώ, ἡ ἀποτυχία αὐτῶν ὑπῆρξεν ἄδοξος δι' οὐδενὸς ἡρωικοῦ ἔργου κοσμηθεῖσα. Καὶ ἔκτοτε αἱ μὲν χριστιανικαὶ ἐν Συρίᾳ ἡγεμονίαι δὲν ἔπαυσαν ὁσημέραι παρακμάζουσαι, ὁ δὲ ὑπὲρ αὐτῶν ζῆλος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἤρχισε παραδόξως νὰ μαραίνεται. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἡ δευτέρα αὕτη σταυροφορία κατέστη ἰδίως ἐπονείδιστος, διότι ἐγένετο πάλιν ἀφορμὴ νὰ καταπολεμηθῇ δεινῶς τὸ χριστιανικὸν ἐκεῖνο τῆς Ἀνατολῆς κράτος, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἤρχοντο δῆθεν νὰ προπολεμήσωσιν οἱ ἡγεμόνες αὐτῆς.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐδέσποζεν ὅλων τῶν κατὰ τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν νορμαννικῶν κτημάτων ὁ Ρογέρος Β', ὅστις ἦτο ἀνεψιὸς μὲν τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου, υἱὸς δὲ τοῦ κατακτήσαντος τὴν Σικελίαν Ρογέρου Α'. Τῷ δὲ 1147, ἐνῷ ὁ Κορράδος καὶ ὁ Λουδοβῖκος διέβαινον τὰς ἀρκτικὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας ὡς πολέμιοι μᾶλλον ἢ ὡς σύμμαχοι, καὶ ἠνάγκαζον τὸν Μανουὴλ νὰ συμπυκνώσῃ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἁπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, ὁ Ρογέρος Β' ἐπεχείρησε δεινὸν πόλεμον κατὰ τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἶχε ζητήσει ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γουλιέλμου μίαν τῶν βασιλοπαίδων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς καὶ ὅτι ἡ διαπραγμάτευσις αὕτη ἀπέτυχε διὰ τὰς παραλόγους ἀπαιτήσεις τοῦ Ρογέρου. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ μόνον δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐπιδρομὴν αὐτοῦ, ἐὰν ὁ Ρογέρος δὲν ἤξευρεν ὅτι, ἐπερχομένων συγχρόνως τοῦ Κορράδου καὶ τοῦ Λουδοβίκου ἀπὸ βορρᾶ, ὁ Μανουὴλ ἤθελε διακωλυθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Νικήτας ὁ Χωνιάτης βεβαιοῖ ὅτι, καθὰ τότε ἐλέγετο, ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Ρογέρου ἐγένετο διὰ ῥητῆς συνθήκης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας(¹). Ὁπωσδήποτε τῷ 1147 νορμαννικὸς στόλος ἐκ πλοίων 60 ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Κέρκυραν, καὶ ἐγένετο εὐχερῶς κύριος τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου αὐτῆς, διότι οἱ πενέστεροι τῶν κατοίκων, οἱ καλούμενοι Γυμνοί, πάσχοντες, ἤ, κατὰ τὸν Χωνιάτην, ἀξιοῦντες ὅτι πάσχουσι δεινὰ ἀπὸ τῆς καταπιεστικῆς τοῦ κράτους φορολογίας, οὐδεμίαν ἔδειξαν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ ἀποκρούσωσι τοὺς πολεμίους. Τὸ φρούριον κατελήφθη ὑπὸ χιλίων ἱπποτῶν· καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁ ἀρχιναύαρχος τοῦ στόλου Γεώργιος Ἀντιοχεύς, ὅστις εἰ καὶ Ἕλλην τὸ γένος ὑπηρέτει τοὺς ξένους ἐκείνους, ἀναχωρήσας περιέπλευσε τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ τὴν Μονεμβασίαν, ἀλλ' ἀπέτυχεν. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις ἀγανακτῶν διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς εἶχον ὑποταχθῇ οἱ Κερκυραῖοι, λέγει περὶ αὐτῶν ὅτι «καπνὸν φορολογίας ἀποδιδράσκοντες ἔλαθον ὑπὸ χαυνότητος νοῦ τῷ τῆς δουλείας ἐμπεσόντες πυρί», ἀποθαυμάζει τοὺς Μονεμβασιώτας, οἵτινες συνετοὶ ὄντες καὶ γινώσκοντες τὸ ἀγαθὸν τῆς ἐλευθερίας ἀπέκρουσαν γενναίως τὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐπίθεσιν καὶ κυριαρχίαν. Τότε ὁ Γεώργιος Ἀντιοχεὺς ἐτράπη πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἐλεηλάτησε πρῶτον τὰ δυτικὰ τῆς Ἑλλάδος παράλια «Ἀκαρνᾶνάς τε καὶ Αἰτωλοὺς τοὺς νῦν λεγομένους Ἀρτηνούς», ἔπειτα δὲ εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, καὶ ἀποβιβασθεὶς εἰς Κρίσσαν ἐστράτευσεν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰς Θήβας δῃῶν τὰς κωμοπόλεις δι' ὧν διήρχετο. Αἱ Θῆβαι ἦσαν τότε πόλις πλουσιωτάτη, ἥτις ὅμως δὲν ἔδειξε τὴν ἀνδρείαν τῆς Μονεμβασίας, ἀλλὰ παρεδόθη ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ ἐτιμωρήθη διὰ τοῦτο παθοῦσα διαρπαγὴν

(¹) Ὀρθότερον πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Γερμανῶν καὶ αὐτοκράτορα τοῦ ἁγ. ῥωμ. κράτους.

φοβεράν. Χρυσός, ἄργυρος, πολύτιμοι λίθοι· τὰ πάντα ἀπήχθησαν· ἐμπορικαὶ ἀποθῆκαι, ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, ἱεροὶ ναοί, τὰ πάντα ἐγυμνώθησαν καὶ ἔπειτα πάντες οἱ πολῖται ἠναγκάσθησαν νὰ ὀμόσωσιν ὅτι οὐδὲν ἀπέκρυψαν τῶν πολυτίμων πραγμάτων. καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν ἀλλὰ πολλοὶ ᾐχμαλωτεύθησαν καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ μάλιστα ὅσοι ἐφημίζοντο ὡς ἐπιτήδειοι μεταξουργοί. Ταῦτα δὲ διαπράξαντες ἐν Θήβαις οἱ Νορμαννοὶ ἐπέστρεψαν εἰς Κρῖσαν καὶ ἔπλευσαν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Κόρινθον, ἐπίσης ὀνομαστὴν τότε οὖσαν διά τε τὰ μεταξουργεῖα αὐτῆς καὶ τὸν ἄλλον ἐμπορικὸν πλοῦτον ὃν ἐπορίζετο, εὐφυῶς κειμένη μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Τῆς Κορίνθου ἡ μὲν κάτω πόλις καὶ οἱ λιμένες ἦσαν εὐάλωτοι, διότι οὔτε ὀχυρώματα εἶχον οὔτε φρουράν· ἀλλ' ὁ Ἀκροκόρινθος ἐφαίνετο ἀπόρθητος, διότι καὶ φρούριον ἦτο ὀχυρόν, καὶ φρουρὰν εἶχεν ἀξιόμαχον, ἐνισχυθεῖσαν διὰ τῶν ἀνδρῶν οἵτινες κατέφυγον αὐτόθι ἔκ τε Κορίνθου καὶ τῶν πέριξ κωμοπόλεων· Ἀλλὰ πάντες ἦσαν ἄνανδροι καὶ ἐξαιρέτως ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Νικηφόρος Χαλούφης, ὅστις, ἅμα ἐπιπλεύσαντος τοῦ ἐχθροῦ εἰς Λέχαιον, ἔσπευσε νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὅταν ὁ ναύαρχος εἰσῆλθεν εἰς τὸ φρούριον καὶ παρετήρησεν ὁπόσον ἦτο δυσπόρθητον «σὺν Θεῷ πολεμῆσαι, ἔφη, καὶ Θεὸν εἶναι τὸν τοιοῦτον αὐτῷ χῶρον κατασχεῖν παρασχόμενον, κακῶς φάσκων τοὺς ἔνδον καὶ πλύνων ὡς ἀγεννεῖς τὰ πολέμια, μάλιστα δὲ τὸν Χαλούφην ὃν καὶ γυναικὸς ὠνόμαζε μαλακώτερον». Ἔπραξαν δὲ ἐνταῦθα οἱ Νορμαννοὶ ὅσα καὶ ἐν Θήβαις, ἀπαγαγόντες χρυσόν, ἄργυρον, ἐγκρίτους ἄνδρας, γυναῖκας ὡραίας καὶ εὐγενεῖς, καὶ τεχνίτας ἐπιτηδείους, καὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Ἔπειτα ἐλεηλάτησαν τὴν Εὔβοιαν, καθὰ δὲ λέγουσί τινες καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας· ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν εἶναι βέβαιον, διότι δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἡμετέρων χρονογράφων, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, ὅστις ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὰς Ἀθήνας κάλλιστα (ἀφοῦ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ διετέλεσε μετ' οὐ πολὺ ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν) καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποσιωπήσῃ τὸ γεγονός, ἐὰν συνέβαινε. Μετὰ δὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα ὁ νορμαννικὸς στόλος ἐπανῆλθε θριαμβεύων εἰς Πάνορμον τῆς Σικελίας, ὅπου μέχρι τῆς σήμερον σῴζεται μνημεῖον τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης, ἡ γέφυρα ἡ καλουμένη τοῦ ναυάρχου (ponte dell' Am-

Ρογῆρος Β', ψηφιδωτὴ εἰκὼν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Μαρτοράνας ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας.

miraglio) ἡ κατασκευασθεῖσα ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Ἀντιοχέως ἐκ τῆς λείας ἣν εἰσεκόμισε. Τὸ δὲ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὁ Ρογέρος ἵδρυσεν ἐν Πανόρμῳ τὰς μεταξουργοὺς γυναῖκας ὅσας ἠχμαλώτευσεν ἐν Θήβαις καὶ ἐν Κορίνθῳ, καὶ ἐδίδαξε δι' αὐτῶν εἰς τοὺς ὑπηκόους τὴν βιομηχανίαν ταύτην, καθ' ἣν μετ' οὐ πολὺ ἡ Σικελία διηγωνίσθη πρὸς τὰ ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει ἐργαστήρια.

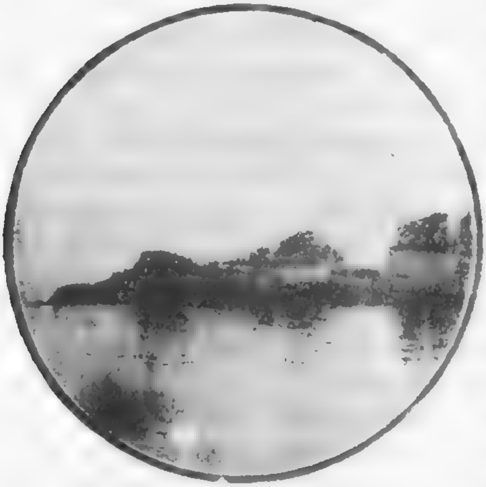
Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος 1148, ὁ Μανουήλ, ἀπαλλαγεὶς τῶν κινδύνων τῆς δευτέρας σταυροφορίας, ἀπεφάσισε νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὸν Ρογέρον· καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον εὐλόγως ὅσῳ ὁ πολέμιος ἐκεῖνος δὲν περιωρίσθη εἰς ἁπλᾶς δῃώσεις, ἀλλὰ κατέλαβε καὶ μίαν τῶν κυριωτέρων νήσων τοῦ κράτους. Ἐδέησεν ὅμως νὰ ἀναλάβῃ καὶ αὖθις τὸν ἀπαραίτητον τοῦτον ἀγῶνα ἕνεκα νέας ἐπιδρομῆς τῶν Πετσενέγων. Καὶ τούτους μὲν ἐξέωσε πέραν τοῦ Ἴστρου καὶ αὐτόθι δεινῶς ἐμάστιξεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐντούτοις παρῆλθεν ἡ ἐπιτηδεία τοῦ ἔτους ὥρα, δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας εἰμὴ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 1149. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης περιγράφει ὡς μεγίστην καὶ λαμπροτάτην τὴν γενομένην ἐπὶ τούτῳ παρασκευήν, λέγων ὅτι αἱ μὲν πεζικαὶ δυνάμεις εἰς μυριάδας ἠθροίσθησαν, ὁ δὲ στόλος συνεκροτήθη ἐκ χιλίων περίπου πλοίων· διότι, ἐπιφέρει καὶ εὐανδροῦσα τότε ἦτο πᾶσα ἡ τῷ βασιλεῖ ὑποκειμένη χώρα, καὶ ἄνδρας ἔτρεφεν ἡρωικούς, καὶ ὁ στρατὸς ἦτο λαμπρῶς διεσκευασμένος καὶ ἄριστα γεγυμνασμένος ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ὁμολογεῖ δὲ καὶ ὁ Κίνναμος ὅτι ὁ στόλος συνέκειτο ἐκ πεντακοσίων μὲν πολεμικῶν πλοίων, ἑτέρων δὲ πεντακοσίων φορταγωγῶν καὶ ἱππαγωγῶν· Τοῦ στόλου ἀρχηγός (ἤ, καθὼς ἐλέγετο ἤδη τότε ὁ ἀρχιναύαρχος, μέγας δοὺξ) διωρίσθη ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ Μανουὴλ Στέφανος Κοντοστέφανος, τὴν δὲ ἡγεμονίαν τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν αὐτὸς ὁ βασιλεύς.

Ἀλλὰ πρὸς τὸν στόλον τοῦτον τοὐλάχιστον, καίτοι τοσοῦτο πολυάριθμον ὄντα δὲν εἶχε, φαίνεται, πολλὴν πεποίθησιν ὁ βασιλεύς· διότι ἔτι ἀπὸ τοῦ 1148 ἐζήτησε τὴν κατὰ τὸν προκείμενον ἀγῶνα συνδρομὴν τῶν Ἐνετῶν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νέα ὠφελήματα, δοὺς μὲν ἀξιόλογον ἔκτασιν εἰς τὸ τμῆμα τὸ ὁποῖον κατεῖχον ἐν Κωνσταντινουπόλει, συνομολογήσας δὲ ῥητῶς ὅτι ἡ παραχωρηθεῖσα εἰς αὐτοὺς ἀτέλεια ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰς τὴν Κρήτην. Ἐπεχείρησαν λοιπὸν ἀπὸ κοινοῦ οἱ αὐτοκρατορικοὶ καὶ οἱ Ἐνετοί, ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας. Καίτοι ὅμως λαμπρῶς ἠγωνίσαντο, μάλιστα οἱ περὶ τὸν Μανουήλ, δὲν ἐπέτυχον ἐπὶ πολλοὺς μῆνας τοῦ σκοποῦ διά τε τὸ ὀχυρὸν τοῦ φρουρίου καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν ἀμυνομένων. Ἔπεσεν ὁ μέγας δοὺξ λαβὼν καίριον τραῦμα. Μάτην τέσσαρες ἀδελφοὶ ἐκ τῶν πρὸ καιροῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ κράτους διατελούντων Φράγκων, Πετραλεῖφαι [1] ἐν Κωνσταντινουπόλει κα-

---

(1) Οἱ *Πετραλεῖφαι* κατήγοντο ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πρώτης σταυροφορίας Πέτρου Ἀλφίας (Petrus de Alfia). Κατὰ τοὺς σταυροφόρους χρονογράφους (ἴδ. ἡμετέρ. πραγματείαν «*Τὰ Κόμανα καὶ τὰ ἐρείπια αὐτῶν*» ἐν Ἀθήναις 1882 σελ. 36—37), ὅτε οἱ σταυροφόροι τῆς πρώτης σταυροφορίας μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν κατάληψιν τῆς Καισαρείας Καππαδοκίας διηυθύνθησαν ἐντεῦθεν πρὸς τὸν Ἀντίταυρον, ἀφίκοντο εἰς «πόλιν ὡραίαν καὶ εὐδαίμονα, καλουμένην δὲ *Πλασταιντίαν*, ἣν οἱ Τοῦρκοι πρὸ μικροῦ προσβαλόντες ἐπολιόρκουν. Ἡ Πλασταιντία, ὡς ἡ Καισάρεια, ἀσμένως παρεδόθη εἰς τοὺς σταυροφόρους, ἐδόθη δὲ ὑπὸ τούτων εἰς τὸν ζητήσαντα παρ' αὐτῶν τὴν κτῆσιν τῆς θέσεως Πέτρον Ἀλφίας «πρὸς φρούρησιν καὶ ἄμυναν τῆς χώρας in fideletatem sancti sepulcri et Cristianitatis, ὡς λέγει τις τῶν σταυροφόρων χρονογράφων (ἴδ. Baldric archiepiscopi Gesta Dei per Frances σ. 99). Ὁ Πέτρος οὗτος ὑπὸ ἄλλου σταυροφόρου χρονογράφου (τοῦ Ροβέρτου μοναχοῦ σ. 42)

λούμενοι (καθὸ ἀπόγονοι τοῦ γάλλου Pierre d' Aulps) ἐπεχείρησαν τολμηροτάτην πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἄνοδον ἀπὸ κοινοῦ μετ' ἄλλων τινῶν καὶ ἰδίως ἑνὸς τῶν δορυφόρων τοῦ μεγάλου δομεστίκου, Ἰωάννου Ἀξούχ, ὅστις ἀνέλαβε τὴν προσωρινὴν τοῦ στόλου ἡγεμονίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Στεφάνου. Τὸ ἐπιχείρημα ἀπέτυχεν οἰκτρῶς· ἅπαντες δὲ οἱ ἀτρόμητοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἐκρημνίσθησαν κατὰ πετρῶν, παρεκτὸς μόνου τοῦ προειρημένου δορυφόρου, τοῦ καλουμένου Πουπάκη, ὅστις κατορθώσας πρῶτος νὰ ἐπιβῇ εἰς τὸ τεῖχος πρὶν ἢ ἐξολισθήσῃ ἡ κλῖμαξ ἥτις παρέσυρε τοὺς λοιπούς, ἠδυνήθη νὰ σωθῇ ἐκ θαύματος καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ σῶος πρὸς τοὺς συναγωνιστάς, μεγάλην προξενήσας ἔκπληξιν εἰς αὐτούς τε καὶ τοὺς πολεμίους. Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς ἠγωνίσθη ὡς ἁπλοῦς στρατιώτης. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ἐπειδὴ εἶδε ναῦν ἐκ τῶν μεγίστων τοῦ στόλου προσοκείλασαν διὰ τῆς βίας τοῦ ἀνέμου πρός τινα βραχώδη τοῦ περιβόλου ἀκτὴν καὶ τὸν ἔσχατον κινδυνεύουσαν κίνδυνον ἕνεκα τῶν ἐπιρριπτομένων κατ' αὐτῆς ἀπὸ τοῦ φρουρίου πετρῶν καὶ βελῶν, δὲν ἐδίστασε νὰ ὁρμήσῃ μετὰ τῆς βασιλικῆς διήρους πρὸς τὴν ναῦν ἐκείνην, καὶ διὰ μόνης τῆς εὐρείας καὶ βαρείας αὐτοῦ ἀσπίδος προφυλαττόμενος εἵλκυσε διὰ καλῳδίων καὶ ἔσωσε τὸ πλοῖον αὐτοῦ. Τότε δὲ λέγεται ὅτι ὁ Νορμαννὸς φρούραρχος Κερκύρας, ἰδὼν τοὺς στρατιώτας ρίπτοντας λίθους πολλοὺς κατὰ τοῦ βασιλέως, ἀνέκραξε νὰ σεβασθῶσι τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἀνδρείαν, προσθεὶς ὅτι αὐτὸς ἀναλαμβάνει τὴν ἕνεκα τούτου εὐθύνην ἐνώπιον τοῦ Ρογέρου. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ θαυμάσια τοῦ βασιλέως τολμήματα ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν, ὥστε δικαίως τῇ ἀληθείᾳ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Βέρθα ὡμολόγησέ ποτε ἐν μέσῳ συγκλήτῳ ὅτι ἐκ μεγάλου μὲν καὶ πολεμικωτάτου κατήγετο γένους, οὐδέποτε ὅμως ἤκουσεν ἐν Γερμανίᾳ ὑπ' οὐδενὸς τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα διαπραχθέντα οἷα καὶ ὅσα τὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἀριστεύματα.

Τὸ παλαιὸν φρούριον τῆς Κερκύρας

Ἐν τούτοις ὅμως ἡ Κέρκυρα ἀντεῖχεν, ὁ δὲ Ρογέρος ἐξοπλίσας νέον στόλον ἐξέπεμψεν αὐτὸν ἵνα κομίσῃ τροφὰς εἰς τοὺς πολιορκουμένους. Οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἀντεπελθόντες ἐνίκησαν τὸν στόλον τοῦτον καὶ μία μὲν αὐτοῦ μοῖρα ἐκ τεσσαράκοντα πλοίων

καλεῖται ab Alpibus (=ἀπὸ τῶν Ἄλπεων). Ἡ *Πλασταιντία* ἔκειτο πιθανώτατα ἐν τῇ θέσει τῆς νῦν π. *Ἐλπεστάν*, τὸ δὲ ὄνομα πιθανώτατα παρεφθάρη παρετυμολογικῶς εἰς τὸ ἀραβοπερσικὸν ***Ἐλποστάν***. Τί ἐγένετο τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἱδρυθὲν ἐν μ. Ἀσίᾳ φέουδον τοῦ παναγίου τάφου, ἡ Πλασταιντία δηλονότι, καὶ τί ἐγένετο ὁ φεουδαλικὸς ἡγεμονικὸς οἶκος τοῦ Πέτρου de Alfia ἢ de Alpibus, οὐδὲν περὶ τούτου μοὶ εἶναι γνωστόν. Φαίνεται ὅτι οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας ἀναχώρησιν τῶν σταυροφόρων ἡ Πλασταιντία, καίπερ οὖσα *ὀχυρὰ καὶ ἀπόρθητος* ὑπὸ τῶν Σελδσούκων μείνασα, ὅτε οὗτοι εἶχον ἤδη καταστῇ κύριοι τῆς μ. Ἀσίας μέχρι Νικαίας, δὲν ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς ἐν μέσῳ τῶν μωαμεθανικῶν χωρῶν καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς μικρᾶς ἡγεμονίας οἱ ἡγεμόνες αὐτῆς προσέφυγον εἰς τὴν Κων)πολιν καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα ***Πετραλειφῶν*** κατετάχθησαν εἰς τὴν βυζαντιακὴν ἀριστοκρατίαν.

συγκειμένη ἀπεσπάσθη περὶ τὰ τέλη τῆς ναυμαχίας καὶ ἔπλευσεν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἵνα πυρπολήσῃ τὰ προάστεια· ἀπεκρούσθη δὲ ἐκεῖθεν καὶ κατεδιώχθη. Ἀλλ' ἕτερα περὶ τὴν Κέρκυραν συνέβαινον δεινά. Μεταξὺ τῶν πολιορκούντων τὸ φρούριον Ἑλλήνων καὶ Ἑνετῶν ἐξερράγη ἔρις τοιαύτη ὥστε ἦλθον εἰς χεῖρας. Εἰς μάτην οἱ ἐπισημότατοι ἑκατέρων τῶν στρατοπέδων ἄνδρες ἠγωνίσθησαν νὰ καταπαύσωσι τὸ κακόν. Οἱ Ἑνετοὶ πρὸ πάντων ἀνεδείχθησαν ἀμετάπειστοι, μέχρις οὗ ὁ μέγας δομέστικος ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν μετὰ τῶν ἰδίων δορυφόρων καὶ μέρους τῆς στρατιᾶς ἠνάγκασε τοὺς στασιαστὰς νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ πλοῖά των. Ἀλλὰ τότε οἱ Ἑνετοὶ ἀναχθέντες εἰς τὸ πέλαγος κατέπλευσαν εἰς τὴν νῆσον Ἀστερίδα καὶ ἐπέπεσον κατὰ τῶν αὐτόθι ναυλοχούντων ἐξ Εὐβοίας πλοίων καὶ κατεπυρπόλησαν αὐτά. Μεθ' ὃ συλλαβόντες καὶ τὴν βασιλίδα νῆα ἐνεβίβασαν εἰς αὐτὴν ἀνδράριον αἰθιοπικὸν καὶ ἀνεφήμησαν ὡς βασιλέα, περιάγοντες μετὰ λαμπρᾶς στεφανηφορίας καὶ προπομπῆς καὶ ἐμπαίζοντες οὕτω τὸν Μανουήλ. Ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ τιμωρήσῃ τὴν ὕβριν ταύτην, ἀλλὰ προαιρούμενος πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὸ φρούριον ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταπαύσῃ τὸ κακὸν εἰρηνικῶς καὶ ἐπιτρέψας ἀμνηστίαν εἰς τοὺς κακουργήσαντας ἀποκατέστησε τὴν τάξιν. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ μὴ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὁπόσον μάταιαι ἦσαν αἱ πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς ἐκεῖναι συμμαχίαι αἱ διὰ τοσούτων θυσιῶν ἐξαγοραζόμεναι. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου λ. χ., ἀφοῦ ἐπετράπησαν εἰς αὐτοὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου νέα ὠφελήματα, οὐ μόνον οἱ ὑποτιθέμενοι ἐκεῖνοι σύμμαχοι εἰς οὐδὲν ἐχρησίμευσαν ἀλλὰ καὶ ζημίαν οὐ μικρὰν εἰς τὸ στρατόπεδον ἐπροξένησαν, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα δεινῶς περιύβρισαν καὶ μετ' οὐ πολύ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐπανειλημμένως καὶ ἀναφανδὸν ἐπρόδωκαν τὸν βασιλέα.

Τελευταῖον ἡ Κέρκυρα, στερουμένη τροφῶν καὶ μὴ ἐλπίζουσα νὰ λάβῃ βοήθειάν τινα παρὰ τοῦ Ρογέρου, παρεδόθη. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐγκαταστήσας ἐν αὐτῇ φρουρὰν ἀσφαλῆ ἐκ φράγκων μισθοφόρων συγκειμένην ἀπέπλευσεν εἰς Αὐλῶνα, ὅπου ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ τοῦ Ρογέρου πόλεμον καὶ νὰ πέμψῃ ἐπὶ τούτῳ τὸν στόλον αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν, ἐπιτρέψας τὸ ἐπιχείρημα εἰς τὸν γνωστὸν ἡμῖν δομέστικον τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως Ἰωάννην, εἰς ὃν παρήγγειλε νὰ καταλάβῃ τὸν Ἀγκῶνα καὶ ἐκεῖθεν ὡς ἐξ ὁρμητηρίου νὰ χωρήσῃ πρὸς τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν. Συγχρόνως δὲ μαθὼν ὅτι οἱ Δαλμάται καὶ οἱ Σέρβοι καὶ ἄλλα ὅμορα ἔθνη, καὶ αὐτοὶ οἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Τοῦρκοι, ὠφελούμενοι ἐκ τοῦ ἀνὰ χεῖρας πολέμου, ἐμελέτησαν νὰ ἐπιτεθῶσι πανταχόθεν κατ' αὐτοῦ, ἐπεχείρησεν αὐτὸς τὸν κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ἀγῶνα. Ἔπρεπε τῳόντι νὰ κατέχεται ἀπὸ τὸ δαιμόνιον τοῦ πολέμου ὁ Μανουὴλ ἵνα, ὅπως εἶχον τότε τὰ τοῦ κράτους πράγματα καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ, νομίσῃ εὔλογον ν' ἀντεπεξέλθῃ ἐνταυτῷ κατὰ τοσοῦτον ἀντιπάλων. Ἡ φρόνησις ἀπῄτει νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Κερκύρας καὶ νὰ μὴ ζητήσῃ νὰ ἐκδικηθῇ πλειότερον τὸν Ρογέρον, τοὐλάχιστον νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο εἰμὴ ἀφοῦ ἀσφαλισθῇ ἀπὸ τῶν πολλῶν ἄλλων τοῦ κράτους ἐχθρῶν. Ἀγωνισθεὶς δὲ σύναμα καθ' ὅλων ἦτο φυσικὸν νὰ περιπέσῃ εἰς πολλοὺς κινδύνους, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξῆλθε μὲν ἐπὶ τέλους νικηφόρος διὰ θαυμαστῆς ἀνδρείας καὶ καρτερίας, ἐξῆλθεν ὅμως νικηφόρος, ἀφοῦ ἐξήντλησεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τοὺς δημοσίους πόρους.

Καὶ πρῶτον ὁ δομέστικος Ἰωάννης δὲν ἐξετέλεσεν ἀκριβῶς τὰς δοθείσας αὐτῷ παραγγελίας. Ἀντὶ νὰ πλεύσῃ ἐπ' Ἀγκῶνα, ἐλθὼν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Βοόσης (ὡς λέγει ὁ Κίνναμος, ἐννοῶν πιθανώτατα τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Ἀφου), δὲν προέβη περαιτέρω, εἴτε, ἐπιφέρει ὁ Κίνναμος, διὰ τὴν περὶ τὰ ναυτικὰ ἀπειρίαν εἴτε διὰ τὰς τῶν Ἑνετῶν ἐνεργείας, εἰς οὓς κατ' οὐδένα λόγον δὲν συνέφερε νὰ γίνωσιν οἱ ἡμέτεροι αὖθις κύριοι

τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι, ἐπειδὴ ἐπῆλθεν ὁ μὴν Σεπτέμβριος καὶ συνέβη τρικυμία δεινή, κατεστράφησαν τὰ πλεῖστα τῶν πλοίων, ἐνῷ ἦτο δυνατὸν νὰ σωθῶσιν ἀνελκόμενα ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ κατασκευασθῇ νέος στόλος· καὶ ἐν τῷ μεταξύ, κατὰ τὰ ἔτη 1150—1153, ὁ βασιλεύς, ἀδιακόπως ἀγωνιζόμενος κατὰ τῶν Δαλματῶν, τῶν Σέρβων, τῶν Οὔγγρων, καὶ τῶν Πετσενέγων, ἀλληλοδιαδόχως κατετρόπωσεν αὐτοὺς καὶ ἐταπείνωσε. Τότε, ἀντὶ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἰταλίας πόλεμον, τὸ συνετώτερον ἦτο νὰ τρέψῃ ἁπάσας τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων. Τοῦτο ἦτο τόσῳ μᾶλλον συνετὸν ὅσῳ ἐν ἔτει 1154, ἀποθανόντος τοῦ Ρογέρου, ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱός του Γουλιέλμος προέτεινεν εἰς τὸν Μανουὴλ εἰρήνην ὑποσχόμενος νὰ ἀποδώσῃ πάντα ὅσα τὰ σικελικὰ στρατεύματα εἶχον ἁρπάσει ἐξ Ἑλλάδος κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπιδρομήν. Πλὴν τούτου δὲ καὶ οἱ Ἐνετοί, ἀναφανδὸν ἤδη χωρισθέντες ἀπὸ τοῦ βασιλέως, συνωμολόγησαν ἰδίᾳ πρὸς τὸν Γουλιέλμον εἰρήνην.

Οὐδὲν ἧττον ὁ Μανουὴλ ἐπέμεινεν εἰς τὸ νὰ ἐκδικηθῇ τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Γουλιέλμου εἰς τὸ κράτος ὕβριν καὶ ἐπέτρεψε τὸ ἔργον εἰς τὸν στρατηγὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἀναφαίνονται αὖθις ὀνόματά τινα τῆς ἀρχαίας στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, τὰ ὁποῖα ὅλως σχεδὸν εἶχον ἐκλείψει ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν συνδέονται βεβαίως μετὰ κατορθωμάτων ἀνταξίων τῶν ἔργων δι' ὧν ἐκλείσθη ἡ ἀριστοκρατία ἐκείνη ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀλλὰ μαρτυροῦσιν τοὐλάχιστον ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς δὲν ἔπαυσαν παρέχοντες εἰς τὸν στρατὸν ἡγεμόνας λόγου ἀξίους. Οὕτως ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Δημήτριον Βρανᾶν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Κοντοστεφάνους. Ἐπὶ δὲ τοῦ κατὰ Σέρβων πολέμου ἐφημίσθη μεγάλως ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Κανταχουζηνός, εἷς τῶν ἀρχαιοτέρων προγόνων οἴκου γενομένου πολυκρότου βραδύτερον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἱστορίᾳ. Καὶ ὁ ἰταλικὸς πόλεμος ἀνέδειξε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, ἀπόγονον ἀνδρῶν γνωστῶν ἤδη εἰς ἡμᾶς καὶ πρόγονον ἄλλων ἔτι ὀνομαστοτέρων γενομένων. Ὁ Μιχαὴλ εὑρὼν πρόθυμον σύμμαχον τὸν κόμητα Λοριτέλης Ροβέρτον Βασευίλιον, ἐξάδελφον μὲν ὄντα τοῦ Γουλιέλμου ἀλλὰ δυσηρεστημένον κατ' αὐτοῦ, ἐκυρίευσε πολλὰ φρούρια τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐν οἷς καὶ τὴν Βᾶριν. Ὁ δὲ συστράτηγος αὐτοῦ Ἰωάννης Δούκας κατετρόπωσεν ἐκ τοῦ συστάδην τὸν κόμητα Ἀνδρίας Ριχάρδον. Μετ' οὐ πολὺ νέαι δυνάμεις ἐστάλησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἰωάννην Ἄγγελον, καὶ ὁ Ἰωάννης Δούκας ἑνωθεὶς μετ' αὐτοῦ κατέβαλε τὸν συγχρόνως ἐκ Σικελίας ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου ἐκπεμφθέντα στρατόν. Εἰς δὲ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην τῶν Ἑλλήνων συνετέλει οὐ μικρὸν καὶ ἡ ἀγανάκτησις ἣν ᾐσθάνοντο κατὰ τῶν Νορμαννῶν οἱ μέχρι τινὸς ἑλληνίζοντες κάτοικοι τῆς κάτω Ἰταλίας. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Παλαιολόγος, ὅστις ἦτο ἄνθρωπος τῳόντι ἐξαίρετος, ἀπέθανεν εἰς Βᾶριν. Ὁ δὲ ἀναλαβὼν τότε τὴν ὅλην ἀρχηγίαν Ἰωάννης Δούκας ἦτο μὲν ἀνὴρ γενναῖος καὶ ἐκυρίευσεν ἔτι διάφορα φρούρια, ἐνόησεν ὅμως τάχιστα ὅτι ἄνευ ἐπικουριῶν δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀνθέξῃ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου παρασκευαζομένας ἐν Σικελίᾳ νέας δυνάμεις. Ἐπικουρίας ἐξ Ἀνατολῆς ὁ Μανουὴλ δὲν εἶχε νά τῳ πέμψῃ. Ὅθεν περιωρίσθη νὰ ἀποστείλῃ εἰς Ἀγκῶνα, οὖσαν πόλιν σύμμαχον, τὸν υἱὸν τῆς γνωστῆς ἡμῖν Ἄννης Κομνηνῆς Ἀλέξιον, παραγγείλας αὐτῷ νὰ στρατολογήσῃ καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν παραλίαν καὶ οὕτω νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἀπουλίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Ἰωάννου Δούκα. Ὁ δέ, μὴ ἐκτελέσας τὴν παραγγελίαν ταύτην, ἐνεφανίσθη μόνος εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Δούκα, καί τὸ χείριστον, ἀνέλαβε τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν. Ἐπελθόντος δὲ μετ' ὀλίγον ἐκ Σικελίας τοῦ Γουλιέλμου μετὰ πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως ἀξιολόγου, συνεκροτήθη μάχη κρίσιμος, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἡττήθησαν ὁλοσχερῶς καὶ μετὰ τὴν

ὁποίαν ὁ Γουλιέλμος ἀνέλαβεν ἅπαντα τὰ φρούρια ὅσα εἶχεν ἀπολέσει. Ὁ Μανουὴλ ἔπεμψε μὲν εἰς Ἰταλίαν ἕτερόν τινα Ἀλέξιον (υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀνδρονίκου) μετὰ νέας δυνάμεως ἐν Ἀγκῶνι ἤδη συλλεγείσης καὶ οὗτος ἀνέκτησεν ἐν Ἀπουλίᾳ διάφορα φρούρια, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου ὁ μὲν στόλος τοῦ βασιλέως ἡττήθη περὶ Εὔβοιαν ὑπὸ τοῦ σικελοῦ ναυάρχου Μαΐου, ὁ δὲ Γουλιέλμος προέτεινεν αὖθις λόγους περὶ εἰρήνης, ὁ Μανουὴλ ἐνόμισε τελευταῖον φρόνιμον νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην ταύτην, δι' ἧς ὁ Γουλιέλμος ἀπέδωκεν ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων, ἔτι δὲ καὶ πᾶσαν τὴν λείαν τὴν ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γενομένην, ἐξαιρέσει τῶν μεταξουργῶν, οἵτινες ἔμειναν ἐν Σικελίᾳ. Καὶ πότε μὲν ἐγένετο ἡ συνθήκη ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ἄλλοι λέγουσι τῷ 1155, ἄλλοι τῷ 1158, φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ ὅροι αὐτῆς ὑπῆρξαν ὀλιγώτερον ὠφέλιμοι τῶν ὅρων οὓς εἶχε προτείνει ὁ Γουλιέλμος ἅμα βασιλεύσας, διότι τότε δὲν ἀνεφέρετο ὅτι θέλουσι κρατηθῆ οἱ ἤδη μὴ ἀποδοθέντες μεταξουργοί. Ὥστε μάτην ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Μανουὴλ κατεδαπάνησεν εἰς τὸν πεισματώδη αὐτὸν ἀγῶνα τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους τοῦ κράτους.

Εἴπερ ποτὲ δὲ ἐφάνη ὁπόσον ἄτοπον ἦτο τὸ σύστημα τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὸ κράτος τοῦ νὰ παραχωρῇ ἐξαιρετικὰ εἰς τὰς ἰταλίδας πόλεις προνόμια ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θέλει τύχει τῆς ἐπικουρίας αὐτῶν. Ἡ Ἐνετία οὐδεμίαν σχεδὸν σπουδαίαν συνδρομὴν παρέσχε τῷ βασιλεῖ εἰς τὸν προκείμενον πόλεμον. Ἀπ' ἐναντίας οἱ Ἐνετοὶ ἦλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν στρατὸν αὐτοῦ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας, κατέστρεψαν ἓν μέρος τοῦ βασιλικοῦ στόλου, περιύβρισαν τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα, διεκώλυσαν πιθανώτατα τὸν μέγαν δομέστικον νὰ μεταβῇ εἰς Ἀγκῶνα, γενόμενοι οὕτω παραίτιοι τῆς καταστροφῆς ὁλοκλήρου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, καὶ ἐπὶ τέλους συνωμολόγησαν ἰδίαν πρὸς τὸν Γουλιέλμον εἰρήνην τῷ 1164, ὅλως ἐγκαταλιπόντες τὸν Μανουὴλ κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦ πολέμου ἔτη· Τοιαύτη τῶν συντεθειμένων παράβασις ἔπρεπε νὰ φέρῃ καὶ ἐπὶ τέλους ἔφερε τὴν μεταξὺ τοῦ κράτους καὶ τῆς Ἐνετίας ῥῆξιν. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ Μανουήλ, ἀπησχολημένος ὢν ἐν Ἀνατολῇ, ἐνόμισεν ὅτι θέλει τιμωρήσει τοὺς Ἐνετούς, καὶ ὅτι θέλει ἀναπληρώσει τὴν ἔλλειψιν τῆς συμμαχίας των, ἐπιτρέπων καὶ εἰς ἄλλην ἰταλίδα πόλιν ἀνάλογα ἐντὸς τοῦ κράτους προνόμια· Ὅθεν περὶ τὸ 1157 συνωμολόγησε πρὸς τοὺς Γενουαίους συνθήκην, δι' ἧς αὐτὸς μὲν παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς ἴδιον ἐμπορεῖον ἐν τῷ φραγκικῷ τμήματι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταξὺ τοῦ ἐμπορείου τῆς Ἐνετίας καὶ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ δεσπότου Κωνσταντίνου Ἀγγέλου, ἠλάττωσεν εἰς 4 0/0 ἀντὶ τῶν 10 τὰ ὑπ' αὐτῶν πληρωτέα τελωνιακὰ δικαιώματα, ὑπέσχετο πᾶσαν προστασίαν καὶ δικαιοσύνην ἐν τῷ κράτει, καὶ δῶρα, οἱ δὲ Γενουαῖοι ἀνθυπέσχοντο οὐ μόνον νὰ μὴ ὑποστηρίξωσι προσβολήν τινα κατὰ τοῦ κράτους ἀλλὰ καὶ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ νὰ ἔρχωνται ὡς σύμμαχοι πιστοί. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Μανουὴλ ἀντὶ νὰ διορθώσῃ τὸ κακόν, ηὔξησεν αὐτὸ ἐγκαθιδρύσας ἐντὸς τῆς βασιλευούσης νέαν ξένην πολιτείαν, ἥτις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποβῇ σωφρονεστέρα καὶ εἰλικρινεστέρα τῶν προηγουμένων.

Συγχρόνως ἠγωνίζετο ἀδιακόπως ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρὸς ποικίλους πολεμίους καὶ ἀπέβη αὐτόθι εὐτυχέστερος ἢ ἐν τῇ Δύσει. Ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι ἐπαναλαβόντες τὰς ἐχθροπραξίας εἶχον κυριεύσει πολλὰς πόλεις περὶ Πόντον καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ, ὁ Μανουὴλ στρατεύσας ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἠνάγκασε νὰ εἰρηνεύσωσιν ἀποδίδοντες ὅλα τὰ φρούρια ὅσων εἶχον γίνει κύριοι. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Ἀρμένιοι ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Τερόζην ἐξορμήσαντες ἀπὸ τῶν περὶ Ταῦρον ἱδρυμάτων αὐτῶν ἐκυρίευσαν πρό τινος ἅπασαν σχεδὸν τὴν Κιλικίαν. Ναὶ μὲν ὁ νέος τῆς Ἀντιοχείας δοὺξ Ρενάλδος (Renauld de Chatillon) ὁ τοῦ

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΥΣ

Ραιμούνδου διάδοχος, κατετρόπωσε τῇ τοῦ Μανουὴλ προτροπῇ τοὺς Ἀρμενίους καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐκχωρήσωσιν εἰς τὰ περὶ Ταῦρον χωρία, ἀλλὰ μὴ λαβὼν τὴν ὁποίαν ἐνόμιζεν ἑαυτὸν δικαιούμενον νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Μανουὴλ ἀνταμοιβὴν ἐδήωσεν ἀνηλεῶς τὴν νῆσον Κύπρον· οἱ δ' Ἀρμένιοι ἀνέλαβον αὖθις τὴν Κιλικίαν. Τότε ὁ Μανουὴλ ἐξεστράτευσε πρῶτον εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ ἀνέκτησεν αὐτὴν ἐν τάχει. Ὁ δὲ Ρενάλδος ἐκπλαγεὶς ἐκ τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης ἐμφανίσεως τοῦ βασιλέως καὶ αἰσθανόμενος ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνθέξῃ ἔδραμεν αὐτοπροσώπως εἰς Μάμιστραν, ὅπου ἦτο τότε ὁ βασιλεύς, καὶ ἐξητήσατο παρ' αὐτοῦ συγγνώμην καὶ ὑπετάχθη εἰς ἁπάσας αὐτοῦ τὰς ἀπαιτήσεις μετὰ πλείστου ὅσου ἐξευτελισμοῦ. «Ἀφαιρεῖται μὲν τὴν καλύπτραν τῆς κεφαλῆς, λέγει ὁ Κίνναμος, γυμνώσας δὲ τὼ χεῖρε ἄχρι καὶ ἐς ἀγκῶνας αὐτοὺς ἀνυπόδετος σὺν τῶν μοναχῶν πολλοῖς διὰ μέσης τῆς πόλεως πορευόμενος ἐπὶ βασιλέα παραγίνεται. Ἐξῆπτο δὲ αὐτῷ τοῦ μὲν τραχήλου καλῴδιον, χειρὶ δὲ τῇ ἑτέρᾳ ξίφος ἐφέρετο. Ἠρτ' οὖν τηνικαῦτα βῆμα λαμπρόν· καὶ Ρενάλδος μὲν ἄποθέν που τῆς βασιλείου σκηνῆς ἵστατο ὡς ἂν μὴ θαρρῶν τὴν εἰσφοίτησιν, ὁ δὲ τῶν ἀμονάχων μοναχῶν ὅμιλος ἀσάνδαλοί τε καὶ ἀκαλυφεῖς κεφαλὰς εἰσῄεσαν ἐπὶ βασιλέα, ἐπὶ γόνυ τε ὀκλάσαντες ἅπαντες δάκρυά τε τῶν ὀφθαλμῶν ἔπεμπον καὶ τὰς χεῖρας ἀνέτεινον. Βασιλεὺς δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἀνένευε, παρακληθεὶς δ' ὕστερον παρελθεῖν τὸν πρίγκιπα ἐκέλευσεν. Εἰσελθόντι δὲ τρόπῳ τῷ εἰρημένῳ, ἐπικαμφθεὶς ἀφῆκεν αὐτῷ τὸ ἐμπαροίνημα, ὅρκοις ἄλλα τε πολλὰ πιστωσαμένῳ, ὅσα δηλονότι βασιλεῖ βουλομένῳ ἐτύγχανε, καὶ δὴ καὶ ἀρχιερέα ἐκ Βυζαντίου εἰς Ἀντιόχειαν κατὰ ἔθος πέμπεσθαι τὸ παλαιόν [1]». Καὶ ταῦτα πάντα ἐγένοντο ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πρέσβεων πολλῶν ἐθνῶν χριστιανικῶν ἅμα καὶ μωαμεθανικῶν, οἵτινες εὑρεθέντες τότε παρὰ τῷ βασιλεῖ ἐν Κιλικίᾳ εἶδον μετὰ θαυμασμοῦ τὸν ἐξευτελισμὸν ἐκεῖνον τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀντιοχείας καὶ κατενόησαν ἐκ τούτου πόσον μεγάλη ἦτο ἡ δυναμις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου. «Ὅτε δή, ἐξακολουθεῖ ὁ Κίνναμος, καὶ θαῦμα κατεῖχε τοὺς ὅσοι τηνικάδε ἐτύγχανον πρέσβεις ἐνταῦθα παρατυχόντες τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐθνῶν, Χωρασμίων τε καὶ Σουσίων καὶ Ἐκβατάνων, Μηδικῆς τε τῆς ἁπάσης καὶ Βαβυλῶνος, ὧν δὴ τὸν ἄρχοντα μέγαν ἐκεῖνοι κλεΐζουσι σουλτάν, Νουρεδίν τε τοῦ Βεροιαίου [2] σατράπου, καὶ Ἰαγουπασᾶν τῶν Περσῶν φυλάρχου, καὶ Ἀβασγῶν καὶ Ἰβήρων, ἔτι δὲ καὶ Παλαιστινῶν καὶ Ἀρμενίων τῶν ἐπέκεινα Ἰσαύρων [3]». Τὸ χαρακτηριστικώτατον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὅτι ὁ Μισὼ ἀπεσιώπησεν ἁπάσας ταύτας τὰς σκηνὰς καὶ ὅσας μετ' ὀλίγον θέλομεν ἀναφέρει· ἀλλ' ἡ ἀλήθεια συγκαλύπτεται μὲν πολλάκις ὑπὸ τοῦ νέφους τῶν πολιτικῶν συμφερόντων, δὲν βραδύνει ὅμως νὰ ἀνατείλῃ αὖθις λαμπροτάτη. Ὁ καλὸς κἀγαθὸς Γουσταῦος Schlumberger γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ πρό τινων ἐτῶν ἐβεβαίωσεν ὅτι ὁ Ρενάλδος ἡμίγυμνος καὶ φέρων καλῴδιον περὶ τὸν τράχηλον καθικέτευσε τὸν βασιλέα Μανουὴλ νά τον συγχωρήσῃ καὶ ὤμοσε πίστιν εἰς αὐτόν.

Ἐκ τῶν ὑποχρεώσεων τὰς ὁποίας ἀνέλαβε τότε ὁ Ρενάλδος ἡ μία ἦτο ὅτι θέλει πέμπεται εἰς Ἀντιόχειαν ἀρχιερεὺς ἐκ Βυζαντίου κατὰ τὸ ἔθος τὸ παλαιόν. Τῳόντι ὁ ὅρος οὗτος εἶχε συνομολογηθῆ ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης ἁλώσεως τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τῶν Φράγ-

---

(1) *Κατὰ ἔθος παλαιόν*, νοητέον κατὰ τὰς μεταξὺ τοῦ **Ἀλεξίου Α΄** καὶ τοῦ Βοημούνδου γενομένας συνθήκας, οὐχὶ ἐν τοῖς πρὸ τῶν σταυροφοριῶν χρόνοις, ὅτε ἡ Ἀντιόχεια ἐξέλεγεν αὐτούς, τοὺς πατριάρχας αὐτῆς.

(2) ***Βεροιαίου***, τοῦ ἐν Χαλεπίῳ δηλονότι.

(3) Ἤτοι τῶν ἐν τῇ Τραχείᾳ Κιλικίᾳ Ἀρμενίων.

κων ἐπὶ Ἀλεξίου, ἀλλὰ δὲν εἶχε τότε τηρηθῇ, καὶ ἤδη ἐπανελήφθη αὖθις ἐπισήμως. Ἀλλὰ πλὴν τούτου συνωμολογήθη ὅτι ἡ Ἀντιόχεια θέλει παρέχει τῷ βασιλεῖ ὡρισμένον τι ποσὸν στρατευμάτων, ὁσάκις οὗτος τὸ ἀπήτει. Συγχρόνως καὶ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἀρμενίων Τερόζης ὤμοσεν *ὅρκον πίστεως εἰς τὸν αὐτοκράτορα*. Καὶ τότε, 1156, ὁ Μανουὴλ κατελθὼν εἰς Συρίαν εἰσήλασε τροπαιοῦχος εἰς Ἀντιόχειαν. Ὁ μὲν Ρενάλδος πεζὸς παραπορευόμενος ἐκράτει τὸν ἀναβολέα αὐτοῦ, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος Γ΄ παρείπετο ἔφιππος μέν, μηδὲν ὅμως φέρον βασιλικὸν παράσημον· «ὡς ἐκπεπλῆχθαι τὸ ξένον ἅπαν καὶ ἔπηλυ, λέγει πάλιν ὁ Κίνναμος, ὁρῶν πρὸς τούτοις Ρενάλδον μὲν καὶ τοὺς ἐπὶ δόξης Ἀντιοχέων ποσὶν ἀμφὶ τὸν βασίλειον παραθέοντας ἵππον, Βαλδουῖνον δὲ ἄνδρα στεφηφοροῦντα μακρὰν ἄποθεν ἔφιππον μὲν παντάπασι δὲ ἀσήμαντον πορευόμενον». Αἱ σκιαὶ τοῦ Ἀλεξίου καὶ τοῦ Ἰωάννου ἐσκίρτησαν βεβαίως ἰδοῦσαι ἀνταμειφθέντας διὰ τοῦ Μανουὴλ τοὺς μακροὺς αὐτῶν ἀγῶνας. Οὐδὲ εἰς ταῦτα περιωρίσθη ὁ θρίαμβος τοῦ Μανουήλ. Ἐξ Ἀντιοχείας ὥρμησεν ἐπὶ τὴν ἅλωσιν τοῦ Χαλέπ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Νουρεδδίν, ὁ τῆς πόλεως ταύτης σουλτάνος, ἐξῃτήσατο τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ ἀποδόσει ὅλων τῶν χριστιανῶν αἰχμαλώτων (6.000 Γάλλων καὶ Γερμανῶν, ἀθλίων λειψάνων τῆς δευτέρας σταυροφορίας) καὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι θέλει ἕπεται αὐτῷ εἰς ὅλους τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν πολέμους. Ὁ Μανουὴλ ἤξευρεν ὅτι ἡ τελευταία αὕτη ὑπόσχεσις δὲν θέλει τηρηθῇ· ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ὁμοθρήσκων ἐκείνων συνήνεσε νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἐπιχειρήματος.

Ἐπιστρέψας δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ θριαμβεύσας ἐπανέλαβε τῷ 1157 τὸν ἀδιάκοπον πρὸς τοὺς Τούρκους τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεμον καὶ πολλάκις κατετρόπωσεν αὐτούς, ὥστε ὁ τοῦ Ἰκονίου Σουλτάνος Ἀζεδδὶν ἐξῃτήσατο τῷ 1158 τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ ἀποδόσει ὅλων τῶν αἰχμαλώτων, ἔτι δὲ ὑποσχόμενος ὅτι θέλει παρέχει κατ' ἔτος ἓν στρατιωτικὸν σῶμα, ὅτι δὲν θέλει ἐπιτρέψει ἐπιδρομήν τινα εἰς τὰς χώρας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ὅτι πάσῃ δυνάμει θέλει ἀντισταθῇ εἰς τὰς ἐχθροπραξίας τῶν ἄλλων μουσουλμάνων ἡγεμόνων, ὅτι θέλει ἀποδώσει πάντα τὰ φρούρια ὅσα ἐκυρίευσεν ἀπ' ἀρχῆς τῆς τοῦ Μανουὴλ βασιλείας, καὶ ὅτι θέλει πιστῶς ἐκτελεῖ ἁπάσας τὰς διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Μανουὴλ ἀπεδέχθη τὰς συνθήκας ταύτας καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, 1159, αὐτὸς ὁ σουλτάνος προσελθὼν εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐπανέλαβεν ἐν πάσῃ ταπεινότητι ὅλους ἐκείνους τοὺς ὅρκους.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς δυσμὰς ὁ Μανουήλ, εἰ καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὕψωσεν ὅμως πολὺ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Αἱ πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν σχέσεις του ὑπῆρξαν πάντοτε ὅσον ἐνδέχεται φιλικαί. Αἱ μὲν ἀπόπειραι αἱ γενόμεναι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, ὡς καὶ πρότερον, περὶ τῆς ἑνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀπέτυχον· διότι ὁ Μανουὴλ δὲν ἐνόει νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν παπικὴν κυριαρχίαν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως δὲν ἔπαυσε δεικνύω πρὸς τοὺς πρὸς τὴν δύσιν ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς πολλὴν εὐλάβειαν καὶ οἰκειότητα. Ἐδωρήσατο εἰς τὰς λατινικὰς ἐκκλησίας τοῦ κράτους πολλὰ κτήματα, ὥστε οἱ λατῖνοι μοναχοὶ εὐγνωμονοῦντες τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τούτῳ ἐζωγράφησαν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐν ταῖς ἰδίαις ἐκκλησίαις. Ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας ἐλθόντος τοῦ Λουδοβίκου Ζ΄ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ προστάτου τῆς Γαλλίας ἐπανηγυρίσθη μεγαλοπρεπέστατα ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ Ἑλλήνων τε καὶ Λατίνων, ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τῷ 1159, ἐπειδὴ ὁ τότε αὐτοκρά-

τωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερῖκος Α΄ (1) ἀνεδείχθη πρόμαχος μὲν τοῦ ἀντίπαπα Οὐίκτωρος, ἀντίπαλος δὲ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Γ΄, ὁ Λουδοβῖκος Ζ΄ συνηγόρησε παρὰ τῷ Μανουὴλ ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξάνδρου, μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὸς συνετάσσετο. Ὁ δὲ ἀπήντησεν ὅτι ἐπιθυμεῖ εἰλικρινῶς νὰ ἀνανεώσῃ τὴν ἀρχαίαν μετὰ τῆς Γαλλίας φιλίαν, καὶ πείθεται ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι καλὸς κἀγαθὸς ἀνήρ, πρὸς ὃν ὀφείλεται πᾶσα εὐλάβεια καὶ τοῦ ὁποίου ἐπικαλεῖται τὰς εὐχάς. Μετά τινα δὲ ἔτη, ἐπειδὴ ἐξηκολούθει ἡ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου καὶ τοῦ πάπα ἔρις, ὁ Μανουὴλ ἀπεφάσισε νὰ προβῇ ἔτι περαιτέρω, καὶ ἀναλαμβάνων τὴν ἰσχυρὰν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑποστήριξιν νὰ ἀνακτήσῃ μὲν τὴν Ἰταλίαν, νὰ ἀναλάβῃ δὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Ρώμης στέμμα. Ὅθεν τῷ 1166 ἔπεμψεν εἰς Ρώμην πρέσβυν μετὰ δώρων μεγάλων καὶ μετὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ νὰ δηλώσῃ τὴν εἰλικρινῆ αὐτοῦ ἐπιθυμίαν ὑπὲρ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἑνώσεως. Ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς Λατίνους, ὁ πρέσβυς εἶπεν εἰς τὸν πάπαν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπόθει πρὸ καιροῦ νὰ τιμήσῃ τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, τὴν μητέρα αὐτοῦ. Νῦν δὲ ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Φρειδερῖκος, ἀντὶ προστάτου ἐγένετο διώκτης αὐτῆς, ἐπιθυμεῖ ἔτι μᾶλλον νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ συνδράμῃ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην· ἐπιθυμεῖ νὰ ἑνώσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, ὅπως εἶχον τὰ πράγματα ἀνέκαθεν, μετὰ τῆς ρωμαϊκῆς καὶ νά την καθυποτάξῃ εἰς αὐτήν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅμως ὅτι καὶ ὁ πάπας θέλει ἀποδώσει αὐτῷ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ὅπως ἀπαιτεῖ ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ τὸ δίκαιον. Ὁ πάπας μετὰ μακρὰν συνδιάσκεψιν πρός τε τὸν ἀνώτερον κλῆρον καὶ τοὺς εὐπατρίδας, ἀπεκρίθη ὅτι εὐγνωμονεῖ τῷ βασιλεῖ ἐπὶ τῇ ἀγαθῇ αὐτοῦ προαιρέσει, ὅτι ἐπιδοκιμάζει προθύμως τὴν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνώσεως αἴτησιν αὐτοῦ, ὅτι ὅμως ἡ περὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος ἔφεσις δὲν εἶναι εὔλογος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπικίνδυνος, καὶ προσέτι ἀντιβαίνει εἰς τοὺς ὅρους τῶν ἁγίων πατέρων· διὸ οὔτε δύναται οὔτε ὀφείλει νὰ δώσῃ αὐτῷ τὴν συναίνεσίν του, ἵνα μὴ ταράξῃ τὴν κοινὴν εἰρήνην. Ταῦτα δὲ εἰπὼν ὁ πάπας ἀπέλυσε τὸν πρέσβυν χωρὶς νὰ παραλάβῃ τὰ κομισθέντα παρ᾽ αὐτοῦ δῶρα, καὶ ἐξαπέστειλε μετ᾽ αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα δύο καρδιναλίους, ἵνα ἐξακολουθήσωσι τὴν συζήτησιν οὐχὶ πλέον περὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἀλλὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνώσεως.

Φρειδερῖκος Α΄ τῆς Γερμανίας

(Ἀνάγλυφον ἐν Ραϊνεγχάλῃ).

Τὸ καθ᾽ ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἂν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ προέτεινεν εἰς τὸν πάπαν ὡς ἀντάλλαγμα τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Δύσεως τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ. Ὁ Κίνναμος ἀξιοῖ ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἀπέτυχεν εἰμὴ διότι ὁ πάπας ἀπῄτει νὰ μεταφέρῃ ὁ βασιλεὺς τὴν καθέδραν αὐτοῦ εἰς Ρώμην, ὅπερ ὁ Μανουὴλ δὲν ἐδέχετο. Μετ᾽ οὐ πολὺ δὲ ἀπεδείχθη τρανῶς ὅτι ὁ Μανουὴλ ποτὲ δὲν ἀπεφάσισε σπουδαίως νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν Δυτικήν(2). Τωόντι οἱ

(1) *Φρειδερῖκος* Α΄ ὁ *Βαρβαρόσσας* βασιλεὺς τῶν Γερμανῶν καὶ αὐτοκράτωρ τοῦ ἁγ. ρωμ. κράτους ἦν ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος Κορράδου Γ΄ ἐκ τοῦ οἴκου Hohenstaufen (Οὐενσταουφενιδῶν).

(2) Δὲν προύκειτο κυρίως περὶ ὑποταγῆς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Δυτικὴν ἀλλὰ

δύο ἀποκρισιάριοι τοὺς ὁποίους ἔστειλε τότε ὁ πάπας μετὰ τοῦ πρέσβεως τοῦ βασιλέως εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνόμισαν ὅτι θέλουσι διευκολύνει τὴν ἕνωσιν, ἐὰν ἀφήνοντες τὴν ἐκκλησίαν ἡμῶν νὰ πρεσβεύῃ ὅ,τι βούλεται περιορίσωσι τὰς ἀπαιτήσεις των εἰς τρία τινά, τὸ *πρωτεῖον*, τὸ *ἔκκλητον*, τὸ *μνημόσυνον*, ὅ ἐστι τὴν ἀναγνώρισιν τῆς παπικῆς κυριαρχίας, διὰ τούτου, ὅτι ὁ πάπας ἤθελεν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ δικάζῃ κατ' ἔκκλησιν περὶ ὅλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀποφάσεων. Μετὰ πολλὰς δὲ τῶν νέων τούτων προτάσεων συζητήσεις ὁ βασιλεύς, ἡ σύνοδος, προεξάρχοντος τοῦ τότε πατριάρχου Μιχαὴλ Ἀγχιάλου, καὶ πᾶσα ἡ σύγκλητος ἀπεφάσισαν τῷ 1168 ὅτι ἡ συνεννόησις μετὰ τῶν ἀποκρισιαρίων τοῦ πάπα εἶναι ἀδύνατος καὶ διέκοψαν πᾶσαν σχέσιν μετ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὀπαδῶν του, ἀναθέμενοι τὰ περαιτέρω εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ. Ὥστε κατέστη καὶ αὖθις πρόδηλον ὅτι ἅπας ἐκεῖνος ὁ ἀγὼν τῆς παπικῆς ἐκκλησίας δὲν ἐγίνετο περὶ τῆς τῶν δογμάτων καθαρότητος ἀλλὰ περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας εἰς τὴν Δυτικήν, εἰς ὃ οἱ ἡμέτεροι δὲν ἠδύναντο εὐλόγως νὰ συναινέσωσιν.

Ἀλλά, ἂν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἐπέτυχε τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως, ἠγωνίσθη ὅμως καὶ κατώρθωσε νὰ ἀντιπράξῃ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας βουλεύματα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου. Ἐνταῦθα προέκειτο περὶ ζητήματος καιρίου διὰ τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ὁπόσον ἦτο πρόχειρος ἡ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομὴ ἐμαρτύρησαν ἐπανειλημμένως αἱ ἐκστρατεῖαι τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου, τοῦ Βοημούνδου καὶ τοῦ Ρογέρου. Ὁ δὲ ἐκεῖθεν κίνδυνος ἤθελεν ἀποβῆ ἔτι φοβερώτερος, ἐὰν ἡ Ἰταλία σύμπασα κατελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ μονάρχου τῆς Γερμανίας. Ὅθεν ὁ Μανουὴλ μὴ δυνηθεὶς νὰ ἀνακτήσῃ αὐτὸς τὴν Ἰταλίαν ἀντέπραττεν εἰς τὰς τοῦ Φρειδερίκου ἐνεργείας, καὶ διὰ τῆς συμμαχίας αὐτοῦ μετὰ τῶν Ἐνετῶν τῆς Παδούης, τῆς Κρεμόνης, τῆς Γενούης, διὰ τῶν ἀποστόλων τοὺς ὁποίους ἀδιαλείπτως ἔστελλεν εἰς Πῖσαν, εἰς Μεδιόλανον καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, ἔτι δὲ διὰ τῆς φρουρᾶς ἣν εἶχε πάντοτε εἰς Ἀγκῶνα, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀποτυχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας ἐν τῇ Ἰταλίᾳ καὶ εἰς τὴν διάσωσιν τῆς ἐλευθερίας τῶν πόλεων τῆς χερσονήσου ταύτης.

Συγχρόνως ἐξηκολούθει καθιστῶν ὅσον ἔνεστι σεβαστὴν τὴν βασιλείαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους εἰς τοὺς πλησιεστέρους ἡγεμόνας. Εἴδομεν πόσον ἐταπεινώθησαν ἐνώπιον αὐτοῦ οἱ φράγκοι ἡγεμόνες τῆς Συρίας καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος Γ'. Ὁ δὲ τοῦ Βαλδουίνου ἀδελφὸς καὶ διάδοχος Ἀμαλάριχος ἐπὶ τοσοῦτον ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ ζητήσῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ Μανουὴλ ὥστε διαζευχθεὶς τὴν σύζυγόν του Ἁγνὴν ἔγημε τὴν Κομνηνὴν Μαρίαν, τὴν θυγατέρα Ἰωάννου τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Σέρβοι ἐπιχειρήσαντες νὰ ἀποπτύσωσι τὴν κυριαρχίαν τοῦ κράτους, κατ' εἰσήγησιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ἠναγκάσθησαν αὖθις νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τῶν Οὔγγρων πράγματα ἐδέησε πολλάκις νὰ ἐπεμβῇ, διότι μέγα συμφέρον εἶχε τὸ κράτος νὰ ἰσχύῃ ἐν τῇ γείτονι καὶ μαχίμῳ ἐκείνῃ χώρᾳ.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Οὐγγαρίας Γεΐζας εἶχε μὲν υἱοὺς ἀλλ' εἶχεν ἐνταυτῷ καὶ δύο ἀδελφούς, Λαδισλάον καὶ Στέφανον, ὧν ὁ πρεσβύτερος ἦτο, κατὰ τὰ παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς ἔθνεσιν εἰθισμένα, ὁ νόμιμος τῆς βασιλείας διάδοχος. Ἀλλ' ὁ Γεΐζας προετίμησε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν αὐτοῦ, Στέφανον ὡσαύτως καλούμενον ὅθεν οἱ δύο ἀδελφοὶ κατέφυγον

περὶ ὑποταγῆς ἀπολύτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, εἰς τὸν πάπαν, καθ' ὃν τρόπον ἦν ὑποτεταγμένη εἰς αὐτὸν ἕως τότε σύμπασα ἡ Δύσις.

πρὸς τὸν Μανουήλ, καὶ ὁ ἕτερος μάλιστα αὐτῶν, ὁ Στέφανος, ἔγημε Μαρίαν τὴν ἀνεψιὰν τοῦ βασιλέως, θυγατέρα δὲ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου. Ἀποθανόντος λοιπὸν τοῦ Γεΐζα τῷ 1161, ἀνεκηρύχθη μὲν διάδοχος ὁ υἱός του, ἀλλ' οἱ δύο θεῖοι τούτου ἐμβαλόντες εἰς τὴν χώραν τῇ συνδρομῇ τοῦ Μανουὴλ ἠνάγκασαν τὸν ἀνεψιὸν αὐτῶν νὰ παραιτηθῇ. Τότε ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ Λαδισλάος· ἀποβιώσαντος ὅμως αὐτοῦ μετ' ὀλίγον, περιῆλθεν ἡ ἀρχὴ εἰς τὸν Στέφανον. Ὁ Στέφανος οὗτος τοσοῦτο κατεπίεσε τὸ ὑπήκοον ὥστε οἱ Οὖγγροι ἐπαναστατάντες καθήρεσαν αὐτὸν καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον αὖθις Στέφανον τὸν νεώτερον. Ἐντεῦθεν δὲ παρήχθη μεταξὺ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν Οὔγγρων πόλεμος διαρκέσας ἀπὸ τοῦ 1164 μέχρι τοῦ 1168, ὅτε διὰ νίκης περιφανοῦς, ἣν περὶ Ζεύγμινον ἐνίκησαν οἱ στρατηγοὶ Ἀνδρόνικος Κοντοστέφανος, Ἀνδρόνικος Λαμπαρδᾶς καὶ Δημήτριος καὶ Γεώργιος Βρανᾶς, οἱ Οὖγγροι ἠναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσωσι. Καὶ μετ' οὐ πολύ, τῷ 1172, θανόντος τοῦ νεωτέρου Στεφάνου, ἐδέχθησαν βασιλέα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Βέλαν, τὸν ὁποῖον ὁ Μανουήλ, ἐπειδὴ ἐπείσθη περὶ τῆς ἀνεπιτηδειότητος τοῦ Στεφάνου, εἶχεν ἀρχίσει πρὸ καιροῦ νὰ προστατεύῃ. Ὁ δὲ Βέλας παρέμεινε πιστὸς τοῦ μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως σύμμαχος. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης περιγράφει ὑπερηφάνως τὸν θρίαμβον ὃν ἐτέλεσεν ὁ Μανουὴλ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῷ κατὰ τὸ Ζεύγμινον κατορθώματι. Καὶ ἐπειδὴ ἡ πανήγυρις αὕτη εἶναι ἡ τελευταία τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, παραθέτομεν ἐνταῦθα τὴν περὶ αὐτῆς ἔκθεσιν τοῦ χρονογράφου. «Βασιλεὺς δὲ τὴν καλλίστην ταυτηνὶ νίκην ἐνωτισάμενος θύει Θεῷ χαριστήρια καὶ αὐτὸς ἦν ἐν κρότοις καὶ χαρμοναῖς. Κοινούμενος δὲ τοῖς τῆς βασιλίδος οἰκήτορσι πόλεως ταῦτα δὴ τὰ εὐφρόσυνα κατορθώματα γράμματα εὐθὺς εὐάγγελα στέλλει, τὴν τραπαιουχίαν περισαλπίζοντα. Μεθ' ἡμέρας δέ τινας καὶ αὐτὸς τὴν μεγαλόπολιν εἰσιὼν κατάγει θρίαμβον ἀπὸ τῆς ἑῴας πύλης, ἥτις ἀνέῳγε κατὰ τὴν ἀκρόπολιν. Οἷα δ' ἐπὶ μεγίστῳ τροπαίῳ καὶ ἀκραιφνεῖ κατορθώματι θριαμβεύειν μεγαλοπρεπῶς προθέμενος, καὶ τὰ τῆς πομπείας διασκευασθῆναι πρὸς τὸ ὑπέρογκον διατέταχεν. Ἅπας οὖν περιπόρφυρος πέπλος καὶ χρυσίῳ κατάστικτος ἀπῃώρητο, καὶ οἱ ἀστυνόμοι ἄλλος ἄλλοθεν ἐπὶ τὴν πρόοδον ἐκείνην μεταρρυέντες ὡς ρεῦμα κατὰ πρανοῦς ὀχετηγούμενον ἐξεκένωσαν ἀγοράς, οἴκους, νεώς, ἐργαστήρια καὶ ἄλλο μέρος ἅπαν τῆς πολυχανδοῦς πόλεως. Οὐδὲ τῆς τῶν αἰχμαλώτων συμμορίας ὁ θρίαμβος ἀπεστέρητο ἀλλὰ καὶ τούτων πολλοὶ διῆγον τοὺς παρόντας καὶ ἐσέμνυνον τὴν πομπὴν παριόντες. Αὐτὰ μέντοι τὰ καθ' ἑκάτερα μέρη τῆς ἀγυιᾶς καθ' ἣν ἔμελλε τελεῖσθαι ὁ θρίαμβος, παρυφιστάμενα δρύφακτα εἰς διώροφά τε καὶ τριώροφα παρυψούμενα, πᾶσιν ἐνεποίουν θαυμασμόν, καὶ τὰ τέγη δ' οὐχ ἥκιστα μάλιστα πολλοὺς τοὺς θεωμένους καὶ πάντας ἀνέχοντα ἐκκρεμεῖς. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦ τὸν αὐτοκράτορα παρελθεῖν ἐπῆγε καιρός, προηγεῖτο μὲν ἀργύρεον ἐπίχρυσον τέτρωρον, ἵπποις λευκοῖς ὡς αἱ χιόνων ἀποσπάδες ἑλκόμενον, ἵδρυτο δὲ ἐπ' αὐτοῦ ἡ εἰκὼν τῆς ἀπροσμάχου συμμάχου καὶ ἀκαταγωνίστου συστρατήγου τῷ βασιλεῖ Θεομήτορος. Οὐ μέγα δ' ἔβραχεν ἄξων, ὅτι μηδὲ θεὰν ἦγε δεινὴν τὴν ψευδοπάρθενον Ἀθηνᾶν, ἀλλὰ τὴν ὡς ἀληθῶς παρθένον καὶ ὑπὲρ λόγον διὰ λόγου τὸν λόγον λοχεύσασαν. Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ καθ' αἷμα τῷ βασιλεῖ περιώνυμοι, καὶ ὅσοι γερουσιάζοντες τὰς πολιτικὰς διεῖπον ἀρχάς, καὶ οἱ λαμπροὶ τοῖς ἀξιώμασι καὶ τῇ τοῦ βασιλέως εὐνοίᾳ περίκλυτοι. Ἔπειτα δ' ὁ κρατῶν προήει αὐτός, ἵππῳ ὑψαύχενι ἔποχος, κύδιστος καὶ κόσμους τοὺς βασιλικοὺς περιφανῶς προκείμενος. Παρείπετο δέ οἱ καὶ ὁ τοῦ θριάμβου αἴτιος Κοντοστέφανος, ὑμνούμενος τῆς νίκης, τοῦ δεξιοῦ μακαριζόμενος ἀγωνίσματος. Εἰς δὲ τὸν μέγαν νεὼν εἰσιὼν καὶ τοῦ παντὸς ἐνώπιον λεὼ τὴν τοῦ Κυρίου λαλήσας αἴνεσιν, πρόεισιν ἐκεῖθεν εἰς τὰ βασίλεια. Ὥσπερ δὲ τόξον ἀνιεὶς ἑαυτὸν τῆς ἄγαν τάσεως διεχεῖτο ἵππων ἁμίλλαις».

Ἀλλ' αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τοῦ Μανουὴλ εὐτυχὴς ἐπιχείρησις. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων Ἀμαραλίχου εἰς ἐκστρατείαν τινά, ἥτις δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἡ μᾶλλον ἀσύνετος τῶν πράξεων αὐτοῦ. Ὁ Ἀμαλάριχος εἶχεν ἐπανειλημμένως ἀναμιχθῆ εἰς τὰ τῆς Αἰγύπτου πράγματα, ὠφελούμενος ἐκ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων τοῦ ὅλως παρακμάσαντος αὐτόθι μωαμεθανισμοῦ. Οὐ μόνον οἱ φατιμίδαι καλίφαι ἀλλὰ καὶ οἱ κληρονομικοὶ καταστάντες βεζίραι αὐτῶν εἶχον παντελῶς ἐξαχρειωθῆ. Κατὰ τοῦ τότε βεζίρου Σαβὲρ εἶχεν ἐγερθῆ ἀντίπαλος φοβερός, ὁ Δαργάμ, εἷς τῶν κυριωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ὅστις καὶ ἐξέωσε τὸν Σαβέρ. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐζήτησε κατ' ἀρχὰς τὴν βοήθειαν τοῦ Νουρεδδὶν καὶ τφόντι ὁ Νουρεδδὶν διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Σιρκοὺχ κατετρόπωσε τὸν Δαργάμ. Ἀλλ' ὁ Σαβὲρ πιεζόμενος ὑπὸ τῶν ὑπερόγκων ἀξιώσεων τῶν συμμάχων αὐτοῦ καὶ ἑπομένως κινδυνεύσας νὰ ἀπολέσῃ δι' αὐτῶν τὴν ἀρχήν, ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἀμαλαρίχου καὶ ἐπελθόντος τούτου τῷ 1164 μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς κατεπείσθη ὁ τοῦ σουλτάνου τῆς Συρίας στρατηγὸς νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀφοῦ ὅμως ἔλαβε τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ τῷ 1167 ὁ Σιρκοὺχ ἀπεστάλη αὖθις ὑπὸ τοῦ Νουρεδδὶν ἐπὶ τῷ ἀπροκαλύπτῳ ἤδη σκοπῷ τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν χώραν. Πάλιν δὲ ἐπελθόντος τοῦ Ἀμαλαρίχου εἰς βοήθειαν τῶν Αἰγυπτίων, ἠναγκάσθη ὁ τῆς Συρίας στρατηγὸς νὰ ἀπέλθῃ ἄπρακτος. Τότε ὅμως ὁ Ἀμαλάριχος ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ κατακτήσῃ αὐτὸς τὴν χώραν ἣν δὶς ἔσωσεν ἀπὸ τοῦ Νουρεδδίν. Καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν συνδρομὴν τοῦ Μανουήλ, μετὰ τοῦ ὁποίου συνῆψεν ἤδη, ὡς προείπομεν, καὶ δεσμὸν κηδεστίας. Πῶς ὁ Μανουὴλ ἀπεφάσισε νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἀκατανόητον. Ἦτο πρόδηλον ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἔμελλε νὰ προσκρούσῃ πρὸς δυσκολίας μεγάλας διά τε τὴν δυσπιστίαν, ἥτις δὲν ἔπαυσεν ἐπικρατοῦσα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Φράγκων, καὶ διὰ τὴν πιθανωτάτην ἐπέμβασιν τοῦ Νουρεδδίν, μετὰ τοῦ ὁποίου ἦτο φυσικὸν νὰ συμμαχήσωσιν ἤδη οἱ Αἰγύπτιοι κατὰ τῶν ἀπειλούντων νὰ κατακτήσωσιν αὐτοὺς χριστιανῶν. Ἀλλά, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἐπιχείρησις, ἡ κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ἤθελε γίνει πρὸς ὄφελος τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων, παρεκτὸς ἂν ὁ Μανουὴλ διενοεῖτο νὰ ἀφαιρέσῃ αὐτὴν διὰ νέου πολέμου ἀπὸ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ, ὅπερ ἤθελεν εἶναι ἡ ἐσχάτη πλάνη. Οὐδὲν ἧττον παρεσκεύασε δύναμιν μεγάλην πεζικὴν καὶ ναυτικὴν καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὴν τῷ 1170 ὑπὸ τὸν γενναῖον καὶ δεξιὸν Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον εἰς τὰ παράλια τῆς Συρίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀμαλάριχος, μαθὼν τὰς μεγάλας προπαρασκευὰς τοῦ βασιλέως καὶ ὑποπτεύσας μήπως ἡ ἐπικουρία αὕτη σκοπὸν εἶχε μᾶλλον τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου πρὸς ὄφελος τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἐστράτευσε μόνος ἀπὸ τοῦ 1168 κατὰ τῆς χώρας ἐκείνης. Ἀλλ' ἐμβαλόντος τρίτην φορὰν τοῦ Σιρκοὺχ εἰς Αἴγυπτον μετὰ στρατοῦ φοβεροῦ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ κακῶς ἔχων εἰς τὰ ἴδια. Καὶ ἤδη συνταχθέντων τῶν Αἰγυπτίων μετὰ τῶν Τούρκων τῆς Συρίας, φονεύεται μὲν ὁ Σαβέρ, ἀναγορεύεται δὲ ὑπὸ τοῦ καλίφου βεζίρης ὁ Σιρκούχ. Μετὰ δύο δὲ μῆνας, ἀποθανόντος αἰφνιδίως τοῦ Σιρκούχ, προεχειρίσθη ἀντ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ καλίφου ὁ νεώτατος τῶν ἐμιρῶν τοῦ στρατοῦ τοῦ Νουρεδδίν, ὀνόματι Σαλαδδὶν (1), ὅστις ὢν μόλις τριακοντούτης ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ καταπλήξῃ Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ. Οὕτως εἶχον τὰ

(1) Ὁ Σαλαδδῖνος ἦν ἀδελφιδοῦς τοῦ Σιρκούχ. Ὁ οἶκος αὐτῶν ἦν κουρδικός. Ὁ Σαλαδδῖνος ἐγένετο οὐχὶ βεζίρης ἀλλὰ σουλτάνος καταλύσας τὴν δυναστείαν τῶν Φατιμιδῶν, ἀναγνωρίσας δὲ ὡς νόμιμον χαλίφην καὶ ὑπέρτατον κυρίαρχον τὸν ἐν Βαγδατίῳ Ἀββασίδην Χαλίφην. Ἡ δυναστεία τοῦ Σαλαδδίνου καλεῖται δυναστεία Ἐγιουβιδῶν, διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ καλεῖται Ἐγιοὺπ Ἰώβ.

πράγματα ὅτε τῷ 1170 ἔφθασε τελευταῖον εἰς Πτολεμαΐδα ὁ ἑλληνικὸς στόλος. Ἐκεῖ ἀπεφασίσθη νὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ ἀγών, καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἐπεχείρησεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Κοντοστεφάνου τὴν πολιορκίαν τῆς Δαμιέττης, ἥτις κεῖται παρὰ τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ Νείλου, καὶ εἶναι ἡ ἀρχαία Ταμίαθις. Ἐπὶ πεντήκοντα ὅλας ἡμέρας ματαίως ἠγωνίσθησαν νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν ταύτην διὰ τὴν ὀλίγην προθυμίαν τῶν Λατίνων, ὡς βεβαιοῦσιν οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι. Τότε ὁ Κοντοστέφανος, βλέπων ὅτι πλησιάζουσι νὰ ἐξαντληθῶσι τὰ τρόφιμα τοῦ στρατοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἔφοδον ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν συμμάχων του. Καθ' ἣν ὅμως στιγμὴν ἡτοιμάζετο νὰ δώσῃ τὸ σύνθημα τοῦ ἀγῶνος, ὁ Ἀμαλάριχος τῷ ἀνήγγειλεν ὅτι συνωμολόγησεν ἰδίαν εἰρήνην πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, ὥστε οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπέλθωσιν ἄπρακτοι.

Νόμισμα τοῦ Σαλαδδίνου.

Ἔτι δὲ ὀλιγώτερον συνετὴ ὑπῆρξεν ἡ ῥῆξις εἰς ἣν ὁ Μανουὴλ περιῆλθε πρὸς τοὺς Ἐνετούς. Πολλὰς ἀφορμὰς δυσαρεσκείας εἶχε λάβει βεβαίως πρὸς τὴν πολιτείαν ἐκείνην, ἥτις, ἐνῷ τοσαῦτα ἐπέτυχε προνόμια, οὐ μόνον δὲν ἐτήρει τὰ συντεθειμένα ἀλλὰ καὶ ἐπανειλημμένως ἐπρόδωκε τὰ πολυτιμότατα τοῦ κράτους συμφέροντα. Ἀφοῦ ὅμως ἅπαξ ἐγένετο τὸ λάθος τοῦ νὰ συνομολογηθῇ ἡ ἐπιζήμιος αὕτη συμμαχία, τὸ συνετώτερον, ὅπως εἶχον ἤδη τὰ πράγματα, ἦτο νὰ οἰκονομηθῇ ἡ ὕβρις αὐτῶν καὶ ἡ ἐπιβουλή, ἄχρις οὗ ἐπέλθωσιν εὐμενέστεραι περιστάσεις, καὶ νὰ μὴ αὐξήσωσιν αἱ δυσχέρειαι διὰ τῆς εἰς τοσούτους ἐχθροὺς προσθήκης πολεμίου ἐπικινδυνοτέρου ἴσως πάντων τῶν λοιπῶν. Ἀλλ' ὁ Μανουὴλ δὲν ἤκουσε τὴν φωνὴν ταύτην τῆς φρονήσεως καὶ τῷ 1170 περιεπλάκη εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς Ἐνετούς, αἵτινες δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ ἐπαγάγωσι τὸν πόλεμον. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο σπεῖρά τις τυχοδιωκτῶν ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορείου τῶν Γενουαίων καὶ κατέστρεψαν τὰς οἰκίας αὐτῶν. Ὁ βασιλεὺς διέταξε τὴν ἀνόρθωσιν τῶν κατεδαφισθέντων καὶ τὴν ἀποζημίωσιν τῶν παθόντων, ἐπιρρίψας πᾶσαν τὴν εὐθύνην τῶν γενομένων ἐπὶ τῆς ἐνετικῆς ἀποικίας. Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ὑπῆρξεν ἀμέτοχος τοῦ ληστρικοῦ ἐκείνου κινήματος, ὅτι αὐτοὶ οἱ Γενουαῖοι βραδύτερον ἀπήλλαξαν τοὺς Ἐνετοὺς πάσης τῶν γενομένων εὐθύνης καὶ ὅτι ὁ Μανουὴλ δὲν ἐκίνησε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην εἰμὴ ἵνα λάβῃ ἀπὸ τῆς πλουσίας ἐνετικῆς ἀποικίας χρήματά τινα τῶν ὁποίων εἶχεν ἀνάγκην ἕνεκα τῶν ἀδιακόπων πολέμων καὶ τῆς ἀσωτίας τοῦ βίου αὐτοῦ. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Ἐνετοὶ εἶχον πράξει ὅ,τι ἦτο δυνατὸν ἵνα ἐξαντλήσωσι τὴν ὑπομονὴν τοῦ βασιλέως, ὅστις παροξυνθεὶς εὐλόγως δὲν ἐδίστασε νὰ μεταχειρισθῇ ὡσαύτως πάντα τρόπον ἵνα τους ἐκδικηθῇ. Ὁ δόγης τῆς Ἐνετίας Βιτάλης Μικιέλης ἀπήντησεν εἰς τὴν περὶ ἀποζημιώσεως ἀπαίτησιν τοῦ Μανουήλ, δι' ἀπαγορεύσεως πάσης μετὰ τοῦ κράτους ἐμπορίας. Ὁ Μανουήλ, ὅστις ἤθελε μὲν νὰ ταπεινώσῃ τοὺς ἐνετοὺς ἐμπόρους καὶ νὰ λάβῃ παρ' αὐτῶν χρηματικὴν ἀποζημίωσιν ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ καταντήσῃ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν ἐνετικὴν πολιτείαν, ἠγωνίσθη νὰ κατευνάσῃ τὸν δόγην, πέμψας ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις οἵτινες προέτρεψαν αὐτὸν νὰ ἄρῃ τὴν τῆς ἐμπορίας ἀπαγόρευσιν, ὑποσχόμενοι ὅτι τοῦ λοιποῦ οἱ Ενετοὶ θέλουσιν εἶναι οἱ μόνοι τῶν ἑλληνικῶν συναλλαγῶν κύριοι. Οἱ δυτικοὶ ἱστοροῦντες ταῦτα θέλουσι νά τα παραστήσωσιν ὡς νέαν τοῦ Μανουὴλ ἐπιβουλήν, καὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ δόγης, μηδένα ὑποπτεύσας κίνδυνον, ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ κράτος μετὰ δύο πρέσβεων 20.000 ἐνετῶν, οἵτινες συνεπήγοντο καὶ χρήματα πρὸς ἐπα-

νάληψιν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἀλλ' οἱ δισμύριοι οὗτοι Ἑνετοὶ δὲν συνεπήγοντο μόνον χρήματα, συνεπήγοντο καὶ ὅπλα· ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι δὲν ἀπεστάλησαν ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπαναλάβωσι τὰς εἰρηνικὰς τοῦ ἐμπορίου σχέσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἐν ἀνάγκῃ βιαίαν εἰς τὰ πράγματα τοῦ κράτους ἐπέμβασιν. Πρόδηλον δὲ ὑπῆρχεν ὡσαύτως ὅτι ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἐν τῇ βασιλευούσῃ παρουσίαν στρατοῦ εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν οὐχὶ φιλικῶς πρὸς τὸ κράτος διακειμένων. Δὲν λέγομεν ταῦτα ἵνα δικαιολογήσωμεν ὅσα μετ' οὐ πολὺ ἐνήργησεν ὁ βασιλεὺς Μανουήλ. Νομίζομεν ὅμως ἀναμφισβήτητον ὅτι, ἂν αὐτὸς ἀπώλεσε τὴν ὑπομονήν του, οὐδ' οἱ Ἑνετοὶ προσηνέχθησαν μετὰ τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτοὺς εἰλικρινείας, πολιτευθέντες ἀπ' ἐναντίας εἰς τρόπον ὅστις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ παροξύνῃ τὰ πράγματα ἀντὶ νά τα κατευνάσῃ.

Τῷόντι τῇ 12 Μαρτίου 1171 βασιλικὸν διάταγμα παρήγγειλε νὰ συλληφθῶσιν ἅπαντες οἱ ἐν τῷ κράτει Ἑνετοὶ καὶ νὰ δημευθῶσιν αἱ περιουσίαι αὐτῶν. Τὸ διάταγμα ἐξετελέσθη πάραυτα, καὶ ἐν μόνῃ τῇ πρωτευούσῃ συνελήφθησαν δεκακισχίλιοι ἄνδρες Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Ἑνετία ἐκήρυξεν ἕνεκα τούτου πόλεμον κατὰ τοῦ Μανουὴλ καὶ μετ' οὐ πολὺ προσέβαλε τὰς παραλίας καὶ τὰς νήσους, ἰδίως τὴν Εὔβοιαν καὶ τὴν Χίον. Πλὴν τούτου ἡ Ἑνετία ὑπεκίνησε τοὺς Σέρβους κατὰ τοῦ κράτους καὶ συνεμάχησε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου τῷ 1174 καὶ συνωμολόγησε τῷ 1175 συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν μετὰ τῶν Νορμαννῶν· ὥστε ὁ Μανουήλ, τοῦ ὁποίου ὁ στόλος εἰς μάτην εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ἀντιπαραταχθῆ κατὰ τῶν Ἑνετῶν περὶ Μαλέαν, ἐνόησεν ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν τριπλῆν αὐτὴν συμμαχίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ οἱ Πισᾶται ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ προσβάλωσιν αὐτόν. Καὶ ἐνέδωκε λοιπὸν ὑποσχόμενος νὰ πληρώσῃ, εἰς διαφόρους δόσεις, λόγῳ ἀποζημιώσεως, ἓν ἑκατομμύριον καὶ πεντακοσίας χιλιάδας χρυσῶν καὶ νὰ διατηρῇ εἰς τὸ ἑξῆς πιστῶς τὰ παραχωρηθέντα. Οἱ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντες Πισᾶται εἶχον περιέλθει ἔτι ἀπὸ τοῦ 1162 εἰς ῥῆξιν πρός τε τὸ κράτος καὶ πρὸς τοὺς ἐν αὐτῷ ἐγκατασταθέντας Γενουαίους. Ἐντεῦθεν οἱ μὲν Πισᾶται ἐξώσθησαν τῆς πόλεως, οἱ δὲ Γενουαίους ἀνεχώρησαν οἴκοθεν καθὸ μὴ εὑρίσκοντες ἐν αὐτῇ τὴν ἀπαιτουμένην ἀσφάλειαν καὶ προστασίαν. Κατὰ δὲ τὸ 1175, ὅτε συνωμολογήθη ἡ πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς εἰρήνη, ἐγένοντο αὖθις δεκτοὶ ἐντὸς τοῦ κράτους οἱ ἄποικοι καὶ τῶν δύο ἐκείνων πόλεων μετὰ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐν μέρει μετὰ νέων προνομίων. Πᾶσαι λοιπὸν αἱ προσπάθειαι ὅσας ἐποίουν οἱ βασιλεῖς ἵνα ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῶν ξένων ἐκείνων, καὶ ἰδίως πάντα τὰ ἐπὶ τούτου ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ γενόμενα, δὲν ἀπέληξαν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὸν ζυγὸν ἐπαχθέστερον. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἰταλῶν, οἵτινες ᾤκουν μονίμως ἐν μόνῃ τῇ βασιλευούσῃ τοῦ κράτους, ὑπερέβαινε τὰς 60.000 ἀνδρῶν, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν Ἑνετοί, ἅπαντες δέ, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, οὐχὶ εἰρηνικοὶ κάτοικοι καὶ πιστοὶ τοῦ βασιλέως σύμμαχοι.

Μάλιστα δὲ ἀτυχὴς ἀπέβη ὁ τελευταῖος κατὰ Τούρκων ἀγών, 1174—1176, διά τε τὴν ἐξάντλησιν τῶν πόρων τοῦ κράτους καὶ τὴν προβεβηκυῖαν τοῦ βασιλέως ἡλικίαν. Ὁ δὲ πόλεμος οὗτος ὑπῆρξε μία τῶν αἰτιῶν δι' ἃς ὁ Μανουὴλ εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ ἐνδώσῃ εἰς ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἰταλῶν. Οἱ δὲ Τοῦρκοι εἶχεν παραβιάσει ἐπανειλημμένως τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας, διότι ἤξευρον αὐτὸν ἀπησχολημένον ὑπὸ τῶν δυτικῶν ἐκείνων περισπασμῶν· ὥστε ἅμα ἀπαλλαγεὶς τῶν περισπασμῶν τούτων ἐδέησε νὰ στρατεύσῃ κατὰ τοῦ σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου. Καὶ πρῶτον ἀνέκτησε τὸ Δορύλαιον καὶ τὸ Σούβλεον. Τότε ὁ σουλτάνος προέτεινε νὰ συμβιβασθῇ διότι ἔμαθεν αὐτὸν ἐπερχόμενον μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς. ἀλλ' ὁ Μανουὴλ ἀπήντησεν ὅτι δὲν θέλει συνομολογήσει εἰρήνην εἰμὴ ἐντὸς τοῦ Ἰκονίου.

Εἶχε δὲ ἀναχωρήσει ἀπὸ τοῦ Μυριοκεφάλου, φρουρίου παλαιοῦ καὶ ἀοικήτου, κειμένου παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Μαιάνδρου, καὶ εἶχε πράξει τὸ λάθος νὰ εἰσέλθῃ μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, συνεπαγόμενος καὶ ἁμάξας πολλὰς καὶ πολιορκητικὰς μηχανάς, εἰς τὰς δυσχωρίας αἵτινες ὠνομάζοντο κλεισοῦραι τοῦ Τζυβρίτζη. Ἡ ἐμπροσθοφυλακή, ὑπὸ ἡγεμόνας τὸν Ἰωάννην καὶ Ἀνδρόνικον Ἄγγελον, εἶχεν ἤδη ἐξέλθει τῶν δυσχωριῶν καὶ καταβῆ εἰς τὴν πεδιάδα, ὅτε αἴφνης ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες εἶχον ἐγκαίρως καταλάβει ὅλα τὰ ὑψώματα. Ὁ γυναικάδελφος τοῦ βασιλέως Βαλδουῖνος, ὅστις ἦγε τὸ δεξιὸν κέρας, ἠγωνίσθη εἰς μάτην νὰ διελάσῃ διὰ τῶν στενῶν μετὰ τῶν τεταγμένων ὑπ' αὐτὸν λατίνων ἱπποτῶν. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἔπεσε μὲν ὁ Βαλδουῖνος, τὰ δὲ λείψανα τῆς μοίρας αὐτοῦ ὑποχωρήσαντα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀγόμενα τάγματα περιήγαγον αὐτὰ εἰς δεινὴν ἀταξίαν· τὸ πεζικὸν κατεπατήθη ὑπὸ τῶν ἵππων καὶ τῶν φορτηγῶν ζῴων· αἱ ἐπισωρευθεῖσαι ἅμαξαι διεκώλυσαν πᾶσαν ἐπιστροφήν, καὶ ἔπειτα οἱ Τοῦρκοι εἶχον καταλάβει ἤδη ὅλας τὰς διόδους. Τὴν στιγμὴν ταύτην ἔρχεται ἕτερον πολεμίων στῖφος, συνεπαγόμενον ἐπὶ αἰχμῆς λόγχης τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀνδρονίκου Βατάτζη, ἀνεψιοῦ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντος ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐν Ἀμασείᾳ Τούρκων. Ἡ θέα τοῦ οἰκτροῦ ἐκείνου τῶν πολεμίων τροπαίου ηὔξησε τὴν ταραχὴν καὶ τὴν ἀθυμίαν. Ὁ δὲ βασιλεύς, βλέπων ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ σώσῃ ὁλόκληρον τὸν στρατόν, ὁρμᾷ μετὰ ὀλίγων τῶν γενναιοτέρων πρὸς τὰς πυκνοτέρας τῶν πολεμίων τάξεις καὶ ἀγωνισθεὶς ὅπως ἐν τῇ νεότητι ἠγωνίζετο, καὶ λαβὼν τραύματα πολλά, κατώρθωσεν οὐδὲν ἧττον νὰ διαπεράσῃ καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν αὐτοῦ, εἰς ἣν προσῆλθον καὶ ὅσοι ἄλλοι ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν ἀπὸ τῆς δεινῆς ταύτης συμφορᾶς. Καὶ τὴν μὲν ἀπελθοῦσαν νύκτα οἱ βάρβαροι ἀσχοληθέντες εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν σκευῶν καὶ τῶν νεκρῶν δὲν ἠνώχλησαν τὸ μικρὸν ἐκεῖνο στρατόπεδον· τὴν δὲ ἐπιοῦσαν πρωῒ περιέζωσαν αὐτὸ πανταχόθεν, οὐδὲ ἐφαίνετο ὑπολειπομένη ἐλπὶς σωτηρίας, ὅτε αἴφνης ὁ σουλτάνος ὑπέβαλε λόγους εἰρήνης. Οἱ προταθέντες ὅροι δὲν ἦσαν ὅσον ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τις τραχεῖς ὡς ἐκ τῆς προηγηθείσης ὀλεθρίας ἥττης. Πρὸ πάντων ὁ Ἀζεδδὶν ἀπῄτησε τὴν καταστροφὴν τοῦ Σουβλέου καὶ τοῦ Δορυλαίου· ὁ δὲ Μανουὴλ ἀποδεξάμενος ἐξ ἀνάγκης τὰ ζητούμενα ἔσπευσε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρὸς τὰ ἴδια ἐπιστροφήν. Μόλις ὅμως εἶχε διέλθει ἐκ νέου τὸ στενόν, καὶ ἡ ὀπισθοφυλακὴ αὐτοῦ προσεβλήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ παράβασιν τῶν συντεθειμένων. Τούτου ἕνεκα καὶ ὁ Μανουὴλ δὲν ἐτήρησεν ἀκριβῶς τὰς γενομένας συνθήκας, ἀποποιηθεὶς μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν βασιλεύουσαν τὴν καθαίρεσιν τοῦ Δορυλαίου. Ἐντεῦθεν δὲ παροργισθεὶς ὁ σουλτάνος ἐπεχείρησε διὰ στρατοῦ 24.000 ἀνδρῶν τὴν λεηλασίαν πάσης τῆς χώρας μέχρι τῆς θαλάσσης, δῃώσας ἰδίως τὰς Τράλλεις καὶ τὴν ἐν Καρίᾳ Ἀντιόχειαν. Ὁ βασιλεὺς πάσχων ἔτι ἐκ τῶν πληγῶν αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ ἀνέθηκε τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν Ἰωάννην Βατάτζην καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Δούκαν, οἵτινες ἐπέτυχον νὰ διαλύσωσι καὶ καταστρέψωσι τὸν τουρκικὸν στρατόν. Ἐξηκολούθησαν δὲ αἱ ἐχθροπραξίαι αὗται μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μανουὴλ τοῦ συμβάντος ἐν ἔτει 1180. Καὶ ἀπεκρούοντο μὲν συνήθως αἱ τῶν Τούρκων ἐπιδρομαὶ ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ καταστροφὴν δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῆς ὁλοσχεροῦς ἐκ τῆς Ἀσίας ἐξώσεως αὐτῶν. Ἡ δεινὴ αὕτη ἧττα ἐπαγίωσε τὸ ἐν τῇ χερσονήσῳ κράτος τῶν πολεμίων· ὥστε δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἓν τῶν κρισίμων γεγονότων τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ μακρὰ καὶ πολυπράγμων βασιλεία τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ. Ἀλλά, πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, ρίψωμεν ἓν βλέμμα ἐπὶ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐσωτερικῆς τοῦ κράτους καταστάσεως καὶ ἰδίως τῶν χωρῶν αἵτινες ἀπετέλουν τότε τὸ κύριον αὐτοῦ ἔρεισμα, ἤτοι τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐτοῦ ἐπαρχιῶν. Ὀλίγας τινὰς τῶν εἰδήσεων τούτων θέλομεν ἀρυσθῇ ἐκ τῶν ἡμετέρων χρονογράφων, τὰς δὲ πλειοτέρας ἐξ ἀλλοδαπῶν τινων συγγραφῶν καὶ γεωγραφικῶν ἔργων, πρὸ πάντων δὲ ἐκ τῆς γεωγραφίας ἥτις συνετάχθη ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι, τῷ 1153, ὑπὸ τοῦ ἄραβος Ἑδρισῆ κατὰ προτροπὴν τοῦ βασιλέως Ρογέρου Β΄, ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ὁποίου ἤκμασεν ὁ Ἄραψ ἐκεῖνος. Ἐν τῇ αὐτῇ ἑκατονταετηρίδι περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς Βενιαμὶν Τουδέλας. Ἀλλ' οὗτος ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰς ἑβραϊκὰς ἀποικίας, περὶ ὧν ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀκριβολογήσωμεν. Τοῦτο μόνον προσθέτομεν ἐνταῦθα, ὅτι οἱ κατοικοῦντες τότε εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας Ἰουδαῖοι δὲν ἦσαν μόνον πλούσιοι ἄνθρωποι, ἀλλ' ἀναφέρονται μεταξὺ αὐτῶν καὶ ποιηταὶ καὶ ἄλλοι λόγιοι ἄνδρες. Ἐρχόμενοι δὲ νῦν εἰς τὸν ἄραβα γεωγράφον παρατηροῦμεν πρὸ πάντων ὅτι ὁ Ἑδρισῆς ὀνομάζει τὴν Πελοπόννησον *Μπελονέζ* καὶ ἐπειδὴ βεβαίως δὲν ἑλλήνιζεν ἀλλ' ἠκολούθει τὴν τοῦ λαοῦ γλῶσσαν, τὸ παρ' αὐτοῦ ἀναφερόμενον τῆς χερσονήσου μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἦτο ἐν χρήσει τὸ τοῦ *Μωρέως* ὄνομα· τούτου δὲ ἅπαξ τεθέντος, καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὅλως ἀνυπόστατα εἶναι ὅσα ἐρρήθησαν περὶ τῆς σλαυικῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως Μωρέας, διότι οἱ Σλαῦοι κατεστάθησαν ἐν Πελοποννήσῳ τὸ βραδύτερον κατὰ τὴν ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα καὶ ἂν αὐτοὶ τῷόντι μετωνόμαζον τὴν χερσόνησον Μωρέαν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἀπέβαινεν ἐπικρατέστατον τὸ ὄνομα τοῦτο μετὰ 400 ὅλα ἔτη. Κατὰ τὸν αὐτὸν γεωγράφον τὰ μὲν μεγαλύτερα τῶν πλοίων περιέπλεον τὴν χερσόνησον, τὰ δὲ μικρότερα εἰσήρχοντο εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ μετεβιβάζοντο διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τοῦ κόλπου τούτου εἰς τὸν Σαρωνικόν· ὅπως εἴδομεν τῷόντι πράξαντα τὸν ναύαρχον Νικήταν Ὠορύφαν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ μακεδόνος. Εἶχε δὲ ἡ Πελοπόννησος τρεισκαίδεκα πόλεις καὶ ἄλλα πολλὰ φρούρια, ἀκμάζουσα λόγῳ πληθυσμοῦ καὶ λόγῳ εὐπορίας· Ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Ἑδρισῆ μνημονευομένων μεγάλων πόλεων θέλομεν ἀναφέρει ἐκείνας μόνον ὅσων τὰ ὀνόματα εἶναι καταληπτά· Κόρινθον, Πάτρας (Μπάτρα) ἐπὶ ἀκρωτηρίου μετὰ περιφήμου ναοῦ (τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου)· Ἀρκαδίαν, πόλιν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον, ἔχουσαν πολυφοίτητον λιμένα· Μεθώνην μετὰ φρουρίου· Κορώνην, μικρὰν μὲν ἀλλ' ὀχυράν· Μαλέαν (ἥτις κατὰ τὸν Χὸπφ κεῖται ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ Ταινάρου, διότι αἱ δύο ἄκραι πολλάκις τότε ἐσυγχέοντο)· ἐπὶ ὁμωνύμου ἄκρας, ἀπὸ τῆς ὁποίας αἰθρίας οὔσης διακρίνεται καὶ αὐτὴ ἡ Κρήτη· Λακαιδαίμονα (Ἐλ Κεδαιμονά), πόλιν ἀξιόλογον· τὸ ὑψηλὸν φρούριον Μονεμβασίας (Μαλιάσα), Ἄργος ἐν ὡραίᾳ χώρᾳ, Ναύπλιον (Ἀνάμπελι). Ἐκ δὲ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἀναφέρονται Βέλβινα (Μπαρεμπαλά, ἔρημος), Μῆλος, Πολύαιγος (Μπολινοῦ, ὅπως καὶ σήμερον λέγεται), Πολύκανδρος (Μπελίκεντρα), Ἴος (Νίο, καλῶς οἰκουμένη, εὔφορος καὶ ἔχουσα δύο λιμένας), Ἀστυπάλαια (Σταμπαλέα, καλῶς οἰκουμένη καὶ πλουσία εἰς βόας καὶ πρόβατα), Σαντορίνη, τὰ ἔρημα Ψαρά, Σάμος, ἔχουσα πολλοὺς κατοίκους καὶ πλούσια προϊόντα, ἡ οὐχ ἧττον πλουσία Χίος, τῆς ὁποίας ὅμως τὰ μαστιχόδενδρα ἀποδίδει ὁ ἄραψ γεωγράφος ἐκ παραδρομῆς εἰς τὴν Σάμον· Ἄνδρος (πολυάνθρωπος καὶ ἀκμάζουσα), Τῆνος, Μύκονος (Μίκουλη), ἡ στρογγύλη Δῆλος, ἔχουσα καλὸν λιμένα, ἀλλ' ἀκατοίκητος· Νάξος, νῆσος ἀξιόλογος, τῆς ὁποίας οἱ ἕλληνες κάτοικοι μετέρχονται τὴν κτηνοτροφίαν· Ἀμοργός (Ναμοργκό) πυκνῶς οἰκουμένη, Λέρος, Κάλαμος, Κῶς (Κουί) καὶ Νίσυρος· Ρόδος καὶ Κύπρος. Εἰς τὰ ἠπειρωτικὰ παράλια ὁ Ἑδρισῆς ἀναφέρει τὴν ἀκμάζουσαν ἐμπορικὴν πόλιν Δυρράχιον (Ἀδραστώ), τὴν Αὐλῶνα (Λαμπλουνά), τὴν Χί-

μαιραν (Δζούμαρα, οἰκουμένην) καὶ τὸ Βουθρωτόν, πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον Ἔπειτα τὰς νήσους Ἰθάκην (Θακοῦ), χαρίεσσαν καὶ πολύδενδρον Κέρκυραν (Κορφός), μεγάλην καὶ ἀκμάζουσαν πόλιν, ἔχουσαν φρούριον ἐπὶ βράχου δυσβάτου καὶ γενναίους ἕλληνας κατοίκους· Κεφαλληνίαν (Τζεφαλούνια), καλῶς κατῳκημένην καὶ τὴν τριγωνοειδῆ Λευκάδα. Ἐν Ἀλβανίᾳ μνημονεύει πρὸς τοῖς ἄλλοις τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς πόλεως Ἀχρίδος. Ἔπειτα ἀναφέρονται αἱ μακεδονικαὶ πόλεις Σκόπια, Σέρραι, Δράμα, Χρυσόπολις καὶ ἄλλαι, ἔτι δὲ καὶ λεωφόροι, οἷον ἡ ἀπὸ Δυρραχίου εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Βελιγράδιον ἄγουσα. Μετέπειτα ὁ Ἐδρισῆς ὀνομάζει τὴν Δρυνόπολιν (Ἀδερνόπολι), τὰ Ἰωάννινα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζει Ἰάλνα, καὶ λέγει ὑψηλῶς κείμενα, ἱκανῶς κατοικούμενα καὶ ὑπὸ ὕδατος περιεστοιχισμένα, τὴν Καστορίαν, κειμένην μὲν παρὰ λίμνην πλήθουσαν ἰχθύων, πολυάνθρωπον δὲ καὶ ὑπὸ κωμῶν ἐστεφανωμένην· τὰ Τρίκκαλα (Ταρούφνικα) ἐν πεδίῳ ἀμπελοφύτῳ, τὴν Λάρισαν, πόλιν ἀξιόλογον ἔχουσαν πολλὰς σιτοφόρους καὶ οἰνοφόρους γαίας, καὶ τὸ ἀξιόλογον ἐμπορεῖον τοῦ Ἁλμυροῦ. Περὶ Ἀθηνῶν παρατηρεῖ ὅτι εἶναι πόλις πολυάνθρωπος, περιεστοιχισμένη ὑπὸ κήπων καὶ σιτοφόρων πεδίων. Ἀναφέρει ἐπὶ τῆς Εὐβοίας διαφόρους πόλεις· προσέτι τὴν Δημητριάδα (Δεμετριάνα), πόλιν μικρὰν μὲν ἀλλ' ἱκανῶς κατῳκημένην, τὸν Πλαταμῶνα, εὐλίμενον, εὔφορον καὶ ἔχοντα ὑψηλὰς καὶ ὡραίας οἰκίας, τὴν Κίτρον, ὀχυρὸν καὶ πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον, τελευταῖον τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἄλλας πόλεις. Εἰς τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν πανήγυριν, ἥτις ἐτελεῖτο ἐν Θεσσαλονίκῃ κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ προστάτου αὐτῆς ἁγίου Δημητρίου, συνέρρεον, κατ' ἄλλας συγχρόνους μαρτυρίας, Ἕλληνες, ἰδίως θηβαῖοι μεταξουργοί, καὶ προσέτι Σλαῦοι, Ἰταλοί, Γάλλοι, Ἱσπανοὶ καὶ Ἀσιανοί. Περιγράφει δὲ ὁ γεωγράφος ἡμῶν καὶ τὴν διὰ θαλάσσης ἀπὸ Δυρραχίου μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ὁδόν. Περὶ μικρᾶς Ἀσίας ὁμιλῶν λέγει τὴν Τραπεζοῦντα πρωτεύουσαν τῶν αὐτόθι ἑλληνικῶν κτήσεων καὶ περίφημον διὰ τὰ πρωτεῖα ἅτινα οἱ βασιλεῖς αὐτῆς, ὅ ἐστιν οἱ κληρονομικοὶ διοικηταί, εἶχον ἀείποτε ὡς πρὸς τοὺς διοικητὰς τῶν παρακειμένων χωρῶν.

Τοσαῦτα ἐν κεφαλαίῳ τὰ παρὰ τοῦ Ἐδρισῆ ἀπομνημονευόμενα. Αἱ δὲ πληροφορίαι τὰς ὁποίας δίδει περὶ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς εὐπορίας τῶν διαφόρων τοῦ κράτους πόλεων δέον νὰ συμπληρωθῶσι διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Νικήτα Χωνιάτου, ὅστις ὁμιλῶν περὶ τῶν χρόνων τοῦ Μανουὴλ λέγει, καθάπερ ἠξεύρομεν ἤδη, ὅτι «εὔανδροῦσα ἦν ἡ Ρωμαίων πᾶσα τοῦ τότε καιροῦ καὶ τρέφουσα ἄνδρας ἡρωικὴν ἐνδεικνυμένους ἀλκήν». Πλὴν τούτου εἰς τὸν Ἐδρισῆν δὲν εὑρίσκομεν τί ἀπέγινεν ἡ λαμπρὰ τῶν Θηβῶν πόλις μετὰ τὴν δήωσιν ἣν ὑπέστη ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ρογέρου Β', παρὰ τοῦ Νικήτα δὲ μανθάνομεν ὅτι τῷ 1195 μεταξὺ τῶν δώρων τὰ ὁποῖα οἱ ἐν Ἰκονίῳ Τοῦρκοι ἀπήτησαν νὰ πέμπωνται εἰς αὐτοὺς κατ' ἔτος ἦσαν καὶ τεσσαράκοντα μεταξωτὰ ὑφάσματα «ἅπερ ἐκ Θηβῶν ἑπταπύλων βασιλεῖ κεχορήγηται», ἐξ οὗ δῆλον ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν Θηβῶν ἀνίδρυσαν αὖθις τὰ περιώνυμα αὐτῶν μεταξουργεῖα. Ἐκ τῶν πληροφοριῶν λοιπὸν τούτων διδασκόμεθα μέχρι τινὸς ὅτι ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἡ εὐπορία τοῦ κράτους ἦτο ἱκανὴ καὶ ὁ πληθυσμὸς οὐκ ὀλίγος. Ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη, ἐξ ὅσων διὰ μακρῶν εἴπομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου βιβλίου, ὅτι ὁ ὁπωσοῦν πυκνὸς οὗτος πληθυσμὸς πολὺ ἀπεῖχε τοῦ νὰ εἶναι γνήσιος ἑλληνικός, μάλιστα εἰς τὰς βορειοτέρας χώρας. Ἐκεῖ κατῴκουν πρὸ καιροῦ μετ' Ἑλλήνων ἢ ἐξελληνισθέντων φύλων, καλουμένων πάντοτε εἰς τὴν ἐπίσημον τοὐλάχιστον γλῶσσαν *Ρωμαίων*, πρῶτον μὲν οἱ πρὸ αἰώνων ἀποκατασταθέντες αὐτόθι Σλαῦοι, ἔπειτα δὲ οἱ Βλάχοι καὶ οἱ Ἀλβανοί· προσέτι οὐκ ὀλίγοι ὁπανταχοῦ Ἰουδαῖοι, Ἀρμένιοι, ἄποικοι ἰταλοί, ἕτεροι Φράγκοι καὶ Νορμαννοί, οἵτινες ἐν τῇ βασιλικῇ ὑπηρεσίᾳ ὄντας πολλάκις παρέμενον διαρκῶς ἐν τῷ κράτει,

οἷοι ἦσαν λ. χ. οἱ καὶ ἄλλοτε μνημονευθέντες Ραοὺλ καὶ Πετραλεῖφαι τελευταῖον ἔμποροι ἐξ Ἱσπανίας, Ρωσίας, χριστιανικῆς Γεωργίας καὶ τῶν μωαμεθανικῶν χωρῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Τὸ δὲ πολυμιγὲς τοῦτο τῶν κατοίκων συνετέλει πολὺ εἰς τὴν ἐξασθένησιν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν μετ' ὀλίγον συμβᾶσαν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σικελῶν καὶ ἐπὶ τῆς τρίτης σταυροφορίας θέλομεν ἴδει τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ἀρμενίους, μάλιστα δὲ τοὺς Ἀρμενίους, ἀναφανδὸν συνταασσομένους μετὰ τῶν πολεμίων. Κατ' εὐτυχίαν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ὁ πληθυσμὸς ἦτο καθαρώτερος. Οἱ ἰουδαῖοι καὶ οἱ ἰταλοὶ ἔμποροι δὲν ἦσαν πολυάριθμοι, οἱ δὲ Βλάχοι καὶ Σλαῦοι ἦσαν ὁμολογουμένως πολὺ τῶν ἰθαγενῶν εὐαριθμότεροι. Καθαρώτατος δὲ ἦτο ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς μέχρι τῶν χρόνων τούτων, ἤτοι πρὸ τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως, εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, διότι οἱ Ἄραβες καὶ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἐπιδραμόντες εἰς αὐτάς, μάλιστα δὲ ἐνόσῳ ἐκυριάρχουν τῆς Κρήτης, δὲν φαίνονται οὐδαμοῦ αὐτῶν μονίμως κατασταθέντες.

Πολλαὶ δὲν εἶναι οὐδ' αἱ περὶ τῆς ἐπαρχιακῆς τοῦ κράτους διοικήσεως σῳζόμεναι εἰδήσεις. Τινὲς τῶν πόλεων διετήρουν ἔκπαλαι ἢ ἐκτήσαντο κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους οὐκ ὀλίγα δίκαια καὶ προνόμια. Τοῦτο γινώσκομεν ἀκριβῶς ὁπωσοῦν περὶ Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ ὑπομνηστικοῦ εἰς τὸν βασιλέα κύριον Ἀλέξιον Κομνηνὸν τὸν Γ', τοῦ ὑποβληθέντος εἰς αὐτὸν τῷ 1198 ὑπὸ τῆς πόλεως ταύτης, συνταχθέντος δὲ ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιερέως αὐτῆς Μιχαὴλ Χωνιάτου, περὶ οὗ οὐκ ὀλίγα θέλομεν εἴπει κατωτέρω. Κατὰ τὸ ὑπομνηστικὸν τοῦτο ὁ στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα οὐδὲ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν τῶν Ἀθηνῶν πόλιν καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ εἰσπράξῃ φόρους ἢ νὰ μετέλθῃ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἀντὶ τῶν ἀρχόντων. Καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἐκτάκτων φορολογιῶν τῶν ὁριζομένων διὰ τὴν τοῦ στόλου συντήρησιν τὸ ἐπιβάλλον εἰς τὰς Ἀθήνας μέρος ἦτο, δυνάμει τοῦ παναρχαίου αὐτῶν προνομίου, ἐλάχιστον. Ἂν τὰ δικαιώματα ταῦτα κατεπατοῦντο ἐπὶ τῶν πρώτων Κομνηνῶν, ὅπως ἐγένετο ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ' βραδύτερον, ὅτε καὶ θέλομεν ὁμιλήσει περὶ τῶν καταχρήσεων τούτων, δὲν γνωρίζομεν ὁπωσδήποτε ὅμως ἀξιομνημόνευτος εἶναι ἡ ἐξαιρετικὴ αὕτη περιποίησις, ἣν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀπένεμε πάντοτε εἰς τὴν πόλιν ταύτην τῶν ἐνδόξων ἀναμνήσεων. Φαίνεται δὲ ὅτι αἱ Ἀθῆναι συνετήρουν ἔτι τότε δημόσια παιδευτήρια, ὀνομαστὰ καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν. Ὁ Παγκρατίδης Δαβὶδ Β', ὁ ἀπὸ τοῦ 1088 μέχρι τοῦ 1125 ἄρξας τῆς Γεωργίας, εἶχε διατάξει ὥστε κατ' ἔτος εἴκοσι γεωργιανοὶ νέοι διακρινόμενοι ἐπὶ εὐφυΐᾳ νὰ πέμπωνται εἰς Ἀθήνας ἵνα διδαχθῶσιν αὐτόθι τὴν ρωμαϊκὴν καὶ ἑλληνικὴν σοφίαν. Καὶ μεταξὺ τῶν νέων τούτων φημίζεται εἷς μάλιστα μέγα κτησάμενος ὄνομα ἐν τῇ Γεωργίᾳ ὡς ἐπικὸς ποιητὴς καὶ βασιλικὸς βιβλιοφύλαξ. Ἀλλὰ καὶ ἐκ δυσμῶν ἀναφέρονται ἰδίως Ἄγγλοι τινὲς ἀναζητήσαντες ἐν Ἀθήναις ἀνωτέραν ἐπιστημονικὴν παίδευσιν. Ὁ μάγιστρος Αἰγίδιος, περιώνυμος τῶν χρονικῶν ἐκείνων ἰατρικὸς συγγραφεύς, ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀθήναις καὶ ἤκμασεν ἐν Παρισίοις περὶ τὸ 1198 ἔτος. Ἕτερος Ἄγγλος, ὁ μάγιστρος Ἰωάννης Βαζιγγεστόκης, ὅστις ἀπεβίωσε τῷ 1252 ὡς ἀρχιδιάκονος τοῦ Λάϊσεστερ καὶ ἦτο ἐγκρατέστατος τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς, διηγήθη εἰς τὸν αὐτόθι ἐπίσκοπον Ροβέρτον ὅτι εἶχε σπουδάσει ἐν Ἀθήναις καὶ ἔμαθεν ἐνταῦθα παρ' ἐγκρίτων ἑλλήνων διδασκάλων πολλὰ ἄγνωστα εἰς τοὺς Λατίνους πράγματα. Ἐβεβαίου μάλιστα ὁ μάγιστρος Ἰωάννης ὅτι ἰδίως ἐδιδάχθη τὰ βαθύτατα μυστήρια τῆς σχολαστικῆς σοφίας παρά τινος νεάνιδος Κωνσταντίνης, θυγατρὸς τοῦ τότε ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, ἥτις καίτοι μὴ συμπληρώσασα τὸ εἰκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος διέπρεπεν ἐπί τε τῇ ἀρετῇ αὐτῆς καὶ τῇ παιδείᾳ οὐ μόνον περὶ τὴν σοφιστικὴν ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν φυσικήν, διότι κατὰ τὸν μάγιστρον προεφήτευε μετὰ πλεί-

στης ἀσφαλείας λιμούς, καταιγίδας, ἐκλείψεις ἡλίου καὶ αὐτοὺς τοὺς σεισμούς. Ὁ Χὸπφ εἰκάζει ὅτι ἡ νέα αὕτη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτου· ἀλλὰ παρατηρεῖ συγχρόνως ὀρθῶς ὅτι ἡ μὲν ἄλλη σοφία ἣν ὁ μάγιστρος Ἰωάννης ἠρύσθη ἐν Ἀθήναις ἠμπορεῖ νὰ ἦτο ἀξιόλογος, περὶ τὸ ἐτυμολογικὸν ὅμως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐχώλαινεν ὁ ἀνήρ. διότι παρῆγε τὸ ὄνομα *Ἀθῆναι* ἐκ τοῦ στερητικοῦ *α* καὶ τῆς λέξεως *θάνατος*, ἀξιῶν ὅτι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Ἀθῆναι ἦτο ταυτόσημον τοῦ ἀθάνατος. Ταῦτα περὶ Ἀθηνῶν, τὰ ὁποῖα τοσούτῳ μᾶλλον εὐχαρίστως παραθέτομεν ὅσῳ συνήθως ἀλλοίαν ἔχομεν ἰδέαν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς πόλεως ταύτης κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ νὰ προσθέσωμεν ὅτι καθ' ἑτέρας εἰδήσεις οἱ τότε Ἀθηναῖοι δὲν ὠφελοῦντο, ὡς φαίνεται, πολὺ ἐκ τῆς σῳζομένης ἐκείνης ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν παιδείας. Διότι ἐπ' αὐτοῦ δὴ τοῦ σοφοῦ ἀρχιεπισκόπου Μιχαὴλ φέρονται περὶ αὐτῶν αἱ ἀκόλουθοι πικραὶ εἰδήσεις· «Τῶν ἀκροωμένων Ἀθήνησιν οὐκέτ' ὄντων φιλομαθῶν οὐδὲ προσεκκαιόντων τὴν τοῦ λόγου θερμότητα, μᾶλλον δὲ ποιούντων ἐπινυστάζειν, οἷς ὑπόκωφον ἐνδείκνυνται τὴν ἀκρόασιν, ἵνα μὴ λέγω ὅτι ὅσα καὶ λύρας ὄνος κατὰ τὴν παροιμίαν τοῦ περισσόν τι λέγοντος ἐπιστρέφονται».

Μανουὴλ Κομνηνός, ἡ δευτέρα αὐτοῦ σύζυγος Μαρία ἡ ἐξ Ἀντιοχείας καὶ ὁ υἱὸς αὐτῶν Ἀλέξιος.
(Ἐκ τοῦ ψαλτηρίου Βαρβερίνη)

Ἀξιόλογα αὐτοτελείας προνόμια ἐνέμετο ὡσαύτως ἡ Μονεμβασία, τὴν ὁποίαν εἴδομεν τοσοῦτο γενναίως ἀποκρούσασαν τὴν ἐπίθεσιν τοῦ νορμαννικοῦ στόλου ἐπὶ Ρογέρου Β'. Τρία ἐν αὐτῇ ἀρχόντων γένη, ὁ Μαμωνᾶς, ὁ Εὐδαιμονογιάννης (κατὰ συγκοπὴν Δαιμονογιάννης ἢ καὶ Μονογιάννης) καὶ ὁ Σοφιανός (τοῦ ὁποίου κλάδος ἦσαν οἱ Νοταράδες) ἐπρώτευον τῶν συμπολιτῶν καὶ ἐκυβέρνων τὰ τῆς κοινότητος πράγματα. Καὶ ἤριζον μὲν πρὸς ἄλληλα τὰ γένη ταῦτα μέχρις οὗ βραδύτερον οἱ Μαμωνάδες κατίσχυσαν τῶν λοιπῶν ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον οἱ τοπικοὶ οὗτοι ἄρχοντες πολλάκις ἀπέκρουσαν τὰς ξενικὰς ἐπιδρομάς, καὶ ἰδίως ἐπὶ μακρὸν ἀντέστησαν εἰς τοὺς κυριαρχήσαντας τῆς Πελοποννήσου Φράγκους.

Τοιαύτας ἀκριβεῖς ὁπωσοῦν εἰδήσεις περὶ ἑτέρας τινὸς πόλεως δὲν ἔχομεν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους· ἀλλ' ἐξ ἄλλων τεκμηρίων γινώσκομεν ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικῆς κυβερνήσεως εἶχεν ἐν γένει χαλαρωθῇ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἔτι ἀπὸ

τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν δωδεκάτην. Πολλοὶ μεγάλοι ἰδιοκτῆται καὶ ἄρχοντες ἀπέβησαν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀπό τε τῆς βασιλείας καὶ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς. Ἐκ τούτου δὲ ἀπατηθέντες τινὲς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ἀξιοῦσιν ὅτι εἶδός τι τιμαριωτικοῦ πολιτεύματος εἶχεν ἐπικρατήσει ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Ἀνατολῆς πρὶν ἔτι οἱ δυτικοί, οἱ μετὰ εἰκοσιπενταετίαν κατακτήσαντες αὐτό, ἐπιχειρήσωσι νὰ εἰσαγάγωσι συστηματικῶς τὸ πολίτευμα τοῦτο παρ' ἡμῖν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ νέα αὕτη τῶν πραγμάτων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάστασις οὐδὲν εἶχε τὸ κοινὸν πρὸς τὸ τιμαριωτικὸν πολίτευμα τῆς Δύσεως καὶ ὅτι παρήχθη ἐνταῦθα ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ κυβέρνησις, ἕνεκα τῶν ἀδιακόπων ἐμφυλίων πολέμων τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἕνεκα τῶν φοβερῶν ἐξωτερικῶν περισπασμῶν τῆς δωδεκάτης, οὔτε δύναμιν οὔτε καιρὸν εἶχε πλέον νὰ ἐπιτηρῇ τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις γινόμενα καὶ νὰ συνέχῃ τὰς ποικίλας ῥοπὰς ὅσαι ἐκ ποικίλων ἀφορμῶν παρήχθησαν αὐτόθι πρὸς τὴν τοπικὴν ἀνεξαρτησίαν. Εἴδομεν τοὺς ἀγῶνας οὓς κατέβαλον οἱ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας βασιλεῖς ἵνα περιστείλωσι τὰς ἁρπακτικὰς διαθέσεις τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας δυνατῶν, καὶ ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων περὶ τούτου διατάξεων τῶν βασιλέων ἐκείνων δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ εὔλογον συμπέρασμα ὅτι οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἀπέβησαν πολλάκις ἀτελέσφοροι. Ἐννοεῖται λοιπὸν τί συνέβη ἐπὶ τῆς ἀναρχίας τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐξέλιπεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία καὶ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, οἵτινες ἠνώρθωσαν μὲν μέχρι τινὸς τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην ἀλλ' ὑπὸ τοσούτων περιεσπῶντο ἐξωτερικῶν πολεμίων ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἀνέχωνται πολλὰ τῶν ἀτοπημάτων τὰ ὁποῖα οὐδέποτε ἠνέσχετο ἡ μακεδονικὴ δυναστεία. Ἐντεῦθεν πολλοὶ τῶν μεγιστάνων κατήντησαν νὰ γίνωσι κύριοι ὁλοκλήρων ἐπαρχιῶν, τὰς ὁποίας διεχειρίζοντο οὐχὶ ὡς ἁπλοῖ ἰδιοκτῆται ὑποκείμενοι εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ κράτους ἀλλ' ὡς δυνάσται σχεδὸν αὐτοκέφαλοι καὶ ἀνεξάρτητοι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ τινὲς τῶν δυναστῶν ἐκείνων συγγενεῖς ὄντες τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ἀπέβαινον καὶ ὡς ἐκ τούτου φοβεροὶ εἴς τε τοὺς ὑποτελεῖς καὶ τοὺς κατὰ τόπους ἄρχοντας. Ὁ Βρανᾶς, ὁ Καντακουζηνὸς καὶ ἡ Εἰρήνη Παλαιολογῖνα εἶχον τοιαῦτα ἀχανῆ κτήματα ἐν Ἠπείρῳ. Ὁ Κοντοστέφανος καὶ ὁ Καμύτζης ἦσαν κύριοι τοῦ πλείστου μέρους τῆς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπαρχίας Λαοδικείας. Τὰ κτήματα τῆς Εὐφροσύνης Δούκαινας τῆς συζύγου τοῦ μετὰ μικρὸν βασιλεύσαντος Ἀλεξίου Γ' Κομνηνοῦ, περιελάμβανον τὰς θεσσαλικὰς πόλεις Βίσσενα, Φάρσαλον, Θαυμακόν, Ραβένικαν, Ἁλμυρὸν καὶ Δημητριάδα καὶ σημειωτέον ὅτι ἡ πόλις τοῦ Ἁλμυροῦ ἦτο τότε μία τῶν ἐμπορικωτέρων καὶ λαμπροτέρων πόλεων τοῦ κράτους, Οὐδὲν ἧττον δὲ ἰσχυροὶ ἦσαν ὡς ἐκ τῶν κτημάτων αὐτῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις οἱ Ραούλ, οἱ Πετραλεῖφαι (ἐν Αἰτωλίᾳ), οἱ Μελισσηνοὶ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ὧν οὐκ ὀλίγοι κατήντησαν καὶ δι' ἐπισήμων ἐγγράφων νὰ ἀναγνωρισθῶσι κύριοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων.

Εἷς τῶν ὀνομαστοτέρων ἐπαρχιακῶν ἀρχόντων τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐπί τε τῷ πλούτῳ καὶ τῇ εὐγενείᾳ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ ναυπλιεὺς Σγουρός (1). Ὁ Σγουρὸς

(1) Τὸ ὄνομα ***Σγουρὸς*** οἱ Ἀλβανισταὶ τῆς Ἰταλίας θεωροῦσιν Ἀλβανικὸν ταὐτὸν τῷ παρὰ Χαλκοκονδύλῃ ἀναφερομένῳ Σκυρῷ.

Παρὰ τοῖς ἐν Σικελίᾳ ἑλληναλβανοῖς πολλαὶ οἰκογένειαι φέρουσι τὸ ὄνομα ***Σκυρός***, ὅπερ οἱ μὲν θεωροῦσι προερχόμενον ἐκ τοῦ μικρασιατικοῦ Σκληροῦ, οἱ δὲ μεταποιοῦσιν αὐτὸ εἰς ***Ἰσχυρός***. Ὁ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Νεαπόλεως καθηγητὴς τῆς ἐπ' ἐσχάτων χάριν πολιτικοῦ σκοποῦ ἱδρυθείσης ἕδρας τῆς Ἀλβανικῆς Πέτρος Σκληρός (ἢ ὡς ἀξιοῖ οὗτος, Σκυρός) ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι αὐτὸ τὸ παρὰ Χαλκοκονδύλῃ ἀναφερόμενον ***Σκυρός***, ὅπερ πάλιν θεωρεῖ ταὐτὸν τῷ Σγουρός, ἀλβανικὴν οὕτως ἀποδίδων καταγωγὴν τῷ ***Λέοντι Σγουρῷ***.

γενόμενος κύριος τοῦ Ναυπλίου κατέλιπε τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ κληρονομικῶς οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸν υἱόν του Λέοντα, ὅστις ἐπεχείρησεν, ὡς θέλομεν ἴδει, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ κυριαρχήσῃ ἁπάσης τῆς Πελοποννήσου καὶ σχεδὸν ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλος ἰσχυρὸς οἶκος τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην ἦσαν οἱ λεγόμενοι Μαυροζῶμαι ἢ Μαυροζοῦμαι, περὶ ὧν θέλομεν εἴπει βραδύτερον πλειότερά τινα. Ἐλάβομεν δὲ ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῇ 11 ἑκατονταετηρίδι τὸν ἰσχυρὸν τῆς Λακεδαίμονος πρoύχοντα Ἰωάννην Μαλαχηνόν.

Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων αἰτιῶν παρήχθησαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἄρχοντες αὐτοτελεῖς καὶ αὐτόνομοι. Ἐν Τραπεζοῦντι λόγου χάριν, ἤτοι ἐν τῷ δουκάτῳ Χαλδίας, ὅπως ἐκαλεῖτο ἡ ἐπαρχία αὕτη ἐπισήμως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λέοντος Γ΄, οἱ στρατηγοὶ ἀπέβησαν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, καὶ διατελοῦντες εἰς φιλικὰς σχέσεις ἔνθεν μὲν μετὰ τῶν Σελδζούκων, ἔνθεν δὲ μετὰ τῶν βασιλέων τῆς Γεωργίας, ἠδύναντο ἐκ διαλειμμάτων νὰ λογισθῶσιν ὡς ὑποτελεῖς τοῦ κράτους ἡγεμόνες μᾶλλον ἢ ὡς στρατηγοὶ κατὰ τὸ δοκοῦν ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως διοριζόμενοι καὶ παυόμενοι. Οὕτως ὁ Θεόδωρος Γαβρᾶς Α΄, γενναῖος ἐγχώριος ἀνήρ, ἦλθε τῷ 1091 εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον Α΄, ὡς πρὸς ἴσον καὶ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ διετέλεσε κύριος τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γρηγόριος, ὁ συζευχθεὶς τὴν βασιλόπαιδα Μαρίαν, ἀλλὰ μετ᾽ ὀλίγον διαζευχθεὶς ἀπ᾽ αὐτῆς, ἀπέβη ἧττον εὐτυχής, διότι κατετροπώθη ὑπὸ τῶν βασιλικῶν περὶ Κολώνειαν τῷ 1106 καὶ ᾐχμαλωτεύθη. Μετὰ ἑνὸς ὅμως ἔτους φυλάκισιν ἀπελύθη πάλιν, λαβὼν ἐκ νέου τὸ δουκᾶτον Χαλδίας. Ἦτο δὲ ὁ Γρηγόριος οὗτος ὁμολογουμένως συγγενὴς τῶν Ταρωνιτῶν, οἵτινες ἐξ Ἀρμενίων ἕλκοντες τὸ γένος πολλάκις διέπρεψαν ὡς στρατηγοὶ ἐν τῷ κράτει καὶ ὑφ᾽ ἡμῶν ἐμνημονεύθησαν(¹). Ὁ Γρηγόριος ἀπέβη ὡσαύτως ἀτυχὴς τῷ 1119 εἰς τὴν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν τῆς Μελιτηνῆς ἐκστρατείαν αὐτοῦ, ὅτε ᾐχμαλωτεύθη ἐκ δευτέρου καὶ ἐδέησε νὰ καταβάλῃ λύτρα ὑπέρογκα, τριάκοντα χιλιάδων χρυσῶν. Μετὰ τοῦτον ἀναφαίνεται ὁ Κωνσταντῖνος Γαβρᾶς, ἴσως υἱὸς τοῦ Γρηγορίου, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλέξιος διώρισε στρατηγὸν Φιλαδελφείας, τῷ δὲ 1123 κύριον Τραπεζοῦντος. Καὶ αὐτὸς ἐζήτησε νὰ ἀποβῇ ἀνεξάρτητος, ἀλλ᾽ ἐπὶ τέλους περὶ τὸ 1142 ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως καὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ὡς πρέσβυς εἰς τὸν σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου. Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον μνημονεύεται ὁ Μιχαήλ, ὅστις διετέλεσε σύζυγος τῆς Εὐδοκίας Κομνηνῆς, διέπρεψεν ὡς στρατηγὸς ἐν τῷ οὐγγαρικῷ πολέμῳ, καὶ ἔπειτα ἀπεστάλη κατὰ τῶν Σελδζούκων τοῦ Ἰκονίου μετὰ τῶν ταγμάτων τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τοῦ παρακειμένου Οἰναίου (²). Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Μιχαήλ, περιπεσὼν ἐπί τινα χρόνον εἰς δυσμένειαν, ἐστερήθη τοῦ δουκάτου αὐτοῦ, καὶ ἐδέησε νὰ καταφύγῃ παρὰ τοῖς Τούρκοις τοῦ Ἰκονίου. Τοὐλάχιστον μνημονεύεται Γαβρᾶς τις ἐλθὼν πρὸς τὸν Μανουὴλ πρέσβυς τοῦ σουλτάνου. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι τῷ 1167 δοὺξ Τραπεζοῦντος ὑπῆρχεν ὁ Νικηφόρος Παλαιολόγος, καὶ ὅτι μόλις περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ἀναφέρεται πάλιν περὶ Τραπεζοῦντα ἑδρεύων τελευταῖός τις τῶν Γαβράδων ἀπόγονος, ὁ Θεόδωρος Β΄, ὅστις ἐπὶ τῆς καταχτήσεως τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων κατώρθωσε νὰ μείνῃ ἀνεξάρτητος κύριος τῆς Ἀμισοῦ.

(¹) *Ταρωνῖται* ἦσαν γόνος ἀρχαίων μεγιστάνων τῆς Ἀρμενίας, λαβόντες τὸ ὄνομα ἐκ τῆς χώρας *Ταρών*, ἧς ἦσαν τοπάρχαι.

(²) Τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς Ποντικῆς πόλεως εἶναι *Οἰνόη*, ἀλλ᾽ ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς ἑλληνικοῖς χρόνοις εἶναι ἐν χρήσει καὶ ὁ τύπος *Οἰναῖον*.

Ὡσαύτως καὶ ἐν Κρήτῃ ὑπῆρχον οἰκογένειαι οὐκ ὀλίγαι νεμόμεναι κτήματα μεγάλα, φέρουσαι τὸ τῶν ἀρχόντων ὄνομα καὶ οὖσαι σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως. Ἐν τῷ κεφ. Ζ΄ τοῦ προηγουμένου βιβλίου ἀνεφέραμεν τὰ ὀνόματα τῶν οἴκων τούτων, τοὺς Χορτάτους, τοὺς Μελισσηνούς, τοὺς Λυγήνους, τοὺς Βλαστούς, τοὺς Κλάδους,

Σταυρὸς βυζαντινὸς ἐσμαγδωμένος. σωζόμενος ἐν μονῇ τῆς Ἰβηρίας

τοὺς Μουσούρους, τοὺς Γαβαλάδες καὶ ἄλλους· καὶ εἴπομεν ὅτι κατά τινας οἱ οἶκοι οὗτοι ἐγκατεστάθησαν ἐν Κρήτῃ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὅστις κατέφυγεν εἰς τὴν μετοικεσίαν ταύτην ἵνα ἐνισχύσῃ αὐτόθι τὸν πολυειδῶς μαρανθέντα ἐπὶ τῆς ξενικῆς κυριαρχίας ἑλληνισμόν. Κατ' ἄλλους ὅμως ἡ ἐπὶ τῆς Κρήτης ἐγκατάστασις τῶν οἰκογενειῶν τούτων συνέβη ἐπὶ Ἀλεξίου Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ κατ' ἄλλους ἔτι βραδύτερον, ἀλλὰ πάντοτε πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως

διότι ἐπὶ τῆς καταστήσεως ταύτης βλέπομεν τοὺς ἀπογόνους τῶν κρητικῶν ἐκείνων ἀρχόντων ἐξωσθέντας μὲν ἐν μέρει ἀπὸ τῶν κτήσεων αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων Ἑνετῶν, λαμπρῶς δὲ καὶ ἐπανειλημμένως ἀγωνισαμένους κατὰ τῶν πολεμίων τούτων, μάλιστα δὲ τοὺς Μελισσηνούς, τοὺς Χορτάτους, τοὺς Καλλέργας καὶ ἄλλους.

Ἀλλὰ σῴζονται τεκμήριά τινα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ, παρεκτὸς τῶν πρὸ μικροῦ μνημονευθέντων εὐαρίθμων ἐπιφανῶν οἴκων, ὑπῆρχον καὶ ἄλλα πολλὰ γένη ἀρχοντικά, ἔχοντα κτήματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μεγάλα, καὶ ἐπιβάλλοντα πολλάκις τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν. Ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ παρόντος τόμου εἴδομεν ὅτι οἱ ἐν Πελοποννήσῳ πρωτοσπαθάριοι, σπαθαροκανδιδᾶτοι, σπαθάριοι καὶ στράτορες ἐτέλουν πρὸς τὸ κράτος ὑποχρεώσεις τινὰς καὶ χρήματα καὶ ἵππους, ὁσάκις δὲν ἐστράτευον αὐτοπροσώπως. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι οὐ μόνον οἱ ἁπλοῖ στρατιῶται, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτῶν ἦσαν μονίμως ἐγκατεστημένοι ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἔχοντες ἐν αὐτῇ κτήματα λόγου ἄξια. Ὅτι δὲ οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι καὶ μάλιστα οἱ ἀνώτατοι ἐξ αὐτῶν, οἱ πρωτοσπαθάριοι, δὲν περιωρίζοντο εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν καθηκόντων, ἢ τῶν ἀναπληρουσῶν αὐτὰ χρηματικῶν καὶ ἄλλων ὑποχρεώσεων, ἀλλ' ἀνεμιγνύοντο καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ τοῦ τόπου πράγματα, λαμβάνοντες τὴν τάξιν καὶ τὸ ὄνομα τῶν ἀρχόντων, δηλοῦται ἐξ ὅσων συνέβησαν ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ. Ἡ τότε ἱστορηθεῖσα στάσις τῶν πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Βάρδαν Πλατυπόδην, μαρτυρεῖ ὅτι οἱ πρωτοσπαθάριοι τῆς χερσονήσου ἀπετέλουν κοινόν τι σωματεῖον ἔχον κοινὰ συμφέροντα καὶ πρὸ πάντων τὸ συμφέρον τοῦ νὰ κυβερνῶσι τὰ πράγματα τῆς χερσονήσου κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς. Οὐδὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία τις ὅτι οἱ ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τῆς τῶν Φράγκων ἐπιδρομῆς ἀναφερόμενοι ἄρχοντες καὶ προεστῶτες, ὡς ἀντιπρόσωποι καὶ πρόμαχοι τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, ἢ ἀπόγονοι, ἴσως διάδοχοι τῶν πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ κράτους τῷ 1180, ὅτε ἀπεβίωσεν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ Κομνηνός. Κατ' ἐπιφάνειαν δὲν ἦτο οὔτε μικρότερον οὔτε ἀσθενέστερον τῶν χρόνων καθ' οὕς, πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, εἶχεν ἀναλάβει τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων ὁ Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνός. Ἠμπορεῖ μάλιστα νὰ εἴπῃ τις ὅτι εἶχε πρόσχημά τι λαμπρότερον. Αἱ μεγάλαι στάσεις τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος οὐδόλως ἐπανελήφθησαν κατὰ τὴν δωδεκάτην. Ἂν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ οὐδεμία ἀνεκτήθη τῶν χωρῶν ὅσαι προηγουμένως εἶχον ἀπολεσθῆ, οὐδὲ ἀπωλέσθη ὅμως ἄλλη τις χώρα. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐτροπολογοῦντο μὲν συχνότατα τὰ μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ὅρια, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ μεγάλην ἧτταν, ἐν γένει εἰπεῖν οἱ Τοῦρκοι ἑδρεύοντες ἐν Ἰκονίῳ, ἦρχον τῶν πέριξ μεσογείων χωρῶν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐξηκολούθουν ἄρχοντες ὅλων τῶν μᾶλλον παραλίων χωρῶν ἀπὸ τοῦ θέματος Χαλδίας πρὸς βορρᾶν, μέχρι τοῦ θέματος Κιλικίας πρὸς μεσημβρίαν. Παρεκτὸς δὲ τοῦ ἀξιολόγου ἔτι τούτου τμήματος τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐδέσποζεν ἁπάσης τῆς εὐρείας χώρας τῆς ἐκτεινομένης ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ Ἴστρου μέχρι τοῦ Ταινάρου, τῶν Ἰονίων νήσων μεγάλων τε καὶ μικρῶν, Κρήτης, Κύπρου, Ρόδου Σάμου, Λέσβου, Χίου, Εὐβοίας καὶ τῶν ἄλλων. Οὐ μόνον δὲ τὸ κράτος ἀπετέλει ἔτι ὄγκον συμπαγῆ λόγου ἄξιον, ἀλλὰ διὰ τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας καὶ τόλμης τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ εἶχε περιβληθῆ αἴγλην τινὰ ἥτις ἠδύνατο νὰ ἀπατήσῃ περὶ τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ δυνάμεως πάντα ὅστις ἤθελε προσέχει μόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τῶν πραγμάτων ἐπιφάνειαν. Διότι εἴδομεν τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν μεγιστάνων τῆς Εὐρώπης κύψαντας τὸ γόνυ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου

Α΄ Κομνηνοῦ, καὶ ὀμόσαντας εἰς αὐτὸν πίστιν ὑπακοῆς καὶ ὑποτελείας. Εἴδομεν τοὺς στρατοὺς τῶν γενναιοτέρων τῆς Εὐρώπης λαῶν καὶ ἡγεμόνων πολλάκις κατατροπωθέντας ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν στρατῶν. Εἴδομεν τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων παρακολουθήσαντα ὡς ἰδιώτην τὴν πομπικὴν εἰς Ἀντιόχειαν εἴσοδον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τὸν δὲ ἡγεμόνα τῆς πόλεως ταύτης ὡς ὑπηρέτην τινὰ παρεπόμενον τῷ ἵππῳ τοῦ μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἴδομεν τοὺς βασιλεῖς Ἀλέξιον καὶ Μανουὴλ Κομνηνὸν ἀξιώσαντας νὰ λάβωσι καὶ αὐτὴν τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Δύσεως. Ὥστε ἐκ πρώτης ὄψεως ἠδύνατό τις νὰ νομίσῃ ὅτι τὸ κράτος ἔσῳζε δυνάμεις ἀκμαίας καὶ ὅτι πολὺ εἰσέτι ἀπεῖχε τῆς πτώσεως αὐτοῦ. Καὶ ὅμως 25 δὲν παρῆλθον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μανουὴλ ἐνιαυτοὶ καὶ ὁ κολοσσὸς ἐκεῖνος, ὁ τοσοῦτον κατ' ἐπιφάνειαν λαμπρός, κατέπιπτε διὰ μιᾶς ὡς σῶμα ἀσθενὲς καὶ ἄψυχον.

Ὁ ἀναγνώστης ὁ διεξελθὼν μετ' ἐπιστασίας τὰ τέσσαρα τελευταῖα βιβλία τῆς μακρᾶς ταύτης ἱστορίας εἶναι βεβαίως πρὸ καιροῦ παρεσκευασμένος εἰς τὴν κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπροσδόκητον ταύτην καταστροφήν. Ἠξεύρει πρὸ πάντων ὅτι τὸ ἀχανὲς ἐκεῖνο κράτος οὐδέποτε ἐκτήσατο μίαν τῶν βάσεων τῆς πραγματικῆς δυνάμεως παντὸς κράτους, τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα. Ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν μοναρχία ἀπηρτίσθη ἀνέκαθεν ἐκ κράματος ποικίλων ἄλλων φυλῶν, τῶν ὁποίων ἐπρώτευσε μὲν προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ ἑλληνική, πολιτικῶς καὶ κοινωνικῶς, τὰς ὁποίας ὅμως αὕτη οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ συγχωνεύσῃ ἐν ἑαυτῇ καθ' ὁλοκληρίαν διὰ τὸν λόγον ὅτι ἀδιάκοποι ἐπιδρομαὶ καὶ ἐγκαταστάσεις ἀλλοφύλων ἐπολλαπλασίαζον τὰ πλήθη αὐτῶν· ὥστε ἐπὶ τέλους, ἀφοῦ ἀπωλέσθη ὁλόκληρος ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας, ἔτι δὲ τὸ ἥμισυ καὶ ἐπέκεινα τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ κατήντησε λόγῳ ἀριθμητικῷ νὰ μειονοψηφῇ ἐντὸς τοῦ κράτους. Πλὴν τούτου ὁ μεσαιωνικὸς οὗτος ἑλληνισμὸς ἐξησθένησε καὶ ἠθικῶς πολὺ διά τε τὰς ἡμαρτημένας θρησκευτικὰς δοξασίας αἵτινες ἐπεκράτησαν παρ' αὐτῷ καὶ τὴν δεινὴν τοῦ λαοῦ ἀπαιδευσίαν· πᾶσαι δὲ αἱ ἀπόπειραι αἱ γενόμεναι κατὰ τὴν ὀγδόην καὶ τὴν ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς πλημμελοῦς ταύτης καταστάσεως, ἐματαιώθησαν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι διὰ τοῦ ἐπιτηδείου διοικητικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, ὅστις ἀνέκαθεν διεῖπε τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἐπὶ δὲ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐβελτιώθη καὶ ἐτελειώθη, ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς κατώρθωσε κατὰ τὰς δύο ἑπομένας ἑκατονταετηρίδας οὐ μόνον νὰ συντηρηθῇ, ἀλλὰ καὶ εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὸς νὰ ἀποβῇ. Ἐν ἐλλείψει ὅμως ἀποχρώντων ἠθικῶν ἐλατηρίων, ὁ ὅλος τεχνητὸς ἐκεῖνος ὀργανισμὸς ἐφθάρη δι' αὐτῶν τούτων τῶν ἰδίων αὐτοῦ συστατικῶν. Ἰδίως δέ, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον τῶν ὑπηκόων δὲν ἐστράτευε, μέγα τοῦ στρατοῦ μέρος συνέκειτο ἐκ ξένων μισθοφόρων, οἵτινες οὐδεμίαν παρεῖχον ἐγγύησιν πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως καὶ ἐπὶ τέλους πολλάκις ἐπρόδωκαν πολύτιμα τῆς πολιτείας συμφέροντα. Καὶ ἡ δυσκολία αὕτη ἣν συνήντων οἱ ἡγεμόνες περὶ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἀπαιτουμένου ἰθαγενοῦς στρατοῦ ἐγένετο πρόξενος τοῦ ὀλεθριωτάτου τῶν δεινῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατεβιβρώσκετο ἤδη τὸ κράτος. Διότι αὕτη ὑπεχρέωσε τοὺς Κομνηνοὺς νὰ ἀγοράσωσιν ἀλληλοδιαδόχως τὴν συμμαχίαν τῶν Ἐνετῶν, τῶν Γενουαίων καὶ τῶν Πισατῶν διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς παραχωρήσεως προνομίων καὶ δικαιωμάτων ἅτινα συνεπήγαγον πολυειδῆ τοῦ κράτους ἐξασθένησιν. Ναὶ μὲν ἀπὸ τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος πολλὴν ἔλαβεν ἐπίδοσιν ἡ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν ἀρχαῖον συνοικείωσις, ἀλλὰ ἡ νέα αὕτη τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις, ἥτις βραδύτερον ἔμελλε νὰ συντελέσῃ εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν καὶ ἀνάπλασιν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος, δὲν εἶχεν ἔτι τότε συμπληρωθῆ ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀναπληρώσῃ τὸν ἤδη παρακμάσαντα μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν. Κατ' ἀρχὰς μάλιστα, ἤτοι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς μακεδονικῆς δυνα-

στείας, μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ, ὁ νέος ἐκεῖνος ἑλληνισμὸς διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ πρὸς τὸν καθεστῶτα μεσαιωνικόν, προδήλως ἐπετάχυνε τὴν τοῦ κράτους κατάλυσιν, ὅπως διὰ μακρῶν ἐξηγήσαμεν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος βιβλίου. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τοὺς ἀδιαλείπτως ἐπιτιθεμένους ἐξωτερικοὺς πολεμίους ὧν δύο μάλιστα κατὰ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα ἀπέβησαν φοβερώτατοι ἀπ' ἀνατολῶν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἀπὸ δυσμῶν οἱ σταυροφόροι, καὶ προσέτι τὴν ὡς ἐκ τῶν περισπασμῶν τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως κορυφωθεῖσαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις πολυαρχίαν καὶ ἀναρχίαν, θέλομεν κατανοήσει πῶς ὁ φαινόμενος ἐκεῖνος κολοσσὸς δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀνθέξῃ ἤδη εἰς τὴν πνοὴν τοῦ ἐλαχίστου σφοδροῦ ἀνέμου. Τὰς ἐπαρχίας ἐνέμοντο ἢ μεγιστᾶνες αὐτοκέφαλοι ἢ ξένοι ἐπίβουλοι, καὶ αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν ἐπηπείλουν ἀδιακόπως 60.000 ἀλλόφυλοι ἔχοντες ἐν αὐτῇ ἴδια φρούρια καὶ ἰδίους στόλους. Ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι τὸ κράτος δὲν διετηρήθη εἰμὴ διὰ τῆς ποικίλης καὶ ἐξαιρέτου προσωπικῆς ἀξίας τῶν τριῶν Κομνηνῶν, Ἀλεξίου, Ἰωάννου καὶ Μανουήλ. Ἀλλ' ἤδη εἰς ἐπίμετρον πάντων τῶν προεκτεθέντων κακῶν ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ ἔμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας παιδός, καὶ παιδὸς εὑρισκομένου ἐν μέσῳ περιστάσεων, τῶν ὁποίων πᾶσαν τὴν δεινότητα δὲν θέλει ἐκτιμήσει ὁ ἀναγνώστης εἰμὴ ἀφοῦ πρὸς τοῖς προηγουμένους διεξέλθῃ καὶ τὰ ἑπόμενα

Νόμισμα Μανουὴλ Κομνηνοῦ.

Ψηφιδωτὰ τῆς ἐν Βηθλεὲμ ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου.
τῶν χρόνων Μανουὴλ Κομνηνοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΚΟΜΝΗΝΟΙ

Ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως δύο συζύγους, ἐξ ὧν πρώτη μὲν ἦν «ἡ ἐξ Ἀλαμανῶν Εἰρήνη, τὸ ἅγιον ἐκείνη γέννημα», λέγει ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος· δευτέρα δὲ ἡ Γαλλὶς Μαρία ἢ Ξένη, θυγάτηρ τοῦ Ραιμούνδου τῆς Ἀντιοχείας, ἐπὶ καλλονῇ μᾶλλον ἢ ἐπ' ἀρετῇ φημιζομένη. Ἐκ τοῦ πρώτου γάμου δὲν ἐγέννησεν εἰμὴ μίαν θυγατέρα, τὴν Μαρίαν, ἣν συνέζευξε τῷ 1178, τριακονταετῆ τότε οὖσαν, μετὰ τοῦ δευτέρου υἱοῦ τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερρατικοῦ, ὅστις διετέλεσε πιστὸς αὐτοῦ φίλος εἰς τὰς πρὸς τὸν Φρειδερῖκον ἔριδας. Ἐκαλεῖτο δὲ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ οὗτος Ραινέριος καὶ ἦτο μόλις 17 ἐτῶν. Υἱὸν δὲν ἐκτήσατο ὁ Μανουὴλ εἰμὴ ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου· καὶ τὸν υἱὸν τοῦτον ὀνόματι Ἀλέξιον Β΄, ὄντα δωδεκαετῆ, συνέζευξε μετὰ τῆς Ἀγνῆς, τῆς ἑλληνιστὶ μετονομασθείσης Ἄννης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ΄, ἥτις καίτοι μόλις διέτρεχε τὸ ὄγδοον τῆς ἡλικίας ἔτος ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῆς τῷ 1179 εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀποθανόντος τοῦ Μανουήλ, ἡ χήρα αὐτοῦ Μαρία κατ' ἀρχὰς ἀπεχώρησε τῶν ἀνακτόρων καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι μελετᾷ νὰ μονάσῃ. Ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινεν ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἥτις ἥκιστα συνεβιβάζετο πρὸς τὰς κοσμικὰς αὐτῆς ἕξεις, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπιστρέψασα εἰς τὰ βασίλεια ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου αὐτῆς υἱοῦ καὶ τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, ἀνεψιοῦ ὄντος τοῦ πρῴην αὐτοκράτορος. Τοιαύτη κυβέρνησις δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δεινότητα τῶν περιστάσεων, ὅτε μετ' ὀλίγον ἐγνώσθη ὅτι μεταξὺ τῆς Μαρίας καὶ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ ὑπῆρχον σχέσεις ἄθεσμοι. Ἐντεῦθεν δὲ πάντες οἱ μεγιστᾶνες δυσαρεστηθέντες ἤρχισαν ἀμέσως ἀντιπολιτευόμενοι καὶ μετ' ὀλίγον συνομόσαντες. Πολλὰ δὲ ὑπῆρχον κατὰ δυστυχίαν τὰ ὅπλα τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσι κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Παρεκτὸς τῆς σκανδαλώδους ἐκείνης τῆς βασιλίδος μητρὸς διαγωγῆς

ἥτις ἔδωκε μετ' ὀλίγον ἀφορμὴν εἰς τὴν συκοφαντίαν, ὅτι αὕτη ἐμελέτησε νὰ δηλητηριάσῃ τὸν ἴδιον υἱόν, ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι ἀφορμαὶ δυσαρεσκείας παρὰ τῷ λαῷ. Ὅλη σχεδὸν ἡ κυβέρνησις συνέκειτο ἐκ ξένων. Ἡ Μαρία ἦτο Γαλλίς· ὁ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ τοῦ Μανουὴλ γαμβρός, ὅστις εἶχεν ἀναγορευθῆ ὑπ' αὐτοῦ καῖσαρ, ἦτο Ἰταλὸς τὸ γένος. Ἐν γένει δὲ ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος, καίτοι ἐκθύμως κατὰ τῶν Φράγκων ἀγωνιζόμενος εἶχε περιεστοιχισθῆ ὑπὸ πολυαρίθμων ἱπποτῶν τοῦ γένους τούτου, οἵτινες νεμόμενοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κτήματα πλούσια καὶ μεγάλα προεκάλουν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἐγχωρίων. Εἴδομεν δὲ ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐπικυρώσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ προνόμια τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους ἰταλικῶν κοινοτήτων, ὅπερ οὐ μικρὸν ὡσαύτως συνετέλει εἰς τὸν ἐρεθισμὸν τῶν πνευμάτων. Ὥστε ἡ ἀρξαμένη ἤδη ἀντιπολίτευσις προσέλαβε τὸν χαρακτῆρα ἐθνικῆς κατὰ τῶν ξένων ἀντιδράσεως καὶ ἀπέβη ἐπὶ τέλους διὰ τοῦτο μάλιστα φοβερὰ καὶ ὀλεθρία. «Διεκπεσόντες γάρ λέγει ὁ Εὐστάθιος, καὶ ἡ δέσποινα καὶ ὁ πρωτοσεβαστὸς τοῦ ὑπὸ Ρωμαίων στέργεσθαι, ἀπέβλεψαν εἰς τοὺς Λατίνους», καὶ προσῳκειώθησαν αὐτοὺς «δώροις καὶ μάλιστα ὑποσχέσεσι τοῦ τὴν πόλιν τε προνομεῦσαι καὶ ὑπὸ δουλείαν αὐτοῖς τοὺς Ρωμαίους θέσθαι». Κατ' ἀρχὰς ὅμως καὶ αὐτοὶ οἱ ξένοι διῃρέθησαν πρὸς ἀλλήλους. Ἡ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὴ τοῦ νεαροῦ βασιλέως καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς, ὁ καῖσαρ, συνετάχθησαν μετὰ τῶν συνωμοτῶν, ἢ μᾶλλον ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἐπιχειρήματος μετὰ τῶν υἱῶν Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, Μανουὴλ καὶ Ἰωάννου, τοῦ πρωτοστράτορος Ἀλεξίου, πρώτου ἐξαδέλφου τοῦ Μανουήλ, τοῦ ἐπάρχου Ἰωάννου Δούκα καὶ ἄλλων. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπιβουλὴ ἀνεκαλύφθη, οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῆς κινδυνεύοντες νὰ συλληφθῶσιν ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς τὰ ὅπλα τῷ 1182, καὶ οὕτως ἐξερράγη δεινὸς ἐμφύλιος ἀγὼν ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ. Αἱ δύο μερίδες συνῆψαν μάχην αἱματηρὰν ἐπὶ τῆς πλατείας τῶν βασιλείων, οἱ δὲ στασιασταὶ ὀχυρωθέντες ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὑπέστησαν αὐτόθι πολιορκίαν τακτικήν. Τελευταῖον ὁ πατριάρχης κατώρθωσε νὰ ἐπιφέρῃ συνδιαλλαγήν τινα μεταξὺ τοῦ καίσαρος καὶ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ, ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ τελευταίου τούτου ἐφαίνετο ἀσφαλισθεῖσα, ὅτε αἴφνης παρέστη ἐπὶ τῆς ἀσιανῆς τοῦ Βοσπόρου παραλίας μετὰ στρατοῦ ἀξιολόγου ἀνὴρ ὅστις πρὸ καιροῦ μὲν εἶχεν ἀναμιχθῆ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἀπὸ δὲ τῆς στιγμῆς ταύτης ἔμελλε νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐπί τινα χρόνον ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ὁ Ἀλέξιος Α´ Κομνηνὸς εἶχε δύο υἱούς, τὸν διαδεξάμενον τὴν ἀρχὴν Ἰωάννην, καὶ τὸν Ἰσαάκιον. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἐγέννησε δύο πάλιν υἱούς, τὸν Ἰωάννην, ἐκεῖνον ὃν εἴδομεν αὐτομολήσαντα πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἀλλαξοπιστήσαντα, καὶ τὸν Ἀνδρόνικον, ὅστις ἦτο λοιπὸν πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Μανουήλ, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ὁ Ἀνδρόνικος αὐτὸς ὑπῆρξεν εἷς τῶν παραδοξοτέρων χαρακτήρων ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὁ δὲ χαρακτὴρ οὗτος ἐζωγραφήθη ὑπὸ δύο ἐξ ἴσου ἐπιφανῶν ἀνδρῶν· τοῦ ἡμετέρου Εὐσταθίου τοῦ Θεσσαλονίκης ἱεράρχου, ὅστις ἔγραψε τὰς εἰς Ὅμηρον παρεκβολάς καὶ τὰ εἰς Διονύσιον τὸν Περιηγητὴν σχόλια, καὶ τοῦ δαιμονίου Ἄγγλου Γίββωνος, ὅστις ἔγραψε τὴν πολυθρύλητον ἐκείνην ἱστορίαν τῆς παρακμῆς καὶ πτώσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Καὶ θέλομεν λοιπὸν παραθέσει ἐνταῦθα ἀμφοτέρας ταύτας τὰς εἰκόνας, ἵνα δι' αὐτῶν ὁ ἀναγνώστης οὐ μόνον οἰκειωθῇ ἐκ προοιμίου πρὸς τὸ πρωτότυπον ἀλλὰ καὶ λάβῃ προσέτι ἔννοιάν τινα τῆς ἀντιθέτου φύσεως τῶν δύο ζωγράφων. Ὁ μὲν εἶναι ἐπιεικέστερος, ὁ δὲ αὐστηρότερος· ὁ μὲν πρακτικώτερος, ὁ δὲ θεωρητικώτερος, ὁ μὲν παρίστησι τὸ νεώτερον ἱστοριογραφικὸν πνεῦμα, ὁ δὲ τὸ ἀρχαιότερον. Ἀλλ' ἀφήσωμεν τὰ ἔργα νὰ λαλήσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν,

Ὁ Ἀνδρόνικος, λέγει ὁ Γίββων, εἶναι εἷς τῶν ὡραιοτέρων χαρακτήρων τοῦ αἰῶ-

νος ἐκείνου, ὁ δὲ βίος αὐτοῦ καὶ ἡ πολιτεία ἠδύναντο νὰ δώσωσιν ἀφορμὰς εἰς παραδοξότατον μυθιστόρημα. Ἠγαπήθη ὑπὸ τριῶν γυναικῶν βασιλικῆς καταγωγῆς, καὶ τῇ ἀληθείᾳ ὁ ἀριστοτέχνης ὅστις ἤθελε νὰ παραστήσῃ τὴν ρώμην καὶ τὴν καλλονὴν αὐτὸν ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὡς τύπον καὶ ὑπογραμμόν. Ὁ Ἀνδρόνικος δὲν εἶχε τὰς θηλυπρεπεῖς χάριτας τοῦ ἀμερίμνου καὶ ἀπράγμονος βίου, ἀλλὰ διέπρεπε διὰ τὸ ἀρρενωπὸν αὐτοῦ ὕφος, τὸ πελώριον ἀνάστημα καὶ τοὺς ἀθλητικοὺς μυῶνας. Διετήρησε δὲ μέχρι γήρως τὴν ρώμην καὶ τὴν ὑγείαν διὰ τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς σωμασκίας· πολλάκις τὸ δεῖπνον αὐτοῦ συνίστατο εἰς ἄρτον ξηρὸν καὶ ὕδωρ ἄκρατον· ὁσάκις δὲ ἐγεύετο συάγρου ἢ δορκάδος, αὐτὸς ἐφόνευε τὴν ἄγραν ταύτην, καὶ αὐτὸς ἰδίαις χερσὶ τὴν ἔψηνε. Καὶ ἤξευρε μὲν θαυμασίως νὰ μεταχειρίζεται τὰ ὅπλα, ὅλως δὲ ἠγνόει τί ἐστι φόβος. Ἡ καταπειστικὴ αὐτοῦ γλῶσσα ἐλάμβανεν ὅλους τοὺς χρωματισμοὺς τοῦ χαμαιλέοντος· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὁσάκις προέκειτο νὰ κακοπραγήσῃ συνελάμβανε τὰ βουλεύματά του καὶ ἐξετέλει αὐτὰ μετὰ τῆς αὐτῆς τόλμης καὶ γενναιότητος, ἣν ἐδείκνυεν ὅταν προέκειτο νὰ ἐκτελέσῃ τὰ εὐγενέστερα τῶν διανοημάτων.

Ὁ δὲ Εὐστάθιος, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ ἐγνώρισε τὸν ἄνδρα, λέγει αὐτὸν παντοδαπὸν ἄνθρωπον καὶ παμποίκιλον, καὶ τοῦτο «οὐ χαμαιλέοντος δίκην, εἴτε πολύποδος, Πρωτέως δὲ μᾶλλον, καὶ μάλιστα κατὰ Ἔμπουσαν, ἢ φρικτὰ ἐφάνταζεν. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ κατὰ εὐρίπους πολύστροφος ἦν, καὶ κατὰ τὴν ἀρχέγονον ἀνείδεον ὕλην ἅπασαν ὑπετέθειτο εἴδεσι πολυειδῶς· ὧν τὰ μὲν ἐπαινοῖτο, τὰ δ' οὐκ ἄν. Ἔστι δὲ ἐπ' αὐτοῦ προσαρμόσαι καὶ τὸ εἶναι μέν τινα παρ' αὐτῷ οἶκτον, εἶναι δὲ καὶ θυμὸν μέγαν· ἔτι δὲ συμβιβάσαι καὶ τὸ «ἦν ὁμοῦ ἐν αὐτῷ χρήματα πάντα», καὶ ὡς πολυμιγέων ἕνωσις ἦν τις καὶ παρ' αὐτῷ, καὶ δίχα φρονεόντων συμφρόνησις, οὐ μὴν ὅθεν συγκροτεῖται ἁρμονίας ἀρετή, ἀλλὰ κακία συγχύσεως. Πολύτροπον γάρ τι χρῆμα ὁ ἀνὴρ καὶ πολυπόριστον τοῖς ἐφ' ἑκάτερα γράφειν δεινοῖς... Εἰ δὲ καὶ ἐν αὐτῷ δύο πίθους ἑστάναι τις φαίη, τὸν μὲν ἀγαθῶν πλήρη, κακῶν δὲ τὸν ἕτερον, ὧν ἀρυόμενος καὶ καταμιγνύων ἐκεῖνος ἐπεμέτρει τοῖς ὑπ' αὐτόν, τὰ πλείω δέ γε μόνου τοῦ τῶν κακῶν, αἰνίξαιτο ἂν προσφυέστατα· ἦν γὰρ σύμμικτος καὶ πρὸς ἀκραιφνῆ χάριν οὐκ ἄκρατος, οὐδὲ μὴν εὔκρατος».

Ὁ Ἀνδρόνικος, νεώτατος ὢν ἔτι, παρηκολούθησε τὸν θεῖόν του βασιλέα Ἰωάννην εἰς τὰς διαφόρους αὐτοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκστρατείας. Καὶ ἐν ἔτει 1143, ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως τούτου εἰς Κιλικίαν, ὑπεχώρησε μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένης μοίρας τοῦ στρατοῦ. Διερχόμενος δὲ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπλανήθη εἰς τὰ ὄρη κατὰ τύχην ἢ ἐπὶ σκοπῷ καὶ περιστοιχισθεὶς ὑπὸ Τούρκων παρέμεινεν ἑκὼν ἢ ἄκων ἐπί τινα χρόνον αἰχμάλωτος παρὰ τῷ ἡγεμόνι αὐτῶν. Ἠγαπήθη δὲ πολὺ ὑπὸ τοῦ Μανουήλ, διότι συνανετράφη καὶ συνεπαιδεύθη μετ' αὐτοῦ, καὶ διότι τὴν αὐτὴν μὲν εἶχον ἀνδρείαν, τὸν αὐτὸν δὲ πρὸς τοὺς ἱπποτικοὺς ἀγῶνας ἔρωτα. Ἐντεῦθεν συμμετέσχε μὲν τῶν κινδύνων αὐτοῦ, συμμετέσχε δὲ καὶ τῶν ψυχαγωγιῶν· καὶ ἐνῷ ὁ βασιλεὺς διῆγε τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως εἰς τοὺς πόδας τῆς ἀνεψιᾶς του Θεοδώρας, ὁ φίλος του κατώρθωσε νὰ δελεάσῃ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Εὐδοκίαν, ἣν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς γενομένην ἔπειτα σύζυγον τοῦ ἡγεμόνος Τραπεζοῦντος Μιχαὴλ Γαβρᾶ, καὶ ἥτις ἐπὶ τοσοῦτον ἐλάτρευσε τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον ὥστε ἐκαυχᾶτο φέρουσα τὸ ὄνομα τῆς παλλακῆς τοῦ Ἀνδρονίκου ἐν γνώσει ὅλου τοῦ κόσμου. Ἐν ἔτει 1153 ὁ Μανουὴλ θέλων νὰ περιστείλῃ τοὺς κατὰ τὴν Κιλικίαν Ἀρμενίους ἔπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν ἐξάδελφόν του. Ἡ Εὐδοκία, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ χωρισθῇ ἀπὸ αὐτοῦ, τὸν συνώδευσεν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀτυχῆ αὐτῆς ἔκβασιν. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεδίωξε μὲν μετὰ πλείστου ζήλου τὴν πολιορ-

κίαν τῆς Μοψουεστίας καὶ δι' ὅλων ἡμερῶν τολμηρότατα ἐπετίθετο κατὰ τῆς πόλεως ταύτης· ἀλλὰ διῆγε τὰς νύκτας περὶ μουσικάς, χορευτικὰς καὶ ἄλλας διαχύσεις, διότι, ἐκτὸς τῆς ἐρωμένης, χορὸς κωμῳδῶν ἀπετέλει τὸ μέρος τῆς συνοδίας του, εἰς ὃ πλείστην μετ' ἐκείνην ἀπέδιδεν ἀξίαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ τῶν 'Αρμενίων ἡγεμὼν Τερόζης φυλάττει νύκτα ἀσέληνον, καθ' ἣν κατέπιπτε ραγδαία καὶ συνεχὴς βροχή, ἐπιτίθεται ἀπροσδοκήτως κατὰ τῶν πολιορκητῶν καὶ τρέπει αὐτοὺς κατὰ κράτος.

'Ο 'Ανδρόνικος περιστοιχισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἔδωκε θαυμαστὰ δείγματα γενναιότητος καὶ διεπέρασε τὰς πυκνοτέρας τῶν 'Αρμενίων φάλαγγας, οὐδὲν ἧττον ὅμως μόλις διεσώθη εἰς 'Αντιόχειαν. 'Επανελθόντος δ' αὐτοῦ ἐκεῖθεν εἰς τὸ κατὰ τὴν Μακεδονίαν βασιλικὸν στρατόπεδον, ὁ Μανουὴλ ἐδέχθη μὲν αὐτὸν δημοσίᾳ φιλικῶς, ἰδίᾳ δὲ πικρότατα ἤλεγξε δια τὴν περὶ τὸν πόλεμον ὀλιγωρίαν καὶ τὰς παρακαίρους διασκεδάσεις καί, διὰ νὰ παραμυθήσῃ ἐν τούτοις τὸν ἀτυχῆ στρατηγόν, προεχείρισεν αὐτὸν δοῦκα Ναϊσοῦ καὶ Βρανιτζόβης, ἔδωκε δὲ αὐτῷ καὶ τὴν Καστορίαν. 'Η ἐρωμένη του τὸν συνώδευεν ἁπανταχοῦ, οἱ δὲ ἀδελφοί της ἀγανακτήσαντες μέχρι μανίας διὰ τὴν ἀτιμίαν αὐτῆς, καὶ θέλοντες νὰ τιμωρήσωσιν αὐτὸν διὰ τὸ προσγινόμενον αὐτοῖς αἶσχος, ἐφώρμησαν αἰφνιδίως εἰς τὴν σκηνήν του. 'Η Εὐδοκία τὸν συμβουλεύει νὰ μεταμφιεσθῇ εἰς γυναῖκα διὰ νὰ σωθῇ· 'Αλλ' ὁ 'Ανδρόνικος μὴ καταδεχθεὶς ν' ἀκούσῃ τοιαύτην συμβουλὴν περιβάλλεται ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ τὴν πανοπλίαν καὶ διασχίζει τὴν φάλαγγα τῶν πολυαρίθμων αὐτοῦ δολοφόνων. Τότε ἔδειξε κατὰ πρῶτον τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιβουλήν. Οἱ χρονογράφοι λέγουσιν ὅτι πρὸ καιροῦ εἶχε λάβει ἢ εἶχε νομίσει ὅτι ἔλαβεν ἀφορμὴν δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ ἐξαδέλφου του, διότι ἔν τινι τῶν πολλῶν ἐκείνων ἱπποτῶν τοῦ Μανουὴλ ἀγώνων βλαφθέντος τοῦ ἑνὸς τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ 'Ιωάννου, υἱοῦ 'Ανδρονίκου τοῦ σεβαστοκράτορος, ὁ βασιλεύς, θέλων νὰ παραμυθήσῃ τὸν περικαλλῆ τοῦτον νεανίαν διὰ τὸ ἀτύχημα ὅπερ ἔπαθε διώρισεν αὐτὸν πρωτοβεστιάριον καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸ τῶν πρωτοσεβαστῶν ἀξίωμα. Τοῦτο δὲ ἐπείραξε τὴν φιλοτιμίαν 'Ανδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ. 'Η ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Μανουὴλ ὄχι μόνον ποτὲ δὲν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν εὔλογόν τινα ἀφορμὴν δυσαρεσκείας ἀλλὰ πολλάκις πέρα τοῦ μετρίου ἐμακροθύμησε πρὸς αὐτόν, καί ποτε τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἔσωσε δι' ἰδίου κινδύνου. Διότι, διατρίβοντος τότε τοῦ βασιλέως εἰς ἐξοχήν τινα, συνέπεσε λόγος, ἐπὶ τοῦ γεύματος, περὶ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ· καὶ οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἀπεθαύμαζον ταῦτα, εἷς δὲ τῶν αὐλικῶν διισχυρίζετο ὅτι ἀνώτερα ὑπῆρξαν τὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Καλοϊωάννου ἔργα. 'Εξαφθείσης δὲ τῆς ἔριδος, ὁ 'Ανδρόνικος τοσοῦτον πικρῶς ὕβρισεν ἕνα τῶν παρισταμένων ὥστε οὗτος ἐπέπεσε κατ' αὐτοῦ μετὰ ξίφους καὶ ἤθελε βεβαίως ἀφαιρέσει τὴν κεφαλήν του, ἐὰν ὁ Μανουὴλ δὲν ἀπέτρεπε τὸ καταφερόμενον ὅπλον λαβὼν αὐτὸς πληγήν, τῆς ὁποίας τὴν οὐλὴν δι'ὅλου τοῦ βίου ἔφερεν ἐπὶ τοῦ καρποῦ τῆς χειρός. 'Αλλ' ὁ 'Ανδρόνικος ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων τῶν ὁποίων τὴν ἀκοίμητον φιλοδοξίαν οὐδεμία εὐεργεσία δύναται νὰ ἐξευμενίσῃ. 'Εζήτει δὲ νὰ ἁρπάσῃ τὴν βασιλείαν μάλιστα διὰ συνδρομῆς τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους ἡγεμόνων, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔτι μὲν ἐπὶ τῆς κατὰ τῆς Κιλικίαν στρατείας περιεποιεῖτο τὴν εὔνοιαν τοῦ λατίνου βασιλέως τῆς Παλαιστίνης καὶ τοῦ σουλτάνου τῶν Τούρκων· ἤδη δὲ ἄρχων τῆς Ναϊσοῦ καὶ Βρανιτζόβης ἔγραψε πρὸς τὸν γείτονα βασιλέα τῆς Οὑγγαρίας Γεΐζαν, ὑποσχόμενος νά τῳ παραχωρήσῃ τὰς πόλεις ταύτας, ἐὰν οὗτος συντρέξῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἐν Βυζαντίῳ βασιλείαν. Φοβούμενος δὲ μήπως φωραθῇ ἡ προδοσία ἔγραψε συγχρόνως πρὸς τὸν Μανουὴλ ὅτι ἔχων φίλους τινὰς τῶν οὔγγρων μαγιστάνων ζητεῖ τὴν ἄδειαν νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους πρὸς αὐτούς, ἵνα ὑπαγάγῃ τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ρωμαίων. 'Ο βασιλεὺς ἤξευρεν

ἤδη τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματος καὶ τὸν δόλον τὸν ὁποῖον μηχανεύεται ὁ Ἀνδρόνικος, διότι τὰ πρὸς τὸν Γεΐζαν γράμματα τούτου συλληφθέντα εἶχον σταλῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Διὰ νὰ ἐξελέγξῃ ὅμως αὐτὸν καταφανέστερον, προσεποιήθη ὅτι πιστεύει εἰς τοὺς λόγους του καὶ τῷ ἔδωκε τὴν ἄδειαν τὴν ὁποίαν ἐζήτει. Ὁ δὲ Ἀνδρόνικος φρονῶν ὅτι ἐξησφαλίσθη ἀπὸ τοῦ Μανουὴλ ἀδεῶς ἤδη διεπρεσβεύετο πρός τε τὸν Γεΐζαν καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, ἐπικαλούμενος καὶ τούτου τὴν ἐπικουρίαν ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι. Ἔπειτα δὲ ἦλθε καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν τελειώσας κατ' ἐπιφάνειαν τὰς μεταξὺ τοῦ κράτους καὶ τῶν Οὔγγρων σπονδάς.

Ὁ Μανουὴλ ἐφείσθη τότε ἔτι τοῦ προδότου· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεβούλευσε καὶ αὐτὴν αὐτοῦ τὴν ζωήν. Διότι δὶς διὰ νυκτὸς μετημφιεσμένος καὶ ἔνοπλος ἐπλησίασεν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ βασιλέως· ἀνακαλυφθεὶς δὲ ἐβεβαίωσεν ὅτι ἤθελε δῆθεν νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θανάσιμον ἐκεῖνον ἐχθρόν του, τὸν νέον Ἰωάννην, περὶ οὗ ὡμιλήσαμεν. Ἄλλοτε πάλιν, ἐπειδὴ ἐπεμελεῖτο πολὺ ἕνα τῶν ἵππων του, καὶ περὶ τὸν δρόμον ἀκαταπαύστως ἐγύμναζεν, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τί σημαίνει ἡ συνεχὴς αὕτη περὶ τοῦ ἵππου ἐκείνου φροντίς, «ὡς ἂν», ἔλαβε τὴν αὐθάδειαν νὰ ἀποκριθῇ, «τὸν πάντων ἐμοὶ δυσμενέστατον τῆς κεφαλῆς ἀφελόμενος οἰχήσομαι ἀπιών». Τότε τελευταῖον ὁ Μανουὴλ διέταξε νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ φυλακισθῇ εἰς πύργον τινὰ τῶν ἐν Βυζαντίῳ βασιλείων. Ἡ φυλάκισις αὕτη διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ ἐννέα ἔτη. Ὁ Ἀνδρόνικος μὴ δυνάμενος νὰ ὑποφέρῃ τὴν ἀπραξίαν ἐκείνην καὶ τὴν τῶν ἡδονῶν στέρησιν ἀκαταπαύστως ἐνησχολεῖτο πῶς νὰ εὕρῃ τρόπον νὰ διαφύγῃ. Παρετήρησε δὲ ὅτι εἰς μίαν γωνίαν τοῦ δωματίου του αἱ κεραμίδες ἦσαν τεθραυσμέναι· κατορθώνει λοιπὸν νὰ ἀνοίξῃ ὀπήν, εὑρίσκει ὄπισθεν σκοτεινὸν καὶ παρεωραμένον κρησφύγετον καὶ μεταβαίνει εἰς αὐτὸ μὲ τὰς ὀλίγας τροφὰς τὰς ὁποίας εἶχεν ἔτι, ἀφοῦ ἐτοποθέτησε πάλιν καλῶς τὰς κεραμίδας καὶ ἐξήλειψε πᾶν ἴχνος δυνάμενον νὰ ὑποδείξῃ ποῦ κατέφυγεν. Οἱ φύλακες ἐλθόντες νὰ ἐπισκεφθῶσι, κατὰ τὴν τεταγμένην ὥραν, αὐτὸν ἠπόρησαν διὰ τὴν σιωπὴν καὶ τὴν ἐρημίαν ἥτις ἐπεκράτει ἐν τῇ φυλακῇ καὶ διέδωκαν ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἀπέδρα ἄδηλον πῶς. Ἀμέσως αἱ πύλαι τῶν βασιλείων ἐκλείσθησαν, ἐδόθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας διαταγαὶ αὐστηραὶ διὰ νὰ συλλάβωσι τὸν δραπέτην, ἡ δὲ σύζυγός του, τὴν ὁποίαν ὑπώπτευον ὅτι συνέδραμεν εἰς τὴν δραπέτευσιν, ἐφυλακίσθη εἰς τὸν αὐτὸν πύργον. Τὴν νύκτα ἡ γυνὴ αὕτη βλέπει αἴφνης μορφὴν ἀνθρωπίνην προκύπτουσαν ἀπὸ τοῦ τοίχου· ἡ δυστυχὴς ἐνόμισε κατ' ἀρχὰς ὅτι ἐξῆλθε φάντασμα ἐμπρός της, ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐγνώρισε τὸν σύζυγον. Ἔκτοτε ἡ διδομένη εἰς αὐτὴν τροφὴ ἐπήρκει εἰς ἀμφοτέρων τὴν συντήρησιν. Ἡ δὲ λαθραία ἐκείνη συμβίωσις, ἐκτὸς τῶν ἄλλων παραμυθιῶν ὅσας παρεῖχεν αὐτοῖς, ἀπέληξεν εἰς γέννησιν υἱοῦ. Πρὸς τούτοις οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν φρούρησιν τῆς γυναικὸς δεσμοφύλακες ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν ὀλιγώτερον ἄγρυπνοι, ὥστε ὁ Ἀνδρόνικος κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ· ἀλλὰ συνελήφθη καὶ ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ διπλῆς δεδεμένος ἁλύσεως. Ἡ φυλακή του ἀπέβη τότε αὐστηροτάτη. Εὗρεν ὅμως τὸν τρόπον νὰ ἐξέλθῃ αὐτῆς πάλιν. Νέος τις ὑπηρέτης του μεθύσας τοὺς φύλακας ἔλαβε διὰ κηροῦ τὸν τύπον τῶν κλειδῶν· ἡ δὲ γυνὴ καὶ ὁ υἱός του τῷ ἔστειλαν ἐντὸς πίθου ἀντικλείδας καὶ σχοινίον. Ὁ Ἀνδρόνικος μετεχειρίσθη ταῦτα πάντα γενναίως καὶ ἐπιτηδείως, ἤνοιξε τὰς θύρας, κατέβη ἀπὸ τὸν πύργον, ἔμεινε δι' ὅλης τῆς ἡμέρας κεκρυμμένος ἐντὸς τοῦ βασιλικοῦ κήπου, καὶ διὰ νυκτὸς πηδήσας ἀπὸ τὸν τοῖχον εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἀκάτιον τὸ ὁποῖον τὸν περιέμενεν, ἐπεσκέφθη τὸν οἶκόν του, ἠσπάσθη τὰ τέκνα, ἀπέβαλε τὰς ἁλύσεις καὶ προήλασεν ἐπὶ τὸν Δούναβιν.

Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀγχίαλον, φίλος αὐτοῦ τις πιστὸς τῷ ἔδωκεν ἵππους καὶ

χρήματα· ὁ δὲ δραπέτης διαβὰς οὕτω τὸν ποταμὸν διῆλθεν ἐν σπουδῇ τὴν ἔρημον τῆς Μολδαυίας καὶ ἤδη ἐπλησίαζεν εἰς τὴν πολωνικὴν Ρωσίαν, ὅθεν συνελήφθη ὑπὸ μοίρας Βλάχων, οἵτινες ἀπεφάσισαν νά τον φέρωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἑτοιμότητα τοῦ πνεύματός του ἐσώθη ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦτον. Ὑποκριθεὶς ὅτι ἔχει νὰ ἐκπληρώσῃ ἀνάγκην κατέβη τοῦ ἵππου διὰ νυκτὸς καὶ ἀπεμακρύνθη ὁπωσοῦν ἀπὸ τῶν συνοδοιπόρων. Τότε, ἐμπήξας εἰς τὴν γῆν τὸ ρόπαλον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπροσποιεῖτο ὅτι στηρίζεται, ἐπέθηκεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν πῖλόν του καί τινα τῶν ἐνδυμάτων, ὑπεξέφυγεν εἰς τὰ πέριξ δάση, καὶ ἦτο ἤδη μακρίν, ἐνῷ οἱ Βλάχοι περιέμενον ἔτι αὐτόν, ἀπατώμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνδρεικέλου. Φθάσας εἰς τὴν πολωνικὴν Ρωσίαν ἔτυχεν εὐμενοῦς δεξιώσεως, καὶ ὡδηγήθη εἰς Κίεβ, ὅπου ἤδρευεν ὁ μέγας τῶν Ρώσων δοὺξ Γιαροσλάβ. Ὁ ἐπιτήδειος Ἀνδρόνικος περιεποιήθη τὴν εὔνοιαν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Γιαροσλάβ, διότι ἤξευρε νὰ λαμβάνῃ τὰ ἤθη πάσης χώρας, οἱ δὲ βάρβαροι ἐκεῖνοι ἐθαύμασαν τὴν ἀφοβίαν καὶ τὴν δεξιότητα ἣν ἐδείκνυε περὶ τὴν ἄγραν τῆς ἄλκης καὶ τῆς ἄρκτου. Συνέπεσε δὲ τότε νὰ παρακληθῇ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ρώσων ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ἐπὶ συμμαχίᾳ κατὰ τῶν Οὔγγρων. Ὁ Ἀνδρόνικος συνετέλεσεν εἰς τὴν σπουδαίαν ταύτην διαπραγμάτευσιν, διὰ συνθήκης δὲ ἰδίας ὑπέσχετο πίστιν εἰς τὸν βασιλέα, ἀνθομολογήσαντα ἀμνηστίαν τοῦ παρελθόντος. Ὅθεν κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ Βορυσθένους εἰς τὰς τοῦ Δουνάβεως ὄχθας μετὰ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Ρώσων, καὶ λαμπρῶς διαπρέψας κατὰ τὴν ἔφοδον τῆς Ζεύγμης συνεχωρήθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Μανουήλ, ὅστις, καίτοι τοσαύτας παρ' αὐτοῦ λαβὼν ἀφορμὰς θλίψεως, ἠγάπα ὅμως πάντοτε τὸν ἀρειμάνιον ἐκεῖνον χαρακτῆρα.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν περὶ τὸ 1165. Ὁ Μανουὴλ δὲν εἶχε τότε γεννήσει ἔτι υἱόν· τὴν δὲ θυγατέρα αὐτοῦ, ἣν βραδύτερον ἔδωκε σύζυγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερρατικοῦ, ἐσκόπει, καθ' οὓς εὑρισκόμεθα χρόνους, νὰ ὑπανδρεύσῃ μετὰ τοῦ οὐγγαρικοῦ ἡγεμόνος Βέλα, τὸν ὁποῖον ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ καταστήσῃ ἴδιον διάδοχον. Ἡ πιθανότης τοῦ νὰ περιέλθῃ ὁ θρόνος τῶν Κομνηνῶν εἰς τὸν βάρβαρον ἐκεῖνον καὶ ξένον δυσηρέστει ἅπαντας τοὺς μεγιστᾶνας καὶ μάλιστα τοὺς συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, οἵτινες ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὀρθῶς ἐσκέπτοντο ὅτι ἦτο πολὺ εὐλογώτερον νὰ ἀναπληρωθῇ ἡ ἔλλειψις τοῦ ἀμέσου διαδόχου δι' ἑνὸς ἐξ αὐτῶν μᾶλλον ἢ δι' ἀλλοφύλου τινός. Οὐδὲν ἧττον, ὅταν προσεκλήθησαν νὰ ὀμόσωσι πίστιν εἰς τὸν ἐπίδοξον διάδοχον, πάντες ὑπήκουσαν· μόνος ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις τοσαῦτα ὤφειλεν εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ βασιλέως, ἀπεποιήθη τὸν ἀπαιτηθέντα ὅρκον καὶ διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ τοιούτου τῆς διαδοχῆς κανονισμοῦ. Τοῦτο φυσικῷ τῷ λόγῳ δυσηρέστησε πάλιν τὸν βασιλέα, ὅστις ὅμως γινώσκων ὅτι ὁ λαὸς ἐφρόνει ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἄνδρα ἐπιεικῆ καὶ ἔντιμον τιμωρίαν ἀναθεὶς αὐτῷ τὸ δεύτερον τὴν διοίκησιν τῶν περὶ Κιλικίαν χωρῶν καὶ προσθεὶς τὴν ἀπόλυτον διαχείρισιν τῶν τῆς Κύπρου εἰσοδημάτων. Ὁ Ἀνδρόνικος διέπρεψεν ἐπ' ἀνδρείᾳ εἰς τοὺς πρὸς τοὺς Ἀρμενίους πολέμους. Ηὐδοκίμησε δὲ καὶ εἰς ἄλλους χαριεστέρους ἀγῶνας, κυριεύσας τὴν καρδίαν τῆς καλῆς Φιλίππης, ἀδελφῆς μὲν τῆς δευτέρας τοῦ Μανουὴλ συζύγου, θυγατρὸς δὲ τοῦ Ραιμούνδου τῆς Ἀντιοχείας. Διὰ νὰ περιποιηθῇ αὐτὴν ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν του καὶ διήγαγεν ὅλον τὸ θέρος παρ' αὐτῇ εἰς χοροὺς καὶ ἱπποτικὰς πανηγύρεις, ἡ δὲ Φιλίππα τυφλωθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἔρωτος ἐθυσίασεν εἰς αὐτὸν τὴν ἁγνότητα καὶ τὴν ὑπόληψιν αὐτῆς, καὶ τὸν μετ' ἀνδρὸς σώφρονος καὶ ἐντίμου γάμον. Ἡ ταλαίπωρος δὲν ἤξευρεν εἰς ποῖον ἔδιδε τοιαῦτα ἀφοσιώσεως δείγματα. Ὁ Ἀνδρόνικος μαθὼν μετ' ὀλίγον τὴν ὀργὴν τοῦ Μανουὴλ διὰ τὴν γενομένην εἰς τὸν πενθερόν του ὕβριν προετίμησε νὰ ἐξευμενίσῃ αὐτὸν μᾶλλον ἢ νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὴν ἐρω-

μένην καὶ ἐγκαταλιπὼν τὴν ἀθλίαν Φιλίππαν ἀπῆλθεν ἐν συνοδίᾳ πολυαρίθμων τυχοδιωκτῶν εἰς Ἱεροσόλυμα. Οἱ ἐκεῖ Φράγκοι δελεασθέντες ὑπὸ τοῦ λαμπροῦ αὐτοῦ γένους, ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐπὶ ἀνδρείᾳ ὀνόματος καὶ ὑπὸ τοῦ ζήλου τὸν ὁποῖον ὑπὲρ τῆς θρησκείας ἐπεδείκνυεν ἐπεθύμησαν νὰ κοινωνήσῃ τῶν ἀγώνων αὐτῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὅθεν διὰ τῆς εὐνοίας τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ κλήρου λαμβάνει τὴν ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Φοινίκης ἡγεμονίαν τῆς Βηρυτοῦ. Ἐν τῇ γειτονίᾳ τῆς πόλεως ταύτης διέτριβε νέα καὶ ὡραιοτάτη βασιλίς, ἑλληνὶς τὸ γένος, συγγενὴς δὲ τοῦ Ἀνδρονίκου, διότι ἦτο δισεγγόνη τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ βασιλὶς αὕτη, ἥτις ἦτο χήρα τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουίνου Γ´ καὶ ἐκαλεῖτο Θεοδώρα, θελήσασα νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν συγγενῆ της ἠράσθη αὐτοῦ, καὶ ὑπῆρξε τὸ τρίτον τῆς ἀμάχου ἐκείνης γοητείας θῦμα, τὸ δὲ αἶσχος αὐτῆς ἀπέβη δεινότερον καὶ σκανδαλωδέστερον ἢ τῶν δύο πρώτων.

Ὁ Μανουήλ, πνέων πάντοτε ἐκδίκησιν, προέτρεψε τοὺς ὑπηκόους καὶ τοὺς συμμάχους ὅσους εἶχε περὶ Κιλικίαν νὰ συλλάβωσι τὸν Ἀνδρόνικον καὶ νὰ ἐξορύξωσι τοὺς ὀφθαλμούς του. Ὁ δὲ μαθὼν διὰ τῆς Θεοδώρας τὸν κίνδυνον φεύγει ἐκ Παλαιστίνης καὶ ἡ παρακολουθήσασα αὐτὸν βασιλὶς τῶν Ἱεροσολύμων παρέστη ἤδη εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολὴν ὡς παλλακὶς τοῦ Ἀνδρονίκου, δύο δὲ νόθα τέκνα ἐμαρτύρουν τὸν ἄσεμνον ἐκεῖνον ἔρωτα. Ὁ ἐραστὴς αὐτῆς κατέφυγε κατ' ἀρχὰς εἰς Δαμασκὸν καὶ ἐθαύμασε τὸν μέγαν σουλτάνον Νουρεδδὶν καὶ τὸν ὑπουργὸν αὐτοῦ Σαλαδδίν. Ὡς φίλος τοῦ Νουρεδδὶν ἐπεσκέφθη τὸ Βαγδάτιον καὶ τὰς ἄλλας τουρκικὰς αὐλάς, ἐπὶ μακρὸν δὲ πλανηθεὶς περὶ τὴν Κασπίαν καὶ τὰ ὄρη τῆς Γεωργίας ἵδρευσε τελευταῖον μεταξὺ τῶν Τούρκων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εὑρὼν δὲ ἄσυλον φιλόξενον παρὰ τῷ τῆς Κολωνίας σουλτάνῳ [1]. Καὶ ταῦτα μὲν πάντα ἦσαν πολυειδῶς ἄτοπα, ἀλλὰ τὸ δεινότερον ἦτο ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν ἐθνικὴν συνείδησιν, διότι, ἵνα δείξῃ τὴν πρὸς τὸν σουλτάνον εὐγνωμοσύνην, συχνὰς ἐποίει ἐπιδρομὰς εἰς τὸ θέμα τῆς Χαλδίας, ἀπάγων ἑκάστοτε πολλὰ μὲν λάφυρα, πολλοὺς δὲ χριστιανοὺς αἰχμαλώτους. Ὅταν ἔπειτα διηγεῖτο τὰ περιστατικὰ αὐτὰ τῆς ζωῆς του, παρέβαλλεν ἑαυτὸν πρὸς τὸν Δαυίδ, ὅστις δι' ἐξορίας μακρᾶς διέφυγε τῶν πονηρῶν τὰς παγίδας. Ἀλλ' ὁ προφήτης βασιλεύς, προσέθετε, περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ κρυβῇ που τῆς Ἰουδαίας, νὰ φονεύσῃ ἕνα Ἀμαληκίτην, καὶ νὰ ἀπειλήσῃ τὸν ἄπιστον καὶ ἄθλιον Ναβάλ· ἐνῷ αἱ τοῦ Ἀνδρονίκου περιδρομαὶ ὑπῆρξαν πολὺ μακρότεραι καὶ διεθρύλησαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολήν. Ὁ πολυμήχανος αὐτὸς ἄνθρωπος ἀφωρίσθη μὲν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἠδυνήθη ὅμως ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ διαφύγῃ ἢ νὰ ἀποκρούσῃ τὴν καταδρομὴν τοῦ βασιλέως Μανουήλ. Ἀλλ' ἡμέραν τινὰ ὁ στρατηγὸς Χαλδίας κατώρθωσε νὰ συλλάβῃ τὴν Θεοδώραν καὶ ἔπεμψεν εἰς Ἱεροσόλυμα τὴν βασιλίδα ταύτην μετὰ τῶν τέκνων. Τότε ὁ πλάνης ἐκεῖνος βίος ἐφάνη πλέον εἰς τὸν Ἀνδρόνικον ὀχληρός· ὅθεν ἐζήτησε συγγνώμην καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ προσπέσῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἡγεμόνος του, εὐχαριστηθέντος διὰ τὴν ὑποταγὴν ταύτην τοῦ ἀγερώχου ἀνδρός. Πρηνὴς δὲ γενόμενος μετενόησε διὰ τὴν ἀποστασίαν του μετὰ δακρύων καὶ στεναγμῶν· ἀπεφήνατο ὅτι δὲν θέλει ἐγερθῇ εἰμὴ ὅταν πιστός τις ὑπήκοος, ἁρπάσας αὐτὸν ἀπὸ τοῦ κλοιοῦ τὸν ὁποῖον ἔφερε περὶ τὸν λαιμόν, τὸν σύρῃ μέχρι τῶν βαθμίδων τοῦ θρόνου· καὶ τὸ ἐξαίσιον τοῦτο δεῖγμα τῆς συντριβῆς ἐκίνησε τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἀπορίαν τῶν παρισταμένων. Ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ βασιλεὺς συνεχώρησαν τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Μανουήλ, ὑποπτεύων πάντοτε τὸν

(1) Ἰδὲ περὶ τῆς πλάνης ταύτης περαιτέρω ἐν σημειώσει πλείονα.

ἄνθρωπον, ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς αὐλῆς καὶ ὥρισεν αὐτῷ εἰς κατοικίαν τὴν Οἰνόην, τὴν ὑπὸ εὐφόρων ἀμπελώνων περιστοιχισμένην παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου πόλιν.

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διέτριβε πρό τινος χρόνου, τῷ 1180, ὅτε, ἀποθανόντος τοῦ Μανουήλ, διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνήλικος αὐτοῦ υἱὸς Ἀλέξιος, καὶ προεκλήθη ἡ γνωστὴ ἤδη εἰς ἡμᾶς δυσαρέσκεια, καὶ μετεβλήθη ἡ δυσαρέσκεια εἰς συνωμοσίαν, καὶ ἡ συνωμοσία εἰς στάσιν. Ὁ Ἀνδρόνικος, τοῦ ὁποίου δύο υἱοὶ ἦσαν ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας, καὶ πρὸς ὃν ἀπέβλεπον πάντες ὡς πρὸς σωτῆρα, ἐξηκολούθει μένων ἐν Οἰνόῃ μακρὰν τοῦ θορύβου τῆς πρωτευούσης, καὶ βεβαιῶν ὅτι πρὸς μὲν τὸν βασιλέα ὀφείλει νὰ τηρήσῃ πίστιν τὴν ὁποίαν ὤμοσεν, ὅτι ὅμως, ἂν ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ τιμὴ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου κινδυνεύσωσι, θέλει προθύμως προμαχήσει ὑπὲρ αὐτοῦ, παρεπλήρου δὲ τὴν μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν μεγιστάνων ἀλληλογραφίαν του διὰ τῶν ρητῶν τοῦ Δαυὶδ καὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ περιέμενεν ἐν ἡσυχίᾳ ὥπτε νὰ ὡριμάσωσι τὰ πράγματα καὶ νὰ προσκληθῇ οὗτος ὡς ἐπιδιαιτητὴς αὐτῶν. Ἀπ' ἐναντίας ὅμως ἔμαθεν ὅτι ἡ στάσις κατηυνάσθη, ὅτι ὁ καῖσαρ καὶ ἡ καισάρισσα ἠναγκάσθησαν νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὸν πρωτοσεβαστόν, καὶ ὅτι οὗτος ἀπέβη εἴπερ ποτὲ παντοδύναμος. Τότε ἐνόησεν ὅτι ἀνάγκη νὰ λάβῃ ἐνεργητικώτερον μέρος εἰς τὰ πράγματα, καὶ ἀνεχώρησεν ἐπὶ τούτῳ ἐξ Οἰνόης. Οἱ ὀπαδοί του εὐάριθμοι ὄντες κατ' ἀρχὰς ηὔξησαν μετ' ὀλίγον καὶ ἀπετέλεσαν καθ' ὅσον ἐπλησίαζον εἰς τὸ Βυζάντιον στρατὸν πολυάριθμον. Ἐν τῇ πορείᾳ ταύτῃ ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ὡμίλει εἰμὴ περὶ θρησκείας καὶ πίστεως καὶ δὲν ἐφόρει εἰμὴ ἁπλούστατόν τι ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον ἀνεδείκνυε μεγαλοπρεπέστερον τὸ ἀνάστημά του, καὶ ἐνταυτῷ ὑπεμίμνησκε τὴν πενίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐξορίαν. Ὅταν ἔφθασεν εἰς Νικομήδειαν, ὁ πρωτοσεβαστὸς Ἀλέξιος ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ μεθ' ἱκανῶν δυνάμεων τὸν στρατηγὸν Ἀνδρόνικον Ἄγγελον, ἀλλ' οὗτος ἡττηθεὶς ηὐτομόλησε πρὸς τὸν νικητήν, ὅστις ἔφθασεν ἤδη εἰς Χαλκηδόνα! Τότε ἐστάλη πρὸς αὐτὸν πρέσβυς ὁ Γεώργιος Ξιφιλῖνος, εἷς τῶν φωστήρων τῆς ἐκκλησίας, ἐπαγγελλόμενος πολλὰ παρὰ βασιλέως, ἐὰν πεισθῇ νὰ ἐπανέλθῃ ἐν εἰρήνῃ εἰς τὰ ἴδια· ἀλλ' αὐτὸς ἀπήντησε, κατ' εἰσήγησιν ὡς λέγεται αὐτοῦ τοῦ Ξιφιλίνου, ὅτι δὲν θέλει ἀποθέσει τὰ ὅπλα εἰμὴ ἂν ὁ βασιλεύς, ἀποβαλὼν καὶ τιμωρήσας τὸν πρωτοσεβαστόν, τὴν δὲ μητέρα παραπέμψας εἰς τὸν μοναχικὸν βίον, ἀναλάβῃ αὐτὸς τὰς ἡνίας τοῦ κράτους. Ἡ ἀπαίτησις αὕτη ἐνεψύχωσεν ἅπαντας τοὺς ἀντιπολιτευομένους ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ηὐτομόλησε πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Κομνηνὸν καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, ὁ περιφανὴς Ἀνδρόνικος Κοντοστέφανος, μεθ' ὅλης τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ἡ δὲ πόλις ἅπασα ἐστασίασε καὶ ἀναφανδὸν συνέπραττε μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, πάντες δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ φυλακισθέντες, ἐν οἷς καὶ οἱ τοῦ Ἀνδρονίκου παῖδες, Ἰωάννης καὶ Μανουήλ, ἀπελύθησαν· μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοσεβαστὸς συλληφθεὶς ἀπεστάλη πρὸς τὸν εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν ἔτι διατρίβοντα Ἀνδρόνικον καὶ ἐκεῖ ἐξωρύχθη τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ κοινῆς ἀποφάσεως ἁπάντων τῶν μεγιστάνων οἵτινες περιεστοίχιζον ἤδη τὸν Ἀνδρόνικον.

Πᾶσα λοιπὸν ἡ ἀρχὴ εἶχε περιέλθει εἰς τὸν πολυμήχανον τοῦτον ἄνδρα καὶ πρὶν οὗτος εἰσέτι μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ἐν τούτοις μέγας ἔτι ἐν αὐτῇ ἐπεκράτει σάλος. Εἴδομεν ὅτι ἡ δέσποινα καὶ ὁ πρωτοσεβαστὸς ἐστηρίζοντο κυρίως ἐπὶ τῶν Φράγκων, οἵτινες ἀπετέλουν ἰσχυρὸν ἐν τῇ βασιλευούσῃ στρατόν· καὶ ἂν ὁ πρωτοσεβαστὸς εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην ἱκανότητα καὶ δραστηριότητα, ἠδύνατο βεβαίως νὰ καταβάλῃ τοὺς ἀντιπάλους. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰ ὅπλα, ἡ μὲν δύναμις ἐκείνη ὑφίστατο ἀκεραία, πολλὴ δὲ ὑπῆρχεν ἡ κατὰ τῶν ξένων ὀργὴ τῶν Βυζαντίων, διότι,

καθ' ἃ προείπομεν, ὁ πρωτοσεβαστὸς ὑπέσχετο εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους φίλους καὶ ὀπαδοὺς νὰ παραδώσῃ αὐτοῖς εἰς λεηλασίαν τὴν πόλιν καὶ νὰ καταστήσῃ δούλους αὐτῶν τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ἀνδρόνικος ἠδύνατο νὰ προλάβῃ πᾶσαν ῥῆξιν· διότι οἱ Φράγκοι ἀναγκαίως περιεφρόνησαν τὸν τοσοῦτον ἀνάξιον ἀναδειχθέντα προστάτην αὐτῶν καὶ προθύμως ἤθελον διαγάγει ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸν νέον τῶν πραγμάτων κυβερνήτην, ἅμα δὲν ἤθελε προσβάλει αὐτούς. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις ἐπηρείδετο κυρίως ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς κατὰ τῶν ξένων ἀντιδράσεως, ἐνέδωκεν εἰς τὰς κραυγὰς τοῦ δήμου τοῦ μισοῦντος καὶ φθονοῦντος μέχρι θανάτου αὐτούς· καὶ ἐνῷ εἰσέτι διέτριβεν ἐπὶ τῆς ἀσιανῆς παραλίας προκατέπεμψε τὸ κράτιστον τῆς δυνάμεως μετὰ τοῦ στόλου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀγρίων ἐκείνων φυλετικῶν παθῶν. Ἐντεῦθεν φοβερὰ ἐξερράγη ἐν τῇ βασιλευούσῃ σφαγὴ ὅλων τῶν δυτικῶν. Γυναῖκες καὶ παῖδες, ἱερεῖς καὶ μοναχοί, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσθενεῖς ἀνηλεῶς ἐθανατώθησαν· οὐκ ὀλίγοι ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι εἰς τοὺς μωαμεθανούς· αἱ ἐμπορικαὶ ἀποθῆκαι ἐλεηλατήθησαν· αἱ ἐκκλησίαι καὶ αἱ οἰκίαι κατεπυρπολήθησαν. Καὶ ὁ μὲν ἀπόλεμος ὄχλος ἀπώλετο οὕτως ἐλεεινῶς, οἱ δὲ μάχιμοι ἄνδρες ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν ἐσώθησαν, ἀντεκδικούμενοι διὰ δεινοτάτης λεηλασίας ὅλων τῶν παραλίων τῆς Προποντίδος, διὰ τῆς καταστροφῆς πολλῶν μοναστηρίων, διὰ τῆς δῃώσεως πολλῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, διὰ τῆς συλλήψεως ὅλων τῶν ἑλληνικῶν πλοίων ὅσα συνήντησαν καθ' ὁδόν, καὶ διὰ τῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον παρακωλύσεως τοῦ ἐν τῇ Μεσογείῳ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου. Οὐδὲ εἰς τοῦτο περιωρίσθησαν τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς κατὰ τῶν Λατίνων γενομένης τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγῆς. Τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη τὰ πρὸ τοσούτου χρόνου κυοφορούμενα καὶ παροξυνόμενα ἐκορυφώθησαν διὰ τῆς συμφορᾶς ἐκείνης· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἔμελλον νὰ ἐπισυμβῶσιν ἐκ τούτου καταστροφαὶ δειναὶ καὶ ἀνεπανόρθωτοι.

Τοιουτοτρόπως ἐπροοιμίασεν εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρχῆς ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνός. Ἔπειτα διεπεραιώθη εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν, κατέλαβε τὰ βασίλεια, ἐχαιρέτισε τὸν βασιλέα, ἐφυλάκισε τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἀποκατέστησεν ὁπωσοῦν τὴν κοινὴν τάξιν καὶ ἡσυχίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα προσηυχήθη μετὰ παρατάξεως ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μανουήλ, καὶ τελευταῖον διέταξε τὴν στέψιν τοῦ Ἀλεξίου Β'. Ἡ τελετὴ αὕτη ἐγένετο μετὰ τῆς συνήθους πομπῆς· ὁ ἄπιστος αὐτοῦ ἐπίτροπος, κρατῶν εἰς χεῖρας τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, ἀπεφήνατο ὅτι θέλει ζήσει καὶ εἶναι ἕτοιμος νὰ ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ ἐκείνου ὀρφανοῦ. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ οἱ πολυάριθμοι τοῦ Ἀνδρονίκου ὀπαδοὶ παρηγγέλλοντο νὰ ἰσχυρίζωνται ὅτι τὸ ἑτοιμόρροπον κράτος θέλει βεβαίως καταστραφῆ παιδὸς κυβερνῶντος, ὅτι ἡγεμὼν πολύπειρος, τολμηρὸς ἐν πολέμῳ, σοφὸς περὶ τὴν διοικητικὴν ἐπιστήμην καὶ ὑπὸ τῶν μεταβολῶν τῆς τύχης διδαχθεὶς τὴν τέχνην τοῦ βασιλεύειν, ἠδύνατο μόνος νὰ σώσῃ τὴν πολιτείαν, καὶ ὅτι οἱ πολῖται ἅπαντες ὤφειλον νὰ ὑποχρεώσωσι τὸν ἀφιλόδοξον Ἀνδρόνικον νὰ ἀναλάβῃ τὸ βάρος τοῦ στέμματος. Αὐτὸς ὁ νέος βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ἑνώσῃ τὰς παρακλήσεις του μὲ τὰς ὁμοφώνους ταύτας εὐχὰς καὶ νὰ ζητήσῃ συνάρχοντα. Πρὸ τούτου δ' ἔτι ἔδωκε δεῖγμα αἰσχρᾶς εὐπειθείας, μαρτυροῦν ὅτι τὸ αἷμα τοῦ Μανουὴλ ἐνοθεύθη πρὶν ἢ περάσῃ εἰς τὰς φλέβας τοῦ ἀγεννοῦς ἐκείνου υἱοῦ. Ὁ Ἀνδρόνικος ἤθελεν ἐξάπαντος νὰ καταστρέψῃ τὴν βασιλίδα Μαρίαν. Ἡ δυστυχὴς αὕτη ἦτο ἀδελφὴ τῆς πάλαι ἐρωμένης αὐτοῦ Φιλίππης· ἀλλὰ τὰ πάθη εἶναι ἀμείλικτα. Ὅθεν, ἀφοῦ ἐδυσφήμησε τὴν ὑπόληψιν τῆς γυναικὸς ταύτης καὶ παρώξυνε κατ' αὐτῆς τὸν ὄχλον, εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς δίκην ὡς ἔνοχον κακούργου συνεννοήσεως μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας. Αὐτὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ὁ πρεσβύτερος υἱὸς Μανουήλ, νέος

χρηστὸς καὶ εὐθύς, ἀπετροπιάσθη τὴν βδελυρὰν ταύτην πρᾶξιν, καὶ τρεῖς τῶν δικαστῶν προετίμησαν τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως ἀπὸ τὴν ἀσφάλειαν τῆς θέσεως αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ λοιποί, τυφλῶς ὑπείκοντες εἰς τὴν θέλησιν τοῦ τυράννου, καὶ μηδεμίαν ἀπαιτήσαντες ἀπόδειξιν, μηδὲ ἀκούσαντες τὴν ἀπολογίαν τῆς κατηγορουμένης, κατεδίκασαν εἰς θάνατον τὴν χήραν τοῦ Μανουήλ· τὸ δὲ φοβερώτερον, ὁ δεκαπενταέτης ἤδη υἱὸς αὐτῆς ὑπέγραψε τὴν καταδίκην. Ἡ Μαρία ἀπηγχονίσθη, τὸ πτῶμά της ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, αἱ δὲ εἰκόνες αὐτῆς, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἀνακαλῶσιν εἰς τοὺς ἐπιζῶντας τὸ ἀμίμητον ἐκεῖνο κάλλος, μετεζωγραφήθησαν ἐπὶ τὸ γελοιωδέστερον, ἵνα περιυβρισθῇ καὶ ἡ μνήμη αὐτῆς διὰ τοῦ πικροτάτου εἰς τὴν φιλαυτίαν τῆς γυναικὸς τρόπου. Μετ' ὀλίγον δέ, ἀναγορευθέντος τοῦ Ἀνδρονίκου συνάρχοντος, ὁ ἄθλιος Ἀλέξιος ἔλαβε τὰ ἐπίχειρα τῆς ἀγεννοῦς αὐτοῦ φύσεως, Ἡ σύγκλητος ἀπεφήνατο ὅτι ἡ διπλῆ ἐκείνη βασιλεία εἶναι ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ κράτος, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα καθαιρεῖται ὁ Ἀλέξιος· μὴ ἀρκουμένη δὲ εἰς τοῦτο προσεψήφισεν ἄνευ δίκης, ἐννοεῖται, ὅτι εἶναι περιττὸν καὶ νὰ ζήσῃ. Ὁ Ἀλέξιος ἔλαβε τὸν τῆς μητρὸς θάνατον· καὶ ὁ Ἀνδρόνικος, τοῦ ὁποίου ἡ καρδία πρὸ καιροῦ εἶχε παύσει νὰ γνωρίζῃ τί ἐστιν οἶκτος καὶ τύψις συνειδότος, ἀφοῦ παρετήρησε τὸ πτῶμα τοῦ ἀθλίου νέου, τὸν ἐκτύπησε βαναύσως διὰ τοῦ ποδὸς ἀνακράξας· «ὁ μὲν πατήρ σου ἦτο ἐπίορκος, ἡ δὲ μήτηρ σου ἑταιρικὸν γύναιον». Ὁπόσον ὁμαλῶς ἄλλοτε ἐθεραπεύετο ἡ ἀνηλικότης τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐνῷ νῦν τοσοῦτοι ἐγένοντο καὶ ἔμελλον ἔτι νὰ γίνωσιν ἐπὶ τούτῳ φόνοι!

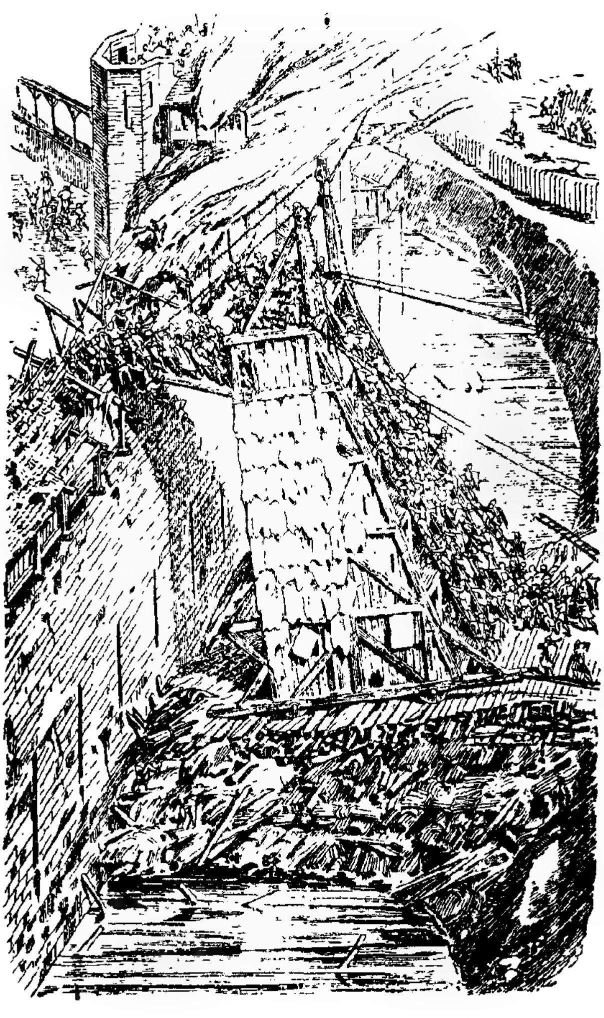
Πρὸ πάντων ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐδίστασε νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν νεαρὰν μνηστὴν τοῦ ἀτυχοῦς Ἀλεξίου, τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Ἀγνήν. Ἡ ταλαίπωρος ἀπετροπιάζετο τὸν παρήλικα ἐκεῖνον ἐραστήν· «ἤδη γὰρ φρενῶν ὑπεπίμπλατο, λέγει ὁ Εὐστάθιος καὶ πεπειραμένη δὲ ἄλλης λειότητος ἐραστοῦ τὸν τραχὺν ἀπέστεργεν»· ἀλλ' ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ· «καί ποτε, φασί, καθ' ὕπνους φαντασχμένη τὸν νεανίαν, καί, ὦ Ἀλέξιε, ἀνακράξασα, οἷα ἔπαθεν, οἶδεν αὐτή». Ταῦτα ὅμως ἦσαν προοίμια ἄλλων δεινοτέρων κακῶν. Ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις διήγαγεν ἅπαντα τὸν βίον μελετῶν καὶ ἐνεργῶν ἐπιβουλὰς κατὰ τοῦ πιστοτέρου αὐτοῦ φίλου καὶ τοῦ μεγαλυτέρου εὐεργέτου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πιστεύσῃ εἰς τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν πίστιν τῶν ἄλλων. Ὅθεν ἔπραξε καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ Ἀλεξίου καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἀναριθμήτους φόνους, τυφλώσεις, ἐξορίας. Ὁ μὲν πατριάρχης Θεοδόσιος μὴ συναινέσας εἰς τὸν πολυειδῶς ἀθέμιτον γάμον νόθου τοῦ Ἀνδρονίκου θυγατρὸς μετὰ νόθου υἱοῦ τοῦ Μανουὴλ προετίμησε νὰ παραιτηθῇ· καὶ μηδὲν ἕτερον παθὼν ἀνεπληρώθη διὰ τοῦ πατριάρχου Βασιλείου τοῦ Καματηροῦ, ὅστις γενόμενος τυφλὸν ὄργανον τοῦ τυράννου ἔλυσε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Ἀνδρόνικον τοῦ ὅρκου ὃν εἶχεν ὀμόσει πρός τε τὸν βασιλέα Μανουὴλ καὶ πρὸς τὸν δυστυχῆ αὐτοῦ παῖδα. Ἀλλὰ πάντες οἱ λοιποὶ ὅσοι ἐτόλμησαν νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς αὐτὸν ἢ ἁπλῶς ὕποπτοι ἐγένοντο ἀποδοκιμασίας τινὸς ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα· ὁ καῖσαρ καὶ ἡ καισάρισσα Μαρία, οἱ υἱοὶ τοῦ μεγάλου δομεστίκου Ἰωάννου τοῦ ἐκ Κομνηνῶν, τοῦ ἐπιλεγομένου Βατάτζη, ὁ μέγας δοὺξ Ἀνδρόνικος ὁ Κοντοστέφανος καὶ τέσσαρες αὐτοῦ υἱοί, ὁ Θεόδωρος Κανταχουζηνός, ὁ Ἀνδρόνικος Λαμπαρδᾶς, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ἐπὶ Μανουὴλ ἐν μυρίαις μάχαις ἀριστεύσαντας, πάντες ἢ ἐθανατώθησαν ἢ ἐξωρύχθησαν τοὺς ὀφθαλμούς. Οἱ δὲ ἄλλοι φόνοι ὑπῆρξαν τοσοῦτον συνεχεῖς ὥστε μία ἑβδομὰς καθ' ἣν δὲν ἐχύθη αἷμα ἀνθρώπινον ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἐλογίσθη ὡς εὐτυχὲς τῶν χρόνων τούτων συμβεβηκός. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Μιχαὴλ ἀνέκαθεν ἀπεδοκίμαζε ταῦτα πάντα, ὁ δὲ νεώτερος Ἰωάννης ἐπὶ πολὺν μὲν χρόνον συνεφώνει πρὸς

τὸν πατέρα, διόπερ καὶ συμβασιλεὺς ἀνηγορεύθη προτιμηθεὶς τοῦ πρωτοτόκου. Ἐπὶ τέλους δμως ἤρχισε καὶ αὐτὸς νὰ φρίττῃ ἐπὶ τοῖς γενομένοις. Ἀλλ' ὁ πατὴρ ὠνόμαζεν ἀμφοτέρους γυναῖκας καὶ ἔλεγεν ὅτι δὲν νοοῦσι τὴν ἔννοιαν τῶν διαπραττομένων. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο, ὡς ἐβεβαίου, νὰ μείνωσιν αὐτοὶ μόνοι μετὰ τὸν θάνατόν του ὑπερέχοντες ἐν τῷ κράτει, προσθέτων ὅτι δὲν θέλει ἡσυχάσει εἰμὴ ὅταν κατορθώσῃ νὰ βλέπῃ περὶ αὐτὸν μόνον μακελλαρίους καὶ μάγγιπας καὶ μύρων ἑψητάς, ἀνθρώπους δηλαδὴ τῆς ἐσχάτης τάξεως, μὴ δυναμένους ποτὲ νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν καθαίρεσιν τοῦ οἴκου του. Ἐν τούτοις ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο, ὡς πολλάκις εἴπομεν, ἀλλόκοτον κρᾶμα κακίας καὶ ἀρετῆς. Ὅθεν, ἐνῷ ἐκακούργει τοσοῦτον ἀφειδῶς, ἀνέδειξε συγχρόνως πολλὰ τοῦ ἀρίστου κυβερνήτου προτερήματα. Ἀπηνὴς ὑπῆρξεν ὡς πρὸς τὰς ἀνωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις, ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ δὲ ὁμίλου τῶν ἀνθρώπων πλείστην συνήθως κατέβαλλεν ἐπιμέλειαν. Περιέστειλε τὰς καταπιέσεις τῶν φορολόγων, ἀπηγόρευσε τὴν πώλησιν τῶν δημοσίων ὑπουργημάτων, ἐτιμώρει ἀνηλεῶς τὴν ἀδικίαν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ κατήργησε τὸ πρότερον ἐπικρατοῦν ἀπάνθρωπον ἔθος τῆς ἀπογυμνώσεως τῶν ναυαγούντων, μὴ προσέξας εἰς τὴν διὰ τοῦτο δυσαρέσκειαν τῶν συγκλητικῶν καὶ τῶν ἀρχόντων, οἵτινες ὠφελοῦντο ἀπὸ τοῦ ἔθους ἐκείνου. Ἐπεχείρησε πρὸς τούτοις μεγάλα οἰκοδομήματα ἵνα παράσχῃ ἐπωφελῆ εἰς τὸ πλῆθος ἐνασχόλησιν, καὶ δώσῃ ἀφορμὴν κυκλοφορίας εἰς τὰ χρήματα καὶ ἐμψυχώσῃ τὰς τέχνας. Ἐπροστάτευσε τοὺς πένητας κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν αὐλικῶν, καὶ ἔτυπτεν, ὅπως βραδύτερον ὁ Πέτρος ὁ μέγας, ἰδιοχείρως διὰ τῆς βακτηρίας αὐτοῦ τοὺς ἀγαπητοτέρους τῶν φίλων ὅσοι κατηνάγκαζον τοὺς ἁπλοῦς πολίτας εἰς ἄμισθόν τινα πρὸς αὐτοὺς ὑπηρεσίαν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἐπεμελήθη τὰ γράμματα, αὐτὸς ὢν λόγιος ἀνήρ, καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδας ὁσημέραι προαγομένου ἑλληνισμοῦ.

Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὄψεως, ἂν ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς ἐκακούργησεν ἐν πολλοῖς, ἐν πολλοῖς ὅμως πάλιν ἐθεράπευσε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ἐξώσας τοὺς Φράγκους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, περιέστειλε τὰς καταπιέσεις τῶν μεγιστάνων, ἐπροστάτευσε τὸν λαὸν καὶ συνέπραξεν εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ἀληθῶς ὅμως εἰπεῖν, ἐὰν ἡ τύχη ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ἐπιθέσῃ τὴν κορωνίδα εἰς ἁπάσας τὰς προϋπαρχούσας τοῦ κράτους συμφοράς, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκλέξῃ ἐπιτηδειότερον πρὸς τοῦτο ἡγεμόνα. Ἡ φοβερὰ ἐκείνη ἀφ' ἑνὸς κατὰ τῶν Φράγκων καὶ ἀφ' ἑτέρου καθ' ὅλων τῶν μεγιστάνων καταδρομὴ ἦτο πρόδηλον ὅτι θέλει ἐπισπάσει κατὰ τοῦ κράτους θυέλλας, καθ' ὧν ὁ Ἀνδρόνικος οὔτε καιρὸν εἶχεν οὔτε πόρους ὅπως ἀντιπαρατάξῃ ἀποχρώσας δυνάμεις. Οἱ μὲν Λατῖνοι ἀφορμὴν ἐζήτουν ἵνα ἐκδικηθῶσι τὰ παθήματα ὅσα ὑπέστησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὅπως εἶχον τότε αἱ μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς σχέσεις ἦτο εὐκολώτερον νὰ εὕρωσι πρὸς τοῦτο συνεργοὺς καὶ συμμάχους. Οἱ δὲ βυζάντιοι μεγιστᾶνες τὸ μὲν διωκόμενοι, τὸ δὲ οἴκοθέν φυγόντες ἐκ τῆς βασιλευούσης, ἐζήτουν εἴτε δι' ἐσωτερικῶν στάσεων εἴτε διὰ ξένης συνδρομῆς νὰ ἀπαλλαγῶσι τοῦ τυράννου ἐκείνου· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν κατέφυγον εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων ἢ τὸν πρίγκιπα τῆς Ἀντιοχείας, ἄλλοι εἰς τὸν ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνον καὶ εἰς τὸν Σαλαδδίν, καὶ ἄλλοι εἰς διαφόρους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας.

Εἷς δὲ τῶν ἀνεψιῶν τοῦ βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ὀνόματι Ἀλέξιος, ὅστις εἶχεν ἐξ ορισθῆ εἰς Ρωσίαν, δραπετεύσας ἐκεῖθεν καὶ διελθὼν λάθρα τὴν Μακεδονίαν, κατέφυγεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας Γουλιέλμον Β΄. Ὁ Γουλιέλμος Β΄ ἦτο ἀπόγονος ἡγεμόνων οἵτινες πλέον ἢ ἅπαξ ἐπεχείρησαν ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ ἐβου-

λεύθησαν μάλιστα αὐτὴν αὐτοῦ τὴν κατάλυσιν. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι ἤκουσε προθύμως τὰς περὶ ἐπικουρίας προτάσεις τοῦ πρόσφυγος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐμάνθανε τὴν κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν ἀγανάκτησιν καὶ παρ' ἄλλων πολλῶν φυγάδων, οἵτινες ζητήσαντες καὶ εὑρόντες παρ' αὐτῷ ἄσυλον δὲν ἔπαυον προτρέποντες αὐτὸν εἰς ἐκδίκησιν. Πλὴν τούτου ἤλπιζεν εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν Ἰταλῶν, ἐξηγριωμένων ὄντων πάντοτε διὰ τοὺς ἐν ἔτει 1182 γενομένους φόνους· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ οὐχὶ δῆθεν ἐπὶ κατακτήσει τῆς χώρας ἀλλ' ὡς σύμμαχος ἰθαγενοῦς μνηστῆρος τῆς βασιλείας. Ἕνεκα λοιπὸν ὅλων τούτων τῶν περιστάσεων ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ὑπολάβῃ ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἔχει πολὺ πλείονας πιθανότητας ἐπιτυχίας ἢ ἄλλοτε. Λέγεται μάλιστα ὅτι καὶ παῖς τις προσήχθη ὡς ὢν δῆθεν αὐτὸς ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Ἀλέξιος, ὅπερ μαθὼν ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις ἐγίνωσκε κάλλιστα ὅτι τὸ πτῶμα τοῦ Ἀλεξίου ἔκειτο ἐν τῷ βυθῷ τῆς περὶ Κωνσταντινούπολιν θαλάσσης, ἀνεκάγχασεν εἰπών· «ἢ δὴ ἄριστος κολυμβητής, εἴπερ ἐν Κωνσταντινουπόλει καταχυβιστήσας εἰς βαθεῖαν θάλασσαν ἀπνευστὶ διεξέδυ περὶ τὸν ἐκεῖσε πορθμόν». Ἀλλ' ἂν ὁ νέος Ἀλέξιος δὲν ὑπῆρχε τῷόντι ἐν τοῖς οὖσιν, ἄλλοι προέκυψαν ζῶντες αὐτοῦ ἐκδικηταί. Ἐν Σικελίᾳ παρεσκευάσθη τάχιστα στρατὸς καὶ στόλος πολύς· 80 χιλ. πεζοί, ἐν οἷς ὅμως μόνοι 5.000 ἱππόται, καὶ διακόσιαι νῆες. Ἡ δὲ δύναμις αὕτη, ἧς τὸ μὲν πεζικὸν ἤγετο ὑπὸ τῶν κομήτων Ρικάρδου καὶ Ἀλδουίνου, τὸ δὲ ναυτικὸν ὑπὸ Ταγκρέδου ἀνεψιοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ ἐπιδόξου διαδόχου, καὶ προσέτι ὑπὸ τοῦ ὀνομαστοῦ ναυάρχου Μαργαριτόνου, ἀπεβιβάσθη τῷ 1185 κατὰ τὸ σύνηθες εἰς Δυρράχιον καὶ ἐκυρίευσεν εὐχερῶς τὸ μέγα τοῦτο φρούριον, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε τοσοῦτο γενναίως καὶ καρτερικῶς ἀντέστη εἰς τὸν Ροβέρτον Γυσκάρδον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βοημοῦνδον. Ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς πλεονεξίας τοῦ διοικητοῦ αὐτῶν Ρωμανοῦ, γαμβροῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, δὲν ἐνόμισαν ὅτι πρέπει νὰ θυσιασθῶσιν ὑπὲρ τοιαύτης κυβερνήσεως. Ὅ,τι δὲ χαρακτηρίζει τὴν τότε κατάστασιν τῶν πνευμά-

Σκηνὴ πολιορκίας κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα.
(Ἐκ χειρογράφου).

των είναι ότι ό στρατηγός Ἰωάννης Βρανᾶς, ἀνὴρ δόκιμος περὶ τὰ πολέμια, ἀλλὰ μετὰ μικρᾶς δυνάμεως ἐκπεμφθεὶς εἰς ἐπικουρίαν τῆς πόλεως, ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ προλάβῃ τὴν πτῶσιν αὐτῆς, ἐπροτίμησε νὰ ἀπαχθῇ ἑκουσίως αἰχμάλωτος εἰς Σικελίαν παρὰ νὰ μείνῃ ἐντὸς τοῦ κράτους, ὅπου ἦτο βέβαιος ὅτι θέλει κατηγορηθῆ ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ θανατωθῇ. Οἱ πολέμιοι, γενόμενοι κύριοι τοῦ Δυρραχίου, ἐχωρίσθησαν εἰς δύο· καὶ ὁ μὲν πεζικὸς στρατὸς ἐπορεύθη κατ'. εὐθεῖαν διὰ τῆς Ἀλβανίας ἐπὶ Θεσσαλονίκην, ὅπου καὶ ἔφθασε τῇ 6 Αὐγούστου, μηδεμίαν συναντήσας καθ' ὁδὸν ἀντίστασιν, ὁ δὲ στόλος, κυριεύσας τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον παρέστη τῇ 15 Αὐγούστου ὡσαύτως ἐνώπιον τῆς Θεσσαλονίκης.

Περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης καὶ ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ἔχομεν εἰδικὴν πραγματείαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς πόλεως ἐκείνης Εὐσταθίου, ὅστις τοσοῦτο μέγα ὄνομα φέρει εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων· ὑπῆρξε δὲ αὐτόπτης τῶν πραγμάτων μάρτυς. Ὁ Εὐστάθιος εἶναι εἷς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀντιπροσώπων τῆς νέας ἐκείνης τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσεως, ἥτις πολλὴν ἔλαβε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μάλιστα ἐπίδοσιν καὶ ὑπῆρξεν ἡ κυρία ἀφετηρία τοῦ κατὰ τὰς ἑπομένας ἑκατονταετηρίδας διαπλασθέντος νέου ἑλληνισμοῦ. Ὁ νέος οὗτος ἑλληνισμὸς διέφερε τοῦ μεσαιωνικοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν τελευταῖος ἠρύετο τὰς ἰδιότητας αὐτοῦ καὶ τὰς δυνάμεις ἰδίως ἐκ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ δὲ ἤδη ὁσημέραι ἀποκαλυπτόμενος ἐζήτει παρεκτὸς τούτου νὰ παραλάβῃ καὶ ἄλλας ἰδιότητας καὶ δυνάμεις διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀρχαῖον οἰκειώσεως. Ἡ ἐπὶ τούτῳ ἐργασία δὲν ἔπαυσεν ἐνεργουμένη λεληθότως δι' ὅλου τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀλλὰ δὲν ἀναφαίνεται εἰμὴ ἐν τῇ ἑνδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, καὶ ἤδη ἤρχισε νὰ παράγῃ ἔργα ὧν ἓν εἶναι καὶ ἡ προκειμένη τοῦ Εὐσταθίου συγγραφή. Σῴζει μὲν ἔτι ὁ Εὐστάθιος τὸ ὀγκῶδες ὕφος καὶ τὴν ἐπιτετηδευμένην φράσιν, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τὰς προλήψεις τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἔχει περὶ τὴν ἔκθεσιν τῶν πραγμάτων χάριν καὶ εὐφυΐαν καὶ ζωηρότητα, ἧς ἴχνη δυστυχῶς σπανιώτατα συναντῶμεν παρὰ τοῖς μεσαιωνικοῖς χρονογράφοις· διαμαρτύρεται ὅτι δὲν ἀναγράφει ἀντίφωνα κατὰ τοὺς φαύλους τῶν σοφιστῶν καὶ τολμᾷ νὰ μεταχειρισθῇ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα οὐχὶ πλέον εἰς τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωλολάτρου ἀλλ' ὡς ὄνομα τοῦ ἔθνους εἰς ὅπερ καὶ αὐτὸς ἀνήκει. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παραθέσωμεν τὸν παρ' αὐτοῦ γενόμενον ἐπιτήδειον χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀνδρονίκου, χαρακτηρισμὸν καταδεικνύοντα γνῶσιν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας διὰ πολλῆς λεπτότητος ἐκδηλουμένην. Ἀλλ' ὅ,τι ἰδίως προξενεῖ ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἀναγνώστην τῆς τοῦ Εὐσταθίου συγγραφῆς εἶναι ἡ ποικιλία τῶν αἰσθημάτων ἡ ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσα καὶ ὁ ὄντως τραγικὸς συνδυασμὸς τῆς βαρυτάτης θλίψεως ἕνεκα τῶν συμφορῶν ἃς ἔχει νὰ ἱστορήσῃ, καὶ τῆς χαριτωμένης πικρίας καὶ εἰρωνείας δι' ἧς μαστίζει τοὺς αἰτίους τῶν συμφορῶν τούτων καὶ μάλιστα τὸν πάντων πρωταίτιον, τὸν ἄθλιον διοικητὴν αὐτῆς Δαυὶδ Κομνηνόν. Κατὰ τὰς ἡμέρας καθ' ἅς, πρὶν ἔτι φθάσῃ ὁ στόλος τῶν πολεμίων, ὁ πεζικὸς αὐτῶν στρατὸς δὲν εἶχεν ἀρχίσει τὴν πολιορκίαν, ἀλλὰ περιωρίζετο εἰς ἁπλοῦν ἀποκλεισμόν, τινὲς τῶν στρατιωτῶν τῆς πόλεως, θέλοντες, λέγει ὁ Εὐστάθιος, νὰ δώσωσι δεῖγμα τῆς ἀνδρείας αὐτῶν, «ὁ γάρ τοι στρατηγὸς δεινὸς ἦν κοιμᾶσθαι», ὥρμησαν ἔξω τοῦ τείχους καὶ συνέλαβον ἕνα τινὰ πολέμιον, τὸν ὁποῖον ἔπειτα ἐνδύσαντες λαμπρὰ στρατιωτικὰ φορέματα «οὐκ ἐκ τῶν ἐκείνου (ψιλὸς γὰρ ἦν) ἀλλ' ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς, ἐπόμπευόν τε διὰ μέσου τῆς πόλεως καὶ ὡς μέγαν τινὰ ἑλόντες ἐκύδαινον καὶ γραφὴ εὐθὺς τοῦ καὶ στρατηγοῦ καὶ δουκὸς εἰς τὸν βασιλέα, ὡς εὐτυχῶς ἡμῖν τὰ εἰς μάχην φέρεται. Ἡμέρα μετὰ ταύτην δευτέρα, καὶ μετεξέτεροι στέλλονται καὶ αἱροῦσιν οὐκ ἔτι οὐδ' ἄνθρωπον, ἀλλὰ δύο ἱππάρια δυστυχῆ καὶ σκίασμα στρατιώτου κεφαλῆς

ΧΑΛΚΗ ΕΠΙΧΡΥΣΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΗ ΕΙΚΩΝ ΤΟΥ ΙΒ΄ ΑΙΩΝΟΣ

(Μουσεῖον Κένσιγκτον· Λονδίνου)

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ «ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ» Α. Ε.

γὰρ τοῦτο ἔχων διεκπέφευγε, προηκάμενος οἷον εἰς λύτρον αὐτὸ τοῖς ἐπιδιώκουσι. Καὶ αὐτίκα θρίαμβοι πάλιν ἐν τῇ πόλει, καὶ τὰ αἰχμάλωτα ἱππαρίδια περιεβλέποντο, οἷα μέγα ὂν ὅτι περὶ αὐτὰ εἷλον, καὶ τὸ σκιάδιον ἐπὶ σημαίας ἤρετο, καθά τι κορυφαῖον σκύλευμα. Καὶ γράμμα πάλιν τοῦ δισαριστέως παρὰ τὸν βασιλέα, ὡς εὐτυχοῦμεν τὰ κατὰ πόλεμον. Ὡς δὲ ἐκεῖθεν ἐρεθισθέντες οἱ κατὰ γῆν πολέμιοι, καθὰ καί τινες σφῆκες, ταχὺ καθ' ἡμῶν ἐπτερύξαντο (τὰ γὰρ πρὸ τούτων ἀνεβάλλοντο, καραδοκοῦντες τὸ ναυτικὸν κατά τι σύνθημα) καὶ τὴν πόλιν ἐκ τῶν δυσμόθεν πυλῶν ἕως καὶ εἰς ὅλην τὴν ἀκρόπολιν ἀκηρυκτὶ ἐπιδραμόντες ἐκυκλώσαντο, γίνεταί τις ἐκεῖ ἐκδρομὴ δύο μὲν λατίνων ἱππέων ἐκ τοῦ τῶν Πρεβεντζούνων ἔθνους, ὃ δὴ πολὺ καὶ τεθαρρημένον παρείπετο τῷ σικελικῷ στρατῷ, πλειόνων δὲ ἐκ τῶν ἡμεδαπῶν· ὑπὲρ τοὺς δέκα γάρ· καὶ πίπτει μὲν οὐδείς, ἐναγώνιοι δὲ οἱ Λατῖνοι διεκφεύγουσι τὸ πεσεῖν. Καὶ πάλιν ἀναφορὰ εἰς τὸν βασιλέα τρίτη, ὡς τῇ βασιλικῇ εὐχῇ τε καὶ εὐτυχίᾳ νενικήκαμεν καὶ τὸν τρίτον πόλεμον, οὐκ οἶδα τίνων περιγενόμενοι». Ἔδιδε δὲ ὁ στρατηγὸς ὅλας ταύτας τὰς γελοίας εἰδήσεις εἰς τὸν βασιλέα διὰ νὰ καθησυχάσῃ αὐτόν, καί τον ἀποτρέψῃ ἀπὸ τοῦ νὰ στείλῃ στρατηγὸν ἕτερον μετὰ δυνάμεως εἰς ἐπικουρίαν, διότι, τούτου γενομένου, ἤθελεν ἐκπέσει αὐτὸς τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ ἠδύνατο νὰ πάθῃ ἄλλο χειρότερον, νὰ περιπέσῃ δηλαδὴ εἰς χεῖρας τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅτε ἤθελε κινδυνεύσει αὐτὴ αὐτοῦ ἡ ζωή.

Καὶ οἱ μὲν εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων καὶ ἄλλοι πολλοὶ εἰς ὁπλοφορίαν ἐπιτήδειοι προλαβόντες ἔφυγον ἐκ τῆς πόλεως συνευδοκοῦντος εἰς τοῦτο τοῦ στρατηγοῦ. Ἀλλ' οἱ παραμείναντες ἐν αὐτῇ κάτοικοι πολλὴν ἔδειξαν προθυμίαν ἵνα ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας· καὶ οὐ μόνον οἱ ἄνδρες ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες συνέπραττον εἰς τὸν καλὸν τοῦτον ἀγῶνα· καὶ ἡ φρουρὰ ὡσαύτως ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκον αὐτῆς. Πλὴν τούτου τὰ τείχη ἦσαν ἀσφαλῆ ἀπό τε τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς παραλίας, ἐξαιρέσει μόνον τοῦ ἐπὶ τοῦ λιμένος μέρους, ὅπερ ἠδύνατο ὡσαύτως νὰ ἀποβῇ ἀπρόσβλητον, ἀλλὰ παρημελήθη ὑπὸ τοῦ καλοῦ στρατηγοῦ. Δὲν ἐγκαταλείφθη δὲ οὐδ' ἔξωθεν ἀνεπικούρητος ἡ πόλις. Ὁ πελοποννήσιος Ἰωάννης Μαυροζώμης ἀναβαίνων μετὰ στρατοῦ ἐκ τῆς χερσονήσου ἐκείνης παρέμεινεν ἐν Θεσσαλονίκῃ, καὶ πολλὰς καὶ καλὰς ἔδωκεν εἰς τὸν στρατηγὸν συμβουλάς. Τοιαύτη ὅμως ἦτο ἡ ἠθικὴ παραλυσία, ἣν ἡ τοῦ Ἀνδρονίκου κακοβουλία ἐκορύφωσεν ὥστε καὶ αὐταὶ αἱ ἄρισται τῶν προαιρέσεων ἢ ἐματαιοῦντο ἢ εἰς κακὸν ἐπὶ τέλους ἐτρέποντο. Ὁ Ἰωάννης Μαυροζώμης δὲν εἶχε διαταγὴν νὰ μείνῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἀλλὰ ἀλλαχοῦ ἐπορεύετο, ἴσως εἰς Κωνσταντινούπολιν· φοβηθεὶς δὲ μὴ πάθῃ παρ' Ἀνδρονίκου δεινόν τι προετίμησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πόλιν, καὶ ἐπὶ τέλους, ἐπειδὴ εἶδεν ὅτι ἐλπὶς σωτηρίας δὲν ὑπῆρχε, συνετάχθη, ὡς φαίνεται, μετὰ τῶν πολεμίων· τοὐλάχιστον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἁλώσεως ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου φιλικῶς ὁπωσοῦν πρὸς ἕνα τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν διακείμενος.

Ἀλλὰ λόγου συμπεσόντος περὶ τοῦ Ἰωάννου τούτου Μαυροζώμου πρόσφορον νομίζομεν νὰ εἴπωμεν πλειότερά τινα περὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ τούτου οἴκου, ὅστις ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου εἷς τῶν ἐπιφανεστέρων τῆς χερσονήσου ταύτης, καὶ πολλοὺς καὶ ποικίλους ἀνέδειξεν ἐν τοῖς πράγμασιν ἄνδρας. Ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἤκμασεν ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης ἤ, καθώς τον λέγει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, Μαυροζούμης, ὡς στρατηγὸς ὁπωσοῦν λόγου ἄξιος κατά τε τὴν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον στρατείαν καὶ τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ ὀλεθρίαν μάχην. Ἀλλ' ὁποῖός τις ἦτο κατὰ τὰ ἄλλα ὁ τοῦ ἀνδρὸς χαρακτὴρ ὑποφαίνεται ἐκ τοῦ ἑπομένου τοῦ Εὐσταθίου ἱστορήματος. Ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης ὁ ἐκ Πελοποννήσου, λέγει ὁ Εὐστάθιος, «ἄνθρωπος πολυμεμφὴς ἐφ' οἷς ὑπὲρ τὸ δέον ἔδρα» εἶχεν ἰσχύσει τὰ μέγιστα παρὰ τῷ βασιλεῖ Μανουήλ· καὶ οἱ μὲν σωφρονέστεροι τῶν ἀντι-

ζήλων αὐτοῦ ᾠκονόμουν τὸν ἑαυτῶν φθόνον, ὁ δὲ Στέφανος Ἁγιοχριστοφορίτης, ὅστις δικαιότερον ἦτο νὰ παρωνυμῆται Ἀντιχριστοφορίτης, προσελθὼν εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ βασιλικοῦ καταλύματος, ἀνέκραξεν ἀγανακτῶν εἰς πολλῶν ἐπήκοον ὅτι ἀπορεῖ πῶς ὁ μὲν δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα μέτριοι ὁπωσοῦν ὄντες τὴν κακίαν ὑψοῦνται καὶ βραβεύονται, αὐτὸς δὲ φαυλεπίφαυλος ὤν, καὶ ἄβυσσος πονηρίας, παραμελεῖται, καὶ δὲν προάγεται. Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Εὐσταθίου καταδεικνύεται ὅτι, ἂν ὁ Στέφανος ἦτο ἄνθος κακίας, ὁ Θεόδωρος Μαροζώμης δὲν ἐλογίζετο πολὺ τούτου καλύτερος· καὶ ἐν τούτοις ὁ μὲν διετέλει ἰδιαίτατος τοῦ βασιλέως σύμβουλος, ὁ δὲ εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ ἀγανακτῇ διότι, χείρων ὢν αὐτοῦ, δὲν προετιμᾶτο. Χαρακτῆρες ἀλλόκοτοι καὶ πραγμάτων κατάστασις ἔτι μᾶλλον ἀλλόκοτος, μαρτυροῦσα τὴν ἠθικὴν ἔκλυσιν εἰς ἣν περιέστη ἡ κοινωνία ἐκείνη καὶ πολιτεία, ἔκλυσιν τῆς ὁποίας τὴν δεινότητα θέλει ἐκτιμήσει ὁ ἀναγνώστης μανθάνων ὅτι ὁ Στέφανος αὐτὸς Ἁγιοχριστοφορίτης προήχθη τῷόντι ἔτι ἐπὶ Μανουὴλ εἰς ὕπατόν τι ἀξίωμα, ἐπὶ δὲ Ἀνδρονίκου συντελέσας εἰς τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ἀπέβη παντοδύναμος καὶ ἐγένετο ὁ κυριώτατος ἐκτελεστὴς τῶν ὑπ' αὐτοῦ διαπραχθέντων φόνων. Ἀλλὰ καὶ ἕτερος ἀναφαίνεται Μαυροζώμης ὀνόματι Μανουήλ, ὅστις καὶ τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα ἐπεδίωξε, καί, τὸ παράδοξον, γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ ἐγένετο τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου Καϊχοσρόη. Καὶ μέχρι τῆς σήμερον σῴζεται τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας ταύτης εἰς Μεσσηνίαν· διότι πλησίον τοῦ Μελιγαλᾶ ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Βαλύρα γέφυρα ὀνομαζομένη καὶ νῦν τῆς Μαυροζούμαινας. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν τῆς Θεσσαλονίκης πολιορκίαν.

Παρεκτὸς τῆς ἐπικουρίας ἣν ἔλαβεν ἡ πόλις διὰ τῆς εἰς αὐτὴν εἰσόδου τοῦ Ἰωάννου Μαυροζώμη μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος, δυσπιστήσας μετ' ὀλίγον εἰς τὰ νικηφόρα ἀγγέλματα τοῦ στρατηγοῦ Δαυὶδ Κομνηνοῦ, ἔπεμψεν ἀλλεπαλλήλως εἰς βοήθειαν αὐτῆς τόν τε μέγαν δομέστικον τῶν ἀνατολικῶν Γίδον καὶ τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον, καὶ τὸν Μανουὴλ Καμύτζην καὶ τὸν Χοῦμνον καὶ ἄλλους· ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ τὸν παρακοιμώμενον Νικηφόρον, ὅστις ἔγραψε πρὸς τὸν Δαυὶδ ὅτι ἐπέρχεται μετὰ στρατιᾶς ἀναριθμήτου καὶ ὅτι τοῦτο μόνον φοβεῖται, μήπως οἱ Λατῖνοι, μαθόντες τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον, φύγωσι καὶ μείνῃ αὐτὸς κενὸς τοιαύτης ἄγρας. Εἷς δὲ τοὐλάχιστον ἐκ τῶν ἀποσταλέντων τούτων, ὁ Χοῦμνος, ἐπέπεσε γενναίως κατὰ τῶν πολιορκητῶν καὶ εἰς τοσαύτην ἤγαγεν αὐτοὺς ἀμηχανίαν ὥστε αὐτοὶ βραδύτερον ὡμολόγουν ὅτι, ἂν τὴν ὥραν ἐκείνην καθ' ἣν ὁ Χοῦμνος προσέβαλλεν αὐτοὺς ἐξώρμων συγχρόνως καὶ οἱ τῆς πόλεως, βεβαίως ἤθελον κυριεύσει ἁπάσας αὐτῶν τὰς μηχανάς, ἅπαν τὸ στρατόπεδον, πολλὴν δυνάμενοι νὰ ἐπαγάγωσι ζημίαν καὶ εἰς τὰς νῆας. Ἀλλ' ὁ Δαυὶδ ἀντὶ νὰ πράξῃ τοῦτο ἀνέβη εἰς ὕψωμά τι τῆς πόλεως καὶ ἐκεῖθεν πανηγυρικῶς ἐθεώρει τὴν συγκροτουμένην μάχην, γινόμενος παίγνιον καὶ αὐτῶν τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἐμυκτήριζον αὐτὸν κραυγάζουσαι ὅτι καθελὼν αὐτὰς ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς ἐκείνου χώρου αὐτὸς προσανέβη αὐτόθι· ἀλλ' οὐδ' ἕνεκα τῶν ὀνειδισμῶν τούτων ἀνδρικώτερόν τι ἐφρόνησεν ἢ ἔπραξεν.

Ἦτο δὲ ἐν γένει ἐλεεινὸς ὁ Δαυὶδ οὗτος καὶ ἐμαρτύρει πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλοῖς τῶν χρόνων τούτων Κομνηνοῖς ὁπόσον εἶχεν ἐξαχρειωθῆ τὸ γένος τοῦτο μετὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μεγάλους αὐτοῦ ἡγεμόνας. Ἐμέμφοντο οἱ στρατιωτικοὶ ὅτι τὰ πετροβόλα τῆς πόλεως ὄργανα δὲν ἦσαν ἱκανὰ ν' ἀνταγωνισθῶσι πρὸς τὰ τῶν πολεμίων, ὁ δὲ ἀντὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς θεραπείας τοῦ πράγματος «καὶ τί ποιήσω» ἔλεγε, μηδὲν ἕτερον πράττων. Ἤκουεν ὅτι τὸ περὶ τὸν λιμένα τεῖχος ἀσθενὲς ὂν κινδυνεύει νὰ καταληφθῇ καὶ ἀπεκρίνετο δι' αἰσχρολογίας, ἣν δὲν τολμῶμεν νὰ ἐπαναλάβωμεν. Οἱ ἐπὶ τῶν τειχῶν μαχόμενοι ἐζήτουν βέλη, ὁ δὲ «καὶ ποῦ νά τα εὕρω» ὑπετονθόρυζε καὶ ἔδιδε μηδὲν καὶ ἐν τούτοις ἡ πόλις κατεβάλλετο. Ἐθραύετο μηχανὴ καὶ ἐζητεῖτο ξύλον ἵνα ἐπισκευασθῇ, αὐτὸς

δὲ παρελάλει ὅτι δὲν ἠξεύρει ποῦ ὑπάρχει. Ὀφείλων νὰ προνοήσῃ περὶ προμηθείας σίτου εἰς τὴν πόλιν παντάπασι παρημέλησε τὰ περὶ τούτου, φροντίσας μόνον περὶ ἑαυτοῦ καὶ συγκομισάμενος τοῦ τοιούτου καλοῦ πλοῦτον παχύν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ ἄθλιος οὐδὲν ἐπὶ τέλους ὠφελήθη, ἐνῷ ὁ λαὸς ἔπαθε λιμὸν τοιοῦτον ὥστε ἐκινδύνευσαν νὰ καταφάγωσιν ἀλλήλους, ἐὰν μὴ ἐπήρχετο ὁ τῶν πολεμίων θρίαμβος. Ἀλλὰ καὶ ὕδατος ἔλλειψις συνέβη δεινή. Ἡ τῆς ἀκροπόλεως δεξαμενὴ ἀργῶς ἔχουσα ἐκ μακροῦ ἐδεῖτο ἐπισκευῆς. Καὶ ἡ μὲν ἐπισκευὴ ἐγένετο ὡς ἐκ θαύματος, ἀλλ' ὁ διαπράξας τὸ ἔργον Λέων ὁ Μαζιδᾶς παρετήρησεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ εἰσαχθῇ ἐπί τινας ἡμέρας ὕδωρ εἰς αὐτήν, ἵνα στεγανωθεῖσα φυλάττῃ ἔπειτα ἀσφαλῶς τὸ ὕδωρ. Ὁ Δαυὶδ ὅμως διέταξε νὰ εἰσρεύσῃ αὐθημερὸν τὸ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ σκεύους. Μανθάνει τοῦτο ὁ Μαζιδᾶς καὶ σπεύδει νὰ παρατηρήσῃ εἰς τὸν στρατηγὸν ὅτι ματαία ἀποβαίνει ὡς ἐκ τούτου ἡ γενομένη ἐπισκευή, διότι ἀναλυομένης τῆς ὑγρᾶς τιτάνου ἡ δεξαμενὴ ἐκενοῦτο ἅμα πληρωθεῖσα. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς ἐπέμεινε καὶ ἡ ἀκρόπολις ἔμενεν ἄνευ ὕδατος καὶ ἐξέλιπεν οὕτως ἡ τελευταία ἐλπὶς ἣν εἶχον οἱ κάτοικοι τοῦ νὰ σωθῶσιν ἐν αὐτῇ ἁλισκομένης τῆς κάτω πόλεως. Ὁ δὲ Μαζιδᾶς κατὰ τοῦτο τοὐλάχιστον ηὐτύχησεν, ὅτι οὐδὲν ἔπαθε κακὸν ἕνεκα τῶν συμβουλῶν ἃς ἔδωκε, διότι ὅσοι ἄλλοι ἐτόλμων νὰ μεμφθῶσι τὰ συμβαίνοντα ἄτοπα ἠπειλοῦντο ὅτι θέλουσι δαρῆ ἢ τυφλωθῆ ἢ ἀνασκολοπισθῆ, ἑνὸς δὲ τῶν δημοτῶν καὶ ἐθραύσθη ἡ κεφαλὴ ἕνεκα τοιαύτης τινὸς παρατηρήσεως. Καὶ ἐνῷ οὐδεμίαν ἐδέχετο ὁ Δαυὶδ παραίνεσιν αὐτὸς οὐ μόνον οὐδὲν τῶν δεόντων ἔπραττεν ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς προσηκούσης τῷ ἀξιώματι αὐτοῦ εὐπρεπείας ἐφύλαττε καὶ ἀντὶ νὰ περιβάλλεται τὰ συνήθη τοῦ στρατηγοῦ ὅπλα καὶ νὰ ἐπιβαίνῃ ἐφ' ἵππου εὐγενοῦς περιεφέρετο ἐπὶ ἡμιόνου καθήμενος καὶ ἐνδεδυμένος ἱματισμὸν ἀλλόκοτον καὶ θηλυπρεπῆ καὶ πολὺ μᾶλλον ἐπιτήδειον νὰ προφυλάξῃ αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου ἢ ἀπὸ τῶν πολεμίων βελῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ὅμως, ἠξεύρομεν ἤδη, ὅτι ἐφρόντιζε νὰ μὴ ἐκτεθῇ ποτέ. Ὅταν μεγάλη τις τῶν πολεμίων μηχανὴ ἔρριπτε μυκωμένη πέτρας ὀγκώδεις, αἵτινες τὰς μὲν ἐπάλξεις κατήρειπον, τὸ δὲ τεῖχος ἐγύμνουν τῶν φυλάκων, ὁ πόρρω ἱστάμενος στρατηγὸς ἔλεγεν ἀταράχως· «ἄκουε τὴν γραῖαν». Ὅταν ἦλθον νά τῳ ἀναγγείλωσιν ὅτι τρυπᾶται τὸ τεῖχος ἔξωθεν, «τρυπητέον, ἀπεκρίθη χασμώμενος, καὶ ὑμᾶς ἔσωθεν». «Ὢ παίγνια, ἀνακράζει ὁ Εὐστάθιος, δι' ὧν ἐσφαττόμεθα μὲν ἡμεῖς, αὐτὸς δὲ τὸν δύσνουν βασιλέα ἐξέφευγε». Καὶ δικαίως τῇ ἀληθείᾳ ἐπιφέρει ὅτι, ἂν καὶ ῥηταὶ αὐτοῦ πρὸς τοὺς πολεμίους συνθῆκαι περὶ προδοσίας δὲν ὑπῆρξαν, ἀλλ' ὅμως ἡ τοσαύτη περὶ τὴν ἄμυναν ἀμέλεια, μᾶλλον δὲ κακοβουλία, καὶ ἡ εὐχὴ ἣν ἐξήνεγκεν ἐκ διαλειμμάτων τοῦ νὰ ἐπιτμηθῇ ὁ τῆς ἁλώσεως χρόνος, ἵνα διαφύγῃ τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως, οἱανδήποτε ἄλλην λαμβάνῃ τύχην, εἶναι τοσοῦτο τῆς προδοσίας συγγενεῖς ὥστε δυσκόλως δύνανται δι' ἄλλου νὰ στιγματισθῶσιν ὀνόματος.

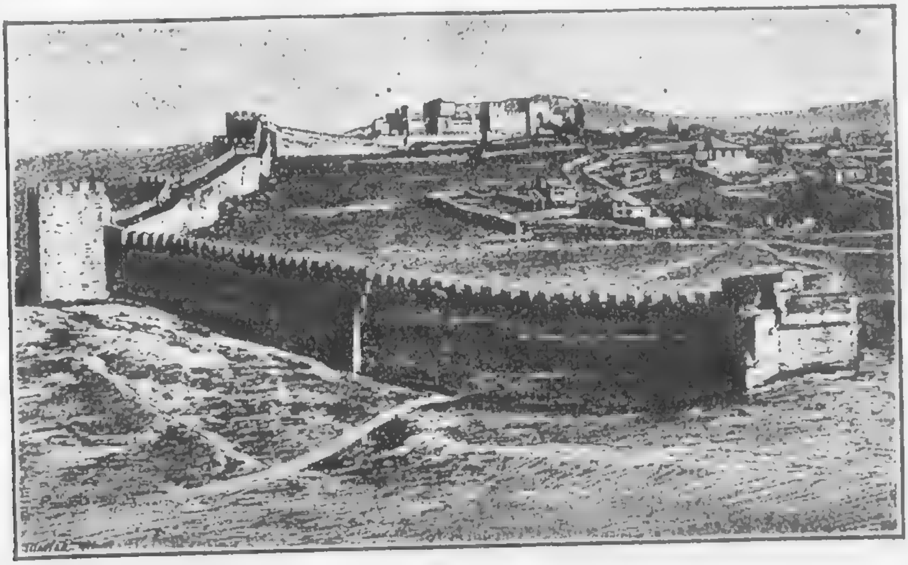
Τοιούτου λοιπὸν ὄντος τοῦ στρατηγοῦ εὐκόλως θέλομεν ἐννοήσει πῶς ἡ πόλις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ πλειότερον τῶν ἐννέα ἡμερῶν. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν κατοίκων ἔπραξαν ἔργα γενναῖα, μάλιστα δὲ ὁ Λέων Κουταλᾶς, ὁ Ἀβούδιμος Μανουήλ, ὁ Λέων Ἁγιοευφημίτης, ὁ Βασίλειος Τζύσκος καὶ ἄλλοι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν ἀναφέρονται. Ἀλλὰ πολλοὶ ὑπῆρχον ἔν τε τῇ πόλει καὶ περὶ αὐτὴν οἱ εἰς προδοσίαν ῥέποντες εἴτε ἀλλόφυλοι, εἴτε ἀπελπισθέντες ἐκ τῆς ἀγρίας κυβερνήσεως τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τῆς ἀθλίας πολιτείας τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Δαυίδ· οἷοι οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι τῆς παρακειμένης Κρανίας καὶ τοῦ Ζεμενίκου, ὁ Θεοφάνης Προβατᾶς, ὅστις ἐκ Δυρραχίου ἔτι μετὰ τῶν Λατίνων φιλίως συνέπραττε καὶ ἐντὸς αὐτῆς τῆς Θεσσαλονίκης οἱ ἀδελφοὶ Χονναβῖται, ὥστε μάταιοι ἀπέβησαν οἱ τῶν χρηστῶν πολιτῶν καὶ στρατιωτῶν ἀγῶνες· τῇ δὲ 25 Αὐγούστου οἱ πολέμιοι ῥήξαντες τελευταῖον τὸ πρὸς τὸν λιμένα τεῖχος εἰσώρμησαν ἁπανταχόθεν

ἐντὸς τῆς πόλεως. Τὰ συμβάντα κατὰ τὴν φοβερὰν ταύτην στιγμὴν περιγράφει λαμπρῶς ὁ Εὐστάθιος, πικρῶς πάλιν εἰρωνευόμενος τὸν στρατηγὸν Δαυίδ.

«Τοῦ τοίνυν τείχους ἐκείνου παθόντος ὡς ἔπαθεν, ἐπείπερ ἡμέρα διέφαυσε, καὶ εἶδον τὸ ἐκεῖσε Χαρώνειον χάσμα οἵ τε ἐχθροὶ οἵ τε ἡμεδαποί, ἐκεῖνοι μὲν συνέχασκον θηριωδῶς τοῦ λοιποῦ καθ' ἡμῶν, ἡμῖν δὲ συμμύσασι ξύμπασα ἐκλείσθη ἐλπίς. Καὶ ἦν μὲν τὰ πρὸ τούτου θρασὺς ὁ στρατηγός, κομπάζων πρὸς τοὺς εὖ εἰδότας τὸ τεῖχος, οὐκ εὖ πείσεσθαι, ὡς εἰ καὶ καταπεσεῖται, ὅμως αὐτὸς ἐπιλέγδην κρίνας τοὺς ἀρίστους τῆς στρατιᾶς τεῖχος σιδήρεον ἀντιστήσει, τὸ ἐκ τῶν ὅπλων, καὶ ἕως καὶ εἰς τεσσαράκοντα ἡμέρας φύλαξ ἔσται τῆς πόλεως. Τότε δὲ ὁ μέχρι λόγου θρασὺς ρηξήνωρ, τῇ τοῦ τείρήξει διεκόπη τῶν αὐχημάτων καὶ μὴ μένων ὁ αὐτὸς ἔμπαλιν ἐξένευσεν. Ἅμα γὰρ δόρυ ἐσκέψατο πολεμικὸν ἐπὶ τοῦ ῥήγματος ἀναρριχησαμένου τῶν τινὸς πλωίμων, οὓς ἀνδρικοὺς τὰ τοιαῦτα καὶ δεξιοὺς ἡ τοῦ Σιφάντου ναῦς ἐπλώιζε (πειρατὴς δὲ ὁ Σιφάντος, ἑκὼν προσχωρήσας τοῖς Σικελοῖς κατά τινα ῥήτρην τὴν συνδόξασαν· ὃς καὶ ἡμᾶς ἑλὼν ἐξένισε—ῥητέον γὰρ οὕτως—ἐπὶ νεὼς τῆς κατ' αὐτόν, ὡς καὶ ὑποκαταβάντες λόγῳ βραχὺ παραστησόμεθα)· ἅμα γοῦν οὕτως εἶδεν ὁ τρέσας Δαυίδ, καὶ ἅμα κατόπιν βαλὼν τὰς ἀνδρικὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας εἰς οὐδὲ λεπτὸν συστείλας ὥρας ἔδειξε μετάφρενα τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τῶν στρατιωτικῶν φωνούντων λεωφορουμένῃ βοῇ τὸ «Κομνηνέ, στάμα καὶ πέξευμα», ὁ δ' ἐπιτελεύτιον οἷον ἀντιμύξας τὸ «καβαλλίκευμα» καὶ τὸ «καθά με βλέπετε», ἐπόθει μὲν ἴσως παρατυχεῖν που τὸ τηνικαῦτα Πήγασόν τινα, δι' οὗ πτερύξεται εἰς ὄρος εἴθε ἢ εἰς κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης, ἠρκέσθη δὲ ὅμως τῇ φίλῃ ἡμιόνῳ, ἣ καὶ τότε φέρειν αὐτὸν ἔλαχε. Καὶ παραδειγματικῶς προφεύγων, τρυφερὸς ἰδεῖν εὔυφος τὴν ἀναβολήν, ἄτριπτος ὅπλοις τὰς χεῖρας, γυμνασίῳ πρέπων, ἀμίαντος αἵματι εἶχεν ὡσεὶ καὶ κτίλος ἐφεπομένους τοὺς ἅπαντας παρά τι ὀλίγον· ἦσαν γὰρ ἐν τοσούτῳ πλήθει καὶ μεγάθυμοι ἄνδρες, οἳ καὶ ἀντισταθέντες ἐν τῷ τὸν στρατηγὸν ἄνετα διώκειν ἑαυτὸν εἰς φυγήν, οἱ μὲν ἔπεσον μακαρίως καὶ εὐγενῶς, οἱ δὲ γενναῖα δράσαντες ἐνδεδώκασιν, ὅπου γε καὶ τὸ πολεμικὸν ἐκεῖνο δόρυ, καὶ οἱ συναναβάντες τὴν ἀρχὴν βάρβαροι κατεσείσθησαν ὑπό τινων ἡμετέρων πολιτῶν, οὔκουν γε στρατιωτῶν. Οἱ δὴ πολῖται καὶ κατὰ κράτος ἀντέσχον, ἕως κυκλωθέντες εἶδον κίνδυνον, οὐ πτυρέντες δείγματι πανικῷ τῷ τοῦ Δαυίδ, ἀλλὰ μεμνημένοι βλάπτειν ἔσω μάλιστα πόλεως σῦς καὶ ἐκτὸς ὥρμαινον σύνεσθαι, εἴπερ ἀφίεντο. Ὃ δὲ ἐτροχαλώθησαν οὗτοι κύκλωμα, οὐκ ἐκ τῶν ἄνωθεν ἦν ἀλλὰ τῶν εἰσδραμόντων βαρβάρων ἐκ τῶν ἑῴων πυλῶν, ἃς ὁ στρατηγὸς ἀνεῳγμένας ἕωθεν τοῖς ἐχθροῖς ἐχαρίσατο εἰς παρείσδυσιν ἄπονον, ἐπειδὰν ἐγχειρήσας φυγεῖν ἐπέτρεψε τῷ κατεπανανεύοντι συναναφεύγειν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἐάσαντα τὰς πύλας, αὐτὸν δὴ τὸν ἐκείνου φάναι λόγον, πυρέσσειν, ὡς οἱ ἀκηκοότες διδάσκουσιν». Οὕτω δὲ γενόμενοι κύριοι τῆς πόλεως οἱ πολέμιοι ἤρχισαν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν δεινοτάτην, μὴ φεισθέντες μήτε γυναικῶν, μήτε παίδων, μήτε ἐμβρύων, μήτε ἱερῶν ἀνδρῶν καὶ τόπον καὶ πᾶσαν ἐπινοήσαντες μηχανὴν πρὸς ἀνεύρεσιν παντὸς ὅ,τι τίμιον ἠδύνατο νὰ κρυβῇ. Ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν οὕτω πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως πεσόντων ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου εἰς χιλιάδας ἑπτὰ καὶ ἐπέκεινα, περιλαμβανομένων καὶ τῶν στρατιωτῶν· οἱ δὲ νικηταὶ ἠξίωσαν ὅτι μόνον πεντακισχίλιοι συνεποσώθησαν οἱ νεκροί, ἀλλὰ τοῦτο διότι δὲν ἠρίθμησαν εἰμὴ τὰ εὑρεθέντα ἀμέσως πτώματα, ἐνῷ πολλοὶ συγκατεκάησαν μετὰ τῶν οἰκιῶν ὅσαι ἐπυρπολήθησαν καὶ ἄλλοι ἄλλως ἀφανῶς ἐθανατώθησαν, μέχρις οὗ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἀρχηγῶν τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν πολεμίων στρατοῦ κατέπαυσε τοῦτο τοὐλάχιστον τὸ μέγα δεινόν.

Ἐν μέσῳ τῆς οἰκτρᾶς ταύτης τραγῳδίας προκύπτει παρήγορος ἡ εἰκὼν τοῦ σοφοῦ

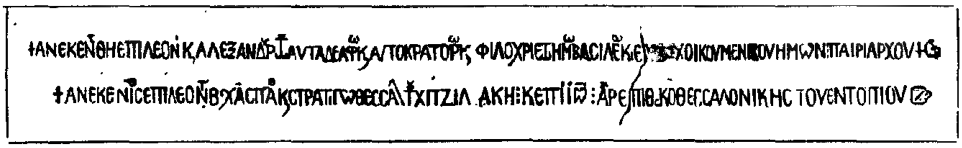
καὶ ἱεροῦ ἀνδρός, ὅστις προΐστατο τότε τοῦ τῆς Θεσσαλονίκης θρόνου. Ὁ Εὐστάθιος ὁμολογεῖ ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς πολιορκίας ἠθέλησε καὶ αὐτὸς νὰ φύγη, ἀλλ' ἀπετράπη τῆς προαιρέσεως ταύτης, τὸ μὲν διότι ὅλος ὁ λαὸς εἶπεν ὅτι, ἂν ἐκεῖνος ἀναχωρήση, οὐδὲ αὐτοὶ θέλουσι μείνει, τὸ δὲ διότι ἐφοβήθη τὸν κοινὸν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου φόβον, μήπως δηλαδὴ ἐμπέση εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀνδρονίκου. Ὅθεν, ἀφοῦ ἐξαπέστειλεν ἐγκαίρως εἰς Κωνσταντινούπολιν πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν ὅσοι κατήγοντο ἐκ τῆς βασιλευούσης, ἀφοῦ καὶ ἄλλους τινὰς τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ μηδὲν δυναμένους νὰ χρησιμεύσωσιν ἐν τῇ κινδυνευούσῃ πόλει, ἀλλὰ μόνον νὰ αὐξήσωσι τὸ ἐπικρατοῦν δέος, προέτρεψε νὰ σωθῶσιν, αὐτὸς ἀπεφάσισε νὰ παραμείνῃ, εὔελπις ὅτι ἴσως ἀποβῇ ἀγαθοῦ τινος πρόξενος. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δὲν ἐψεύσθη ἡ ἐλπὶς αὐτη. Δι' ὅλης τῆς πολιορκίας δὲν ἔπαυσεν ἐλέγχων καὶ ἐξονειδίζων τὸν ἄθλιον στρατηγὸν καὶ καταγγέλων τὰ ἑκάστοτε γενόμενα σφάλματα, καὶ ἀπαιτῶν εἰ

Τὰ τείχη τῆς Θεσσαλονίκης.

καὶ ἐπὶ ματαίῳ τὴν διόρθωσιν αὐτῶν. Ὅτε δὲ εἰσώρμησαν οἱ πολέμιοι, πολλοὺς ὑπέστη κινδύνους καὶ πολλὰς ἔπαθε συμφοράς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατώρθωσε νὰ ἐξευμενίσῃ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν καὶ μάλιστα τὸν κόμητα Ἀλδουῖνον, διὰ τῆς προστασίας τοῦ ὁποίου περιεποίησε παραμυθίας τινὰς εἰς τοὺς περισωθέντας συμπολίτας. Τὴν ἡμέραν τῆς ἁλώσεως ὁ Εὐστάθιος ἔμενεν ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ ἀπεκδεχόμενος τὸ πεπρωμένον τέλος· ἐκεῖ εἶδεν ἐπί τινας ὥρας καὶ ἔπαθε μυρία κακὰ μέχρις οὗ ἐνέβαλε καὶ εἰς τὸν ἱερὸν οἶκον σπεῖρα ἀγρίων κατακτητῶν, οἵτινες κρατοῦντες ἀνατεταμένα τὰ ξίφη ἥρπασαν ἀπὸ τοῦ πώγωνος τὸν πρεσβύτην καὶ ἀπήγαγον ὠθοῦντες, ὑβρίζοντες, κονδυλίζοντες καὶ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀπειλοῦντες ὅτι θέλουσι βάψει τὰ ξίφη των εἰς τὰ σπλάγχνα του. Οὕτω δορυφορούμενος ἔφθασε μέχρι τοῦ πολιτικοῦ ἱπποδρόμου. Ἐκεῖ εὗρον οἱ δήμιοι αὐτοῦ ἕνα τῶν πειρατῶν, οἵτινες μετέσχον τῆς ναυτικῆς τῶν πολεμίων στρατιᾶς, τὸν προμνημονευθέντα Σιφάντον, ὅστις ἔφιππος ἱστάμενος παρεμόνευεν ἀξίαν λόγου τινὰ λείαν. Καὶ ἅμα ἰδὼν τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἀπαγόμενον ἔβαλε χεῖρα ἐπ' αὐτοῦ, λόγῳ μὲν ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον κοπιάζῃ ὁ ἱερὸς ἀνήρ, ἀληθῶς δὲ ἵνα πάθῃ ἕτερα χείρονα κακά. Τῷ ὄντι, ἀφοῦ ἐπὶ μικρὸν

ἀφέθη νὰ καθίσῃ ἔν τινι μικροκαλύβῃ καὶ ἔφαγεν ἄρτον ξηρὸν καὶ ἔπιεν ὀλίγον ὕδωρ, οὗ πλείστην εἶχε χρείαν ἡ ζέουσα αὐτοῦ καρδία, προσεκλήθη νὰ ἐπιβῇ εἰς ἱππαρίδιον, καὶ ἀπήχθη εἰς τὸν ναύσταθμον διὰ μέσου σωρείας νεκρῶν ἀτμιζόντων αἵμασιν, ὧν ἡ θέα ἐκίνησε τὰ δάκρυα αὐτοῦ. Ἐπιβιβασθεὶς δὲ εἰς τὴν ναῦν τοῦ Σιφάντου, ἥτις ὡς καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἔγεμεν αἰχμαλώτων, ἐζητήθη λύτρα τέσσαρες χιλιάδες χρυσῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἀπεκρίθη ὅτι μηδὲ ἄμμου ἢ χώματος δράκα ἔχει, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τοσοῦτο χρημάτων πλῆθος, τὸν ἐβεβαίωσαν ὅτι ὀλίγα μάλιστα εἶναι τὰ ἀπαιτούμενα παρ' ἀνθρώπου, ὅστις προΐστατο ἀρχιεπισκοπῆς δωροφορούσης αὐτῷ κατ' ἔτος κεντηνάρια ἑκατόν, ἤτοι ἑπτακοσίας εἴκοσι χιλιάδας χρυσῶν, ὅπερ ἴσως ἦτο ἀληθὲς ὡς πρὸς ἅρπαγάς τινας καὶ καταχραστὰς προκατόχους καὶ διαδόχους τοῦ Εὐσταθίου, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν καλὸν κἀγαθὸν τοῦτον ἄνδρα ἦτο καθαρὸς μῦθος· διότι μετ' ὀλίγον ἐνόμισεν ἑαυτὸν εὐτυχῆ λαβὼν παρά τινος ὀλίγα χαλκᾶ νομίσματα καὶ ἀφοῦ δὲ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν μόλις ἠδυνήθη νὰ πορισθῇ 50 χρυσᾶ. Ἐν τῇ νηὶ λοιπὸν τοῦ Σιφάντου διέτριψε καθ' ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπὶ τῇ καραδοκίᾳ, ὡς λέγει, τῶν χιλιάδων ἃς ἐπέγραψαν αὐτῷ οἱ μεγαλοπρεπεῖς πειραταί. Τῇ δὲ ἐπαύριον, εἴτε διότι ὁ Σιφάντος ἀπηλπίσθη τοῦ νὰ λάβῃ ὀβολὸν παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος, εἴτε διότι ἄλλοι ἰσχυρότεροι αὐτοῦ πολέμιοι ἀπήτησαν τὸν ἄνδρα, ἀπήχθη οὗτος μετὰ τῆς αὐτῆς τιμῆς πρὸς τὸν Κομνηνὸν Ἀλέξιον, ἐκεῖνον ὅστις ἐγένετο πρωτουργὸς τῆς ἐπιστρατείας ταύτης. Παρ' αὐτῷ εὗρεν ἄγριόν τινα Γουλιέλμον, ὅστις πλησιάσας πρὸς αὐτὸν κατακείμενον, ὡς οἷά τις ἐρινὺς τραγῳδικὴ

Ἐπιγραφὴ τῶν παραθαλασσίων τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης

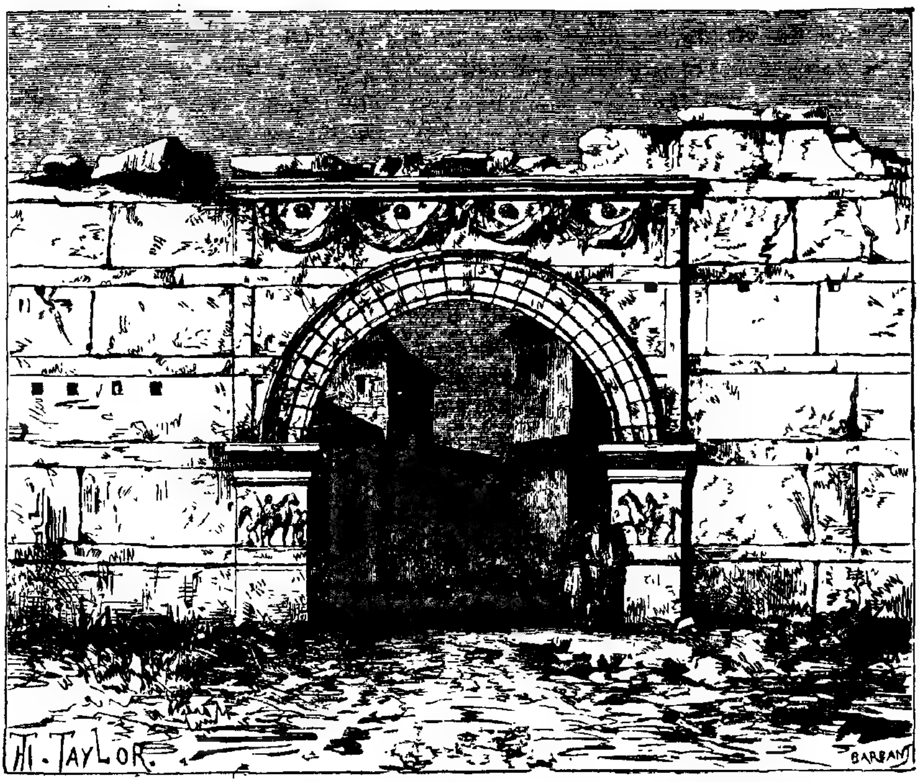
ἔχων ὡς ἐκείνη καὶ δᾷδας, διότι ἦτο ἤδη νύξ, ἤρχισε ν' ἀναθεματίζῃ ἐπανειλημμένως τὸν μὴ φονεύσαντα αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἠρώτησεν ὁ Εὐστάθιος τί τὸ αἴτιον τοῦ φονευτέον αὐτὸν εἶναι, κατ' ἀρχὰς ἐπέμενεν ἐκεῖνος βεβαιῶν ὅτι, ἂν πρῶτος συνελάμβανεν αὐτόν, δὲν ἤθελεν ἔχει πλέον κεφαλήν, διὰ τὸν λόγον δῆθεν ὅτι πιστὸς ὢν τῷ Ἀνδρονίκῳ ἦτο ἄπιστος τῷ Θεῷ· «πρὸς ἅπερ ἡμεῖς, ἐπιφέρει εἰλικρινέστατα ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ὑπουλευσάμενοι, ποικίλα λαλήσαντες ἢ λαλαγήσαντες πρὸς ἄνδρα μαινόμενον (ἠγαπῶμεν γὰρ ἔχειν κεφαλήν) μόλις ἐξημερώσαμεν τὸν ἀτίθασον, ὡς καὶ ἀσπάσασθαι ἡμᾶς καὶ εἰς χεῖρα φιλήσαντα οἴχεσθαι». Διατρίψας δὲ ἡμέρας τινὰς παρὰ τῷ Κομνηνῷ μετὰ πολλῶν ἄλλων συναιχμαλώτων ἐκομίσθη ἔπειτα καὶ εἰς τοὺς κόντους, ἢ μᾶλλον, λέγει, τοὺς κόμητας «μισῶ γὰρ τὸ ἀκράτως βάρβαρον». Ἐκεῖ παρέμεινεν ὡσαύτως ἡμέρας τινάς, μέχρις οὗ ἀποκατέστη τελευταῖον εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν αὐτοῦ. Εὗρε δὲ τὸν ἱερὸν οἶκον εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν καὶ ἄνω κάτω γενόμενον ὑπὸ τῶν κατασχόντων αὐτὸν πολεμίων, οἵτινες ἐξηκολούθησαν ἐν αὐτῷ διατρίβοντες μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀρχιερέως καὶ καταστρέφοντες τὰ πάντα, τὸ δὲ χείριστον, ἀσχημονοῦντες. Διότι καταφυγόντος τοῦ Εὐσταθίου εἰς τὸ κατὰ τὸν οἶκον κηπίδιον καὶ τὸ ἐν αὐτῷ μικρότατον λουτρόν, ὡς εἰς ἄσυλόν τι, οὐδ' ἐκεῖ δὲν ἄφηνον αὐτὸν ἥσυχον οἱ ἀλιτήριοι. Ἐνῷ παρεκάθητο μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἰς τὴν πτωχικὴν αὑτοῦ τράπεζαν, ἐκεῖνοι, «ἐγγίσαντες, εἶτα στραφέντες καὶ τὰ περὶ τὴν ἕδραν γυμνώσαντες καὶ εἰς ἔκκρισιν ὑφιζήσαντες, κατεστοχάζοντο ἐξ ἐναντίας ἡμῶν ἀποκοντοῦν τὰ περιττὰ τῆς γα-

στρός, ρυϊσκόμενα καθ' ὕδωρ διὰ τὰς ὀχετηγοὺς σταφυλάς (διότι, φθινοπώρου ὄντος, εἶχον τραπῇ εἰς πολλὴν σταφυλοφαγίαν). Καὶ ἐποίουν οὕτω».

Ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ μεγάλη καὶ πλουσία τῆς Θεσσαλονίκης πόλις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τρεῖς περίπου ἑβδομάδας πάσχουσα τὰ πάνδεινα. Οἱ μὲν πολλοὶ φόνοι καὶ αἱ σφοδραὶ ἁρπαγαὶ καὶ τὰ χείριστα κακὰ ἐκόπασαν μέχρι τινὸς μετὰ μεσημβρίαν τῆς 24 Αὐγούστου, καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ἅλωσις ἐξ ἐπιτάγματος τῶν κομήτων. Πᾶσαι ὅμως σχεδὸν αἱ οἰκίαι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν κατακτητῶν καὶ πᾶσαι αἱ τροφαὶ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ἀνηλίσκοντο, οἱ δὲ πολῖται περιεφέροντο ἄστεγοι, πεινῶντες, διψῶντες, ριγοῦντες, διότι ἐστερήθησαν καὶ αὐτῶν τῶν ἁπλουστέρων ἱματίων καὶ κατήντησαν γυμνοί. Καὶ ἐνταῦθα περιελθὼν τοῦ λόγου ὁ Εὐστάθιος περιγράφει τὰ ποικίλα μηχανήματα, ἅπερ ἐσοφίζοντο οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι ἵνα καλύψωσι τὴν γύμνωσιν, εἰς τρόπον καταδεικνύοντα ὁπόσον ἡ ποικίλη αὐτη φύσις ἤξευρε νὰ συγκιρνᾷ πάντοτε τὸ ἀστεῖον μετὰ τοῦ τραγικοῦ. Ἀφοῦ εἶπεν ὅτι πλεῖστοι τῶν πολιτῶν κατήντησαν γυμνοί, ἐπιφέρει· «Καὶ εἴθε μὲν γυμνοί, ὡς ἄν που ἐλεοῖντο ἐκ τῶν γυμνωσάντων· νῦν δὲ σοφιζόμενοι τὴν ἔνδυσιν διὰ τὸ ἄλλως κατ' ὄψιν αἰσχρόν, οὐκ εἶχον ἔλεον, οἷς τῆς ἀνάγκης ἑκάστῳ, εἰ καὶ ἄναλλον, ἀλλ' οὖν τινα στολὴν ἀφοσιούσης, ὁποίαν ἰδὼν ὁ μὲν ἔξω πένθους γελάσοι ἂν διὰ τὸ σκηνικώτερον, ὁ δὲ συγγεγευμένος τοῦ πάθους οὐκ ἂν ὀκνήσοι μὴ ἐκθανεῖν λυπούμενος. Ἐτρύπησέ τις ψίαθον καὶ περιβαλόμενος ἔκρυπτε μόλις τὴν προσθίαν αἰσχύνην, καὶ ἠγάπα οὕτω καλυψάμενος, εὐδαίμων αὐτὸς τῇ πρὸς ἑτέρους παραβολῇ, ὅσοι τὸ κατὰ χεῖρα θέναρ καὶ τὰ δάκτυλα καθά τι παραπέτασμα προθέμενοι καὶ κρύπτοντες ἅπερ ἐχρῆν, ἠρκοῦντο μὴ ἔχοντες ὅ,τι πλέον δράσουσι. Καὶ ἦν μὲν καὶ αὐτὸ οὐ θέας ἄξιον· εἰ δὲ καὶ γυναῖκες τοῦ πάθους ἐκοινώνουν τοῦδε, τί δὴ ἔλαμπεν ἥλιος ὡς καὶ τοιαῦτα καθορᾶν ;» .... «Αἱ δὲ κεφαλαὶ τοῖς μὲν πλείοσιν ἦσαν ἀκατακάλυπτοι τῶν Λατίνων οὕτω σκευωρησάντων, ὡς ἂν ἔχοιμεν τὸ ὁμόστολον. Καὶ τοῦτο μὲν οἱ δυνάμενοι ἔπασχον· ὅσοι δὲ τὰ τῆς κεφαλῆς οὐκ εἶχεν ἀπαθῶς, ἀλλ' ἔδει κατακεκαλύφθαι αὐτὰς διὰ τὸ ἄρρωστον, ἀλλ' αὐτοὺς βλέπων τις παντοῖος ἂν τὴν λύπην γένοιτο, τῇ ποικιλίᾳ τῶν βλεπομένων συμπεριαγόμενος. Πῖλον μὲν γὰρ ἀσκητὸν περιτεθεῖσθαι οἱ εὐτυχέστατοι κατεπλούτουν· τῶν δ' ἄλλων οἱ πλείους ψιάθων πλέγματα ἢ σχοινίων ἢ καλάμης ἐσχεδίαζον εἰς τοιαύτην σκέπην, τὰ πολλὰ καὶ διατετρημένα τὴν κορυφὴν κατὰ καπνοδόχην, τὰ μὲν εὐρῶτος καταβοσκησαμένου, τὰ δὲ καὶ κατὰ βαρβαρικὸν ἄθυρμα, οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ πρὸς τέχνην, ἵνα διὰ τοῦ τρήματος ὁ πῖλος, οἷα καί τις χώνη τοῖς διψῶσιν, ἐνερεύγηται συμβολήν. Καὶ ἦσαν οἱ πάντες ἐκ τῶν τοιούτων στολισμάτων, ὧν πολλοῖς ἐνέλαμπον, ὡς οἷά τινες πορφύρεοι λίθοι, πληγαὶ πορφύρουσαι τῷ ἐξ αἵματος λύθρῳ, θέαμα καὶ δυσπρόσοπτον καὶ δυσείκαστον, τὸ μὲν οἷς ἐκ νερτέρων ἥκειν ἐδόκουν, σκιαί τινες ἀίσσουσαι, τὸ δ' ὅτι τοὺς κατὰ φύσιν χαρακτῆρας οὐκ ἔτ' εἶχον διὰ τὸ ἔνδον που ἀναχωρῆσαι ἢ καὶ τέλειον ἐκλιπεῖν τὸν φίλιον χυμόν, δι' οὗπερ ἐξανθεῖ τὸ ἐρύθημα. Ἦν οὖν ἔργον γνωρίσαι καὶ τὸν πάνυ ἐν τούτοις φίλτατον· καὶ ἕκαστος ἀνηρώτα ἕκαστον, ὅστις ποτ' ἂν καὶ εἴη διὰ τὸ κατὰ χρόαν πάντων ὁμοειδὲς καὶ διάφορον κατ' οὐδέν».

Ἀλλὰ τὰ παθήματα ταῦτα δὲν ἦσαν τὰ μόνα ὅσα ὑφίσταντο οἱ κάτοικοι. Ὁσάκις συνήντων αὐτοὺς οἱ κατακτηταὶ κατέπτυον, ὤθουν, ἐσκέλιζον, κατέβρεχον ὕβρεις καὶ ἐμυκτήριζον αὐτούς. Καὶ ἐπειδὴ πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχεν ἐκστρατεύσει ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς Ἰωάννης, οἱ δὲ ταλαίπωροι τῆς Θεσσαλονίκης κάτοικοι πολλάκις ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἔλεγον ὅτι θέλει ἐπέλθει ὁ καλὸς Ἰωάννης ἢ ὁ Καλοϊωάννης, ἵνα σώσῃ αὐτούς, ἐνῷ ἐκεῖνος διέτριβε περὶ κυνηγέσια ἐν Φιλιππουπόλει, ἤδη οἱ νικηταὶ ἐπεσφράγιζον πάντοτε τοὺς ποικίλους αὐτῶν κατὰ τῶν νικηθέντων μυκτηρισμοὺς καὶ κολαφισμούς, λέγοντες ἐν εἴδει

ἐπῳδῆς· «ἐλθὲ Καλοϊωάννη· ἐλθὲ Καλοϊωάννη». Καὶ οὐδὲ νὰ λυπηθῶσιν οὐδὲ νὰ μειδιάσωσιν ἐπέτρεπον αὐτοῖς ἀτιμωρητί· ἀλλ' εἰ μὲν συνήντων τινὰ σκυθρωπάζοντα, «διάβολε, τί στενάζεις; τῷ ἔλεγον, ὡς ἂν ἀπαιτοῦντες νὰ χαίρωσιν ἐφ' οἷς κακῶς ἔπασχον· ἐὰν δὲ πάλιν συνέπιπτε νὰ μειδιάσῃ τις, «τί γελᾷς, ὦ διάβολε;» ἐκραύγαζον σχηματίζοντες τὴν χεῖρα εἰς γρόνθον κατὰ τοῦ θύματος αὐτῶν, διότι ἐνόμιζον ἢ ὅτι καταγελᾷ τῶν λατινικῶν πράξεων ἢ ὅτι ἀγαθόν τι προσδοκᾷ. Καὶ ἄν τινες τῶν οἰκοδεσποτῶν τῇδε κἀκεῖσε φερόμενοι ἀνεπόλουν τὴν οἰκίαν εἰς τὸν νοῦν, καὶ ἐπλησίαζον εἰς αὐτήν, καὶ ἐπεχείρουν νὰ εἰσέλθωσι, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδεξιοῦντο φιλικῶς καὶ ἐκαλοῦντο νὰ φάγωσι καὶ νὰ πίωσι. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἡ σκηνὴ μετέβαλλεν ὄψιν καὶ διὰ ποικίλων βασάνων

Ἡ πύλη τοῦ Ἀξιοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ.

κατηναγκάζοντο νὰ ὁμολογήσωσι ποῦ ἔχουσι κεκρυμμένα τὰ πολύτιμα πράγματα. Ἦσαν δὲ αἱ βάσανοι· «κρεμάθραι καὶ αἰκισμοὶ καὶ ἐξ ἀχύρων καπνοὶ καὶ ἕτερα καινότροπα κακὰ ἐπὶ χρημάτων ἐκφάνσει καὶ δόσει· ὧν διδομένων πάλιν κύκλος ἐν τοῖς αὐτοῖς. Ἀναρτήσεις γὰρ τοῦ ἀθλίου καὶ καταφοραὶ βαρεῖαι πληγῶν, ἕως ἂν ἢ ἐμπλησθῶσι τῶν ποθουμένων οἱ δήμιοι ἢ ἐλεήσωσι». Τινὲς δὲ καὶ ἐθανατώθησαν ἐν ταῖς τοιαύταις περιπετείαις, ὅπως συνέβη εἰς τὸν ἀγαθὸν καὶ πλούσιον ἄνδρα Κωνσταντῖνον Κεκαλεσμένον, ὅστις εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν του, ἀφοῦ, ἐπανειλημμένως βασανισθείς, πολλὰ μετὰ ἑκάστην βάσανον ἔδωκε χρήματα, ἔπειτα ταραχθεὶς τὴν κεφαλὴν ἠπείλησεν ὅτι θέλει καταμηνύσει τὰ γινόμενα εἰς τοὺς κόμητας· τότε ὅμως «οὐκ ἔσχεν ἔτι κεφαλήν, ἀλλ' αὐτὴ μὲν κατεχώσθη που ἐκκοπεῖσα, ὁ δὲ λοιπὸς Κωνσταντῖνος ἐξερίφθη νεκρὸς ἀβοήθητος». Καὶ οὐδὲ τοὺς ἱεροὺς ναοὺς ἐσεβάσθησαν οἱ πολέμιοι συλήσαντες αὐτοὺς ἀνη-

λεώς, εἰσερχόμενοι ξιφήρεις, ἐνῷ ἐτελοῦντο αἱ ἱεροτελεστίαι καὶ ἀπειλοῦντες καὶ ἐμπαίζοντες καὶ ἄλλως ἀσχημονοῦντες.

Τί παράδοξον μεθ' ὅλα ταῦτα ἂν τὰ μεταξὺ τῶν δύο φύλων καὶ ἐκκλησιῶν μίση ἐκορυφώθησαν; Ὁ ἀγαθὸς Εὐστάθιος ἐπεχείρησε πολλάκις νὰ ἐπιβάλῃ χαλινὸν εἰς τὴν ὀργὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῖς πραττομένοις καὶ νὰ ἀποδώσῃ δικαιοσύνην εἴς τινα δείγματα μετριοπαθείας τῶν νικητῶν, τὰ ὁποῖα ἐνίοτε ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ σφόδρα ἀμφίβολα. «Ἔχω καλόν τι ἐνταῦθα τῶν βαρβάρων εἰπεῖν, λέγει που λ. χ., ὅτι φονεύειν τοὺς ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐπιβαλλόμενοί τινες ἀπέσυρον αὐτοὺς ἔξω γοῦν, καὶ οὕτω καθήρουν». Ὁμολογεῖ ὅτι ὅσα ἔπαθον ἤδη οἱ Θεσσαλονικεῖς ἦσαν δικαία ἀνταπόδοσις τῶν πρὸ τριετίας γενομένων ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγῶν. Ἀποδίδει καὶ χάριτάς τινας εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας, τὸν κόμητα Ἀλδουῖνον. «Τοῦ δὲ κόμητος τούτου ἐκεῖνο μάλιστα τὸ καλόν, εἰ καὶ ἄλλως εἶχέ τι καὶ κακὸν συμμιγές, παρὰ καὶ καλῷ κακὸν θεμένης τῆς φύσεως, κρατῆρος τοιοῦτον κερασαμένης αὐτῷ. Εἶχε μὲν γὰρ τὸ λατινικὸν ὑπούλως περὶ τοὺς καθ' ἡμᾶς, καὶ συχνὸν αὐτοῖς ὑπ' ὀδόντας ὡς ἀνάθεμα τοῖς μὴ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἁλώσεως ἅπαν τὸ πολιτικὸν κατασφάξασι, καὶ τό· διὰ τί κεφαλαὶ ἐπικάθηνται τοιούτοις σώμασι; καὶ ὅτι τὸ τούτων αἷμα οὐ ποιεῖ σύγκρασιν πρὸς τὸ ἡμέτερον, καὶ ὅτι παρακλητεύσομεν τὸν ῥῆγα (τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας δηλαδή) καὶ πεσοῦνται μὲν πάντες οὗτοι, ἀντεισοικισθήσονται δὲ κατὰ μόνας Λατῖνοι, καὶ οὕτως ἅπαντα καλὰ ἔσονται. Οὐκοῦν ἀκόλουθοι τούτοις ἀπειλαὶ καθ' ἡμῶν, καὶ ῥίπισμα ὅσαι ὧραι τοῦ κατὰ τὸν κόμητα θυμοῦ ἐκ διαβολῶν, καὶ ἀναφώνησις τῶν ἐνδιαβαλλόντων τὸ αὔριον, αὔριον καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ λαὸς ἅπας εὐθὺς περὶ ἡμᾶς. Καὶ ἦν ἀνάγκη κοπιᾶν καὶ λαλεῖν καὶ ἐποιοῦμεν οὕτω συχνά, πολυτρόπως πονούμενοι. Καὶ Θεοῦ χαριτοῦντος ἐπείθομεν καὶ τοῦτο πλειστάκις, διὰ τὸ τὸν ἄρχοντα ῥέπειν ἐκεῖσε· καὶ οὐ πρῴην ἀνήκαμεν, ἕως τὸ τελευταῖον παντοῖοι (οὐ λέγω τὰ εἰς ὁμιλίαν ἀλλὰ δημηγορίαν) γενόμενοι καὶ δικαιολογησάμενοι καὶ οὐδὲ κολακείας ἀπεσχημένοι καὶ χαριεντισάμενοι καὶ ἐμβριθῶς δέ τι λαλήσαντες καὶ μεμψάμενοι μὲν τὴν τῶν συγκλύδων Λατίνων δεινότητα, ἔπαινον δὲ τῶν Θεσσαλονικέων προενεγκόντες καίριον καὶ ὅλους τοὺς λόγους πολυειδῶς ἁρμοσάμενοι, καὶ οἰκονομήσαντες πρὸς ἀνθρώπους ἀγρίους κατά τι ἀμυδρὸν ἀπήχημα γραφικῆς ἐλέγξεως καὶ ἐπιτιμήσεως καὶ παρακλήσεως, οἳ καὶ κατὰ καιρὸν εἰρήνης ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἄτολμοι ὄντες ποιεῖν τὰ εὐαγγελικὰ εἰς ἄκρατον, ἵνα μὴ πάσχοιμεν ἀβούλητα, ἐβεβαιώσαμεν τὸν ἄνδρα καὶ εἰς ἔμπεδον καταστήσαντες περιηγάγομεν διομόσασθαι ἦ μὴν μηκέτι φόβον ἐπαρτηθήσεσθαι φόνου ἤ τινος ἑτέρου κακοῦ τοῖς ἑαλωκόσι. Καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἀνεπαυόμεθα, εἰς ὅσον ἦν ἐγχωροῦν. Ἐνεχώρει δὲ μὴ εἰς τὸ πᾶν παρά γε τοῖς οὕτω μισορωμαίοις Λατίνοις».

Ἀλλ' ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιείκεια τῆς κρίσεως τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ ποιμενάρχου τῆς Θεσσαλονίκης αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας ἔπασχον οἱ ὁμογενεῖς αὐτοῦ καὶ ὁμόδοξοι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ κινήσωσι τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπεκράτει τῆς μετριοπαθείας. Ὅθεν ὀνομάζει τοὺς κατακτητὰς *ἀγριολατίνους*. Ὀνομάζει αὐτοὺς *Ὀζόλας*. (Καὶ δὲν εἶχε δίκαιον μετὰ τὰς ἐν τῷ κηπιδίῳ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς σκηνάς;). Ὁμιλῶν δὲ περὶ τῶν καταπιέσεων ἃς ἔπασχον οἱ κάτοικοι καὶ ἀπὸ ἄλλων πολεμίων βεβαιοῖ ὅτι «*λατινικῶς καὶ αὐτοὶ ἡμᾶς ἀπέπνιγον*». Διότι ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι πολέμιοι, οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι τῆς Κρανίας καὶ τοῦ Ζεμενίκου, ἐξ ὧν κατὰ τῶν Ἀρμενίων μάλιστα πολλὴν αἰσθάνεται ἀποστροφὴν ὁ ἀρχιερεύς. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐπειδὴ ἡ περὶ τὰ ὕεια μάλιστα κρέατα κατάχρησις καὶ ἡ περὶ τὸν νεογνὸν καὶ βρασματίαν οἶνον πολυποσία οὐκ ὀλίγον ἐπροξένει εἰς αὐτοὺς θάνατον, ὁ Εὐστάθιος ἀνομολογεῖ τούτου ἕνεκα ἐπανειλημμένως χάριτας ἰδίως εἰς τὸν βρασματίαν ἐκεῖνον οἶνον.«Τὸν

δὲ συχνὸν τοῦτον λατινικὸν θάνατον αὐτὸς ὁ Ἀλδουῖνος ἐτράνωσε, περίλυπος φάμενος ὑπὲρ χιλιάδας τρεῖς μεγάλων αὐτοῖς ἀνθρώπων ἐκ νόσου πεσεῖν. Σωρὸς οὗτος ἡδὺς ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ ἀντεσήκου πρὸς τὴν ἐξ ἡμῶν στοιβήν. Συναριθμουμένων δέ γε καὶ τῶν ἐν πολέμῳ πεπτωκότων εἴχομεν παραμυθίαν πλείονα. Ὁ αὐτὸς γὰρ αἰτιώμενος ἄλογον ἀντιστασίαν ἡμῶν καὶ ζημίαν ἐντεῦθεν τοῦ ῥηγός, ἐξετραγῴδησεν ὑπὲρ τρισχιλίους πεσεῖν ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ τείχους ἔξω καταπιπτομένων βελῶν, δίχα γε τῶν ἐν προνομαῖς πιπτόντων ἢ καὶ ἄλλως, ὡς ὁ τοῦ πολέμου κύβος ἔρριπτε καὶ ὁ τῆς δίκης τροχὸς κατεκύλιεν, εὔστροφα περιφερόμενος. Πολλοὺς δὲ καὶ λιμὸς ἀπῆγεν· ἐστενοχωρεῖτο γὰρ καὶ σφίσι τὰ ἀναγκαῖα».

Ἐσωτερικὸν ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.

«Καὶ οὕτως ἡμῖν ἐπεσταλάττετο νέκταρ παραμυθίας τῇ ὑποκαταβάσει τῆς πολεμίου στρατιᾶς, ἣν οἱ δεξιῶς φιλιωθέντες ἡμῖν Λατῖνοι (πολλοὺς γὰρ ὑπηγόμεθα, πραγματευόμενοι τὰ ἐκ Θεοῦ) ἐξεκάλυπτον, ὑπὲρ ὀγδοήκοντα χιλιάδας πεζῇ ἐπελθεῖν· ὧν χίλιοι μὲν πεντάκις φερέγγυοι ἐμαρτυροῦντο ἱππόται εἶναι, πεντήκοντα χιλιάσι ῥωμαϊκαῖς ἐναντίαι κατὰ τὴν ἐκείνων δόξαν ἀντιδραμεῖν, τῶν δὲ λοιπῶν οἱ μὲν ἱπποτοξόται ἦσαν οἱ δὲ ψιλῆται καὶ ἄλλως δὲ μεθ' ὅπλων χρήσιμοι. Καὶ τοσοῦτοι μὲν τὸ πεζόν, τὸ δὲ ναυτικὸν — ἀλλ' αὐτοὶ δῆλοι κατ' ἀριθμὸν τὸν ὑπὲρ διακοσίας νεῶν σύν γε τοῖς πειραταῖς ὑφ' ὧν κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν πιεσάντων ἡμᾶς ἐξεθλίβημεν τῆς ζωῆς καὶ οἱ μὲν θανάτῳ κατεσπάσθημεν, οἱ δέ, τοῦ Ἅδου τὸ στόμα συγκλείσαντος, οἷς, οἶμαι, κεκόρεστο, ἡμιθνῆτες ἐμείναμεν».

Ὁ ἀναγνώστης ἐννοεῖ ἤδη διατί τοσοῦτον ἐνδιετρίψαμεν εἰς τὴν προκειμένην τῆς Θεσσαλονίκης ἅλωσιν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι οὐ μόνον καθ' ἑαυτὸ λόγου ἄξιον ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι σῴζεται περὶ αὐτοῦ συγγραφὴ ἔχουσα, καθ' ἃ καὶ προοιμιάζοντες εἴπομεν, χαρακτῆρα ὅλως ἰδιάζοντα. Ὁ λόγος τοῦ Εὐσταθίου δὲν εἶναι πλέον ὁ συνήθως ψυχρὸς καὶ νεκρὸς λόγος τῶν μεσαιωνικῶν χρονογράφων ἀλλὰ λόγος ζῶν, αἰσθανόμενος, πείθων καὶ συγκινῶν· λόγος μαρτυρῶν ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐπεφύσησεν ἐπὶ τὸν ἄνδρα, πνεῦμα τὸ ὁποῖον ἔκτοτε σφοδρότερον ὁσημέραι γινόμενον ἔμελλε νὰ παραγάγῃ νέαν τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσιν. Δυστυχῶς ἐκ τῆς αὐτῆς συγγραφῆς δηλοῦται ὅτι τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη ἐκορυφοῦντο ὁσημέραι. Αὐτὴ αὕτη τῆς Θεσσαλονίκης ἡ ἅλωσις οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξεν εἰμὴ ἀνταπόδοσις μὲν τῶν συμφορῶν ἃς ὑπέστησαν οἱ Δυτικοὶ πρὸ τριετίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, προανάκρουσμα δὲ τῆς βραδύτε-

ρον ἐπελθούσης ἁλώσεως καὶ αὐτῆς τῆς βασιλευούσης. Παρετείναμεν λοιπὸν ἐνταῦθα τὸν λόγον ἵνα καταστήσωμεν ἐμφανεστέρους τοὺς δύο τούτους χαρακτῆρας τῶν χρόνων ἐκείνων· τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἀρχαίου πνεύματος καὶ τὴν αὔξουσαν μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν ἀντιπάθειαν. Νῦν δὲ ἐπαναλαμβάνομεν τὴν συνέχειαν τῆς ἀφηγήσεως ἡμῶν.

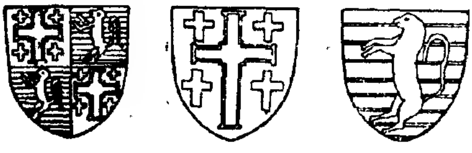
Οἱ κατακτηταὶ τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀφοῦ παρέμειναν ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει μέχρι τῶν μέσων τοῦ Σεπτεμβρίου, καταλιπόντες ἔπειτα ἐν αὐτῇ φρουρὰν ἀποχρῶσαν ἐπεχείρησαν τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου αὐτῶν καὶ ἐπορεύθησαν διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, τοσούτῳ μᾶλλον πεποιθότες εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ βουλεύματός των ὅσῳ ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε πέσει αὐτόθι πτῶσιν οἰκτρὰν ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνός. Πρὶν ὅμως ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὴν πτῶσιν ταύτην ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν καὶ ἕτερά τινα γεγονότα οὐκ ὀλίγον συντελέσαντα εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀνδρός. Ἡ ἐκστρατεία τῶν Σικελῶν ἐπέφερε κατ' αὐτοῦ πληγὴν καιρίαν, ἀλλ' ἡ πληγὴ αὕτη δὲν ἦτο ἡ μόνη. Πολλαχοῦ ἀλλοῦ τοῦ κράτους ἡ ἀφροσύνη τοῦ Ἀνδρονίκου προεκάλεσεν ἢ ἐσωτερικὰς στάσεις ἢ ἐξωτερικὰς ἐπιδρομὰς ὀλεθρίας. Καὶ πρῶτον ἐν Κύπρῳ. Ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ εἶχε προχειρισθῆ στρατηγὸς Ἀρμενίας καὶ Ταρσοῦ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός ([1]). Ὁ Ἰσαάκιος οὗτος ἦτο υἱὸς μιᾶς ἐγγόνης τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, ἐκ πατρὸς δὲ ἦτο Δούκας· ἀλλὰ προσεπωνυμεῖτο Κομνηνὸς διὰ τὸ ἐνδοξότερον τοῦ ἐκ μητρὸς γένους. Εἶχε δὲ αἰχμαλωτευθῆ ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ φυλακισθῆ μέχρις οὗ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ ἐλυτρώθη ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν τῆς Δύσεως τῶν καλουμένων Ἰωαννιτῶν. Τότε διὰ μεσιτείας τῶν συγγενῶν αὐτοῦ Κωνσταντίνου Μακροδούκα καὶ Ἀνδρονίκου Δούκα ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Φοβηθεὶς ὅμως καὶ αὐτὸς τὸν κοινὸν ἀπὸ τοῦ βασιλέως φόβον συνέλεξε στρατὸν καὶ ἀπελθὼν εἰς Κύπρον κατέλαβε τὴν μεγάλην ταύτην νῆσον ἀπατήσας τοὺς κατοίκους αὐτῆς διὰ πλαστῶν ἐγγράφων ὅτι εἶχε διορισθῆ Κατεπάνω τοῦ θέματος. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος, ἠσφάλισε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ καταπιέσεων καὶ δημεύσεων, ηὔξησε τὸν στρατόν, συνεμάχησε μετὰ τῶν μουσουλμάνων καὶ τοῦ Γουλιέλμου τῆς Σικελίας καὶ ἐπὶ τέλους τῷ 1184 ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ. Αὕτη δὲ ἡ στάσις οὐ μόνον ἠκρωτηρίασεν οὐσιωδῶς τὴν τοῦ Ἀνδρονίκου δύναμιν ἀλλ' ἐπέπρωτο νὰ ἀποβῇ φθοροποιὸς εἰς τὴν μοῖραν ἐκείνην τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διότι ὁ μὲν Ἰσαάκιος Κομνηνὸς κατέστη τῷ 1191 ἐκποδὼν ὑπὸ τοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν σταυροφορήσαντος Ριχάρδου([2]) υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, ἡ δὲ νῆσος ἐπωλήθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τοὺς ἱππότας τῆς Δύσεως τοὺς λεγομένους Ναΐτας ([3]) καὶ ὑπ' αὐτῶν μετεδόθη τῷ 1192 εἰς τὸν πρῴην βα-

([1]) Τῆς Κιλικίας δηλονότι, ἧς μέρος εἶχον ἀφαιρέσει οἱ Κομνηνοὶ ἀπὸ τοῦ ἀρμενικοῦ κράτους τῆς Κιλικίας.

([2]) Ἀλλ' ἦν ἤδη βασιλεὺς ὁ *Ριχάρδος Α' ὁ θυμολέων* οὐχὶ *λεοντόκαρδος*, ὡς συνήθως μεταφράζουσί τινες τὸ ἀγγλικὸν ἐπίθετον. Τὸ *θυμολέων* ἀπαντᾷ ἤδη παρ' Ὁμήρῳ διδόμενον εἰς τὸν Ἡρακλέα, Ἀχιλλέα καὶ Ὀδυσσέα, ἐνῷ τὸ λεοντόθυμος ἀπαντᾷ σπανίως παρὰ τοῖς λίαν μεταγενεστέροις ἀπὸ τοῦ 1190, ὅτε *ἐπεχείρησε τὴν σταυροφορίαν καὶ βασιλεὺς* διεξήγαγεν αὐτήν.

([3]) Οἱ *Ναΐται* (Templias) ἦσαν ὅπως οἱ Ἰωαννῖται (ἐκ τοῦ προστάτου αὐτῶν ἁγίου Ἰωάννου, καλούμενοι καὶ *Ὀσπιταλῖται*=νοσοκόμοι, ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς προσκυνητὰς ἔργου αὐτῶν) ἱππόται μοναχοὶ ἑνοῦντες μετὰ τοῦ πρακτικοῦ βίου μοναχῶν ὑπηρετούντων φιλανθρωπικῶς τοῖς χριστιανοῖς προσκυνηταῖς τῶν ἁγίων τόπων καὶ τὸ πολεμικὸν ἔργον τοῦ ἀμύνεσθαι διὰ τῶν ὅπλων ὑπὲρ τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ χριστιανικῶν κρατῶν. Οἱ Ἰωαννῖται προϋπῆρχον τῶν σταυροφοριῶν ὡς μοναχοὶ νοσοκόμοι· τῶν Ναΐτῶν τὸ τάγμα ἱδρύθη μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ βασιλείου τῆς Ἱερουσαλήμ, ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ τόπου ὅπου ἦν τὸ πάλαι ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος, οὗ ἐγγὺς ἦν ἡ κατοι-

σιλέα τῶν Ἱεροσολύμων Γίδον Λουζινιάν ([1]), τοῦ ὁποίου οἱ διάδοχοι ἐκυριάρχησαν αὐτόθι μέχρι τοῦ 1489, ὅτε ἐκυριεύθη ἡ νῆσος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὥστε οἱ Κύπριοι ἕνεκα τῆς ἐπὶ Ἀνδρονίκου γενομένης ἐκείνης στάσεως ἔπαυσαν κυβερνώμενοι ὑπὸ ἑλληνικῆς ἀρχῆς ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ διατελοῦσιν ἔκτοτε μέχρι τῆς σήμερον δεσποζόμενοι ὑπὸ διαφόρων ἀλλοφύλων δυναστῶν,

Οἰκόσημα τοῦ Λουζινιὰν ἐν τῇ μονῇ Πελλάπαις.

Καὶ ἐνῷ τὸ κράτος ἠκρωτηριάζετο οὕτως ἀπὸ δυσμῶν καὶ ἀπὸ μεσημβρίας, ἔπασχεν ὅμοιόν τι καὶ ἀπὸ βορρᾶ. Εἴδομεν ὅτι ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς εἶχε περιποιήσει τῷ 1172 τὸν θρόνον τῆς Οὑγγαρίας εἰς τὸν Βέλαν Γ΄, τὸν νέον ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον κατ' ἀρχάς, πρὶν ἢ γεννήσῃ υἱόν, εἶχε σκοπὸν νὰ νυμφεύσῃ μὲ τὴν κόρην του Μαρίαν καὶ νὰ ἀναδείξῃ ἴδιον διάδοχον. Ὁ Βέλας λοιπὸν οὗτος, ὅστις ἔκτοτε διέκειτο φιλικῶς πρὸς τὸν Μανουήλ, εἶχε δράμει εἰς βοήθειαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἅμα ἔμαθεν αὐτὸν κινδυνεύοντα· Καὶ ἐπειδὴ δὲν προέφθασε νά τον σώσῃ, κατέλαβεν ἅπασαν μέχρι Ναϊσοῦ (Νίσης) χώραν, καὶ παρέμεινε κατέχων αὐτὴν δι' ὅλης τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου. Ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἶχον περιέλθει εἰς ὀλεθρίαν κατάστασιν. Ὁ σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου ἐκυρίευσε τὴν Σωζόπολιν καὶ τὰς πέριξ κωμοπόλεις, ἐξεπόρθησε τὸ Κοτυάειον ([2]), καθυπέταξε πολλὰς ἄλλας χώρας καὶ διὰ πολιορκίας μακρᾶς ἐκάκωσε τὴν τοῦ Ἀττάλου ἐπώνυμον λαμπροτάτην πόλιν. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Θεόδωρος Κανταχουζηνὸς ἐστασίασεν ἐν Νικαίᾳ ὁ δὲ Ἰσαάκιος Ἄγγελος ἐν Προύσῃ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἐπιχειρήσας τὴν πολιορκίαν τῶν δύο τούτων πόλεων ἐτιμώρησε τὴν ἡρωικὴν ἀμφοτέρων ἀντίστασιν διὰ λεηλασίας καὶ ποικίλων ποινῶν ἃς ἐπέβαλεν εἰς τοὺς κυριωτέρους αὐτῶν κατοίκους· στασιάσαντος δὲ ὡσαύτως καὶ τοῦ δομεστίκου Ἰωάννου Κομνηνοῦ, τοῦ ἐπωνυμουμένου Βατάτζη, ἐν Φιλαδελφείᾳ, ἔπαυσε καὶ αὕτη ἡ στάσις, ἀποθανόντος μὲν τοῦ Βατάτζη, ὑποταχθέντων δὲ τῶν Φιλαδελφέων. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον «ἐμφυλίων πολέμων αἱ ἀσιάτιδες ἔγεμον πόλεις, λέγει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης. Καὶ ἦν τὰ ἐντεῦθεν δρώμενα πολλῷ δυσαχθέστερα τῶν ἐξ ὁμόρων συμβαινόντων ἐθνῶν, ἢ καὶ οὕτως εἰπεῖν, ᾧ χεὶρ οὐκ

κία αὐτῶν. Τὸ τάγμα τῶν Ἰωαννιτῶν ἵδρυσε βραδύτερον (μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κρατους τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῶν ἄλλων χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Συρίας) ἴδιον κράτος ἐν Κύπρῳ καὶ εἶτα ἐν Ρόδῳ (ἐντεῦθεν καὶ ἱππόται τῆς Ρόδου) καὶ μετὰ τὴν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατάληψιν ἐν Μελίτῃ (ὅθεν καὶ Μελιταῖοι ἱππόται), μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος κατάλυσιν καὶ τοῦ κράτους τῆς Μελίτης (1798) διατηρεῖται τὸ τάγμα διεσκεδασμένον ἀνὰ τὴν Εὐρώπην. Τῶν Ναϊτῶν τὸ τάγμα κατεδιώχθη ἐν Γαλλίᾳ (ἔνθα εἶχε τὸ πλεῖστον τοῦ πλούτου αὐτοῦ) καὶ κατελύθη ἀπὸ τοῦ 14 ἤδη αἰῶνος,

([1]) Ἀκριβέστερον Λουσινιάν (Lusinian ἐκ τῆς γαλλικῆς π. Lusignan). Ὁ οἶκος Λουσινιὰν ἦν ἐκ τῶν ἀρχαίων γαλλικῶν φεουδαλικῶν ἡγεμονικῶν οἴκων τῆς Πικταβίας (Poitier), ὁ δὲ Γουίδων Λουσινιὰν ἦν γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ ἐκ τῶν βασιλέων τῆς Ἱερουσαλὴμ Ἀμαραλίχου, ὃν καὶ θανόντα διεδέξατο εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀπώλεσε δὲ τοῦτον αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Σαλαδίνου τοῦ νικητοῦ ἐν τῇ μάχῃ τῆς Τιβεριάδος καὶ ἀπολυθεὶς ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς παραιτήσεως πάσης ἀξιώσεως· ἣν ὑποχρέωσιν ἠθέτησεν ὕστερον ἄνευ ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ, ἀλλ' ἀπεζημιώθη διὰ τῆς Κύπρου.

([2]) Τὴν γνωστὴν πόλιν τῆς Φρυγίας, νῦν *Κιουτάχια*, ἐξ ἧς ὁ περίφημος Ρεσὶτ πασᾶ *Κιουταχῆς* ὁ γνωστὸς πορθητὴς τοῦ Μεσολογγίου, καλούμενος Κιουταχῆς ὡς διοικητὴς τῆς πόλεως ταύτης.

ἐπεξῆλθεν ἀλλόγλωττος, τοῦτο ἡ ἐγχώριος ἐθέριζε δεξιά, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐκπεπολέμωτο τὸ ὁμόφυλον, βαρβαρωθὲν ἅπαν καὶ τοὺς τῆς συγγενείας νόμους ἠγνοηκός».

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν ἀρχῇ τοῦ Σεπτεμβρίου 1185, ὅτε ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ μέγας σικελικὸς στρατὸς ὁ γενόμενος ἤδη κύριος τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἡτοιμάζετο νὰ ἐπέλθῃ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν. Ὁ Ἀνδρόνικος φύσει προληπτικὸς δὲν ἦτο βεβαίως, ἀλλ' ἡ ἀμηχανία εἰς ἣν περιῆλθεν ὡς ἐκ τῆς γενικῆς ἐκείνης ἀναστατώσεως, καὶ μάλιστα τοῦ ἐπικρεμασθέντος ἤδη ἐκ Θεσσαλονίκης κινδύνου, κατέπληξεν αὐτὸν τοσοῦτον ὥστε ἠθέλησε νὰ συμβουλευθῇ τὴν μαντικὴν περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ τύχης· Καὶ ἤκουσε λοιπὸν ἀπὸ τὸν μάντιν ὅτι ὁ μέλλων νὰ παύσῃ αὐτὸν τῆς ἀρχῆς ὀνομάζεται Ἰσαάκιος· ἔπειτα ἠρώτησε πότε θέλει συμβῇ ἡ πτῶσις αὕτη, καὶ ἔμαθεν ὅτι θέλει συμβῇ τὴν ἡμέραν τῆς ἀνυψώσεως τοῦ Σταυροῦ. Ἐγένετο δὲ ἡ ἐπερώτησις αὕτη τῇ 11 τοῦ Σεπτεμβρίου· Ὅθεν ὁ Ἀνδρόνικος νομίσας ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ καταλαβόντος τὴν Κύπρον ἀνέκραξε γελάσας ὅτι ὁ μάντις ἀνοηταίνει, διότι ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ὁ Ἰσαάκιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ ἐκ Κύπρου καὶ νὰ καταλάβῃ αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐνεθυμήθη ὅτι οἱ Ἄγγελοι ἦσαν πολλοί, καὶ ὅτι ὁ κυριαρχήσας τῆς Κύπρου Ἰσαάκιος Ἄγγελος δὲν ἦτο ὁ μόνος ἐξ αὐτῶν, ὅστις ἔφερε τὸ κύριον ἐκεῖνο ὄνομα. Ἐλησμόνησεν ἰδίως ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ στασιάσας ἐν Προύσῃ. Ναὶ μὲν τοσαύτην ἔδειξεν ἀνανδρίαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὥστε ἔζῃ ἤδη ἀπαρατήρητος ἐν τῇ βασιλευούσῃ καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι ἠμπορεῖ ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος ἄνθρωπος νὰ τολμήσῃ τι κατὰ τοῦ βασιλέως. Τῳόντι δὲ οὐδ' ἐφαντάσθη τοιοῦτό τι, ὅτε ὁ κακῶς νενοημένος ζῆλος τοῦ Στεφάνου Ἁγιοχριστοφορίτου ἠνάγκασε τὸν ἀκίνδυνον ἐκεῖνον ἄνθρωπον νὰ γίνῃ θηρίον.

Ὁ ἀναγνώστης ἠξεύρει ἤδη ὁποῖός τις ἦτο ὁ Στέφανος οὗτος ἐκ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ ἣν ἔγραψεν ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος. Ὁ Στέφανος ἀπέβη παντοδύναμος ἐπὶ Ἀνδρονίκου καὶ κατέστη ὁ κύριος ἐκτελεστὴς τῶν φόνων αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων τιμωριῶν. Ἀφωσιωμένος δὲ ὢν ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὸν βασιλέα δὲν ἐνόμισεν ὅτι πρέπει νὰ ἀδιαφορήσῃ ὡς αὐτὸς πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντα Ἰσαάκιον Ἄγγελον, καὶ ἀπεφάσισε νὰ συλλάβῃ τὸν ἄνθρωπον ἵνα κατ' ἀρχὰς μὲν φυλακίσῃ, ἔπειτα δὲ θανατώσῃ αὐτὸν ὃν τρόπον ἤθελεν ἀποφασίσει ὁ Ἀνδρόνικος. Ἀλλ' ὅταν τὴν ἑσπέραν τῆς 11 Σεπτεμβρίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἰσαακίου μετὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ καὶ ἐκάλεσε τὸν ἐνοικοῦντα νὰ κατέλθῃ καὶ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, οὗτος νοήσας περὶ τίνος ἐπρόκειτο, ἐγένετο ἐκ φόβου ἥρως ἅπαξ τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ πηδήσας ἐφ' ἵππου ἔκοψε τὴν κεφαλὴν τοῦ Στεφάνου, διέσχισε τοὺς ἀκολούθους του καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν μέγαν ναόν. Ἐκεῖ ἠθροίσθησαν περὶ αὐτὸν ἐν τῷ ἅμα φίλοι καὶ συγγενεῖς καὶ πολὺ λαοῦ πλῆθος, διότι ὁ λαὸς οὗτος, ὁ κατ' ἀρχὰς τοσοῦτον εὐμενὴς διατελέσας πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον, εἶχεν ἀπό τινος καιροῦ ἀποστραφῇ αὐτὸν διὰ τὰς ἁπανταχόθεν συμβαινούσας συμφοράς. Ὁ Ἀνδρόνικος διέτριβε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὰς θελκτικὰς τῆς Προποντίδος νήσους μετὰ τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ συζύγου καὶ μιᾶς τῶν παλλακῶν, διότι, ὅσον νεαρὰ καὶ ἂν ἦτο ἡ Ἄννα, δὲν ἤρκεῖτο εἰς μόνην αὐτήν. Ἅμα μαθὼν τὰ συμβαίνοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ διὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους. Ἀλλ' εἶδεν ἀπροσδοκήτως τὰ μὲν βασίλεια ἔρημα, τὴν δὲ πόλιν στασιάζουσαν καὶ πάντας ἐγκαταλείποντας αὐτόν. Ἠθέλησε νὰ κηρύξῃ ἀμνηστίαν, ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἐνέπαιξε τὴν ἀμνηστίαν ταύτην, ἀνακράξαν ὅτι αὐτὸς ἔχει χρείαν συγγνώμης, ἣν ὅμως δὲν θέλει λάβει ἐν τῷ κόσμῳ

τούτῳ. Ἠθέλησε νὰ παραχωρήσῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μανουήλ, ἀλλ' αἱ ἀρεταὶ τοῦ υἱοῦ δὲν ἐφάνησαν ἱκαναὶ νὰ ἐξαγοράσωσι τὰ τοῦ πατρὸς ἁμαρτήματα. Τότε ἐζήτησε νὰ σωθῇ διὰ θαλάσσης, ἀλλὰ συνελήφθη καὶ περιβληθεὶς ἁλύσεις καὶ κλοιὸν μέγαν ἐσύρθη εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Ἡ εὐγλωττία του καὶ τὰ δάκρυα τῶν γυναικῶν αἵτινες τὸν συνώδευον δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσι τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ τιμωρίαν, καὶ ἀντὶ τοῦ συνήθους τῆς θανατώσεως τρόπου παρεδόθη εἰς τὸν φοβερώτατον τῶν δημίων, τὸν ὄχλον τῆς πρωτευούσης. Ὁ δὲ ὄχλος ἐξερρίζωσε μὲν πρῶτον τοὺς ὀδόντας καὶ τὰς τρίχας αὐτοῦ, ἐξώρυξε δὲ τὸν ἕνα τῶν ὀφθαλμῶν, ἔκοψε δὲ ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας καὶ πάντα ταῦτα οὐχὶ διὰ μιᾶς ἀλλ' ἐκ διαλειμμάτων. Ἔπειτα ἐκάθισαν αὐτὸν ἐπὶ καμήλου καὶ περιήγαγον εἰς ἁπάσας τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, ἐπάγοντες ἀδιακόπως ὕβρεις καὶ πληγάς. Τελευταῖον ἐκρέμασαν τὸν δυστυχῆ ἐκ τῶν ποδῶν μεταξὺ δύο κιόνων ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον πεποιημέναι ἐκ χαλκοῦ λύκαινα καὶ ὕαινα, ἀντιβλέπουσαι ἀγρίως πρὸς ἀλλήλας· πάντες δὲ ὅσοι ἠδύναντο νὰ φθάσωσι τὸ σῶμά του ἐξηκολούθουν πλήττοντες μέχρις οὗ δύο Ἰταλοὶ ἐλεήσαντες τὸν ἄνθρωπον ἀπήλλαξαν αὐτὸν διὰ τῆς σπάθης ὅλων τῶν βασάνων τοῦ κόσμου τούτου.

Ὁπόσον οἰκτρὰ τοῦ βίου καταστροφὴ ἀντιπαραβαλλομένη μάλιστα πρὸς τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ προοίμιον! Γεννηθεὶς περὶ τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου ὁ Ἀνδρόνικος ἐτελεύτησεν ὡς ὁ ἔσχατος τῶν κακούργων. Καὶ ἡ αὐτὴ ἀντίθεσις ἀναφαίνεται εἰς ἁπάσας τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὰς περιπετείας. Ἠγαπήθη ὡς ἀδελφὸς ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ καὶ μεγαλοπράγμονος Μανουήλ, ἀνταπεκρίθη δὲ εἰς τὸ εὐγενὲς τοῦτο αἴσθημα δι' ἀδιακόπου ἐπιβουλῆς. Ὑπῆρξεν ἀνδρεῖος ὡς οὐδεὶς ἄλλος καὶ τολμηρός, ἠτύχησε δὲ σχεδὸν πάντοτε ἐν τοῖς πολεμικοῖς αὐτοῦ ἐπιχειρήμασιν. Ἐλατρεύθη ἐν τῇ νεότητι ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστέρων καὶ ὡραιοτέρων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου γυναικῶν, ἐγκατέλιπε δὲ αὐτὰς ἀσυνειδήτως τὴν μίαν κατόπιν τῆς ἄλλης, καὶ πρεσβύτης ἤδη γενόμενος προσέλαβε διὰ τῆς βίας σύζυγον νεαράν, ἥτις ἀπετροπιάζετο αὐτόν. Ἐπὶ πᾶσι δυνάμενος ν' ἀναφανῇ ἄξιος διάδοχος τῶν τριῶν μεγάλων Κομνηνῶν, νὰ ἐπιτροπεύσῃ τὸν ἀνήλικον Ἀλέξιον καὶ νὰ σώσῃ τῇ ἀληθείᾳ τὸ κράτος ἐδολοφόνησε τήν τε χήραν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ καὶ προεκάλεσε δι' ἀπιστίας καὶ ἀγριότητος φοβερᾶς δυστυχήματα ὀλέθρια, τῶν ὁποίων ἐγένετο τὸ πρῶτον θῦμα. Πῶς τὰ κάλλιστα τῶν προτερημάτων ἐπὶ τοσοῦτο παρεμορφώθησαν καὶ διεστράφησαν; Ἐρωτᾶτε ἀκόμη πῶς; Διότι, ἂν ὑπάρχῃ τι τὸ ὁποῖον διδάσκει ἀσφαλῶς ἡ ἱστορία, εἶναι ὅτι ἡ χάρις, ἡ εὐφυΐα, ἡ ἀνδρεία, ἡ τύχη καὶ αὐτὴ ἡ περίνοια δὲν εἶναι ἀγαθὰ ἀληθῆ εἰμὴ καθ' ὅσον ρυθμίζονται ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ αἰσθητηρίου. Τὸ ἠθικὸν αἰσθητήριον εἶναι ἐν τῷ βίῳ ὅ,τι τὸ αἰσθητήριον τοῦ καλοῦ εἶναι ἐν τῇ τέχνῃ. Καὶ καθὼς ἐκ καλλίστης ὕλης δύναται νὰ σχηματισθῇ σφόδρα ἀπειρόκαλον ἔργον, οὕτως ἐκ καλλίστων προτερημάτων δύναται νὰ προκύψῃ κακοηθέστατος ἄνθρωπος. Ὁ Σλόσσερ ἀντιπαραβάλλει τὸν Ἀνδρόνικον ἐπιτηδείως πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην. Καὶ τοιοῦτοι μὲν δαιμόνιοι ὀλετῆρες διὰ μιᾶς ἀνατρέποντες τὰς πατρίδας δὲν ὑπάρχουσι πολλοὶ κατ' εὐτυχίαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, πολλοὶ ὅμως εἶναι οἱ διὰ μετριωτέρων κακιῶν φθείροντες τὰ μέτρια αὐτῶν προτερήματα, διότι ταῦτα στεροῦνται ἀποχρώσης ἠθικῆς βάσεως, οἱ δὲ πολλοὶ οὗτοι ὑπονομεύουσι κατὰ μικρὸν τὴν ζωτικὴν τῶν ἐθνῶν δύναμιν.

[«Τοὐναντίον ὁ Φ. Σλόσσερ καλεῖ τὸν Ἀνδρόνικον «θρασύτατον, κουφονούστατον » καὶ ἐξωλέστατον τῶν φανέντων ἐν τῷ κόσμῳ ἀνθρώπων, κάκιστον δαίμονα τοῦ οἴκου » τοῦ αὐτοκρατορικοῦ, ἐλλοχεύοντα πρὸ πολλοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον καὶ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς » ζωῆς αὐτοῦ καθηδυπαθήσαντα ἐπὶ τοῦ θρόνου», φρονῶν δὲ ὅτι ὁ Γίββων ἀντελήφθη » καὶ παρέστησε τὸ ἦθος τοῦ Ἀνδρονίκου καθ' ὃν τρόπον ὁ Πλούταρχος τὸ τοῦ Ἀλκιβι-

» ἄδου παραβάλλει τοὺς τοιούτους χαρακτῆρας πρὸς τοὺς πνευματώδεις ἀλλ' ἀκολάστους
» τῶν ἑαυτοῦ χρόνων, τοὺς λεγομένους *ἐπιτρίπτους* (roués), οἵτινες ἐν τῇ ἀγγλικῇ καὶ ἐν
» τῇ γαλλικῇ κοινωνίᾳ παρέστησαν καὶ παριστῶσιν ἔτι πρόσωπον ὀλέθριον καὶ λίαν βλα-
» βερῶς ἐπὶ ταύτην ἐπιδρῶσιν· διότι ὁ κόσμος δελεάζεται ὑπεράγαν ἐκ τῆς ἑλκυστικότητος
» τῆς ὄψεως τῶν φαινομένων καὶ διὰ τοῦτο εὐκόλως συνηθίζει τὰς φαύλους πράξεις καὶ
» τέχνας νὰ κρίνῃ οὐχὶ κατὰ τὴν ἐπὶ τὸ ἠθικὸν αἴσθημα ἐντύπωσιν αὐτῶν ἀλλὰ κατὰ
» τὴν ἐπιτυχίαν ἢ κατὰ τὴν μορφὴν ὑφ' ἣν ἐμφανίζονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ὁ δὲ Ἀνδρό-
» νικος ἦτο εἷς τῶν ἀπόντων καὶ ἡδυπαθῶν ἐκείνων ἀνθρώπων, οἵτινες διὰ τοῦ μυθι-
» στορικοῦ τῶν τυχῶν αὐτῶν καὶ τὴν παντελῆ ἔλλειψιν τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν ἐν ταῖς πρά-
» ξεσιν αὐτῶν παρέχουσιν ὑπόθεσιν μυθικῆς ἱστορίας ἡρώων εἰς ποιητάς, οἷος ὁ λόρδος
» Βύρων, καὶ εἰς μυθιστοριογράφους, οἷα ἡ Γεωργία Σάνδη, καὶ διὰ τὴν εὐφυᾶ τέχνης
» καὶ *πνεύματος* λίαν εὐποροῦσαν κοινωνίαν ἐμποιοῦσι διαφέρον λίαν ζωηρόν. «Ὁ Ἀν-
» δρόνικος, λέγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, πρίγκηψ καὶ τυχοδιώκτης, ἀνδρεῖος καὶ κακοήθης,
» πανοῦργος καὶ ἄπιστος, ὑπεκρίθη ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ σχεδὸν πάντα τὰ πρόσωπα, ἐδο-
» κίμασε πάσας τὰς περιπετείας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ ἔμαθεν ἐξ ἰδίας πείρας πάσας
» τὰς τούτου ποικίλας σχέσεις καὶ τύχας, ἀπὸ τῆς τύχης τοῦ αἰσχίστου κακούργου καὶ πενε-
» στάτου ἐπαίτου μέχρι τῆς τύχης τοῦ κραταιοτάτου δεσπότου τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ
» λαμπροτάτου θρόνου».

»Ἀπέναντι τῆς ζοφερᾶς ταύτης εἰκόνος, ὑφ' ἣν παρέστησε τὸν Ἀνδρόνικον ὁ
» περίφημος γερμανὸς ἱστορικός, ἕτερος γερμανὸς ἱστοριογράφος, ὁ περιβόητος ὕστερον
» γενόμενος Φίλιππος Φαλμεράγερ, παρέστησεν αὐτὸν οὐ πολὺ μετὰ τὸν Σλόσσερ ἐν εἰκόνι
» λαμπροτάτῃ, ὑφ' οἵαν σπάνιοι μεγάλοι ἄνδρες παρεστάθησαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὁ μέχρι
» παραδοξολόγου ἰδιόρρυθμος τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν κρίσιν ἐρευνητὴς οὗτος ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ
» συγγραφείσῃ ἱστορίᾳ Τραπεζοῦντος (Geschichtedes Kaiserthums v. Trapezunt σελ. 28
» κ. ἑξ.) τῇ ἐκδοθείσῃ ὡς εἴρηται (1827) ἤδη τρία ἔτη πρὸ τῆς πρώτης τῶν περιβοήτων
» αὐτοῦ περὶ τοῦ ὀλέθρου τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ λαοῦ πραγματειῶν, ἐν ᾗ μετὰ τῆς πολ-
» λάκις συνήθους αὐτῷ ἐπιπολαιότητος συγχέων τὴν αὐτοκράτειραν Εἰρήνην τοῦ Μανουὴλ
» πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν Μαρίαν καὶ γράφων ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη μετὰ τὸν θάνα-
» τον τοῦ *αὐτοκράτορος* Μανουὴλ ἐπετρόπευε τοῦ ἀνηλίκου αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Β',
» τὴν Θάμαρ τὴν μητέρα τοῦ Γεωργίου Γ' θεωρῶν θυγατέρα τοῦ Γεωργίου Γ', τὴν
» Ἰβηρίαν θεωρῶν χώραν διάφορον τῆς Γεωργίας, κατὰ τὸ παράδειγμα βυζαντιακῶν
» τινων χρονογράφων, τὸ Γεωργιανὸν Χρονικὸν οὐδαμῶς σχεδὸν ἔχον ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ ἐν
» τῇ συγγραφῇ τῆς ῥηθείσης πραγματείας), ἅμα δὲ καὶ αὐτεπαγγέλτου αὐθεντικότητος
» καὶ κύρους γνώμης, λέγει τάδε τὰ τοσοῦτον ἀντίθετα πρὸς τὰ κατ' ἄλλους συγγραφεῖς
» μέχρι νῦν ἐκτεθέντα περὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Α'.

«Εὐθὺς μετὰ πάροδον ἐνιαυτοῦ κοινῆς διακυβερνήσεως τοῦ κράτους ὁ πεντεκαιδε-
» καετὴς Ἀλέξιος κατὰ διαταγὴν τοῦ θείου αὐτοῦ ἔπαθε τὸ αὐτὸ τῇ μητρὶ καὶ διὰ τοῦ
» θανάτου αὐτοῦ κατέλιπεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἄνδρα εἰς ὃν ἵ-
» να μὲν *σώσῃ τὴν μοναρχίαν ἀπὸ τῆς μετὰ μικρὸν ἐπελθούσης καταστροφῆς ἔλειπε μόνον*
» *ἡ τύχη*, ἵνα δὲ ἐξυμνηθῇ ὡς ὁ *μέγιστος μονάρχης* τῆς Ἀνατολῆς ἔλειπε μόνον ἀμερόλη-
» πτος συγγραφεὺς τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων αὐτοῦ. Διότι ὁ Ἀνδρόνικος ἀνήκει εἰς τὸν
» μικρὸν ἀριθμὸν τῶν βροτῶν ἐκείνων οἵτινες γεννῶνται ἵν' ἄρχωσι μεγάλου κράτους καὶ
» νὰ καταστήσωσιν εὐδαίμονας τοὺς λαούς. Αἱ ὑπέροχοι ἡγεμονικαὶ αὐτοῦ ἀρεταὶ καὶ ἡ τοῦ
» κράτους κατάστασις δικαιολογοῦσι πάντως ἔν τινι μέτρῳ τοὺς χαλεποὺς καὶ ἀδίκους
» τρόπους δι' ὧν κατεκτήσατο τὸ στέμμα. Αὐτὸς μόνος καὶ εἶχε καὶ ᾐσθάνετο ἐν ἑαυτῷ

» τὴν δύναμιν νὰ ἐμφυσήσῃ νέον πνεῦμα ζωῆς εἰς τὸ εἰς λήθαργον πεσὸν σῶμα τοῦ ρω-
» μαϊκοῦ κράτους καὶ νὰ ἐξαφανίσῃ ριζηδὸν τὰ βαθέως κείμενα σπέρματα τῆς φθορᾶς,
» δι' ὧν ὑπεσκάπτοντο τὰ θεμέλια τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Αὐτὸς μόνον ἐγίγνωσκε τὴν
» ἀληθῆ πηγὴν ἐξ ἧς προῆλθεν ἀνέκαθεν ἡ κακοδαιμονία ἐπὶ τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων,
» ἤτοι τὸ πνεῦμα τῆς κενοπραγμοσύνης καὶ τὴν πρὸς στάσεις ὁρμήν, ὁρμὴν ἐμπεφυκυῖαν
» καθόλου μὲν ταῖς μεγάλαις γενεαῖς τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ ταῖς τῆς Κωνσταντινουπό-
» λεως (προστίθησι δ' ὁ Φ. πρὸς ταῦτα ἐν ὑποσημειώσει· «Ἵνα λάβῃ τις ἔννοιάν τινα
» περὶ τῆς αἰσχρότητος, δειλίας, ἀκολασίας καὶ τῆς ἠθικῆς οὐτιδανότητος τῆς τότε ἐναμίλ-
» λως περὶ τῆς πορφύρας ἀγωνιζομένης τάξεως ἀνθρώπων, ἀρκεῖ ν' ἀναγνώσῃ μό-
» νον τὰ συγγράμματα ἑνὸς Νικήτα, Ἀκροπολίτου καὶ Νικηφόρου (Γρηγορᾶ) καὶ τό-
» τε θὰ ὁμολογήσῃ ἀσμένως ὅτι μόνον ἀνὴρ οἷος ὁ Ἀνδρόνικος ἠδύνατο εὔελπις ἐπὶ νί-
» κῃ νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς ἄμυναν τοιούτου κακοῦ». «Ὅτε ὁ Ἀνδρόνικος (ἐξακολουθεῖ ὁ Φ.)
» ἀνέλαβε τὰ ἡνία τοῦ κράτους, σφοδρότατοι ὥρμων πρὸς τὰς πύλας τοῦ κράτους ἀπὸ
» τοῦ Ταύρου οἱ Σελδζοῦκοι τοῦ Ἰκονίου καὶ οἱ Νορμανδοὶ βάρβαροι ἀπὸ Σικελίας καὶ
» Ἰταλίας, ἐνῷ στάσεις καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἕκαστον ἔτος ἠρήμουν τὰς ἀπὸ τῶν ἔξω-
» θεν πολεμίων ἀσινεῖς ὑπολειφθείσας ἐπαρχίας, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν παλάτιον
» κατέπιπτεν ἠθικῶς καὶ καθίστατο θέατρον αἰσχίστων ῥαδιουργιῶν. Χῶραι τοῦ κράτους
» πρότερον ἀνθοῦσαι ἠρημοῦντο τῶν οἰκητόρων αὐτῶν, πολλαὶ δὲ ἐπαρχίαι ἐγίνοντο ἀ-
» νάστατοι ἕνεκεν ἀφορήτου ἄχθους φόρων καὶ τυραννίας τῶν «διοικούντων».

«Ἐν οὕτως ἀπεγνωσμένῃ καταστάσει πραγμάτων μόνον ἐρρωμένη τις καὶ ρι-
» ζικὴ ἀναμόρφωσις τῆς συμπάσης διοικήσεως τοῦ κράτους ἠδύνατο νὰ θέσῃ ὅριον εἰς
» τὴν προσεγγίζουσαν διάλυσιν. Μόνον ὁ θέλων νὰ κρίνῃ τὰ κατὰ τὸν ὑπὸ τῶν ἐπιγενομέ-
» νων τοσοῦτο παραγνωρισθέντα μόναρχον κατὰ τὴν ἀπαραδειγμάτιστον ἀλλοίωσιν τῶν
» πραγμάτων, τὴν ἐνεργηθεῖσαν ὑπὸ τούτου ἐν τῷ κράτει ἐν βραχεῖ χρόνῳ μόλις τριετοῦς
» κυβερνήσεως, κατὰ τὴν ὁμολογίαν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, θὰ δύναται προση-
» κόντως νὰ ἐκτιμήσῃ τὰς λοιδορίας, δι' ὧν ὁ ἐξ ἀπορρήτων τοῦ φονέως τοῦ Ἀνδρονί-
» κου Νικήτας ἐζήτησε νὰ στιγματίσῃ τὴν μνήμην ἀνδρός, ὃν ἡμεῖς ἠθέλομεν προσαγο-
» ρεύσει καὶ εὐλογήσει εὐεργέτην τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἂν μὴ ἐλεεινή τις ἀτυχία ἤθε-
» λε καταστρέψει ἐν σπέρματι τὰ μεγαλοπρεπῆ ἔργα τῆς διανοίας αὐτοῦ. Ὁ Ἀνδρό-
» νικος πλήρης ῥώμης ὢν καὶ ἐνεργείας ὥς τις ἀγαθοποιὸς καὶ σῴζων δαίμων ὑπερίπτα-
» το τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, ὡς προστάτης καὶ βοηθὸς τῶν καταπιεζομένων ὑπηκόων,
» ἐμπνέων τρόμον τοῖς πολεμίοις τῆς δημοσίας εὐημερίας καὶ συντρίβων αὐτούς». «Τοῖς
» βασιλεῦσι πάντα *δυνατὰ καὶ θεμιτὰ*» ἦν ἡ θεμελιώδης αὐτοῦ ἀρχή, *καὶ οὐδὲν κακὸν ἐν*
» *τῇ πολιτείᾳ εἶναι οὕτω μέγα ὥστε μία σταθερὰ θέλησις νὰ μὴ δύνηται νὰ θεραπεύσῃ αὐτό.*
» Ὡς πατὴρ τοῦ λαοῦ ἐπεδαψίλευε πλούσια δῶρα τοῖς ἀκτήμοσιν ἀλλὰ φιλέργοις ὑπη-
» κόοις· διὰ παντὸς τρόπου δυνατοῦ εἰς μονάρχην εἰργάζετο πρὸς ἀναζωογόνησιν τῆς γε-
» ωργίας καὶ τῆς περὶ τὴν τέχνην ἐπιμελείας. Κατὰ τὰ ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων παραδιδό-
» μενα πᾶς τις ἐκάθητο ἥσυχος ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν δένδρων αὐτοῦ καὶ ἔτρωγεν ἄφροντις
» ἐκ τῶν καρπῶν αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἀποτίσει τῶν νομίμων φόρων δὲν ἐκινδύνευε πλέον ἡ ζωὴ
» καὶ ἡ περιουσία τῶν φορολογουμένων, ὡς ἦτο σύνηθες πρὸ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ. Αἱ
» ἀρχαὶ καθ' ἅπαν τὸ κράτος ἦσαν ἀκριβεῖς, ἐνεργοί, δίκαιαι καὶ ἠμείβοντο πλουσίως. Ἡ
» ἀγοραπωλησία τῶν ἀξιωμάτων εἶχε παύσει, δεδομένων τούτων εἰς μόνους τοὺς ἀξίους.
» Ὁ λαὸς ηὐλόγει τὸν μονάρχην αὐτοῦ. Ἡ τῶν ἐπαρχιῶν εὐημερία ἤκμαζε θαυμασίως
» διὰ κατασκευῆς διωρύγων καὶ ὑδραγωγείων· οἱ φόροι ἠλαττώθησαν καὶ ὑπήχθησαν εἰς
» σύστημα κανονικόν, καὶ ὅμως καὶ οὕτω τὸ αὐτοκρατορικὸν ταμεῖον ἦτο πεπληρωμένον

ΜΩΣΑΪΚΑ ΙΒ΄ ΑΙΩΝΟΣ ΤΗΣ ΑΨΙΔΟΣ ΤΟΥ ΚΑΘΕΔΡΙΚΟΥ ΝΑΟΥ ΕΝ CEFALU (ΣΙΚΕΛΙΑΣ)

» δαψιλῶς. Καὶ αὐτὸ τὸ βάρβαρον δίκαιον τοῦ ναυαγίου τὸ διαρπάζειν τὰ ναυαγοῦντα ἐκ
» τῆς παραλίας πλοῖα) κατηργήθη ἐν ἁπάσαις ταῖς παραλίαις τῆς Ἑλλάδος, τοῦθ' ὅπερ
» οὐδεὶς τῶν προτέρων αὐτοκρατόρων εἶχε δυνηθῆ νὰ κατορθώσῃ. Ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου
» ἐπεκράτει ἡ εὐωνία καὶ ἕκαστος, πλούσιος ἢ πένης, ἐτύγχανεν εὐμενοῦς ἀκροάσεως
» παρὰ τῷ αὐτοκράτορι. Ἐτίμα δὲ καὶ ἐπροστάτευε τὰ γράμματα, ἐξήλαυνεν ὅμως ἐκ τοῦ
» κράτους πᾶσαν ἀνωφελῆ δογματικὴν ἔριν.

» Τὰ ἀποτελέσματα τῆς εὐεργετικῆς ταύτης διοικήσεως ἦσαν θαυμάσια. Ἐν πλεί-
» σταις ἐπαρχίαις ὁ πληθυσμὸς ηὐξήθη ἐν μέτρῳ ἐξεγείροντο τὸν θαυμασμόν («Βασιλεύ-
» οντος αὐτοῦ αἱ πλείους ἐπαρχίαι πρὸς πληθυσμὸν ἐπεδίωκον τῶν ἐνοικούντων», ὡς
» αὐτὸς λέγει ὁ Νικήτας). Εὐδία τις ἠθική, θερμότης ζωτικὴ ἤρξατο ἐκτεινομένη καὶ ἐπὶ
» τοὺς λαοὺς τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἡ ἐντελῶς ἐκλελοιπυῖα ἐν τῇ ἀθλιότητι τῶν προη-
» γουμένων αἰώνων».

» Μετὰ τοὺς λίαν ἐπαινετικοὺς τούτους περὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ἀνδρονί-
» κου λόγους ὁ Φαλλμεράυερ ζητεῖ διὰ μακρῶν νὰ δικαιολογήσῃ τοὺς ὑπὸ τοῦ
» Ἀνδρονίκου γενομένους διωγμοὺς πολλῶν ἐπιφανῶν καὶ τὴν μελετωμένην ἐξολό-
» θρευσιν ὁλοκλήρου τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας, ὡς ἔργον ὑπὸ τῆς πολιτικῆς
» ἀνάγκης καὶ χάριν τῆς στερεώσεως τοῦ εὐεργετικοῦ ἄλλως κυβερνητικοῦ συστή-
» ματος ἐπιβαλλόμενον. «Ἡ εὐημερία τῆς πατρίδος, λέγει, καὶ ἡ ἀσφάλεια αὐτῆς
» εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον ὑπερέβαλον πάντα δισταγμὸν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ μονάρχου.
» Διὰ δόγματος συγκλήτου ἐν τῷ μεγάλῳ μεγάρῳ τῆς κυβερνήσεως ἐν Κωνσταν-
» τινουπόλει πᾶσα ἡ ὑψηλὴ ἀριστοκρατία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους κατεδικάσθη τῷ 1185
» συλλήβδην εἰς θάνατον ἕνεκεν ἐγκλήματος καθοσιώσεως καὶ προσκλήσεως τοῦ νορμαν-
» νικοῦ στρατοῦ».

» Ὁ Φαλλμεράυερ ἐννοεῖται ὅτι ἐπιεικῶς κρίνει τὴν πολιτείαν καὶ τὰ ἔργα τῶν
» ὑπουργῶν καὶ ἐκτελεστῶν τῶν διαταγῶν τοῦ Ἀνδρονίκου. Τὸν Στέφανον τὸν Ἁγιο-
» χριστοφορίτην κρίνει ὡς εὐθαρσῆ καὶ ἀτρόμητον ἄνδρα. Τοὐναντίον δὲ διὰ δριμυτάτου
» λόγου κατακρίνει καὶ στιγματίζει τὰ κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου ὑπὸ τοῦ ἀφηνιάσαντος ὄχλου
» τελεσθέντα κακουργήματα καὶ τὸν βάρβαρον τρόπον, καθ' ὃν ἐθανατώθη ὁ αὐτο-
» κράτωρ.

» Παρομοιάζει δὲ τοὺς κατοίκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς ἄγρια θηρία, τὰ
» ἐκπηδήσαντα ἀπὸ τοῦ κλωβοῦ καὶ ἀπαλλαγέντα τῆς σωφρονιστικῆς μάστιγος τῶν δα-
» μαστῶν καὶ μετ' ἀχαλινώτου λύσσης μαινόμενα ἐναντίον πάντων τῶν κωλυμάτων τῶν
» ἀγρίων αὐτῶν παθῶν. Οὕτω, λέγει ἐν ἐπιλόγῳ, ἔπεσεν ὁ Ἀνδρόνικος Α΄, ἀναμφηρίστως
» εἷς τῶν μεγίστων καὶ πρὸς μεγάλα ἔργα ἐπιτηδειοτάτων ἐν τοῖς βασιλεῦσι τοῦ Βυζαν-
» τίου ἀνδρῶν. «Εἴμεθα εἰθισμένοι ἀκολουθοῦντες τῷ Νικήτᾳ νὰ καλῶμεν αὐτὸν
» *τύραννον*», λέγει ὁ Φ., ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τοῦ Νικήτα αὐτοῦ ζητεῖ ὁ Φ. νὰ διαψεύσῃ μὲν
» τὰ πολλὰ ὑπὸ τοῦ Νικήτα παραδιδόμενα φαῦλα μέρη τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἀνδρονίκου,
» νὰ ἐξάρῃ δὲ τὰ φωτεινὰ καὶ λαμπρά, ἐπιλέγει δὲ καὶ τάδε περὶ τοῦ Ἀνδρονίκου· «Ἡ
» ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπιρριπτομένη τῷ Ἀνδρονίκῳ ἐπὶ σκληρότητι μομφὴ
» δὲν δύναται νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ὡς ἄρχοντος καὶ ὡς ἀνορθωτοῦ λαοῦ ἕνεκα
» τῆς ἠθικῆς διαφθορᾶς τῶν ἀνωτέρων λαϊκῶν τάξεων καταπιεζομένου καὶ ἠθικῶς παρα-
» λελυμένου.

» Ἄλλως τε τί ἀφηγεῖται ἡ ἱστορία περὶ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου, τοῦ Πέτρου Α΄
» τοῦ μεγάλου καὶ τοσούτων ἄλλων κυβερνητῶν τῶν τυχῶν τῆς ἀνθρωπότητος; Οὗτοι μὲν κα-
» λοῦνται μεγάλοι καὶ ἅγιοι, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος τύραννος. Ὁμολογήσωμεν μόνον ὅτι μέγιστον

» αὐτοῦ ἔγκλημὰ ἦσαν αἱ ἀρεταὶ αὐτοῦ καὶ ἡ σπουδὴ τοῦ εἶναι κρείττων τοῦ αἰῶνος
» αὐτοῦ·

» Ὁ βραχὺς χρόνος τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Ἀνδρονίκου δύναται ἀληθῶς νὰ κληθῇ
» χρυσοῦς αἰὼν καὶ μετὰ τούτου ἀπώλετο καὶ ἡ ἐσχάτη ἐλπὶς τῆς ἐπισχέσεως τῆς ὁρμῆς
» τοῦ ἐπερχομένου ὀλέθρου. Ἀνυπολόγιστα πάντως θὰ ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς κυβερ-
» νήσεως τοῦ Ἀνδρονίκου ὡς πρὸς τὸ μέλλον τοῦ κράτους, ἂν ἐπερατοῦτο εὐτυχῶς ἡ τοῦ
» Ἀνδρονίκου πολιτειακὴ μεταρρύθμισις. Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, αἵτινες διὰ κυβερνήσεως δι-
» καίας ἐγένοντο αὖθις εὐδαίμονες καὶ πολυάνθρωποι, ὑπῆρχέ τι ἔτι ἀνθρώπων γένος
» φιλοπατρίδων, οὗτινος ὁ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας
» καὶ τοῦ ἔθνους ζῆλος ἤθελε καταστήσει δυνατὸν εἰς τὸν ὑπὲρ τὸν αἰῶνα αὐτοῦ ὑψούμενον
» μονάρχην ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐν τῷ στρατῷ καὶ νὰ ἐξα-
» σφαλίσῃ ἐπὶ μακρὸν τὸ κράτος ἐναντίον πασῶν τῶν ἐκ μέρους τῶν Ἰκονιέων (σελ-
» δσούκων Τούρκων τοῦ Ἰκονίου) καὶ τῶν Νορμανδῶν ἐπιθέσεων.

» Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πολιτικῆς ἐν τῇ Δύσει ἱστορίας, ἐπὶ τὸν πολι-
» τισμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καθόλου ἡ κακοδαίμων αὕτη καταστροφὴ ἐπέδρασε κατὰ
» τρόπον ἀξιοθρήνητον. Διότι ἄνευ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀνδρονίκου ὁ στρατὸς τῶν δυτικῶν
» σταυροφόρων οὐδεμίαν ἤθελεν εὕρει ἀφορμὴν νὰ πλεύσῃ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν,
» νὰ καταλάβῃ ἐξ ἐφόδου τὴν πόλιν καὶ διὰ τῆς ἀποτεφρώσεως τῶν δύο τρίτων αὐτῆς
» νὰ καταστρέψῃ ἄπειρα ἔργα τέχνης καὶ ὁλοσχερῶς καὶ ἀνεπανορθώτως νὰ ἐξολοθρεύσῃ
» τὰ διαφυγόντα τὸν φανατισμὸν ἑνὸς Θεοδοσίου καὶ ἑνὸς Ἀμροῦ λείψανα τῆς ἀρχαίας
» φιλολογίας. Ἄνευ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν πολιτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὐδεὶς
» ἤθελεν ὑπάρξει δοὺξ Αἰγαίου πελάγους, οὐδεὶς πρίγκιψ Ἀθηνῶν καὶ Ἀχαΐας, οὐδεὶς
» αὐτοκράτωρ Νικαίας καὶ Τραπεζοῦντος.

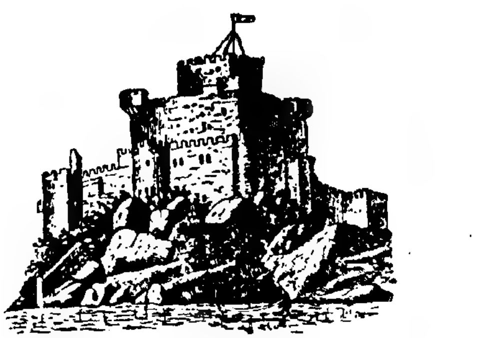
» Ἀσμένως οἱ μεγάλοι καὶ πλούσιοι οἶκοι εἶδον τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀνδρονίκου,
» διότι τὸ κυβερνητικὸν σύστημα καὶ τὰ ἤθη τούτου καθόλου ἀπεκάλυπτον πρὸ τῶν
» ὀφθαλμῶν πάντων τὴν ἰδίαν αὐτῶν μηδαμινότητα καὶ φαυλότητα. Ἤθελον δ' ἅμα
» οὗτοι τὸν νέον αὐτὸν κυριάρχην νὰ λάβωσιν οὐχὶ ὑπὸ τὴν πρωτοβουλίαν καὶ ἐκ τῶν
» χειρῶν τοῦ ὄχλου. Ὁ θρόνος ἔδει νὰ μένῃ ἐν τῷ παλαιῷ οἴκῳ τῶν Κομνηνῶν. Ἀλλ'
» οὐδένα ἔστεργον νεωτερισμόν, οὐδεμίαν ἀνάπτυξιν δυνάμεως, οὐδεμίαν φιλοπατρίαν,
» ἀλλ' ἤθελον κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα αὐτῶν νὰ ὑφαίνωσι τὰς ἀνακτορικὰς ῥαδιουρ-
» γίας ὑπὸ ἀσθενῆ ἄρχοντα, τὰς ἐπαρχίας νὰ λεηλατῶσι καὶ τὸ κράτος νὰ πληρῶσι τα-
» ραχῶν καὶ στάσεων. Ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις προυχώρησε περαιτέρω καὶ ὁ ὄχλος τῆς πρω-
» τευούσης δὲν ἤθελε ν' ἀφαιρέσωσιν ἀπ' αὐτοῦ πάλιν τὴν ἅπαξ κτηθεῖσαν ὑπεροχήν,
» ἀλλ' ἠκολούθει ἀκατασχέτως τοῖς αἰσθήμασι τοῦ φθόνου ἐκείνου καὶ τῆς πικρίας ἐκεί-
» νης, ἅτινα αἱ μεγάλαι πλούσιαι καὶ πυκνῶς οἰκούμεναι πρωτεύουσαι πόλεις συνηθίζουσι
» νὰ τρέφωσιν ἐναντίον τῆς ἰσχυρῶς ἀνταγωνιζομένης αἴγλης καὶ πλούτου τῶν ἐπαρχιῶν·

» Ὁ Ἰσαάκιος, τὸ δημιούργημα τοῦ ὄχλου, δὲν ἠδύνατο νὰ περιορίσῃ τὴν τούτου
» λύσσαν καὶ ἐκλείσθη εἰς τὰ ἀνάκτορα μεχρισοῦ ἤθελον εὐδοκήσει οἱ πολῖται τῆς πρω-
» τευούσης ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ νέου μονάρχου. Δὲν εἶχον
» ἐπαναστατήσει οὗτοι, ἵνα ἀρέσωσι τῷ Ἰσαακίῳ Ἀγγέλῳ ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου
» ταπεινωθεῖσι καὶ ὑπ' αὐτῶν περιφρονουμένοις ἀριστοκράταις, ἀλλ' ἵνα ἐνεργήσωσι τὸ
» θλιβερὸν ἐκεῖνο προνόμιον τὸ κληροδοτηθὲν εἰς τοὺς οἰκήτορας τῆς Κωνσταντινουπό-
» λεως ὑπὸ τοῦ μακαρίτου παρὰ τὸν Τίβεριν κυριάρχου λαοῦ καὶ ἵνα ἐκλέξωσι μὲν διὰ
» τὰς ἐπαρχίας ἡγεμόνα κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀρέσκειαν, αὐτοὶ ὅμως οὐδεμιᾷ νομίμῳ
» τάξει ὑπακούωσι καὶ καθηδυπαθήσωσι τὸν βίον ἀναλώμασι τῶν οἰκητόρων τῶν ἐπαρ-

» χιῶν ἐν ἀναπαύσει ἀργίας καὶ ἐν θεάμασι καὶ φιληδονίᾳ. Διὰ τοῦτο δὲν ἠνείχοντο
» αὐτοὶ ἵνα ὁ Ἀνδρόνικος ἐν ἴσῃ δικαιοσύνῃ ἄρχῃ ἐπαρχίας καὶ πρωτευούσης καὶ τοὺς
» ἐν τῇ μεγίστῃ καὶ ὡραιοτάτῃ πόλει τῆς γῆς οἰκοῦντας Ρωμυλίδας (ἀπογόνους τοῦ Ρωμύ-
» λου τοῦ μυθικοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ρώμης) νὰ θέσῃ ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τοὺς ἀγρότας τῆς
» Πελοποννήσου καὶ τῶν βουλγαρικῶν χωρῶν.

» Διὰ ταῦτα ἡ τότε γενομένη ἀνατροπὴ τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο ὁμοία πρὸς
» μίαν ἐκ τῶν συνήθων ἐκείνων ἀνακτορικῶν ἐπαναστάσεων τῶν Βλαχερνῶν, ἐν αἷς ἐγέ-
» νετο μὲν ἀλλαγὴ τοῦ ἄρχοντος ἀλλ' ἔμενε τὸ σύστημα. Ἀλλὰ νῦν ἡ ἐπανάστασις ἦτο
» θρίαμβος τοῦ πονηροῦ ἐναντίον τοῦ ἀγαθοῦ, τῶν ὀλίγων ἐναντίον τοῦ ὅλου, τῆς ὁμαρ-
» τωλῆς πρωτευούσης ἐναντίον τῆς εὐημερίας τοῦ κράτους· ἦτο νίκη τῆς διαλύσεως καὶ
» καταστροφῆς ἐναντίον τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐδαιμονίας.

» Μετὰ τοῦ χρονικοῦ σημείου τούτου ἤρξατο ἡ βαθμιαία πτῶσις τῆς μοναρχίας
» διὰ τῶν Ἑσπερίων λαῶν, ὧν αἱ ἐπιθέσεις ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον, τὴν Ἤπειρον, τὴν
» Θεσσαλίαν καὶ τὰς νήσους ἤρξαντο τότε καὶ μετὰ ὀκτωκαίδεκα ἔτη ἔληξαν μετὰ τῆς
» ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Δὲν ἔπεσε μόνον ὁ Ἀνδρόνικος ἀλλὰ μετὰ τούτου
» μέγας καὶ εὐκλεὴς οἶκος κατασχὼν ἐπὶ χρόνον πλείονα τῶν ἑκατὸν ἐτῶν ἐν ἀδιακόπῳ
» κληρονομίᾳ τὸν πρῶτον θρόνον τοῦ κόσμου καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς Δύσεως καὶ
» Ἀνατολῆς πολυύμνητον κτησάμενος ὄνομα. Πάντες οἱ μεγιστᾶνες τοῦ κράτους οἱ συν-
» δεόμενοι δι' οἱουδήποτε δεσμοῦ πρὸς τὴν δυναστείαν ταύτην εἰς ὅμοιον ἔπεσον ὄλεθρον
» καὶ ἂν ἔτι μικρὸν πρότερον τὰ ὀνόματα αὐτῶν εὑρίσκοντο ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν προ-
» γραφῶν τοῦ Ἀνδρονίκου. Ὁ Ἰσαάκιος ἦν ὑποχρεωμένος νὰ καταδιώκῃ λυσσαλέως
» τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἰδίας αὐτοῦ τάξεως, ἵνα ὁ ὄχλος τῆς πρωτευούσης συγχωρήσῃ
» αὐτῷ τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ καταγωγήν, οὕτω δὲ οὐ μόνον διεσχίσθη τὸ ὅλον ὕφασμα τῆς
» ὑπὸ τῶν Κομνηνῶν ἐγκαινισθείσης διοικήσεως τοῦ κράτους ἀλλὰ καὶ τὰ εὐεργετικώτατα
» καταστήματα καὶ αἱ λαμπρόταται οἰκοδομαὶ τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν κατεστράφησαν
» διαταγῇ τοῦ τυφλοῦ ὄχλου καθόλου δὲ πᾶν ὅ,τι κατὰ τὴν γνώμην τῆς πρωτευούσης
» εἰς τὸν πεπτωκότα οἶκον ἀνῆκεν ἐδόθη εἰς ἀπώλειαν· οὐκέτι θέλομεν ὑπὸ Κομνηνῶν
» βασιλεύεσθαι, ἐβόα ὁ μαινόμενος ὄχλος καὶ κατέστρεφεν ὅλα τὰ πράγματα καὶ τὰ
» σύμβολα τῆς μισητῆς ἐξουσίας».]

Τὸ νορμαννικὸν φρούριον τῆς Φαλκονάρας ἐν Σικελίᾳ.

Μωσαϊκὸν κόσμημα ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ. ΤΡΙΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

Ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος, ὁ καταλαβὼν τότε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ἐκείνου Ἀγγέλου, ὃν εἴδομεν στρατεύσαντα κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, ὅτε οὗτος τῷ 1182 ἐπλησίαζεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἐν γένει οἱ Ἄγγελοι ἦσαν ἐπιφανεῖς τὸ γένος, ἐπιφανεῖς ὅμως διὰ τὴν μετὰ τῶν Κομνηνῶν συγγένειαν καὶ διὰ τὰ μεγάλα ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα πολλάκις περιεβλήθησαν, οὐχὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν ἢ τὴν ἄλλην ἀρετήν. Ἰδίως δὲ μετριώτατος ἄνθρωπος ὑπῆρξεν ὁ νῦν κατὰ παράδοξον συγκυρίαν περιστάσεων βασιλεύσας Ἰσαάκιος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου διέταξε τὴν τύφλωσιν τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰωάννου. Καὶ οὐδὲ τοῦ πρεσβυτέρου Μανουὴλ ἐφείσθη, ὅστις, καίτοι μηδόλως συμμετασχὼν τῶν τοῦ πατρὸς ἀνομημάτων, ἐστερήθη οὐδὲν ἧττον τῆς ὁράσεως. Ἀλλ' ἡ τύχη ἠθέλησε ν' ἀποζημιώσῃ τὸν Μανουὴλ διὰ τὸ ἄδικον τοῦτο πάθημα, καθότι οἱ δύο αὐτοῦ υἱοί, Ἀλέξιος καὶ Δαυίδ, ἵδρυσαν μετά τινα ἔτη ἰδίαν ἐν Τραπεζοῦντι βασιλείαν, ἣν οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν διετήρησαν ἐπὶ τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας. Ἡ τοῦ Ἀνδρονίκου χήρα Ἄννα ἔπαθεν οὐδέν· ἀλλ' ἡ θυγάτηρ αὕτη τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἡ σύζυγος διατελέσασα ἀλληλοδιαδόχως δύο αὐτοκρατόρων, ἔζησεν ἤδη ἐν παλλακίᾳ μεθ' ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀρχόντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Θεοδώρου Βρανᾶ, υἱοῦ τοῦ μετ' ὀλίγον ἀριστεύσαντος κατὰ τῶν Νορμαννῶν Ἀλεξίου Βρανᾶ καὶ μόλις μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἅλωσιν ηὐλογήθη διὰ νομίμου γάμου ἡ συμβίωσις αὐτῆς αὕτη. Τὸ πάντων ὅμως παραδοξότερον εἶναι ὅτι ὁ Ἰσαάκιος ἀνεδείχθη νικηφόρος ἐν τῷ πρὸς τοὺς κατακτητὰς τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἀγῶνι. Φαίνεται ὅτι ἡ ἕνεκα τῆς πτώσεως τοῦ Ἀνδρονίκου ἀγαλλίασις ὑπῆρξε τοσοῦτον ζωηρὰ καὶ κοινὴ ὥστε στρατιῶται καὶ στρατηγοὶ συνέρρευσαν περὶ τὸν νέον βασιλέα, ὅστις ηὐτύχησε πρὸς τούτοις νὰ ἐπιστήσῃ τῆς προχείρως συγκροτηθείσης ταύτης δυνάμεως ἡγεμόνα γενναῖον καὶ δεξιόν, τὸν πρὸ μικροῦ μνημονευθέντα Ἀλέξιον Βρανᾶν, ἀπόγονον ἑνὸς ἐκ τῶν ὀλίγων ἔτι σῳζομένων οἴκων τῆς ἄλλοτε πολυαρίθμου καὶ ἐνδόξου στρατιωτικῆς ἀριστο-

κρατίας. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Σικελοὶ περιέπεσον εἰς πολλὰ σφάλματα. Εἴδομεν ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ Σεπτεμβρίου καταλιπόντες φρουρὰν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀπῆλθον διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ὁ πεζικὸς στρατὸς ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῶν προτέρων κατορθωμάτων, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι κατ' ἀρχὰς οὐδένα συνήντησεν ἀντίπαλον, διῃρέθη εἰς πολλὰ ἀποσπάσματα, καὶ ἐτράπη εἰς ἄτακτον λεηλασίαν περὶ τὰς Σέρρας καὶ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Μοσυνόπολιν. Ἐκ τούτου ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος Βρανᾶς προσέβαλε κατ' ἀρχὰς τὰ μεμονωμένα ἐκεῖνα ἀποσπάσματα καὶ τρέψας αὐτὰ καὶ ἐνισχύσας οὕτω τὸ φρόνημα τοῦ στρατοῦ ἀντιπαρετάχθη τελευταῖον τῇ 7 Νοεμβρίου κατὰ τῆς κυριωτέρας τῶν πολεμίων μοίρας εἰς χῶρόν τινα καλούμενον τοῦ Δημητρίτζη, περὶ τὸν Στρυμόνα ποταμόν. Ἡ ἧττα τῶν πολεμίων ἀπέβη ὁλοσχερὴς καὶ αὐτοὶ οἱ κόμητες Ρικάρδος καὶ Ἀλδουῖνος συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι. Οἱ περισωθέντες κατέφυγον ἢ εἰς Θεσσαλονίκην ἢ εἰς Δυρράχιον. Ἐκ δὲ τῶν εἰς Θεσσαλονίκην καταφυγόντων ἀπέπλευσαν ἀμέσως ὅσοι ἠδυνήθησαν ἐπὶ τῶν αὐτόθι εὑρεθεισῶν μακρῶν νηῶν, πολλοὶ ὅμως μὴ εὑρόντες πλοῖα ἀνηλεῶς κατεσφάγησαν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, ἥτις ἀμέσως ἐπανῆλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ κράτους. Ἀλλ' οὐδ' ὁ στόλος τῶν πολεμίων ἔπραξε γενναῖόν τι. Ἐπιπλεύσας εἰς τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον προσεβλήθη διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἄπρακτος εἰς τὰ ἴδια παθὼν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ τὰ πάνδεινα ἐκ καταιγίδων καὶ λιμοῦ καὶ νόσου. Τὸ Δυρράχιον καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι παρέμεινεν μὲν ἐπί τινα ἔτι χρόνον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Σικελῶν, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τό τε Δυρράχιον καὶ ἡ Κέρκυρα ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου μὴ δυναμένου νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δαπάνην ἣν ἀπῄτει ἡ κατοχὴ αὐτῶν. Μόναι αἱ νῆσοι Κεφαλληνία καὶ Ζάκυνθος ὑπέκυψαν ἔκτοτε εἰς τὴν τῶν δυτικῶν δεσποτείαν, γενόμεναι κτῆμα τοῦ ναυάρχου Μαργαριτόνη ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας. Τοιουτοτρόπως ἐτελείωσεν ὁ σικελικὸς οὗτος πόλεμος, ὅστις ἐμαρτύρησεν αὖθις δύο τινά· πρῶτον ὅτι οἱ δυτικοὶ ἐπέμενον ἁρπάζοντες πᾶσαν εὐκαιρίαν ἵνα καταλύσωσι τὸ ἀνατολικὸν κράτος καὶ δεύτερον ὅτι τὸ κράτος τοῦτο, ὅσον καὶ ἂν εἶχον ἐλαττωθῇ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, εἶχεν ἔτι πόρους καὶ ἄνδρας ἱκανοὺς ἵνα ἀποκρούσῃ τὰς ἐπιθέσεις ἐκείνας. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ νίκη αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητος· καὶ ναὶ μὲν ἐπὶ τέλους ἔπαθε μικράν τινα χώρας στέρησιν ἀλλ' ὁ λαμπρὸς καὶ πολυάριθμος στρατὸς τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου ὑπέστη δεινὴν καταστροφὴν κατά τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Εἴδομεν ὅτι ἐν Θεσσαλονίκῃ εἶχεν ἀποβάλει πολλὰς ἀνδρῶν χιλιάδας· κατὰ τοὺς μετέπειτα ἀγῶνας ἀπώλεσεν οὐχὶ ὀλιγωτέρους τῶν 10.000 μαχίμων ἀνδρῶν, οἱ δὲ ζωγρηθέντες ἦσαν περὶ τοὺς τετρακισχιλίους. Μεταξὺ τῶν τελευταίων ἦτο καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ὁ παραίτιος γενόμενος πάσης ταύτης τῆς συμφορᾶς, ὅστις ἐστερήθη τῆς ὁράσεως. Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ἀγέρωχοι ἡγεμόνες τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, οἱ κόμητες Ἀλδουῖνος καὶ Ρικάρδος, οἵτινες μετὰ πολλῶν χλευασμῶν εἶχον ἀπαντήσει εἰς τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τὰς ὁποίας διεβίβασε πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰσαάκιος ἅμα βασιλεύσας, ἠναγκάσθησαν ἤδη νὰ προσκυνήσωσιν ὡς δοῦλοι τὸν βασιλέα ἐκεῖνον ἐπὶ θρόνου πανηγυρικῶς καθήμενον καὶ διὰ πολλῆς κολακείας νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι αἰχμάλωτοι ἢ ἀπέθανον ἐκ τῆς κακουχίας, ἢ περισωθέντες ὑπηρέτησαν τὸ κράτος ὡς μισθοφόροι. Οἱ δὲ δύο ἐκεῖνοι ἡγεμόνες οὐδὲν ἔπαθον κακόν, διότι ἔκτοτε ὁ Ἰσαάκιος συνέλαβε τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας δίδων σύζυγον εἰς τὸν ἐπίδοξον αὐτοῦ διάδοχον τὴν θυγατέρα του Εἰρήνην, ὅπερ ἐξετέλεσε μετ' ὀλίγον.

Ἀλλὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὴν προθυμίαν ἣν πάντες ἔδειξαν, μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἵνα ἀποκρούσωσι τοὺς πολεμίους, καὶ εἰς τὴν ἐπιτυχῆ τοῦ

στρατηγοῦ ἐκλογήν· ἡ δὲ τοῦ Ἰσαακίου ἀφροσύνη ἔμελλε καὶ τὸν ζῆλον ἐκεῖνον νὰ μαράνῃ καὶ νέας νὰ προκαλέσῃ συμφοράς, ὥστε ἔκτοτε ἡ βασιλεία αὐτοῦ παρίστησι σειρὰν ἀδιάκοπον σχεδὸν ἀτυχημάτων. Ὁ μὲν Ἀλέξιος Βρανᾶς ἐπιχειρήσας νὰ ἁρπάσῃ ἐξ ἐφόδου τὴν βασιλείαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε διότι ἠδικήθη παρὰ τοῦ Ἰσαακίου εἴτε διότι περιεφρόνει αὐτόν, ἀπέτυχε διὰ τὴν τοῦ πλήθους ἀδιαφορίαν· καί, τὸ παράδοξον, ἔτυχε συγγνώμης παρὰ τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ὁ στόλος ὁ ἐκπεμφθεὶς κατὰ τοῦ ἐν Κύπρῳ δυναστεύοντος Ἰσαακίου Κομνηνοῦ κατεστράφη ὁλοσχερῶς ὑπό τε τοῦ μεγάλου ἐκείνου στασιαστικοῦ καὶ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Μαργαριτόνη· Τὸ δὲ χείριστον, ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος, θελήσας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Βέλαν Γ´ νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐπέβαλεν ἐπὶ τῇ δαπάνῃ τοῦ γάμου βαρὺν εἰς ἅπαν τὸ κράτος φόρον. Τῆς ἀφορμῆς ταύτης ἐπιλαβόμενοι οἱ περὶ τὸν Αἷμον Βλάχοι καὶ Βούλγαροι ἐπανέστησαν. Τρεῖς ἀδελφοί, Πέτρος, Ἀσὰν καὶ Ἰωάννης, οἵτινες, καίτοι ἐκ Βλάχων καταγόμενοι, παρέστησαν ἑαυτοὺς ὡς ἀπογόνους τοῦ ἀρχαίου Τερνοβητικοῦ (1) βασιλείου οἴκου, ἐκάλεσαν ἀμφότερα ἐκεῖνα τὰ φῦλα εἰς τὰ ὅπλα τῷ 1186. Ὁ μῦθος ὅτι ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐγκατέλιπε τὴν Θεσσαλονίκην μετὰ τὴν πρόσφατον σικελικὴν ἐκστρατείαν καὶ κατέφυγεν εἰς τοὺς πιστοὺς Βουλγαροβλάχους ἐξῆψε τὰ πνεύματα τοῦ δεισιδαίμονος τούτου λαοῦ. Ὁ Πέτρος ἔκτισεν ἐν Βουλγαρίᾳ νέαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ καλλιμάρτυρος ἐκείνου ἐκκλησίαν, ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὴν Θρᾴκην. Κατ' ἀρχὰς οἱ στασιασταὶ ἀπεκρούσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου παρὰ τοῖς Κομάνοις. Καὶ ἑτέραν δὲ ἐπιχειρήσαντες ἐπιδρομὴν τῷ 1187 ἡττήθησαν ὑπὸ τοῦ θείου τοῦ βασιλέως, τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἰσαάκιος δυσπιστήσας πρὸς τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ἄνδρα ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτὸν τὴν στρατηγίαν καὶ ἀνέθηκεν αὐτὴν εἰς τὸν τυφλὸν Ἰωάννην τὸν Καντακουζηνόν, ὅστις φυσικῷ τῷ λόγῳ κατετροπώθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἰωάννης οὗτος Καντακουζηνὸς προεχειρίσθη στρατηγός, τυφλὸς ὤν, ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ τοῦ ἐν Κύπρῳ Ἰσαακίου ἐκπεμφθεὶς στρατηγὸς Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἦτο ὡσαύτως τυφλός. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πλεῖστοι ὅσοι ἄνδρες ἐκ τῶν εἰς τὰ πρῶτα τοῦ κράτους γένη ἀνηκόντων εἶχον στερηθῆ τῆς ὁράσεως ὑπὸ τοῦ μανιώδους Ἀνδρονίκου, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἐσῴζοντο ἔτι καὶ ἄλλοι μὴ ὄντες ἀόμματοι· ὥστε ἐπὶ τέλους ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ἰσαακίου εἰς τὸ νὰ διορίζῃ τυφλοὺς στρατηγοὺς δὲν ἀποδεικνύει ἄλλο εἰμὴ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τύφλωσιν. Ὄχι ὅτι οἱ ἀτυχεῖς ἐκεῖνοι ἄνθρωποι δὲν ἦσαν γενναῖοι· ἐξ ἐναντίας καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς λέγεται ἀνδρεῖος ὑπὸ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς ἐφημίζετο ἐπὶ τῇ τόλμῃ αὐτοῦ. Καὶ ἔδωκεν ἐν αὐτῷ δὴ τούτῳ τῷ βουλγαρικῷ πολέμῳ δεῖγμα τρανὸν τῆς ἀρετῆς ταύτης· διότι μαθὼν τὴν ἧτταν τῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων, ἀφοῦ ὕβρισε τοὺς τραπέντας εἰς φυγήν, ὥρμησε κατὰ μέσον τῶν πολεμίων φωνάζων «ἀκολουθεῖτέ μοι». Ἀλλά, ἐπειδὴ δὲν ἐγίνωσκεν οὔτε ποῦ πορεύεται οὔτε τί ἐν τῷ στρατῷ γίνεται, τὸ κίνημα ἐκεῖνο εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσεν εἰμὴ εἰς τὸ νὰ συμπληρώσῃ τὴν καταστροφήν.

Τελευταῖον ἡ ἡγεμονία ἐπετράπη εἰς τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν, τὸν νικητὴν τῶν Νορμαννῶν, ὅστις ἐξέωσε τοὺς πολεμίους ἐκ τῆς Θρᾴκης. Ἀλλὰ τότε ἀντὶ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν

(1) Τοῦ βασιλείου τοῦ ἔχοντος ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος τὸ Τύρναβον ἢ Τέρνοβον πρωτεύουσαν, ἐν ᾗ ἐστέφοντο οἱ ἡγεμόνες τῶν Βουλγάρων, καὶ ἧς ὁ ἐπίσκοπος ἐκαλεῖτο ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας.

Βουλγαρίαν καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὴν νίκην ἀπεφάσισεν αὖθις νὰ ἁρπάσῃ τὴν βασιλείαν, ἐπέστρεψε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν, ἀνηγορεύθη ἐκεῖ αὐτοκράτωρ καὶ προήλασεν ἐπὶ τὸ Βυζάντιον. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι τῆς πρωτευούσης δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν μεταβολήν, ἀλλ' ὁ Βρανᾶς συγκροτήσας ἐκ τοῦ προχείρου καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἐν τῇ Προποντίδι κατετρόπωσε δι' αὐτῆς τὸν βασιλικὸν στόλον καὶ περιέζωσεν οὕτως ἁπανταχόθεν τὴν πόλιν· πλὴν δὲ τούτου ἦτο κύριος ἤδη ὅλων τῶν παρακειμένων ἑσπερίων καὶ ἑῴων χωρῶν, ὁ δὲ Ἰσαάκιος δὲν ἐτόλμα νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔξοδον· ὥστε τὸ πιθανώτερον ἦτο ὅτι ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἤθελεν ἐπὶ τέλους κατισχύσει, ἐὰν αἴφνης δὲν προέκυπτεν εἰς μέσον ἀπροσδόκητός τις τῶν καθεστώτων σωτήρ.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία διετέλει εἰς φιλικὰς καὶ συγγενικὰς σχέσεις πρὸς τὸν ἐν Ἰταλίᾳ ἡγεμονικὸν οἶκον τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερρατικοῦ· Εἴδομεν ἕνα τοῦ οἴκου τούτου γόνον, τὸν Ραινέριον, συζευχθέντα τὴν θυγατέρα τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ λαβόντα τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα, ἔπειτα δὲ θανατωθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου. Τούτου τοῦ Ραινερίου ὁ νεώτερος ἀδελφὸς Κορράδος ἀπερχόμενος εἰς Ἱεροσόλυμα διῆλθε διὰ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ὁ Ἰσαάκιος περιποιούμενος τὸν ἄνδρα ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν Θεοδώραν καὶ ἀνηγόρευσε προσέτι αὐτὸν καίσαρα. Ὁ Κορράδος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ βλέπων τὸν βασιλέα μηδὲν τῶν δεόντων ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ ἐκείνῃ πράττοντα ἀλλὰ μόνον τὰς προσευχὰς καὶ τὰς συμβουλὰς τῶν μοναχῶν ἐπικαλούμενον, ἀντὶ δὲ ὁπλιτῶν ἀναβιβάζοντα εἰς τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, τὴν καλουμένην Ὁδηγήτριαν, ἠγανάκτησεν, ἐνέπαιξεν αὐτὸν καί τῳ παρέστησεν ὅτι καλὸν ἦτο ἀντὶ τῶν ἁγίων ἐκείνων ἀνδρῶν νὰ συλλέξῃ μαχητὰς ἐπιτηδειοτέρους εἰς τὴν τοῦ ἐχθροῦ κατατρόπωσιν. Ἐντεῦθεν ἐνθαρρυνθεὶς ὁπωσοῦν ὁ Ἰσαάκιος ἐπεχείρησε τὴν συγκρότησιν μικρᾶς τινος στρατιᾶς καὶ μετεχειρίσθη πρὸς τοῦτο τά τε χρυσᾶ τῶν ἐκκλησιῶν κειμήλια καὶ οὐκ ὀλίγα χρήματα χορηγηθέντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ βαθυπλούτου πρωτοστράτορος Μανουὴλ Καμύτση, ὅστις, ὢν προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ Βρανᾶ, δὲν ἐδίστασε νὰ προσφέρῃ ὁλόκληρον αὐτοῦ τὴν περιουσίαν εἰς τὸν βασιλέα κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Τὰ χρήματα ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν μισθοφόρων, ὅσοι προέκειτο νὰ στρατολογηθῶσιν ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει εὑρισκομένων Λατίνων. Διότι εἶχον μὲν οὗτοι πάθει τὰ πάνδεινα καὶ φυγαδευθῆ ἐκ τῆς βασιλευούσης ἐπὶ Ἀνδρονίκου, ἀλλὰ βασιλεύσαντος τοῦ Ἰσαακίου ἐπανῆλθον ἀλληλοδιαδόχως αὐτόθι Ἐνετοί, Πισᾶται καὶ Γενουαῖοι, ἐπαναλαβόντες τὰ ἀρχαῖα προνόμια καὶ τὰς ἀρχαίας ὑποχρεώσεις. Συνέβη δὲ τότε ὅ,τι συνήθως συνέβαινεν ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, ὅτι τὰ μὲν προνόμια ηὔξησαν, ἵνα οὕτως ἀναπληρωθῇ ἡ ἀποζημίωσις ἣν ἀπῄτουν δι' ὅσα ἔπαθον ἐπὶ τῶν τελευταίων Κομνηνῶν καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου, αἱ δὲ ὑποχρεώσεις τοσοῦτον ὀλίγον ἐξεπληροῦντο ὥστε, καίτοι ἐγένοντο αἱ νέαι ἐκεῖναι συνθῆκαι, ἐξηκολούθουν αἱ πειρατεῖαι μαστίζουσαι τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, μάλιστα αἱ τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Γενουαίων πειρατεῖαι. Ἐκ τῶν Λατίνων λοιπὸν ὅσοι ἕνεκα τῶν συνθηκῶν τούτων ἐγκατεστάθησαν αὖθις ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐστρατολόγησεν ὁ Κορράδος διακοσίους πεντήκοντα μὲν ἱππεῖς, πεντακοσίους δὲ πεζούς. Πρὸς τούτοις ἐστρατολογήθησαν καὶ ἐκ τῶν τούρκων καὶ γεωργιανῶν ἐμπόρων οὐκ ὀλίγοι. Ἀπεφάσισαν δὲ νὰ στρατεύσωσι προσέτι ἐκ τῶν περὶ τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασίλειον αὐλὴν ἐπισήμων καὶ ἄλλων ἀνδρῶν περὶ τοὺς χιλίους. Ἡ μικρὰ αὕτη δύναμις ἐξῆλθε τελευταῖον τῶν τειχῶν ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τοῦ Βρανᾶ. Τὸ δὲ παραδοξότερον εἶναι ὅτι οἱ ἐπαναστάται, καίτοι ὄντες πλειότεροι καὶ ἀγόμενοι ὑπὸ ἀνδρὸς πρὸ τριετίας κατατροπώσαντος τὸν πολὺ μείζονα νορμαννικὸν στρατόν, ἐτράπησαν ἤδη ἀμέσως εἰς φυγήν. Εἰς

μάτην ὁ Βρανᾶς ἀνεκάλει αὐτοὺς εἰς τὰς τάξεις των, κραυγάζων ὅτι πλείονες πρὸς ἐλάσσονας ἔχουσι νὰ πολεμήσωσι καὶ ὅτι αὐτὸς πρῶτος θέλει ἐμβάλει κατὰ τῶν πολεμίων. Οἱ φεύγοντες δὲν ἐπέστρεψαν, αὐτὸς δὲ ὁρμήσας κατὰ τοῦ Κορράδου ἐπλήγω σε μὲν αὐτὸν ἀλλ' ἐλαφρῶς καὶ ἀντιπληγεὶς παρ' ἐκείνου καιρίως καὶ κατακρημνισθεὶς ἐκ τοῦ ἵππου ἀπεκόπη τὴν κεφαλήν. Ἡ στάσις τότε διελύθη, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπανελθὼν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ θριαμβεύων ἐπὶ κατορθώματι εἰς ὃ κατ' οὐδὲν συνετέλεσεν ἐτράπη εἰς ἑστίασιν καὶ διέταξε νὰ ἀνοιχθῶσιν ὅλαι αἱ πύλαι, ὥστε οἱ βουλόμενοι νὰ δύνανται νὰ εἰσέλθωσι καὶ νὰ ἴδωσιν αὐτὸν τροπαιοῦχον. Τὸ οἰκτρότερον ἦτο ὅτι παρεισήχθη εἰς τὴν τράπεζαν ταύτην ἄθυρμα ἐπιδείπνιον ἡ κεφαλὴ τοῦ Βρανᾶ, ἥτις «ὧδέ τε κἀκεῖσε δίκην σφαίρας διαγομένη τε καὶ μεταγομένη διηκοντίζετο». Μεθ' ὃ ὁ ἄθλιος βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ πέμψῃ αὐτὴν καὶ εἰς τὴν σύζυγόν του, ἥτις ὅμως, ἀνεψιὰ οὖσα πρὸς μητρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ καὶ σῴζουσα τὰς πρώτας τοῦ γένους ἐκείνου ἀρετάς, ἀηδίασεν ἐπὶ τῷ θεάματι· καὶ ἐπειδὴ ἠρωτήθη ἂν σύνοιδε τίνος ἐστὶν ἡ κεφαλὴ «οἶδα, ἀπεκρίθη, καὶ ταλανίζω ἐμαυτήν».

Τὰ δ' ἐπακολουθήσαντα ὑπῆρξαν, εἰ δυνατόν, ἔτι ἀθλιώτερα. Ἐκ τῶν περὶ τὸν Βρανᾶν ὀλίγοι ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ, οἱ δὲ πλεῖστοι ἔφυγον προτροπάδην. Καὶ οἱ μὲν στρατιῶται καὶ οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ ἀπελθόντες εἰς τὰ ἴδια ἔμειναν ὡς ἀφανεῖς, ἀκαταζήτητοι, οἱ δὲ ἐπιφανέστεροι τῶν ἡγεμόνων ἐζήτησαν συγγνώμην καὶ ἔλαβον αὐτήν, διότι ἠπείλησαν ὅτι ἄλλως θέλουσι καταφύγει εἰς τοὺς πολεμίους τοῦ κράτους καὶ ἐξεγείρει αὐτοὺς εἰς νέον πόλεμον. Ἀλλ' ἐνῷ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως ἐπανήρχοντο οὕτως ἀνενόχλητοι εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ὅπου καὶ ἐχλεύαζον καὶ ἐμυκτήριζον ἀναφανδὸν τὸν βασιλέα, ἀφ' ἑτέρου οὗτος διεκήρυξεν ὅτι ὅσοι κάτοικοι τῆς πόλεως ἡμεδαποί τε καὶ ἀλλοδαποὶ θέλουσιν ἠμποροῦν νὰ ἐξέλθωσιν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν δῄωσιν τῶν περὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν Προποντίδα κατοίκων, οἵτινες ἐξ ἀνάγκης εἶχον συνταχθῆ μετὰ τοῦ Βρανᾶ. Καὶ ἐξῆλθον λοιπὸν ἐκ τῆς πόλεως οἵ τε Λατῖνοι καὶ πολὺς ἄλλος συρφετός, οἵτινες τοιαύτην ἐπήγαγον εἰς τοὺς περιοίκους συμφορὰν ὥστε ὁ Ἰσαάκιος ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τέλους ἐξαπέστειλέ τινας τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν, ἵνα ἀναστείλωσι τὸ κακόν· ὅπερ καὶ κατωρθώθη ἐπὶ τέλους. Τότε ὅμως συνέβη ἄλλη σκηνή. Οἱ πλεῖστοι τῶν χρηστοτέρων κατοίκων τῆς πόλεως ἀποδοκιμάζοντες τὰ γενόμενα καὶ ἀγανακτοῦντες κατὰ τῆς ὑπεροψίας καὶ τῆς ἀδικίας τῶν Λατίνων ὥρμησαν δίκην χειμάρρου κατὰ τῶν λατινικῶν συνοικιῶν καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπαναληφθῶσιν αἱ ἐπὶ Ἀνδρονίκου συμφοραί. Εὐτυχῶς οἱ Λατῖνοι προλαβόντες περιέφραξαν τὰς λεωφόρους διὰ μεγίστων σκολόπων· ὥστε οἱ προσβαλόντες αὐτοὺς ἀντιπαραταχθέντες ὄπισθεν τῶν περισταυρωμάτων τούτων οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθησαν νά τα ὑπερβῶσιν ἀλλὰ καὶ κακῶς πολλοὶ ἔπαθον. Μόλις δέ, ἀφοῦ ἐφ' ἱκανὰς ὥρας διήρκεσε τὸ δεινὸν τοῦτο, ἠδυνήθησαν νὰ καταπαύσωσιν αὐτὸ οἱ συνετώτεροι ἑκατέρωθεν ἄνθρωποι. Εἴτε πολέμιοι λοιπὸν ἦσαν οἱ Λατῖνοι εἴτε σύμμαχοι, δὲν ἔπαυον τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη ὑπεκκαιόμενα. Καὶ ὁ μὲν Κορράδος, τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος Θεοδώρα ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεβίωσεν, ἀπῆλθεν εἰς Παλαιστίνην ἵνα συνδράμῃ τοὺς ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδυνεύοντας αὐτόθι οἰκείους· ὥστε συνετέλεσε καὶ τοῦτο ἵνα κατευνασθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ἔρις. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐρριπίσθη αὖθις ὑπὸ τῆς τρίτης σταυροφορίας.

Ἐν τούτοις οἱ Βλαχοβούλγαροι ἐκυριάρχουν εἰς τὰς ἐπέκεινα τοῦ Αἵμου χώρας. Ὁ Ἰσαάκιος ἀπαλλαγεὶς ὁπωσδήποτε τοῦ Βρανᾶ ἐστράτευσε δὶς κατ' αὐτῶν. Οὐδὲν ὅμως λόγου ἄξιον κατώρθωσε, διότι οὐδεμίαν εἶχε τῶν ἀρετῶν τοῦ πολεμικοῦ ἀνδρός. Καὶ ἔπειτα συγχρόνως ἀνηγορεύθη ἐν Φιλαδελφείᾳ τῷ 1189 αὐτοκράτωρ ὁ Θεόδωρος

Μαγκαφᾶς, ὅστις καὶ νόμισμα ἀργυροῦν ἔκοψε φέρον τὴν ἰδίαν εἰκόνα. Ὁ Ἰσαάκιος στρατεύσας κατ' αὐτοῦ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἀποθέσῃ διὰ συνθήκης τὴν σφετερισθεῖσαν ἀρχὴν καὶ νὰ ὑποταχθῇ. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ Μαγκαφᾶς, ἐπειδὴ ἔμαθεν ὅτι ὁ δομέστικος τῆς Ἀνατολῆς ἡτοιμάζετο νά τον συλλάβῃ, ἔφυγεν εἰς Ἰκόνιον καὶ ἐκεῖθεν ἐπεχείρησε τῇ συνδρομῇ τῶν Σελδζούκων νέας ἐπιδρομὰς μέχρις οὗ, γενομένης ἐπὶ τέλους συμφωνίας μεταξὺ Ἰσαακίου καὶ σουλτάνου, ὁ Μαγκαφᾶς, ὁ ἕνεκα τῶν ἀποτυχιῶν αὐτοῦ Μωροθεόδωρος τότε ἐπικληθείς, παρεδόθη εἰς τὸν βασιλέα, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι θέλει φυλακισθῇ μηδὲν ἕτερον πάσχων κακόν.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἐνέσκηψεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν νέον πάλιν ἀπὸ δυσμῶν κακόν, ἡ λεγομένη *τρίτη σταυροφορία*. Τὴν σταυροφορίαν ταύτην προεκάλεσεν ἡ περὶ τοὺς χρόνους τούτους συμβᾶσα ὁλοσχερὴς σχεδὸν κατάλυσις τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανικῶν ἡγεμονιῶν. Εἴδομεν ἀνωτέρω τὰ κατορθώματα τοῦ σουλτάνου Νουρεδδὶν καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ στρατηγοῦ του Σαλαδδίν. Ὁ Νουρεδδὶν ἀπέθανεν ἐν Δαμασκῷ τῷ 1174, μὴ καταλιπὼν εἰμὴ ἕνα ἀνήλικον υἱόν, τὸν Μαλὲκ Σαλὲχ Ἰσμαήλ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ παῖς οὗτος ἦτο ἀνίκανος νὰ κυβερνήσῃ, πολλὴ ἀνωμαλία καὶ ταραχὴ ἐπεκράτησεν ἀπὸ Δαμασκοῦ μέχρι Μοσούλ, ἐξ ἧς ὠφελούμενος καὶ ὁ ἰσχυρὸς καὶ μεγαλοφυὴς κυβερνήτης τῆς Αἰγύπτου Σαλαδδίν, κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν (¹), ἀναγορευθεὶς σουλτάνος τῆς Δαμασκοῦ καὶ τοῦ Καΐρου. Καὶ ἐνῷ ἡ μωαμεθανικὴ κυριαρχία ἀπέβη ἐντεῦθεν εἴπερ ποτὲ φοβερὰ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ἡ ἡγεμονία τῶν χριστιανῶν διεξήγετο αὐτόθι κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τοῦ λεπροῦ βασιλέως Βαλδουΐνου Δ' τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμαλαρίχου, μετ' οὐ πολὺ δὲ ὑπὸ τοῦ ὅλως ἀνικάνου γαμβροῦ αὐτοῦ ἐπ' ἀδελφῇ, Γουΐδωνος Λουζιάνου· ὥστε ὁ Σαλαδδὶν ἀλληλοδιαδόχως κατέστη κύριος ὅλων σχεδὸν τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανικῶν κτήσεων· τῇ δὲ 3 Ὀκτωβρίου 1187 καὶ αὐτῶν τῶν Ἱεροσολύμων (²). Οἱ ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως, ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι, ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι ἡ γενναιοφροσύνη καὶ ἡ φιλανθρωπία ἣν ἐπεδείξατο ἐπὶ τῆς ἁλώσεως ταύτης ὁ Σαλαδδὶν κατήσχυνε τοὺς κατακτητὰς τῆς ἱερᾶς πόλεως χριστιανούς, οἵτινες ἠξεύρομεν ἤδη εἰς ποίας καὶ πόσας φοβερὰς σφαγὰς ἐξετραχηλίσθησαν ὅτε ἐγένοντο κύριοι αὐτῆς. Ὁ μουσουλμάνος νικητὴς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς κατοίκους τὸ ζῆν καὶ προσέτι ὥρισεν ὅτι δύνανται νὰ ἀνακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν καταβάλλοντες οἱ μὲν ἄνδρες δέκα χρυσᾶ, αἱ δὲ γυναῖκες πέντε, οἱ δὲ παῖδες δύο. Οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξαγορασθῶσιν ἔμενον δοῦλοι. Ὁ Σαλαδδὶν οὐ μόνον ἐτήρησεν ἀκριβέστατα τὰ συντεθειμένα, μηδένα φονεύσας χριστιανόν, ἀλλὰ καὶ θαυμαστὴν ἐπεδείξατο πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἐπιείκειαν. Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν οἱ δυνηθέντες νὰ καταβάλωσι τὰ λύτρα αὐτῶν χριστιανοὶ προέκειτο νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ Ἱεροσόλυμα ἐκλείσθησαν πᾶσαι τῆς πόλεως αἱ πύλαι πλὴν μιᾶς, τῆς πύλης τοῦ Δαυίδ. Ὁ Σαλαδδὶν καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ ἔβλεπεν ἀπερχόμενον τὸν τεθλιμμένον ἐκεῖνον λαόν. Πρῶτος παρέστη ὁ πατριάρχης τῶν Λατίνων παρακολουθούμενος ὑπὸ τοῦ κλήρου αὐτοῦ καὶ συνεπαγόμενος τὰ

(¹) Ἀναγνωρίσας ἐν τούτοις, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐδηλώθη, τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν τοῦ Ἀββασίδου χαλίφου, ἐνῷ οἱ πρότερον τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐν μέρει τῆς Συρίας ἄρχοντες Φατιμίδαι, ὧν κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν, ἐλέγοντο αὐτοὶ οὗτοι χαλίφαι καὶ ὡς τοιοῦτοι ἀνεγνωρίζοντο ἐκ μέρους τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου (τῶν Σχιιτῶν), ἐνῷ τὸ λοιπὸν πλεῖστον ἀνεγνώριζεν ὡς νόμιμον χαλίφην τὸν ἐν Βαγδατίῳ Ἀββασίδην χαλίφην.

(²) Μετὰ τὴν περὶ Τιβεριάδα περίφημον μάχην, καθ' ἣν ἐθραύσθη ὁλοσχερῶς ἡ δύναμις τῶν χριστιανῶν, ᾐχμαλωτίσθη δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς Γουΐδων Λουζινιάν.

ἱερὰ σκεύη, τὰ κοσμήματα τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ θησαυρούς, ὧν ὁ Θεὸς μόνος, λέγει ὁ ἄραψ ἱστοριογράφος, ἐγίνωσκε τὴν ἀξίαν. Ἤρχετο κατόπιν ἡ βασίλισσα τῶν Ἱεροσολύμων (διότι ὁ σύζυγος αὐτῆς δὲν ἦτο ἐντὸς τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς πολιορκίας) παρακολουθουμένη ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστέρων βαρώνων καὶ ἱπποτῶν. Ὁ Σαλαδδὶν ἐσεβάσθη καὶ ἐπαραμύθησε τὴν θλῖψιν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ πολλαὶ τῶν παρεπομένων γυναικῶν ἐθρήνουν διότι ἤξευρον τοὺς οἰκείους ἐν δουλείᾳ ὄντας, ὁ σουλτάνος δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποδώσῃ εἰς μὲν τὰς μητέρας τὰ τέκνα, εἰς δὲ τὰς συζύγους τοὺς ἄνδρας αὐτῶν ὅσοι εὑρίσκοντο μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων. Πλὴν τούτου ὁ Σαλαδδὶν θεωρῶν πολλοὺς τῶν χριστιανῶν ἐγκαταλιπόντας τὰ πολυτιμότατα τῶν σκευῶν, ἵνα ἀνακομίσωσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν οἱ μὲν τοὺς γέροντας γονεῖς, οἱ δὲ φίλους ἀσθενεῖς, συνεκινήθη ὑπὸ τοῦ θεάματος τούτου καὶ ἀντήμειψε διὰ χρηματικῶν δωρεῶν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐλάβειαν τῶν πολεμίων ἐκείνων. Ἐλεῶν δὲ πᾶσαν ἀτυχίαν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἱερωμένους ἱππότας, οἵτινες ἔργον εἶχον τὴν τῶν προσκυνητῶν ἐπιμέλειαν, νὰ μείνωσιν ἐν τῇ πόλει, ἵνα περιποιηθῶσι πάντας ὅσοι βαρέως νοσοῦντες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν αὐτῆς. Καὶ οὐ μόνον ὁ Σαλαδδὶν ἐπολιτεύθη τοιουτοτρόπως ἀλλὰ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μαλὲκ-Ἀδὲλ ἐπλήρωσεν ἐξ ἰδίων τὰ λύτρα δισχιλίων αἰχμαλώτων· καὶ ὁ ταμίας τοῦ στρατοῦ Βαλεὰν Ἰβελὶν μετεχειρίσθη οὐκ ὀλίγα χρήματα τοῦ ταμείου τούτου, ἵνα ἀπελευθερώσῃ ἱκανοὺς κατοίκους. Ὥστε, ἐνῷ ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἡ ἱερὰ πόλις περιελάμβανεν ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας χριστιανῶν, ἐπὶ τέλους δὲν παρέμειναν ἐν τῇ δουλείᾳ εἰμὴ δέκα ἓξ χιλιάδες. Ὁποία ἀντίθεσις πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν δυτικῶν διαπραχθείσας σφαγὰς καὶ λεηλασίας οὐ μόνον κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἀλλὰ καὶ κατὰ χριστιανῶν πολλάκις! Καὶ ἔπειτα ἀποροῦσί τινες πῶς οἱ ταλαίπωροι χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς κατήντησαν νὰ προτιμῶσι τοὺς μουσουλμάνους ἀπὸ τοὺς δυτικούς.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Τάφου κτισθεῖσα ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου.

Ἀλλ' ὅσον ἐπιεικῶς καὶ ἂν ἐπολιτεύετο ὁ Σαλαδδίν, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι κατέλυσε τὴν ἐν Συρίᾳ χριστιανικὴν κυριαρχίαν, ἥτις περιεστάλη εἰς ὀλίγας μόνον τινὰς παραλίας πόλεις. Ὅθεν ἡ περὶ τούτου ἀγγελία προεκάλεσε νέαν μεγάλην ἐκ τῆς Δύσεως

ἐκστρατείαν ὑπὸ τοὺς ἰσχυροτάτους αὐτῆς ἡγεμόνας, τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερῖκον Α΄ Βαρβαρόσσαν τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον Αὔγουστον καὶ τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκου Β΄ Ριχάρδον τὸν Λεοντόθυμον(¹). Ἐκ τούτων μόνος ὁ Φρειδερῖκος ἐστράτευσε διὰ ξηρᾶς καὶ περιῆλθεν εἰς ἀμέσους σχέσεις πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ὁ Φρειδερῖκος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος, συνετός, ἔμπειρος καὶ ὁ ἄριστος βεβαίως τῶν στρατηγῶν οὓς ἀνέδειξεν ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἀπὸ Καρόλου τοῦ μεγάλου. Ὅθεν τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ σπουδαιότερον ἐξ ὅλων ὅσα ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Ὁ στρατὸς αὐτοῦ οὔτε τοὺς συρφετώδεις ὄχλους τῶν προηγουμένων σταυροφοριῶν περιελάμβανεν οὔτε γυναῖκας οὔτε ἄλλα ἄχρηστα σώματα ὥστε ἦτο εὐάριθμος ἀλλὰ κάλλιστα συγκεκροτημένος. Συνέκειτο ἐν ὅλοις ἐκ 30.000 λογάδων ἀνδρῶν, ἐξ ὧν 15.000 ἦσαν ἱππεῖς. Συνενοήθη δὲ ὁ Φρειδερῖκος ἐκ προοιμίου μεθ᾿ ὅλων τῶν ἡγεμόνων, ὅσων ἔμελλε νὰ συναντήσῃ τὰς χώρας καθ᾿ ὁδόν, καὶ ἰδίως μὲ τὸν Ἰσαάκιον. Πρὸς τοῦτον ἔπεμψεν ἔτι ἐκ Γερμανίας πρέσβεις παρακαλῶν νὰ ἐπιτραπῇ αὐτῷ νὰ διέλθῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ του διὰ τοῦ κράτους ὡς φίλος καὶ νὰ χορηγηθῶσιν αὐτοῖς τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐπὶ πληρωμῇ. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἀνταπέστειλε τὸν λογοθέτην τοῦ δρόμου Ἰωάννην Δούκαν συνομολογήσαντα σύμβασιν, δι᾿ ἧς ὁ μὲν ἡγεμὼν τῆς σταυροφορίας ὑπέσχετο νὰ διέλθῃ ἀμαχεὶ διὰ τοῦ κράτους, μηδὲν κακὸν πράττων εἰς πόλιν ἢ κώμην ἢ φρούριον ἢ πολίχνιον, ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς ἐπερχομένους ἄφθονα τὰ ἐπιτήδεια. Καὶ τῳόντι ὁ βασιλεὺς διέταξε τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν νὰ μεταφέρωσιν ἀμέσως τὰ ἀναγκαῖα ὤνια εἰς τοὺς τόπους δι᾿ ὧν ἔμελλε νὰ διέλθῃ ὁ γερμανικὸς στρατός. Ὅτε δὲ κατ᾿ Αὔγουστον τοῦ 1189 ἔφθασεν ὁ Φρειδερῖκος εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, ἀνήγγειλε τοῦτο διὰ νέας πρεσβείας ἐπιφανοῦς εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις ἀνταπέστειλε πάλιν τὸν αὐτὸν λογοθέτην καὶ προσέτι τὸν Ἀνδρόνικον Κανταχουζηνόν, ἵνα διαθέσωσι τὰ κατὰ τὴν δίοδον τοῦ γερμανοῦ κυριάρχου. Ἀλλὰ τότε ἀμέσως ἐξερράγησαν δειναὶ διενέξεις καὶ ῥήξεις.

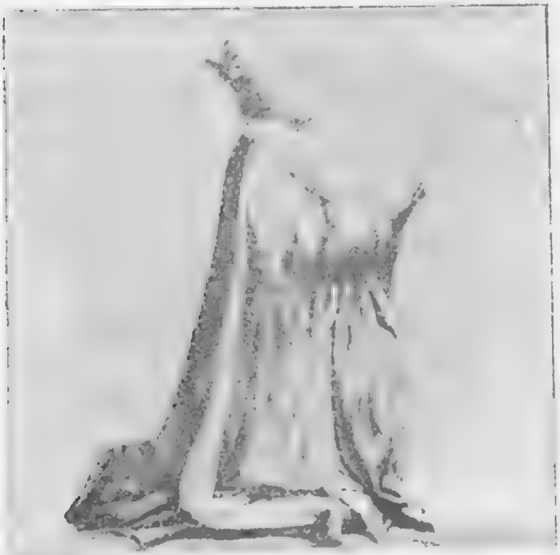

Ἡ πύλη Δαυίδ.

Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ἀποδίδει τὴν παραβίασιν τῶν γενομένων συνθηκῶν εἰς τὴν ἀνικανότητα τῶν δύο ἀπεσταλμένων, εἰς τὴν ἀβουλίαν τοῦ Ἰσαακίου καὶ εἰς τὴν δυσπιστίαν ἣν ἐνέπνευσαν εἰς αὐτὸν τινὲς τῶν συμβούλων του πρὸς τὸν Φρειδερῖκον, ἀξιοῦντες ὅτι οὗτος δὲν προῃρεῖτο ν᾿ ἀπέλθῃ εἰς Παλαιστίνην ἀλλὰ μᾶλλον νὰ καταλάβῃ

(¹) Πλημμελῶς ὁ βασιλεὺς Ριχάρδος παρεστάθη ἁπλῶς ὡς υἱὸς τοῦ τότε βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, ἐνταῦθα δὲ λέγεται ὡς **υἱὸς καὶ διάδοχος**, ἤτοι βασιλεύς.

τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων. Καὶ προστίθησι μὲν ὅτι ἤκουσε τοὺς Γερμανοὺς ἐλέγχοντας τὸν βασιλέα ὡς συνομολογήσαντα μετὰ τοῦ Σαλαδδὶν συνθήκας, δι' ὧν ἀνέλαβε νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασιν τοῦ Φρειδερίκου· αὐτὸς ὅμως ὁ Νικήτας δὲν φαίνεται πιστεύων τοιοῦτό τι ἢ τοὐλάχιστον δὲν λέγει τοῦτο ρητῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας δὲν ἐδίστασε νὰ ὁμολογήσῃ διαρρήδην τὰς συνεννοήσεις τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ μετὰ τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου καὶ πλὴν τούτου ἀποθαυμάζει μὲν τὰς ἀρετὰς τοῦ Φρειδερίκου, περιφρονεῖ δὲ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὸν Ἰσαάκιον, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἠθέλησε ν' ἀποκρύψῃ τὴν ἐπιβουλὴν αὐτοῦ. Φαίνεται ὅμως βέβαιον ὅτι δὲν ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς κατὰ τοῦτο τὰ πράγματα, διότι ἐξ ἄλλων ἀξιοπίστων μαρτυριῶν συνάγεται σχεδὸν ἀναμφισβητήτως ὅτι ὁ Ἰσαάκιος, ἐνῷ συνωμολόγει τὰς προεκτεθείσας συνθήκας πρὸς τοὺς Γερμανούς, συνενοεῖτο συγχρόνως μετὰ τοῦ Σαλαδδίν. Ὁ ἄραψ χρονογράφος Βοχὰ Ἐδδὶν παρατίθησιν ἐπιστολὴν τοῦ πρώτου πρὸς τὸν δεύτερον διαλαμβάνουσαν ὅτι

Φίλιππος Αὔγουστος βασιλεὺς τῆς Γαλλίας
(Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων)

ἔκοψε τὰ πτερὰ τῆς νίκης τῶν ἀπὸ δυσμῶν ἐπερχομένων πολεμίων καὶ ὅτι, ἂν φθάσωσί ποτε εἰς τὴν Συρίαν, δὲν θέλουσιν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ προξενήσωσι βλάβην τινὰ εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν μουσουλμάνων. Δὲν θέλομεν λοιπὸν ἀρνηθῆ οὐδ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν διπρόσωπον διαγωγὴν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας· ἀλλ' ἆρά γε πρέπει πάντα τὰ ἄδικα νὰ ἐπιρριφθῶσιν εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς; Παραλείποντες τὰς ποικίλας ἐπιβουλὰς τῶν προηγουμένων σταυροφοριῶν, αἵτινες ἦσαν φυσικώτατον νὰ παραγάγωσι δυσπιστίας καὶ πρὸς τὴν παροῦσαν, μήπως πρὸ τεσσάρων μόλις ἐνιαυτῶν στρατὸς πολυάριθμος τῆς Δύσεως δὲν ἐκυρίευσε τὰς Ἰονίους νήσους, τὸ Δυρράχιον, τὴν Θεσσαλονίκην ἐπὶ τῷ κεκηρυγμένῳ σκοπῷ τοῦ νὰ καταλύσῃ τὸ ἀνατολικὸν κράτος καὶ δὲν ἔπραξε σφαγὰς καὶ δῃώσεις ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ κράτους τούτου πόλει; Ἀλλ' ὁ Φρειδερῖκος ἦτο ἀνὴρ χρηστὸς καὶ ὁ Γοδοφρέδος ὅμως καὶ ὁ Λουδοβῖκος Ζ', καίτοι μὴ ἔχοντες τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Φρειδερίκου, ἦσαν οὐδὲν ἧττον χρηστοί, ἀλλ' ἡ χρηστότης αὐτῶν δὲν διεκώλυσεν οὔτε τὸν Βοημοῦνδον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους οὔτε τὸν ἐπίσκοπον Λάγγρης ν' ἀπαιτῇ ἀναφανδὸν τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἔπειτα ὁ Φρειδερῖκος ἦτο σύμμαχος τῶν Σικελῶν ἐκείνων οἵτινες διέπραξαν ὅσα διέπραξαν πρὸ μικροῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐνῷ δὲ οὕτως ἐπολιτεύοντο οἱ Δυτικοί, ὁ Σαλαδδὶν οὐ μόνον φιλανθρώπως προσεφέρετο πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἀλλὰ προσέτι ἀπέδιδε τὰς ἐκκλησίας τῶν πόλεων ὅσας ἀνέκτησεν ἀπὸ τῶν Φράγκων εἰς τὸν κλῆρον τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος. Τί θέλετε; Ὅπως εἶχον περιπλακῆ τὰ πράγματα δυσκόλως οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἠδύναντο νὰ εἶναι εἰλικρινεῖς πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως, δυσκόλως ἠδύναντο ν' ἀποδέχωνται αὐτοὺς ὡς ἀδελφούς·

Εἴδομεν ποῖον μῖσος κατήντησε νὰ ἔχῃ πρὸς τοὺς Λατίνους ὁ μετριοπαθέστατος Εὐστάθιος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις μετ' ἀληθοῦς καὶ δικαίου ἐνθουσιασμοῦ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τοῦ *ἀποστολικοῦ ζήλου* τοῦ Φρειδερίκου, ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὸ ἀμοιβαῖον τῶν δύο ἐθνῶν πάθος· «Καὶ πᾶς μὲν γὰρ ἕτερος πολέμῳ τὸ ἀντίπαλον χειρωσάμενος κακῶς αὐτῷ κέχρηται, καὶ ἀνελεημόνως προσφέρεται, καὶ ὅσα ἡ ἐκ τῆς νίκης ὑπεροψία ὑποτίθησι διαπράττεται. Λατῖνος δὲ πορθήσας τὸ ἀντιπῖπτον καὶ ὑποχείριον ἐργασάμενος ἀνύποιστόν ἐστι μάλιστα κακὸν καὶ λόγῳ ἀπεριήγητον. Εἰ δὲ καὶ Ρωμαῖος εἴη ὁ συλληφθείς, καὶ οὗτος καθαρεύων γλώττης Ἰταλιώτιδος, καὶ τοσοῦτον τοῦ ἑτεροφύλου ἔθνους ἀποξενούμενος ὡς μηδὲ κατὰ τὴν σωματικὴν περιβολὴν βραχύ τι γοῦν Λατίνοις ἐπικοινωνεῖν, εἴη ἂν οὗτος ἐστυγημένος Θεῷ καὶ τῆς ὀργῆς κυρίου ἀμιγῆ κατακριθεὶς πιεῖν τὴν κύλικα καὶ τὸ ποτήριον ἀκέραστον προσενέγκασθαι. Ποία γὰρ θανατηφόρος ἔχιδνα ἢ πτερνοφύλαξ ὄφις ὀλέθριος ἢ ταυροφόντης λέων, τὰ τῶν βρωμάτων ἕωλα παρορῶν, θερμῆς δ' ἔτι τῆς θήρας ἐμφορούμενος, οὕτως ἂν ἐλυμήνατο, ὡς ἀπανθρωπία Λατίνη ζωγρήσασα; Οὐκ ἐπικλᾶται λιταῖς, οὐ θηλύνεται δάκρυσιν, οὐχ αἱμύλοις ἱλαρύνεται φθέγμασι. Κἂν ᾄσῃ τις χάριεν, κλαγγὴ τούτῳ ἰκτίνων, ἢ κρωγμὸς κορώνης λογίζεται. Εἶδ' οὕτως εἴη θελκτήριον, ὡς καὶ πέτρας αἱρεῖν, ὁποῖα τὰ Ὀρφαϊκὰ κρούματα, εἰς κενὸν μὲν καὶ οὕτως ὁ φορμίζων ἐψάλαξε καὶ μάτην ἀείδειν ἀνεβάλλετο λιγυρόν. Εἰ δέ που καὶ ἁλοίη τῇ ἀοιδῇ ὁ βάρβαρος, ἀλλ' εἰς κύκνειον ᾆσμα τελευταῖόν τε καὶ φιλότιμον ἡ ἀμείλικτος τοῦτο ψυχὴ συλλογίζεται αὖ πάλιν κατεργαζομένη θάνατον, καὶ μένουσα πάλιν ὡς πρότερον ἄθελκτος, ἢ ὥσπερ ἄκμων ἀνήλατος, πρὸς πᾶσαν ἱκεσίαν ἀνένδοτος. Μόνῳ οἱ τοῦ γένους τούτου τῷ θυμῷ χαρίζεσθαι ἴσασι, καὶ οἷς οὗτος ἐπιτάσσει ὀργίλως ὑπενδιδόναι πεφύκασι. Τί δ' ἂν κακὸν εἴη παρεικῶς ἀτέλεστον ἀνὴρ μισορώμαιος, *καὶ τοσαύτην ἀποθησαυρίσας ἐν ἑαυτῷ καθ' ἕλληνος ἀνδρὸς ἀπέχθειαν*, ὁποίαν οὐδ' ὄφις αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐπίβουλος συνειληφὼς πάλαι ἀπέτεκεν; Ἐπεὶ καὶ παραδείσῳ μὲν ἄντικρυς παρὰ τοῖς καταρατοτάτοις Λατίνοις εἰκάζεται ἣν ἡμεῖς ἐλάχομεν οἰκεῖν καὶ ἀποκαρπεύεσθαι, καὶ δυσέρωτες ὄντες τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν, κακογνωμονοῦσιν ἀεὶ περὶ τὸ ἡμέτερον γένος καὶ κακῶν τέκτονες εἰσὶ διὰ παντός. Κἂν φιλεῖν πλάττωνται, τὸν καιρὸν ὑποδυόμενοι, μισοῦσιν ὡς ἔχθιστοι· κἂν ὁ λόγος αὐτοῖς εὐπροσήγορος καὶ ὑπὲρ ἔλαιον ῥέων ἀψοφητὶ ἁπαλύνηται, ἀλλὰ βολίδες εἰσὶ καὶ οὕτως αὐτοί, καὶ μαχαίρας ἀμφιστόμου τομώτεροι. *Οὕτω μέσον ἡμῶν καὶ αὐτῶν χάσμα διαφορᾶς ἐστήρικται μέγιστον καὶ ταῖς γνώμαις ἀσυναφεῖς ἐσμεν*, καὶ κατὰ διάμετρον ἀφεστήκαμεν, εἰ καὶ σώμασι συναπτόμεθα καὶ τὴν αὐτὴν πολλάκις εἰλήχειμεν οἴκησιν». Ἐὰν πιστεύσωμεν μάλιστα τοὺς δυτικούς, τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα πάθη δὲν ἀνεγράφοντο μόνον ἐν ταῖς ἱστορίαις ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄμβωνος τῶν ἐκκλησιῶν ἐκηρύσσοντο. Ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Μύνστερ ἀνέφερεν εἰς τὸν Φρειδερῖκον Α΄ ὅτι ὁ τότε πατριάρχης Μουντάνης Νικήτας ἠξίωσεν ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ τοῦ ἀναφέροντος καὶ τῶν ἄλλων πρέσβεων τῆς Γερμανίας, ὅτι ὁ Ἕλλην ὁ φονεύσας ἑκατὸν Λατίνους προσκυνητὰς θέλει λάβει ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, καὶ ἂν εἶχε φονεύσει δέκα Ἕλληνας. Ὁ δὲ παρατιθέμενος τὴν μαρτυρίαν ταύτην Πίχλερ προστίθησιν ὅτι καθ' ἑτέραν μαρτυρίαν καὶ οἱ Λατῖνοι τὴν αὐτὴν ἐφήρμοζον ἀρχὴν ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Τοιαύτης οὔσης τῆς μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ δογμάτων διαθέσεως εὐκόλως θέλει ἐννοήσει ὁ ἀναγνώστης ὅσα ἔχομεν νὰ ἱστορήσωμεν. Ἅμα ὁ γερμανικὸς στρατὸς εἰσῆλθεν ἐντὸς τοῦ κράτους, αἱ γενόμεναι συνθῆκαι ἀνετράπησαν· τροφαὶ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ δὲν εὑρέθησαν παρεσκευασμέναι, καὶ οἱ μὲν σταυροφόροι ἐπιχείρησαν ἐκδρομὰς ἵνα πορισθῶσι τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὁ δὲ βασιλεὺς κατακρατήσας ἐν Κωνσταντινουπόλει τοὺς πρέ-

σβεις τοῦ Φρειδερίκου Α΄ διέταξε ν' ἀποκλεισθῶσιν αἱ ὁδοὶ διὰ περιφραγμάτων καὶ προσέτι παρήγγειλε τόν τε πρωτοστράτορα Μανουὴλ Καμύτσην καὶ τὸν δομέστικον τῆς Δύσεως Ἀλέξιον Γίδον νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τῶν γερμανικῶν ἀποσπασμάτων, ὅσα περιεφέροντο ἐπὶ ζητήσει τροφῶν. Ἀλλ' ὁ Φρειδερῖκος καταλιπὼν τὰς περιφραχθείσας παρόδους ἐπορεύθη δι' ἄλλης ὁδοῦ εἰς Φιλιππούπολιν, ἣν εὗρεν ἐκκενωθεῖσαν ὑπὸ τῶν πλειόνων καὶ περιφανεστέρων αὐτῆς κατοίκων. Δὲν εἶχον μείνει εἰς αὐτὴν εἰμὴ μόνον οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ Ἀρμένιοι, οἵτινες φιλικῶς προσεδέξαντο τοὺς Γερμανούς, διότι, κατὰ τὸν Νικήταν, εἶχον τὰς αὐτὰς πρὸς τούτους ἐν πολλοῖς θρησκευτικὰς δοξασίας, μὴ προσκυνοῦντες τὰς ἁγίας εἰκόνας, μεταχειριζόμενοι τὰ ἄζυμα κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀπρόβλητα τοῖς ὀρθοδόξοις τηροῦντες ὡς ἔννομα. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ Ἀρμένιοι καὶ μετὰ τῶν πρὸ τετραετίας ἐμβαλόντων Σικελῶν ἐπίσης προθύμως συνέπραξαν, κυρίως διότι ἕνεκα πολιτικῶν ἀφορμῶν καὶ περιστάσεων, ἃς ἄλλοτε ὑπεδείξαμεν, μεγάλη τις συνέβη εἰς τὰ πνεύματα αὐτῶν τροπὴ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἀφικόμενος εἰς Φιλιππούπολιν ὁ Φρειδερῖκος ἔγραψε κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὸν πρωτοστράτορα ὅτι εἰς μάτην διακωλύουσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν αὐτοῦ μηδὲν οὔτε πρότερον οὔτε νῦν κακὸν διανοηθέντος κατὰ τοῦ κράτους. Ὁ δὲ ἀνέφερε ταῦτα εἰς τὸν βασιλέα ζητῶν διαταγὰς περὶ τοῦ πρακτέου. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἰσαάκιος ἐπέμεινεν ὅτι πρέπει νὰ προσβληθῶσιν οἱ ἐπερχόμενοι ἐγένοντο ἤδη διάφοροι συμπλοκαί, καθ' ἃς ἡττήθη ὁ ἀνατολικὸς στρατός, περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Νικήτας ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετὰ δεινῆς περιφρονήσεως (¹). Τότε ὁ βασιλεὺς μετέβαλε γνώμην καὶ ἤρχισε νὰ ἐπιθυμῇ τὴν ταχίστην εἰς τὴν Ἀσίαν περαίωσιν τῶν Γερμανῶν. Ἀλλ' εἶχεν ἤδη ἐπέλθει ὁ μὴν Νοέμβριος, ὥστε ὁ Φρειδερῖκος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον ν' ἀναβάλῃ μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος τὴν μετάβασιν. Ἐντεῦθεν παλινῴδησεν αὖθις ὁ βασιλεὺς καὶ ἤρχισε ν' ἀπειλῇ τὸν Φρειδερῖκον, ὅστις ἤδη ἔγραψε πρὸς τὸν ἐν Γερμανίᾳ υἱόν του Ἑρρῖκον νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Ἐνετίαν τὸν Ἀγκῶνα καὶ τὴν Γένουαν πλοῖα μικρὰ καὶ μεγάλα ἵνα πολιορκήσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ θαλάσσης, καὶ συγχρόνως προέτρεψε τὸν πάπαν νὰ κηρύξῃ σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ χρηστοῦ Φρειδερίκου ἦτο βεβαίως δεδικαιολογημένη, ἀλλ' ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἡ πρὸς αὐτὸν δυσπιστία τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς δικαιολογεῖται ὁμοίως ὡς ἐκ τῶν ἀναριθμήτων ἀδικιῶν ἃς εἶχον διαπράξει προηγουμένως οἱ πλεῖστοι ἄλλοι τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως. Τελευταῖον ὁ Ἰσαάκιος ἐπείσθη ν' ἀφήσῃ τοὺς πρέσβεις τοῦ Φρειδερίκου νὰ ἐπιστρέψωσι πρὸς τὸν κυριάρχην αὐτῶν. Τότε ὅμως οὗτος μαθὼν ὅτι δὲν εἶχον ἀξιωθῆ ἐν τῇ αὐλῇ τῆς προσηκούσης τιμῆς, καὶ ἰδίως ὅτι δὲν προσεφέρθησαν αὐτοῖς καθέδραι ἵνα καθίσωσιν, ἀλλ' ἠναγκάζοντο νὰ ἵστανται ἐνώπιον τοῦ βασιλέως δουλοπρεπῶς ὡς οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ, ἐνῷ ἦσαν οὐ μόνον ἀντιπρόσωποι μονάρχου ἰσχυροῦ ἀλλὰ καὶ ἐπίσκοποι καὶ συγγενεῖς, ἀπεφάσισε νὰ ἀποδώσῃ τὰ ἴσα· καὶ προσελθόντων πρέσβεων τοῦ Ἰσαακίου ἐκάλεσε μὲν αὐτοὺς νὰ παρακαθίσωσι παρ' αὐτῷ, μετέδωκεν ὅμως τῆς αὐτῆς τιμῆς καὶ εἰς ἅπαντας αὐτῶν τοὺς ὑπηρέτας, μηδὲ τῶν ὀψοποιῶν καὶ ἱπποκόμων ἐξαιρουμένων, καὶ ἠνάγκασεν ἄκοντας τοὺς τελευταίους τούτους νὰ γίνωσι συμπάρεδροι τῶν κυρίων αὐτῶν, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι παρὰ τοῖς ἡμετέροις οὐδεμία γίνεται διαστολὴ ἀρετῆς καὶ γένους, «ἀλλ' ὡς εἰς συφεὸν οἱ συφορβοὶ τὰς σῦς ἀπαξαπάσας εἰσελῶσιν εἰς ἕνα σταθμόν, μὴ διιστῶντες τὰς πίονας καὶ πλειόνως διαχέειν ἐχού-

(¹) Ἐννοεῖ τὴν ἐν Κιλικίᾳ μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἐκεῖ ἱδρυθέντος ἀρμενικοῦ κράτους ἐχθρότητα καὶ τὰς συγκρούσεις.

σας τὸ ἀποδίδοσθαι, οὕτω δὴ καὶ Ῥωμαῖοι παραστατοῦντας ἔχουσιν ἅπαντας». Καὶ ἐπὶ πολὺ ἔτι ἐπέμεινεν ὁ Φρειδερῖκος ἐνθυμούμενος τὴν γενομένην εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους του προσβολήν· διότι, ὅταν μετά τινα καιρὸν ἐδέησε διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἐπιτηδείων νὰ μερίσῃ τὸν στρατόν, καὶ αὐτὸς μὲν ἀπῆλθεν εἰς Ὀρεστιάδα(¹), εἰς δὲ τὴν Φιλιππούπολιν ἀφῆκε τὸν μετ' αὐτοῦ συνεκστρατεύσαντα δεύτερον υἱόν του Φρειδερῖκον, τὸν δοῦκα τῆς Σουαβίας καὶ τοὺς ἐπισκόπους, εἶπεν εἰς τούτους ὅτι «ἀναπαύσασθαι χρεὼν ὑμᾶς

Χρυσόβουλλον αὐτοκράτορος Φρειδερίκου Βαρβαρόσσα

ἐνταυθοῖ, ἄχρι δὴ τὰς παρειμένας κνήμας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἐκ τοῦ παρίστασθαι τῷ βασιλεῖ Γραικῶν ἀναρρωσθείητε».

Ἐν μέσῳ τοιούτων καὶ ἄλλων παρομοίων ἀντιπερισπασμῶν διῆλθεν ὁ χειμὼν τοῦ 1189 καὶ τοῦ 1190. Ἐπιστάντος δὲ τοῦ ἔαρος μετεβιβάσθη ἤδη ὁ Φρειδερῖκος εἰς Ἀσίαν οὐχὶ διὰ τοῦ Βοσπόρου ἀλλὰ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀφοῦ νέας συνωμολόγησε πρὸς τὸν βασιλέα συνθήκας, ὅτι θέλουσι χορηγηθῆ αὐτῷ ὁδηγοὶ καὶ ἐφόδια, καὶ ἀφοῦ ἔλαβεν ὁμήρους περὶ τῆς ἀκριβοῦς τῶν συντεθειμένων ἐκτελέσεως. Ἐκεῖ, ἐνόσῳ μὲν διήρχετο χώρας ὑπὸ τὸν βασιλέα τεταγμένας, μόνον περὶ Φιλαδέλφειαν εὗρε διαθέσεις δυσμενεῖς. Εἰς δὲ τὴν ἐν Φρυγίᾳ Λαοδίκειαν ἐφιλοφρονήθη ἐξ ἐναντίας ἀσπασιώτατα καὶ ἐξεναγωγήθη, ὥστε πάντες μὲν οἱ περὶ αὐτὸν ἐπηύξαντο τοῖς Λαοδικεῦσι πάντα τὰ θεόθεν ἀγαθά, ὁ δὲ Φρειδερῖκος ἀνατείνας τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν καὶ ἄρας ἄνω τὰ ὄμματα, τὸ δὲ γόνυ κάμψας εἰς γῆν, ἀφοῦ ἐπεκαλέσατο τὰς αὐτὰς ἐπὶ τῆς πόλεως ἐκείνης εὐλογίας, προσέθηκεν ὅτι, ἂν ἡ Ἀνατολὴ εἶχε πολλοὺς τοιούτους ἀγαθοὺς χριστιανούς, πρὸ καιροῦ οἱ σταυροφόροι ἤθελον φθάσει εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον ἄγευστοι ἀδελφικοῦ αἵματος. Τοῦτο ἦτο ἀληθές, ἀλλὰ πόσοι ἆρά γε ἀφ' ἑτέρου ὑπῆρχον ἐν τῇ Δύσει οἱ καλοὶ κἀγαθοὶ ἄνδρες, οἱ ὁμοιάζοντες αὐτόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν μαχητάς; Ὅταν δὲ ἔφθασεν εἰς τὰς κτήσεις τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου, ἤλπισε μὲν ὅτι θέλει εὕρει αὐτὸν φιλίως διακείμενον, διότι συνεννοηθεὶς πρὸς τοῦτον ἐξ ἀρχῆς εἶχε λάβει χρηστὰς ἐπαγγελίας καὶ πρεσβείαν λαμπροτάτην, ἀλλ' ἠπατήθη, διότι συνήντησε πανταχοῦ τοὺς Τούρκους ἑτοίμους

(¹) Τὴν Ἀδριανούπολιν δηλονότι.

ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν διάβασιν αὐτοῦ. Ἠπατήθησαν ὅμως καὶ οἱ Τοῦρκοι νομίσαντες ὅτι θέλουσι καταβάλει αὐτὸν ὅπως ἄλλοτε τὸν Κορράδον.

Ὁ Φρειδερῖκος κατατροπώσας αὐτοὺς ἐπανειλημμένως ἐγένετο καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰκονίου κύριος. Καὶ ἀφικόμενος εἰς Ἀρμενίαν (¹), ὅπου ἔτυχε φιλοτίμου δεξιώσεως, ἐφαίνετο τῇ ἀληθείᾳ προωρισμένος νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὴν ἐν Παλαιστίνῃ χριστιανικὴν κυριαρχίαν. Αὐτὸς ὢν ἀνὴρ κατὰ πάντα ἔγκριτος ἡγεῖτο στρατοῦ ἀρίστου. «Οἱ Γερμανοί, λέγει ἀνὴρ αὐτόπτης τῶν τότε πραγμάτων, εἶναι ἄνθρωποι θαυμάσιοι· ἔχουσι θέλησιν ἀδιάσειστον, οὐδὲ δύναταί τι νὰ ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν βουλευμάτων αὐτῶν. Ὁ στρατὸς ὑπόκειται εἰς πειθαρχίαν αὐστηράν, καὶ οὐδὲν ἁμάρτημα μένει παρ' αὐτοῖς ἀτιμώρητον. Πρᾶγμα παράδοξον· ἀπέχουσι πάσης ἡδονῆς, καὶ οὐαὶ εἰς ἐκεῖνον ἐξ αὐτῶν ὅστις ἤθελεν ἐκτραπῇ εἰς ἀκολασίαν. Διάκεινται δὲ οὕτω ἕνεκα τῆς θλίψεως ἣν συναισθάνονται διότι ἀπώλεσαν τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀποβάλλουσι πᾶν πολύτιμον ἱμάτιον, καὶ δὲν θέλουσι νὰ περιβληθῶσιν εἰμὴ σίδηρον· οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῇ τις ὁποίαν ἔχουσι καρτερίαν ἐν τοῖς κόποις καὶ ἐν τοῖς ἀτυχήμασιν». Ἀλλ' ὅσα καὶ ἂν ἦσαν τὰ προτερήματα τοῦ στρατοῦ τούτου συμβεβηκὸς ἀπροσδόκητον ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ γενναῖον ἄνευ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ. Ὁ Φρειδερῖκος, ἐνῷ διήρχετο τὴν Κιλικίαν, ἐπνίγη ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ Καλυκάδνου (τοῦ σήμερον καλουμένου Σαλὲφ ἢ Γκιοὺκ σρὺ) τῇ 10 Ἰουνίου 1190, εἴτε διότι ὡς πάλαι ποτὲ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς αὐταῖς χώραις ἠθέλησεν ἀπερισκέπτως νὰ λουσθῇ, εἴτε διότι ἐπεχείρησε νὰ διέλθῃ ἔφιππος τὸ ραγδαῖον ἐκεῖνο ρεῦμα (¹). Ἅμα δὲ ἐκλιπόντος αὐτοῦ οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν συναγωνιστῶν ἐπέστρεψαν ἀμέσως εἰς τὰ ἴδια· οἱ δὲ λοιποὶ εἰσήλασαν μὲν μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Σουαβίας εἰς Παλαιστίνην, ἀλλ' οἱ μὲν ἀπώλοντο καθ' ὁδόν, οἱ δὲ ἀπέθανον ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκ λοιμοῦ· μόνον δὲ ὀλίγα τινὰ αὐτῶν λείψανα συνηγωνίσθησαν μετὰ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελθόντων δύο ἄλλων τῆς τρίτης σταυροφορίας ἡγεμόνων (²). Ὁ Φίλιππος Αὔγουστος καὶ Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος ἐπορεύθησαν εἰς Παλαιστίνην διὰ θαλάσσης, ὡς προείπομεν, καὶ δὲν ἔφθασαν αὐτόθι ἀλληλοδιαδόχως εἰμὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1191, οὐδὲ ἠδυνήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν βούλευμα. Ἐκυρίευσαν μὲν παραλίας τινὰς τῆς Συρίας πόλεις, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐδιχονόησαν δὲ πρὸς ἀλλήλους, ὥστε ὁ Φίλιππος Αὔγουστος ἐπέστρεψε μετὰ μικρὸν εἰς τὰ ἴδια, ὁ δὲ Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος παρέμεινε μὲν αὐτόθι ὑπὲρ τὸ ἔτος ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀπῆλθε καὶ αὐτὸς ἐν ἀρχῇ Ὀκτωβρίου 1192 μηδὲν ἄλλο κατορθώσας εἰμὴ νὰ δώσῃ δείγματα πολυθρυλήτου μὲν γενομένης ἀνδρείας, διαβοήτου δὲ οὐδὲν ἧττον καταστάσης ἀγριότητος (³). Τοιουτοτρόπως ἡ Δύσις ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ αὖθις νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Ἀνα-

---

(¹) Ἐννοεῖ τὸ ἀρμενικὸν κράτος τῆς Κιλικίας, περὶ οὗ ἐγένετο λόγος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

(²) Ὁ Φρειδερῖκος ἐτάφη ἐν Ἀντιοχείᾳ.

(³) Ἐν τούτοις ἡ σταυροφορία τοῦ Φρειδερίκου Α' εἶχε τοῦτο τὸ ἀξιόλογον ἀποτέλεσμα, ὅτι κατὰ ταύτην ἱδρύθη κατὰ τὸ σύστημα τῶν Ἰωαννιτῶν καὶ τῶν Ναϊτῶν τὸ τάγμα τῶν Τευτόνων (μοναχῶν) ἱπποτῶν, ὅπερ οὐδὲν μὲν ἔπραξεν ἐν Ἀνατολῇ, ἀλλ' ἐν ταῖς βορείαις σλαυικαῖς χώραις ταῖς πρὸς ἀνατολὰς τῆς Γερμανίας κειμέναις, ἐν Λιθουανίᾳ καὶ Κουρλανδίᾳ εἰργάσατο πολλὰ ὑπὲρ τῆς ἐκεῖ διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ.

(⁴) Τοιαύτης ἀγριότητος παράδειγμα τρομερὸν ἔδωκεν ἐν Συρίᾳ παρὰ τὴν Ἄκρην (Πτολεμαΐδα) ἀπαιτήσας παρὰ τοῦ Σαλαδδίνου τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν κατὰ τὴν εἰς τοὺς σταυροφόρους παράδοσιν τοῦ φρουρίου ληφθεισῶν ὑπ' ἐκείνου ὑποχρεώσεων (ἐν αἷς ἡ σπουδαιοτέρα ἦν ἡ ἀπόλυσις 10 χιλ. περίπου χριστιανῶν αἰχμαλώτων), ἠπείλει τὴν ἥβηδὸν σφαγὴν τῶν παρ' αὐτῷ εὑρισκομένων

τολῆς. Ἂν ὁ Φρειδερῖκος ἐπέζη, ἴσως ἐπετύγχανε ταύτην τοὐλάχιστον τὴν φορὰν τὸ τοσάκις ἐπαναληφθὲν ἐπιχείρημα· «ἀλλά, λέγει ὁ ἄραψ χρονογράφος Βοχὰ Ἐδδίν, ὁ Φρειδερῖκος ἐπνίγη εἰς τόπον ὅπου τὸ ὕδωρ δὲν ἔφθανε μέχρι ζώνης· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐνέκρινε τὸ ἔργον αὐτοῦ».

Ἀλλ' ἂν ὁ Ἰσαάκιος ἀπηλλάγη τῶν κινδύνων τῆς τρίτης σταυροφορίας, πολλαὶ ἄλλαι πληγαὶ τοῦ κράτους διετέλουν φλεγμαίνουσαι καὶ ἠπείλουν ἔτι σπουδαιότερον τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ. Καθὼς συνέβη πολλάκις περὶ τὰ τέλη δυναστείας τινὸς καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς νέας, ἡ στάσις ἀπέβη ἀδιάκοπος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ. Καὶ ἐπὶ μὲν Ἀνδρονίκου ὑπεξέκαυσεν αὐτὴν ἡ ἀγριότης καὶ ἡ δυσπιστία τοῦ ἡγεμόνος, ἐπὶ δὲ Ἰσαακίου ἡ ὁμολογουμένη τούτου ἀνικανότης. Μετὰ τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν καὶ τὸν Θεόδωρον Μαγκαφᾶν ἐστασίασε πρῶτον εἰς τὰς κατὰ Μαίανδρον πόλεις Ἀλέξιός τις ὅστις μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ὑπεκρίνατο τὸν ἀτυχῆ υἱὸν τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ παραλαβὼν συνεργοὺς τοὺς Σελδζούκους κατέστρεφε τὰς περὶ τὸν ποταμὸν ἐκεῖνον πόλεις ὅσαι δὲν ἤθελον νὰ ὑποταχθῶσιν, ἔκαιεν ἰδίως τὰ ἁλώνια, ὅθεν καὶ Καυσαλώνης ἐπεκλήθη, καί, τὸ χείριστον, ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ Τούρκους νὰ βεβηλῶσι καὶ νὰ φθείρωσι τοὺς ἱεροὺς ναούς. Οἱ ἐπανειλημμένως σταλέντες κατ' αὐτοῦ στρατηγοὶ οὐδὲν γενναῖον ἔπραξαν μέχρις οὗ ἐδολοφονήθη ὁ νέος ἐκεῖνος ὑπό τινος τῶν περὶ αὐτὸν ἱερέων. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας παρέστη καὶ ἄλλος Ψευδαλέξιος εἰς Παφλαγονίαν, τὸν ὁποῖον ὅμως ἐνίκησε καὶ συλλαβὼν ἀπέκτεινεν ὁ Θεόδωρος Χοῦμνος· καὶ κατόπιν ἐπανέστη ὁ Χοτζᾶς Βασίλειος περὶ Νικομήδειαν, ὅστις συλληφθεὶς ὡσαύτως ἐτυφλώθη καὶ ἐφυλακίσθη(¹). Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπεχείρησαν νὰ ἁρπάσωσι τὴν βασιλείαν ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὁ Κωνσταντῖνος Ταττίκιος, καὶ ἄλλος πάλιν Κομνηνός, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος βασανισθεὶς ἀπέθανεν, οἱ δὲ δύο ἄλλοι ἐστερήθησαν τοῦ φωτός. Πολλοὶ δὲ ἐτιμωρήθησαν καὶ ἐπὶ ἁπλαῖς ὑπονοίαις, οἷον ὁ ἔγγονος τῆς Ἄννης Κομνηνῆς Ἀνδρόνικος καὶ ὁ νόθος υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Ἀλέξιος, καὶ ὁ στρατηγὸς Κωνσταντῖνος Ἀσπιέτης. Ὁ δὲ τοῦ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντος Ἀνδρονίκου υἱός, ἀγανακτήσας διὰ τὸ τοῦ πατρὸς πάθημα, ἐπεχείρησε τρόπον τινὰ νὰ σφετερισθῇ τὴν ἀρχήν, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐστερήθη καὶ οὗτος τοῦ φωτός.

Καὶ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ συμβαίνωσιν αἱ στάσεις αὗται καὶ συνωμοσίαι, ἀφοῦ ὁ Ἰσαάκιος, μηδεμίαν ἔχων δεξιότητα καὶ προαίρεσιν τοῦ νὰ ἐπιμελῆται τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἐπέτρεπεν εἰς εὐνοουμένους τὴν ἀνεξέλεγκτον αὐτῶν διεξαγωγὴν καὶ ἐπὶ τέλους κατέστησε κυβερνήτην ἀπόλυτον «νεανισκάριόν τι γραμματιστοῦ καὶ πινακιδίου δεόμενον»

μωαμεθανῶν αἰχμαλώτων ἂν μὴ ἐντὸς προθεσμίας ὡρισμένης δὲν ἐξετελεῖτο ἡ ἀπαίτησις. Ὁ Σαλαδδὶν οὐδαμῶς πιστεύων ὅτι ἦτο δυνατὸν τοιαύτη ἀπειλὴ νὰ ἐκτελεσθῇ πράγματι δὲν ἐξεπλήρωσε τὸ ἀπαιτούμενον ἐντὸς τῆς τεταγμένης προθεσμίας.

Τότε δὲ ὁ σταυροφόρος βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας μεθ' ὅλης τῆς ψυχραιμίας παρέστη εἰς τὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ καὶ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ τελεσθεῖσαν σφαγὴν χιλιάδων μωαμεθανῶν, πιστὸς ὡς ἱππότης εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀπειλῆς(!!), χωρὶς νὰ σκεφθῇ κἂν ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἀπειλῆς ἦν ἡ ἐλευθέρωσις χιλιάδων χριστιανῶν, οἵτινες νῦν ἐξετίθεντο εἰς σφαγὴν πρὸς ἀντεκδίκησιν. Ἀλλ' ὁ Σαλαδδὶν φαίνεται φιλανθρωπότερον φερόμενος εἰς ὀλίγων μόνον χριστιανῶν τιμωρίαν περιώρισε τὴν ἀντεκδίκησιν. Καὶ ὅμως ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Ριχάρδου ὑπ' οὐδενὸς μὲν τῶν συγχρόνων φράγκων χρονογράφων ἀπεδοκιμάσθη, ὑπὸ πολλῶν δὲ καὶ ἐξυμνήθη (!!)

(¹) Καὶ ἐν τῷ ***Χοτζᾶ Βασιλείῳ*** εὑρίσκομεν νέον ἐπώνυμον ἀραβοτουρκικὸν ***Χόδζας***=κύριος, διδάσκαλος, σεβαστός.

Καὶ ἰδοὺ λοιπὸν «παιδίον μικρὸν τὴν τῶν κοινῶν διοίκησιν ἀναζώννυται, οὔπω πέρυσιν ἀφειμένου δονακίσκου καὶ μέλανος, ὡς οὐ τὸν κρατοῦντα μόνον αὐτὸν ὡς τὸ κῆτος ὁ λεγόμενος προπομπεὺς μετῆγεν ὡς ᾑρεῖτο καὶ περιέφερεν, ἀλλὰ μετῄει καὶ ὅσα τῶν στρατιωτικῶν εἰσι καταλόγων, ὡς εἴπερ ἐκ σπαργάνων αὐτῶν τῇ πηδαλιουχίᾳ τῶν μεγίστων ἐνετέθραπτο πραγμάτων, ἢ τὰς κοσμικὰς φροντίδας ἠπίστατο πρὸ γενέσεως». Καί, ἐνῷ τοιούτους ἐξέλεγε πρωθυπουργούς, αὐτὸς διέτριβε περὶ λουτροὺς καὶ κομψὰ ἱμάτια καὶ πολυτελεῖς ἑστιάσεις καὶ μίμους καὶ ἀοιδοὺς καὶ πλείστην ἄλλην ἀσωτίαν, ἧς ἔννοιαν παρέχει ἡμῖν ὁ Χωνιάτης δι' ἀστείου τινὸς διηγηματίου καὶ λογοπαιγνίου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ἰδίως, διότι, ὡς γνωστόν, αἱ τοιαῦται λόγου παιδιαὶ εἶναι σπανιώταται εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ βασιλεύς, λέγει, δειπνῶν ποτε περιεστοιχισμένος κατὰ τὴν συνήθειάν του ὑπὸ πολλῶν γυναικῶν, εἶπεν «ἐνέγκατέ μοι ἅλας»· εἷς δὲ τῶν παρισταμένων, ἀφοῦ ἀπέβλεψε πρὸς τὰς καλὰς ἐκείνας, «γνωσόμεθα, ἀπεκρίθη, πρώτως ταύτας, ὦ βασιλεῦ, εἶθ' οὕτως ἄλλας εἰσενεχθῆναι κέλευσον»· Κατηνάλισκε δὲ τὸν δημόσιον πλοῦτον εἰς κατασκευὰς καὶ ἐπισκευὰς καὶ κατεδαφίσεις ἀσκόπους, ἔνθεν μὲν πλείστην ἐπιδεικνύων εὐλάβειαν πρὸς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια, ἔνθεν δὲ ὑπεξαιρῶν τὰ πολυτελῆ ἱερὰ σκεύη καὶ αὐτὰ τὰ ἐν τοῖς τάφοις τῶν βασιλέων πολύτιμα ἀναθήματα, καὶ μεταχειριζόμενος ταῦτα πάντα εἰς ἰδίας χρείας καὶ εἰς αὐτὴν αὐτοῦ τὴν τράπεζαν. Ἔκοψε προσέτι κίβδηλον νόμισμα καὶ εἰς δεινὴν καταπίεσιν ἐξετράπη περὶ τὴν τῶν φόρων εἴσπραξιν καὶ ἐπώλει τὰς ἀρχὰς «ὡς τὰς ὀπώρας οἱ ἀγοραῖοι».

Ἐννοεῖται ὅτι, οὕτω κυβερνωμένων τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχωσι βέλτιον τὰ ἐκκλησιαστικά. Ὅθεν πολλὴ ἀτοπία συνέβη περί τε τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν καθαίρεσιν τῶν πατριαρχῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης. Τῷ 1186 ἐξώσθη τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ὁ Βασίλειος Β΄ ὁ Καματηρός, ὅστις εἶχε μὲν διατελέσει πρόθυμος θεράπων τοῦ Ἀνδρονίκου, εἶχεν ὅμως βοηθήσει καὶ τὸν Ἰσαάκιον εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν· καθῃρέθη δὲ ἤδη διότι ἐπέτρεψεν εἰς τὰς εὐγενεῖς γυναῖκας ὅσας ἀκούσας ἀπέκειρεν ὁ Ἀνδρόνικος νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν κόσμον. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἡ τοῦ Καματηροῦ καθαίρεσις δὲν ἤθελεν εἶναι ζημία μεγάλη, ἐὰν προεχειρίζετο ἀντ' αὐτοῦ ἀνὴρ μᾶλλον λόγου ἄξιος. Ἀλλ' ὁ Ἰσαάκιος προεχειρίσατο τότε πατριάρχην τὸν Νικήταν Β΄ Μουντάνην ἐπιλεγόμενον, ἐσχατόγηρων ὄντα καὶ εὐήθη. Μετ' ὀλίγον δὲ καθήρεσεν αὐτὸν δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἦτο ἐσχατόγηρως καὶ εὐήθης, καὶ ἀναγορεύει μέγαν ποιμένα Λεόντιόν τινα μοναχόν, τὸν ὁποῖον ὡμολόγησεν ὅτι δὲν ἐγίνωσκε πρότερον, ἀλλ' ὑπέδειξεν αὐτῷ ἡ θεομήτωρ καθ' ὕπνους. Οὐδὲν ἧττον ἀποπέμπει καὶ τοῦτον μετά τινας μῆνας καὶ ἀποφασίζει νὰ μεταθέσῃ εἰς τὴν οἰκουμενικὴν καθέδραν τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Δοσίθεον, τὸν ὁποῖον ἠὔνόει ἰδιαζόντως διότι ἄλλοτε εἶχε προειπεῖ αὐτῷ ὅτι θέλει βασιλεύσει. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ κανόνες δὲν ἐπέτρεπον τὴν τοιαύτην μετάθεσιν ἐσοφίσθη τέχνασμα τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν πανουργίαν δι' ἧς κατώρθωσεν ἄλλοτε ἡ Εὐδοκία νὰ λάβῃ σύζυγον τὸν Ρωμανὸν Διογένην. Ἤκμαζε τότε ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Θεόδωρος ὁ Βαλσαμών, ὁ πολὺς περὶ τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων σοφίαν· Ἀλλά, καθὼς συμβαίνει εἰς πολλοὺς σοφοὺς ἄνδρας, ἦτο ὁ Βαλσαμὼν φιλόδοξος. Τοῦτο γινώσκων ὁ Ἰσαάκιος ἐκάλεσεν αὐτὸν καί τῳ παρετήρησεν ὅτι ἄτοπον ἦτο αὐτός, ὁ φωστὴρ τῆς ἐκκλησίας, νὰ κατέχῃ τὴν δευτερεύουσαν τῆς Ἀντιοχείας καθέδραν, ἐνῷ ἄνθρωποι ἀμαθεῖς προχειρίζονται εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον καὶ ὅτι εὐκταῖον ἤθελεν εἶναι νὰ εὑρεθῇ τρόπος τις τοῦ νὰ ἐπιτραπῇ ἡ μετάθεσις αὕτη. Τότε ὁ Βαλσαμὼν ἀναδιφήσας τὰ ἱερὰ ἀρχεῖα, καὶ ἀνακαλύψας προηγούμενα, καὶ συγκροτήσας συλλόγους ἀρχιερέων καὶ εὐγλώττως ὑπὲρ τοῦ πράγματος συνηγορήσας, κατορθοῖ νὰ ψηφισθῇ τόμος ἐπιτρέπων τὴν με-

τάθεσιν, ὅστις ἐν τῷ ἅμα καὶ ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Τότε ὅμως ὁ μὲν Ἀντιοχείας ἔμεινε πάλιν Ἀντιοχείας, ὁ δὲ Δοσίθεος, γενόμενος Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἱεροσολύμων, εἰσῆλθεν εἰς τὸ πατριαρχεῖον μετὰ προπομπῆς λαμπροτάτης ὡς ἐν θριάμβῳ, οἱ δ' ἐπ' ἄλλῳ σκοπῷ τοὺς κανόνας καταπατήσαντες ἀρχιερεῖς ἐγένοντο τὸ παίγνιον τοῦ κόσμου. Εὗρον ὅμως οὗτοι πάλιν θεραπείας τρόπον, καὶ μετ' οὐ πολὺ δὲν ἠξεύρομεν πῶς ἐκήρυξαν ἐπιβάτην ἀλλοτρίας ἐκκλησίας τὸν Δοσίθεον καὶ κατήγαγον αὐτὸν τοῦ θρόνου. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐπέμεινε καὶ κατώρθωσε πάλιν μετ' ὀλίγον νὰ ἀνατρέψῃ τὰ ἐπιγενόμενα καὶ νὰ στηρίξῃ τὸν Δοσίθεον, ὅτε καὶ διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς προέπεμψε τὸν φίλον αὐτοῦ εἰς τὸ πατριαρχεῖον, φοβούμενος μήπως τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον ἐμίσει τὸν Δοσίθεον ὡς φίλαρχον, παρεμποδίσῃ τὴν νέαν ταύτην αὐτοῦ ἐπιτυχίαν. Τελευταῖον ὅμως τῷ 1193 καθῃρέθη ὁριστικῶς οὗτος καὶ ἔπαθε κατὰ Χωνιάτην τὸ τῆς Αἰσωπείας κυνός· ἅμα μὲν ἐκπεσὼν τῆς ἱερᾶς ἀρχῆς ἣν πρότερον διεῖπε (διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἕτερος ἐχειροτονήθη Ἱεροσολύμων), ἅμα δὲ στερηθεὶς τοῦ μείζονος θρόνου. Προεχειρίσθη δὲ τότε πατριάρχης ὁ Γεώργιος Β' Ξιφιλῖνος.

Καὶ ἐν τούτοις ἐξηκολούθει ἡ βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις. Διὰ τοὺς ποικίλους ἐκείνους τοῦ κράτους περισπασμοὺς καὶ μάλιστα διὰ τὴν τοῦ ἡγεμόνος ἀνικανότητα οἱ Βλαχοβούλγαροι οὐ μόνον ἐπέκεινα τοῦ Αἵμου ἀνθίσταντο ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Μακεδονίαν ἐπεχείρουν ἐπιδρομάς, μάλιστα ἀφ' ἧς τῷ 1192 ὁ Ἰσαάκιος, στρατεύσας αὐτὸς κατὰ τῶν πολεμίων τούτων καὶ προσβληθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἐντὸς στενῆς τινος παρόδου, ὁλοσχερῶς κατετροπώθη καὶ μετὰ κόπου ἠδυνήθη νὰ σωθῇ. Διάφοροι στρατηγοὶ ἐξεπέμφθησαν κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ ἢ δὲν ἠγωνίζοντο ἢ ἐτρέποντο. Τῷ δὲ 1194 οἱ δύο δομέστικοι, ὁ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὁ τῆς Δύσεως, ὁ Ἀλέξιος Γίδος καὶ ὁ Βασίλειος Βατάτζης, ἔπαθον ἧτταν ὀλεθρίαν, καὶ ὁ μὲν Βατάτζης συνεφθάρη μετὰ τῶν ταγμάτων αὐτοῦ, ὁ δὲ Γίδος ἔφυγεν ἀκόσμως ἀποβαλὼν τὸ κρεῖττον τῆς στρατιᾶς. Τότε ὁ Ἰσαάκιος ἀπεφάσισεν αὖθις νὰ στρατεύσῃ αὐτὸς καὶ ἐπὶ τούτῳ διέταξε μεγάλην στρατολογίαν ἰθαγενῶν καὶ ξένων, ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν ἐπικουρίαν παρὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ἐξῆλθε τῆς πόλεως κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ 1195, ἐπανηγύρισε τὸ Πάσχα εἰς Ραιδεστὸν καὶ προήλασεν ἐκεῖθεν εἰς Κύψελα (τὰ σήμερον καλούμενα Ἴψαλα ἢ Χαψιλάρ). Ἀλλ' ἐνταῦθα ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ τὸ τέλος τῆς ὀλεθρίας ταύτης βασιλείας, ἂν καὶ δυστυχῶς ἡ συμβᾶσα μεταβολὴ οὐδεμίαν συνεπήγαγε πραγμάτων βελτίωσιν. Βεβαίως ὁ Ἰσαάκιος δὲν ἔπρεπε νὰ βασιλεύσῃ ποτέ· βασιλεύσας δὲ ὁπωσδήποτε κατέστη μυριάκις ἄξιος καθαιρέσεως. Ἐὰν ὅμως οἱ μεγιστᾶνες τοῦ κράτους ἀπέβλεπον εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον, ὤφειλον νὰ προνοήσωσι περὶ ἐπιτηδείας τοῦ ἀνδρὸς ἀναπληρώσεως, ἐνῷ ἡ διαγωγὴ αὐτῶν ἐμαρτύρησεν ἤδη ὁπόσον ἀληθὴς εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου ὅτι ἐπεζήτησαν νέον ἄρχοντα οὐχὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ βελτιώσωσι τὰ πράγματα ἀλλ' ἐπὶ σκοπῷ χρηματισμοῦ. Ἐὰν προῃροῦντο τφόντι νὰ σώσωσι τὴν πολιτείαν, ἠδύναντο νὰ πράξωσι τοῦτο πρὸ καιροῦ. Ἠδύναντο ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἀσπασθῶσι τὴν μερίδα τοῦ Ἀλεξίου Βρανᾶ, ὅστις ἦτο ὁμολογουμένως στρατηγὸς ἐξαίρετος· Ἠδύναντο βραδύτερον νὰ ὑποστηρίξωσι τὸν ἐξάδελφον τοῦ Ἰσαακίου Κωνσταντῖνον, ὅστις μόνος ἐξ ὅλων τῶν τότε στρατηγῶν εἶχε περιστείλει τοὺς Βλάχους, καὶ ἔπειτα περιβληθεὶς τὸ βασιλικὸν διάδημα ἐπροδόθη εἰς τὸν Ἰσαάκιον ὑπὸ τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ συνεργῶν, καὶ ἐτυφλώθη ὑπ' αὐτοῦ, ὅπερ μαθόντες οἱ Βλάχοι ηὐφράνθησαν καὶ ἠγαλλιάσαντο, οἱ δὲ ἡγεμόνες αὐτῶν Πέτρος καὶ Ἀσὰν εἶπον ὅτι ἡ μεγαλυτέρα εὐεργεσία ἣν ἠδύνατο ὁ βασιλεὺς νὰ πράξῃ πρὸς αὐτοὺς ἦτο νὰ ἐκκόψῃ τὰς κόρας τοῦ Κωνσταντίνου. Νῦν δὲ οἱ τοῦ Ἰσαακίου

στρατηγοί, οἵτινες καὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἐπρόδωκαν καὶ τὸν 'Αλέξιον Βρανᾶν ἐγκατέλιπον, ἀπεφάσισαν νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον, ἀντὶ τοῦ 'Ισαακίου, τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ 'Αλέξιον, οὐδὲν ἧττον ἐκείνου ἀνάξιον ὄντα τῆς ἀρχῆς. Οἱ ἐπὶ τούτῳ συνομόσαντες ἦσαν ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος, ὁ Μιχαὴλ Κανταχουζηνός ὁ τοῦ 'Αλεξίου Βρανᾶ υἱὸς Θεόδωρος, ὁ 'Ιωάννης Πετραλείφας, ὁ Κωνσταντῖνος Ραοὺλ καὶ ἄλλοι πολλοί, οἵτινες δι' ὑποσχέσεων χρηματικῆς ἀμοιβῆς κατώρθωσαν νὰ προσοικειωθῶσιν ἅπαν τὸ στρατιωτικόν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι πρὶν ἢ ἐκστρατεύσῃ ὁ 'Ισαάκιος πολλοί τῳ εἶχον εἰπεῖ ὅτι προπαρασκευάζεται κατ' αὐτοῦ συνωμοσία ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἐπίστευσε τὰ λεγόμενα ἀποδεικνύων οὕτως ὅτι, ὅσον ἄθλιος καὶ ἂν ἦτο, ἔσῳζεν ὅμως ἴχνη τινὰ ἠθικῆς, ἧς παντάπασιν ἐστερεῖτο ὁ 'Αλέξιος. Καὶ ἐξελθόντος λοιπὸν εἰς κυνηγέσιον περὶ Κύψελα τοῦ βασιλέως 'Ισαακίου οἱ συνωμόται εἰσάγουσιν εἰς τὴν βασίλειον σκηνὴν τὸν 'Αλέξιον καὶ ἀναγορεύουσιν αὐτοκράτορα. 'Ο 'Ισαάκιος ἅμα ἀκούσας τὰ γενόμενα ἐτράπη ἀνάνδρως εἰς φυγήν, ἀλλ' ἀφικόμενος εἰς Μάκρην συνελήφθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ νέου αὐτοκράτορος καὶ τυφλωθεὶς ἐφυλακίσθη εἰς τὸ προάστειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ καλούμενον Διπλοκιόνιον (εἰς Μπεσίκ-τασι), μετὰ τοῦ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ 'Αλεξίου.

'Ο διὰ τοιαύτης κακουργίας καταλαβὼν τὴν βασιλείαν 'Αλέξιος ἀπέβαλε τὴν τῶν 'Αγγέλων προσωνυμίαν καὶ μετωνομάσθη 'Αλέξιος Γ' Κομνηνός. 'Αρά γε ἵνα λησμονηθῇ ἡ συγγένεια αὐτοῦ πρὸς τὸ θῦμα τῆς ἀνοσίου ἐκείνης ἐπιβουλῆς ἢ ἵνα περιποιήσῃ πλείονα εἰς ἑαυτὸν λαμπρότητα, παριστάμενος ὡς ἀπόγονος τοῦ περιφανοῦς τῶν Κομνηνῶν οἴκου; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἅπαντες οἱ ἅρπαγες τῆς βασιλείας ἐν Βυζαντίῳ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ καταδεικνύωσιν ἐν τοῖς ὀνόμασιν αὐτῶν τὴν πρὸς τοὺς νομίμους βασιλικοὺς οἴκους συγγένειαν. Καὶ ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι θέλομεν ἴδει τὸν βασιλέα 'Ιωάννην Κανταχουζηνὸν προσεπωνυμούμενον παραδόξως "Αγγελον Κομνηνὸν Παλαιολόγον Κανταχουζηνόν, ὅ ἐστι συνάπτοντα τῷ ἰδίῳ ὀνόματι τὰς προσωνυμίας ὅλων τῶν βασιλικῶν οἴκων ὅσοι ἐκυριάρχησαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. 'Αλλ' ἂν ὁ 'Αλέξιος Γ' προχείρως ἐπωνομάσθη Κομνηνὸς οὐδεμίαν προσῳκειώθη διὰ τοῦτο τῶν ἀρετῶν τοῦ μεγάλου ἐκείνου οἴκου.

Πρώτη αὐτοῦ πρᾶξις ὑπῆρξε νὰ διανείμῃ εἰς τοὺς συνωμότας καὶ εἰς τὸν στρατὸν ὅλα τὰ χρήματα τοῦ στρατιωτικοῦ ταμείου τὸ ὁποῖον συνεπήγαγεν ὁ 'Ισαάκιος κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα δὲν ἤρκεσαν νὰ κορέσωσιν αὐτούς, παρέσχεν εἰς τοὺς αἰτουμένους γαίας καρποφόρους καὶ δημοσίας εἰσφοράς. 'Αφοῦ δὲ ἐξέλιπον καὶ ταῦτα, ἀπένειμεν ἀξιώματα οὐχὶ ἱερατικῶς ἀλλ' ὅπως ἔτυχε κατὰ τὴν ἑκάστου ἀπαίτησιν. "Επειτα δὲ ἀμέσως κατέλιπε τὴν κατὰ τῶν Βλάχων ἐκστρατείαν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἡ πολυπράγμων καὶ πολυμήχανος σύζυγος αὐτοῦ Εὐφροσύνη ἡ Δούκαινα παρεσκεύασεν αὐτῷ εὐπρεπῆ τὴν δεξίωσιν. Καὶ μετὰ τὴν ἄφιξιν δ' αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσαν τὰ πράγματα ὑπ' ἐκείνης μᾶλλον ἢ ὑπὸ τούτου ἐκυβερνῶντο, ἐχούσης συνεργοὺς τόν τε ἐραστὴν αὐτῆς Βατάτζην καὶ τοὺς δύο ἀγερώχους γαμβρούς, 'Ανδρόνικον Κοντοστέφανον καὶ 'Ισαάκιον Κομνηνόν. 'Αλλά, ὁστισδήποτε καὶ ἂν ἐκυβέρνα τὰ πράγματα, ἡ μὲν ἐσωτερικὴ παραλυσία ἐκορυφώθη, οἱ δὲ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι ἀπέβησαν εἴπερ ποτὲ φοβεροί· ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος περιῆλθον εἰς ἀθλίαν κατάστασιν· ὁ μέγας δούξ, δηλαδὴ ἀρχιναύαρχος, Μιχαὴλ Στρυφνός, σύγγαμβρος ὢν τοῦ βασιλέως, ἐκένωσε παντὸς μακροῦ πλοίου τὰ νεώρια, πωλήσας τὰς ἀγκύρας, τοὺς γόμφους, τὰ πρότονα, τὰ ἱστία καὶ σφετερισθεὶς καὶ σπαταλήσας πάντα τὰ ἐκ τούτου προκύψαντα

χρήματα. Τὰ δὲ λείψανα τοῦ στόλου μετήρχοντο ἀναφανδὸν πειρατείας. Ἕξ πλοῖα ἀπεστάλησαν εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Φραγκόπουλον, λόγῳ μὲν νὰ ἐξετάσωσι τὸ φορτίον πλοίου τινὸς περὶ Κερασοῦντα ναυαγήσαντος, πράγματι δὲ ἵνα σκυλεύσωσι πάντα τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ὅσα εἴτε ἀνέπλεον ἐκ Βυζαντίου εἴτε κατέπλεον εἰς αὐτό. Πράξας δὲ τοιαῦτα ἀσυστόλως ἐπὶ δύο μῆνας καὶ ἄλλους μὲν τῶν ἐμπόρων φονεύσας, ἄλλους δὲ ἀποπέμψας ὑπέρου γυμνοτέρους, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, αὐτὸς μὲν μηδὲν παθών, πρόξενος ὅμως γενόμενος πολλῶν κακῶν εἰς τὸ κράτος· διότι μεταξὺ τῶν οὕτω λῃστευθέντων ὑπῆρχον καὶ Τοῦρκοι ἐξ Ἰκονίου ἔμποροι καὶ Πισᾶται. Ὅθεν οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν πολλὰς κατὰ τῶν ἑῴων πόλεων ἐπιδρομάς, οἱ δὲ Πισᾶται, οἵτινες, ὡς προείπομεν, καὶ ἀφοῦ κατεστάθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξηκολούθουν πειρατεύοντες εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, λαβόντες ἤδη εὔλογον ἐκ τοῦ ἀδικήματος ἐκείνου ἀφορμὴν ἐνέβαλον εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ μόλις καὶ μετὰ βίας τῷ 1196 ἐξεβλήθησαν ἐκεῖθεν τῇ συνδρομῇ τῶν Ἐνετῶν. Ἀλλὰ τοῦτο πάλιν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἐχθροπραξίας μεταξὺ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποικιῶν, ὅπου ἐπεκράτησε δεινὴ ἀναρχία. Συγχρόνως νέος παρέστη εἰς μέσον Ψευδαλέξιος, ἀλλ' ἐδολοφονήθη. Καὶ ὁ ἐξωσθεὶς δὲ ἐν τῷ μεταξὺ ἐκ Κύπρου ὑπὸ Ριχάρδου τοῦ Λεοντοθύμου Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἐζήτησε νὰ ἀνακτήσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, ἀλλ' ἐδηλητηριάσθη. Ὡσαύτως οἱ Σελδζοῦκοι, οἵτινες εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Ψευδαλεξίου, ἐξηυμενίσθησαν διὰ χρηματικῶν καὶ ἄλλων δωρεῶν. Ὅ,τι ὅμως ἔσωσε τότε τὰς περιλιπομένας ἔτι ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ κτήσεις εἶναι ὅτι, ἀποθανόντος τῷ 1193 τοῦ Κελιδζὲ Ἀρσλὰν Β΄, οἱ δέκα αὐτοῦ υἱοὶ ἐδιχονόησαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ μὲν Γκαγιασεδδὶν Καϊχοσροῦ Α΄ ἦρξεν ἐν Ἰκονίῳ 1193 — 1200 καὶ 1205 — 1211, ὁ δὲ Ροκνεδδὶν εἰς Τοκάτιον, 1193 — 1203, ἐνῷ οἱ ἄλλοι ἀδελφοὶ ἔλαβον μικροτέρας κτήσεις. Οὐδὲν ἧττον πᾶσαι τοῦ κράτους αἱ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐπιχειρήσεις ἀπέτυχον, ὥστε ἐδέησε νὰ διατελέσῃ ἁπλῶς ἀμυνόμενον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὅπως ἐν Εὐρώπῃ τοὺς Βουλγαροβλάχους, οὕτω καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ εἶχεν ἀντιπάλους προσέτι τοὺς πολυαρίθμους Ἀρμενίους. Ἀπὸ δυσμῶν δὲ παρέστη ἐπὶ μίαν στιγμὴν καὶ ἕτερος δεινὸς πολέμιος, ὁ τοῦ Φρειδερίκου Βαρβαρόσσα υἱὸς καὶ διάδοχος Ἑρρῖκος (1) ς΄, ὅστις, γενόμενος κύριος καὶ τῆς Σικελίας, ἀπῄτησεν, ὡς κληρονόμος τῶν ὑποτιθεμένων δικαιωμάτων τοῦ πρῴην τῆς νήσου ἐκείνης βασιλέως, πᾶσαν τὴν μεταξὺ Δυρραχίου καὶ Θεσσαλονίκης χώραν, ἢ ἀντ' αὐτῆς φόρον ὑποτελείας 50 κεντηναρίων χρυσίου, ἤτοι, 5.400.000 δραχμῶν

Ἑρρῖκος ς΄ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας.
(Εἰκὼν ἐκ χειρογράφου
ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

(1) Ὁ Ἑρρῖκος ς΄ εἶχε νυμφευθῆ τὴν θυγατέρα καὶ κληρονόμον τοῦ Γουλιέλμου Β΄ τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας, Κωνσταντίαν.

τοῦ τότε νομίσματος. Καὶ περιώρισε μὲν ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ Ἀλεξίου τὸν ἀπαιτηθέντα φόρον εἰς 16 κεντηνάρια ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τὸ ποσὸν εὑρέθη ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ διὰ τὴν σπατάλην τῆς αὐλῆς. Ὥστε ἐδέησε νὰ ἐπιβληθῇ φόρος ἔκτακτος, τὸ καλούμενον *Ἀλλαμανικόν*, καὶ μηδὲ τούτου μὴ ἀρκοῦντος πολλὴ ἐγένετο καταπίεσις πρὸς εὕρεσιν χρημάτων· καὶ αὐτοὶ οἱ τάφοι τῶν βασιλέων ἐτυμβωρυχήθησαν, ὅτε ἀποθανόντος τοῦ Ἐρρίκου τῷ 1197 ἐπῆλθον ἐμφύλιοι ἐντὸς τοῦ κράτους αὐτοῦ ἀνωμαλίαι, ἡ δ' Ἀνατολὴ ἀπηλλάγη τούτου τοῦ ἀπὸ δυσμῶν κινδύνου.

Ἀλλὰ τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἐξηκολούθει πάσχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν Βουλγαροβλάχων, τῶν ὁποίων ἡ ἐπανάστασις κραταιουμένη ὁσημέραι ἔμελλε νὰ παραγάγῃ ἤδη ὁριστικῶς τὸν πολιτικὸν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ πολιτισμοῦ χωρισμόν. Ὁ μὲν Ἀσὰν ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ βογιάρου Ἰβάγκο, ὅστις ἤλπισε καὶ τὴν βασιλείαν αὐτὴν νὰ καταλάβῃ, διότι ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Ἀσὰν Ἰωάννης ἦτο ἀνήλικος, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ συνάρχων Πέτρος ὀλίγους ἐφαίνετο ἔχων ὀπαδοὺς εἰς Τέρνοβον. Ἀλλ' ὁ Ἰβάγκο, καίτοι συμμαχήσας μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὁ δὲ Πέτρος ἀνεγνωρίσθη παρὰ πάντων ὡς βασιλεύς. Ἐδολοφονήθη ὅμως καὶ οὗτος μετ' οὐ πολύ· Τότε δὲ παρέστη εἰς μέσον ὁ τρίτος τοῦ Ἀσὰν καὶ τοῦ Πέτρου ἀδελφὸς Ἰωαννίσης ἢ Καλοϊωάννης, ὡς ἐπωνόμαζεν αὐτὸς ἑαυτόν, ὅστις εἶχε μὲν ἄλλοτε παραδοθῇ εἰς τὸν Ἰσαάκιον ὡς ὅμηρος, ἤδη δὲ δραπετεύσας εἰς τὰ ἴδια ἀνηγορεύθη βασιλεὺς καὶ ἦρξε τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Βλάχων ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη, 1197—1207. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μὴ δυνάμενοι οἴκοθεν νά τον καταβάλωσιν ἀντέταξαν αὐτῷ τόν τε προειρημένον Ἰβάγκο καὶ ἄλλον τινὰ ἄρχοντα βλάχον τὸν γένος, ὀνόματι δὲ Στραζομὴρ ἢ Χρυσόν, ὡς ὀνομάζουσιν αὐτὸν οἱ Ἕλληνες. Ἀλλ' ἀμφότεροι, καίτοι ἔλαβον συζύγους ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ χρήματα, ἀνεκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι ὁ μὲν Ἰβάγκο ἐν Φιλιππουπόλει, ὁ δὲ Στραζομὴρ ἐν Προσάκῳ καὶ Στρουμνίτζῃ· ὥστε τρεῖς ἤδη ἀπέβησαν οἱ πολέμιοι ἀντὶ ἑνός, δεινοτάτας δὲ συμφορὰς ἔπαθον οὐ μόνον ἡ Θράκη καὶ ἡ Μακεδονία ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Ἤπειρος καὶ αὐτὴ ἡ κυρίως Ἑλλάς, διότι ἕνεκα τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἀλεξίου καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοστράτωρ Μανουὴλ Καμύτζης, ὅστις εἶχεν ἀγωνισθῇ τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων, ἠναγκάσθη νὰ στασιάσῃ καὶ ἐμβαλὼν εἰς Πελαγονίαν καὶ Θεσσαλίαν ἐζήτησε νὰ ἱδρύσῃ ἴδιον ἐνταῦθα κράτος ὠφελούμενος ἐκ τῆς κοινῶς ἐπικρατούσης δυσαρεσκείας καὶ ἀναρχίας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐπὶ τέλους ἅπαντες οὗτοι οἱ δευτερεύοντες στασιασταί, Ἰβάγκο, Στραζομήρ, Καμύτζης, ἀπέτυχον, ὑποκύψαντες μᾶλλον εἰς τὰς ῥᾳδιουργίας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς ἢ εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτῆς δύναμιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγαροβλάχων Ἰωαννίσην συνωμολογήθησαν συνθῆκαι, δι' ὧν ἐπετράπησαν αὐτῷ πᾶσαι αὐτοῦ αἱ κατακτήσεις.

Συγχρόνως κάκιστα εἶχον τὰ πράγματα καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἐν τῇ πρωτευούσῃ αἱ στάσεις ἦσαν σχεδὸν ἀδιάκοποι. Τῷ 1201 ὁ λαὸς ἀπέλυσεν ἐκ τῆς φυλακῆς τὸν κολλυβιστὴν Καλομόδιον, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὸν φρούραρχον Ἰωάννην τὸν ἐπιλεγόμενον *Λαγών*· ἐπυρπόλησε τὰ τζαμία (1), τὰ ὁποῖα εἶχον ἄλλοτε κτισθῇ αὐτόθι χάριν τῶν παρεπιδημούντων Σαρακηνῶν ἐμπόρων καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ

(1) Συμφώνως πρὸς τὴν μεταξὺ τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου καὶ Σαλαδδίνου συνομολογηθεῖσαν συνθήκην. Ὡς ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν ἀλλαχοῦ, τὸ πρῶτον ἐν Κωνσταντινουπόλει **δζαμίον** (τόπος συναθροίσεως) ἢ **μασγίδιον** ἐκτίσθη ἐπὶ Λέοντος Γ'

ἀναγορεύσῃ ἕτερον βασιλέα. Μετ᾽ ὀλίγον μάλιστα Ἰωάννης τις Κομνηνὸς *Παχὺς* ἐπιλεγόμενος κατέλαβεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ κατετροπώθη ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Ἀλεξίου. Μικρὸν δὲ πρότερον ἐστασίασεν ἐν Καρίᾳ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὁ νέος καὶ τολμηρὸς Μιχαὴλ Ἄγγελος ὁ τοῦ θείου τοῦ βασιλέως, τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου, νόθος υἱός, ὃν θέλομεν ἴδει βραδύτερον ἱδρυτὴν γενόμενον ἐν Εὐρώπῃ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἑλλάδος (¹). Ἤδη δὲ ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ἡττήθη μὲν ὑπὸ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων, καταφυγὼν ὅμως πρὸς τοὺς ἐν Ἰκονίῳ Τούρκους καὶ λαβὼν παρ᾽ αὐτῶν ἐπικουρίαν ἐδῄωσε πᾶσαν τὴν περὶ Μαίανδρον χώραν, ὁ δ᾽ Ἀλέξιος στρατεύσας κατ᾽ αὐτοῦ,

Τὰ τείχη τῆς Τραπεζοῦντος.

Νοεμβρίῳ 1200, δὲν ἠδυνήθη νὰ καταβάλῃ ὁριστικῶς. Καὶ ἐπὶ τέλους μὲν ὁ νέος οὗτος συνεβιβάσθη πρὸς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ μέγα τῆς βορειοδυτικωτέρας (²) μικρᾶς Ἀσίας μέρος ἀπεσπάσθη ἔκτοτε ὁριστικῶς ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Εἴπομεν καὶ ἄλλοτε ὅτι ὁ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ υἱὸς Μανουὴλ εἶχε δύο υἱούς, τὸν Ἀλέξιον καὶ τὸν Δαυίδ. Ὁ Μανουὴλ τυφλωθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου ἀπέθανε μικρὸν ἔπειτα, τῷ 1186· ὁ δὲ πρεσβύτερος τῶν παίδων αὐτοῦ, ὁ Ἀλέξιος, κατέφυγεν ἅμα μετὰ τὴν τύφλωσιν τοῦ πατρός του, τετραέτης μόλις ὤν, πρὸς τὴν θείαν του Θάμαρ, τὴν μεγάλην βασιλίδα τῆς Γεωργίας (1184—1212), ἥτις μένεα πνέουσα κατὰ τῶν Ἀγγέλων παρέσχεν εἰς τὸν ἀνεψιόν της, ἅμα ἡλικιωθέντα ὁπωσοῦν περὶ τὸ 1200 ἔτος, τὸν τρόπον τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν Τραπεζοῦντα, τὴν Λιμνίαν, τὸν Κερασοῦντα, τὸ Οἰναῖον, τὴν Σινώπην, τὴν Κίδρον, τὴν Ἄμαστριν, ἅπασαν τὴν Παφλαγονίαν, ἅπαντα τὸν Πόντον. Ἐν μόνῃ δὲ τῇ Ἀμισῷ διεσώθη τότε ὁ τελευταῖος *Γαβρᾶς* ὡς βασιλικὸς τοπάρχης καὶ κατόπιν ὡς ἴδιος τύραννος.

[« Ἀνακριβέστατα ταῦτα. Ἡ μεγάλη βασίλισσα τῆς Γεωργίας, θυγάτηρ καὶ διά-

(¹) Τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου.

(²) Τῆς βορειοανατολικωτέρας

» δοχος τοῦ Γεωργίου Β΄ καὶ μήτηρ τοῦ Γεωργίου Γ΄; ἡ Σεμίραμις τοῦ Καυκάσου, ἡ κα-
» λουμένη ὑπὸ τῶν Γεωργιανῶν *βασιλεύς* (μεφέ), ὅπως ἡ Μαρία Θηρεσία ὑπὸ τῶν
» Οὔγγρων (ren), ἀλλ' οὐχὶ ὅπως αὕτη διὰ τὸ μὴ ὑπάρχειν ἐν τῇ γλώσσῃ τῇ ἰβηρικῇ θη-
» λυκὸν τύπον τῆς προσηγορίας, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀρρενωπὸν καὶ ἀνδρωδῶς βασιλικὸν ἦθος
» καὶ πολιτικὸν μεγαλεῖον αὐτῆς, οὐδεμίαν ἔχει στενὴν συγγένειαν καὶ σχέσιν πρὸς τὸν
» Ἀνδρόνικον ἢ τοὺς παῖδας αὐτοῦ. Ἦτο μάλιστα ἡ βασίλισσα ἐκείνη ἐχθρὰ πρὸς τὸ
» ἡμέτερον κράτος ἀφαιρέσασα ἀπ' αὐτοῦ πόλεις καὶ χώρας παρὰ τὸν Φᾶσιν καὶ ἐν
» Ἀρμενίᾳ. Ὅλος αὐτὸς ὁ μῦθος περὶ Θάμαρ τῆς Γεωργίας ὡς θείας τοῦ Ἀλεξίου, εἰς
» ὅν, πλὴν τοῦ Παπαρρηγοπούλου ἐπίστευσαν καὶ ἄλλοι, προῆλθεν ἐκ τῆς συμπτώσεως
» καὶ ὁμωνυμίας τοῦ ὀνόματος τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ καὶ
» θείας τοῦ Ἀλεξίου Θάμαρ πρὸς τὸ τῆς βασιλίσσης τῆς Γεωργίας ([1]). Ἡ Θάμαρ ἡ θυ-
» γάτηρ τοῦ Ἀνδρονίκου οὖσα γυνὴ ἀγαθὴ καὶ δραστηρία κατώρθωσε τὴν ἡμέραν τῆς
» ἐν Κων)πόλει ἐναντίον τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπαναστάσεως νὰ φύγῃ ἐπὶ πλοίου μετὰ τῶν
» δύο ἀνεψιῶν αὐτῆς (υἱῶν τοῦ Μανουὴλ καὶ ἐγγόνων τοῦ Ἀνδρονίκου), παραλαβοῦσα
» καὶ ὅσα ἠδύνατο νὰ λάβῃ χρήματα, συνοδοὺς ἔχουσα καὶ ἱκανοὺς λογάδας τοῦ Βυζαν-
» τίου εἰς τὴν Λαζικήν. Ὁ Ἀλέξιος ἀναρρηθεὶς ἤδη κατὰ τὴν φυγὴν ὑπὸ τῶν ἀκολουθη-
» σάντων αὐτῷ Βυζαντίων, ἀναγνωρισθεὶς δὲ καὶ ἐν τῇ Λαζικῇ ὡς αὐτοκράτωρ, ἀφοῦ
» ἐγένετο μετά τινα χρόνον ἐνῆλιξ καὶ στρατολογήσας ἱκανοὺς ἐν τῇ χώρᾳ ἐπῆλθε μετὰ
» τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Δαυὶδ κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος καὶ καταλαβὼν αὐτὴν εὐκόλως ἐξέ-
» τεινε τὸ κράτος ἐπὶ πλεῖστον τῆς βορείου ἀκτῆς τοῦ Εὐξείνου διὰ τῶν ἰδίων δυνά-

([1]) Ἐν τούτοις *συγγένειά* τις πορρωτάτη ὑφισταμένη μεταξὺ τοῦ οἴκου τοῦ Ἀνδρονίκου ἢ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἡ ἑξῆς. Εἶναι γνωστὸν ὅτι πολλοὶ ἡγεμονικοὶ οἶκοι τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ Ὄθωνος Α΄ καὶ τοῦ Βλαδιμίρου τῆς Ρωσίας μέχρι τῶν ἀρχόντων τῆς Βουλγαρίας ἐφιλοδόξουν εἰς τὸ συνάψαι κηδεστίαν πρὸς τὸν βασιλικὸν οἶκον τοῦ Βυζαντίου. Εἴδομεν δὲ ὅτι ὁ τῆς Γεωργίας βασιλεὺς Βαγρὰτ Παγκράτιος ἐνυμφεύθη μετὰ τῆς ἀνεψιᾶς τοῦ Ρωμανοῦ Γ΄ Ἑλένης. Τοιαύτη τις κηδεστία μεταξὺ τοῦ οἴκου τῶν γεωργιανῶν καὶ τοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἀρχηγέτου τοῦ οἴκου τούτου Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Ὁ τότε βασιλεὺς τῆς Γεωργίας Δαυὶδ Β΄ (1089—1125) ὁ Ἀνορθωτὴς (Ἀγαμαντενεβελέ) τὴν μὲν πρεσβυτέραν θυγατέρα αὐτοῦ *Θάμαρ* ἔδωκεν εἰς γάμον πρὸς τὸν ἡγεμόνα τοῦ Σιρβὰν (ἐν Καυκάσῳ), τὴν δὲ νεωτέραν ***Κάταν*** εἰς τὸν τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Α΄ ἔγγονον, υἱὸν τῆς Ἄννης Κομνηνῆς (τῆς καισαρίσσης) καὶ τοῦ καίσαρος Νικηφόρου Βρυεννίου Ἀλέξιον. Τὴν ἐκ τοῦ γεωργιανοῦ χρονικοῦ γενικῶς γνωστὴν ταύτην ἱστορίαν παραδίδει καὶ ὁ Ι. Ζωναρᾶς ἐν παρόδῳ μνημονεύων τοῦ γεγονότος καὶ ἀφηγούμενος ὅτι καθ' ἣν ὥραν ἔπνεεν ἤδη τὰ λοίσθια ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ὁ υἱὸς αὐτοῦ (Καλοϊωάννης) ἐξελθὼν τοῦ θαλάμου ἐν ᾧ ἐξέπνεεν ὁ πατὴρ ὑπὸ γεωργιανῶν πρέσβεων τὸ πρῶτον προσεκυνήθη ὡς βασιλεὺς (Ζων. τόμ. Γ΄ σ. 761) (*«οἱ πρέσβεις τῇ ἐξ Ἀβασγίας κομισθείσῃ παιδὶ καὶ νυμφευομένῃ τῷ μείζονι τῶν υἱέων τοῦ καίσαρος ἐκεῖθεν συναπεστάλησαν καὶ ὑπηντηκότες (τῷ Καλοϊωάννῃ) ἐπηλλάλαξάν τε καὶ προσεκύνησαν»*). Ὁ Ἀλέξιος ὁ νυμφευθεὶς μετὰ τῆς Κάτας (τὸ ὄνομα τῆς νύμφης δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ζωναρᾶ, ὅπως δὲν μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ γαμβροῦ ἐν τῷ γεωργιανῷ χρονικῷ) διωρίσθη εἶτα ***μέγας δοὺξ*** ἐν τῷ κατὰ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Νορμανδοῦ τῆς Σικελίας πολέμῳ (ἰδ. Δουκαγ. Familie Byzantinen σ. 177). Ἡ Κάτα ἐγκατεβίω ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ γεωργιανὸν χρονικόν. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ Κάτα ἡ θυγάτηρ τοῦ Δαυὶδ Β΄ πατρὸς καὶ προκατόχου τοῦ Δημητρίου Α΄ (1125—1154), πατρὸς τοῦ Γεωργίου Β΄ (1154—1184), πατρὸς τῆς μεγάλης Θάμαρ, ἦτο μεγάλη θεία τῆς Θάμαρ ταύτης, ἥτις οὕτω συνεδέετο διὰ πόρρω συγγενείας πρὸς τὸν οἶκον τῶν Κομνηνῶν καὶ πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον, ἀφοῦ ἡ μεγάλη θεία αὐτῆς ἦτο γυνὴ τοῦ ἀπὸ θυγατρὸς ἐγγόνου τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Α΄, υἱοῦ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς, μεγάλης θείας τοῦ Ἀνδρονίκου, συγγενείας ὀγδόου τοὐλάχιστον βαθμοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ Θάμαρ ἡ διὰ συγγενείας δεκάτου βαθμοῦ συνδεομένη πρὸς τὸν Ἀλέξιον Κομνηνὸν τὸν ἱδρυτὴν τῆς βασιλείας Τραπεζοῦντος δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ θεία πρὸς πατρὸς τοῦ Ἀλεξίου τούτου. Τοιαύτη θεία ἦν ἡ τοῦ Ἀνδρονίκου ἀδελφὴ θυγά-

» μεων. Ἡ Θάμαρ μάλιστα καὶ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτῆς Γεώργιος Γ' παρεσκευάζοντο
» εἰς πόλεμον ἐναντίον τοῦ Ἀλεξίου, ὅτε ὁ τούτου ἀδελφὸς νικηφόρως προήλαυνε (1215)
» μέχρι Ἡρακλείας καὶ Νικομηδείας. Εἰκάζεται μάλιστα ὑπὸ τοῦ Φαλλμεράυερ ὅτι ἡ παρὰ
» τὰς παρακελεύσεις τοῦ Δαυὶδ μὴ μετάβασις τοῦ Ἀλεξίου εἰς τὸν στρατὸν ἵνα ἐπέλθῃ
» κατὰ τῆς Νικαίας καὶ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχεν αἰτίαν τὴν κατὰ τὰ νῶτα
» αὐτοῦ παρασκευαζομένην γεωργιανὴν στρατείαν (ἴδ. Fallmerayer, Geschichte des
» Kaiserthunrs von Trapezunt σ. 58—59 ».]

Ἀλλὰ καὶ τῶν μεσημβρινωτέρων εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν, ἤτοι τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν, ἡ κατάστασις ἦτο σφόδρα ἀνώμαλος. Προκειμένου δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ αὐτῶν τινα, θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἑνὸς τῶν εὐφυεστέρων, τῶν χρηστοτέρων καὶ τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τῶν χρόνων τούτων. Ἀπὸ τοῦ 1178 ἀρχιεράτευσε τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ὁ Χωνιάτης, πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ

τηρ καὶ τοῦ Μανουὴλ τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀλεξίου *Θάμαρ* καὶ ἐκ τῆς ὀνομασίας ταύτης προῆλθεν ἡ σύγχυσις αὐτῆς πρὸς τὴν Θάμαρ τὴν μεγάλην. Περὶ τούτου δίδει ἡμῖν ἱκανὰς νύξεις τὸ γεωργιανὸν χρονικὸν ἀφηγούμενον ὅτι, *βασιλεύοντος* Γεωργίου Β' ἐν Γεωργίᾳ, ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνὸς ἀφίκετο εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ ἔτυχε λαμπρᾶς καὶ εὐμενεστάτης ὑποδοχῆς. Ὁ Γεώργιος Β' ἐδόξασε τὸν Θεὸν διότι ἠξίωσεν αὐτὸν τοιαύτης ὑψίστης τιμῆς τῆς ἐπισκέψεως ἡγεμονόπαιδος ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου Κωνσταντινουπόλεως καὶ δὴ πατρόθεν ἐξαδέλφου, ὡς λέγει ὑπερηφάνως τὸ γεωργιανὸν χρονικόν, τοῦ *Μεγάλου Μανουήλ*, «*κυριάρχου πάσης* τῆς Δύσεως καὶ *αὐτοκράτορος* τῶν Ρωμαίων». Ὁ Γεώργιος Β' ἐν ταῖς στρατείαις αὐτοῦ καὶ ταῖς στρατιωτικαῖς ἐπιθεωρήσεσι συνωδεύετο ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου, ὃν ἐθαύμαζον πάντες· ἔδωκε δ' αὐτῷ μέγα πλῆθος κτήσεων φεουδαλικῶν, ὁλοκλήρους χώρας πρὸς κάρπωσιν.

Τὰ περὶ ἐπισκέψεως τοῦ Ἀνδρονίκου εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Γεωργίου Β' ἐπικυροῦνται ἐμμέσως ὑπὸ τῶν ἡμετέρων χρονογράφων, οἵτινες ἀναφέρουσι περὶ τῆς μακρᾶς πλάνης τοῦ Ἀνδρονίκου παρὰ τὴν *Κασπίαν* καὶ ἐν Γεωργίᾳ (ὡς ἐρρήθη ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ βιβλίου). Κατὰ τὸ γεωργιανὸν χρονικὸν ὁ Ἀνδρόνικος ἦλθεν εἰς Γεωργίαν ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ (ὁ Ἀνδρ. εἶχε τρεῖς υἱοὺς ἐκ τῆς νομίμου συζύγου καὶ δύο ἐκ τῆς Θεοδώρας παλλακίδος) καὶ τὰς ἀδελφάς (ὡς τοιαῦται νοοῦνται ἴσως θυγατέρες ἐκ παλλακίδος). Ταῦτα ἐγένοντο τῷ 1165—70. Βραδύτερον, ὡς ἐρρήθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὁ Ἀνδρόνικος διαλλαγεὶς μετὰ τοῦ Μανουὴλ διέτριβεν ἐν Οἰνόῃ τοῦ Πόντου. Φαίνεται ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἐν Γεωργίᾳ διατρίβων ἐκτήσατο παῖδας, υἱόν (Ἀλέξιον ;) καὶ θυγατέρα Θάμαρ καλουμένην, κατὰ τὸ τοσοῦτον ἐν τῷ ἡγεμονικῷ οἴκῳ τῆς Γεωργίας τιμώμενον ὄνομα ἢ καὶ πρὶν ἢ μεταβῇ εἰς Γεωργίαν, εἶχε καλέσει οὕτω θυγατέρα αὐτοῦ τινα ἵνα φανῇ ἀρεστὸς τοῖς Γεωργιανοῖς. Καὶ αὕτη ἡ Θάμαρ φαίνεται ὅτι βασιλεύοντος τοῦ πατρός (μετὰ τὸ 1183 ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὅτι δὲ καὶ υἱὸν κατέλιπεν ἐν τοῖς ἐν Καυκάσῳ μεγάλοις κτήμασι μαρτυρεῖταί πως ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς μεγάλης Θάμαρ. Κατὰ τὸ γεωργιανὸν χρονικόν (γαλλικὴ μετάφρασις Brosset τόμ. I σ. 412—13), ὅτε ἡ Θάμαρ εἰ καὶ βασιλεύοντος ἔτι τοῦ πατρὸς ἀναγορευθεῖσα (τῷ 1178) βασίλισσα καὶ συνάρχουσα τῷ πατρὶ μετὰ τὸν τούτου θάνατον ἔμεινε μόνη κυρίαρχος (1184) καὶ οἱ σύμβουλοι αὐτῆς συνεβουλεύοντο περὶ τοῦ μέλλοντος συζύγου αὐτῆς, μεταξὺ τῶν ἄλλων προυτάθη ὡς νυμφίος καὶ «ὁ παρ' ἡμῖν (ἐν Καυκάσῳ) διατρίβων Κομνηνὸς ἡγεμονόπαις». Ἐπειδὴ περὶ Ἀνδρονίκου, ὅστις τότε ἦν ἤδη βασιλεὺς ἐν Κων)πόλει, δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ, ὁ δὲ τῷ 1204 εἰς Λαζικὴν φυγὼν ἔγγονος αὐτοῦ Ἀλέξιος τότε ἦν βρέφος ἢ νήπιον, ὁ ὡς νυμφίος προταθεὶς ἕλλην ἡγεμονόπαις ἦν πάντως εἷς ἐκ τῶν νομίμων ἢ πιθανώτερον νόθων υἱῶν τοῦ Ἀλεξίου, οὓς εὔλογον ἦτο νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐν τῷ Καυκάσῳ ὡς πρίγκιπας ἐπὶ τῶν ἐκεῖ ἐντεταμένων κτήσεων αὐτοῦ, ὡς δὲ εἴπομεν, φαίνεται ὅτι ἐκεῖ διέτριβεν ἐπὶ μακρὸν καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Θάμαρ καὶ ἕνεκα τῆς ἐκεῖ δυνάμεως κατωρθώθη ἡ ἐκεῖσε ἀπὸ Κων)πόλεως φυγὴ καὶ ἡ ἐκεῖθεν γενομένη κατάληψις τῆς Τραπεζοῦντος. Ὅτι οἶκος Ἀνδρονίκου ὑπῆρχεν ἐν Καυκάσῳ μαρτυρεῖ πιθανώτατα καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐν *Σάκχετ* τῆς Γεωργίας πριγκιπικοῦ οἴκου *Ἀνδρονικάτσεφ*.

γνωστοῦ ἤδη εἰς ἡμᾶς ἐκ τῆς χρονογραφίας αὐτοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου. Ἡ πατρὶς αὐτῶν, αἱ ἐν Φρυγίᾳ Χῶναι, ἦτο μία τῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, αἵτινες διασωθεῖσαι ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως διετήρουν ἔτι ἀκέραιον τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Χῶναι[1] δὲ ἐκλήθησαν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι αἱ Κολοσσαὶ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, αἵτινες ἐπὶ μὲν τῶν ἀρχαίων Περσῶν ἦσαν πόλις μεγάλη καὶ ἰσχυρά, βραδύτερον ὅμως, ὅτε ἐκτίσθησαν πλησίον αὐτῶν ἡ Ἱεράπολις καὶ ἡ Λαοδίκεια, παρήκμασαν καὶ κατήντησαν ἐπὶ Στράβωνος καὶ Πλινίου ἁπλοῦν πόλισμα. Εἰς Κολοσσὰς ἐν τούτοις συνεκροτήθη μία τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος τὴν γνωστὴν αὐτοῦ ἐπιστολήν. Κατὰ δὲ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, εἰς ἣν εὑρισκόμεθα, αἱ Κολοσσαί, μετονομασθεῖσαι Χῶναι, εἶχον ἀναλάβει τὸ πάλαι ἀξίωμα, διότι ὁ Νικήτας λέγει αὐτάς «πόλιν εὐδαίμονα καὶ μεγάλην», ἐκθειάζων μάλιστα τὸν ἀρχαγγελικὸν αὐτῶν ναόν «μεγέθει μέγιστον καὶ κάλλει κάλλιστον ὄντα καὶ θαυμασίας χειρὸς ἅπαντα ἔργον». Ἀλλά, ὅσον λαμπραὶ καὶ ἂν ἦσαν τότε αἱ Χῶναι, τὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια καὶ οἱ ὀνομαστότεροι τῶν λογίων ἀνδρῶν ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν ὁ πατὴρ τοῦ Μιχαήλ, ἀφοῦ ἐπεμελήθη ἐν τῷ τόπῳ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ τὴν περὶ τὰ γραμματικὰ καὶ τὰ ποιητικὰ προκαταρκτικὴν μάθησιν τοῦ νέου τούτου, ἐξέπεμψεν ἔπειτα αὐτὸν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἵνα συμπληρώσῃ ἐκεῖ τὴν ἐκπαίδευσίν του.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει συνέβαινε τότε, ὡς προϋπεδείξαμεν, ἀξιομνημόνευτός τι διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ μεταβολή. Ἐνῷ ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς ἐμαραίνετο καὶ ἡτοιμάζετο νὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα, προέκυπτεν εἰς μέσον ἄλλη ἑλληνισμοῦ φάσις, ἥτις ἔμελλε νὰ περιποιήσῃ νέαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα ζωὴν καὶ νὰ προπαρασκευάσῃ πόρρωθεν νέας αὐτῇ τύχας. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς εἶχε διαπλασθῇ ἐν Ἀσίᾳ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ οἷος οὗτος διεμορφώθη ἀπὸ τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς καὶ ἔπραξε μὲν πολλὰ καὶ μεγάλα ἀλλ' ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν δὲν εἶχε καὶ οὐδὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἑλληνισμοῦ[1] ἔφερεν, ἐκλήθη δὲ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἑλληνισμός, διότι πράγματι ἦτο μία τῶν ποικίλων μεταμορφώσεων ὅσας ἔλαβεν ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἑλληνικὴ ἐθνότης καὶ ἰδίως διότι ἐλάλει τὴν ἑλληνικὴν χριστιανικὴν γλῶσσαν. Ναὶ μὲν ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτὸν ὑπῆρξεν ἀείποτε εὐάριθμός τις λογίων τάξις, ἥτις διὰ τῆς μελέτης τῶν

Τὸ ὄνομα τὸ ἑβραϊκόν (ἰουδαϊκόν) τῆς νύμφης τοῦ Ἰούδα Θάμαρ, ὅπερ ὡς καὶ τὸ Δαυὶδ συχνῶς ἀπαντᾷ ἐν τοῖς ἡγεμόσι τῆς Γεωργίας, ὡς καταγομένοις, καθὰ ἐκαυχῶντο, ἀπὸ Δαυὶδ καὶ Σολομῶντος ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ἰούδα, ὅπως καυχῶνται καὶ οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἀβυσσηνίας ὡς καταγόμενοι ἀπὸ Σολομῶντος καὶ τῆς βασιλίσσης Σαβά, μετηνέχθη οὕτω καὶ εἰς Βυζάντιον καὶ ἀνευρίσκομεν αὐτὸ ἐν τῇ δεσποίνῃ τῆς Ἠπείρου ***Θάμαρ***. Καὶ ἡ θυγάτηρ δὲ τοῦ ἀτυχοῦς Γ. Φραντζῆ ἡ αἰχμαλωτισθεῖσα κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν τῆς Κων)πόλεως καὶ ἀποθανοῦσα μετ' ὀλίγον ἡ ἐν Ἀδριανουπόλει ἐν τῷ *σουλτανικῷ χαρεμίῳ* ἐκαλεῖτο Θάμαρ. Κατ' ἀξιοσημείωτον δὲ σύμπτωσιν ὁ Φραντζῆς οὗτος ὡς ***πρωτοβεστιάριος*** καὶ ἔμπιστος σύμβουλος τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ἱκανὸν χρόνον ἐδαπάνησεν εἰς ὁδοιπορίαν εἰς τὴν Γεωργίαν, διαπραγματευόμενος περὶ συνοικεσίου τοῦ αὐτοκράτορος (εἰς τρίτον γάμον) μετὰ ἡγεμονόπαιδος τοῦ μεφὲ (βασιλέως) Γεωργίου Ζ' τῆς Γεωργίας· καὶ ἦν ἤδη συντετελεσμένη ἡ μνηστεία καὶ γεωργιανὴ ἡγεμονόπαις ἔμελλε νῦν ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου, ὅτε ἡ τραγικωτάτη καταστροφὴ τῆς μεγίστης τῶν ἱστορικῶν τραγῳδιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀποτόμως καὶ τραγικῶς διέκοψε τὴν ἐξέλιξιν τοῦ εἰδυλλίου τούτου.

(1) Νῦν ***Χῶνες*** (ἄσημος κώμη).

(2) Τὸ Ρωμαῖος ἦν ἔτι τὸ ὄνομα τὸ ἐθνικόν (ὅπως εἶναι καὶ σήμερον ἔτι) ἀφοῦ οἱ Λατῖνοι καλοῦνται ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου αὐτοῦ μισορωμαῖοι - μισέλληνες.

ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραφέων καὶ παραδόσεων διετήρει οἰκειότητά τινα πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν, ἀλλ' ἡ τάξις αὕτη τῶν ἀνθρώπων διετέλεσεν ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἀφανὴς καὶ ὅλως ἀμέτοχος τῶν δημοσίων πραγμάτων. Μόλις δὲ ἀπὸ τῆς 11ης ἑκατονταετηρίδος ἔφερεν εἰς μέσον ἀξιώσεις πολιτικῆς ἐνεργείας. Καὶ κατ' ἀρχάς, ὡς ἠξεύρομεν ἤδη, αἱ ἀξιώσεις αὗται ἀπέβησαν ὀλέθριαι εἰς τὴν τύχην τοῦ κράτους· διότι ἡ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἐκείνην οἰκείωσις δὲν ἐπενήργησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας εἰς τὸν πρακτικὸν τῶν ἀνθρώπων τούτων βίον, ἀλλά παρήγαγε μόνον παρ' αὐτοῖς ἢ τὴν οἴησιν ἀνυποστάτου τινὸς ὑπεροχῆς, ὅπως συνέβη εἰς τὸν Ψελλὸν τὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος διὰ μόνης τῆς ἐπιτηδειότητος ἣν ἐκέκτητο τοῦ νὰ συρράπτῃ ἀναπαίστους καὶ ἰάμβους, ἢ τὸν πόθον κακοζήλων τινῶν ἀπομιμήσεων, ὅπως συνέβη εἰς τὴν Εὐδοκίαν τὴν Μακρεμβολίτισσαν, ἥτις ἔγραψε τὴν Ἰωνιάν. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου αὕτη τῶν πραγμάτων ἡ βία ἠνάγκασε τὴν ἑλληνοκοποῦσαν μᾶλλον ἢ ἑλληνίζουσαν ἐκείνην μερίδα ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὴν δυναστείαν τῶν Κομνηνῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τῆς μελέτης τοῦ προπατορικοῦ ἑλληνισμοῦ πρακτικώτερα διδάγματα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτε ἔφθασεν αὐτόθι ὁ νέος Μιχαὴλ Χωνιάτης.

Πολλοὶ μὲν ὑπῆρχον εἰσέτι αὐτόθι καθὼς καὶ βραδύτερον πολλοὶ ἔμελλον νὰ ὑπάρξωσιν ἄνθρωποι παρ' οἷς ἡ μελέτη τῆς ἀρχαιότητος δὲν παρῆγεν εἰμὴ ψυχράς τινας μιμήσεις ἐμφαινούσας θλιβερὰν ἔλλειψιν αὐτοτελοῦς διανοητικοῦ βίου. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν πρὸ πάντων τότε οἱ ἀδελφοὶ Ἰωάννης καὶ Ἰσαὰκ Τζέτζης, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος εἶναι γνωστότερος καὶ ἔγραψεν εἰς ἑξαμέτρους στίχους «Ἰλιακὰ ἢ τὰ πρὸ Ὁμήρου, τὰ Ὁμήρου καὶ τὰ μεθ' Ὅμηρον». Πολλοὶ ὅμως ἄλλοι βαπτιζόμενοι εἰς τὸ ζωοποιὸν ρεῦμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐξήρχοντο ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας ταύτης ὅλως ἀνακαινισθέντες καὶ προσελάμβανον ἐξ αὐτῆς οὐ μόνον εὐφυΐαν, χάριν, ζωηρότητα περὶ τὸν πνευματικὸν βίον ἀλλὰ καὶ τόλμην περὶ τὸν ἐνεργόν. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶχον ἀρχίσει νὰ ἔχωσι τὴν συνείδησιν ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰμὴ ἀναζωπυρούμενος, δὲν δύναται δὲ νὰ ἀναζωπυρηθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας μετὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Καὶ τῳόντι βλέπομεν παρ' αὐτοῖς τὰς δύο ταύτας κυρίας ὑποστάσεις τῆς ἐθνότητος ἡμῶν ἐναρμονίως ἑνουμένας ὅπως εἶχον ἀρχίσει νὰ ἑνῶνται ἐναρμονίως ἐν τῇ 4ῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τῶν Βασιλείων, τῶν Γρηγορίων, τῶν Συνεσίων. Ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἀπέτυχεν, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς 12ης ἑκατονταετηρίδος ἀρξαμένη, ἀφοῦ διὰ πολλῶν ἔτι ἐπέπρωτο νὰ διέλθῃ δοκιμασιῶν, ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ θριαμβεύσῃ καὶ ν' ἀποτελέσῃ τὴν πρώτην ἀφετηρίαν τῆς τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ διαπλάσεως. Κυριώτατος δὲ ἀντιπρόσωπος τῆς κρισίμου ταύτης τοῦ ἑλληνισμοῦ τροπῆς περὶ τὰ μέσα τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἦτο ὁ Εὐστάθιος, τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ἤδη τὴν ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης διαγωγὴν καὶ τὴν περὶ τῆς ἁλώσεως ταύτης πραγματείαν καὶ τοῦ ὁποίου τὸ θεωρητικὸν ἅμα καὶ πρακτικὸν πνεῦμα, ἡ χριστιανικὴ ἅμα καὶ ἑλληνικὴ φύσις δύνανται νὰ λογισθῶσιν ὡς ὁ τύπος τῆς τότε κυοφορουμένης ἀναβιώσεως.

Ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὶν ἢ ὁ Εὐστάθιος προχειρισθῇ τῆς Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπος· καὶ διετέλεσεν οὐ μόνον μαθητὴς ἀλλὰ καὶ σύνοικος τοῦ ἐξόχου ἐκείνου ἀνδρὸς ὥστε ἐποτίσθη δαψιλῶς τὰ νάματα τῶν μεγαλοφρόνων ἀναμνήσεων, τῶν χαριεστάτων ἰδεῶν, τῶν γενναίων συγκινήσεων καὶ ἐνταυτῷ τῶν ὑψηλῶν χριστιανικῶν δογμάτων καὶ τῶν σωτηρίων ἠθικῶν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου παραγγελιῶν ἐκ τοῦ συναπαρτισμοῦ τῶν ὁποίων προέκειτο νὰ διαπλασθῇ ἡ νέα ἑλληνικὴ ἀνατροφή.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Εὐστάθιος ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην· Δὲν ἔπαυσεν ὅμως οὐδὲ

τότε ἡ μεταξὺ αὐτῶν σχέσις, ἀλλ' ἐξηκολούθησε δι' ἀλληλογραφίας, τῆς ὁποίας περιεσώθησάν τινες ἐπιστολαί. Ἐν αὐταῖς ζωγραφίζεται πρὸ πάντων ἡ βαθεῖα θλῖψις τοῦ Μιχαὴλ διὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ διδασκάλου ἐκείνου καὶ φίλου καὶ εὐεργέτου, καὶ ἡ ἄπλαστος εὐγνωμοσύνη ὁσάκις ὁ Εὐστάθιος εὐκαιρήσας ἀπέστελλεν αὐτῷ ἀπάντησίν τινα. Συχναὶ εἶναι δὲ καὶ αἱ ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τῆς μυθολογίας καθὼς λόγου χάριν, ὅτε ὁ Μιχαὴλ περιεπλάκη ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς δυσχέρειάν τινα, ἥτις δὲν ἐξηγεῖται καθαρῶς, καὶ ἀπαλλαγεὶς ἀπ' αὐτῆς διὰ μεσιτείας τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀρχιερέως, γράφει πρὸς αὐτόν· «Καὶ τὸ μὲν κρήδεμνον τῆς Ἰνοῦς οὐκ οἶδα ὅ,τι ποτὲ τῷ τλήμονι Ὀδυσσεῖ συνεισήνεγκεν, ὅτε θαλαττομοχθοῦντι τοῖς στέρνοις αὐτοῦ ὑπετείνετο. Τό γε μὴν σὸν γράμμα, ὃ ἐν τοῖς στέρνοις φέρω, τὸ πᾶν ἡμῖν καὶ τὸ ὅλον τῆς σωτηρίας εἴργασται, καὶ ταῦτα ὅτε οὐκ ἦν ἡμῖν ἐλπὶς τοιοῦδε καλοῦ, τὸ ἄσχολον εἰδόσι τῆς σῆς ἁγιότητος». Ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἐνοχλήσεως ἐκείνης ἀπαλλαγὴ ὑποκαθίησιν ὀλίγον τὰς ὀφρῦς τοῦ Μιχαήλ, ὅστις φαιδρότερος γενόμενος ἀστεΐζεται χαριέστατα περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου σταλέντος γραμματοκομιστοῦ. Ὁ γραμματοκομιστὴς οὗτος συνέπεσε νὰ εἶναι ἄραψ προσελθὼν εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ὀνομασθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μωσῆς, ὁ δὲ Μιχαήλ, ἀφοῦ εἶπεν ἀνωτέρω ὅτι δὲν ἤλπιζε νὰ ἀξιωθῇ τῆς προστασίας τοῦ Εὐσταθίου εἰδὼς τὸ πολυάσχολον αὐτοῦ, προστίθησιν· «Ὡς μᾶλλον ἂν ἐπεπείσμην τὸν αἰθιοπικὸν τοῦτον γραμματοκομιστὴν εἰς λευκοχρῶτα μεταβαλεῖν ἢ γράμμα τῆς ἱερωτάτης σου ψυχῆς μετὰ χεῖρας ἄρτι λαβεῖν· ὃν πάνυ καταλλήλως εἰς Μωσῆν ἐξεδέξω διὰ τὸ οἷον ἐκ γνόφου κατέρχεσθαι ὅλον ὑπόζοφον. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ ἑπόμενον συλλογίζομαι, ὅτι καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ πλάκας κομίζει τὰ παρὰ σοῦ γράμματα. Μήποτε δέ, ὦ δέσποτα, καὶ βάτῳ καιομένῃ που ὀρειβατῶν ἐντετύχηκεν, εἶτ' οὐκ ἐνόησεν ἀποστρέψαι τὰς ὄψεις, καὶ παρὰ τοῦτο τὸ πρόσωπον κατησβόλωτο; Ἀλλ' ὁ μὲν ἕως ἡμῖν γραμματοφορεῖ καὶ μηνύει λευκὰς περὶ σοῦ ἀγγελίας, καὶ εἰς ἄγγελον φωτὸς καὶ ἡμέρας υἱὸν τετάξεται, κἂν ἐπιδερμίδι σαρκὸς μελαίνης σκιάζεται». Ὁ μέλλων ἀρχιερεὺς γράφων πρὸς ἄλλον ὄντα ἤδη ἀρχιερέα μεταχειρίζεται ἐλευθερώτερον ὁπωσοῦν τὴν παλαιὰν γραφήν. Ἐνίοτε ὅμως εἶναι, ὅπως προσήκει, ἐμβριθέστερος περὶ ταῦτα. Ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ εἰκονίζων τὸν Εὐστάθιον ἀπὸ τῆς μετεώρου τῶν ἀρετῶν χώρας συγκαταβαίνοντα πρὸς τοὺς ταπεινοτέρους τῶν θνητῶν καὶ ἔπειτα αὖθις ἀναβαίνοντα εἰς τὴν μετάρσιον αὐτοῦ διατριβὴν φθάνει εἰς ἀληθὲς ὕψος λόγου αἰνιττόμενος τὸ τῆς Γενέσεως ἐκεῖνο· «Καὶ ἰδοὺ κλῖμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν· καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς». Ταύτην τὴν εἰκόνα ἔχων κατὰ νοῦν ὁ Μιχαὴλ ἀναφωνεῖ «ὦ γραμμάτων, ἃ διὰ τὸ συνεχῶς ἄλλα ἐπ' ἄλλοις ἁρμόττεσθαι καὶ συντίθεσθαι βαθμίδας οὐκ ἀκόμψως θείη τις ἄν, δι' ὧν πρὸς χθονίους ἡμᾶς κατιέναι προνοητικῶς οὐκ ὀκνεῖς ὁ τὰς ἀναγωγοὺς τῶν ἀρετῶν πάλαι καὶ νῦν ἀνερχόμενος· ὡς ἐντεῦθεν εἰ καὶ μὴ τῷ χορῷ τῶν ἀγγέλων ἐντάττεσθαι, παρ' ἀγγέλους γοῦν οὐδὲν ἢ βραχύ τι ἐλαττοῦσθαι καὶ σέ, ἅτε τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἀναβαίνοντα καὶ καταβαίνοντα κλίμακα».

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐστάλη ἐκ Χωνῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Μιχαὴλ καὶ ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Νικήτας, πρὸς ὃν ἐκεῖνος προσηνέχθη ὡς πατήρ, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐτιμήθη παρὰ τούτου, δι' ἅπαντος τοῦ βίου. Ὁ Νικήτας προήχθη βραδύτερον εἰς ὑψηλὰ τοῦ κράτους ἀξιώματα, ἐσυγγένευσε μεθ' ἑνὸς τῶν περιφανεστέρων οἴκων τῆς πρωτευούσης, λαβὼν σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῶν συγκλητικῶν Μιχαὴλ καὶ Ἰωάννου τῶν Βελισσαριωτῶν, ἀπογόνων λογιζομένων τοῦ μεγάλου Βελισσαρίου· περιεπλέχθη εἰς ποικίλα πολιτικὰ πράγματα· παρευρέθη εἰς τὴν πτῶσιν τῶν Κομνηνῶν, εἰς τὴν πτῶσιν τῶν Ἀγγέλων, εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, συνέδραμεν

εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς ἐν Νικαίᾳ βασιλείας τῶν Λασκάρεων· ἀλλ' οὐδέποτε ἔπαυσεν ἐνθυμούμενος καὶ συμβουλευόμενος τὸν ἐν στενωτέρῳ κύκλῳ διαβιώσαντα Μιχαήλ, καὶ ὅτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ του λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρῃ τὸν ἀρχιερέα 'Αθηνῶν, ἐγκαυχώμενος ἀνακηρύττει ὅτι οὗτος εἶναι ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ πολὺ καθυπέρτερος κατὰ τὸν λόγον καὶ τὴν ἀρετήν. 'Ο δὲ Μιχαὴλ πάλιν συνεκέντρωσεν ἐπὶ τῆς ἀγαπητῆς ἐκείνης κεφαλῆς ἅπαν τὸ φίλτρον καὶ ἅπασαν τὴν φιλοτιμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ. Ὅτε δὲ γέρων ἤδη ταλαίπωρος καὶ ἐξόριστος εἰς Κέαν, ἀφοῦ οἱ Φράγκοι ἐγένοντο κύριοι τῶν 'Αθηνῶν, ἔλαβε τὴν εἴδησιν τῆς ἀποβιώσεως τοῦ Νικήτα, ἐξέβαλεν ἐν τῇ μονῳδίᾳ ἣν περὶ αὐτοῦ ἔγραψε φωνὴν γοεράν, οἵα δὲν ἐξέρχεται εἰμὴ ἀπὸ στέρνων πατρικῶν. Ἐν τῇ μονῳδίᾳ ταύτῃ ὁ Μιχαὴλ ἀπονέμει καὶ ὑπεροχήν τινα εἰς τὸν ἀδελφόν του, λέγων ὅτι αὐτὸς μὲν ἐμελέτησε θεωρητικῶς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀρχαιότητα, ἐνῷ ὁ Νικήτας ἀνεζήτησεν ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ τὰς ἀιδίους ἀρχὰς τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ τελείου, καθ' ἃς ἐρρύθμισε τὸν ἅπαντα βίον. 'Αλλ' ἡ μετριοφροσύνη ὑπῆρξεν εἷς τῶν κυριωτέρων χαρακτήρων τοῦ ἀρχιεπισκόπου 'Αθηνῶν. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλοι του ἤλεγχον αὐτὸν διὰ τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καὶ λόγον ἔγραψε *πρὸς τοὺς αἰτιωμένους διὰ τὸ ἀφιλένδεικτον*. Τῇ ἀληθείᾳ δὲ ἡ μελέτη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀρχαιότητος δι' οὐδέτερον τῶν ἀδελφῶν ὑπῆρξε νεκρὰ καὶ ἄγονος. Ἡ παρατήρησις τοῦ Μιχαὴλ ἔχεται ἴσως ἀκριβείας τινὸς κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ὁ Νικήτας διαγαγὼν τὸν βίον ἐν μέσῳ δεινῶν πολιτικῶν περιστάσεων καὶ μεγάλων ἀξιωμάτων (διατελέσας *ὑπογραμματεὺς βασιλικός, ἄρχων τοῦ θέματος Φιλιππουπόλεως, ἐκ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ἐπὶ τῶν κρίσεων, γενικὸς λογιστὴς τῶν φόρων, προκαθήμενος τοῦ κοιτῶνος* καὶ τὰ τοιαῦτα) οὐδέποτε ἐντὸς τῆς τύρβης ταύτης ἐλησμόνησε τὰς ἀρχάς, τῶν ὁποίων αἴδιος διδάσκαλος εἶναι ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης, οὐδέποτε ἀπέβαλε τὴν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων πεποίθησιν, τῆς ὁποίας κρουνὸς ἀνεξάντλητος εἶναι ἡ ἱερὰ ἡμῶν πίστις. Ἀλλ' ἡ αὐτὴ πρακτικὴ ἀρετὴ ἐφωταγώγησε καὶ τοῦ ἀρχιερέως τῶν 'Αθηνῶν ἅπασαν τὴν πολιτείαν. Ἡ δὲ μόνη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του διαφορὰ εἶναι ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἐπορεύθη διὰ χώρας μᾶλλον ἀθορύβου καὶ ὁμαλῆς.

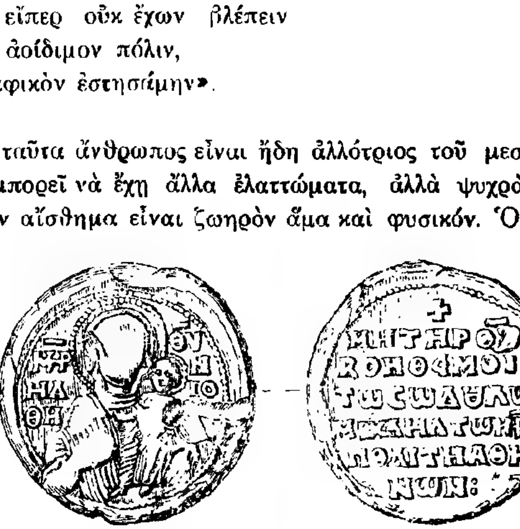
Τρόντι οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐχωρίσθησαν περὶ τὸ 1178, ὅτε ὁ πρεσβύτερος, ὅστις εἶχεν ἀσπασθῇ τὸ ἱερατικὸν στάδιον, προεχειρίσθη ἐν ἡλικίᾳ 38 ἐτῶν ἀρχιεπίσκοπος 'Αθηνῶν. Ὁ θρόνος τῶν 'Αθηνῶν προβιβασθεὶς εἰς τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν ἀξίωμα ἀπὸ ἁπλῆς ἐπισκοπῆς ἐν τῇ ἐνάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ Φωτίου περιελάμβανε ἤδη δέκα ἐπισκοπάς Αὐλῶνος ἐν Φωκίδι (τῆς ἀρχαίας 'Αμφίσσης καὶ ἔπειτα Σαλῶνος), Δαυλείας καὶ Κορωνείας ἐν τῇ ἄνω Βοιωτίᾳ, 'Ωρεοῦ, Εὐρίπου, Πορθμοῦ καὶ Καρύστου ἐν Εὐβοίᾳ· τελευταῖον τὰς τρεῖς ἐπισκοπὰς τῶν νήσων Σκύρου, Ἄνδρου καὶ Σύρου. Ἡ πόλις τῶν 'Αθηνῶν δὲν ἦτο οὔτε ἐκ τῶν πολυανθρωποτέρων οὔτε ἐκ τῶν ἐμπορικωτέρων τοῦ κράτους· ἐν αὐτῇ τῇ κυρίως Ἑλλάδι αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἡ Λακεδαίμων ἦσαν ἀσυγκρίτως ἀνώτεραι κατὰ τοῦτο τῶν 'Αθηνῶν. 'Αλλ' ὡς ἠξεύρομεν ἤδη ἡ μητρόπολις αὕτη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἠξιοῦτο πάντοτε ἰδιαζούσης τινὸς τιμῆς παρά τε τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ξένων, σῴζουσα ἔτι ἀμυδρά τινα ἴχνη τῆς ἀρχαίας παιδείας. Οὐδὲν ἧττον ἡ θέα τῶν 'Αθηνῶν δὲν ἠδύνατο νὰ προξενήσῃ εἰμὴ θλιβερὰν ἐντύπωσιν εἰς πᾶσαν γενναίαν καὶ φιλότιμον καρδίαν. Ὁ ἀρχαῖος βίος, τοῦ ὁποίου αὕτη ὑπῆρξεν ἡ κυριωτάτη ἑστία, εἶχεν ἐκλείψει πρὸ καιροῦ· ὁ δὲ μεσαιωνικὸς εἶχεν ἐκλέξει ἑαυτῷ καθέδραν ἄλλην, τὴν ἐν τῷ μέσῳ δύο θαλασσῶν καὶ δύο πορθμῶν καὶ δύο μερῶν τοῦ κόσμου ἐνθρονισμένην βασιλίδα τῶν πόλεων. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι καθ' οὓς χρόνους ὁ Μιχαὴλ ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐβασίλευεν ἔτι αὐτόθι ὁ λαμπρὸς Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ ὅτι δὲν εἶχον ἔτι ἐπέλθει αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας προϊστορήσαμεν ἐπὶ 'Ανδρονίκου

καὶ τῶν δύο Ἀγγέλων. Ἐν ἔτει 1178 ἡ Κωνσταντινούπολις διετήρει ἀκόμη ἅπασαν τὴν αἴγλην τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου. Ἐκεῖ ἧδρευον οἱ μονάρχαι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· ἐκεῖ ὁ τῶν ἀρχιερέων ὕπατος· ἐκεῖ αἱ μεγάλαι σχολαὶ καὶ οἱ σοφώτεροι τοῦ ἔθνους ἄνδρες. Ἐκε μετεωρίζετο ὁ θόλος τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, τοῦ Παρθενῶνος αὐτοῦ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ· ἐκεῖ ἐστάθμευον τὰ τάγματα τὰ τοσάκις νικηφορήσαντα κατὰ μωαμεθανῶν, κατὰ Βουλγάρων, κατὰ Νορμαννῶν· ἐκεῖ ἐπανηγυρίζοντο οἱ θρίαμβοι τῶν Φωκάδων, τῶν Βασιλείων, τῶν Κομνηνῶν, ἐκεῖ συνέρρεον οἱ θησαυροὶ τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, τῆς ἄρκτου καὶ τῆς μεσημβρίας. Ἐκεῖ ἑνὶ λόγῳ ἦσαν ἡ ζωὴ ἡ δόξα, ἡ σοφία, ὁ πλοῦτος, ἐνταῦθα δὲ σιγὴ νεκρικὴ καὶ εὐτέλεια. Τὰ περιφανῆ τῆς ἀρχαιότητος μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἐσῴζοντο τότε ἀκεραιότερα ὁπωσοῦν ἢ σήμερον, ηὔξανον ἔτι μᾶλλον τὴν λυπηρὰν τῆς ἀντιθέσεως ἐντύπωσιν, μηδεμίαν στιγμὴν λήθης ἐπιτρέποντα εἰς τὸν ἀγωνιῶντα θεατήν. Ἡ καρδία τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, τοῦ πρότερον ζήσαντος εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν μέσῳ ἀκαταμαχήτων ἀναμνήσεων καὶ σεβαστοῦ ἔτι ἐνεστῶτος, δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ συγκινηθῇ ἐνώπιον τῆς πόλεως ἐκείνης, ἥτις ἀποβαλοῦσα τὸ παρελθὸν μεγαλεῖον μηδὲν τοῦ παρόντος προσεκτήσατο, καὶ ὁ γνήσιος οὗτος ἕλλην κατέφυγεν ὡς ἄσυλον εἰς τὴν φαντασίαν αὐτοῦ καὶ διὰ ποιήματος τοῦ ὁποίου δὲν περιεσώθη εἰμὴ μόνον τὸ προοίμιον, ἐξεικόνισε τὸ ἴνδαλμα τῶν Ἀθηνῶν, ὁποίας τας ὠνειρεύθη καὶ ἠγάπησεν ἐν τῇ νεότητι.

Ἔρως Ἀθηνῶν τῶν πάλαι θρυλουμένων
Ἔγραψε ταῦτα ταῖς σκιαῖς προσαθύρων,
Καὶ τοῦ πόθου τὸ θάλπον ὑπαναψύχων.
Ἐπεὶ δ' ἔτ' οὐκ ἦν οὐδαμοῦ φεῦ! προσβλέπειν
Αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἀοίδιμον πόλιν,
Τοῦ δυσαρίθμου καὶ μακραίωνος χρόνου
Λίθοις, βυθοῖς κρύψαντος, ἠφαντωμένην,
Ἐρωτολήπτων ἀτεχνῶς πάσχω πάθος·
Οἳ τὰς ἀληθεῖς τῶν ποθουμένων θέας
Ἀμηχανοῦντες τῶν παρόντων προσβλέπειν,
Τὰς εἰκόνας ὁρῶντες αὐτῶν ὡς λόγῳ
Παραμυθοῦνται τῶν ἐρώτων τὴν φλόγα.
Ὡς δυστυχὴς ἔγωγε, καινὸς Ἰξίων,
Ἐρῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐκεῖνος τῆς Ἥρας,
Εἶτα λαβὼν εἴδωλον ἠγλαϊσμένης,
Φεῦ! οἷα πάσχω καὶ λέγω τε καὶ γράφω!
Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω,
Κόνιν δὲ λυπρὰν καὶ κενὴν μακαρίαν.
Ποῦ δὴ τὰ σεμνὰ τλημονεστάτη πόλις;
Ὡς φροῦδα πάντα καὶ κατάλληλα μύθοις.
Δίκαι, δικασταί, βήματα, ψῆφοι, νόμοι,
Δημηγορίαι τε πειθανάγκη ῥητόρων,
Βουλή, πανηγύρεις τε καὶ στρατηγίαι
Τῶν πεζομάχων ἅμα καὶ τῶν ναυμάχων,
Ἡ παντοδαπὴς Μοῦσα, τῶν λόγων κράτος!
Ὄλωλε σύμπαν τῶν Ἀθηνῶν τὸ κλέος,

Γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἀμυδρόν τις ἴδη.
Συγγνωστὸς οὐκοῦν, εἴπερ οὐκ ἔχων βλέπειν
Τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀοίδιμον πόλιν,
Ἴνδαλμα ταύτης γραφικὸν ἐστησάμην».

Δὲν αἰσθάνεσθε ὅτι ὁ γράφων ταῦτα ἄνθρωπος εἶναι ἤδη ἀλλότριος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ; Ἡ ποίησις αὕτη ἠμπορεῖ νὰ ἔχη ἄλλα ἐλαττώματα, ἀλλὰ ψυχρὰ βεβαίως δὲν εἶναι. Τὸ ὑπαγορεῦσαν αὐτὴν αἴσθημα εἶναι ζωηρὸν ἅμα καὶ φυσικόν. Ὁ Μιχαὴλ ὁμιλεῖ περὶ Ἀθηνῶν μετὰ πόνου ψυχῆς, ὅπως ὡμίλησαν περὶ αὐτῶν ὁ Βύρων καὶ ὁ Σατωβριάνδος, καὶ πᾶσαι αἱ εὐγενεῖς καρδίαι ὅσαι ἐγνώρισαν αὐτὰς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς νεκρώσεως αὐτῶν, μετὰ πόνου ψυχῆς τοῦ ὁποίου ἴχνος δὲν εὑρίσκομεν εἰς οὐδένα τῶν προτέρων στιχουργῶν καὶ χρονογράφων. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὅπως ὁ Εὐστάθιος ἀνεζωογονήθησαν ὑπὸ τῆς αὔρας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, καὶ εἶναι ἄνθρωποι ἐν πολλοῖς διάφοροι τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπικρατήσαντος ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀσίας. Ἵνα πεισθῶμεν δὲ ὁποία μεταβολὴ ἐπῆλθεν ἔκτοτε εἰς τὰ πνεύματα, δὲν ἔχομεν εἰμὴ νὰ ἀνοίξωμεν τὴν ἱστορίαν ἣν ἔγραψεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαήλ, Νικήτας ὁ Χωνιάτης. Ἡ συνείδησις τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος ἀναφαίνεται καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀφήγησιν πολὺ ἰσχυροτέρα ἢ παρὰ παντὶ ἄλλῳ χρονογράφῳ. Καὶ μέχρι μέν τινος βλέπετε τὴν συνείδησιν ταύτην λεληθότως οὕτως εἰπεῖν ὑπάρχουσαν. Ὁ Νικήτας ὁμιλεῖ μὲν πάντοτε περὶ τῶν συγχρόνων γεγονότων ὡς Ἕλλην κατὰ τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν ἀλλ' ἐξακολουθεῖ ὀνομάζων τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς Ῥωμαίους, ὅπως ὠνομάζοντο καθ' ὅλην τὴν περίοδον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὅτε ὅμως περὶ τὰ τέλη τῆς ἱστορίας εὑρέθη κατέναντι τῆς ἐσχάτης καὶ φοβερωτέρας ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς, ἧς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἱστορήσει τὰς περιπετείας, αἴφνης ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀποβάλλει τὸ ἐπίσημον μεσαιωνικὸν προσωπεῖον, ἀποκρούει τὸ ἀλλότριον τῶν Ῥωμαίων ὄνομα, περιβάλλεται τὴν καθαρὰν ἑλληνικὴν πανοπλίαν καὶ θρηνεῖ καὶ ὀδύρεται ὡς ὁ γνησιώτατος τῶν Ἑλλήνων.

Μολυβδόβουλλον Μιχαὴλ Ἀκομινάτου

«Ἀλλ' ἤδη μοι καὶ τὸ λέγειν αὐτὸ ἐπιλέλοιπεν, ἀνακράζει, ὅσα καὶ σῶμα συμφυὲς ψυχῇ καὶ ὁμόστολον τῇ τοῦ λόγου σοὶ τροφῷ πόλει συναπιόν τε καὶ συνθανόν. Κωφοῖς τοίνυν δάκρυσι καὶ στεναγμοῖς ἀλαλήτοις τὰ πολλὰ τῶν θρηνημάτων ἀφοσιωτέον καὶ τοῦ περαιτέρω ἀφεκτέον τῆς ἱστορίας εἱρμοῦ. Τίς γὰρ ἀνάσχοιτ' ἂν ἐπὶ γῆς ἀλλοτριωθείσης ἤδη τοῦ λόγου καὶ βαρβαρωθείσης τέλεον τὰ Μουσῶν ἐπιδείκνυσθαι κρούματα; Οὐκ ἂν ᾀσαίμην τὰ βαρβάρων αὐτός, οὐδ' ἐσοίμην παραπέμπων τοῖς ἔπειτα πράξεις πολεμικὰς ἐν αἷς μὴ νικῶσιν Ἕλληνες. Εἰ γὰρ ὁ κῷος Ἱπποκράτης πολλοῖς μεταπεμπόμενος χρήμασι πρὸς τοῦ τότε Περσῶν βασιλεύοντος, ὡς ἂν τὰς ὑπ' ἐκεῖνον ἐπισκέψαιτο πόλεις κακῶς πασχούσας νοσηλείᾳ σώματος, οὐδ' ἄκροις ὠσὶ τὰς ὑπερόγκους ὑποσχέσεις ἠνέξατο δέξασθαι, ἔρρειν καὶ οἰμώζειν τοὺς βαρβάρους ἀφείς, πῶς ἂν εἴην ἐγὼ τὸ βέλτιστον χρῆμα, τὴν ἱστορίαν, καὶ κάλλιστον εὕρημα τῶν Ἑλλήνων, βαρβαρικαῖς πράξεσι καθ' Ἑλλήνων χαριζόμενος; Ἀλλ' οὗτοι μὲν κατὰ τὸν ἐμπρήσαντα τὸν ἐν Ἐφέσῳ ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος

οἰχέσθωσαν ἀιστοί τε καὶ ἄπυστοι, μηδὲ προσρήματος γοῦν τινος ὑφ' ἡμῶν ἀξιούμενοι, ἕως οὗ παρέλθοι ἡ ἀνομία κἀπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὸ θεῖον παρακληθήσεται. Οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τέλος ἐπιληθόμενος, ἢ συνέχων ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ, μηδὲ προστιθεὶς τοῦ εὐδοκῆσαι ἔτι, ἀλλὰ πατάσσων ἴᾶται καὶ θανατῶν ἐπιστρέφων ζωοποιεῖ».

Οὐδέποτε ἴσως ὁ συνδυασμὸς τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος μετὰ τῶν πεποιθήσεων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τῶν δύο τούτων ἀκραδάντων κιόνων, ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ ὅλος βίος τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, ἐξεδηλώθη εὐκρινέστερον ἢ ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ τῆς τοῦ Νικήτα συγγραφῆς. Ἀλλὰ χαριεστέρα εἶναι ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἐν τῷ ἀκολούθῳ χωρίῳ, ὅπου ὁ Νικήτας ἱστορεῖ τὴν ραγδαίαν ὑπὸ τῶν δυτικῶν κατάκτησιν τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

«Πρόεισι (τὸ βάρβαρον) εἰς πόλιν πρὸς Ἰσθμῷ κειμένην καὶ πάλαι ἀφνειόν, τὴν Κόρινθον, μεθίσταται πρὸς Ἄργος, περιπαπταίνει τοὺς Λάκωνας, ἐς Ἀχαΐαν ἔνθεν προσβάλλει, ἐκ τοῦδε τὴν Μεθώνην μετέρχεται καὶ ὁρμᾷ πρὸς Πύλον τὴν πατρίδα Νέστορος, οἶμαι δ' ὡς Ἀλφειῷ ἐπιστάν, ἀρύσεται τοῦ ρείθρου καὶ λούσεται, καὶ μνήμην λήψεται παλαιοῦ χαρίεντος διηγήματος, καὶ μαθὸν τὸν ποταμὸν τῷ τῆς Ἀρεθούσης ὑγραινόμενον ἔρωτι, Σικελικῆς πηγῆς καὶ παῖδας Ἰταλῶν ποτιζούσης, δέδια μὴ καὶ αὐτὸ τυραννῆσαν τὸ ὕδωρ γράψει καθ' ὑγρῶν καὶ δι' Ἀλφειοῦ τοῖς ἐκ τοῦ γένους ἐκεῖσε διασαφήσειε τὰ καθ' Ἑλλήνων ἀνδραγαθήματα. Ἀλλ' ὦ Ἕλλην ποταμὲ Ἀλφειέ, ρεῦμα ρέον δι' ἅλμης πότιμον, ξενίζον ἄκουσμα, ἐμπύρευμα ἔρωτος, μὴ δὴ τὰ ἑλλήνια δυσπραγήματα τοῖς ἐν Σικελίᾳ βαρβάροις διατρανώσειας, μηδ' ἔκπυστα θείης ὅσα οἱ ἐκ σφῶν ἐπιστρατεύσαντες Ἕλλησι, καθ' Ἑλλήνων ἐμεγαλούργησαν, ἵνα μὴ χοροὶ στῶσι καὶ παιᾶνες ᾀσθῶσι, καὶ πλείους κατάρωσιν οἱ διάφοροι. Βραχύ τι ἐπίμεινον. Ἀλλοπρόσαλλος ἡ μάχη, πεττευτὰ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ νίκη ἐπαμείβεται ἄνδρας. Οὐδ' Ἀλεξάνδρῳ φασὶ τὰ ἐπὶ πᾶσιν ἀπρόσκοπα, οὐδ' ἀδιάπτωτος ἡ τύχη παράπαν τοῦ Καίσαρος».

Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν Μιχαὴλ Χωνιάτην. Ὅσον εὐγενεῖς, ὅσον ζωηραὶ καὶ ἂν ἦσαν αἱ συγκινήσεις τὰς ὁποίας παρῆγεν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἡ θέα τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας ἤδη προΐστατο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν δὲν ἐλησμόνει τὰ ἱερὰ καθήκοντα τὰ ὁποῖα ἦτο ἰδίως ἐπιτετραμμένος νὰ ἐκπληρώσῃ, στηρίζων τὴν πίστιν κατὰ τῶν ἀδιαλείπτων πειρασμῶν τῆς ἀδιαφορίας, τῆς ἀμαθείας, τῆς κακίας, παραμυθῶν συμφορὰς ἀναποσπάστους ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καθοδηγῶν καὶ νουθετῶν τὸν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένον πολυάριθμον κλῆρον. Καὶ ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν σῳζομένων αὐτοῦ λόγων καὶ ὁμιλιῶν διεξήγαγεν εὐγλώττως καὶ εὐλαβῶς τὰ ποικίλα ταῦτα ἔργα. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν καθαρῶς ἐκκλησιαστικὴν ἁρμοδιότητα. Ἡ ὁσημέραι αὔξουσα ἀνωμαλία τῶν πραγμάτων ἠνάγκασεν αὐτὸν πρὸς τούτοις νὰ συνηγορήσῃ μὲν παρὰ τοῖς ἰσχυροῖς τῆς γῆς ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκείνης, τῆς ὁποίας ἦτο ὁ ἐκ Θεοῦ τεταγμένος προστάτης καὶ κηδεμών, νὰ ὑπερμαχήσῃ δὲ ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ὡς στρατηγός, καθάπερ πάλαι ποτὲ ὁ Συνέσιος τῆς Κυρήνης, καὶ ὅπως ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, τοσοῦτοι ἀρχιερεῖς ἐπρωταγωνίστησαν ὑπὲρ τῶν ποιμνίων αὐτῶν.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῆς περιφερείας αὐτῆς, τὸ ὅριον τῶν Ἀθηνῶν, ἐνέμετο τότε, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, ποικίλα προνόμια. Δὲν ἀπελάμβανε μὲν πλήρη φόρων ἀτέλειαν, ὡς ἐρρήθη ὑπὸ νεωτέρων τινῶν, ἀλλ' ἦτο ἀπηλλαγμένη πάσης δικαιοδοσίας τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ στρατηγὸς οὗτος οὐ μόνον οὐδεμίαν δικαστικὴν ἠδύνατο νὰ ἐνασκήσῃ αὐτόθι ἐξουσίαν, ἥτις ὑπὸ μόνων τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως διεξήγετο, ἀλλ'

ἀπηγορευμένον ἦτο αὐτῷ καὶ νὰ εἰσέλθῃ ἁπλῶς εἰς τὸ τῶν Ἀθηνῶν ὅριον. Ὁ ἔγγειος φόρος (ἡ τοῦ κήνσου ἀπαίτησις, τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον) ἦτο μέτριος καὶ αὐταὶ δὲ αἱ εἰσφοραί, αἱ πρὸς κατασκευὴν πολεμικῶν πλοίων ὁριζόμεναι, ἦσαν ἐλαφρόταται τῶν ἐπιβεβλημένων εἰς τὰ ὅρια Θηβῶν καὶ Εὐρίπου. Δυστυχῶς τὰ προνόμια ταῦτα πολλάκις παρεβιάζοντο ὑπὸ τῶν ἐν Θήβαις ἑδρευόντων στρατηγῶν, καὶ μάλιστα καθ' οὓς εὑρισκόμεθα χρόνους, ὅτε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ κυβέρνησις ὀλίγον ἠδύνατο νὰ ἐπιτηρῇ καὶ νὰ συνέχῃ τοὺς κατὰ τὰς ἐπαρχίας ὑπαλλήλους αὐτῆς. Προσφάτως ἔτι τὸ ὅριον Ἀθηνῶν ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ τρὶς κατ' ἐπανάληψιν, λόγῳ κτήσεως πλοίων, εἰσφορὰς πολὺ βαρυτέρας τοῦ ὁρίου τῶν Θηβῶν καὶ τοῦ ὁρίου Εὐρίπου. Πλὴν τούτου ὁ στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος προφασιζόμενος τὴν προσκύνησιν τῆς ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἀκροπόλεως θεομήτορος εἰσήρχετο εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ στρατιᾶς ὁλοκλήρου ἀκολούθων, οἵτινες οὐ μόνον ἐτρέφοντο ὑπὸ τῶν κατοίκων ἀλλὰ καὶ μισθὸν ἀπῄτουν παρ' αὐτῶν ὑπέρογκον. Ὁ στρατηγὸς ἔχων συνεργοὺς τοὺς κακοηθεστέρους τῶν ἐγχωρίων κηφήνων ἐφυλάκιζε καὶ ἐφορολόγει τοὺς εὐπορωτέρους τῶν κατοίκων, ἄλλους μὲν διότι δὲν προϋπήντησαν αὐτόν, ἄλλους δὲ δι' ἄλλας αἰτίας. Καὶ ἔπειτα ψηφίσας βαρύτατον γενικὸν φόρον ἀπήρχετο καταπιέζων πάλιν καθ' ὁδὸν τοὺς κατοίκους καὶ διαρπάζων πᾶν τὸ προστυχόν. Ἐνώπιον τοιούτων ἀδικημάτων πολλάκις ἐπαναληφθέντων ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης δὲν ἐνόμισεν ὅτι ἠμπορεῖ νὰ σιωπήσῃ. Καί, ἀφοῦ εἰς μάτην ἐζήτησε τὴν θεραπείαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν στρατηγῶν τῆς Ἑλλάδος, διενήργησεν ἀναφορὰν τῶν κατοίκων πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα τῷ 1198, ἢ ὑπομνηστικόν, ὅπως τότε ἐλέγετο, τὸ ὁποῖον αὐτὸς συνέταξε καὶ δι' οὗ ἐπεκαλέσατο τὴν μεσολάβησιν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς πρὸς κατάπαυσιν τοῦ δεινοῦ. Τὸ ὑπομνηστικὸν τοῦτο εἶναι γεγραμμένον μετὰ πολλῆς μὲν εὐλαβείας, μετὰ πολλοῦ δὲ ἅμα θάρρους μαρτυροῦντος τὸν γενναῖον καὶ ἀνεξάρτητον χαρακτῆρα τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ ἀνδρός. «Εἰς τί γοῦν ἡ τοιαύτη ἀπώλεια ἡμῶν, Δέσποτα ἡμῶν ἅγιε, ἐπιφέρει ἐν ἐπιλόγῳ τὸ ὑπομνηστικόν, τοῦ δημοσίου μηδὲν ἐντεῦθεν κερδαίνοντος, μᾶλλον μὲν οὖν ζημιουμένου, δι ὧν κατὰ βραχὺ μεταναστεύουσιν οἱ πλείους ἡμῶν, καὶ ἐρημοῦται ὅσον ἤδη ἡ χώρα ἡ ἡμετέρα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ κολοβοῦται τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον; Διὰ τοῦτο ὀλίγα ὧν πάσχομεν ἀνενεγκόντες δεόμεθα τῆς φιλανθρωποτάτης ἁγίας βασιλείας σου γενέσθαι καὶ ἐφ' ἡμῖν ἔλεος καὶ κοπάσαι ποτὲ τὸν κατακλυσμὸν τῶν ἐπηρειῶν... (ἐνταῦθα ὁρίζονται διὰ μακρῶν καὶ ἀκριβῶς ὅσα παρεκαλεῖτο νὰ διατάξῃ ὁ βασιλεὺς πρὸς σωτηρίαν τοῦ ὑπηκόου καὶ τοῦ δημοσίου ταμείου, ἤτοι νὰ ἀπαγορευθῇ ἥ τε εἰς τὴν πόλιν εἴσοδος τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ εἴσπραξις φόρων καὶ εἰσφορῶν πλειοτέρων τῶν κεκανονισμένων· ἔπειτα δ' ἐπέρχεται τὸ τέλος τῆς ἀναφορᾶς οὕτως ἔχον). Καὶ τούτων γενομένων σῳζοίμεθ' ἂν ἡμεῖς, σῴζοιτο δ' ἂν καὶ τῷ δημοσίῳ τὰ ἐξ ἡμῶν συνεισφερόμενα· καὶ σῳζόμενοι οὐ παυσαίμεθα τοῦ ὑπερεύχεσθαι τῆς ἁγίας βασιλείας σου, ἧς ἀνάξιοι δοῦλοι τολμήσαντες ἐδεήθημεν».

Πολὺ ὅμως ὑποπτεύομεν ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ἐν τῇ προθυμίᾳ αὐτοῦ τοῦ νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν πόλιν ταύτην πάσης καταπιέσεως ἐνέπεσεν εἰς ὑπερβολάς τινας. Διότι, ὅτε λέγει ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ ὑπομνηστικοῦ ὅτι ὡς ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐκείνων ἐπηρειῶν τὸ ὅριον τῶν Ἀθηνῶν κινδυνεύει *νὰ ἀποβῇ σκυθικὴ ἐρημία* καὶ ἐν ἑτέρῳ λόγῳ ἐγκωμιαστικῷ εἰς τὸν βασιλέα Ἰσαάκιον τὸν Ἄγγελον, ἀξιοῖ ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν κατήντησε νὰ μὴ ἠμπορῇ νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν βασιλέα οὐδὲ τὸν νενομισμένον χρυσοῦν στέφανον· ὅτι κατέστη ἀχρήματος καὶ πενιχρά, καὶ ὅτι θέλει παντάπασιν ἐξαφανισθῇ, ἐὰν δὲν λάβῃ ἀνακούφισίν τινα διὰ τῆς μεγαλοεργοῦ καὶ πλουτοδότιδος δεξιᾶς τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος, λέγει πράγματα δυσκόλως συμβιβαζόμενα πρὸς τὰς ἄλλας εἰδήσεις ὅσας ἔχομεν

περὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς ἀμέσως ἑπομένους χρόνους. Πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς τεκμήριον τῆς εὐπορίας καὶ τῆς πολυανθρωπίας τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὴν τρισκαιδεκάτην ἑκατονταετηρίδα τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἠδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ ἀφ' ἑαυτῆς κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν συντήρησιν μιᾶς τῶν μεγαλοπρεπεστέρων αὐλῶν καὶ τῶν ἰσχυροτέρων κυβερνήσεων ἐξ ὅλων ὅσαι προέκυψαν ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας, τῆς αὐλῆς καὶ τῆς Κυβερνήσεως τῶν δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον καὶ δὲν ἤθελεν εἶναι δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ, ἐὰν ἐξελαμβάνομεν κατὰ γράμμα τὰς μεμψιμοιρίας τοῦ ὑπομνηστικοῦ καὶ τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ πρὸς τὸν Ἰσαάκιον λόγου.

Κατ' αὐτὸ δ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος 1198, καθ' ὃ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ τοσοῦτον ἐκθύμως ὑπερεμάχει ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς μητροπόλεως αὐτοῦ, πολλὴν ᾐσθάνθη θλῖψιν μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς ὃν εὐλόγως ὑπελάμβανεν ὡς τὸ πρότυπον τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ γνησίου ἑλληνισμοῦ. Ἡ μονῳδία ἣν τότε ἔγραψεν εἰς τὸν ἁγιώτατον Θεσσαλονίκης κύριον Εὐστάθιον εἶναι ἴσως τὸ κάλλιστον τῶν δειγμάτων τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀρξαμένου συνδυασμοῦ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου περί τε τὰ διανοήματα καὶ τὰ αἰσθήματα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔλαβεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μιχαὴλ εὐκαιρίαν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ὠφελεῖτο μέχρι λόγων μόνον ψιλῶν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν προπατόρων ἐκείνων ἀλλὰ καὶ ἐν ἔργοις ἐμιμεῖτο τὰς ἀρετὰς αὐτῶν. Ἡ πολιτικὴ ἀναρχία, ἣν εἴδομεν ἐπικρατήσασαν ἐπὶ Ἀλεξίου Γ' εἴς τε τὰς ἀσιανὰς ἐπαρχίας καὶ τὰς βορειοτέρας εὐρωπαϊκάς, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ μεταδοθῇ καὶ εἰς τὰς κυρίως ἑλληνικὰς χώρας. Ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι ἐπὶ τοῦ βλαχοβουλγαρικοῦ πολέμου ὁ βαθύπλουτος πρωτοστράτωρ Μανουὴλ Καμύτζης ἐπεχείρησε νὰ ἱδρύσῃ ἀνεξάρτητον ἑαυτῷ κράτος ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι· Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπέτυχεν ἄλλοι ὅμως μικρότεροι δυνάσται κατέλαβον οὐκ ὀλίγα τῆς Ἑλλάδος μέρη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὰ πρῶτα τῆς τρισκαιδεκάτης, διατελοῦντες σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Εἰς τὰ ὄρη τῆς ἀρχαίας Δολοπίας ἦρχεν Ἀγραφιώτης τις πολέμαρχος, περὶ τοῦ ὁποίου πλειότερα δὲν γνωρίζομεν. Ἀλλ' ὀνομαστότερος ἀπέβη ὁ δεσπότης Λακεδαίμονος Λέων Χαμάρετος· Τῆς Μεσσηνίας κύριος ἦτο ὁ Θεόδωρος Μελισσηνὸς συγγενὴς τῶν Κομνηνῶν ἐκ κηδεστίας. Ἰσχυρότατος δὲ καὶ τολμηρότατος τῶν ἐγχωρίων τούτων ἡγεμονίσκων ὑπῆρξεν ὁ ἄρχων τοῦ Ναυπλίου Σγουρός. Ὁ πλούσιος οὗτος εὐπατρίδης εἶχεν, ἔτι ἐπὶ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου πιθανώτατα, καταστῇ κύριος τῆς πόλεως ἐκείνης. Ἀντὶ νὰ καταπολεμηθῇ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, διετέλει ἐξ ἐναντίας εἰς φιλικὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν στρατηγῶν Ἑλλάδος εἰσέπραξε καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ποσότητά τινα χρηματικὴν λόγῳ κατασκευῆς πλωίμων. Τὴν δὲ ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκληρονόμησεν ὁ υἱός του Λέων, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν τοῦ Ναυπλίου ἡγεμονίαν μετ' οὐ πολὺ ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ δεσπόσῃ ἁπάσης τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου καὶ ἁπάσης τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Τῷ 1202 κατέλαβε δι' ἀπάτης μὲν τὸ Ἄργος, διὰ ληστρικῆς δὲ ἐπιδρομῆς καὶ αὐτὴν τὴν Κόρινθον· Ὁ αὐτόθι μητροπολίτης Νικόλαος εἶχε, φαίνεται, κατ' ἀρχὰς ἀντιπράξει εἰς αὐτόν. Ἔπειτα ὅμως ὑπέκυψεν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἐξιλέωσε τὸν ἄνδρα διὰ τῶν φιλικῶν αὐτοῦ τρόπων. Ἀλλ' ὁ Λέων Σγουρὸς ἦτο φιλόδοξος ἅμα καὶ ἄπιστος ἄνθρωπος· ἀφοῦ ἐπροσποιήθη ὅτι ἐλησμόνησε τὴν προηγηθεῖσαν διχόνοιαν καὶ ἐκάλεσε τὸν μητροπολίτην εἰς γεῦμα, αἴφνης ἐτύφλωσεν αὐτὸν καὶ κατὰ τῶν σκοπέλων κατεκρήμνισεν. Οὕτω δὲ ἀσφαλίσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς χερσο-

ΠΑΝΟΜΟΙΟΤΥΠΟΝ
ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

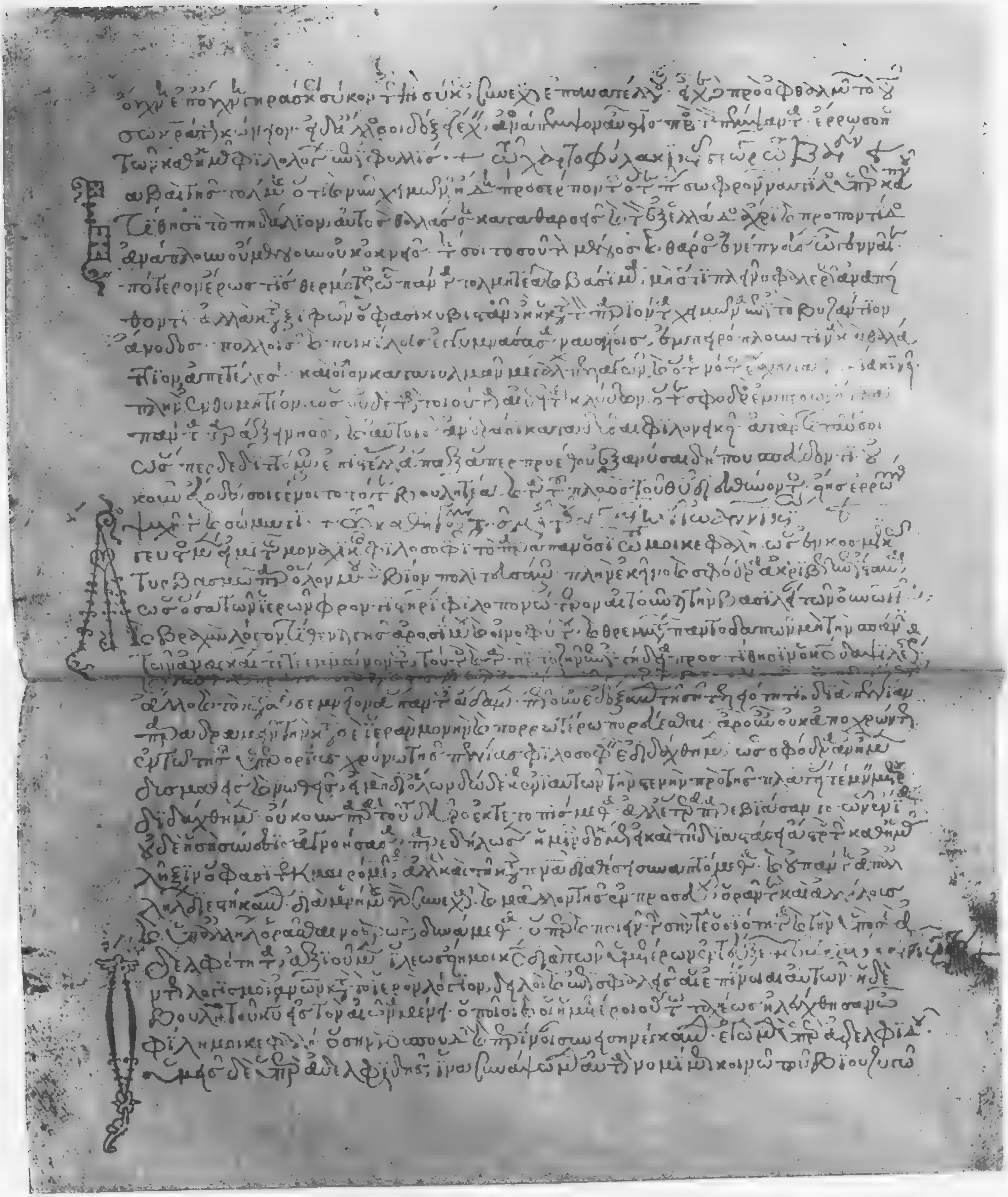
ΕΝ ΤΗ ΛΑΥΡΕΝΤΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑΣ

(Plut. LIX, cod. XII, φύλλ. 124β)

ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ ΙΓ' ΑΙΩΝΟΣ

ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΝΤΟΣ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΑΚΟΜΙΝΑΤΟΥ

ΠΑΝΟΜΟΙΟΤΥΠΟΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ ΕΝ ΤΗι ΛΑΥΡΕΝΤΙΑΚΗι ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗι ΤΗΣ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑΣ

ὄγχνη ἐπ' ὄγχνῃ γηράσκει, σύκον (sic) τ' ἐπὶ σύκῳ συνεχῶς ἐπανατέλλουσιν· εἶχε δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ τοῦ Σωκράτους κώνειον. Εἰ δ' ἄλλο (sic) σοι δόξει ἔχειν, ἀνάπεμψον αὖθις πρὸς τὸν πέμψαντα· ἔρρωσο ἡ τῶν καθ' ἡμᾶς φιλολόγων ἐπιφυλλίς. †

Τῷ χαρτοφύλακι κῦρ Γεωργίῳ τῷ Βαρδάνῃ.

Βαβαὶ τῆς τόλμης, ὅτι καὶ νῦν χειμῶνος ἤδη προςέρποντος, ὅτε πᾶς σωφρονῶν ναυτίλος ὑπὲρ καπνοῦ τίθησι τὸ πηδάλιον, αὐτὸς θαλάσσης καταθαρσεῖς καὶ τὸν ἐξ Ἑλλάδος ἄχρι καὶ Προποντίδος ἀνάπλουν οὔμενουν οὐκ ὀκνεῖς. Τίς σοι τοσοῦτον μένος καὶ θάρσος ἐνέπνευσεν, ὦ γενναῖε; Πότερον ἔρως τίς (sic) θερμότερος, ᾧ πάντα τολμητέα καὶ βάσιμα, μὴ ὅτι πλεῖν σφαλερῶς ἀναπείθοντι, ἀλλὰ κατὰ ξιφῶν, ὅ φασι, κυβιστᾶν ἢ ἡ κατὰ τὸν παριόντα χειμῶνα ἐπὶ τὸ Βυζάντιον ἄνοδος, πολλοῖς καὶ ποικίλοις ἐγγυμνάσασα ναυαγίοις, ἐμπειρόπλουν τινὰ καὶ θαλάττιον ἀπετέλεσε καὶ οἷον κατατολμᾶν μεγάλων πελαγῶν καὶ ὅτε νότος ἔσχατα φυκία κινεῖ; Πλὴν ἐνθυμητέον ὡς οὐδὲ τοὺς τοιούτους αἰδεῖται κλύδων, ὅτε σφοδρὸς ἐμπεσὼν ὅπλα πάντα ταράξει νηὸς καὶ αὐτοῖς ἀνδράσι καταδῦσαι φιλονεικεῖ. Ἀτὰρ τί ταῦτα (sic) σοι ὥς περ δεδιττόμενος ἐπιστέλλω ἅπαξ ἅπερ προέθου ἐξανύσαι (sic) δήπου σπεύδοντι; Οὐκοῦν εὔοδά σοι γένοιτο τά τε βουλητέα καὶ τὰ τοῦ πλοός, τοῦ θεοῦ διευθύνοντος. Εἴης ἐρρωμένος ψυχῇ τε καὶ σώματι

Τῷ καθηγουμένῳ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Μελετίου κῦρ Ἰωαννικίῳ.

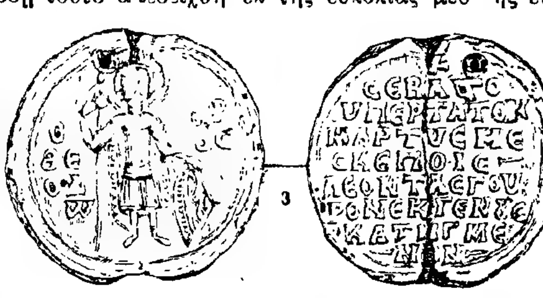
Ἄγευστος μὲν εἰμι τῆς μοναχικῆς φιλοσοφίας τὸ παράπαν (sic), ὁσιωτάτη μοι κεφαλή ὡς ἐν κοσμικῷ τυρβασμῷ παρ' ὅλον μου τὸν βίον πολιτευσάμενος. Πλὴν ἐκεῖνο καὶ σφόδρα ἀκριβῶς ἐπίσταμαι, ὡς ὅσα τῶν ἱερῶν φροντιστηρίων φιλοπονώτερον αἰτοῦνται τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν βραχὺν λόγον τίθενται γῆς ἀροσίμου καὶ οἰνοφύτου καὶ θρεμμάτων παντοδαπῶν μὴ τὴν σπάνιν τῶν ἀναγκαίων τετρεμμαίνοντες (sic), τούτοις καὶ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐπιτήδεια προστίθησιν ὁ Κύριος δαψιλέστερα, καὶ ταῦτα εὖ πράττουσι καὶ ἐν ἀφθονίᾳ ὧν οὐκ ἄνευ οἷον (sic) τε ζῆν βιοτεύουσιν. Ὁποῖον εἴπερ (sic) τι ἄλλο καὶ τὸ κατὰ σὲ σεμνεῖον ἅπαντες εἴδαμεν. Πῶν οὖν ἐδόξαμεν τῇ σῇ τελειότητι διὰ πενίαν παραδραμεῖν τὴν κατὰ σὲ ἱερὰν μονὴν καὶ πορρωτέρω πορεύεθαι; Ἆρ' οὖν οὐκ ἀποχρώντως ἐν τῷ τῆς ὑπερορίας χρόνῳ τῆς πενίας φιλοσοφεῖν ἐδιδάχθημεν; ὡς σφόδρα ἂν ἦμεν δυσμαθεῖς καὶ νωθεῖς, εἰ μὴ δι' ὅλων δώδεκα ἐνιαυτῶν τὴν στενὴν πρὸ τῆς πλατείας τέμνειν μετεδιδάχθημεν. Οὔκουν παρὰ τοῦτο δεῦρο ἐκτετοπίσμεθα, ἀλλ' ἕτερα παρεβιάσαντο, ὧν ἔνια οὐδὲ ἡ σὴ σύνεσις ἀγνοήσασα παρεδήλωσεν. Ἡμῖν δ' ὅμως, εἰ καὶ τῇ διαστάσει ἄστροις τὴν καθ' ἡμᾶς λῆξιν ὅ φασι, τεκμαιρόμεθα, ἀλλὰ καὶ τῇ κατὰ πνεῦμα διαθέσει συναπτόμεθα, καὶ οὐ πάντῃ ἀπ' ἀλλήλων διεστήκαμεν. Διὰ μνήμης γὰρ συνεχοῦς καὶ μᾶλλον τῆς ἐν προσευχαῖς ὁρᾶν τε καὶ ἀλλήλους καὶ ὑπ' ἀλλήλων ὁρᾶσθαι νοερῶς δυνάμεθα· ὅπερ καὶ ποιεῖν τὴν σὴν τε (sic) ὁσιότητα καὶ τὴν ὑπὸ σὲ ἀδελφότητα ἀξιοῦμεν. Ἵλεως εἴη μοι Κύριος διὰ τῶν ὑμετέρων ἐντεύξεων.†

Τῷ Βεριβόῃ κῦρ Νικηφόρῳ.

Ὄντως λογισμοὶ ἀνθρώπων, κατὰ τὸ ἱερὸν λόγιον, δειλοὶ καὶ ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπίνοιαι αὐτῶν· ἡ δὲ βουλὴ τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα μένει· ὁποῖοι καὶ οἱ ἡμέτεροι οὕτω ταχέως ἠλέγχθησαν, ὦ φίλη μοι κεφαλή. Ὅσην γὰρ σπουδὴν καὶ περίνοιαν συνεισηνέγκαμεν, ἐγὼ μὲν ὑπὲρ ἀδελφιδοῦ, ὑμεῖς δὲ ὑπὲρ ἀδελφιδῆς, ἵνα συνάψωμεν αὐτοὺς νομίμως κοινῷ τοῦ βίου ζυγῷ.

ΣΗΜ.—Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ λείπουσι πολλαὶ στίξεις, τὰ ὑπογεγραμμένα ι καὶ τὰ κεφαλαῖα γράμματα πλὴν τῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ κειμένου ἑκάστης ἐπιστολῆς.

νήσου ἐπεχείρησε δεινὴν τῆς χώρας λεηλασίαν· καὶ ἤδη ἔχων ὡσαύτως στόλον ὑφ' ἑαυτὸν ἐξῆλθεν εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ ἀπεφάσισε πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας. Ὁπόσον εὐχερῶς ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἀπεδείχθη ἐκ τῆς εὐκολίας μεθ' ἧς εἶχε γίνει κύριος τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Κορίνθου, μετ' ὀλίγον δὲ εἰσήλασε καὶ εἰς αὐτὰς τὰς Θήβας. Ἀλλ' ἐν Ἀθήναις ἀντιπαρέστη κατ' αὐτοῦ ἀνὴρ γενναῖος ἅμα καὶ συνετός. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μιχαήλ, καλέσας τοὺς κατοίκους εἰς τὰ ὅπλα, ἀνῆλθε μετ' αὐτῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, διότι ἡ κάτω πόλις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνθέξῃ, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀσφαλεστέρου ἐκείνου χώρου ἠγωνίσθη δι' εἰρηνικῶν λόγων νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Σγουρὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν βουλευμάτων του. Παρέστησεν αὐτῷ ὁπόσον ἀσεβὴς μὲν ἦτο ἐν γένει ἡ μεταξὺ χριστιανῶν γενομένη αὕτη ἀδελφοκτονία, ὁπόσον ἄδικος δὲ ἡ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν προσβολή. Κατὰ τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Κορινθίων ἠδύνατο ἴσως νὰ ἔχῃ αἰτιάσεις τινάς, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδεμίαν ἔδωκαν αὐτῷ ἀφορμὴν δυσαρεσκείας. Ἐπὶ τέλους ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ τὰς προτέρας φιλικὰς σχέσεις, ὅτε ὁ μὲν Σγουρὸς ἔλεγε τὸν ἀρχιεπίσκοπον πατέρα, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος ἐκαυχᾶτο ὀνομάζων αὐτὸν ἐν πνεύματι υἱόν. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος παρέμεινεν ἀδυσώπητος καί, ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην αἰτίας τινός, ἀπήτησε τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν νεανίου Ἀθηναίου, τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ θανατώσῃ δὲν ἠξεύρομεν τίνος ἕνεκα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ νέος οὗτος ἦτο αἴσχιστον ἀγγεῖον καὶ ὅτι ὄχι μόνον πολλοὺς τῶν πολιτῶν εἶχεν ἀδικήσει ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἱεράρχην ἄλλοτε ἐξύβρισεν· ὥστε πᾶς ἄλλος ἤθελε προθύμως παραδώσει αὐτόν. Ἀλλ' ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀπεποιήθη τὴν παράδοσίν του, διότι ἐπρέσβευεν ὅτι δὲν ἔπρεπεν ἄκριτος νὰ θανατωθῇ καὶ διότι ἤξευρεν ὅτι ἡ περὶ αὐτοῦ ἀπαίτησις εἶναι πρόφασις ἁπλῆ, ἣν ἤθελε παρακολουθήσει ἑτέρα ἀξίωσις. Τότε ὁ Σγουρὸς προσέβαλε τὴν ἀκρόπολιν, ἐπιρρίπτων κατ' αὐτῆς βέλη παντοειδῆ· τότε ὅμως ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἀφοῦ ἐπεκαλέσατο τὴν θείαν δίκην κατὰ τοῦ αἰτίου τῶν κακῶν, ἀντέστη ἀπὸ τῶν τειχῶν διὰ παντοίων μηχανημάτων ἀμυντηρίων καὶ ἐπιθετικῶν. Ὁ δὲ Σγουρὸς ἀπελπισθεὶς νὰ κατισχύσῃ τοιούτου ἀντιπάλου ἐπεχείρησε παντοίαν δῄωσιν τῆς κάτω πόλεως ἐμπρήσας τὰς οἰκίας καὶ διαρπάσας τὰ κινητά. Ἔπειτα δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐκυρίευσεν εὐχερῶς τὰς Θήβας, διῆλθε τὰς Θερμοπύλας καὶ ὑπερβὰς τὴν Οἴτην εἰσήλασεν εἰς Λάρισαν, ὥστε ἐφαίνετο προωρισμένος νὰ κυριαρχήσῃ συμπάσης τῆς Ἑλλάδος.

Μολυβδόβουλλον Λέοντος Σγουροῦ

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα κατὰ τὰ πέντε τελευταῖα ἔτη τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὰ τέσσαρα πρῶτα τῆς τρισκαιδεκάτης. Ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐκάθητο ἀνὴρ μηδεμίαν ἔχων πολεμικὴν ἀρετήν. Ἡ κυβέρνησις, ἐὰν δύναταί ποτε νὰ ὀνομασθῇ κυβέρνησις ἡ ἀφροσύνη καὶ ἡ ἀσωτία, ἡ κυβέρνησις διεξήγετο ὑπὸ τῆς ἀσελγοῦς καὶ ἀσυνέτου βασιλίδος Εὐφροσύνης καὶ τοῦ ναυάρχου Μιχαὴλ Στρυφνοῦ, ὅστις ἄλλον σκοπὸν δὲν εἶχεν εἰμὴ πῶς νὰ σφετερισθῇ ὅσον ἐνδέχεται πλειότερα χρήματα. Ὁ στόλος ἐπωλήθη ἵνα πληρωθῇ τὸ βαλλάντιον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ· τὰ δὲ περιλιπόμενα τῆς ναυτικῆς δυνάμεως λείψανα ἐξεπέμποντο ἐπισήμως ἵνα διαπράξωσι πειρατείας, αἵτινες προεκάλουν πειρατείας ἄλλας τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Γενουαίων καὶ λῃστρικὰς τῶν Τούρκων ἐπιδρομάς. Ἐν

Κωνσταντινουπόλει ἐπεκράτει ἀδιάκοπος σχεδὸν ἀναρχία, τὴν ὁποίαν μετὰ κόπου περιέστελλεν ἡ ἐκ ξένων μισθοφόρων συγκειμένη αὐτοκρατορικὴ φρουρά. Οἱ αὐτόθι Ἑνετοὶ διετέλουν ἥσυχοι κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ συνέδραμον μάλιστα τὴν κυβέρνησιν νὰ περιστείλῃ τὰς πειρατείας τῶν Πισατῶν· ἀλλὰ παρεπονοῦντο ὅτι ἡ κυβέρνησις ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν φόρους παρὰ τὰ συντεθειμένα προνόμια, ὅτι προστατεύει μᾶλλον τοὺς Γενουαίους καὶ ἐν γένει δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ σκανδαλίζωνται διαλογιζόμενοι ὁπόσον εὐχερὴς ἦτο ἡ κατάλυσις τῆς ἀσθενοῦς ταύτης βασιλείας καὶ ὁ ὁλοσχερὴς σφετερισμὸς τῶν ὑπ' αὐτὴν τεταγμένων πλουσίων καὶ ἐμπορικῶν χωρῶν, καθ' ὅσον μάλιστα ἐμάνθανον καθ' ἑκάστην τί συνέβαινεν εἰς τὰς χώρας ταύτας. Ἡ μεγάλη νῆσος Κύπρος εἶχεν ἤδη ὑποκύψει ὑπὸ τὴν φραγκικὴν κυριαρχίαν· ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ περὶ Τραπεζοῦντα χώρα καὶ ὁ Πόντος καὶ ἡ Παφλαγονία εἶχον ἀποσπασθῆ ἀπὸ τοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἀνδρονίκου, διὰ τῆς ἰσχυρᾶς προστασίας τῆς θείας του, τῆς βασιλίδος τῆς Γεωργίας Θάμαρ· ἐν Καρίᾳ δὲ ἐστασίασεν ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος Κομνηνός. Ἀφ' ἑτέρου ἐν Εὐρώπῃ ἡ βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις ἐθριάμβευσε καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῶν φυλῶν ἐκείνων ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Πρὸ μικροῦ δὲ εἴδομεν ὅτι καὶ ἐν ταῖς κυρίως ἑλληνικαῖς χώραις οἱ Χαμάρετοι, οἱ Σγουροὶ καὶ ἄλλοι ἵδρυσαν ἰδίας δυναστείας. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς ἔπνεε προδήλως τὰ λοίσθια. Ναὶ μὲν ἐσῴζοντο εἰσέτι λείψανά τινα τῆς ἀρχαίας καὶ ἐνδόξου αὐτοῦ στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, οἱ Βρανάδες, οἱ Βατάτζαι, οἱ Παλαιολόγοι, οἱ Λασκάρεις, ἐξ ὧν ὁ νέος καὶ ἀνδρεῖος Θεόδωρος εἶχε προσφάτως συζευχθῆ τὴν μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀλεξίου Γ', χηρεύσασαν, ἀλλ' οἱ ἄνδρες οὗτοι στερηθέντες τοῦ κυριωτάτου αὐτῶν ἐρείσματος, τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἄλλοτε ἀκμάσαντος μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, ὡμοίαζον ὡσεὶ κεφαλαὶ ἄνευ σώματος. Ὁ δ' ἐν Εὐρώπῃ κυοφορούμενος νέος ἑλληνισμός, τοῦ ὁποίου πρόδρομοι δύνανται νὰ λογισθῶσιν οὐ μόνον ὁ Εὐστάθιος καὶ οἱ Χωνιᾶται ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντες ἰθαγενεῖς δυνάσται, εἶχε μὲν ἀρχίσει νὰ κινῆται, ἐνεργῶν ὅμως ἄνευ ἑνότητος καὶ ἄνευ τῆς προσηκούσης ἐμπειρίας συνετέλει μᾶλλον εἰς τὴν αὔξησιν τῆς γενικῆς παραλυσίας ἢ εἰς τὴν τῶν πραγμάτων ἀνόρθωσιν· ὥστε, κορυφωθείσης τῆς παραλυσίας ἐκείνης, ἡ ἐλαχίστη ἀνέμου πνοὴ ἤρκει τῇ ἀληθείᾳ ἵνα ἐπαγάγῃ τὴν πτῶσιν τοῦ κράτους.

Ἔπνευσε δὲ ἀπὸ δυσμῶν καταιγὶς σφοδροτάτη, ἥτις εἶναι εὐεξήγητος. Εἶναι ἀρά γε ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν ἐνταῦθα τὴν διαρκῆ καὶ ἀδυσώπητον τῆς Δύσεως πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἐχθροπάθειαν, ἥτις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἀποβῇ τολμηροτέρα ὡς ἐκ τῆς πρὸ μικροῦ ἐκτεθείσης καταστάσεως τῶν πραγμάτων; Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, ὅπως πολλάκις συμβαίνει ἐπὶ τοιούτων κρίσεων, ἐπῆλθε καὶ τότε παράδοξός τις συνδρομὴ περιστάσεων ἐπιτηδείων νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν καταστροφήν. Τῷ 1198 προεχειρίσθη ἀρχιερεὺς Ρώμης εἷς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες ἀνελάμβανον ἐκ διαλειμμάτων νὰ προαγάγωσι τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἀρχῆς βουλεύματος, τοῦ ἀείποτε μὲν ὑπὸ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας βυσσοδομουμένου, ἀλλ' ἐπιδιωκομένου ἄλλοτε μὲν νωθρότερον, ἄλλοτε δὲ δραστηριώτερον. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ μεγαλουργὸς Ἰννοκέντιος Γ'. Συγχρόνως σχεδόν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑρρίκου ΣΤ', υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Φρειδερίκου Α' Βαρβαρόσσα, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Γερμανίας ὁ ἕτερος τούτου υἱὸς Φίλιππος, ὅστις ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου Εἰρήνην, τὴν κατ' ἀρχὰς μνηστευθεῖσαν μετὰ τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου τῆς Σικελίας· ὥστε ὁ ἐκπεσὼν τοῦ θρόνου Ἰσαάκιος ἔλαβεν οὕτω προστάτην ἕνα τῶν ἰσχυροτέρων δυναστῶν τῆς Εὐρώπης. Καὶ περὶ τοὺς αὐτοὺς ὡσαύτως χρόνους προήχθη εἰς τὸ ὕπατον τῆς ἑνετικῆς πολιτείας ἀξίωμα

ὁ δόγης Ἑρρῖκος Δάνδολος, ὅστις ἦτο μὲν ἤδη ἀνὴρ ἐνενηκοντούτης καὶ σχεδὸν τυφλός, ἀλλ' ἐνταὐτῷ φιλόδοξος, πανοῦργος, ἐπιτηδειότατος. Γινώσκων κάλλιστα τὴν ἀθλίαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάστασιν ὁ Δάνδολος ἐβουλεύθη πρὸ καιροῦ τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ. Παρεκτὸς δὲ τῶν πολιτικῶν λόγων εἶχε καὶ προσωπικὴν ἀφορμὴν μίσους κατὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς διότι ἀποσταλεὶς πρό τινων ἐνιαυτῶν πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἐτοποθετήθη ἐξεπίτηδες, ὡς λέγεται, τοιουτοτρόπως ὑπὸ τῶν αὐλικῶν ἀπέναντι κατόπτρου, ἐν ᾧ συνεκεντροῦντο αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες, ὥστε οἱ προσβληθέντες ὀφθαλμοί του ἔπαθον ἐκ τούτου δεινῶς. Ἴδωμεν νῦν πῶς τὰ ποικίλα ταῦτα καὶ πολλάκις ἀντίθετα πάθη καὶ συμφέροντα συνεδυάσθησαν καὶ συνέπραξαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς καταλύσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους.

Ἰννοκέντιος Γ΄
(Τοιχογραφία τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σουμπιάκου)

Ἅμα ἀρχιερατεύσαντος τοῦ Ἰννοκεντίου Γ΄, ὁ Ἀλέξιος Γ΄, ὅστις ἐγίνωσκε τὸν νέον ἀρχιερέα παντοδύναμον ὄντα παρὰ τῷ Φιλίππῳ τῷ βασιλεῖ τῆς Γερμανίας, συνεχάρη αὐτὸν διὰ πρεσβείας, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν πλούσια δῶρα,καί τον προσεκάλεσε νὰ ἀποστείλῃ ἀποκρισιαρίους εἰς Κωνσταντινούπολιν.Ὁ Ἰννοκέντιος ἀπεκρίθη ἀμέσως διὰ τῆς ἀποστολῆς δύο πρέσβεων, ἀπαιτῶν ὅμως ὥστε ἡ Ἐκκλησία ἡ Ἀνατολικὴ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἑνότητα τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου ὡς θυγάτηρ πρὸς μητέρα καὶ ἀπειλῶν ὅτι ἄλλως θέλει ἀναγκασθῆ νὰ μεταχειρισθῆ τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ δικαστικὴν ἐξουσίαν. Τὰ αὐτὰ δὲ περίπου ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Ἰωάννην Ι΄ τὸν Καματηρόν, ὅστις εἶχε τότε διαδεχθῆ τὸν πρὸ μικροῦ θανόντα Γεώργιον Β΄ Ξιφιλῖνον. Ὁ Ἀλέξιος Γ΄ δὲν ἤθελε διστάσει νὰ προσοικειωθῇ διὰ πάσης θυσίας τὴν εὔνοιαν τοῦ Ἰννοκεντίου Γ΄, ἀλλὰ ἤξευρεν ὅτι ἅμα ἀνεγνώριζε τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης ἤθελεν ἐγκαταλειφθῆ παρὰ πάντων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενος δὲν ἐπρόδωκε κατὰ τοῦτο τοὐλάχιστον τὴν αὐτονομίαν τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ μετὰ πλείστης μὲν μετριοπαθείας καὶ ἐπιτηδειότητος ἀπέκρουσεν ὅμως κατ' οὐσίαν τὰς ἀποτόμους ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, διὰ τοῦ λόγου πρὸ πάντων ὅτι πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἕνα μόνον ἀναγνωρίζουσι ποιμένα καὶ μίαν κεφαλήν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰννοκέντιος ἤλεγξε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Ἀλέξιον ἐπὶ ἀμελείᾳ περὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἁγίου Τάφου ἄμυναν, ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίθη ὡς πρὸς τοῦτο, ὅτι παρέσχε πάντα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τοὺς σταυροφόρους, καὶ ὅτι αὐτοὶ ἀπ' ἐναντίας εἶναι ἄξιοι τῆς μομφῆς τοῦ πάπα, διότι ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι μάχονται ὑπὲρ τοῦ Σωτῆρος καταπατοῦσι πάντα θεῖον νόμον. Ἡ ἀλληλογραφία λοιπὸν αὕτη, ἥτις ἐξηκολούθησεν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον, δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ παροξύνῃ τὴν μεταξὺ Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐχθροπάθειαν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Ἰννοκέντιος Γ΄ περιῆλθεν ἐνταὐτῷ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν νέον ἡγεμόνα τοῦ βλαχοβουλγαρικοῦ κράτους. Εἰς τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ ἐπιθυμία ἣν εἶχεν ὁ Ἰωαννίσης νὰ νομιμοποιήσῃ

τὸ στέμμα αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπικυρωθῇ ὡς γνήσιος διάδοχος τῶν ἀρχαίων τῆς Βουλγαρίας βασιλέων. Καὶ ἡ μὲν συμπλήρωσις τοῦ μηχανήματος τούτου δὲν ἐγένετο εἰμὴ μετὰ πενταετίαν ὅλην· διότι μόλις κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1203 εἰσῆλθεν εἰς Τέρνοβον ὁ καρδινάλιος Λέων, ὅστις ἀφοῦ τῇ 7 Νοεμβρίου προεχειρίσατο πατριάρχην Βουλγαρίας τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτῆς Βασίλειον, ἔπειτα τὴν ἐπιοῦσαν ἔστεψε βασιλέα τὸν Ἰωαννίσην. Ἀλλ' αἱ ἐν τῷ μεταξὺ ἀδιακόπως σχεδὸν διεξαγόμεναι μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Ρώμης συνεννοήσεις δὲν συνετέλεσαν βεβαίως εἰς τὸ νὰ κατευνάσωσι τὴν προαιώνιον ἔριν, ἥτις ἐπλησίαζεν ἤδη εἰς τὴν κρίσιν αὐτῆς.

Τῳόντι ὁ Ἰννοκέντιος Γ', ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ἐνήργει τὰ προεκτεθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἀφ' ἑτέρου ἐνόμισε πρόσφορον νὰ προκηρύξῃ νέαν σταυροφορίαν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ὅλως σχεδὸν ἀπολεσθέντων ἁγίων τῆς Παλαιστίνης τόπων. Ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι πᾶσα σταυροφορία, καθὸ περιβεβλημένη χαρακτῆρα ἱερόν, διετέλει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης καὶ συνετέλει οὕτως εἰς τὴν ἐνίσχυσιν οὐ μόνον τῆς πνευματικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς κοσμικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου αἱ περιστάσεις τῆς Συρίας ἦσαν ἐπιτηδειόταται νὰ προκαλέσωσι νέαν τῆς Εὐρώπης ἐπιστρατείαν. Ὁ μέγας Σαλαδδὶν εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1193, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ διαιρέσαντες τὸ κράτος μεταξύ των περιῆλθον εἰς διενέξεις. Τῷ 1197 ἀπεβιβάσθη εἰς Συρίαν στρατὸς γερμανικός, ὅστις ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν ἄπρακτος διά τε τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν περιλιπομένων ἐν Συρίᾳ βαρώνων καὶ μάλιστα διὰ τὸν ἐπελθόντα θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου ΣΤ', ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου οἱ γερμανοὶ μεγιστᾶνες ἔσπευσαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια ἵνα ὑπερασπισθῶσι τὰ δίκαια καὶ τὰ κτήματά των κατὰ τὰς ἀνωμαλίας αἵτινες προέκυψαν ἤδη ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν. Τότε ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἐστράφη πρὸς τὴν Γαλλίαν ἰδίως καὶ δι' ἐπιστολῶν καὶ ἀποστόλων κατώρθωσε τῷ 1199 νὰ συγκροτήσῃ αὐτόθι πρὸ πάντων τὴν στρατιὰν ἥτις ἔμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν λεγομένην *τετάρτην σταυροφορίαν.*

Σφραγὶς τῶν Ναϊτῶν

Φρούριον τῶν σταυροφόρων ἐν Τριπόλει τῆς Συρίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ. ΤΕΤΑΡΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ. ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Ἐκ τῶν πολλῶν ἡγεμόνων καὶ ἱππέων ὅσοι τότε ἐσταυροφόρησαν οἱ μᾶλλον ὀνομαστοὶ γενόμενοι ὑπῆρξαν· ὁ κόμης Φλανδρίας Βαλδουῖνος, ὁ προχειρισθεὶς βραδύτερον αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως· ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός, ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τῶν γνωστῶν ἤδη εἰς ὑμᾶς Ραινερίου καὶ Κορράδου, ὅστις προεχειρίσθη ὕπατος ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας· ὁ συγγενὴς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας κόμης Λουδοβῖκος Βλεσσῶν καὶ ὁ γενναῖος Οὔγων κόμης τοῦ Ἁγίου Παύλου, οἵτινες μετὰ τοῦ Βαλδουίνου ἀπετέλουν τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν ὑποστρατήγων τοῦ Βονιφατίου· ὁ στρατάρχης Καμπανίας Γοδοφρέδος Βιλλεαρδουῖνος, ὅστις συνέταξε περιγραφὴν τῆς ἐκστρατείας ταύτης λόγου ἀξίαν· ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν κομήτων τῆς Καμπανίας Γουλιέλμος Σαμπλίττης, ὁ πρῶτος τῆς Πελοποννήσου κυριάρχης γενόμενος· ὁ Ὄθων Λαρόσης, τοῦ ὁποίου ὁ οἶκος ἐπέπρωτο νὰ ἄρξῃ ἐπὶ ὅλην ἑκατονταετηρίδα περίπου τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ πορευθῶσιν εἰς Αἴγυπτον (ἀπὸ τῆς ὁποίας ἔμελλον νὰ ἀρχίσωσι τὸ κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐπιχείρημα) διὰ θαλάσσης καὶ ἐπὶ τούτῳ νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς ἐνετικῆς πολιτείας. Ὅθεν περὶ τὰ μέσα Φεβρουαρίου τοῦ 1201 ἀφίκετο εἰς Ἑνετίαν πρεσβεία τῶν σταυροφόρων, ἧς προΐστατο ὁ Βιλλεαρδουῖνος καὶ ἥτις συνωμολόγησε πρὸς τὸν δόγην Ἑρρῖκον Δάνδολον τὴν ἀκόλουθον συνθήκην. Ὁ μὲν δόγης ὑπέσχετο νὰ παράσχῃ τὰ πλοῖα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς μεταφορὰν 4.500 ἱππέων, 9.000 ἀκολούθων καὶ 20 χιλιάδων πεζῶν, νὰ ἀναλάβῃ τὴν τροφοδοσίαν τοῦ στρατοῦ ἐπὶ ἓν ἔτος, νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν χρῆσιν τοῦ στόλου ἐπὶ ἓν ὡσαύτως ἔτος καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐπιχείρημα διὰ 50 γαλερῶν, ἤτοι πολεμικῶν πλοίων. Οἱ δὲ σταυροφόροι ἀνέλαβον νὰ πληρώσωσιν εἰς τὴν ἐνετικὴν πολιτείαν 85.000 μάρκας ἀργύρου (ἤτοι περὶ τὰ 4.250.000 δραχμῶν) εἰς τέσσαρας δόσεις μέχρι τέλους Ἀπριλίου 1202, ὅτε ἠλπίζετο ὅτι θέλουσι παρευρεθῆ εἰς Ἑνετίαν ἅπαντες

οἱ μαχηταί, ἵνα δυνηθῶσι νὰ ἐκπλεύσωσι περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου. Πᾶσαι αἱ κατακτήσεις καὶ πᾶσαι αἱ λεῖαι ἔμελλον νὰ διανεμηθῶσιν εἰς δύο ἴσα μερίδια μεταξὺ τῶν δύο συμβαλλομένων μερῶν. Διαιτηταὶ ἔμελλον νὰ συμβιβάζωσι τὰς ἐνδεχομένας διενέξεις· ὡρίσθη δὲ νὰ διακοινωθῇ ἡ σύμβασις εἰς τὸν πάπαν.

Ὅτι ὁ Δάνδολος συνωμολόγησε τὴν συνθήκην ταύτην οὐχὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νά την ἐκτελέσῃ εἰλικρινῶς, οὐχὶ δηλαδὴ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ μεταφέρῃ τοὺς σταυροφόρους εἰς Αἴγυπτον, συνάγεται ἐν μέρει ἐκ τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τὸ ὁποῖον παρ' αὐτῶν ἀπήτησε. Τὴν σήμερον τὸ ποσὸν τοῦτο ἤθελεν εἶναι ἐλάχιστον· (καὶ τότε δὲ δὲν ἦτο μέγα, ἐὰν προέκειτο νὰ καταβληθῇ ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας, ἀφοῦ εἴδομεν οἷα καὶ ὅσα ἀποταμιεύματα ἐπλήρουν τὰ θησαυροφυλάκια τῶν ἡμετέρων βασιλέων ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δωδεκάτῃ, ὅτε ἐπεσκέφθη, ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Βενιαμὶν Τουδέλας, περὶ οὗ πολλάκις ἤδη ὡμιλήσαμεν, τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσέπραττεν ἐκ μόνης τῆς βασιλευούσης ὑπὲρ τὰ 109 ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος (τόμου 3 Κεφ. Β΄ βιβλ. Θ΄ καὶ Κεφ. Α΄ βιβλ. Ι΄ καὶ τοῦ παρόντος τόμου Κεφ. Α΄ βιβλ. ΙΑ΄). Ἐν τῇ Δύσει ὅμως τὸ κυκλοφοροῦν κεφάλαιον οὐδεμίαν εἶχε τότε ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κυκλοφοροῦν· ὡς πρὸς τὴν Δύσιν λοιπὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Δανδόλου ἀπαιτηθὲν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας χρηματικὸν ποσὸν ἦτο τῳόντι ὑπέρογκον. Ἵνα πεισθῶμεν περὶ τούτου, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας ὁ μὲν δοὺξ τῆς Νορμανδίας Ροβέρτος ὑπεθήκευσεν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γουλιέλμον τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας ὁλόκληρον τὸ δουκᾶτον τῆς Νορμανδίας ἐπὶ πέντε ἔτη διὰ μόνας δέκα χιλιάδας μάρκας· τὸ δὲ δουκᾶτον Βουιλλῶνος καὶ ἡ κομητεία Μαρκίας ἐπωλήθησαν τὸ μὲν διὰ 4 χιλ. μάρκας, ἡ δὲ διὰ 6.000. Τὰ χρήματα λοιπὸν ἦσαν τότε ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ τοσοῦτον ἔτι σπάνια ὥστε ὁ Δάνδολος ἠδύνατο νὰ εἶναι ἐκ προοιμίου σχεδὸν βέβαιος ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν θέλουσι δυνηθῆ νὰ πληρώσωσι τὰς 85.000 μάρκας. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, ὀλίγον ἀφοῦ διεπραγματεύθη τὴν προαναφερθεῖσαν συνθήκην, ὁ δόγης τῆς Ἐνετίας ἐξέπεμψε πρὸς τὸν Μαλὲκ-Ἀδέλ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Σαλαδδίν, τὸν κατορθώσαντα τότε νὰ λάβῃ ἅπαν τὸ κράτος αὐτόθι, δύο πρέσβεις, δι' ὧν συνωμολόγησε τῇ 13 Μαΐου 1202 συνθήκην, δυνάμει τῆς ὁποίας οὐ μόνον παρεχωροῦντο εἰς τοὺς Ἐνετοὺς πολλὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ προνόμια, καὶ ἰδίως ὁλόκληρον τῆς πόλεως ταύτης τμῆμα, ἀλλὰ καὶ πλήρης ἐπηγγέλλετο ἀσφάλεια ζωῆς καὶ περιουσίας εἰς πάντας τοὺς προσκυνητὰς ὅσοι ἤθελον ἐπέλθει μετὰ Ἐνετῶν εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον. Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ τὴν συνθήκην ταύτην οἱ Ἐνετοὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μετακομίσωσι τοὺς σταυροφόρους εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ ἐνετικὴ λοιπὸν πολιτεία ἔπραττεν ὡς πρὸς αὐτοὺς ὅ,τι ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος κατηγοροῦντο ὅτι ἔπραξαν ὡς πρὸς τὸν Κορράδον καὶ τὸν Φρειδερῖκον Α΄. Ἀλλ' οἱ μὲν βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὕτω πολιτευόμενοι εἶχον τοὐλάχιστον νὰ προτείνωσι πρὸς δικαιολογίαν αὐτῶν ὅσα παρὰ τῶν σταυροφόρων ἔπαθον, ἐνῷ ἡ ἐνετικὴ πολιτεία προέδιδεν ἀνθρώπους οἵτινες οὐ μόνον οὐδὲν κακὸν ἐποίησαν εἰς αὐτὴν ἀλλ' ἀνελάμβανον καί νά τῃ πληρώσωσιν ὑπέρογκον ἀποζημίωσιν. Ἴδωμεν ἤδη πῶς ἐπολιτεύθη ὁ **Ἰννοκέντιος Γ΄**.

Νόμισμα τῆς Ἐνετίας ἐπὶ τοῦ δόγου Ἐρρίκου Δανδόλου (Ὁ Ἐρρῖκος Δάνδολος καὶ ὁ Ἅγ. Μάρκος. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός)

Ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης ἐπεκύρωσε τὴν σύμβασιν τὴν γενομένην μεταξὺ Ἐνετίας καὶ σταυροφόρων, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι οὗτοι δὲν θέλουσι πολεμήσει κατὰ χριστιανῶν παρεκτὸς ἐὰν χριστιανοὶ διακωλύσωσι τὸ ἐπιχείρημα κακοβούλως, καὶ τότε ὅμως πάλιν δὲν ἐπετρέπετο νὰ πολεμηθῶσιν εἰμὴ τῇ συναινέσει τῶν συστρατευόντων ἀποστολικῶν ἐπιτρόπων. Ὁ πάπας λοιπὸν ἐφαίνετο ἐκ προοιμίου ἀπαγορεύων πᾶσαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχείρησιν. Πόθεν ὅμως ὁρμώμενος παρενέβαλεν ἐν τῇ κυρώσει αὐτοῦ τὸν προκείμενον ὅρον; Ἀκόμη οὐδεὶς εἶχε γίνει λόγος ὅτι ἡ ἐκστρατεία ἤθελε στραφῇ κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους· ἀκόμη ὅλος ὁ κόσμος ἐπίστευεν ὅτι ἡ σταυροφορία διενεργεῖται κατὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Συρίᾳ μωαμεθανῶν καὶ ὅτι ἔμελλε νὰ διαβῇ εἰς τὰς χώρας ἐκείνας κατ' εὐθεῖαν διὰ θαλάσσης, ὥστε δὲν προέκειτο νὰ διέλθῃ διὰ χριστιανικῆς τινος χώρας καὶ νὰ προκύψωσιν εἰς μέσον αἱ περιστάσεις τὰς ὁποίας τοσοῦτο προνοητικῶς προέβλεπεν ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης. Ἀλλ' ὁ Ἰννοκέντιος Γ' εἶχε λάβει ἤδη πιθανώτατα νύξιν περὶ τῶν μυστικῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Δανδόλου μετὰ τοῦ Μαλὲκ-Ἀδέλ καὶ πλὴν τούτου συνέβησαν ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλα τινὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐξηγοῦσι τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Ἐνῷ παρεσκευάζετο ἡ τετάρτη σταυροφορία, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου Ἀλέξιος κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ κρυφίως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ προσελθὼν τῷ 1201 πρὸς τὸν πάπαν ἐζήτησε τὴν ἰσχυρὰν προστασίαν του κατὰ τοῦ σφετερισθέντος τὴν βασιλείαν θείου αὐτοῦ. Ἂν ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἤθελε τφόντι τοσοῦτον εἰλικρινῶς ὅσον ἔλεγεν ὅτι θέλει νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν μεταξὺ χριστιανῶν ρῆξιν, εἶχε μυρίους τρόπους νὰ ἀποτρέψῃ τὰς ἐπὶ τῶν σταυροφόρων ἐνεργείας τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰσαακίου. Ἀντὶ τούτου δὲ τί ἔπραξεν; Ἐπειδὴ διεπραγματεύετο εἰσέτι περὶ ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν μετὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ', ἐδέχθη μὲν τὸν ὁμώνυμον αὐτοῦ ἀνεψιὸν ψυχρῶς ὁπωσοῦν, ἐπέτρεψεν ὅμως αὐτῷ νὰ μεταβῇ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Φίλιππον, ὅστις ἦτο γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ νέου Ἀλεξίου καὶ ἐπόθει τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Φίλιππος δὲν ἠδύνατο οἴκοθεν νὰ βοηθήσῃ τὸν γυναικάδελφον αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἦτο φίλος στενὸς τοῦ Βονιφατίου τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. Ἤρχισαν λοιπὸν διαπραγματεύσεις, καθ' ἃς ὁ νέος Ἀλέξιος δὲν ἐδίστασε νὰ ὑποσχεθῇ τήν τε ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἄνευ ὅρου τινὸς καὶ προσέτι συνδρομὴν ἀπόλυτον πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἁγίων τόπων. Ὁ δὲ Ἰννοκέντιος Γ', ὅστις παρακολουθῶν ἁπάσας τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας ἤξευρεν ὅτι ὁ Βονιφάτιος καὶ ὁ Δάνδολος θέλουσι προθύμως ὠφεληθῇ ἀπὸ πάσης προφάσεως ἵνα στρέψωσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν κατὰ τῆς Αἰγύπτου παρασκευαζομένην ἐκστρατείαν, ἤξευρεν ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν ἀνάγκην νὰ παροτρύνῃ τὸν ζῆλον αὐτῶν πρὸς τοῦτο, ἀφῆκε τὰ πράγματα νὰ τρέχωσιν ὅπως ἔτρεχον, οὐδὲν ἔπραξε σπουδαίως πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχειρήματος, κατὰ τὸ φαινόμενον μάλιστα ἀπηγόρευσεν αὐτό, ἐφρόντισεν ὅμως ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ὁρίσῃ ὅτι, ἂν συμβῇ, ἐπιφυλάττεται ἑαυτῷ τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν διὰ τῶν παρὰ τοῖς σταυροφόροις ἐπιτρόπων τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου.

Ἐντούτοις οἱ σταυροφόροι, οἵτινες οὐδὲν ἐγίνωσκον περὶ τῶν ὑπολανθανόντων τούτων ποικίλων παθῶν καὶ συμφερόντων, ἤρχισαν νὰ συνέρχωνται ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τοῦ 1202 εἰς Ἐνετίαν. Ἀλλ' ὅταν ἠριθμήθησαν εὑρέθη ὅτι ἀντὶ 4.500 ἱππέων δὲν προσῆλθον εἰμὴ 1000· ἀντὶ δὲ τῶν 20.000 πεζῶν μόλις περὶ τὰς 10.000· οἱ λοιποὶ ἀπέπλευσαν εἰς Παλαιστίνην δι' ἄλλων ὁδῶν, οἱ μὲν διὰ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Μεσογείου, οἱ δὲ διὰ Μασσαλίας ἢ Γενεύης ἢ Βάριος. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Δάνδολος ἠδιαφό-

ρησε περὶ τούτου καὶ ἀπήτησε τὴν πληρωμὴν ὅλου τοῦ συμφωνηθέντος ποσοῦ ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἡτοίμαζε τὸν στόλον δι' ὅλον τὸν στρατόν. 'Αλλ' ἐννοεῖται ὡσαύτως ὅτι οἱ σταυροφόροι, οἵτινες καὶ ἂν ὅλοι συνήρχοντο εἰς 'Ενετίαν δυσκόλως ἤθελον δυνηθῆ νὰ καταβάλωσι τὰς 85.000 μάρκας, περιῆλθον ἤδη εἰς παντελῆ ἀμηχανίαν τοῦ νὰ ἐκτελέσωσι τὰ συμφωνηθέντα. 'Εντεῦθεν δὲ πολλαὶ προέκυψαν δυσαρέσκειαι, καὶ ἀμοιβαῖαι κατηγορίαι, καὶ στερήσεις, καὶ νοσήματα· ὁ δὲ Δάνδολος ἐπέμενε πάντοτε ζητῶν τὰ χρήματα αὐτοῦ. Περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους οἱ μεγιστᾶνες τῶν σταυροφόρων, βλέποντες ὅτι εἶναι εἰς τὴν διάκρισιν τῆς πανούργου ἐκείνης πολιτείας, ἀφοῦ εἰσέπραξαν ὅσα ἕκαστος τῶν συναγωνιστῶν αὐτῶν ἠδυνήθη νὰ συνεισφέρῃ, ἔδωκαν καὶ αὐτοὶ ὅ,τι εἶχον καὶ δὲν εἶχον, διότι συνωμολόγησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις δάνεια τοκογλυφικά· ἀλλὰ πάλιν, ὅσας καὶ ἂν κατέβαλον προσπαθείας, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ πληρώσωσιν οὐδὲ τὸ ἥμισυ τῆς ὀφειλῆς. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ ὅτι, ἐνῷ οἱ 'Ενετοὶ μετ' ὀλίγον ἔλαβον ὅλην σχεδὸν τὴν λείαν τῆς Ζάρας, ἐδέησε κατόπιν νὰ πληρωθῶσιν εἰς αὐτοὺς ἔτι πρὸς ἐξόφλησιν ἐν Κωνσταντινουπόλει 34.000 μάρκαι. Τότε ὁ Δάνδολος, ὅστις εἶχεν ἤδη τελειώσει τὰς μετὰ τοῦ Μαλὲκ-'Αδὲλ διαπραγματεύσεις του, ἐφάνη ὅτι ἤρχισε νὰ ἐλεῇ τοὺς μαχητὰς ἐκείνους τοῦ σταυροῦ καὶ προέτεινεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἠμπορεῖ νὰ μὴ ἀπαιτήσῃ τὸ ἔλλειπον καὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ μετ' αὐτῶν, ἐὰν ἀναλάβωσι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐξοφλήσωσι τὸ χρέος ἐκ τοῦ εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντος ἡμίσους τῆς λείας ἅμα κατορθώσωσι τὴν πρώτην αὐτῶν κατάκτησιν. Οἱ σταυροφόροι ἐδέχθησαν ἀσμένως τὴν πρότασιν, ὁ δὲ Δάνδολος παρετήρησε τότε ὅτι, ἐπειδὴ εὑρίσκοντο περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου, ὁ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον πλοῦς ἀπέβαινεν ἐπικίνδυνος, καὶ ὅτι καλὸν ἦτο νὰ μὴ διατελέσωσι δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος ἐν ἀπραξίᾳ, ἀλλὰ νὰ ἐπιχειρήσωσι προχειροτέραν τινὰ καὶ στρατείαν καὶ κατάκτησιν. 'Η ἐν Δαλματίᾳ πόλις Ζάρα διέκειτο ἀνέκαθεν πολεμίως πρὸς τοὺς 'Ενετούς. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ζῶντες ἀπὸ πειρατείας ἐκτήσαντο πλοῦτον πολύν, ἡ δὲ καταστροφὴ τοῦ ληστρικοῦ τούτου ὁρμητηρίου ἦτο ἔργον ἱερόν. 'Ιδοὺ λοιπὸν καλὴ ἀφορμὴ νὰ χρησιμοποιήσωσι τὸν χειμῶνα καὶ ἔπειτα τὴν ἄνοιξιν ἀπέρχονται εἰς Αἴγυπτον. Ταῦτα εἶπεν ὁ Δάνδολος. Καὶ οὐκ ὀλίγοι μὲν τῶν σταυροφόρων ἐνθυμούμενοι τὸν ὅρκον ὃν ἔδωκαν νὰ στρατεύσωσι κατὰ μωαμεθανῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσι πῶς ὁ ὅρκος οὗτος συνεβιβάζετο μετὰ τῆς προτεινομένης καταστροφῆς τῆς χριστιανικῆς ἐκείνης πόλεως. 'Ο δὲ 'Ιννοκέντιος Γ΄, ὅστις ἔβλεπε τὴν μετὰ τοσούτου κόπου παρασκευασθεῖσαν σταυροφορίαν κινδυνεύουσαν νὰ ἀποβῇ ἁπλοῦν ὄργανον τῶν ἐνετικῶν συμφερόντων, ἀπηγόρευσε τὸ ἐπιχείρημα ἐπὶ ἀπειλῇ ἀφορισμοῦ. 'Ο Δάνδολος ὅμως ἐλάχιστα φροντίζων περὶ ἀφορισμῶν ἐπέμεινε· καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας Βονιφάτιος ὀλίγον ὡσαύτως προσέχων εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ πάπα ἐπεκύρωσε τὴν νέαν συνθήκην, τόσῳ προθυμότερον ὅσῳ ἡ πρώτη αὕτη ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ παρεκτροπὴ ἠδύνατο νὰ εὐκολύνῃ καὶ δευτέραν, ἤτοι τὴν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκστρατείαν, περὶ ἧς πρὸ καιροῦ συνενοεῖτο μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας, μετὰ τοῦ γυναικαδέλφου αὐτοῦ 'Αλεξίου τοῦ νεωτέρου, καὶ μετὰ τοῦ Δανδόλου, καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ πάπα.

Ὅθεν τῇ 1 'Οκτωβρίου 1202 ἀπέπλευσεν ἐξ 'Ενετίας ὁ ἰσχυρὸς αὐτῆς στόλος, συγκείμενος ἐξ 72 γαλερῶν καὶ 140 φορτηγῶν πλοίων, κομίζων τοὺς σταυροφόρους ἀξιόλογον 'Ενετῶν μοῖραν, ὑπὲρ τὰς 300 πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα. Αὐτὸς ὁ Δάνδολος, παρέχων δεῖγμα θαυμάσιον τῇ ἀληθείᾳ ἀδαμάστου θελήσεως, ἀνέλαβεν εἰς ἡλικίαν ἐνενήκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν καί, ἐνῷ ἦτο σχεδὸν ἀόμματος, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς ταύτης δυνάμεως καὶ τοῦ ἐνετικοῦ στρατοῦ· συγχρόνως ὅμως ἐμπαίζων μέχρι τέλους πάντα θεῖον καὶ ἀνθρώπινον νόμον δὲν ἐδίστασε νὰ προσράψῃ τὸν σταυρὸν εἰς τὴν δουκικὴν αὐτοῦ καλύπτραν, ὡσὰν προῃρεῖτο τῳόντι νὰ στρατεύσῃ

κατὰ μωαμεθανῶν. Καὶ τῇ μὲν 10 Νοεμβρίου ἠγκυροβόλησαν οἱ σύμμαχοι εἰς Ζάραν, τῇ δὲ 24 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξεπόρθησαν τὴν πόλιν, ἐπιτρέψαντες μὲν τὸ ζῆν εἰς τοὺς κατοίκους, ἀφαιρέσαντες δὲ ἀπ' αὐτῶν ὅ,τι καὶ ἂν εἶχον. Ἡ πόλις κατεστράφη, ἡ δὲ πλουσιωτάτη λεία ἀπεδόθη κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς Ἐνετούς, ὀλίγα μόνον τινὰ λαβόντων τῶν βαρώνων καὶ σχεδὸν τίποτε τοῦ κοινοῦ τῶν σταυροφόρων ὁμίλου. Πολλοὶ τούτου ἕνεκα ἀντήχησαν πάλιν γογγυσμοί, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ πάπας ἐξέδωκεν ἤδη τὸν ἀφορισμόν του. Ἀλλ' ὁ Βονιφάτιος καθησύχασε τὰ πνεύματα ἐπιχειρήσας συμβιβαστικὰς διαπραγματεύσεις ἐπιτηδείας μετὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, ὅστις ἐξηκολούθησε πράττων καὶ λέγων ἀμφιβόλως ὅπως καὶ πρότερον. Ἐπέμεινε μὲν ἀποδοκιμάζων τὰ γενόμενα καὶ ἀπαγορεύων πᾶσαν νέαν κατὰ χριστιανῶν προσβολὴν ἀλλ' ἐνταὐτῷ παρετήρει ὅτι οἱ ἐν Βυζαντίῳ ἐγένοντο τῳόντι ἔνοχοι βαρυτάτων κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐγκλημάτων, ὅτι ἀπεποιοῦντο πεισματωδῶς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Γ' διέπραξε τὰς δεινοτέρας βιαιοπραγίας κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ νομίμου κυρίου. «Ἀλλά, προσέθετεν, ἔργον ὑμῶν δὲν εἶναι νὰ τιμωρήσετε τὰς ἁμαρτίας ταύτας». Ὁ Δάνδολος καὶ ὁ Βονιφάτιος ἐνόησαν κάλλιστα τί ἐσήμαινον ἀληθῶς αἱ ποικίλαι αὗται τῶν λόγων τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' ἀντιφάσεις. Ἀφοῦ οὐ μόνον ὁ Ἀλέξιος ἀλλὰ καὶ ἅπαντες οἱ Βυζάντιοι ἦσαν ἄξιοι τιμωρίας, ἡ τιμωρία αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λογισθῇ ὡς ἁμάρτημα. Ἐπερειδόμενοι δὲ εἰς τὴν ἑρμηνείαν ταύτην προέβησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν εἴπερ ποτὲ θαρραλεώτερον, διότι οἱ τἀναντία φρονοῦντες σταυροφόροι ἐγκαταλιπόντες τὴν ἐπιχείρησιν ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια.

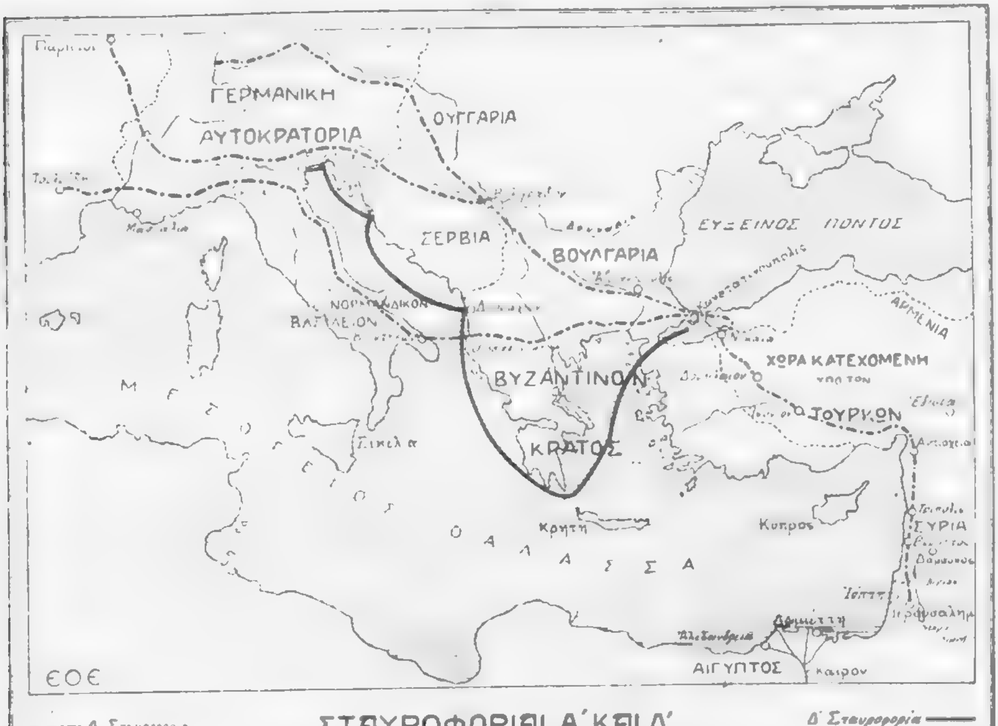
Ἐκ τοῦ περὶ Ζάραν στρατοπέδου, ὅπου διεχείμαζον, ἔπεμψαν πρέσβεις πρὸς τὸν Φίλιππον προσκαλοῦντες τὸν Ἀλέξιον νὰ προσέλθῃ πρὸς αὐτούς, ἵνα διὰ συνθήκης ὁριστικῆς ἀποφασισθῇ τὸ πρακτέον. Καὶ τῇ 1 Ἰανουαρίου 1203 ἔφθασαν εἰς Ζάραν ἀπεσταλμένοι τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ γυναικαδέλφου του, ἀναγγέλλοντες μὲν τὴν προσεχῆ τοῦ νέου ἡγεμονόπαιδος ἄφιξιν, ἐπιτετραμμένοι δὲ τὴν συνομολόγησιν τῆς συμβάσεως. Κατὰ τὴν γενομένην τότε συνθήκην ὁ Ἀλέξιος ὑπέσχετο νὰ συντηρήσῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ ὁλόκληρον τὸν στρατὸν ἐπὶ ἔτος ἕν, νὰ πληρώσῃ ἑκατὸν χιλιάδας μάρκας ἀργύρου εἰς τοὺς Ἐνετοὺς καὶ ἄλλας τόσας εἰς τοὺς σταυροφόρους, νὰ συντηρῇ ἐπὶ ἔτος μὲν δέκα χιλιάδας μαχητῶν, ἐφ' ὅρου δὲ ζωῆς πεντακοσίους πρὸς ἄμυναν τῆς Παλαιστίνης καὶ τελευταῖον νὰ καθυποτάξῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον. Πρὶν ἔτι φθάσῃ εἰς Ζάραν ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ἐκπλεύσει ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν ἐνετικῶν πλοίων κατέλαβεν ἄνευ ἀντιστάσεως τὸ Δυρράχιον, ἀνεκήρυξεν αὐτόθι τὸν Ἀλέξιον Δ' καὶ ἔπειτα ἀπῆλθεν εἰς Κέρκυραν, ὅπου ἔμελλε νὰ συνέλθῃ ὁ στόλος, ὅστις ἀφίκετο τῳόντι ἐκεῖ περὶ τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς μετὰ τοῦ ἡγεμονόπαιδος. Ἐν Κερκύρᾳ ἐνώπιον ὁλοκλήρου τοῦ στρατοῦ ἐπανέλαβεν ὁ Ἀλέξιος ἐνόρκως τὰς προτέρας ἐπαγγελίας. Ἀλλ' ἡ ἀκρόπολις τῆς νήσου ταύτης ὑποστηριζομένη ὑπὸ γενναίων πειρατῶν δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν νέον βασιλέα, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἐπειγόμενοι νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον δὲν ἐπέμειναν εἰς τὴν ἅλωσιν αὐτῆς καὶ λαβόντες μόνον τροφὰς ἀφθόνους ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν πανστρατιᾷ τῇ 25 Μαΐου. Περιπλεύσαντες δ' αἰσίως τὴν Πελοπόννησον ἀπεβιβάσθησαν εἰς Εὔβοιαν, συνεκρότησαν ἐκεῖ πολεμικὸν συμβούλιον καὶ ἀπεφάσισαν μία μὲν μοῖρα τοῦ στρατοῦ νὰ καθυποτάξῃ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὸ δὲ κράτιστον τοῦ στόλου νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Προποντίδα, ὅπου ἐνόμιζον ὅτι θέλει ἀντιπαραταχθῆ κατ' αὐτῶν ὁ στόλος τοῦ βασιλέως. Καὶ ἡ μὲν πρώτη μοῖρα, ἔχουσα μεθ' ἑαυτῆς τὸν νέον Ἀλέξιον ἀπῆλθεν εἰς Ἄνδρον, ὅπου οὗτος ἀνεγνωρίσθη πάραυτα βασιλεύς, ὁ δὲ Δάνδολος, μηδεμίαν

συναντήσας ἀντίστασιν, ἀπεβιβάσθη προσωρινῶς εἰς Ἄβυδον, περιμένων τὸν Ἀλέξιον· καὶ ἅμα φθάσαντος αὐτοῦ προήλασε καὶ τὸ ἑσπέρας τῆς 23 Ἰουνίου ἠγκυροβόλησεν εἰς Ἅγιον Στέφανον, ἐνώπιον τῆς μεγάλης, τῆς ἰσχυρᾶς, τῆς πολυτελοῦς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἧς προέκειτο ἡ κατάκτησις. Σύμπας τῶν σταυροφόρων καὶ τῶν Ἐνετῶν ὁ στρατὸς συνεποσοῦτο κατὰ τὸν Βιλλεαρδουῖνον εἰς 20.000 μόλις ἀνδρῶν· πρὸ ὀλίγων δὲ ἔτι ἐνιαυτῶν ὁ νορμαννικὸς στρατὸς ὁ κυριεύσας τὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ συμποσούμενος εἰς 80.000 εἶχε κατὰ κράτος νικηθῆ οὐ μακρὰν τοῦ χώρου ὅπου ἤδη προσῆλθον οἱ σταυροφόροι. Πολλοὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῶν βλέποντες τὰ ὑψηλὰ καὶ ἰσχυρὰ τείχη τῆς πόλεως ἐκείνης, ἥτις πολλάκις πολιορκηθεῖσα οὐδέποτε εἶχεν ἔτι κυριευθῆ, ἀναλογιζόμενοι τὰ πρόσφατα τῆς δυνάμεως δείγματα τὰ ὁποῖα εἶχε δώσει τὸ κράτος, συνησθάνθησαν κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν τοῦ τολμηροῦ αὐτῶν ἐπιχειρήματος ἀγωνίαν καὶ ἀθυμίαν δεινήν. Ἀλλ᾽ ὁ Δάνδολος, ὅστις ἤξευρε κάλλιστα πόσον ραγδαίαν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν καταστροφὴν ὑπέστη τὸ κράτος κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν, ἐνεθάρρυνε τοὺς συναγωνιστάς· ἔπειτα δὲ προέτεινε νὰ μὴ ἀποβιβασθῶσιν εἰς Ἅγιον Στέφανον, οὐδ' ἐκεῖθεν νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς βασιλευούσης, ἀλλὰ προμηθευθέντες ὅσον ἠδύναντο περισσοτέρας τροφὰς νὰ καταλάβωσι πρὸ πάντων τὰς παρακειμένας νήσους τῆς Προποντίδος. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἄνεμος μὴ ἐπιτρέψας τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος τούτου παρέσυρε τὸν στόλον εἰς Χαλκηδόνα, ἀνεπαύθησαν αὐτόθι δύο ἡμέρας καὶ τῇ 27 Ἰουνίου κατέλαβον διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης τὸ Σκούταρι (τὸ Σκουτάριον, ὡς ἐλέγετο ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι) (¹).

Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Γ΄, ὅστις εἶχε πληροφορηθῆ πρὸ καιροῦ τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του ἐνεργούμενα, προσεπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον διὰ τοῦ πάπα, ὅστις ὅμως ἀπήντησεν εἰς αὐτὸν ἀμφιβόλως καὶ ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἐκώλυσε σπουδαίως τὸ ἐπιχείρημα. Ἔπειτα, ἀφοῦ ἔμαθεν ὁ Ἀλέξιος Γ΄ τὴν ἅλωσιν τοῦ Δυρραχίου, ἤρχισεν ἑτοιμασίας τινὰς ἐπισκευάσας περὶ τὰ εἴκοσιν ὑπόσαθρα σκαφίδια, κατερειπώσας τὰς ἔξωθεν τῶν τειχῶν οἰκήσεις καὶ συναγαγὼν πολυάριθμον ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν στρατόν· κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἔπεμψε μοῖραν τοῦ στρατοῦ τούτου ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Στρυφνὸν εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, ἵνα καταλάβῃ τοὺς περὶ τὸ Σκούταρι λόφους καὶ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁποῖός τις ἦτο ὁ στρατὸς οὗτος καὶ ἰδίως ὁποῖός τις ὁ καὶ ἄλλοθεν γνωστὸς ἡμῖν ἡγεμὼν αὐτοῦ Στρυφνὸς ἀπεδείχθη ἅμα ὅτε τῇ 1 Ἰουλίου οἱ Φράγκοι ὥρμησαν κατ᾽ αὐτῶν. Οἱ βασιλικοὶ οὐδὲ στιγμὴν ἀντιστάντες εἰς τοὺς πολεμίους ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἐπονείδιστον, πρώτου τοῦ στρατηγοῦ δόντος τὸ καλὸν τοῦτο παράδειγμα. «Πῶς δ' ἂν καὶ συμβαλεῖν ἀνδράσιν ὑπήνεγκον, οὓς ψυχάρπαγας ἀγγέλους καὶ χαλκηλάτους ἀνδριάντας οὐκ ὤκνουν ἀποκαλεῖν καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν θέαν ἐξέθνησκον;» ἀνακράζει ὁ Χωνιάτης, μαρτυρῶν τὴν φοβερὰν κατάπτωσιν εἰς ἣν κατήντησαν τὰ τάγματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα, ἵνα μὴ ἀναφέρωμεν παλαιότερα κατορθώματα, προσφάτως ἔτι, ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τοσάκις ἐνικηφόρησαν, ἐν Ἰταλίᾳ μὲν κατὰ Νορμαννῶν, περὶ Ζεύγμινον δὲ κατὰ Οὔγγρων, ἐν Κιλικίᾳ δὲ κατὰ Φράγκων. Τότε ὁ Ἀλέξιος Γ΄ ἔπεμψε τῇ 2 Ἰουλίου τὸν λομβαρδὸν φίλον αὐτοῦ Νικολὸν Ρόσσην πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων, προτείνων εἰς αὐτοὺς χρήματα ἵνα ἀπέλθωσιν. Ἀλλ᾽ οἱ ἡγεμόνες ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν καὶ ἀπήτησαν ἁπλῶς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ἀλεξίου Δ΄. Ἐλπίζοντες δὲ ὅτι, ἅμα ὁ πελάτης αὐτῶν οὗτος

(¹) Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μόνον εἶναι γνωστὸν τὸ ὄνομα **Σκούταρι**.

ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῶν κατοίκων Κωνσταντινουπόλεως, θέλει ἀνακηρυχθῇ ἐνθουσιωδῶς, ἐπεχείρησαν τῇ 3 Ἰουνίου λαμπρὰν ἐπὶ τούτῳ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς βασιλευούσης παράταξιν πολλῶν γαλερῶν. Τὰ πολεμικὰ ταῦτα πλοῖα κομίζοντα τοὺς βαρώνους καὶ τοὺς ἱππεῖς ἐπλησίασαν εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Προποντίδος τείχη. Ἐφ' ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ἵστατο καταφανὴς ὁ νέος Ἀλέξιος, κρατούμενος ἔνθεν καὶ ἔνθεν ὑπὸ τοῦ δόγου τῆς Ἐνετίας καὶ τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερρατικοῦ. Κῆρυξ δὲ γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ ἀνέκραξεν· «ἰδοὺ ὁ νόμιμος ὑμῶν βασιλεύς· ἀναγνωρίσατε αὐτόν, εἰδὲ μὴ θέλομεν σᾶς καταπολεμήσει πάσῃ δυνάμει». Οὐδεμία φωνὴ ἀπεκρίθη εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην καὶ οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπο-

ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ Α΄ ΚΑΙ Δ΄

κριθῇ, ἀφοῦ ἦτο γνωστὸν ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Ἀλεξίου Δ΄ ἦτο συγχρόνως ἀναγνώρισις τῆς παπικῆς κυριαρχίας. Ὅθεν ἀπεφασίσθη ἡ ἐκπόρθησις τῆς βασιλευούσης καὶ τῇ 5 Ἰουλίου ὁ στόλος ὁλόκληρος ἐκπλεύσας μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἀπὸ Σκούταρι προσεπέλασεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου.

Ὁ Ἀλέξιος Γ΄, παρατηρήσας τὰς προπαρασκευὰς τῶν σταυροφόρων, εἶχε καταλάβει μετὰ δυνάμεως πολλῆς ἁπάσας τὰς πρὸς Βόσπορον νευούσας κλιτύας τοῦ Σταυροδρομίου ἀπὸ τῆς σκάλας τοῦ Τοπχανὲ μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Μπεσίκτασι (τοῦ τότε καλουμένου Διπλοκιονίου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου βεβαίως πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀπαγάγει ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον). Ἀλλ' ἅμα προσεγγίσαντος τοῦ στόλου καὶ ἀρξαμένης τῆς ἀποβιβάσεως ὁ Ἀλέξιος ἐτράπη ἀμαχητὶ εἰς φυγήν. Οἱ δὲ σταυροφόροι ἀποβιβασθέντες

ἀκωλύτως ἐκυρίευσαν τὴν ἐπιοῦσαν τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ, ἔθραυσαν ἔπειτα τὴν σιδηρᾶν ἅλυσον ἥτις ἔφραττε τὴν εἴσοδον τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ εἰσελθόντες ἐν αὐτῷ καὶ εὐχερῶς κυριεύσαντες ἢ καταστρέψαντες τὰ ἐλεεινὰ σκάφη τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν τὸν λεγόμενον βασιλικὸν στόλον ἐγένοντο οὕτω κύριοι τοῦ τε λιμένος καὶ τοῦ Γαλατᾶ. Τούτων δὲ κατορθωθέντων ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλωσι συγχρόνως ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης τὴν πόλιν ἐκ τῆς βορειοδυτικῆς αὐτῆς γωνίας. Ὅθεν τῇ 11 καὶ 12 Ἰουλίου ὁ μὲν πεζικὸς καὶ ἱππικὸς στρατὸς προήλασεν ἀπὸ τοῦ Γαλατᾶ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Κιατχανὲ καὶ περάσας τὸν Κύδαριν ἦλθεν ἀκωλύτως σχεδὸν καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὸ λεγόμενον Κοσμίδιον, τὸ ὁποῖον κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Ἐγιούπ, ὁ δὲ στόλος ἐναυλόχησε περὶ τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα, ὥστε οὐ μακρὰν ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων αἱ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεις καὶ εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀμοιβαίαν βοήθειαν. Τότε τελευταῖον προσεβλήθησαν σπουδαίως ὁπωσοῦν, ἀπὸ ξηρᾶς τοὐλάχιστον, ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως τοῦ γαμβροῦ τοῦ βασιλέως, ὅστις καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἀπέδειξε καὶ δι' ἅπαντος τοῦ βίου ἔμελλε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὑπῆρχον ἔτι ἐν τῷ κράτει ἄνδρες ἱκανοὶ νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐπεχείρησεν ἐπανειλημμένας ἐξόδους καὶ οὐ μικρὰς ἐπήγαγεν εἰς τοὺς πολεμίους ζημίας. Δυστυχῶς οὔτε στόλον εἶχεν οὔτε τάγματα ἐπιτηδείως προπαρεσκευασμένα, ὥστε δὲν κατώρθωσε νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν. Καὶ τῇ 17 Ἰουλίου οἱ σύμμαχοι ἀπεφάσισαν νὰ ἀναλάβωσι τὸν κρίσιμον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἀγῶνα. Καὶ ἡ μὲν ἀπὸ ξηρᾶς ἔφοδος γενομένη κατὰ τῆς πύλης Ἐγρὶ καπού, ἀπεκρούσθη ἰδίως ὑπὸ τῶν Βαριάγων, μεθ' ὧν συνηγωνίσθησαν γενναίως καὶ οἱ Πισᾶται. Ἀλλ' ἀπὸ θαλάσσης οἱ Ἐνετοὶ ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι. Ὁ στόλος κομίζων τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ κλίμακας ὑψηλάς, ἀφ' ὧν ἠδύνατο νὰ προσβάλῃ ἐξ ὑπερδεξίου τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρετάχθη κατέναντι τῶν Πετρίων (τοῦ Πετρὶ-καπού) καὶ ἐπετέθη ἀκάθεκτος κατὰ τῶν αὐτόθι πύργων. Τοῦ στόλου ἡγεῖτο αὐτὸς ὁ Ἐρρῖκος Δάνδολος, ὅστις διέταξε νά τ.ν ἀποβιβάσωσι πρῶτον εἰς τὴν παραλίαν, φέροντες πρὸ αὐτοῦ τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου ὁ Δάνδολος, εἰς ἡλικίαν ἐνενήκοντα τριῶν ἐτῶν καὶ σχεδὸν ἀόμματος ὤν! Ὁποία διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἡμιθνῆτος τούτου ἥρωος καὶ τοῦ ἐλεεινοῦ Ἀλεξίου Γ', ὅστις ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας δὲν ἐτόλμα νὰ ἀνταγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς βασιλείας καὶ τῆς τιμῆς αὐτοῦ! Τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος ἠλέκτρισε τὸν ἐνετικὸν στόλον ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε μετ' ὀλίγον καταλαμβάνεται εἷς τῶν πύργων τοῦ περιτειχίσματος καὶ κατόπιν ἄλλοι παρακείμενοι. Διὰ νὰ καταστήσῃ δὲ ἀδύνατον τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως ἄμυναν, ὁ Δάνδολος διέταξε νὰ βάλωσι πῦρ εἰς τὰς παρὰ τὰ τείχη οἰκίας καί, ἐπειδὴ ὁ καπνὸς ἐφέρετο πρὸς τὴν πόλιν, ἠσφαλίσθη οὕτως ἡ κατοχὴ τῶν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν καταληφθέντων ὀχυρωμάτων. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀλέξιος Γ' μαθὼν ὅτι ἡ ἀπὸ ξηρᾶς ἔφοδος ἀπεκρούσθη, ἐνεθαρρύνθη ἐπὶ μίαν στιγμὴν καὶ ἐξῆλθε μετὰ δυνάμεως πολλῆς διὰ τῶν πυλῶν τῆς Σηλυβρίας καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἵνα ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ ἡττηθέντος πεζικοῦ στρατοῦ. Ὁ Δάνδολος ἅμα πληροφορηθεὶς περὶ τούτου ἐφοβήθη μήπως κινδυνεύσωσι τῷόντι οἱ περὶ τὸ Ἐγρὶ-καποὺ ἐστρατοπεδευμένοι συναγωνισταὶ αὐτοῦ, διέταξε νὰ παύσῃ ἡ ἀπὸ θαλάσσης ἐπίθεσις καὶ ἀποβιβασθεὶς ἔδραμεν εἰς ἐπικουρίαν τῶν συμμάχων. Ἀλλά, ὅσον καὶ ἂν ἐκαυχᾶτο ὅτι γνωρίζει τὴν ἀθλιότητα τῶν ἀντιπάλων, τὰ μετ' ὀλίγον γενόμενα ἀπέδειξαν ὅτι δὲν ἤξευρε πᾶσαν τὴν δειλίαν τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐξελθών, ὡς προείπομεν, διὰ τῶν πυλῶν τῆς Σηλυβρίας καὶ Ἀδριανουπόλεως ἐστράφη δεξιὰ καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τινός. Ἅμα ὅμως ἰδὼν τὴν πυκνὴν τῶν πολεμίων φάλαγγα γενναίως πρὸς ἄμυναν παρεσκευασμένην δὲν ἐτόλμησε νά την προσβάλῃ. Εἰς μάτην ὁ Λάσκαρις προέτρεπεν αὐτὸν

ν' ἀγωνισθῇ ἅπαξ τοὐλάχιστον ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους, παρατηρῶν ὅτι ἡ νίκη ἦτο σχεδὸν βεβαία,διότι ὁ βασιλικὸς στρατὸς ἦτο ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερος, οἱ δὲ πολέμιοι κατεπτοημένοι. Ὁ βασιλεὺς παρετάχθη ἐπί τινα ὥραν, ἐπανῆλθεν ἔπειτα ἀμαχητὶ εἰς τὴν πόλιν πρὸς μεγάλην ἔκπληξιν τῶν Φράγκων καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα παραλαβὼν τὰ τιμαλφέστερα κειμήλια τοῦ στέμματος καὶ δέκα χρυσίου κεντηνάρια καί τινας τῶν πιστοτέρων φίλων, ἐκ δὲ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ μόνην τὴν Εἰρήνην, ἐδραπέτευσε διὰ θαλάσσης εἰς Δεβελτόν, καταλιπὼν ὁ αἴσχιστος γυναῖκα, βασίλειον, κράτος καὶ λαὸν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν.

Ἡ ἐπελθοῦσα ἐντεῦθεν καθ' ὅλην τὴν πόλιν ἀπελπισία κατέστησεν ἀδύνατον τὴν περαιτέρω ἀντίστασιν. Ὁ βασιλικὸς θησαυροφύλαξ Κωνσταντῖνος, προσοικειωθεὶς τοὺς Βαριάγους, συνέλαβε τὴν βασίλισσαν Εὐφροσύνην καὶ τοὺς ὀπαδούς αὐτῆς, ἀπεφυλάκισε τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μαργαρίταν τὴν οὑγγαρικὴν καὶ τὴν πρωίαν τῆς 18 Ἰουλίου ἀνηγόρευσεν αὐτὸν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει, ὡς ἂν εἶχε παρέλθει πᾶς κίνδυνος. Ὁ Ἰσαάκιος ἔπεμψεν ἀμέσως πρέσβεις πρὸς τοὺς σταυροφόρους ἵνα ἀναγγείλῃ τὴν φυγὴν τοῦ ἅρπαγος τῆς βασιλείας καὶ νὰ προσκαλέσῃ εἰς Βλαχέρνας τούς τε ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ καὶ τὸν υἱόν του ὡς συμβασιλέα. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι ἀπήτησαν πρὸ πάντων νὰ ἐπικυρώσῃ ὁ Ἰσαάκιος τὴν συνθήκην ἣν εἶχον συνομολογήσει πρὸς τὸν νέον Ἀλέξιον. Καὶ τούτου γενομένου εἰσῆλθε πανηγυρικῶς ὁ Ἀλέξιος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τῶν βαρώνων συνοδευόμενος, τῇ δὲ 1 Αὐγούστου ἐστέφθη ὡς συμβασιλεὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἵνα ἀποφύγωσι δὲ πᾶσαν ἀφορμὴν διενέξεων καὶ ῥήξεων μεταξὺ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν Φράγκων, ὁ σταυροφορικὸς στρατός, τοῦ ὁποίου μέρος εἶχε καταλάβει τὴν βασιλεύουσαν, ὑποχωρήσας ἐπέκεινα τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὴν περὶ τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ εὐρεῖαν πεδιάδα καὶ ὁ στόλος ὡσαύτως ἀπεσύρθη εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πέραν (¹) . Μικρόν τι μόνον ἀπόσπασμα Φράγκων παρέμεινε παρὰ τῷ Ἀλεξίῳ Δ' ἵνα προστατεύῃ αὐτὸν ἅμα καὶ ἐπιτηρῇ· ὁ δὲ προνοητικὸς Δάνδολος κατηδάφισε μέρος τοῦ πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον τείχους. Οἱ Φράγκοι πρὶν ἢ ὑποχωρήσωσιν ἠθέλησαν νὰ προσφέρωσι τὰ σεβάσματά των πρὸς τὴν χήραν τοῦ Ἀλεξίου Β' καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ Ἄνναν, τὴν θυγατέρα μὲν τοῦ πρώην βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ', ἀδελφὴν δὲ τοῦ τότε βασιλέως Φιλίππου Β'. Ἀλλ' ἡ κυρία αὕτη, ἥτις συνέζη πρὸ καιροῦ ἐν παλλακείᾳ μετὰ τοῦ Θεοδώρου Βρανᾶ, εἶχε τοσοῦτον ἐξελληνισθῇ ὥστε κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησε νά τους δεχθῇ. Μόλις δὲ ἐπὶ τέλους ἐπείσθη νὰ συνομιλήσῃ μετὰ τοῦ συγγενοῦς αὐτῆς Λουδοβίκου, κόμητος Σαρτρῶν καὶ Βλεσσῶν· καὶ τοῦτο ὅμως δὲν ἐγένετο εἰμὴ διὰ διερμηνέως, διότι ἡ κόρη ἐκείνη καὶ ἀδελφὴ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας εἶχεν ὅλως ἀπομάθει τὴν πάτριον γλῶσσαν. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ κυριώτατα γεγονότα.

Οἱ σταυροφόροι ἔσπευσαν νὰ ἀναγγείλωσι τὴν ἐπιτυχίαν των εἰς τὸν πάπαν, ὅστις μακρὰν τοῦ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸν ἀφορισμὸν αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες τοσοῦτο πασιφανῶς παρέβησαν τὸν περὶ σταυροφορίας ὅρκον ἀπήτησε πρὸ πάντων

(¹) Δηλαδὴ τῆς περιοχῆς τοῦ Πέραν και κατὰ τὴν εὐρεῖαν σημασίαν τοῦ ὀνόματος τούτου περιλαμβάνουσαν καὶ τὰς πέραν τοῦ Κερατίου κόλπου παραλίας.

παρ' αὐτῶν νὰ ἐκτελέσωσιν ἄνευ ἀναβολῆς τὴν περὶ ὑποταγῆς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Οὐκ ὀλίγοι Φράγκοι ἐνόμιζον βεβαίως καὶ τοῦτο σπουδαιότατον. Οἱ πλεῖστοι ὅμως, καὶ μάλιστα οἱ Ἐνετοί, ἤθελον ἰδίως νὰ λάβωσι τὰ ὀφειλόμενα εἰς αὐτοὺς χρήματα, ἡ δὲ εὕρεσις τῶν χρημάτων τούτων δὲν ἦτο εὔκολος, διότι τὸ μὲν ταμεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε σχεδὸν ἐξαντληθῆ, αἱ δὲ ἐπαρχίαι δὲν ὑπήκουον εἰσέτι εἰς τὸν νέον βασιλέα. Ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἀλέξιος Δ', ἀφοῦ συνέλεξαν ὅ,τι εὑρίσκετο ἔτι εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἐδήμευσαν δὲ καὶ τὰ κτήματα τῆς Εὐφροσύνης καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς, κατώρθωσαν οὕτω νὰ πληρώσωσιν εἰς τοὺς σταυροφόρους 100.000 μάρκας. Τὸ ποσὸν τοῦτο διενεμήθη ἐξ ἴσου μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἐνετῶν, ἀπὸ τῆς μερίδος ὅμως τῶν πρώτων ἀφῃρέθησαν 34.000 μάρκαι καὶ ἐδόθησαν εἰς τοὺς δευτέρους, καθὸ ὀφειλόμεναι ἔτι εἰς αὐτούς, δυνάμει τῆς πρώτης αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς συνθήκης. Ὁπωσδήποτε τὸ πληρωθὲν ὑπὸ τῶν βασιλέων ποσὸν ἦτο μὲν λόγου ἄξιον ἀλλ' ὑπελείποντο ἄλλαι 100.000 μάρκαι καὶ τὰ οὐκ ὀλίγα ἔξοδα, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ καταβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Δ' διὰ τὴν ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην στρατείαν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρήματα ταῦτα ἦτο ἀδύνατον νὰ εὑρεθῶσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὁ Ἀλέξιος Δ' παρεκάλεσε τοὺς σταυροφόρους νὰ ἀναβάλωσι τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην μέχρι τῆς προσεχοῦς ἀνοίξεως. Ἡ παράτασις τῆς κατοχῆς ἦτο ἀναγκαία καὶ δι' ἄλλους λόγους. Ὁ Ἀλέξιος Γ' μεταβὰς ἐκ Δεβελτοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν ἦρχεν ἁπάσης τῆς Θράκης, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ καταβληθῇ εἰμὴ τῇ συμπράξει τῶν Φράγκων. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἀλέξιος Δ' δὲν ἤθελεν εἶναι ἀσφαλὴς ἅμα ἀνεχώρουν οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ, διότι οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μαθόντες τὰς ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας πρὸς τοὺς ξένους ἀνέλαβεν, ἦσαν ἕτοιμοι νά τον καθαιρέσωσιν· ὅθεν οἱ σταυροφόροι ἐπείσθησαν νὰ μείνωσι μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος. Δυστυχῶς τοῦτο δὲν προέλαβε τὴν μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων ῥῆξιν. Ὁ λαὸς ἠρεθισμένος ὢν ἐκ τῆς παρασκευαζομένης ὑποταγῆς εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ἐταύτισεν ἐν τῷ μίσει αὐτοῦ τοὺς ἀποίκους οἵτινες μετήρχοντο πρὸ καιροῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορικὰ ἔργα, μετὰ τῶν ἐπελθόντων ὁμογενῶν πολεμίων, καί, ὑπολαβὼν τοὺς πρώτους ὡς κατασκόπους τῶν δευτέρων, προσέβαλε τῇ 19 Αὐγούστου καὶ κατηδάφισε τὰς ἀποθήκας τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Ἀμαλφιτανῶν. Οἱ παθόντες κατέφυγον παρὰ τοῖς σταυροφόροις καὶ παρὰ τοῖς Ἐνετοῖς, οἵτινες ἵνα ἀποζημιώσωσι τοὺς ὁμοθρήσκους, χωρὶς νὰ προσβάλωσιν ἀμέσως τοὺς ὑπηκόους τοῦ συμμάχου των, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθῶσιν 22 Αὐγούστου κατὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Εἰρήνης ὑπάρχοντος μουσουλμανικοῦ τζαμίου, ἐπιπλεύσαντες πρὸς τοῦτο ἀκωλύτως ἀπὸ τὸν Γαλατᾶν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, μεθ' ὧν προθύμως συνεμάχησαν καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ Φράγκοι κατέφυγον εἰς τὸ πῦρ, δι' οὗ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης ἐφόδου τοσοῦτον ἐζημίωσαν τοὺς ἀντιπάλους. Μετ' οὐ πολὺ τὸ κακὸν διεδόθη εἰς ἅπαν τὸ πρὸς τὴν Προποντίδα νεῦον τμῆμα τῆς βασιλευούσης καί, ἐξακολουθῆσαν ἐπὶ δύο ἡμέρας καὶ δύο νύκτας, ἐπήγαγεν ἀνυπολόγιστον καταστροφὴν ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐν τῷ μεταξὺ στῖφος Φράγκων περιερχόμενοι ἐλεηλάτουν πᾶν τὸ προστυχόν.

Ἐνῷ δὲ τοιαῦται συμφοραὶ συνέβαινον ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ὁ Ἀλέξιος Δ' ἐπέμενεν ἀγωνιζόμενος ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐκτελέσῃ τὰ πρὸς τοὺς σταυροφόρους συμφωνηθέντα. Ἡ χρηματικὴ καταπίεσις, ἵνα συμπληρωθῇ τὸ ὀφειλόμενον ποσόν, ὑπερέβαλεν πᾶν ὅριον· καὶ αὐτὰ τὰ ἱερὰ ἐσυλήθησαν, καὶ ὅμως ἡ ὀφειλὴ ἀπεῖχε πολὺ τοῦ νὰ ἐξοφληθῇ. Ἐνταῦτῷ τῇ 25 Αὐγούστου ο Ἀλέξιος Δ' ἐπέστελλεν εἰς Ρώμην τὴν ἀπαιτηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ ὁμολογίαν τῆς πίστεως, βραδύτερον δὲ ὁ πατριάρχης Καματηρὸς κατηναγκασμένος ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀνεκήρυξεν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς τοῦ Θεοῦ

Σοφίας, τὸν Ἰννοκέντιον Γ' ὡς πρῶτον ἐπὶ τῆς γῆς ἐπίτροπον τοῦ Σωτῆρος καὶ περιέλαβε τὸ ὄνομα εἰς τὰ δίπτυχα.'Αλλ' ὅμως ὁ μὲν λαὸς καὶ ὁ κλῆρος ἀπετροπιάζοντο τὴν ἕνωσιν ἡ δὲ ψιλὴ ἐκείνη περὶ τῶν πρωτείων διακήρυξις δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς προσδοκίας τοῦ ἱεράρχου τῆς Ρώμης, ὅστις ἠξίου νὰ λάβῃ πλῆρες δικαίωμα τῆς δικαιοδοσίας καὶ τῆς κυρώσεως ὡς πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας."Ωστε ὁ Ἀλέξιος Δ' παρώργιζε μὲν τὸ ὑπήκοον δὲν κατώρθωνε δὲ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς Φράγκους. Καὶ ἐξῆλθε μὲν κατὰ μῆνα Αὔγουστον ἐπὶ Θράκην μετά τινος μοίρας τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ, δι' ἧς καθυπέταξεν εἴκοσι πόλεις καὶ τεσσαράκοντα κώμας, ἀλλὰ τῇ 11 Νοεμβρίου ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Βυζάντιον, ὅπου ἡ δυσαρέσκεια εἶχε κορυφωθῆ, οἱ δὲ ὀλίγοι περιλιπόμενοι ἔτι χρηστοὶ ἄνδρες εἶχον πείσει τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ, ὅτι νέος πρὸς τοὺς δυτικοὺς πόλεμος ἦτο ἀναπόδραστος καὶ εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀνορθώνωσι μὲν τὰ τείχη νὰ πληρῶσι δὲ τὰ ῥήγματα. Ὁ Ἀλέξιος μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τοὺς ξένους συντεθειμένων καὶ ἠγωνίσθη νὰ κορέσῃ τὴν χρηματικὴν αὐτῶν πλεονεξίαν. Ἀλλ' ἡ βία τῶν πραγμάτων διδάσκει πολλάκις ὅ,τι δὲν ἰσχύει νὰ διδάξῃ ἡ σύνεσις. Μετ' ὀλίγον ἐδέησε νὰ πεισθῇ καὶ ὁ Ἀλέξιος ὅτι ἄρχων μόνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν πλησιοχώρων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πορισθῇ τὰ ἀπαιτούμενα χρήματα· ὅθεν μετά τινας ὑπεκφυγὰς εἶπε ῥητῶς εἰς τὸν Βονιφάτιον ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς πληρωμάς του. Τότε πρεσβεία τῶν σταυροφόρων προσελθοῦσα εἰς τὰ ἀνάκτορα προϊσταμένου τοῦ Conon de Béthune, ἀνδρὸς περιφήμου διὰ τὴν εὐγλωττίαν αὐτοῦ, ἤλεγξεν αὐθαδέστατα τὸν Ἀλέξιον Δ' ἐπὶ παραβάσει τῶν συντεθειμένων καὶ ἠπείλησεν ὅτι, ἐὰν ἐπιμείνῃ εἰς τὴν παράβασιν ταύτην, θέλει καταπολεμηθῆ. Ἐντεῦθεν πολλὴ ἐξερράγη ἀγανάκτησις περὶ τὸν Ἀλέξιον, οἱ δὲ πρέσβεις ἔσπευσαν νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἵνα μὴ πάθωσί τι κακόν. Ἔπειτα ἠθέλησε νά τον ἴδῃ καὶ ὁ Δάνδολος καὶ ἦλθον εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν ἐν τῷ λιμένι. Ὁ Δάνδολος ἐλέγξας πάλιν αὐτὸν τὸν προέτρεψε νὰ πληρώσῃ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξιος ἀπεφήνατο ἀποτόμως ὅτι οὔτε δύναται οὔτε θέλει νὰ δώσῃ πλειότερα, ὁ γηραιὸς τῆς Ἐνετίας δόγης, ὅστις δὲν εἶχε συνηθίσει ν' ἀκούῃ τὸν νεανίσκον ἐκεῖνον εἰμὴ ὡς ἱκέτην πρὸς αὐτὸν λαλοῦντα, παροργισθεὶς διὰ τὴν τοιαύτην τοῦ ὕφους του μεταβολήν, «αἴσχιστον παιδάριον, ἀνεφώνησεν, ἡμεῖς ἀπὸ κοπρίας σε ἀνεστήσαμεν, καὶ ἡμεῖς πάλιν θέλομέν σε ῥίψει εἰς τὴν κοπρίαν». Μεθ' ὃ ἐγένετο ἐπίσημος τοῦ πολέμου διακήρυξις περὶ τὰ τέλη Νοεμβρίου 1208.

Συμβάντος δὲ χειμῶνος βαρυτάτου, οἱ Φράγκοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ πλοῖα αὐτῶν ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν προσέβαλον ἀμέσως τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀλλὰ περιωρίσθησαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ νὰ λῃστεύωσι καὶ νὰ πυρπολῶσιν ἁπάσας τὰς περὶ τὴν Προποντίδα ἐπαύλεις. Εἰς μάτην οἱ ἄρχοντες προέτρεπον τὸν βασιλέα νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ· ὁ ἄνανδρος ἐκεῖνος νέος ἐθεώρει ἀτάραχος τὰς συμβαινούσας καὶ ἐπικειμένας συμφοράς. Ἐντεῦθεν εἷς τῶν ἀπωτέρων αὐτοῦ συγγενῶν, ὁ Ἀλέξιος Δούκας Μούρτζουφλος (οὕτως ἐπονομασθεὶς ἐκ τοῦ «συνεσπάσθαι τὰς ὀφρῦς καὶ οἷον τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπικρέμασθαι», ὅστις ἀνέκαθεν μὲν ἐπρέσβευε τὸν κατὰ Λατίνων πόλεμον, ἦτο δὲ ἀνὴρ γενναῖος, πλούσιος, πονηρὸς καὶ ἀγαπητὸς παρὰ τῷ λαῷ, ἀνέλαβε τὸν κατὰ τῶν λῃστρικῶν ἐκείνων ἐπιδρομῶν ἀγῶνα. Καὶ τῇ μὲν πρώτῃ Δεκεμβρίου ἐξελθὼν τῆς πόλεως κατ' ἀρχὰς ηὐδοκίμησεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγκαταλειφθεὶς παρὰ πάντων σχεδὸν μόλις διεσώθη ἐκ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου. Τὰ αὐτὰ δὲ συνέβησαν καὶ τῇ 27 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Κατόπιν ἐπεχείρησεν ὁ Μούρτζουφλος

νὰ καταστρέψῃ διὰ πυρπολικῶν τὸν ἐνετικὸν στόλον, ἀλλὰ διὰ τῆς τοῦ Δανδόλου προνοίας ἐματαιώθη τὸ τόλμημα. Ἔπειτα τῇ 9 Ἰανουαρίου ἐγένετο πάλιν νέα ἔξοδος, ἣν ἀπέκρουσεν ὁ Βονιφάντιος. Ὥστε πόλεμοι, φόνοι, δηώσεις, λῃστεῖαι ἐξηκολούθησαν οὕτω καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν Ἰανουάριον· καὶ οἱ μὲν ἡμέτεροι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡττῶντο τὸ δὲ στρατόπεδον τῶν Φράγκων ἤρχισε νὰ πάσχῃ τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς στερήσεως τροφῶν. Τελευταῖον τῇ 25 Ἰανουαρίου ἡ πρὸ καιροῦ κατὰ τῶν Ἀγγέλων βόσκουσα ἀγανάκτησις ἐξερράγη εἰς ἐπανάστασιν, λαὸς δὲ καὶ μοναχοὶ συρρεύσαντες εἰς τὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναὸν ἀπήτησαν παρὰ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου τὴν καθαίρεσιν τῶν ἀνικάνων βασιλέων καὶ τὴν ἀναγόρευσιν νέου ἡγεμόνος. Ὁ Μούρτζουφλος δὲν ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸ κίνημα τοῦτο, καὶ ἐπειδὴ ἐλογίζετο ὀπαδὸς τῆς καθαιρεθείσης δυναστείας οὐδεὶς ἐσκέφθη νὰ προχειρίσῃ αὐτὸν βασιλέα. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ ἐκλογὴ ἀπέβη δυσχερής, διότι ἅπαντες οἱ ἐπιφανεῖς ἄνδρες ἀπεποιοῦντο τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην τιμήν. Ὁ μᾶλλον τῶν ἄλλων πλειονοψηφήσας Κωνσταντῖνος ὁ Ραδινὸς κατέφυγεν εἰς μονήν τινα καὶ ἐγένετο μοναχός, ἀναρχία δὲ πλήρης ἐπὶ τρεῖς ἐπεκράτησεν ἡμέρας, μέχρις οὗ ἀνδρεῖός τις νεανίας, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα ἄσημος, ὁ Νικόλαος Καναβός, ἀπεδέξατο τὸ στέμμα καὶ τῇ 28 Ἰανουαρίου ἐχρίσθη (1) βασιλεὺς ἄνευ συμπράξεως τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Καματηροῦ. Ὁ Καναβὸς ἐστρατοπέδευσεν ὡς ἐν φρουρίῳ ἐν τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, ἐνῷ ὁ Ἀλέξιος Δ' καὶ ὁ ἑτοιμοθάνατος Ἰσαάκιος ἐφυλάττοντο ἐν Βλαχέρναις ὑπὸ τοῦ Μουρτζούφλου. Ὅταν ὁ πρῶτος ἔμαθε τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ σωφρονισθῇ καὶ νὰ ὑποκύψῃ ἐζήτησε πάλιν σωτηρίαν ἀπὸ τῶν Φράγκων καὶ ἔπεμψε τὸν Μούρτζουφλον πρὸς τὸν Βονιφάτιον ἵνα ἐξορκίσῃ αὐτὸν νὰ καταλάβῃ τὰς Βλαχέρνας. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ Φράγκοι δὲν ἐκώφευσαν εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην. Ἀλλ' ὅτε τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα ἐπῆλθον ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὰ βασίλεια ἐκεῖνα εὗρον τὰς πύλας κεκλεισμένας καὶ ἀνεχώρησαν καταρώμενοι τὸν ἐπίορκον νεανίαν· ἀδίκως ὅμως ταύτην τὴν φοράν, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἄθλιος εἶχε φυλακισθῇ ὑπὸ τοῦ Μουρτζούφλου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις πρὸ καιροῦ ἐπωφθαλμία εἰς τὸν θρόνον, ἐνόμισεν ἤδη ἐπιτηδείαν τὴν περίστασιν νὰ πληρώσῃ τὸν πόθον αὐτοῦ. Ὅθεν συνεννοηθείς, μετὰ τοῦ θησαυροφύλακος Κωνσταντίνου, αὐτοῦ ἐκείνου ὅστις εἶχε πρὸ μικροῦ προδώσει τὸν Ἀλέξιον Γ', προσφκειώθη τοὺς Βαριάγους, οἵτινες εἰς 15.000 ἀνδρῶν συμποσούμενοι ὥρμησαν ἐπὶ τὰ βασίλεια. Ὁ Ἀλέξιος Δ' καταπτοηθεὶς ὑπὸ τοῦ θορύβου καθικετεύει τὸν νομιζόμενον φίλον του νὰ σώσῃ αὐτόν, ὁ δὲ κατ' ἀρχὰς τὸν κρύπτει εἴς τι τῶν δωματίων, ἔπειτα δὲ τὸν ἀποπέμπει δέσμιον εἰς τὴν φυλακήν, ἀναγορεύεται βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, πειθομένων ὅτι αὐτὸς μᾶλλον ἢ πᾶς ἄλλος δύναται νὰ πηδαλιουχήσῃ τὸ κράτος ἐν τῇ τρικυμίᾳ ἐκείνῃ, στέφεται πανηγυρικῶς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῇ 5 Φεβρουαρίου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ φονεύει τόν τε Καναβὸν θελήσαντα νὰ ἀντισταθῇ καὶ τὸν Ἀλέξιον Δ', ὅστις καθ' ἑαυτὸν μὲν δὲν ἤθελε βεβαίως φαντασθῇ ἀντίστασίν τινα ἠδύνατο ὅμως νὰ ἀποβῇ ἐπικίνδυνος διὰ τῆς προστασίας τῶν Φράγκων. Ὁ δὲ γέρων Ἰσαάκιος ἐξέπνευσεν ἅμα μαθὼν τὸν τραγικὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ θάνατον.

Ὁ Ἀλέξιος Ε' (διότι οὕτως ὀνομάζεται ὁ Ἀλέξιος Δούκας Μούρτζουφλος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου) εἷλκε τὸ γένος ἐξ ἑνὸς τῶν ἀρχαίων τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας οἴκων καὶ εἶχεν ἅπαντα τὰ συνήθη αὐτῶν προτερήματα καὶ τὰ συνήθη

(1) Ἐστέφθη δηλονότι.

ἐλαττώματα. Ἰδίως δὲ ἦτο ἀνὴρ γενναῖος μὲν ἀσθενὲς δὲ ἔχων τὸ ἠθικὸν αἰσθητήριον. Ἀφοῦ ἠγωνίσθη τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τῶν πολεμίων, ἔπειτα ἐδολοφόνησε τὸν ἄνθρωπον τὸν πιστεύσαντα εἰς τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπέκρυψε τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξίου Δ΄ καὶ ἐξηκολούθησεν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ, νοσοῦντος δῆθεν, πράττων, ἵνα μὴ διακωλυθῇ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων περὶ τὰς προπαρασκευάς. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Δάνδολος ὑπώπτευσε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ βασιλέως, ἀνηγγέλθη τελευταῖον ὅτι οὗτος ἀπεβίωσεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου· κηδευθέντος δὲ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ βασιλικῶς, προσεκλήθησαν οἱ σταυροφόροι νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς χώρας ἐντὸς 8 ἡμερῶν. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι δὲν ἀπῆλθον. Ναὶ μὲν ὁ ἡγεμονόπαις τὸν ὁποῖον ἤθελον νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τοῖς ζῶσιν, αὐτοὶ δὲ εἶχον λάβει ἤδη ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τῆς συμφωνηθείσης πρὸς αὐτοὺς ἀποζημιώσεως, ἀλλ' ὁ μὲν Δάνδολος δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ καταλίπῃ ἀμαχητὶ χρηματικὸν ποσὸν ἀξιόλογον ὀφειλόμενον αὐτῷ διὰ συνθήκης τῆς ὁποίας τὸ κῦρος ἀνεγνώρισε καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Ε΄, πρὸ μικροῦ ἔτι κηδεύσας τὸν Ἀλέξιον Δ΄ ὡς νόμιμον βασιλέα· οἱ δὲ Φράγκοι μετὰ τὴν γενομένην ἐκ τοῦ ἐπιβάλλοντος εἰς αὐτοὺς μέρους τῆς πληρωθείσης ἀποζημιώσεως ἀφαίρεσιν τοῦ ὑπολοίπου τῶν ὅσα ἀνέκαθεν ὤφειλον εἰς τὴν ἐνετικὴν πολιτείαν, ὀλίγα τῇ ἀληθείᾳ ἔλαβον χρήματα· ὁ δὲ δυτικὸς κλῆρος ὁ παρακολουθῶν τὸν στρατὸν ἔβλεπεν ὅτι τούτου ἀναχωρήσαντος ἐματαιοῦτο ἀμέσως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἡ ὑποταγή. Ὅθεν ἀπεφασίσθη νὰ ἐμμείνωσι καὶ κυριεύσωσι τὴν πόλιν καὶ τὸ κράτος δι' ἴδιον λογαριασμὸν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸς ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ Δανδόλου.

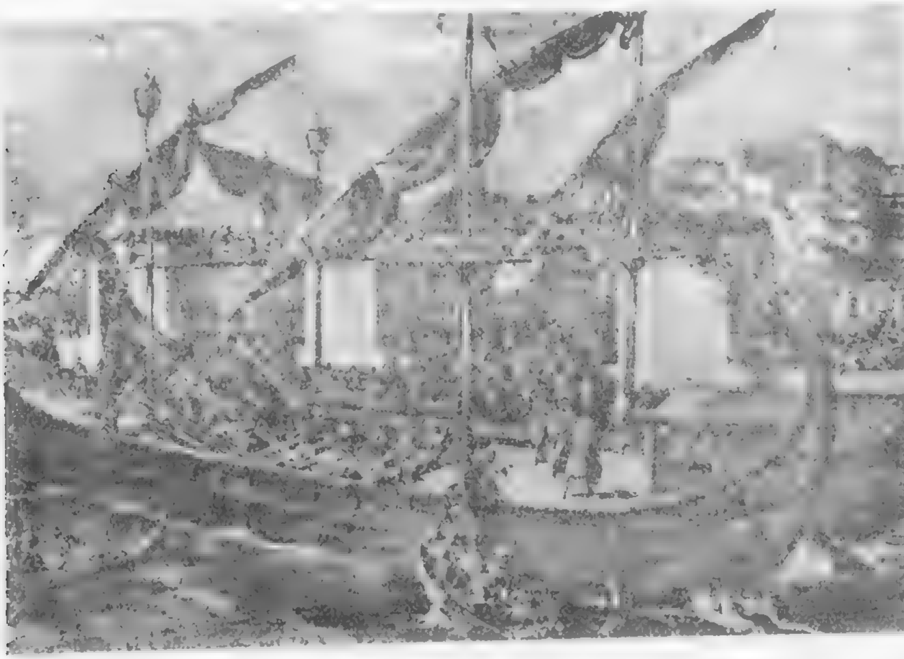
Δὲν ἐγένετο δὲ ἀμέσως ἔναρξις τῆς πολιορκίας, διότι οἱ σταυροφόροι ἐκ τῆς προηγουμένης αὐτῶν ἐπιχειρήσεως ἐπείσθησαν, φαίνεται, ὅτι αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ τὰς ὁποίας ἐκόμισαν μεθ' ἑαυτῶν δὲν ἦσαν ἀποχρῶσαι καὶ ἠσχολήθησαν καθ' ὅλον τὸν Μάρτιον περὶ τὴν κατασκευὴν ἄλλων ἐπιτηδειοτέρων. Καὶ ἐκ τούτου ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος Ε΄ ὠχύρωσεν ἀφ' ἑτέρου ἔτι μᾶλλον τὰ τείχη, ἔκτισε πύργους ἰσχυροὺς καὶ ἠσφάλισεν αὐτὰ διὰ διπλῆς τάφρου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ πολλαὶ συνέβησαν ἐχθροπραξίαι, ἰδίως διότι οἱ Φράγκοι ἐστεροῦντο τροφίμων. Διὰ νὰ θεραπεύσωσι τὴν ἀνάγκην ταύτην μία τοῦ στρατοῦ αὐτῶν μοῖρα ἐκυρίευσε τὴν παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον κειμένην πλουσίαν πόλιν Φιλέαν καὶ εὗρεν ἐν αὐτῇ λείαν τροφοδοτήσασαν τὸν στρατὸν ἐπὶ δεκατέσσαρας ἡμέρας. Καὶ ἡ μὲν λεία ἐστάλη διὰ θαλάσσης εἰς Πέραν ὁ δὲ φραγκικὸς στρατὸς ἐπανερχόμενος διὰ ξηρᾶς προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Ε΄ γενναίως. Ἀντέστη ὅμως ἔτι γενναιότερον καὶ ἐπὶ τέλους ἐτετρόπωσε τοὺς ἀντιπάλους. Ὁ βασιλεὺς ἐκθύμως ἀγωνισθεὶς καὶ πληγωθεὶς ἀπήχθη ἄκων ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ὑπὸ τῶν περὶ αὐτόν, ἀφοῦ ἀπέβαλε τοὺς ἀρίστους τῶν μαχητῶν καὶ τὰ βασιλικὰ παράσημα καὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῆς Ὁδηγητρίας, ἥτις, λογιζομένη ἔργον τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ὑπελαμβάνετο ὡς τὸ τοῦ κράτους παλλάδιον. Ὅθεν πολλὴ ἐπεκράτησεν ἐν Βυζαντίῳ ἀθυμία, πλεῖστον δὲ ἐθάρρησαν οἱ Φράγκοι, ἐμπαικτικῶς ἐπιδεικνύοντες εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως τὴν συστράτηγον τοῦ βασιλέως αὐτῶν εἰκόνα παρ' αὐτοῖς τότε διαμένουσαν. Ὁ Ἀλέξιος Ε΄ ἐπεχείρησεν αὖθις νὰ καταστρέψῃ διὰ πυρπολικῶν τὸν ἐνετικὸν στόλον καὶ αὖθις ἀπέτυχεν. Ἦλθεν ἅπαξ καὶ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Δάνδολον, συνελθόντων ἐπὶ τούτῳ παρά τινι τοῦ Κοσμιδίου ἀκτὴν τοῦ μὲν δόγου διὰ θαλάσσης τοῦ δὲ βασιλέως ἐφίππου. Οὐ μόνον ὅμως αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Δανδόλου ἦσαν ὑπερβολικαὶ ἀλλ' ἐνῷ «τὰ πρὸς εἰρήνην εἰς διάλεξιν προὔκειντο ἱππικαὶ λατινικαὶ δυνάμεις ἐξ ὑπερδεξίων αἴφνης φανεῖσαι ἡνίαις ὅλαις τῷ βασιλεῖ ἐπιτίθενται, ὡς μόλις ἐκεῖνον παρερύσαντα τὸν ἵππον διεκφυγεῖν τὸν κίνδυνον, τῶν δὲ συνόντων χειρωθῆναί τινας». Ὅπερ ἔστω νέα ἀπόδειξις τοῦ ὅτι οἱ Δυτικοὶ δὲν ἐδίσταζον

νὰ μεταχειρίζωνται ἀπιστίας καὶ δολιότητας, καίτοι ἠξίουν ὅτι μόνοι οἱ ἡμέτεροι ἔπραττον τὰ τοιαῦτα.

Τοιαύτη ἐν τούτοις ἦτο ἡ πεποίθησις αὐτῶν ὅτι θέλουσι γίνει κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ κράτους ὥστε ἔτι ἀπὸ τῆς 7 Μαρτίου συνωμολογήθη ἐν Πέρᾳ συνθήκη δι' ἧς ὡρίσθη ἡ μέλλουσα αὐτοῦ τύχη. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐγένετο μεταξὺ ἀφ' ἑνὸς τοῦ Ἐρρίκου Δανδόλου, ἐλέῳ Θεοῦ δόγου Ἐνετίας, Δαλματίας καὶ Κροατίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν ἐπιφανεστάτων κυρίων (les très illustres Seigneurs) Βονιφατίου, μαρκίωνος Μομφερρατικοῦ, Βαλδουίνου, κόμητος Φλανδρίας, Λουδοβίκου, κόμητος Βλεσσῶν, καὶ Οὔγωνος, κόμητος τοῦ Ἁγίου Παύλου. Κατὰ δὲ τὰ ὑπ' αὐτῶν ὁρισθέντα πᾶσα ἡ λεία ὅση ἔμελλε νὰ γίνῃ ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως, συγκομιζομένη εἰς ὡρισμένον τόπον, διῃρεῖτο εἰς τέσσαρα, καὶ τὰ μὲν τρία τέταρτα ἀπεφασίσθη νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς Ἐνετοὺς τὸ δὲ ἓν τέταρτον εἰς τοὺς Φράγκους. Οἱ Ἐνετοὶ διετήρουν ἅπαντα τὰ ἐμπορικὰ προνόμια ὅσα ἀνέκαθεν ἀπελάμβανον ἐν τῷ κράτει. Ἐνετοὶ καὶ Φράγκοι ἔμελλον νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου αὐτοκράτορος, διορίζοντες ἐπὶ τούτῳ ἑκάτεροι ἀνὰ ἓξ ἐκλογεῖς. Καὶ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ ὑπέρτατος ἄρχων ὁλοκλήρου τοῦ κράτους ἀλλ' ἀμέσως δὲν ἤθελεν ἄρχει εἰμὴ τοῦ ἑνὸς τετάρτου αὐτοῦ, ἔχων ὡς ἴδια κτήματα καὶ τὰ βασίλεια τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ Βουκολέοντος. Τὰ δὲ λοιπὰ τρία τέταρτα τοῦ κράτους διενέμοντο εἰς δύο ἴσα μερίδια μεταξὺ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν Ἐνετῶν, διατελούντων ὅλων ὑποτελῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ κλῆρος τῶν Ἐνετῶν, ἐὰν ὁ ἐκλεχθησόμενος αὐτοκράτωρ ἦτο Φράγκος, ἢ ὁ κλῆρος τῶν Φράγκων, ἐὰν ὁ ἐκλεχθησόμενος ἦτο Ἐνετός, ἐλάμβανε τὸν τῆς Σοφίας ναὸν καὶ προεχείριζε τὸν πατριάρχην. Αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὸ ἱερατεῖον ἐπροικίζοντο ἐκ τῶν ἐκλησιαστικῶν τοῦ κράτους κτημάτων εἰς τρόπον ὥστε νὰ δύνανται νὰ συντηρῶνται εὐπρεπῶς, τὸ δὲ πλεονάζον τῶν κτημάτων ἐκείνων διενέμετο μεταξὺ τῶν κατακτητῶν. Ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ὑπεχρεοῦντο νὰ παραμείνωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ ἕνα ὁλόκληρον ἐνιαυτὸν ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μηνὸς καθ' ὃν συνωμολογεῖτο ἡ συνθήκη, ἵνα συμπληρώσωσι τὴν κατάκτησιν τοῦ κράτους. Παρελθούσης δὲ τῆς προθεσμίας ταύτης, ἕκαστος ἠδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Δώδεκα ἀξιόχρεοι ἄνδρες ἔμελλον νὰ διανείμωσι τὰ κτήματα (φέουδα) καὶ νὰ ὁρίσωσι τὴν ὑπηρεσίαν ἣν ἕκαστος ὑποτελὴς ὀφείλει τῷ αὐτοκράτορι. Οὐδεὶς πολέμιος τῆς Ἐνετίας ἦτο δεκτὸς ἐν τῷ κράτει. Ἕνεκα δὲ τῶν κτημάτων τὰ ὁποῖα ἐλάμβανεν ὁ Δόγης ἔμελλε νὰ τελῇ τὴν ὀφειλομένην τῷ αὐτοκράτορι ὑπηρεσίαν οὐχὶ αὐτοπροσώπως ἀλλὰ δι' ἐπιτρόπου. Τελευταῖον ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ὤφειλον νὰ ζητήσωσι τὴν παπικὴν κύρωσιν, ἵνα ὁ Ἰννοκέντιος ἐπιβάλῃ ποινὴν ἀφορισμοῦ εἰς πάντα τῆς συμμαχίας παραβάτην. Συγχρόνως ἐσχεδιάσθη προσωρινὴ πρᾶξις διανομῆς ὁρίζουσα κατὰ μέρος τὰ κτήματα ὅσα ἔμελλον νὰ λάβωσιν οἱ τρεῖς τοῦ ἐπιχειρήματος μέτοχοι, ἤτοι ἡ Ἐνετία, οἱ Φράγκοι καὶ ὁ δυτικὸς κλῆρος. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Ἐνετία, καθὸ γινώσκουσα κάλλιστα τὰ κατὰ τὴν Ἀνατολήν, ἔλαβε τὰ ἐπιτηδειότερα καὶ πλουσιώτερα ἐμπορεῖα. Ἡ δὲ ἐκ προοιμίου τεθεῖσα ἀρχή, ὅτι ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ τμήματα δὲν θέλουσι περιέλθει εἰς τὴν κυριότητα τοῦ λατινικοῦ κλήρου ἀλλὰ μόνον εὔλογόν τι μέρος αὐτῶν, δυσηρέστησε φυσικῷ τῷ λόγῳ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης.

Ἀλλ' ἐνῷ ἐσκέπτοντο περὶ τῆς διανομῆς τοῦ κράτους οἱ πολέμιοι εἰργάζοντο ἐνταυτῷ ἀνενδότως περὶ πάντα ὅσα ἀπῃτοῦντο ἵνα κυριευθῇ ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ. Ἡ προσβολὴ ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ οὐχὶ ὡς πρότερον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἀλλ' ἀπὸ

θαλάσσης μόνον, καὶ ἰδίως κατὰ τῆς παραλίας καθ' ἧς εἶχον καὶ προηγουμένως ἐπιτεθῆ, ἀπὸ τοῦ Φαναρίου μέχρι τοῦ 'Εγιοὺπ-ἐνσαρί. Ὅθεν τὴν μὲν 8 'Απριλίου ἀπεβιβάσθη ὁ ἐν Πέρᾳ στρατὸς ἐπὶ τοῦ στόλου, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν πολὺ πρωὶ ἐπλησίασεν ὁ στόλος εἰς τὰ τείχη καὶ ἤρχισε νὰ προσβάλη ταῦτα μὲν διὰ μηχανῶν τοὺς δὲ προμάχους αὐτῶν διὰ βελῶν καὶ ἀκοντίων. 'Αλλ' εὗρεν ἀντίστασιν γενναίαν, διότι ὁ 'Αλέξιος Ε΄ διευθύνων καὶ ἐφορεύων τὰ πάντα ἔδωκε νέαν ψυχὴν εἰς τοὺς ἀμυνομένους. Ἦτο δὲ καὶ ὁ ἄνεμος ἐναντίος τῶν 'Ενετῶν, ὥστε μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα ἀπεκρούσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἀφοῦ ἀπέβαλον πολλὰς πολιορκητικὰς μηχανάς. Ἡ ἀποτυχία αὕτη κατέπληξε τὸν κοινὸν τῶν πολεμίων ὅμιλον. 'Αλλ' ὁ κλῆρος, οἱ βαρῶνοι καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀπτόητος Λάνδολος ἐνεψύχωσαν αὐτοὺς καὶ τῇ 12 'Απριλίου ἐγένετο νέα ἔφοδος ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ μέρους ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἡ προτέρα. Οἱ Ἕλληνες ἀντετάχθησαν πάλιν καρτερικῶς καὶ ὁ 'Αλέξιος Ε΄ ἐνόμιζε βεβαίαν τὴν νίκην, ὅτε μετὰ μεσημβρίαν πνεύσας βόρειος ἄνεμος ὤθησε τὰς ἐχθρικὰς γαλέρας πρὸς τὰ τείχη. Δύο τῶν πλοίων τούτων, ἡ Προσκυνήτρια καὶ ὁ Παράδεισος, συνδεδεμένα δι' ἁλύσεων, προσήγγισαν εἰς ἕνα τῶν περὶ τὸ Πετρίον πύργων καὶ ἔρριψαν ἐπ' αὐτοῦ τὰς κλίμακας αὐτῶν. Πρῶτος ὥρμησεν ἐπὶ τῆς γεφύρας ταύτης ἐνετὸς ἀνὴρ προθυμούμενος νὰ κερδήσῃ τὸ ἔπαθλον τῶν χιλίων χρυσῶν, ὅπερ εἶχε τάξει ὁ Λάνδολος εἰς τὸν πρῶτον μαχητὴν ὅστις εἶχε πατήσει τὰ τείχη Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλ' ὁ γενναῖος ἐνετὸς κατεκρεουργήθη ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ πύργου. 'Αμέσως κατόπιν αὐτοῦ ἦλθον δύο Γάλλοι, ὁ 'Ανδρέας Durboise καὶ ὁ 'Ιωάννης Choisy, ἀμφότεροι ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐπισκόπου Νευελών, ὅστις ἐκυβέρνα τὴν Προσκυνήτριαν. Ὁ δὲ πρῶτος ἐξ αὐτῶν ἐκέρδησε τφόντι τὸ βραβεῖον εἰσβαλὼν εἰς τὸν πύργον καὶ ἀπωθήσας τοὺς ἀμυνομένους. Μετ' αὐτὸν εἰσῆλθεν

Ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν σταυροφόρων
("Εργον Μ. Μπάρτον)

ὁ Choisy καὶ ἔπειτα ὁ λοιπὸς τῶν συναγωνιστῶν ὅμιλος, ὥστε ὁ πύργος ἐκυριεύθη. Διὰ δὲ τῆς ἐναερίου γεφύρας ἥτις συνῆπτεν αὐτὸν μὲ τὰς δύο γαλέρας νέα τῶν πολεμίων ἐπερχόμενα στίφη ἐκυρίευσαν μετ' οὐ πολὺ καὶ ἄλλους πύργους καὶ διέσπασαν τὰς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πύλας τοῦ τείχους, διὰ τῶν ὁποίων οἱ Φράγκοι ἤρχισαν ἤδη νὰ εἰσελαύνωσιν ἔφιπποι εἰς τὴν πόλιν. Ἡ φρουρὰ ἔντρομος ἐτράπη εἰς φυγὴν καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Ε΄ ἠναγκάσθη νὰ κλεισθῇ εἰς τὰ παλάτια τοῦ Βουκολέοντος. Καὶ ἤρχισε μὲν ἔκτοτε διαδραματιζομένη ἡ δεινὴ ἐκείνη διαρπαγή, ἥτις ἔμελλε νὰ καταστήσῃ τὰς ἑπομένας ἡμέρας ἀπαισιωτάτας ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία, ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν πρώτην ταύτην εἴσοδον συνεῖχεν ἔτι τοὺς Φράγκους ὁ φόβος μήπως οἱ Ἕλληνες ὁρμήσωσι κατ' αὐτῶν ἀπὸ τῶν παλατίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν, ὅπου εἶχον καταφύγει, ὅθεν παρέμειναν συντεταγμένοι ὡς ἐπὶ νέον ἀγῶνα. Δυστυχῶς ὁ Ἀλέξιος Ε΄ εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ ἀθροίσῃ καὶ συντάξῃ τοὺς φυγάδας· οὔτε παρακλήσεις οὔτε ἀπειλαὶ ἴσχυσαν νὰ πείσωσι τοὺς ἀνάνδρους ἐκείνους ὅτι δύνανται ἔτι νὰ ἀντιταχθῶσι. Τότε ὁ Ἀλέξιος Ε΄ βλέπων ὅτι εἰς οὐδὲν ὠφελοῦσιν αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ καὶ φοβηθεὶς «μὴ συλληφθείη καὶ ὡς ὄψον ἢ ἐπιτράγημα ταῖς γνάθοις τῶν Λατίνων προκείσεται» ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ καὶ παραλαβὼν τὴν σύζυγον τοῦ Ἀλεξίου Γ΄ Εὐφροσύνην καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῆς Εὐδοκίαν, τὴν ὁποίαν περιπαθῶς ἠγάπα, ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς Χρυσῆς Πύλης μετά τινων ὀπαδῶν καὶ ἀνεχώρησε διὰ θαλάσσης ἀπὸ τῆς πόλεως, ἥτις κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην παρέστη κατάφλεκτος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ.

Τφόντι οἱ ἡγεμόνες τῶν σταυροφόρων εἶχον ἀποφασίσει νὰ ματαιώσωσι τὴν ἐπιοῦσαν πᾶσαν ἀντίστασιν παραλαμβάνοντες σύμμαχον τὸ πῦρ. Ἀλλά τινὲς τῶν Γερμανῶν, ἀντὶ νὰ περιμείνωσι τὴν ἑπομένην ἡμέραν, κατέφυγον εἰς τὸ ἀδυσώπητον ἐκεῖνο ὅπλον τὴν νύκτα τῆς 12 πρὸς τὴν 13 καὶ νέον φλογῶν ρεῦμα φοβερώτερον μὲν τῶν δύο προτέρων διαρκέσαν δὲ 24 ὥρας συνεπλήρωσε τὴν καταστροφὴν τὴν ὑπ' ἐκείνων ἀρξαμένην. Ὁ Βιλλεαρδουῖνος λέγει ὅτι κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας πυρκαϊὰς ἐπυρπολήθησαν πλειότεραι οἰκίαι ἀφ' ὅσας περιεῖχον αἱ τρεῖς μεγαλύτεραι τῆς Γαλλίας πόλεις. Ἐνῷ δὲ ὁ μὲν Ἀλέξιος Ε΄ ἔφευγεν ἡ δὲ πόλις ἐκαίετο, τινὲς τῶν ἀρχόντων ὅσοι δὲν εἶχον ἀποβάλει ἔτι πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας, συνελθόντες μετὰ τοῦ πλήθους εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐπεχείρησαν τὴν ἐκλογὴν αὐτοκράτορος. Τὰ βλέμματα πάντων ἐστράφησαν εἰς δύο νέους, τὸν Θεόδωρον Δούκαν καὶ τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν, ἐξ ἴσου γενναίους καὶ δεξιοὺς τὰ πολέμια· ὥστε ἐδέησεν ὁ κλῆρος νὰ ἀποφασίσῃ μεταξὺ αὐτῶν. Ὁ δὲ κλῆρος ἀπένειμε τὴν ψυχορραγοῦσαν ταύτην βασιλείαν εἰς τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. Ὁ Λάσκαρις, τοῦ ὁποίου γινώσκομεν τὴν ἀρετήν, ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δικαίως ἠξιώθη τῆς τιμῆς ταύτης κατὰ τὴν ἀπαίσιον ἐκείνην στιγμήν. Ἀλλὰ τότε οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ. Μάτην παρέστησεν εἰς τὸν λαὸν ὁποία οἰκτρὰ περιμένει αὐτὸν τύχη, ἐὰν δὲν ἀντιταχθῇ καρτερικῶς εἰς τοὺς πολεμίους· μάτην ὑπέμνησεν εἰς τοὺς Βαριάγους τὴν ἐπιβεβλημένην αὐτοῖς ὑπὸ τῆς τιμῆς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος· οἱ μὲν ξένοι ἐζήτησαν αὔξησιν μισθοῦ οἱ δὲ ἰθαγενεῖς δὲν ἐτόλμησαν νὰ δράξωσι τὰ ὅπλα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἐξημέρωσεν ἡ 13 Ἀπριλίου. Οἱ ἱππεῖς καὶ οἱ πεζοί, οἵτινες ἀπὸ τῆς προτεραίας ἐμβαλόντες εἰς τὴν πόλιν κατέλαβον τὸ μεταξὺ Πετρίου καὶ Βλαχερνῶν τμῆμα, δὲν εἶχον μάθει ἔτι τὴν φυγὴν τοῦ Ἀλεξίου Ε΄ καὶ περιέμενον συντεταγμένοι τὸν τελευταῖον κρίσιμον ἀγῶνα. Ἀλλὰ τὰ γερμανικὰ στίφη ἀφηνιάσαντα ὥρμησαν δῃοῦντα καὶ πορθοῦντα πρὸς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ ἐπλησίασαν πρὸς τὸ Μίλιον, τὴν μεγάλην πλατεῖαν, ἥτις περιεστοιχισμένη ὑπὸ πολλῶν στοῶν καὶ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων ἐπεῖχε τὴν θέσιν ἣν ἔχουσι σήμερον ἡ πρώτη τοῦ σεραγίου

αὐλὴ καὶ τὰ περὶ τὴν πύλην Μπάμπυ-Χουμαγιοῦν μέρη. Ἐκεῖ ἵστατο ὁ Λάσκαρις μετὰ τῶν Βαριάγων, οἵτινες ὅμως ἅμα ἰδόντες τοὺς πολεμίους ἐπερχομένους διελύθησαν· ὥστε ὁ νέος βασιλεύς, πεισθεὶς ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ παρόντος τρόπος σωτηρίας, ὑπεχώρησε καὶ περάσας διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπεχείρησεν αὐτόθι τὴν ἄμυναν ἐκείνην, ἥτις ἔμελλε νὰ παραγάγῃ τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἐν Νικαίᾳ βασιλείου, ἐξ οὗ ὁρμώμενος μετὰ πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐπέπρωτο νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἀποχωρήσαντος δὲ τοῦ Λασκάρεως, ἡ πόλις ἔμεινεν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Φράγκων ἀπὸ τῶν Βλαχερνῶν μέχρι τοῦ Βουκολέοντος καὶ μέχρι τῆς Χρυσῆς Πύλης, ἤτοι, ὡς θέλομεν εἴπει σήμερον, ἀπὸ τοῦ Ἐγιοὺπ ἐνσαρὶ μέχρι τοῦ Κάτεργα λιμανὶ καὶ τοῦ Γεντί-Κουλέ, τῶν ἑπτὰ πύργων· καὶ προελθόντες λοιπὸν οἱ κατακτηταὶ ἐπείσθησαν μετ' ὀλίγον ὅτι οὐδεμίαν οὐδαμοῦ εἶχον νὰ φοβηθῶσιν ἀντίστασιν. Ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐξῆλθον ἐν λιτανείᾳ ἱερεῖς καὶ πολὺς λαός, οἵτινες εἶχον ζητήσει ἄσυλον ἐν αὐτῷ, καὶ προσπεσόντες εἰς τοὺς πόδας τοῦ Βονιφατίου ἐκραύγαζον *ἐλεεινῶς «ἅγιε βασιλεῦ Μαρκίων, ἐλέησον ἡμᾶς»*· ἀλλὰ μόλις ἔσωσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν. Ἡ λεηλασία, ἡ δῄωσις καὶ αὐτὴ ἡ σφαγὴ ἐξεχείλισαν ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἀκατάσχετοι. Βεβαίως ἡ ἄτακτος αὕτη διαρπαγὴ καὶ βία δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τοὺς ἡγεμόνας. Ὡς ἐξ αὐτῆς πολλοὶ τῶν προκειμένων θησαυρῶν ἔμελλον νὰ ὑπεξαιρεθῶσι, πολλοὶ ὅλως νὰ καταστραφῶσιν· οὐδεμία δὲ εὔλογος καὶ δικαία διανομὴ ἠδύνατο νὰ γίνῃ καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἔμελλον ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ διαλυθῶσι πάντες τῆς πειθαρχίας οἱ δεσμοί. Ὅθεν ἐπανελήφθη ἡ καὶ πρότερον εἰς τὸν στρατὸν δοθεῖσα διαταγὴ νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν βιαιοπραγίαν καὶ πᾶσαν λεηλασίαν, καταλαμβάνων δὲ τὰ διάφορα τῆς πόλεως τμήματα νὰ περιμείνῃ μέχρις οὗ οἱ ἡγεμόνες διατάξωσι τὰ δέοντα περὶ τῆς λείας. Ἀλλὰ τίς ἤκουε τὰ προστάγματα ταῦτα; Οἱ μὲν Ἐνετοὶ οἱ μᾶλλον τῶν ἄλλων εὐλαβούμενοι τὴν φωνὴν τοῦ γέροντος δόγου ἦσαν κατ' ἀρχὰς εὐδιάθετοι νὰ τηρήσωσι τὰ παραγγελλόμενα. Οἱ Γάλλοι ὅμως καὶ οἱ Γερμανοὶ φοβούμενοι μήπως ἀπατηθῶσιν ὑπὸ τῶν πανούργων αὐτῶν συνεταίρων ἤθελον ἐξάπαντος νὰ γυμνώσωσι τὴν πόλιν. Καὶ ἔπειτα οἱ ἡγεμόνες, ἐνῷ ἀπῄτουν παρὰ τῶν κατωτέρων πᾶσαν ἀπὸ διαρπαγῆς ἀποχήν, αὐτοὶ πρῶτοι ἐσφετερίσθησαν τὰ κάλλιστα τῆς πόλεως κτήματα, ὁ μὲν Ἐρρῖκος τὰς Βλαχέρνας ὁ δὲ Βονιφάτιος τὸν Βουκολέοντα, ὅπου εἶχον ζητήσει ἄσυλον ἥ τε γαλλὶς Ἁγνὴ ἡ τοῦ Βρανᾶ ἐρωμένη καὶ ἡ ὡραία καὶ νεάζουσα ἔτι τοῦ Ἰσαακίου χήρα, Μαργαρίτα ἡ Οὐγγαρική. Ἐλησμονήθησαν λοιπὸν μετ' ὀλίγον πᾶσαι αἱ δοθεῖσαι διαταγαὶ καὶ ἡ μεγάλη ἐκείνη πόλις, ἡ ἐπὶ ἐννεακόσια ἔτη ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς παρθένος πάσης ἁλώσεως διατελέσασα καὶ ἐν τῷ μακρῷ τούτῳ διαστήματι συγκεντρώσασα μὲν ἐν ἑαυτῇ τοὺς θησαυροὺς ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου διασώσασα δὲ ὡς ἐν κιβωτῷ τὰ κάλλιστα κειμήλια τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ τῆς ἀρχαίας διανοίας, ἐγένετο ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ὁλοκλήρους θῦμα τῆς φοβερωτέρας βίας καὶ καταστροφῆς.

Οἱ σταυροφόροι, διασπαρέντες εἰς ὅλα αὐτῆς τὰ τμήματα, ἥρπαζον ἀνηλεῶς πᾶν τὸ ἐπιτήδειον νὰ ἐρεθίσῃ τὴν ἀπληστίαν αὐτῶν· χρυσόν, ἄργυρον, πολυτίμους λίθους, μεταξωτὰ ὑφάσματα, γουναρικὰ βαρύτιμα. Εἰσέβαλλον δὲ οὐ μόνον εἰς τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πτωχοτάτας οἰκίας. Μάτην οἱ κάτοικοι ἐπεκαλοῦντο τὴν φιλανθρωπίαν τῶν κομήτων καὶ τῶν βαρώνων· οὐδεμία εἰσηκούετο ἐπιεικείας φωνή. Ἡ θέα τῆς λείας ὑπεξέκαιε τὴν ἀκολασίαν τῶν πολλῶν, ἡ δὲ μέθη τῆς νίκης εἰς οὐδένα ὑπετάσσετο χαλινόν. Μετὰ τῶν ἔξωθεν ἐπελθόντων πολεμίων συνέπραττον οἱ πρὸ καιροῦ ἐν τῇ πόλει ἐγκατεστημένοι ἄποικοι, Πισᾶται, Γενουαῖοι, Σικελοί, Ἄπουλοι, Οὔγγροι, Ἱσπανοί, Γερμανοί.

θρησκευτικά, ἐθνικά, πολιτικά, ἐμπορικά, κοινωνικὰ πάθη, ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας τρεφόμενα, συνεδυάσθησαν μετὰ τῶν ληστρικῶν ὀρέξεων καὶ περιεποίησαν εἰς αὐτὰς χαρακτῆρα ὄντως τραγικόν. Ὁ φόνος δὲν ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, ἀνάλογος τῆς ἄλλης καταστροφῆς. Ἐντούτοις δισχίλιοι πολῖται κατεκρεουργήθησαν τὴν πρώτην ἡμέραν. Κύριος δὲ οἶδε πόσοι ἐθανατώθησαν κατὰ τὰς ἑπομένας. Ἀλλ' οἱ ἐπιζῶντες ἦσαν δυστυχέστεροι τῶν θνησκόντων, διότι δὲν ἐγυμνοῦντο μόνον ἀλλὰ καὶ ὑβρίζοντο ὑπὸ τῶν κατακτητῶν, οἵτινες οὐδὲν ἐσεβάσθησαν, οὔτε γυναῖκα οὔτε ἱερὰ οὔτε τάφους. Ὁ νεκρὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὗ ἐφείσθησαν οἱ αἰῶνες καὶ ὅστις παρέστη ἀκέραιος εἰς τὰ ὄμματά των, δὲν ἀνεχαίτισε τὰς ἱεροσύλους αὐτῶν χεῖρας. Εἰσερχόμενοι εἰς τὰς ἐκκλησίας ἔχεον κατὰ γῆς καὶ ἔρριπτον τὸ θεῖον αἷμα καὶ σῶμα τοῦ Χριστοῦ διαρπάζοντες τὰ τιμαλφῆ τούτων δοχεῖα, ὧν τὰ μὲν ἔθραυον ἵνα σφετερισθῶσι τοὺς ἐγκειμένους κόσμους τὰ δὲ παρέθετον ἐπὶ τῶν ἑαυτῶν τραπεζῶν εἰς οἴνων κεράσματα καὶ ὡς φαγητῶν σκεύη. Δεινότατα δὲ ἠσχημόνησαν καὶ ἠσέβησαν ἐν τῷ μεγάλῳ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναῷ. Ἡ θυωρὸς τράπεζα, τὸ ἐκ πασῶν τιμίων ὑλῶν κάλλιστον ἐκεῖνο καὶ ἐξαίσιον καὶ ἀξιάγαστον σύνθεμα κατεκερματίσθη καὶ διεμερίσθη μεταξὺ τῶν σκυλευτῶν· ὡσαύτως καὶ ἅπας ὁ ἀπέραντος πλοῦτος ὅστις ἐκόσμει τὰ ἱερὰ καὶ τεχνικώτατα σκεύη καὶ ἔπιπλα καὶ προσέτι τὸ βῆμα, τὸν θριγκόν, τὸν ἄμβωνα, τὰς πύλας, ἀφῃρέθη καὶ διηρπάγη. Ἵνα δὲ φορτωθῶσι τὰ λάφυρα ταῦτα, εἰσήγοντο εἰς τὸν ναὸν ἡμίονοι καὶ ὑποζύγια σεσαγμένα. Καὶ ἐπειδὴ πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐξωλίσθουν καὶ ἔπιπτον διὰ τὴν τῶν ἐπιπέδων λίθων στιλπνότητα οἱ στρατιῶται ἐξεκέντουν αὐτά, ὥστε τὸ θεῖον δάπεδον ἐμολύνθη ἔκ τε τοῦ προχυθέντος αἵματος καὶ ἐκ τῆς κόπρου τῶν ζῴων. Γυναικάριον δὲ πορνικὸν ἀνελθὸν εἰς τὴν πατριαρχικὴν καθέδραν ἀφῆκεν ἄσεμνον ἀπ' αὐτῆς μέλος καὶ ἐχόρευσεν ἐν τῷ ναῷ εἰς ὕβριν τῶν ἱερωτάτων τῆς θρησκείας τελετῶν. Καὶ τούτων ἐν τοῖς ναοῖς γινομένων συνέβαινον συγχρόνως εἰς τὰς πλατείας, εἰς τὰς τριόδους, εἰς τὰς στενωπούς, θρῆνοι καὶ κλαυθμοὶ καὶ ὀδυρμοί, καὶ ἀνδρῶν οἰμωγαί, καὶ γυναικῶν ὀλολυγαί, ἑλκυσμοί, ἀνδραποδισμοί, διασπασμοὶ καὶ βιασμοί. Οὐδὲ ὑπερβολὰς λέγομεν συνοψίζοντες οὕτως ὅσα περὶ τῶν συμφορῶν τούτων ἐκτραγῳδοῦσιν οἱ ἡμέτεροι· διότι, ὅπως ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Χόπφ, οἱ μὲν φράγκοι συγγραφεῖς, καὶ ἰδίως ὁ πολιτικώτατος Βιλλαρδουῖνος, ἀπεσιώπησαν πολλά, ἀλλ' αὐταὶ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ´ αἱ ἐπιστολαὶ παρέχουσιν ἀπόδειξιν τρανοτάτην τῆς ἀληθείας τῶν ὅσα οἱ ἀνατολικοὶ περὶ πάντων τούτων ἀνέφερον.

Δισκοπότηρον τιμαλφὲς εὑρισκόμενον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγ. Μάρκου τῆς Ἐνετίας, πιθανώτατα ἐκ τῶν τῆς Ἁγ. Σοφίας

Ὅθεν δικαίως ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ὁ αὐτόπτης τῆς τραγῳδίας ἐκείνης μάρτυς, ἀνακράζει· «Τοιαῦθ' ὡς ἐκ πολλῶν βραχέα δοῦναι τῇ ἱστορίᾳ, οἱ ἐξ Ἑσπέρας στρατοὶ κατὰ τῆς Χριστοῦ κληρονομίας παρηνομήκασιν, ἐπ' οὐδενὶ τῶν ὅλων τὸ φιλάνθρωπον ἐνδειξάμενοι ἀλλὰ πάντας ἀποξενώσαντες χρημάτων καὶ κτημάτων, οἰκημάτων τε καὶ ἐσθημάτων καὶ μηδενὸς τῶν πάντων μεταδόντες τοῖς ἔχουσι. Ταῦτα ὁ χαλκοῦχος αὐχήν, ἡ ἀλαζὼν φρήν, ἡ ὀρθὴ ὀφρύς, ἡ ἀεὶ ξυριῶσα καὶ νεανισκευομένη παρειά, ἡ φιλαίματος δεξιά, ἡ ἀκρόχολος ῥίν, ὁ μετέωρος ὀφθαλμός, ἡ ἄπληστος γνάθος, ἡ ἄστοργος γνώμη, ἡ τορὴ καὶ τροχαλὴ λαλιά, καὶ μόνον οὐκ ἐπορχουμένη τοῖς χείλεσι, μᾶλλον δὲ οἱ παρ' ἑαυτοῖς

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΥΣ

ἐπιστήμονες καὶ σοφοί, οἱ εὔορκοι καὶ φιλαλήθεις οἱ καὶ μισοπόνηροι καὶ τῶν Γραικῶν ἡμῶν εὐσεβέστεροί τε καὶ δικαιότεροι καὶ τῶν Χριστοῦ διαταγμάτων φύλακες ἀκριβέστεροι, τὸ δὲ πλέον, οἱ τὸν σταυρὸν ἐπ' ὤμων ἀράμενοι καὶ πολλάκις κατὰ τούτου καὶ τῶν θείων λογίων ἐπομοσάμενοι τὰς μὲν τῶν χριστωνύμων χώρας παρελθεῖν ἀναιμωτί, μὴ προσνεύσαντες ἀριστερὰ μηδ' ἐκκλίναντες δεξιά, κατὰ δὲ Σαρακηνῶν ὁπλίσαι τὰς χεῖρας καὶ τὰ ξίφη πορφυρῶσαι τοῖς αἵμασιν οἳ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐξεπόρθησαν, μηδ' ἀνδρίσασθαι γυναιξὶν ἢ καθ' ὁμιλίαν αὐταῖς συνελθεῖν ἐφ' ὅσον ἂν χρόνον τὸν σταυρὸν ἐπωμάδιον φέρωσιν, ὡς ἡγνισμένοι Θεῷ καὶ τὴν αὐτοῦ πορείαν στελλόμενοι. Ὄντως λογοποιοὶ ἐξεφάνθησαν καὶ τοῦ θείου τάφου διψῶντες ἐκδίκησιν κατὰ Χριστοῦ προδήλως ἐλύττησαν καὶ μετὰ σταυροῦ τὴν τοῦ σταυροῦ κατάλυσιν ἠνομήκασιν, ὃν ἐπινώτιον ἔφερον, τοῦτον πρὸ ποδῶν τιθέναι μὴ φρίττοντες διὰ χρυσίον βραχὺ καὶ ἀργύριον. Οἱ δ' ἐξ Ἰσμαὴλ οὐχ οὕτως, ὅτι μὴ καὶ πάνυ φιλανθρώπως καὶ προσηνῶς τοῖς ἐκ τοῦ γένους αὐτῶν προσηνέχθησαν, τῆς Σιὼν κατισχύσαντες. Οὔτε γὰρ γυναιξὶ λατινίσιν ἐπεχρεμέτισαν, οὔτε τὸ Χριστοῦ κενήριον πολυάνδριον πεσόντων ἔδειξαν, οὐδὲ κάθοδον ἐς Ἅδου τὴν πρὸς τὸν ζωηφόρον τάφον εἴσοδον οὐδὲ θάνατον τὴν ζωὴν οὐδὲ πτῶσιν τὴν ἀνάστασιν, ἅπαξάπασι δ' ἀνέντες τὴν ἔξοδον χρυσίνοις ἀριθμῷ κατ' ἄνδρα βραχέσιν ἀφώριζον τὰ ζωάγρια, τὰ λοιπὰ τοῖς κεκτημένοις παρέντες, κἂν ψάμμῳ ἦσαν παρόμοια. Καὶ τοιῶσδε μὲν τὸ χριστομάχον τοῖς ἀλλοπίστοις Λατίνοις ἐχρήσατο, μὴ ξίφος, μὴ πῦρ, μὴ λιμόν, μὴ διωγμόν, μὴ γυμνότητα, μὴ συντρίμματα, μὴ πιέσματα, μεγαλοψύχως σφίσιν ἐπενεγκόν· ἡμῖν δ' ἐκείνως τὸ φιλόχριστον καὶ ὁμόδοξον προσενήνεκται, ὡς ἐπιτρέχοντες εἴπομεν, μηδὲ ἐπεγκαλεῖν ἀδίκημα ἔχοντες».

Τὸ θέαμα ὅπερ παρίστανον τὰ περίχωρα τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὰς ἀποφράδας ἐκείνας ἡμέρας δὲν ἦτο ὀλιγώτερον οἰκτρὸν τῶν σκηνῶν ὅσαι ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτοῦ διεδραματίζοντο. Χιλιάδες φυγάδων ἐκάλυπτον ὅλας τὰς πέριξ τῆς πόλεως ὁδούς, ἀπέλπιδες, γυμνοὶ καὶ οὐδὲν ἧττον μακαρίζοντες ἑαυτοὺς ὁσάκις ἔβλεπον ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τοὐλάχιστον τὴν ζωήν των καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν. Συγκλητικοί, πατρίκιοι, συγγενεῖς βασιλέων, μέχρι τῆς χθὲς οἰκοῦντες εἰς δωμάτια πολυτελῆ καὶ βρίθοντα πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ τελειοτάτου τότε πολιτισμοῦ, περιεφέροντο τῇδε κἀκεῖσε ζητοῦντες νὰ εὕρωσιν εὐτελέστατόν τι ἄσυλον Ἐνῷ ἐλεηλατεῖτο ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ πατριάρχης ἔφευγεν ἐπικαλούμενος τὴν ἐλεημοσύνην τῶν διαβατῶν. Ἐν γένει ἔπαθον μάλιστα τὰ πάνδεινα αἱ ἀνώτεραι τῆς κοινωνίας τάξεις· διότι ὁ ὄχλος οὐ μόνον δὲν εἶχε πολλὰ νὰ ἀπολέσῃ ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ συμμαχήσας μετὰ τῶν λωποδυτῶν ηὔξησε τὰς ἀφορμὰς τῆς δημοσίας συμφορᾶς, ληστεύων καὶ ὑβρίζων ἐκείνους ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἔκλινεν ἄλλοτε περίφοβος τὴν κεφαλήν, ἐπιχαίρων ἐπὶ τοῖς δυστυχήμασιν αὐτῶν καὶ ἐλέγχων αὐτοὺς ὡς πρωταιτίους τῆς καταστροφῆς. Βεβαίως τοῦτο ἦτο μέχρι τινὸς ἀληθές· διότι αὐτοὶ ἀνύψωσαν τὴν ὀλεθρίαν τῶν Ἀγγέλων γενεάν, καὶ αὐτοὶ δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νά την καθαιρέσωσιν, ἀναγορεύοντες κυβερνήτην τῶν πραγμάτων δεξιώτερον καὶ ἱκανώτερον νὰ σώσῃ ἔτι τὸ κράτος. Μήπως ὅμως ὁ λαὸς ἀφ' ἑτέρου ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκον αὐτοῦ; Μήπως δὲν ἐκώφευσεν εἰς τὰς γενναίας προτροπὰς τοῦ Ἀλεξίου Ε' καὶ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως; Μήπως δὲν συνετέλεσε διὰ τῆς ἀδρανείας καὶ ἀνανδρίας αὐτοῦ εἰς τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην καταστροφήν; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, ὅταν τὰ ἔθνη ἢ κακῶς κυβερνῶνται ἢ πίπτωσιν, ὅλοι πταίουσιν εἰς τοῦτο, μικροὶ καὶ μεγάλοι. καὶ οἱ ἄνω καὶ οἱ κάτω ἱστάμενοι, αἱ δὲ ἀμοιβαῖαι μεμψιμοιρίαι καὶ ἀντεγκλήσεις οὐδὲν ἄλλο μαρτυροῦσιν εἰμὴ ὅτι τὸ κακὸν ἦτο ἀνεπανόρθωτον. Καὶ ἔπειτα, ἂν τῳόντι μείζων εἶναι ἡ εὐθύνη τῶν ἀνωτέρων τάξεων, μείζονα εἶναι καὶ τὰ παθήματα αὐτῶν

ἐν ταῖς ἐπερχομέναις καταστροφαῖς. Τοὐλάχιστον τὰ δεινὰ ὅσα ὑπέστησαν οἱ ἄρχοντες τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ προκειμένῃ ἁλώσει ὑπῆρξαν οἰκτρότατα, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν ὅσα περὶ ἑαυτοῦ διηγεῖται ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης.

Ὁ ἱστορικὸς ἡμῶν εἶχεν οἶκον «ἄμαχον τῷ κάλλει καὶ τῷ μεγέθει μέγιστον» ἐν τῇ συνοικίᾳ ἥτις ἐκαλεῖτο τὰ Σφωρακίου, ἀπὸ ἀρχαίου τινὸς πατρικίου κτίσαντος αὐτόθι τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τύρωνος, τοῦ μεταβληθέντος νῦν εἰς τὸ Βεφὰ Τζαμισί. Ἀλλ' ἡ οἰκία αὐτοῦ αὕτη κατεπυρπολήθη ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ὅσας προανεφέραμεν τριῶν πυρκαϊῶν, ὥστε ὁ Νικήτας ἠναγκάσθη νὰ μετακομισθῇ ἔκτοτε εἰς οἴκημα ἕτερον, τοῦ ὁποίου ἡ εἴσοδος ἦτο δυσπροσπέλαστος καὶ ζοφώδης· Ἐπειδὴ ὅμως οὐδὲν τῆς πόλεως μέρος ἔμεινεν ἀνεξερεύνητον ὑπὸ τῶν φραγκικῶν στρατευμάτων, ὁ Νικήτας ἔλαβε τὴν πρόνοιαν νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν προστασίαν ἐνετοῦ ἐμπόρου, τὸν ὁποῖον ἄλλως τε εἶχε διασώσει ἀπὸ τῆς τοῦ ὄχλου καταδρομῆς· Καὶ ὁ καλὸς κἀγαθὸς ἐκεῖνος ἀνήρ, μεταμφιεσθεὶς εἰς σταυροφόρον καὶ ὁπλισθεὶς διὰ σπάθης καὶ λόγχης, ἔστη πρὸ τῆς οἰκίας ἀποκρούων τοὺς θέλοντας νὰ ἐμβάλωσιν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αὐτὸς προκατέλαβεν αὐτήν. Κατ' ἀρχὰς ηὐδοκίμησε τὸ στρατήγημα· μετ' οὐ πολὺ ὅμως βλέπων ὁ Ἐνετὸς πολλαπλασιαζομένους τοὺς πολεμίους, μάλιστα δὲ τοὺς Φράγκους τοὺς «κομπάζοντὰς μόνον τὸν οὐρανὸν δεδιέναι μὴ εἴη σφίσιν ἐπιπεσών» (¹), συνεβούλευσε τὸν φίλον του νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν ἵνα μὴ αὐτὸς μὲν ἀπαχθῇ δέσμιος ἐπὶ καταβολῇ χρημάτων αἱ δὲ γυναῖκες ἐκτεθῶσιν εἰς ἄσεμνον βίαν· ὅθεν ἀπῆλθον παραπεμπόμενοι ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ Ἐνετοῦ ὡς δορίκτητος δῆθεν ἐκείνου κλῆρος. Μετὰ τοῦ Νικήτα συνηνώθησαν καί τινες φίλοι καὶ συγγενεῖς καὶ ἐπορεύοντο, πάντες ἔντρομοι, ἔχοντες ἐν τῷ μέσῳ τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θυγατέρας, ὧν αἱ νεώτεραι ἐνέτριψαν διὰ πηλοῦ τὰ πρόσωπα ἵνα ἀσχημίσωσιν ἑαυτάς. Ἀλλ' αἱ ὁδοὶ ἔβριθον στρατιωτῶν, οἵτινες, μὴ φέροντες πλέον πανοπλίαν ἀλλὰ μόνον μαχαίρας ἐπιμήκεις παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἵππου καὶ παραξιφίδια εἰς τὰς ζώνας ἄλλοι μὲν ἦσαν φορτωμένοι λάφυρα ἄλλοι δὲ ἐζήτουν νὰ ἁρπάσωσι πᾶν ὅ,τι συνήντων, πολύτιμον καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰς καλλίστας τῶν γυναικῶν. Τοῦτο λοιπὸν συνέβη εἰς τὴν συνοδίαν ἡμῶν· εἷς τῶν πολεμίων ἐκείνων ἁρπάζει ἐκ μέσου αὐτῆς κόρην εὐπλόκαμον, θυγατέρα οὖσαν ἑνὸς τῶν συνοδοιπόρων τοῦ Νικήτα, γέροντος ἀσθενοῦς δικαστοῦ διατελέσαντος. Ὁ πατὴρ μὴ δυνάμενος νὰ τρέξῃ καὶ πεσὼν μάλιστα κατὰ γῆς ἐπικαλεῖται ὀλοφυρόμενος τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Νικήτα, ὁ δὲ ὁρμᾷ εἰς τὰ ἴχνη τοῦ ἅρπαγος, ἀποτείνεται πρὸς τοὺς μαχητὰς ὅσους συνήντα καὶ ἐξορκίζει αὐτοὺς ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τοῦ προστάτου τῆς ἀρετῆς, ἐν ὀνόματι τῶν ἰδίων αὐτῶν τέκνων καὶ γυναικῶν, νὰ σώσωσι τὴν κόρην, νὰ παραμυθήσωσι τὸν πατέρα. Τελευταῖον οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι μαλάσσονται καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸν δυστυχῆ ἄνθρωπον ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ, ἡ μόνη ἐλπὶς τῆς ἐξορίας του, ἡ ἐσχάτη παραμυθία τῆς πολιᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς. Ἀλλὰ καὶ ἄλλους κινδύνους διέτρεξαν οἱ ταλαίπωροι φυγάδες ἕως οὗ ἐξῆλθον τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς Χρυσῆς Πύλης, εὐτυχεῖς λογιζόμενοι ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι πατρίδα ἣν πρὸ μικροῦ ἔτι ὑπελάμβανον ὡς τὸ τιμιώτατον ἀγαθόν. Ὁ γενναῖος Ἐνετὸς ἀπεχαιρέτισεν αὐτοὺς παρακαλῶν τὸν ὕψιστον νά τους προστατεύῃ ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Ὁ δὲ Νικήτας ἀσπασάμενος τὸν σωτῆρα ἐκείνων μετὰ δακρύων ἔρριψεν ἔπειτα ἓν τελευταῖον βλέμμα ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ στενάζων ἀνέκραξεν· «ὦ πόλις, βασιλὶς τῶν πόλεων, τίς ὁ διασπάσας

(¹) Τοιαῦτα εἶχον εἰπεῖ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τὸν μέγαν ἐν Ἰλλυρίᾳ πρὸ 1500 καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν οἱ χαιρετίσαντες αὐτὸν γαλάται πρέσβεις.

ἡμᾶς ἀπὸ σοῦ ὡς ἐκ μητρὸς τέκνα φιλούμενα; τίνες γενοίμεθα, ποῖ τραποίμεθα; ποίαν παραψυχὴν εὕροιμεν, γυμνοὶ ὡς ἐκ κοιλίας μητρὸς τῶν σῶν ἐκσπασθέντες κόλπων, καὶ φανέντες παρ' ἔθνεσι κιθάρα καὶ θρύλημα, ἑταῖροι στρουθῶν, καὶ ψωμιζόμενοι μὲν ἀνάγκας ὕδωρ δὲ χολῆς ποτιζόμενοι;» Ἔφθασε δὲ σῶος εἰς Σηλυβρίαν καὶ ἐκεῖθεν διεπεραιώθη εἰς Νίκαιαν, ὅπου συνετέλεσεν εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς νέας βασιλείας καὶ συνεπλήρωσε τὴν χρονικὴν αὐτοῦ διήγησιν.

Ἀλλ' ἡ λεηλασία, οἱ βιασμοὶ καὶ οἱ φόνοι δὲν ἦσαν οἱ μόνοι τρόποι δι' ὧν οἱ δυτικοὶ κατακτηταὶ ἐκακούργησαν τότε κατὰ τῆς πόλεως. Ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης διεκωμῴδουν τοὺς ἡττηθέντας, οἱ μὲν περιβαλλόμενοι γελοιωδῶς τὰ πλατύσημα αὐτῶν ἱμάτια οἱ δὲ περιθέντες εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν ἵππων αὐτῶν τὰς ὀθονοσκεπεῖς καλύπτρας καὶ τὰ ἄλλα κοσμήματα τῶν Βυζαντίων, οἱ δὲ κρατοῦντες ἀνὰ χεῖρας ἀντὶ σπάθης χάρτην καὶ μελανοδοχεῖα καὶ βιβλία, περιφερόμενοι οὕτως εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως καὶ ἐμπαίζοντες τοὺς κατοίκους αὐτῆς ὡς λογιωτάτους καὶ θηλυδρίας. Τὸ δὲ χείριστον, οὐδὲ τῶν καλλιτεχνημάτων ὅσα ἐκόσμουν τὰς πλατείας καὶ τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ δημόσια οἰκοδομήματα ἐφείσθησαν. Πολλὰ τῶν κειμηλίων τούτων ἦσαν ἔργα τοῦ Πραξιτέλους καὶ τοῦ Φειδίου, καὶ τῶν ἄλλων δαιμονίων τῆς τέχνης λειτουργῶν, κατεστράφησαν δὲ ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐκείνων, τὰ μὲν χάλκινα πάντα σχεδὸν ἐκ βαναύσου πλεονεξίας, καὶ τῶν λιθίνων δὲ τὰ πλεῖστα ἐξ ἀπειροκαλίας τῇ ἀληθείᾳ κτηνώδους.

Ἐπὶ τῆς Κωνσταντινείου ἀγορᾶς, ἐκεῖ ὅπου εἶναι τὸ Ταοὺκ-παζάρ, ἵστατο πολύχαλκος Ἥρα καὶ Πάρις, χειρίζων τῇ Ἀφροδίτῃ τὸ χρύσεον μῆλον τῆς Ἔριδος. Τὸ τῆς Ἥρας ἄγαλμα, τὸ ὁποῖον πάλαι ποτὲ ἐκόσμει τὸ ἐν Σάμῳ ἱερὸν τῆς θεᾶς, ἦτο τοσοῦτο κολοσσιαῖον, ὥστε, ὅτε ἀνετράπη ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἵνα χωνευθῇ καὶ μεταβληθῇ εἰς νόμισμα, τέσσαρα ζεύγη βοῶν μόλις ἠδυνήθησαν νὰ ἀποκομίσωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μόνην εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλατείας ἀνέβαινε μετέωρον τετράπλευρον χαλκοῦν μηχάνημα θαυμαστὸν διὰ τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν πληθὺν τῶν ἀναγλύφων αὐτοῦ. «Ἅπας μουσικὸς ὄρνις τὰ ἐαρινὰ μελῳδῶν ἐκεῖ ἐντετύπωτο· γαιηπόνων ἔργα καὶ αὐλοὶ καὶ γαυλοὶ καὶ προβάτων βληχήματα καὶ ἀρνῶν σκιρτήματα ἐξεικόνιστο· ὑφήπλωτο καὶ θαλάττιον πέλαγος, καὶ νεπόδων ἀγέλαι καθωρῶντο, οἱ μὲν ζωγρούμενοι οἱ δὲ τὰ δίκτυα τυραννοῦντες καὶ κατὰ βυθοῦ πάλιν ἀνέτως φερόμενοι. Οἱ δ' ἔρωτες σύνδυο καὶ σύντρεις ἀλλήλοις ἀνθοπλιζόμενοι, γυμνοὶ περιβλημάτων, ἐβάλλοντο μήλοις καὶ ἔβαλλον, γλυκεῖ περιβρασσόμενοι γέλωτι». Τοῦ δὲ τοιούτου τετραπλεύρου εἰς ὀξὺ σχῆμα «κατὰ πυραμίδα τελευτῶντος ἀπῃώρητο ἄνωθεν γυναικόμορφον εἴκασμα καὶ ταῖς πρώταις τῶν ἀνέμων κινήσεσι περισοβούμενον, ὁπόθεν Ἀνεμοδούλιον ἐκέκλητο». Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ περικαλλέστατον ἔργον παρεδόθη εἰς τοὺς χωνευτάς.

Ἐπὶ δὲ τῆς πλατείας τῆς καλουμένης «Ταῦρος», ἐκεῖ ὅπου σήμερον ὑπάρχει τὸ Γενί-παζάρ, ἵστατο ἐπὶ τραπεζώδους βάσεως ἀνὴρ ἔφιππος, αὐτὸς μὲν ἡρωικὸς τὸ εἶδος ὁ δὲ ἵππος αὐτοῦ ἀχάλινος, ἄνετα κροαίνων κατὰ πεδίων καὶ πάντα ἀδοξῶν ἀναβάτην, ὡς πτηνὸς ἅμα καὶ πεζὸς φερόμενος. Ἐπειδὴ ὁ ἀνὴρ ἐξέτεινε τὴν χεῖρα πρὸς ἥλιον, ἤδη τῆς πρὸς δύσιν πορείας ἐχόμενον, τινὲς ἐνόμιζον ὅτι εἰκονίζει τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ ἐπιτάσσοντα στάσιν τῷ φωστῆρι τῆς γῆς, οἱ δὲ πλείονες ἔλεγον ὀρθότερον ὅτι εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Βελλεροφόντην Πηγάσῳ ἐπικαθήμενον. Κατεκερματίσθησαν δὲ καὶ ἵππος καὶ ἀναβάτης. Ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ πάλιν ὑπῆρχεν ἐνιδρυμένος Τριέσπερος μέγας Ἡρακλῆς ἔργον τοῦ Λυσίππου, ὁ δὲ ἥρως οὐδὲ τόξον ἔφερεν οὐδὲ ρόπαλον· ἐκάθητο δὲ ἔχων μὲν ἐξηπλωμένην τὴν δεξιὰν βάσιν καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα, τὸν δὲ εὐώνυμον πόδα

κάμπτων εἰς τὸ γόνυ, καὶ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐπ' ἀγκῶνος στηρίζων, καὶ τῷ πλατεῖ τῆς χειρὸς ταύτης, ἀθυμίας πλήρης, καθυποκλίνων ἠρέμα τὴν κεφαλήν, καὶ τὰς ἰδίας οὕτω τύχας ἀπολαιόμενος καὶ δυσχεραίνων, τοῖς ἄθλοις ὅσους αὐτῷ Εὐρυσθεὺς οὐ κατὰ χρείαν κατὰ φθόνον δὲ μᾶλλον ἠγωνοθέτει. Ἦτο δὲ τὸ μὲν στέρνον εὐρύς, τοὺς ὤμους πλατύς, τὴν τρίχα οὖλος καὶ εἰς τόσον προέχων μέγεθος ὥστε μόνη ἡ κνήμη αὐτοῦ ὑπερέβαινε κατὰ τὸ ὕψος τὸ ἀνάστημα συνήθους ἀνδρός. Ὁ οὕτω καθήμενος οὗτος Ἡρακλῆς εἶχεν ὑπεστρωμένην τὴν λεοντῆν, καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ θηρίου δεινὸν ὁρῶσα καὶ μικροῦ βρυχηθμὸν ἀφιεῖσα ἐνέπνεε τρόμον εἰς τοὺς διαβάτας οἵτινες ἵσταντο ἵνα θεωρήσωσι τὸ ἀριστούργημα τοῦ σικυωνίου τεχνίτου. Οἱ αἰῶνες τὸ ἐσεβάσθησαν, ἀλλ' ἐν μιᾷ στιγμῇ ἄνθρωποι βάναυσοι τὸ ἐξηφάνισαν μὴ εὐλαβούμενοι τοὐλάχιστον τὴν εἰκόνα τοῦ ἥρωος τῆς ἀνδρείας, ἥτις ἦτο τὸ μόνον αὐτῶν προτέρημα. Τοιοῦτον δ' ὄντα τὸν Ἡρακλῆν, λέγει ὁ Νικήτας, οὐ παρῆλθον ἀκαθαίρετον οἱ τὴν ἀνδρείαν τῶν συννόμων διιστῶντες καὶ ταύτην ἑαυτοῖς οἰκειοῦντες καὶ περὶ πλείστου τιθέμενοι». Οὐ μακρὰν τοῦ Ἡρακλέους τούτου ὑπῆρχεν ὄνος καὶ ὀνηγός, τοὺς ὁποίους ἔστησεν ἐν Ἀκτίῳ ὁ Αὔγουστος εἰς μνήμην τοῦ ὅτι ἐξελθὼν πρὸ τῆς μάχης διὰ νυκτὸς ἵνα κατασκοπεύσῃ τὸ τοῦ Ἀντωνίου στράτευμα συνήντησεν ἄνδρα ὄνον ἐλαύνοντα καὶ ἐρωτήσας αὐτὸν τίς εἶναι καὶ ποῦ πορεύεται ἤκουσεν ὅτι ἐκαλεῖτο Νίκων καὶ ὅτι ἀπήρχετο μετὰ τοῦ ὄνου αὐτοῦ ὀνομαζομένου Νικάνδρου εἰς τὴν τοῦ Καίσαρος στρατιάν. Ἐκεῖ ὡσαύτως ὑπῆρχεν ὕαινα καὶ λύκαινα, ἃς Ρῶμος καὶ Ρωμύλος ἐθήλασαν· ἀνὴρ παλαίων λέοντι· ἵππος Νειλῷος ἔχων τὰ ὄπισθεν τοῦ σώματος ἠκανθωμένα λεπίσι· ἐλέφας σείων τὴν προβοσκίδα· Σφίγγες εὐειδεῖς ὡς γυναῖκες τὰ ἔμπροσθεν καὶ φρικταὶ ὡς θηρία τὰ ὄπισθεν, αἵτινες, εἰ καὶ πεζῇ βαίνουσαι, ἐφέροντο ἐλαφρῶς διὰ τοῦ πτεροῦ καὶ διημιλλῶντο πρὸς τὰ μεγαλόπτερα πτηνά· ἵππος ἀχάλινος ὀρθιάζων τὸ οὖς καὶ φριμάσσων, γαῦρος δὲ καὶ εὐήνιος προποδίζων· καὶ τὸ ἀρχαῖον κακόν, ἡ Σκύλλα, μέχρι μὲν ἰξύος γυναικεῖον εἶδος παριστῶσα μεστὸν ἀγριότητος κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ θῆρας ἐμπηδῶντας εἰς τὴν ναῦν τοῦ Ὀδυσσέως καὶ καταβροχθίζοντας πολλοὺς τῶν ἑταίρων· καὶ προσέτι χάλκεος ἀετὸς σπαράσσων διὰ τῶν ὀνύχων αὐτοῦ ὄφιν καὶ δι' ἀέρος φερόμενος. Ἐνταῦθα ἡ τέχνη θαυμασίως εἰκόνισε τήν τε ἀγωνίαν τοῦ ἑρπετοῦ καὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν πτηνῶν ὑπερηφάνως ὁρῶντα καὶ μονονουχὶ τὰ ἐπινίκια κλάζοντα.

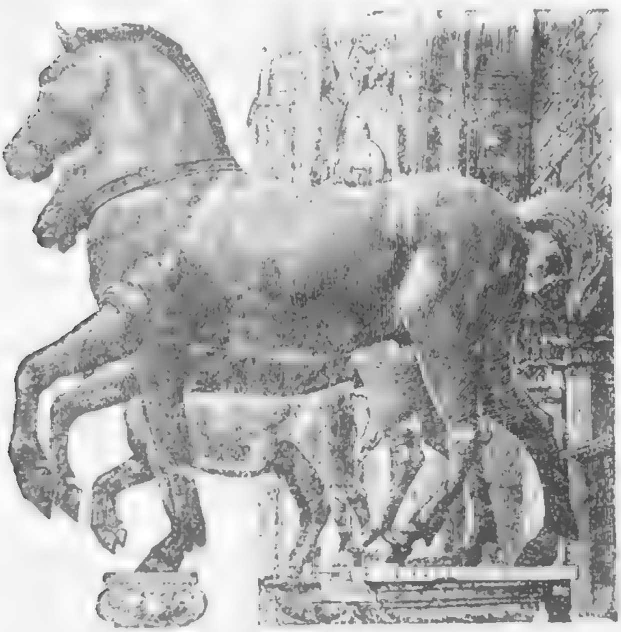
Αἱ σφαγαὶ καὶ αἱ δηώσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει
(Ἔργον Ι. Βάλντα)

Ὅταν δὲ ἔλαμπεν ὁ ἥλιος ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος, αἱ ἡπλωμέναι τοῦ ἀετοῦ πτέρυγες ὑπεδήλουν διὰ γραμμῶν ἐπιτηδείως κεχαραγμένων τὰς δώδεκα ὥρας τῆς ἡμέρας· Ἀλλὰ πάντα ταῦτα, πάντα κατεστράφησαν ἵνα κοπῶσιν εἰς νόμισμα εὐτελές.

Καὶ δὲν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος τῆς οἰκτρᾶς αὐτῆς ἀφηγήσεως. Ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἀνέκειτο γυνὴ νέα ἔχουσα τὴν κόμην συνεστραμμένην ἐπ' ἀμφότερα τοῦ μετώπου. Τὸ χαριέστατον τοῦτον πλάσμα ἐκράτει ὡς διὰ θαύματος ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἄνδρα ἔφιππον ἀφ' ἑνὸς ἱππείου ποδὸς ἐπ' αὐτῆς ἐλαφρότατα ἐρειδόμενον. Ἦτο δὲ ὁ μὲν ἀναβάτης σφριγῶν τὸ σῶμα περιβεβλημένος θώρακα καὶ κνημῖδας, καὶ πνέων ἐν πᾶσι πόλεμον. Ὁ δὲ ἵππος εἶχεν ὄρθιον τὸ οὖς ὡς πρὸς σάλπιγγα καὶ ἦτο ὑψηλὸς τὸν αὐχένα, τὰς ὄψεις δριμὺς καὶ τὸν ἐκ τοῦ θυμοῦ τρόμον προφαίνων τοῖς ὀφθαλμοῖς· οἱ δὲ πόδες ἀνεφέροντο ἀέριοι, τὸ πολεμικὸν ἐπιδεικνύοντες σάλευμα. Πλησίον τοῦ ἀνατολικοῦ καμπτῆρος ὑπῆρχον ἀνεστυλωμένοι ἁρματηλάται ἄνδρες, ὀρθοὶ ἐπὶ τῶν δίφρων ἐλαύνοντες, καὶ νῦν μὲν συνέχοντες νῦν δὲ ἀφήνοντες τὰ χαλινὰ καὶ τοὺς ἵππους τῷ μύωπι καὶ τῇ φωνῇ ἐμψυχοῦντες. Οὐ μακρὰν δ' ἐκεῖ ἐπὶ λιθίνης βάσεως πολλὰ τῆς Αἰγύπτου ζῷα, *ἀσπίς, βασιλίσκος, κροκόδειλος*, ἀντεπάλαιον πρὸς ἄλληλα μέχρι θανάτου, εἰκονίζοντα τὴν ὀλεθρίαν τῶν πονηρῶν ἅμιλλαν. Αἱ εἰδεχθεῖς τῶν ζῴων τούτων μορφαί, τὰ πελιδνὰ δηλητήρια τὰ ἀπὸ τῶν δηγμάτων αὐτῶν ἀκοντιζόμενα, ἡ λύσσα καὶ ἡ ὀδύνη, αἱ καθ' ἅπαν τὸ σῶμα αὐτῶν ἐκδηλούμεναι, ἐνέπνεον τρόμον καὶ φρίκην εἰς τοὺς θεωμένους. Καὶ ταῦτα πάντα ὡσαύτως τότε ἠφανίσθησαν. Ἀλλὰ μήπως ἐμάλαξε τοὐλάχιστον τοὺς σιδηρόφρονας αὐτοὺς ἡ λευκώλενος καὶ καλλίσφυρος Ἑλένη, ἔργον κάλλιστον; Τὰ χείλη αὐτῆς παρηνοίγοντο ἠρέμα, ὡς ἂν ἦσαν ἕτοιμα ν' ἀφήσωσι φωνήν. Τὸ χαρίεν μειδίαμα καὶ τὸ τοῦ βλέμματος χαρωπὸν καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ σώματος εὐφυΐα ἦτο ἀδύνατον διὰ τοῦ λόγου νὰ περιγραφῶσι. Κατεσπάσθη ὅμως καὶ αὐτὴ καὶ ἐψήθη ἀντὶ ὀλίγων κερματίων. Βιαιοπραγίαι τερατώδεις, ἐνώπιον τῶν ὁποίων δὲν ἠξεύρει τις τῇ ἀληθείᾳ τί μᾶλλον νὰ θρηνήσῃ, τὴν τῶν ἀνθρώπων καταστροφὴν ἢ τὸν ὄλεθρον τῶν καλλιτεχνημάτων. Διότι ἐπὶ τέλους οἱ ἄνθρωποι ὑπῆρξαν ἄξιοι τῆς τύχης των. Ἂν οἱ κατακτηταὶ ὑπερέβαλον πᾶν μέτρον βαρβαρότητος, οἱ κατακτηθέντες ὑπερέβαλον πᾶν μέτρον ἀφροσύνης καὶ ἐτιμωρήθησαν τόσῳ δικαιότερον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ ἀπεδείχθη ὅτι ἠδύναντο νὰ σωθῶσι. Τῷόντι μετ' οὐ πολὺ οἱ Λασκάρεις, οἱ Μιχαὴλ Κομνηνοί, οἱ Βατάτζαι, οἱ Παλαιολόγοι, ἀντέστησαν μυριάκις εἰς τοὺς Φράγκους, καὶ ἀνέκτησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφοῦ λοιπὸν τὴν ἀνέκτησαν διατί νά την ἀπολέσωσιν; Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰς συμφορὰς τῆς πόλεως ἐκείνης.

Τὰ μόνα διασωθέντα τότε ἔργα τῆς τέχνης ὑπῆρξαν οἱ τέσσαρες κάλλιστοι χαλκοῖ τοῦ ἱπποδρόμου ἵπποι, τοὺς ὁποίους ὁ Δάνδολος κατορθώσας νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὰς βεβήλους τῶν συντρόφων του χεῖρας προσήνεγκε τῇ ἰδίᾳ πατρίδι· ἰδιοποιήθη δὲ καί τινα ἱερὰ σκεύη τοῦ μεγάλου ναοῦ, τὰ ὁποῖα ἀφιέρωσεν ὡσαύτως εἰς τὴν ἐν Ἐνετίᾳ ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου. Λείψανα ὅμως ἅγια καὶ τεμάχια τοῦ τιμίου σταυροῦ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἱερὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο νὰ φέρωσιν εἰς πειρασμὸν τὴν φιλοχρηματίαν τοῦ στρατιωτικοῦ ὄχλου, διεσώθησαν πολλὰ ὑπό τε τῶν παρακολουθούντων τοὺς σταυροφόρους ἱερέων καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, καὶ διεσπάρησαν ἔκτοτε ἁπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ συνέβη καὶ ἐπὶ τῆς ἁλώσεως ταύτης καὶ ἄλλη συμφορά, ἡ δεινοτέρα ἴσως ὅλων ὅσας προεξεθέσαμεν. Ἡ ἀπαγωγὴ τῶν ἱερῶν τῆς πίστεως ἀντικειμένων ἐλύπησε βεβαίως τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς, οὗτοι ὅμως ἠδύναντο νὰ παραμυθῶνται ἀναλογιζόμενοι ὅτι τὰ κειμήλια ταῦτα μετηνέχθησαν εἰς χώρας ἐπίσης χριστιανικάς. Ἡ καταστροφὴ τῶν ἔργων τῆς τέχνης ὑπῆρξε θλιβερωτέρα· ἀλλὰ τίς θέλει ὑπολογίσει τὴν ζημίαν ἣν ὑπέστη ὁ διανοητικὸς τῆς ἀνθρωπότητος βίος διὰ τῆς ἐξαφανίσεως

πολλῶν τῆς ἀρχαιότητος συγγραφῶν ὡς ἐκ τῶν τριῶν πυρκαϊῶν τὰς ὁποίας ἔβαλον οἱ σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν; Ὁπόσα καὶ ὁποῖα ἦσαν τὰ νῦν μὲν ἀπολεσθέντα μέχρι δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σωζόμενα διανοητικὰ τῆς ἀρχαιότητος ἔργα δύναταί τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς λεγομένης Μυριοβίβλου τοῦ Φωτίου, ἥτις περιέχει ἀπογραφὴν καὶ κρίσιν καὶ ἀποσπάσματα 280 ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγνωρισμένων ῥητορικῶν, ἱστορικῶν, φιλοσοφικῶν, φυσικῶν, ἰατρικῶν, ἐρωτικῶν, ἐκκλησιαστικῶν, γραμματικῶν, λεξικογραφικῶν καὶ ἄλλων συγγραφῶν, ὧν πολλαὶ δὲν περιῆλθον ἔκτοτε εἰς ἡμᾶς. Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ Φώτιος οὐδένα ἀναφέρει ποιητήν· ἀλλ' οὐδεὶς ὑπάρχει λόγος ἵνα μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι καθὼς πολλὰ ἄλλα τοῦ πεζοῦ λόγου προϊόντα οὕτω καὶ πολλὰ ἀριστουργήματα τῆς κωμικῆς, τῆς τραγικῆς, τῆς ἐπικῆς καὶ τῆς λυρικῆς μούσης, ἅτινα διετηροῦντο μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος, ἐξηφανίσθησαν τότε διὰ παντός. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ διανοητικὴ τοῦ κράτους πρωτεύουσα. Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν πλουσίων καὶ φιλοκάλων αὐτῆς μεγιστάνων ὑπῆρχον τεταμιευμένα ὅλα σχεδὸν τὰ χειρόγραφα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας. Οὔτε μεταξὺ Φωτίου καὶ ἁλώσεως οὔτε μετὰ τὴν ἅλωσιν ἀναφέρεται ἀνάλογός τις καταστροφή. Ὥστε τὸ μέγα ναυάγιον τῶν προϊόντων τοῦ ἀρχαίου διανοητικοῦ βίου ἐγένετο ἐντὸς τοῦ πελάγους τῶν φλογῶν τὰς ὁποίας ἀνῆψαν αἱ βέβηλοι τῶν σταυροφόρων χεῖρες.

Οἱ τέσσαρες χαλκοῖ ἵπποι τοῦ ἱπποδρόμου τῆς Κων/πόλεως ἤδη ἄνωθεν τῆς κυρίας πύλης τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Μάρκου ἐν Ἐνετίᾳ

Ἐπὶ τέσσαρας δὲ ὅλας ἡμέρας καὶ νύκτας ἡ Κωνσταντινούπολις ἐλῃστεύετο, ἠκρωτηριάζετο, ἐβιάζετο καὶ ἐχλευάζετο ὑπ' αὐτῶν, ὅτε ἐπὶ τέλους τῇ 16 Ἀπριλίου ἔκλειψις σελήνης, ἐμπνεύσασα τρόμον εἰς τὰς εὐτυχῶς δεισιδαίμονας ἐκείνας ψυχάς, ἐπήγαγε τὴν παῦσιν τῆς φοβερᾶς ταύτης τραγῳδίας καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας νὰ ἐπιχειρήσωσι μὲν τὴν συλλογὴν καὶ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων νὰ διενεργήσωσι δὲ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπερτάτων τοῦ νέου κράτους ἀρχόντων. Εἴπωμεν πρῶτον ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν λαφύρων. Πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπεχείρησαν νὰ ὑπολογίσωσι τὴν ἀξίαν αὐτῶν, ἀλλ' οἱ ἀκριβέστερον ἐξετάσαντες τὸ ζήτημα, καὶ μάλιστα ὁ πάντων εἰλικρινέστερος Riant, ὡμολόγησαν εἴτε ῥητῶς, ὅπως ὁ Riant, εἴτε διὰ τῆς σιωπῆς αὐτῶν, ὅπως πολλοὶ ἄλλοι, ὅτι ἡ ἀξία τῶν γενομένων λαφύρων εἶναι ἀδύνατον νὰ προσδιορισθῇ ἔστω καὶ κατὰ προσεγγισμόν. Καὶ πῶς νὰ προσδιορισθῇ, ἀφοῦ τὰ μὲν πλεῖστα διηρπάγησαν τὰ δὲ πρὸς τακτικὴν διανομὴν ἀποταμιευθέντα ἄγνωστον κατὰ τίνα ἀναλογίαν διενεμήθησαν μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑ-

νετῶν, ἐνῷ τἀνάπαλιν γνωστότατον εἶναι ὅτι ἡ λαθραία σύλησις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ἔτη πολλά; Τὸ μόνον ἀσφαλὲς ἐξαγόμενον ἐξ ὅλων τούτων τῶν ἀναμφισβητήτων γεγονότων εἶναι ὅτι οἱ σταυροφόροι ἔδωκαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας πολυειδῆ δείγματα τοῦ πόσον ὀλίγον ἤξευρον νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ὅπερ ἐκτήσαντο καὶ ὅπερ ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀπολέσωσι διὰ τὴν ἐσχάτην αὐτῶν ἀνεπιτηδειότητα περὶ πᾶσαν τῶν πραγμάτων διοίκησιν.

Κυρία εἴσοδος ναοῦ Ἁγ. Μάρκου Ἐνετίας μετὰ τῶν ἐκ Κων/πόλεως μεταφερθέντων χαλκίνων ἵππων

Τὴν αὐτὴν δὲ ἀνεπιτηδειότητα ἔδειξαν καὶ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ Ἐνετοὶ ἀπέβλεπον πρὸ πάντων εἰς τὰ ἐμπορικὰ πλεονεκτήματα ὅσα ἠδύναντο νὰ δρέψωσιν ἐκ τῆς νέας κατακτήσεως, καὶ προσέτι ὑπελάμβανον ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἀβασίλευτον αὐτῶν πολιτείαν τὴν ἀναγόρευσιν ὁμογενοῦς αὐτοκράτορος εἰς χώρας αἵτινες ἔμελλον νὰ ἀπαρτίσωσιν οὕτως ἢ ἄλλως μέρος τοῦ ἰδίου αὐτῶν κράτους. Διὰ τοὺς λόγους τούτους παρῃτήθησαν ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀνωφελοῦς καὶ ἐπικινδύνου μᾶλλον εἰς αὐτοὺς ἀξιώματος, ὥστε ἐδέησε νὰ ἐκλεχθῇ ὁ νέος ἄρχων μεταξὺ τῶν σταυροφόρων. Τούτου δὲ δοθέντος τὸ εὐλογώτερον ἦτο νὰ προχειρισθῇ ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός. Ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ συντηρηθῇ τὸ φραγκικὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κράτος, τὸ κράτος τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ συντηρηθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ Βονιφατίου. Πλὴν ἐκτὸς τῆς δεδοκιμασμένης αὐτοῦ ἀνδρείας, ὁ ἀνὴρ εἶχε καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τὰς ἀπαραιτήτους εἰς τὸν ἄρχοντα, καὶ μάλιστα εἰς τὸν ἄρχοντα λαῶν ἑτεροθρήσκων καὶ ἑτεροφύλων σύνεσιν, ἐμπειρίαν, μετριοπάθειαν, εὐστάθειαν χαρακτῆρος. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι λόγοι συνηγόρουν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ Βονιφάτιος ἀνῆκεν εἰς οἶκον πρὸ καιροῦ συνδέσαντα σχέσεις οἰκειότητος πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Ραινερίου, τοῦ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ γαμβροῦ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ ἀδελφὸς τοῦ Κορράδου, τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου· συζευχθεὶς δὲ μετ' οὐ πολὺ καὶ αὐτὸς τὴν χήραν τοῦ Ἰσαακίου Μαργαρίταν τὴν Οὐγγαρικὴν καὶ δοὺς ἀναμφισβήτητα δείγματα ἀνεξιθρησκίας πρὸς τοὺς ἡττηθέντας ἠγαπᾶτο ὑπ' αὐτῶν καὶ ἤθελε λογισθῇ ὡς διάδοχος μᾶλλον τῆς περιφανοῦς

τῶν Κομνηνῶν γενεᾶς ἢ ὡς ἡγεμὼν ὑπὸ κατακτήσεως ἐπιβληθείς. Ἀλλ' ἕνεκα μάλιστα αὐτῶν τούτων τῶν πολλῶν προτερημάτων αὐτοῦ δέν τον ἤθελεν ὁ Δάνδολος. Ὁ πολύπειρος οὗτος ἀνὴρ ἐφοβεῖτο μήπως, παγιωθείσης τῆς νέας βασιλείας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, διακινδυνεύσωσι τὰ ἐνετικὰ προνόμια καὶ ὠφελήματα καὶ προετίμα νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄνθρωπον μᾶλλον εὐδιάθετον νὰ γίνῃ ἁπλοῦν τῆς Ἐνετίας ὄργανον. Ὅθεν ὑπεστήριξε τὸν κόμητα Φλανδρίας Βαλδουῖνον, ὅστις ἦτο μὲν εἷς τῶν λαμπροτέρων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου μαχητῶν ἀλλ' ἐνταυτῷ παντελῶς ἄπειρος τῶν πραγμάτων καὶ εὐπειθέστατος εἰς τὰ νεύματα τοῦ Δανδόλου, τὸν ὁποῖον ἀείποτε ἐτίμα ὡς πατέρα. Ὅθεν μετὰ μακρὰς ῥᾳδιουργίας καὶ ἀναβολὰς καὶ ποικίλα ἄλλα μηχανήματα κατώρθωσε νὰ ἀναγορευθῇ ὁ ὑποψήφιός του, τῇ 9 Μαΐου ὑπὸ τῶν 12 ἐκλογέων, ἑδρευσάντων ἐπὶ τούτῳ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Οἱ δὲ σταυροφόροι πεσόντες εἰς τὴν παγίδα ταύτην παρεσκεύασαν οὕτως ἰδίαις χερσὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἔργου των.

Σφραγὶς τοῦ αὐτοκράτορος Βαλδουίνου
(Ἐπὶ τῆς ἄλλης ὄψεως ἑλληνιστί·
ΒΑΛΔΟΥΙΝΟC ΔΕCΠΟΤΗC)

Ὁ Βαλδουῖνος ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τῇ 16 Μαΐου ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας κατὰ τὸ ἀρχαῖον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας τυπικόν· καὶ τότε οἱ κατακτηταὶ προέβησαν εἰς τὴν προχείρισιν τοῦ ἑτέρου ὑπερτάτου ἄρχοντος, ἤτοι τοῦ πατριάρχου.

Κατὰ τὰ προηγουμένως ἀποφασισθέντα, ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ ἐξελέχθη μεταξὺ τῶν σταυροφόρων, ὁ πατριάρχης ἔμελλε νὰ εἶναι Ἐνετός. Ὅθεν ἀμέσως μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Βαλδουίνου οἱ Ἐνετοὶ κατέλαβον τὸν μέγαν ναὸν καὶ προεχειρίσαντο ἐν αὐτῷ πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως τὸν ὁμογενῆ Θωμᾶν Μοροζίνην. Ὁ πάπας δὲν εἶχεν ἐγκρίνει τὴν διάταξιν ἐκείνην τῆς μεταξὺ Ἐνετῶν καὶ σταυροφόρων γενομένης συνθήκης, δι' ἧς οὗτοι ἐσφετερίσθησαν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ προχειρίσωσιν αὐτοὶ τὸν νέον πατριάρχην· καθὼς οὐδὲ τὴν διάταξιν δυνάμει τῆς ὁποίας πολλὰ τῶν προτέρων ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἔμελλον νὰ ἐκλαϊκευθῶσιν. Ἀλλ' ὁ Δάνδολος ἐνόμισεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης ἔπρεπε νὰ εὐχαριστηθῇ εἰς τὴν διὰ τῆς κατακτήσεως ἀσφαλισθεῖσαν ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ νὰ μὴ ἀπαιτῇ περισσότερα. Καὶ τῳόντι ὁ Ἰννοκέντιος Γ´ τοσαύτης ἐπλήσθη ἀγαλλιάσεως διὰ τὸ γενόμενον κατόρθωμα ὥστε ἐπὶ τέλους ἐνέδωκεν ἐπιφυλαξάμενος νὰ συμπληρώσῃ βραδύτερον τὰ κυριαρχικὰ αὐτοῦ δικαιώματα. Ἁπλῶς δὲ ἵνα συμβιβάσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολιτείαν αὐτοῦ μὲ τὴν ὑποκριτικὴν διαγωγὴν ἣν ἠκολούθησεν ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, ἐπροοιμίασεν ἐλέγχων πικρότατα τοὺς Λατίνους, διὰ τοὺς βιασμούς, τὰς λεηλασίας καὶ τὰς ἱεροσυλίας ὅσας διέπραξαν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀμέσως ὅμως προσέθετο ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐτιμωρήθησαν δικαίως διὰ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν καὶ ὅτι οἱ σταυροφόροι ὑπῆρξαν ὄργανα τῆς προνοίας καὶ ἐκτελεσταὶ τῆς θείας δικαιοσύνης. Ὅθεν οὐ μόνον ἀπήλλαξε τοῦ ἀφορισμοῦ ἅπαντας τοὺς μετασχόντας τοῦ ἔργου ἀλλὰ καὶ ἐκάλεσεν ἅπαντας τοὺς δυτικοὺς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα λάβωσιν αὐτόθι γαίας καὶ πλούτη, καὶ ἐξωμοίωσεν αὐτοὺς καθ' ὅλα μὲ τοὺς στρατιώτας τοῦ Χριστοῦ τοὺς ἀναλαμβάνοντας τὸν κατὰ τῶν Μουσουλμάνων ἀγῶνα. Τῇ δὲ 13 Μαΐου 1205 ἐχειροτόνησεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Πέτρου τὸν Θωμᾶν Μοροζίνην *ἐπίσκοπον* Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν εἰς Βυζάντιον, ἀρκεσθεὶς ἐπὶ τοῦ παρόντος νά τῷ δώσῃ τὴν παραγγελίαν τοῦ νὰ τηρήσῃ ἀναλλοίωτα τὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ θρόνου δικαιώματα καὶ νὰ ἀντιταχθῇ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐκλαΐκευσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων.

Τοιουτοτρόπως ἐξεπληρώθη τὸ προαιώνιον τῆς Δύσεως ὄνειρον τοῦ νὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης. Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ζωηρὰ προέκυψεν εἰς μέσον ἀμφισβήτησις μεταξὺ τοῦ κόμητος Riant καὶ τοῦ γερμανοῦ Λουδοβίκου Streit περὶ τοῦ ἂν τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους παρήγαγεν ἡ πολιτικὴ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Φιλίππου ἢ τοῦ γηραιοῦ τῆς Ἑνετίας δόγου Δανδόλου. Ὁ Riant ὑπερμαχεῖ ὑπὲρ τῆς πρώτης γνώμης, ὁ Streit ὑπὲρ τῆς δευτέρας. Ἡ συζήτησις αὕτη οὐδὲν ἄλλο μαρτυρεῖ εἰμὴ ὅτι οἱ Ἑσπέριοι δὲν ἐμελέτησαν τὴν ὅλην ἱστορίαν τῶν σχέσεων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἀλλὰ μόνον εἰδικὰ αὐτῆς μέρη. Ἐκ τῆς ὅλης ἱστορίας τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ συνάγεται προδήλως ὅτι ἡ κατάλυσις αὐτοῦ παρεσκευάσθη ἀπὸ αἰῶνος ὑπὸ τῆς Δύσεως. Εἴδομεν μετὰ πόσης ἐπιμονῆς οἱ πάπαι ἐπεδίωξαν τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Ρώμην ἀπὸ Σιμπλικίου καὶ Φήλικος Β', ἤτοι ἀπὸ τῶν ἐν τῇ 5 ἑκατονταετηρίδι γενομένων περὶ τοῦ ἑνωτικοῦ διενέξεων, μέχρι τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. Καὶ εἴδομεν ὡσαύτως, ἀφ' ἧς οἱ πάπαι κατώρθωσαν νὰ προσλάβωσι συμμάχους τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι οἱ ἡγεμόνες καὶ λαοί, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, μετὰ προαγομένης δσημέραι ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ ὀργῆς συνέτρεξαν εἰς τὴν ὁλοσχερῆ ἀνατροπὴν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους. Ἡ τετάρτη σταυροφορία, ὁστισδήποτε καὶ ἂν παρεσκεύασεν, ὁστισδήποτε καὶ ἂν διεξήγαγεν αὐτήν, ὑπῆρξε τὸ ἀναπόδραστον συμπλήρωμα τῆς προαιωνίου ἐκείνης πολιτικῆς. Ζήτημα πολὺ σπουδαιότερον καὶ πολὺ μᾶλλον προσῆκον τῇ σεμνῇ ἱστορίᾳ εἶναι ἂν τὸ καθ' ἡμᾶς ἐπράξαμέν τι τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ τοσαῦτα πάθη καὶ τοσαύτην καταδρομήν. Ὡς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα διετελέσαμεν ἀείποτε σχεδὸν ἐπὶ 800 ἔτη ἀμυνόμενοι. Ἐσεβάσθημεν ἀδιαλείπτως σχεδὸν τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης καὶ οὐδέποτε ἀπεποιήθημεν τὸ πρωτεῖον αὐτοῦ. Ὅ,τι δὲν ἐδέχθημεν ποτὲ ἦτο ἡ κυριαρχικὴ αὐτοῦ ἐξουσία, ἡ ἀξίωσις ὅτι εἶναι ὁ ἐπὶ γῆς ἐπίτροπος τοῦ Σωτῆρος καὶ ὅτι δικαιοῦται ἐντεῦθεν νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησιν αὐτοῦ εἰς ἁπάσας τοῦ Χριστοῦ τὰς Ἐκκλησίας. Ἐδόθησαν περιστάσεις καθ' ἃς, ἕνεκα τῆς ἐσχάτης παραλυσίας εἰς ἣν περιέστη ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης, ἠδυνάμεθα εὐλογώτατα καὶ τὸ πρωτεῖον αὐτῆς νὰ ἀμφισβητήσωμεν. Δέν το ἐπράξαμεν, διότι δὲν ἠθελήσαμεν ποτὲ νὰ γίνωμεν ἡμεῖς παραίτιοι σκανδάλου καὶ διαιρέσεως. Δὶς μόνον καθ' ὅλον ἐκεῖνο τὸ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, ἐν ᾧ ἀκαταπαύστως προσεβαλλόμεθα, ὑβριζόμεθα καὶ ἀφωριζόμεθα ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ρώμης, δὶς μόνον, πρῶτον ἐπὶ Φωτίου καὶ δεύτερον ἐπὶ Κηρουλαρίου, ἀπολέσαντες τὴν ὑπομονήν, ἀνταπέδομεν εἰς αὐτοὺς τὰ ἴσα, ἀλλ' ἀμέσως ἔπειτα παρελθούσης τῆς στιγμιαίας καὶ τῇ ἀληθείᾳ δεδικαιολογημένης ἐκείνης ἀγανακτήσεως ἐπανήλθομεν καὶ μετὰ τὸν Φώτιον καὶ μετὰ τὸν Κηρουλάριον εἰς φιλικάς, εἰς ἀδελφικάς, εἰς εὐλαβεῖς πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης σχέσεις, μὴ ζητοῦντες ἄλλο εἰμὴ πῶς νὰ διασώσωμεν τὴν θρησκευτικὴν ἡμῶν ἀνεξαρτησίαν. Καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἔτι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰννοκεντίου τὴν αὐτὴν ἐβαδίσαμεν ὁδόν(1).

Πρὸς δὲ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης αἱ σχέσεις ἡμῶν ἀπέβησαν μᾶλλον περιπεπλεγμέναι. Δὲν ἠθελήσαμεν ποτὲ νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν ὡς αὐτοκρατορίαν, καὶ κατὰ τοῦτο ἀναντιρρήτως ἡμάρτομεν, μὴ νοήσαντες ἐγκαίρως τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐν Εὐρώπῃ παραχθέντος νέου κόσμου καὶ τὴν ἀνάγκην

(1) Ἐκκλησιαστικαὶ σχέσεις ἐπίσημοι μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ρώμης μετὰ τὴν ἐπὶ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου καὶ Λέοντος Θ' ἐπελθοῦσαν ῥῆξιν δὲν ἐπανελήφθησαν μέχρι τῶν ἐπὶ Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου (περὶ τὰ τέλη τοῦ 13 αἰῶνος) καὶ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου (περὶ τὰ μέσα τοῦ 15 αἰῶνος) γενομένων περὶ ἑνώσεως ἀποπειρῶν.

τοῦ νὰ συμβιβασθῶμεν ἀπολύτως μετ' αὐτοῦ καὶ ὠφεληθῶμεν μάλιστα ἐκ τῶν προτερημάτων αὐτοῦ, σῴζοντες μὲν τὸν ἰδιάζοντα ἡμῶν πολιτισμὸν κατοχυροῦντες δὲ αὐτὸν διὰ τῶν νέων δυνάμεων ἃς ἔφερεν εἰς μέσον ὁ τότε ἀνθοβολήσας νεώτερος πολιτισμός(²). Πλὴν τούτου ἐπεμείναμεν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ἰταλίας· ἀλλὰ τοῦτο ἐξηγεῖται μέχρι τινός, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὸ μεσαιωνικὸν ἡμῶν κράτος ἐκυριάρχει τῆς χερσονήσου ἐκείνης ἐπὶ 600 περίπου ἔτη, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς μεσημβρινῆς μάλιστα Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας διετήρουν πολλοὺς τῶν ἑλληνικῶν χαρακτήρων, ὅτι ὅπως εἶχον τότε τὰ πράγματα τοῦ κόσμου ἡ Ἰταλία ἦτο ὁ ἀσφαλέστερος προμαχὼν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας καὶ ὅτι τελευταῖον οὐδὲν κράτος δύναται νὰ κατακριθῇ διότι δὲν παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰς ἑαυτοῦ κτήσεις. Ἐπὶ πᾶσιν ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐπολιτεύθημεν ὡς πολέμιοι πρὸς τὴν δευτέραν καὶ τὴν τρίτην σταυροφορίαν· ἀλλ' εἶναι περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα τοὺς πρὸ μικροῦ ἔτι διὰ μακρῶν ἐκτεθέντας λόγους, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἐδικαιούμεθα νὰ ὑπολάβωμεν τοὺς σταυροφόρους ἅπαντας ὡς πολεμίους μᾶλλον ἢ ὡς φίλους. Ὁπωσδήποτε ὅμως, ἂν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος εἴχομεν ὑπὲρ ἡμῶν ὅλα τὰ δυνατὰ δίκαια, ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐδώκαμεν ἐκ διαλειμμάτων ἀφορμὰς ἐπιθέσεως. Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ παρατηρήσωμεν καὶ κατὰ τοῦτο ὅτι, ἂν οἱ αὐτοκράτορες Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἐπείσθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσιν ὡς ἰσοβαθμίους τοὺς νέους τῆς Δύσεως αὐτοκράτορας, διετέλουν ὅμως πρὸς αὐτοὺς ἀείποτε σχεδὸν εἰς σχέσεις φιλικάς, καὶ πολλάκις μετ' αὐτῶν συνέπραξαν· ὅτι, ἂν μέχρι τέλους ἐπέμενον ζητοῦντες νὰ ἀνακτήσωσι τὴν κάτω Ἰταλίαν, δὲν ἐπολιτεύθησαν οὕτως εἰμὴ ἀφοῦ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐπείσθησαν ὅτι οἱ νέοι αὐτῆς κύριοι μετεχειρίζοντο αὐτὴν ὡς ὁρμητήριον ἀδιακόπου ἐπιδρομῆς κατὰ τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν· ὅτι ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς συνέπραξεν ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ μετὰ τῶν σταυροφόρων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν, καίτοι ἔπαθε τὰ πάνδεινα παρὰ τῶν αὐτοκλήτων ἐκείνων συμμάχων καὶ ἔλαβεν ἀναμφισβητήτους ἀποδείξεις ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀναφανδὸν ἐπρέσβευον τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους· ὅτι ἑνὶ λόγῳ καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος τὸ ἀνατολικὸν κράτος περιῆλθε μὲν πολλάκις εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώ-

---

(²) Τοῦτο, ὡς εἴπομεν, δὲν εἶχε καὶ πολλὴν σημασίαν. Ἡ δυτικὴ αὐτοκρατορία (ἡ αὐτοκρατορία τῶν Φράγκων καὶ εἶτα τοῦ ἁγίου ρωμ. κράτους τῶν Γερμανῶν) ἦσαν οὐχί, κυρίως εἰπεῖν, κράτη ἀλλ' ἰδέαι πολιτικαὶ καὶ προσωνυμίαι πομπώδεις αἵτινες ὁσάκις ἐγένετο ἀπόπειρα ἵνα λάβωσι πολιτικὴν οὐσίαν καὶ δύναμιν κατεπολεμήθησαν ὑπ' αὐτῶν τῶν Δυτικῶν, πρῶτον ὑπὸ τοῦ πάπα, εἶτα δὲ καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἰσχυρῶν ἡγεμόνων. Μήπως οἱ εὐρωπαῖοι ἡγεμόνες ἐσέβοντό ποτε τὴν λεγομένην ἐνταῦθα δυτικὴν αὐτοκρατορίαν; Μήπως αὐταὶ αἱ πόλεις τῆς Λομβαρδίας, ἥτις ἀπὸ τοῦ Καρόλου Α' εἶχεν ἑνωθῆ καὶ φεουδαλικῶς μετὰ τοῦ φραγκικοῦ κράτους, εἶτα δὲ ἐπὶ τοῦ Ὄθωνος Α' μετὰ τοῦ Γερμανικοῦ γενομένη ἁπλοῦν φέουδον τούτου ἀνεγνώριζον πᾶσαι καὶ ἐσέβοντο τὴν ἀρχὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ δὲν ἐπολέμουν διηνεκῶς ἐναντίον αὐτοῦ αἱ τῆς τῶν Γουέλφων λεγομένης μερίδος; Ἄλλως τε μέχρι τινὸς ἀνεγνωρίζετο ἡ λεγομένη δυτικὴ αὐτοκρατορία ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, ἀφοῦ ἀνεγνώρισεν αὐτὴν ὁ Μιχαὴλ Α', ἀφοῦ ὁ Ἀλέξιος Α' ἐκάλει ἀδελφὸν τὸν Ἑρρῖκον Δ' τῆς Γερμανίας, ἀφοῦ πορφυρογεννήτου βασιλέως πορφυρογέννητος κόρη ἐξεδόθη εἰς γάμον εἰς ἡγεμονόπαιδα αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως. Τέλος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὧν ἀφηγούμεθα τὴν ἱστορίαν, ἐξαιρουμένων τῶν Γερμανῶν, οἷς ἀνῆκε τὸ ἅγιον ρωμ. κράτος, πάντα τὰ λοιπὰ κράτη μᾶλλον πολεμίως (ἡ δὲ Γαλλία πολεμιώτατα) εἶχον πρὸς τὸ μετὰ τῆς βασιλείας τῶν Γερμανῶν συνδεδεμένον ἅγ. ρωμ. κράτος. Μόνον βασιλέα δὲν ἐκάλουν τὸν δυτικὸν αὐτοκράτορα δι' οὓς εἴπομεν λόγους ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Ἀλλ' ἡ ἀναγνώρισις ἢ μὴ ἀναγνώρισις τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας ἐλαχίστην εἶχον σημασίαν ἐν ταῖς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως σχέσεσι καὶ ἐλαχίστην ῥοπὴν καὶ ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν τοιάνδε ἢ τοιάνδε πορείαν καὶ ἐξέλιξιν τῶν σχέσεων τούτων.

πης, ἀλλ' αἱ διενέξεις αὗται δὲν ἦσαν τοιαῦται ὥστε νὰ καταστήσωσιν ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Δύσεως τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους ἐκείνου καὶ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἐπιμονὴν δι' ἧς ἐπεδίωξαν καὶ τὴν ἀγριότητα δι' ἧς ἐπὶ τέλους διέπραξαν τὴν κατάλυσιν ταύτην.

'Αλλ' ὁ μὲν ἀρχιερεὺς Ρώμης ἤθελε νὰ ἐπεκτείνῃ μέχρι τῆς 'Ανατολῆς τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν οἱ δὲ ἡγεμόνες καὶ λαοὶ τῆς Δύσεως ἤθελον νὰ καταλάβωσι τὰς πλουσίας, τὰς ὡραίας, τὰς πρὸς πᾶσαν ἐμπορίαν ἐπιτηδείας ἡμῶν χώρας καὶ ἐπιλαβόμενοι τούτων ἢ ἐκείνων τῶν προφάσεων ἐπέτυχον τελευταῖον τὸ σκοπούμενον. Ἔστω. Μήπως ὅμως κατώρθωσαν νὰ ὠφεληθῶσι τοὐλάχιστον ἐκ τῆς φιλαρχίας ἐκείνης καὶ πλεονεξίας ὧν ἕνεκα ἐξετράπησαν εἰς τοσαύτην ἀδικίαν; Μετὰ ἑξήκοντα περίπου ἔτη ἐξώσθησαν ἀφ' ὅλων τῶν βορειοτέρων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους χωρῶν ἕνεκα τῆς ἐσχάτης αὐτῶν περὶ τὸ πολιτεύεσθαι καὶ διοικεῖν ἀνικανότητος καὶ τῆς ἐπιμόνου ἀφοσιώσεως τῶν ἀνατολικῶν λαῶν πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν. Εἰς τὰς μεσημβρινωτέρας χώρας παρέμειναν πλειότερον, χάρις εἰς τὴν πλειοτέραν δεξιότητα τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως καὶ δύο γαλλικῶν οἴκων, τῶν Βιλλεαρδουίνων, οἵτινες ἦρξαν τῆς Πελοποννήσου, καὶ τῶν Λαρόσων, οἵτινες ἦρξαν τῆς 'Αττικῆς. 'Αλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ ἐκ τῶν μεσημβρινωτέρων χωρῶν, μηδὲν διαρκὲς καταλιπόντες ἐν τῇ 'Ανατολῇ ἵδρυμα. Οὔτε τὸν νεώτερον δυτικὸν βίον ἠδυνήθησαν νὰ ἐνοφθαλμίσωσιν εἰς αὐτὴν οὔτε τὴν δεσποτείαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης νὰ ἀσφαλίσωσιν. 'Απ' ἐναντίας οἱ πλείονες τῶν ἀπογόνων τῶν οἴκων ὅσοι μεταξὺ ἡμῶν ἐγκατεστάθησαν ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν ὀρθόδοξοι, πάντες δὲ ἐταύτισαν τὴν πολιτικὴν αὐτῶν τύχην μετὰ τῆς πολιτικῆς τύχης τῶν ἰθαγενῶν τῆς 'Ανατολῆς. Τὸ δὲ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς μακρᾶς καὶ πεισματώδους ἐκείνης ἐπιθέσεως τῆς χριστιανικῆς Δύσεως κατὰ τῆς χριστιανικῆς 'Ανατολῆς ὑπῆρξεν ὅτι ἡ τελευταία, ἐξαντληθεῖσα καὶ κατακερματισθεῖσα ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, ἐγένετο ἐπὶ τέλους βορὰ εὐχερὴς τοῦ τουρκικοῦ μωαμεθανισμοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο δὲν θέλομεν ἐξετάσει ὑπὸ τὴν ἠθικὴν καὶ χριστιανικὴν ἔποψιν, διότι οὕτω πράττοντες ἠθέλομεν προκαλέσει τὸ μειδίαμα πολλῶν ἀνθρώπων. 'Αλλ' ἀφορῶντες εἰς μόνα τὰ νῦν θεοποιούμενα πρακτικὰ συμφέροντα εὑρίσκομεν ὅτι ὡς ἐκ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως ἐπὶ τρεῖς μὲν περίπου ἑκατονταετηρίδας ἠναγκάσθη ἡ Δύσις νὰ χύσῃ ποταμοὺς αἱμάτων ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀγωνιζομένη σωτηρίας, ἀφοῦ δὲ ἐξησθένησε τὸ νέον τοῦτο μωαμεθανικὸν κράτος, ἡ Δύσις, ἀντὶ τῶν πλουσίων χωρῶν καὶ πόλεων αἵτινες ἄλλοτε τοσοῦτο συνετέλουν εἰς τὴν εὐπορίαν αὐτῆς, εἶδε τὴν 'Ανατολὴν μεταβληθεῖσαν ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας εἰς σωρὸν ἐρειπίων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὁ ξένος δὲν ἠδύνατο οὔτε ἀσφάλειαν νὰ ἔχῃ οὔτε ὠφελήματα νὰ καρπωθῇ. Καὶ σήμερον ἔτι, ὅτε, ὡς λέγεται, ἐξεπολιτίσθη ἡ Τουρκία, αἱ μετ' αὐτῆς συναλλαγαὶ δὲν ἀποτελοῦσιν οὐδὲ τὸ δέκατον τῆς ἐμπορίας ἥτις διεξήγετο πρὸς τὰς χώρας ταύτας, ὅτε ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ 'Ελληνισμοῦ, καθ' ὅσον, ἐν ἐλλείψει ἄλλων στατιστικῶν εἰδήσεων, δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν τότε καὶ τῶν σημερινῶν δημοσίων προσόδων τῶν χωρῶν τούτων.

'Ιδοὺ εἰς τί ἀπέληξεν ἡ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα φιλαρχία τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης καὶ ἡ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκόρεστος πλεονεξία τῶν λαῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. 'Αλλ' ἂν κατέστρεψαν τὸ ἑλληνικὸν κράτος δὲν ἴσχυσαν εὐτυχῶς νὰ καταστρέψωσι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. 'Ο μὲν μεσαιωνικὸς 'Ελληνισμὸς κατέπεσεν ἐν ἀρχῇ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος, συγχρόνως ὅμως ἐπέτειλεν ὁ νεώτερος 'Ελληνισμός, τοῦ ὁποίου τὴν ἠῶ ἐχαιρετίσαμεν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς περιόδου ἧς συνεπληρώσαμεν ἤδη τὴν ἀφήγησιν. Τὰ λείψανα τοῦ μεσαιωνικοῦ 'Ελληνισμοῦ ἠγωνίσθησαν μὲν ἔτι καὶ ἐνίοτε ἐν-

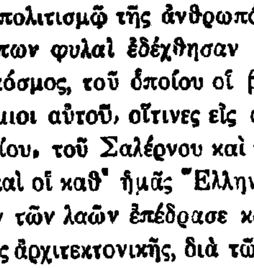
δόξως ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ἀλλ' ἔκτοτε ὁ νεώτερος Ἑλληνισμὸς ὕψωσεν ἰδίαν σημαίαν ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Κρήτῃ, ἐν Πελοποννήσῳ. Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος Κομνηνός, ὃν θέλομεν μετ' ὀλίγον ἴδει καταπολεμοῦντα τοὺς Φράγκους ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς τοῦ κράτους χώραις, ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων, οὐχὶ πλέον ὡς οἱ Λασκάρεις καὶ οἱ Βατάτζαι καὶ οἱ Παλαιολόγοι, *βασιλεὺς Ῥωμαίων* ἀλλὰ *αὐθέντης ὅλης τῆς Ἑλλάδος*. Ἐπὶ τοσοῦτο δὲ ἐκραταιώθη ἡ συνείδησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὥστε ἔκτοτε πάντες οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ λόγιοι ἄνδρες, ὁ Χαλκοκονδύλης, ὁ Γεμιστός, ὁ Φραντζῆς, ὀνομάζουσι τοὺς κατοίκους τοῦ κράτους οὐχὶ πλέον *Ῥωμαίους* ἀλλὰ *Ἕλληνας* (³). Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, ὅτε ἀπέτεινε τὸν ἔσχατον λόγον πρὸς τοὺς συναγωνιστάς, προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ προπολεμήσωσιν ὡς Ἑλλήνων *ἀπόγονοι* ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκείνης ἣν *ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων* ἀπεκάλει. Ἀληθῶς λοιπὸν εἰπεῖν ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς ἐτελείωσε τὸ κύριον αὐτοῦ στάδιον διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων· διότι, ἂν ἐξακολουθεῖ ὑπάρχων ἔτι ἐπί τινα χρόνον, πρωταγωνιστεῖ ὅμως ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως ἐκείνης καὶ ἐφεξῆς ὁ Ἑλληνισμὸς ὁ νεώτερος.

Τούτου τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἴμεθα οἱ ἄμεσοι ἀπόγονοι. Ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας ἡμᾶς μετὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἰς τοῦτον ὀφείλομεν τὴν ὕπαρξιν ἡμῶν, εἰς τοῦτόν τὴν θρησκείαν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἀναβίωσιν ἡμῶν· διότι ὁ Εὐστάθιος, οἱ Χωνιᾶται, ὁ Μιχαὴλ Κομνηνός, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, πρὶν γίνωσι πατέρες ἡμῶν, ὑπῆρξαν τέκνα τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πολλὰ βεβαίως ὑπῆρξαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τούτου τὰ ἁμαρτήματα. Φιλοπατρίας καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως

(³) Ἀλλὰ φιλοπατρία καὶ ἐθνικὴ συνείδησις δὲν εἶναι αἰσθήματα καὶ δυνάμεις πνευματικαί, ὧν ἡ ὕπαρξις ἐκδηλοῦται μόνον διὰ τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ὀνόματος **Πατρὶς** καὶ **Ἔθνος**, ὧν τὸ δεύτερον εἶναι ἄγνωστον καὶ ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ἑλληνισμῷ (ὅπως καὶ ἐν τῷ μεσαιωνικῷ), ὑφ' ἣν ἔννοιαν θέλει αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς καὶ παρέλαβεν ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐκ τῶν νῦν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν (Nation, nationalité). Ἀλλὰ μήπως τὸ ***Ῥωμαῖος*** ἐν τῇ ὀξυτάτῃ αὐτοῦ ἀντιθέσει πρὸς τὸ «μισορωμαῖος Λατῖνος» δὲν εἶναι ὄνομα ἐκφραστικώτατον ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις δὲν ἐνέχει καὶ τὸ αἴσθημα τῆς ***φιλοπατρίας***; Καὶ ἦσαν ἀπάτριδες ἠθικῶς, ἄνευ δηλονότι αἰσθήματος φιλοπατρίας, ἄνδρες καυχώμενοι ἐπὶ τῷ ῥωμαϊκῷ αὐτῶν ὀνόματι καὶ κράτει, μὴ ἐννοοῦντες βεβαίως ὑπὸ τὰ ὀνόματα ταῦτα οὔτε Ῥώμην οὔτε Ἰταλίαν ἀλλὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν πατρίδα; Βεβαίως δὲν ἐκάλουν ἑαυτοὺς Ἕλληνας ἀκριβῶς διότι αὐτὸ τὸ ὄνομα, καθ' ὃν χρόνον ἤρξατο δημιουργούμενος ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνικὸς βίος οὐδεμίαν πλέον ἔχον σημασίαν πατρίδος ἢ χώρας ἢ ἔθνους ἰδίου εἶχε λάβει ἔννοιαν κοσμοπολιτικὴν καταντῆσαν ἐπὶ τέλους δηλωτικὸν τοῦ ἀρχαίου βίου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Αὐτὸς ὁ Χριστιανισμὸς ὁ ὀρθόδοξος ὡς διεμορφώθη ἐν τῷ μεσαιωνικῷ Ἑλληνισμῷ εἶχεν ἔννοιαν κατὰ βάθος ἐθνικήν, ἥτις ἕνεκα τῆς ἐναντίον παντὸς λατινικοῦ καὶ λατινισμοῦ σφοδρᾶς ἀντιδράσεως κατέστησεν ἀναπόδραστον τὸ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως σχίσμα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν τῷ μεσαιωνικῷ Ἑλληνισμῷ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα ἦν τὸ προεξέχον, ἀλλὰ δύναται καὶ τὸ ἁπλοῦν θρησκευτικὸν αἴσθημα νὰ μὴ ἐνέχῃ φανερῶς ἢ λεληθότως τὴν συνείδησιν τὴν ἐθνικὴν καὶ τὸ αἴσθημα τὸ ἐθνικόν, ὅταν λάβῃ τοιαύτην ἰδιοφυΐαν καὶ εἰδικότητα οἵαν ἔλαβεν ἡ ἑλληνικὴ Ὀρθοδοξία; Καὶ ὅτε ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπὶ 7 ἔτη ἠμύνετο ἡρωικῶς ἐναντίον τῆς μωαμεθανικῆς κατακτήσεως ἐποίει τοῦτο ἁπλῶς χάριν δογμάτων θρησκευτικῶν ἢ καὶ χάριν τῶν μετὰ τῶν δογμάτων τούτων συνδεομένων συγκεκριμένων στοιχείων τοῦ ἑλληνικοῦ βίου τῆς πόλεως τῆς βασιλευούσης, τοῦ κράτους τῶν Ῥωμαίων, τοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου βασιλέως, τοῦ λαοῦ τέλος τῶν Ῥωμαίων; Μήπως αὐτὸς ὁ καὶ ὀνόματι καὶ πράγματι Ἑλληνισμὸς τῶν τελευταίων αἰώνων τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ὃν τοσοῦτον ἐξαίρει ὁ συγγραφεὺς δὲν προῆλθεν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ ὅλῳ ἱστορικῷ βίῳ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ φανερῶς ἢ λεληθότως ὑπαρχούσης ***ἐθνικῆς συνειδήσεως*** (χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἔκφρασις αὕτη, ἡ ἐξ Εὐρώπης εἰσαχθεῖσα παρ' ἡμῖν); Ἐν τῷ μεσαιωνικῷ Ἑλληνισμῷ ὑπῆρχε καὶ φιλοπατρία καὶ συνείδησις ἑλληνικὴ βαθέως ἐρριζωμένη ἐν τῷ ὅλῳ βίῳ εὑρίσκουσα τὴν ἔκφρασιν τὴν ἐξωτερικὴν ἐν τῷ ***Ῥωμαῖος*** καὶ ***Ῥωμαίων κράτος*** καὶ ἐν τῷ σφοδρῷ μίσει πρὸς πᾶν τὸ ἀντίθετον πρὸς τὸ *Ῥωμαῖος*.

ὀλίγα ἀνεύρομεν ἐν αὐτῷ ἴχνη· αὐτὴ ἡ ἠθικὴ συνείδησις ἀναφαίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσθενής. Οὐδὲ παρήγαγεν ἐν τῇ ποιήσει ἢ ἐν τοῖς γράμμασιν ἔργα ἀντάξια τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου. Ἀλλὰ τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητον ἐπὶ ὀκτὼ ἑκατονταετηρίδας· καὶ συνετηρήθη τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐν μέσῳ τῶν φοβερωτέρων περιστάσεων εἰς ἃς εὑρέθη ποτὲ κράτος, διὰ κυβερνητικῆς ἐμπειρίας καὶ πειθαρχίας καὶ ἀνδρείας, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀρνηθῶσιν οὐδ᾽αὐτοὶ οἱ ἔχθιστοι αὐτοῦ πολέμιοι. Πρὸ πάντων ἡ στρατιωτικὴ αὐτοῦ ἀριστοκρατία ἀνέδειξεν ἥρωας ἐναμίλλους τῇ ἀληθείᾳ τῶν μεγαλυτέρων ἡρώων ὅσους ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἡ δὲ μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις ἣν ἐπεχείρησεν ἐν τῇ 8 καὶ ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι μαρτυρεῖ ὅτι περιεῖχεν ἐν ἑαυτῷ καὶ σπέρματα ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, τὰ ὁποῖα παρ᾽ ἡμῖν μὲν δὲν ἠδυνήθησαν τότε νὰ βλαστήσωσι μεταφυτευθέντα ὅμως ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν αἰώνων εἰς τὴν μέσην καὶ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην θαυμασίως ἐκαρποφόρησαν. Ἐν γένει δὲ ὁ νεώτερος κόσμος πολλὰ ὀφείλει εἰς τὸν μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμόν. Πολλάκις, λέγει ὁ καλὸς κἀγαθὸς Rambaud, εἷς τῶν ὀλίγων Ἑσπερίων ὅσοι ἔκριναν τὰ καθ᾽ ἡμᾶς ἀπαθῶς, πολλάκις τὸ Βυζάντιον ἔσωσε τὴν Εὐρώπην· ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ κράτος τοῦτο, ἡ ἀραβικὴ ἐπιδρομή, ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῇ εἰς τὰ ὄρη τοῦ Ἀμανοῦ, ἤθελε διαπεράσει τὸν Βόσπορον, ἡ δὲ σελδζουκικὴ ἐπιδρομή, ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῇ εἰς Νίκαιαν, ἤθελε καταπλημμυρήσει τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην· καὶ χάρις εἰς αὐτὸ οἱ Ὀθωμανοὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ὁρμῆς των ἠναγκάσθησαν νὰ στρατοπεδεύσωσι περὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπολέσαντες οὕτω χρόνον πολύτιμον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἠδύναντο νὰ φθάσωσι μέχρι τοῦ Τιβέρεως καὶ τοῦ Ἄλβιος, ἐνῷ βραδύτερον δὲν ἔφθασαν εἰμὴ μέχρι Βιέννης. Ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμός, ἐξακολουθεῖ ὁ αὐτὸς ἱστορικός, ἀνέσωσε τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς ἐσχάτης ἐρημώσεως καὶ βαρβαρότητος· τὴν Σερβίαν, τὴν Κροατίαν, τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Ρωσίαν. Ἂν ὁ Ἑλληνισμὸς οὗτος δὲν ηὔξησε τὴν διανοητικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κληρονομίαν, διετέλεσεν ὅμως ὁ ἔνοπλος αὐτοῦ βιβλιοφύλαξ. Ὁποῖον χάσμα, ἐν τῷ πολιτισμῷ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε τὸ Βυζάντιον! Τέσσαρες μεγάλαι ἀνθρώπων φυλαὶ ἐδέχθησαν τὰ διανοητικὰ αὐτοῦ εὐεργετήματα· ὁ γερμανικὸς καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος, τοῦ ὁποίου οἱ βάρβαροι βασιλεῖς ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθησαν· οἱ Ἄραβες, οἱ πολέμιοι αὐτοῦ, οἵτινες εἰς αὐτὸ ἐν τούτοις ὤφειλον τὴν διανοητικὴν λαμπρότητα τοῦ Βαγδατίου, τοῦ Σαλέρνου καὶ τῆς Κορδύβης· οἱ Τοῦρκοι, οἱ καταστρέψαντες αὐτό, καὶ οἱ Σλαῦοι καὶ οἱ καθ᾽ ἡμᾶς Ἕλληνες, οἱ κληρονόμοι καὶ ἴσως οἱ ἐκδικηταὶ αὐτοῦ. Ἐπὶ πάντων τούτων τῶν λαῶν ἐπέδρασε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον διὰ τῆς φιλολογίας, διὰ τῆς τέχνης, διὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, διὰ τῶν νόμων αὐτοῦ· ὥστε ὑπῆρξεν οὐ μόνον προμαχὼν τῆς Εὐρώπης ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος αὐτῆς.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Δ΄ ΤΟΜΟΥ

Ἐξίχραιος σταυρὸς τοῦ προπυλαίου τοῦ νάρθηκος τῆς Ἁγίας Σοφίας

Ψηφιδωτὸν τοῦ θόλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Θεσσαλονίκῃ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Α΄ Τοποθέτησις μεσαιωνικῶν τινων μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἐκλιπόντων νῦν ἢ μετονομασθέντων.

Πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἐσημειώθη ἡ σημερινὴ θέσις ἐν τῷ κειμένῳ, ἐπειδὴ ὅμως ὡς πρός τινα τοῦτο δὲν ἐγένετο, ἀναπληροῦμεν ἐνταῦθα τὴν ἔλλειψιν ταύτην.

Ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου Μάμαντος (ἰδ. κεφ. Β΄) ἔκειτο ἐκτὸς μὲν τῆς πόλεως ἀλλὰ πλησιέστατα τῆς βορειοδυτικῆς αὐτῆς γωνίας, περὶ τὸ Ἐγιούπ ἐνσαρί.

Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ἱερείας, τὸ καὶ Ἡραῖον καλούμενον (κεφ. Γ΄), ἠγείρετο εἰς Φενὲρ μπαγτσέ· ἡ μονὴ τῶν Ἀβραμιτῶν εἶναι πιθανῶς τὸ σήμερον καλούμενον Κιοτσοὺκ μπαλουκλί, ἡ δὲ μεγάλη τοῦ Κωνσταντίνου πλατεῖα τὸ νῦν καλούμενον Ταούκ παζάρ.

Εἰπὼν (κεφ. Ε΄) ὅτι ἡ Θεοδώρα περιωρίσθη εἰς τὸ λεγόμενον Πετρίον ἐνόουν τὴν κατὰ τὸ Πετρίον μονὴν τοῦ Προδρόμου, ἧς ἴχνος δὲν σῴζεται πλέον.

Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (κεφ Ε΄ καὶ ἀλλαχοῦ) ἦτο ὁ ὀνομαστότερος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναῶν μετὰ τὸν μέγαν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ τελευταῖος οὗτος περιεσώθη ὁ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων κατεστράφη οὐ πολὺ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν, ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ ἐκτίσθη τὸ Σουλτὰν Μεχμὲτ τζαμισί.

Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα μαρτύρων (κεφ. Ε΄) ἔκειτο περὶ τὸ καίριον καὶ μέσον τῆς πόλεως, κατὰ τὸν Χωνιάτην. Κατηδαφίσθη δὲ ἔτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου.

Τὰ παλάτια τοῦ Δηματρύος ἔκειντο πιθανῶς εἰς Τσάμλιτζα.

Β΄. Περὶ τῶν ἱστοριῶν τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτση καὶ τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου.

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τοῦ δωδεκάτου βιβλίου τῆς παρούσης ἱστορίας ἐμνημόνευσα μὲν πολλάκις τοῦ Σκυλίτση οὐδόλως δὲ τοῦ Ἀτταλειάτου. Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Κ. Σάθας ἀπορεῖ (ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ πρώτου τόμου τῆς Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης, σ. ιη΄) πῶς διέφυγε τὴν προσοχήν μου ὁ Ἀτταλειάτης καὶ πῶς ἐθεώρησα ὡς μόνας πηγὰς τῆς περιόδου ταύτης τὴν χρονογραφίαν τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ ἰδίως τοῦ Σκυλίτση, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον εἶναι *ἁπλῆ ἐπιτομὴ τῆς σπουδαίας* τοῦ Ἀτταλειάτου συγγραφῆς, τῆς ἐξιστορούσης *λεπτομερῶς καὶ ὁπωσοῦν ἀμερολήπτως* τὰ ἀπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγόνος μέχρι Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου συμβάντα. Ἐὰν τοιαύτη ἦτο ἡ σχετικὴ ἀξία τῶν δύο τούτων πηγῶν, ἤθελεν εἶναι τῳόντι πλέον ἢ ἄπορον διατί προετίμησα τοῦ Ἀτταλειάτου τὸν Σκυλίτσην, ἀλλὰ βραχεῖαί τινες ἐξηγήσεις θέλουσι, νομίζω, δικαιώσει τὴν προτίμησιν ταύτην.

Τὸ ὅλον ἔργον τοῦ Σκυλίτση ἀρχόμενον ἀπὸ Νικηφόρου τοῦ ἀπὸ Γενικῶν, 802, ἀπολήγει εἰς τὸ τέλος περίπου τῆς τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου βασιλείας. Τὸ δὲ ὅλον ἔργον τοῦ Ἀτταλειάτου, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγόνος, 1034, ἀπολήγει ὅπου καὶ τὸ τοῦ Σκυλίτση. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἱστορικῶν τούτων ἔργων σύγκρισις δὲν ἠμπορεῖ πλέον νὰ γίνῃ εἰμὴ ὡς πρὸς τὸ μέρος τὸ ὑπ' ἀμφοτέρων πραγματευθέν. Τούτου τεθέντος, τὰ ἀπὸ Μιχαὴλ Παφλαγόνος μέχρις Ἰσαακίου Κομνηνοῦ ἱστοροῦνται ὑπὸ μὲν τοῦ Ἀτταλειάτου εἰς σελίδας 52 ὑπὸ δὲ τοῦ Σκυλίτση εἰς σελίδας 133, ὥστε ὡς πρὸς τὴν περίοδον ταύτην ἐπιτομὴ πρόδηλος εἶναι ἡ τοῦ Ἀτταλειάτου ἱστορία καὶ οὐχὶ ἡ τοῦ Σκυλίτση. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατόπιν τὰ ἀπὸ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ καὶ ἐφεξῆς περιλαμβάνουσι παρὰ μὲν τῷ Ἀτταλειάτῃ σελίδας 261 παρὰ δὲ τῷ Σκυλίτσῃ μόνον 102· ἀλλ' αἱ 102 αὗται σελίδες περιέχουσι βεβαίως πολὺ πλείονα σπουδαίαν ἱστορικὴν ὕλην ἢ αἱ 261 τοῦ Ἀτταλειάτου. Ὁ Ἀτταλειάτης διὰ σελίδων ὅλων εἴκοσιν (217—237) γενεαλογεῖ τὸν Βοτανειάτην αὐτογνωμόνως ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Φαβίων καὶ Σκιπιώνων καὶ τῶν μεσαιωνικῶν Φωκάδων. Ἔπειτα διὰ σελίδων ἑτέρων εἴκοσι, 303—322, πλέκει *ἀμερολήπτως ὁπωσοῦν* ἐγκώμια τοῦ ἥρωος αὐτοῦ παράλογα καὶ ἀηδῆ· ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν διὰ σελίδων ὅλων ἢ περιαυτολογεῖ ἢ εἰς μειρακιώδεις ἐκτρέπεται σκέψεις.

Ἀλλ' ἔλθωμεν καὶ εἰς ἄλλην τῶν δύο ἔργων ἀντιπαράθεσιν. Πρὸ καιροῦ παρετηρήθη ὅτι πολλαχοῦ τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν ἀντιγράφει τὸ ἕτερον κατὰ λέξιν. Τοῦτο συμβαίνει πολλάκις εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς ἡμῶν χρονογράφους. Τίς ὅμως ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀντέγραψε τὸν ἕτερον; Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Σκυλίτσης δὲν περιέλαβεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ του οὔτε τὰ μυθολογήματα οὔτε τὰ ἐγκώμια τοῦ Ἀτταλειάτου. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἡ ἱστορία αὐτοῦ περιέχει πολλὰ χαρακτηριστικώτατα, τὰ ὁποῖα ἢ ὅλως παρέλιπεν ἢ ἀνεπιτηδείως ἐκολόβωσεν ὁ Ἀτταλειάτης. Τὴν δημώδη λ. χ. παροιμίαν δι' ἧς ὁ πατριάρχης Κηρουλάριος ἠπείλει τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν «*ἐώ σὲ ἔκτισα, φοῦρνε, ἐὼ ἵνα σὲ χαλάσω*» (ἰδὲ Κεφ. Α' βιβλ. ΙΒ' τοῦ παρόντος τόμου) ἀναφέρει μόνος ὁ Σκυλίτσης. Ὡσαύτως ἐν τῇ πρώτῃ συνεντεύξει τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλὰν πρὸς τὸν περιπεσόντα εἰς χεῖρας αὐτοῦ Ρωμανὸν Διογένη ὁ μὲν Ἀτταλειάτης λέγει ὅτι ὁ σουλτάνος τῶν Τούρκων, ἅμα ἰδὼν τὸν αἰχμάλωτον, εὐθὺς ἐξανέστη καὶ περιεπτύξατο αὐτὸν κατὰ δὲ τὸν Σκυλίτσην ὁ Ἀλπ-Ἀρσλάν, πρὶν ἢ ἀσπασθῇ ἀδελφικῶς τὸν βασιλέα, δὲν ἐλησμόνησε νὰ ὑπομνήσῃ αὐτῷ ὅτι εἶναι νενικημένος· «πεσόντα γοῦν ὅμως πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ *πατήσας ὥσπερ ἔθος* καὶ ἀναστήσας καὶ περιπτυξάμενος «μὴ δέδιθι», ἔφησεν, «ὦ βασιλεῦ», κλπ. Ἀλλὰ τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὴν ἄλλην ἐκείνην συνέντευξιν, καθ' ἣν ὁ Ἀλπ-Ἀρσλὰν ἠρώτησε τὸν Ρωμανόν· «τί ἂν ἔδρασας, εἰ ἔσχες ἐμὲ ὑποχείριον;», καὶ ὁ Ρωμανὸς ἀπεκρίθη ἀνυποκρίτως ὅτι πολλὰς ἤθελε κατενέγκει κατ' αὐτοῦ πληγάς, ὁ δὲ σουλτάνος, «ἀλλ' ἐγώ, εἶπεν, οὐ μιμήσομαί σου τὸ αὐστηρὸν καὶ ἀπότομον», προσθεὶς (διότι κάλλιστα ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν θρησκείαν) «πλὴν ἀκούω ὅτι καὶ ὁ ὑμέτερος Χριστὸς εἰρήνην ὑμῖν νομοθετεῖ καὶ ἀμνηστίαν κακῶν καὶ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν». Οὕτως ἐκθέτει τὸν διάλογον τοῦτον ὁ Σκυλίτσης, ὁ δὲ Ἀτταλειάτης ὅλως ἀποσιωπᾷ τὸ τελευταῖον μέρος «πλὴν ἀκούω κλπ.», μὴ νοήσας ὅτι ἀφαιρεῖ οὕτως ἅπασαν τὴν χάριν τῆς τοῦ σουλτάνου ἀποκρίσεως. Ἀλλ' ἐν γένει ἡ τοῦ Σκυλίτση ἀφήγησις εἶναι τοσοῦτο ζωηρὰ καὶ εἰκονική, ἡ δὲ τοῦ Ἀτταλειάτου τοσοῦτο νωχελὴς καὶ φορτικὴ ὥστε ἡ πρώτη μονονουχὶ φωνὴν ἀφίησιν ὅτι αὐτὴ εἶναι τὸ ζωντανὸν πρωτότυπον, ἡ δὲ ἄλλη ἀτυχὴς αὐτοῦ ἀποτύπωσις. Καὶ ἔπειτα ὁ Σκυλίτσης δὲν ἐσυνήθιζε νὰ ἀντιγράφῃ ἄλλους. Ὅλος ὁ κόσμος γνωρίζει ὅτι τὸ μέγιστον τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ ἔργου μέρος, τὸ ἀπὸ Νικηφόρου μέχρις Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, περιελήφθη αὐτολεξεὶ ἐν τῇ Συνόψει τοῦ Κεδρηνοῦ.

Γ'. *Πλειότερά τινα περὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς (Κεφ. Α') καὶ ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν ἐχόντων σχέσιν πρὸς τὴν φρουρὰν ταύτην*

Ὁ ὕπατος ἀρχηγὸς τοῦ πρώτου τῆς φρουρᾶς τμήματος, ὅπερ ἐκαλεῖτο *ἑταιρεία*, ἐπεκαλεῖτο *ἑταιρειάρχης* ἢ *μέγας ἑταιρειάρχης*. Τοιούτους ἑταιρειάρχας ἀναφέρουσιν οὐκ ὀλίγους οἱ χρονογράφοι· ἔλαβον δὲ καὶ ἐγὼ ἀφορμὴν νὰ μνημονεύσω τριῶν ἐξ αὐτῶν, τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Χριστοφόρου (Κεφ. Β') καὶ τοῦ Εὐσταθίου (Κεφ. Ε'). Περιεσώθησαν μάλιστα καὶ δύο ἀντίτυπα τῆς σφραγῖδος τοῦ περὶ τὸ 1078 μεγάλου ἑταιρειάρχου Δαυίδ, μνημονευομένου ὑπό τε τοῦ Σκυλίτση καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀτταλειάτου. Ἡ σφραγὶς αὕτη φέρει· *Θεοτόκε, βοήθει Δαυίδ, μεγάλῳ ἑταιρειάρχῃ*. Ἀλλ' ἡ ἑταιρεία ὑποδιῃρεῖτο, ὡς ἠξεύρομεν, εἰς μεγάλην, μέσην καὶ μικράν. (Κεφ. Α') Ἑκάστη δὲ τῶν μοιρῶν τούτων εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἴδιον ἀρχηγόν. Σῴζονται τοὐλάχιστον 3 σφραγῖδες ὑποδηλοῦσαι τοιοῦτό τι. Ἡ μία φέρει *Νικηφόρῳ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας*· ἡ ἄλλη *Μιχαὴλ Σπαθαροκανδιδάτῳ καὶ ἐπὶ τῆς ἑταιρείας τῆς μεγάλης*, ἡ δὲ τρίτη *Σταυράκιος, σπαθάριος ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας*. Περὶ ἀρχηγῶν ὅμως τῆς μέσης καὶ τῆς μικρᾶς ἑταιρείας οὔτε οἱ χρονογράφοι ἀναφέρουσί τι, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, οὔτε σφραγῖδες ἄχρι τοῦδε ἀνευρέθησαν.

Μολυβδόβουλλον μεγάλου διερμηνευτοῦ τῶν Βαριάγων.

Ἑνὸς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἤτοι τῶν *Ἐξκουβίτων*, ἀνευρέθη ἡ σφραγίς, ἐφ' ἧς ὅμως ἀναγινώσκεται μὲν εὐκρινῶς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνδρὸς οὐχὶ δὲ καὶ τὸ ὄνομα. Ἡ σφραγὶς αὕτη φέρει .... *νῳ πατρικίῳ, βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ δομεστίκῳ τῶν βασιλικῶν ἐξκουβιτόρων*. Ἑνὸς δὲ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ *Ἀριθμοῦ* (ἢ τῶν *Ἀριθμῶν* ἢ τοῦ *Νουμέρου*, διότι καὶ οὕτω καὶ οὕτως ἐλέγετο τὸ τρίτον τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τμῆμα) μανθάνομεν καὶ τὸ ὄνομα τῆς σφραγῖδος ἥτις φέρει· *Νικηφόρῳ, βασιλικῷ κανδιδάτῳ καὶ δρουγγαρίῳ τοῦ Νουμέρου*. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἀναφερόμενος ἀρχηγὸς τῶν Ἀριθμῶν (Λέων ὁ Λαλάκων, κεφ. Α') προσαγορεύεται *δομέστικος*, ἀλλ' ἀπίθανον δὲν εἶναι νὰ ἐκαλεῖτο καὶ *δρουγγάριος*, διότι ἡ προσηγορία αὕτη ἀπεδίδετο πολλάκις καὶ εἰς ἕτερον ἀνώτερον στρατιωτικὸν ἀρχηγόν, τὸν ναύαρχον, ὅστις ἐκαλεῖτο *δρουγγάριος τῶν πλωίμων, δρουγγάριος τοῦ στόλου*. Τοῦ δὲ τετάρτου τμήματος τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἤτοι τοῦ *Ἱκανάτου* ἢ τῶν *Ἱκανάτων*, ἄλλον ἀρχηγὸν δὲν γνωρίζομεν εἰμὴ τὸν ἔγγονον τοῦ βασιλέως Νικηφόρου τοῦ ἀπὸ Γενικῶν, τὸν Νικήταν, οὗ ἐμνημονεύσαμεν ἐν τῷ κειμένῳ.

Ἀλλ' εὑρέθησαν τέσσαρες σφραγῖδες ἑτέρων τινῶν δημοσίων λειτουργῶν οἵτινες, καίτοι δὲν ἦσαν στρατιωτικοί, πιθανώτατα ὅμως εἶχον σχέσιν πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν. Ἐπὶ μιᾶς τῶν σφραγίδων τούτων ἀναγινώσκεται· *σφραγὶς τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ μεγάλου διερμηνευτοῦ τῶν Βαράγγων Μιχαήλ*. Αἱ δὲ τρεῖς ἄλλαι ἀπομνημονεύουσι τὸν βασιλικὸν πρωτοσπαθάριον *Σταυράκιον ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν καὶ ἐπὶ τῶν βαρβάρων*. Ἵνα ἐννοήσωμεν περὶ τίνων ἐνταῦθα ὁ λόγος, ὑπομιμνήσκομεν πρὸ πάντων τὸ ἐν κεφ. Α' ῥηθὲν ἤδη παρ' ἡμῶν, ὅτι τὴν *Ἑταιρείαν* ἀπήρτιζον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ξένοι μισθοφόροι καὶ ἰδίως *Βαριάγοι*. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ξένοι οὗτοι ἠγνόουν ἢ ἀτελέστατα

ἐλάλουν τὴν ἑλληνικήν, φυσικώτατον ἦτο νὰ μεσολαβῶσιν ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν πρὸς τὴν κυβέρνησιν διερμηνευταί, ὧν ὁ προϊστάμενος ἐκαλεῖτο *μέγας διερμηνευτής*, ὅπως ἐν τῇ πρώτῃ σφαγῖδι. Ἀλλὰ πλὴν τῶν διερμηνευτῶν ἀναγκαίως ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι δημόσιοι λειτουργοὶ διεξάγοντες τὰ διοικητικὰ καὶ οἰκονομικὰ πράγματα τῶν ξένων τούτων, οἵτινες ἐν τῇ ἐπισήμῳ γλώσσῃ ἐκαλοῦντο ἔτι, ὡς πάλαι ποτέ, *βάρβαροι*. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Σταυράκιος τῶν 3 ἄλλων σφραγίδων, ὧν ἐνταῦθα καὶ *λογοθέτης τῶν οἰκειακῶν*, ἤτοι ἐπιμελητὴς τῆς αὐτοκρατορικῆς περιουσίας ὃν δυνάμεθα ἴσως νὰ ὀνομάσωμεν προσφυέστερον ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου Ὑπουργόν. Μία τῶν σφραγίδων τοῦ Σταυρακίου φέρει ῥητῶς· *Δός, κύριε, ἀνώνην*, ὅ ἐστι τὸν μισθόν. (Archives de l' Orient Latin, Tome 1, 1881, σελ. 679—703).

Δ'. Ὀλίγαι λέξεις περὶ τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἱστορίας τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου (Geschichte des Levantehandels im Mittelalter) **ὑπὸ Βιλιέλμου** Heyd, *1889 τόμοι 2*.

Ἡ ἱστορία δὲν εἶναι ἔργον προχείρων τινῶν αὔτη μελετῶν· εἶναι ἀληθὲς μνημεῖον ἐσαεί, ἐν τῷ ὁποίῳ περιελήφθησαν, κατετάχθησαν καὶ διηυκρινήθησαν πᾶσαι αἱ ἄχρι τοῦδε γενόμεναι μερικαὶ ἔρευναι περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τῆς μεγάλης τῶν ἐθνῶν μεταναστεύσεως μέχρι τῆς εὑρέσεως νέας πρὸς τὴν ἀπωτάτην Ἀνατολὴν ὁδοῦ διὰ τοῦ περίπλου τῆς Ἀφρικῆς. Ἀλλ' ὁ Heyd ἰδίως ἐνδιατρίβει περὶ τὰς τέσσαρας τελευταίως τοῦ μέσου αἰῶνος ἑκατονταετηρίδας, ἤτοι περὶ τοὺς χρόνους τῶν Σταυροφοριῶν. Προτάσσει μὲν ὡς *Πρώτην περίοδον* τὴν ἱστορίαν τῶν ἐξ προηγουμένων, ἤτοι τῆς 6, 7, 8,9,10 καὶ 11, διὰ τὴν ἔλλειψιν ὅμως εἰδήσεων δαψιλεστέρων ἡ πρώτη αὕτη περίοδος ἐκτίθεται ἐπιτομώτατα. Ἐκ τῶν 1300 περίπου σελίδων τῶν δύο τόμων 1180 πραγματεύονται περὶ τῶν τεσσάρων ὑστέρων ἑκατονταετηρίδων, μόνον δὲ 145 περὶ τῶν ἐξ προτέρων. Καὶ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ἐκ τῶν 145 τούτων σελίδων τὸ τρίτον μόλις διεξέρχεται τὰ κατὰ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Βυζαντίου, τὰ δὲ λοιπὰ δύο τρίτα ποιοῦσι λόγον περὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἀράβων, τῶν Ἰουδαίων, τῆς Ρωσίας, Σκανδιναυίας, Γερμανίας, Μεγάλης Βρεταννίας, Γαλλίας καὶ Ἰταλίας. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διατί οὐδὲν ἔλαβον ἀφορμήν, ὡς ἐκ τῆς νέας ταύτης συγγραφῆς, νὰ προσθέσω εἰς ὅσα διέλαβον, ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει, περὶ τῆς ἐμπορίας τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους μέχρι τῶν σταυροφοριῶν.

Περὶ τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Ἀγγέλων, ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι ὁ Heyd ἔγραψε πλειότερα (Περίοδος δευτέρα, τόμ. Α' σελ. 208—291), ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἱστορεῖ μᾶλλον τὰ κατὰ τὰς ἰταλικὰς ἀποικίας, αἵτινες τότε ἱδρύθησαν ἐντὸς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους. Ἐκ τῶν σχέσεων τῶν ἀποικιῶν τούτων πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν ἐμνημόνευσα ἤδη, ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει, ὅσα ἦτο ἀπαραίτητον καὶ δυνατὸν νὰ περιληφθῶσιν ἐν Ἱστορίᾳ ἥτις κύριον σκοπὸν προέθετο τὴν ἀφήγησιν τῶν περιπετειῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ οὐχὶ δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ξένων ἱδρυμάτων. Ὅθεν οὐδὲ εἰς τὰ περὶ τῶν ἰταλικῶν ἀποικιῶν ἐπεχείρησα ἀνάπτυξίν τινα ἐν τῇ παρούσῃ ἐκδόσει.

Περὶ μιᾶς μόνης γνώμης τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ἀνατολικῆς ἐμπορίας θέλω εἰπεῖ ἐνταῦθά τινα. Ὁ Heyd ψέγει τοὺς ἕλληνας ἐμπόρους ἐπὶ ὀλίγῳ ἐπιχειρηματικῷ πνεύματι, βεβαιῶν ὅτι εὐκολώτατα ἠδύναντο νὰ μεταφέρωσιν ἀθρόα τὰ προϊόντα τῆς ἀνατολικῆς βιομηχανίας εἰς τὰς πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἧς ἐκυριάρχει τότε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία, εἰς Βᾶριν, εἰς Νεάπολιν, εἰς Ἀμαλφιν καὶ ἐκεῖθεν νὰ συνάψωσιν ἐπικερδεστάτας ἐμπορικὰς συναλλαγὰς πρὸς ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν· ἀντὶ δὲ νὰ πράξωσι τοῦτο,

περιέμενον τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων ἐκείνων νὰ ἔλθωσιν εἰς τὰ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου ἐμπορεῖα τοῦ κράτους, ἵνα προμηθευθῶσι τὰ προϊόντα τῆς ἀνατολικῆς βιομηχανίας (σ. 64—65 τοῦ πρώτου τόμου).

Ὁ Heyd ἐκφέρει τὴν ἀπόφανσιν ταύτην ὡς αὐταπόδεικτον· ἀλλ' εἶναι ἆρά γε τοσοῦτο βέβαιον ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔμποροι, σταυρώσαντες τὰς χεῖρας, περιέμενον τοὺς Ἑσπερίους νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν Ἀνατολήν; Ἡ κάτω Ἰταλία, καταχτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ὀργανωθεῖσα ἐπὶ Ἰουστίνου Β' ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι, διετέλεσε βεβαίως ἐν τῇ 7 καὶ ἐν τῇ 8 εἰρηνεύουσα κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ εὐημεροῦσα. Συγχρόνως ὅμως ἡ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἀδρίου μητρόπολις τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ διήρχετο διὰ κρίσεως δεινοτάτης, καταπολεμουμένη μέν, ἐπὶ ἔτη τριακόσια, ὑπὸ Περσῶν, Ἀράβων, Ἀβάρων, Βουλγάρων καὶ Σλαύων, στερηθεῖσα δὲ τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν, τὰν Μεσοποταμίαν, οὐκ ὀλίγα τμήματα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τὴν μεταξὺ Αἵμου καὶ Ἴστρου χώραν καὶ πολλὰ διαμερίσματα τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Αὐτὴ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκινδύνευσε τρὶς νὰ περιπέσῃ εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων, οἵτινες ἢ ἐκυρίευσαν ἢ ἐδήωσαν ἐπανειλημμένως πολλὰς νήσους καὶ παραλίας καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν Θεσσαλονίκην. Καὶ ὅμως, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἕλληνες ἔμποροι μετεκόμιζον τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν οὐ μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἱσπανίας, καθ' ἃ ὀρθῶς λέγει ὁ Heyd ἐν σελ. 26 τοῦ πρώτου τόμου. Ἄξιον λοιπὸν ἀκριβεστέρας μελέτης ἤθελεν εἶναι, νομίζω, τὸ ζήτημα· διατί οἱ ἕλληνες ἔμποροι, ἐνῷ ἐμπορεύοντο μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἑσπερίας, δὲν ἵδρυσαν ἴδια μόνιμα καταστήματα εἰς τὰς πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας.

Κατὰ δὲ τὰς ἀκολούθους τρεῖς ἑκατονταετηρίδας, 9, 10 καὶ 11, ἀντιθέτως μετεβλήθη ἡ τύχη τῶν δύο ἐκείνων τοῦ κράτους τμημάτων. Ἡ μὲν μητρόπολις καταισχύνασα τῶν ἀντιπάλων ἀπέβη εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὰ καὶ πλουσία, αἱ δὲ ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις ὑπέστησαν συνεχεῖς σχεδὸν καὶ φοβερὰς καταστροφὰς κατὰ μὲν τὴν 9 καὶ τὴν 10 ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν, κατὰ δὲ τὴν 11 ἀπὸ τῶν Νορμαννῶν, οἵτινες ἐπὶ τέλους καὶ ὁριστικῶς ἐκυριάρχησαν τῶν χωρῶν τούτων. Τοιαύτης δὲ οὔσης ἐν αὐταῖς τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων δὲν ἔχομεν ἴσως χρείαν ἄλλων λόγων ἵνα ὁμολογήσωμεν ὅτι οἱ ἕλληνες ἔμποροι ἤθελον κάκιστα ὑπολογίσει τὰ συμφέροντα αὐτῶν ἐὰν ἐπεχείρουν νὰ ἱδρύσωσι μεγάλας βιομηχανημάτων ἀποθήκας ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ.

Εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ἀπεδόθησαν πολλάκις οὐκ ὀλίγα ἐλαττώματα, ἀλλὰ ποτὲ δὲν κατεκρίθη οὗτος ἐπὶ ἐλλείψει ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματος. Ὅτι δὲ οὔτε ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς ἦτο κατὰ τοῦτο πέρα τοῦ δέοντος περιεσκεμμένος μαρτυροῦσι γεγονότα πολλά. Αὐτὸς ὁ Heyd ὁμολογεῖ (σελ. 61 τοῦ Α' τόμου) ὅτι οἱ τότε ἔμποροι ἡμῶν δὲν περιώριζον τὰς κερδοσκοπικὰς αὐτῶν ἐργασίας εἰς μόνα τὰ προϊόντα τῆς ἰθαγενοῦς βιομηχανίας. Καὶ ἀφοῦ οἱ Ἄραβες ἐγένοντο κύριοι τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας οἱ ἡμέτεροι ἀπερχόμενοι εἰς τὰς πόλεις ταύτας παρελάμβανον ἀπὸ τῶν Ἀράβων τὰ βιομηχανήματα τῶν ἀνατολικωτέρων χωρῶν καὶ μετεκόμιζον αὐτὰ εἰς Κωνσταντινούπολιν, Θεσσαλονίκην καὶ Χερσῶνα. Ὅτι ἡ τελευταία αὕτη πόλις ἦτο τὸ κυριώτατον εἰσαγωγικὸν καὶ ἐξαγωγικὸν ἐμπορεῖον τοῦ κράτους ὡς πρὸς τὰς πρὸς βορρᾶν τοῦ Εὐξείνου χώρας ἔλαβον ἀφορμὴν καὶ ἐγὼ νά το εἴπω ἐν κεφ. ΣΤ' βιβλ. Θ' τοῦ τρίτου τόμου τῆς Ἱστορίας μου. Ἀλλὰ τὴν τρανοτάτην ἴσως ἀπόδειξιν τοῦ τολμηροῦ πνεύματος οὗ ἐνεφορεῖτο τὸ ἐμπόριον τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ παρέχουσιν ἡμῖν οἱ Παυλιανῖται, περὶ ὧν ἐπανειλημμένως ἐλάλησα ἐν κεφ. Γ' καὶ ΣΤ' βιβλ. Ι' τοῦ τρίτου ὡσαύτως τόμου.

Κιονόκρανον τῶν μεγάλων κιόνων τῆς Ἁγίας Σοφίας

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Εν σελ.	37 (ὑπὸ τὴν εἰκ.)	γραπτέον	Schlumberger
»	97 »	»	'Αβδοὺλ-'Αζίζ
»	103 »	»	(Μικρογραφία ἐν Κώδ. Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης Βενετίας)
»	140 »	»	*'Η Θεοφανὼ φυγαδεύουσα ἐντὸς κοφίνου τὸν 'Ιωάννην Τσιμισκῆν κατὰ τὴν νύκτα τῆς δολοφονίας τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ* (Μικρογραφία ἐν Κώδ. 'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης Μαδρίτης)
»	155 »	»	κιονόκρανα
»	179 στίχῳ 35-36	»	τῆς βασιλόπαιδος "Αννης, ἀδελφῆς τῆς εἰς τὸν "Οθωνα Β' τῆς Γερμανίας ἐκδοθείσης Θεοφανοῦς
»	180 » 4	»	ἐν τῷ ἄνω εἰρημένῳ
»	185 (ὑπὸ τὴν εἰκ.)	»	'Ο Σκληρός
»	213 »	»	(Μικρογραφία ἐν Κώδ. Σκυλίτζη 'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης Μαδρίτης)
»	214 »	»	*Μιχαὴλ Ε' ὁ Καλαφάτης* (Μικρογραφία ἐν Κώδ. Biblioteca Estense Μοδένης)
»	218 »	»	(Μικρογραφία ἐν Κώδ. τῆς Biblioteca Estense Μοδένης)
»	226 στίχῳ 26	»	ἀστὴρ ἐν τῇ βουλῇ (ἐν τῷ βουλεύεσθαι)
»	226 (ὑπὸ τὴν εἰκ.)	»	*Ρωμανὸς Γ' 'Αργυρός* (Μικρογραφία ἐν Κώδ. τῆς Biblioteca Estense Μοδένης)
»	227 »	»	*Μιχαὴλ ϛ' ὁ Στρατιωτικός* (Μικρογραφία ἐν Κώδ. τῆς Biblioteca Estense Μοδένης)
»	231 »	»	(Μικρογρ. ἐν Κώδ. Biblioteca Estense Μοδένης)
»	245 »	»	» » » » » »
»	246 »	»	» » » » » »
»	247 »	»	» » » » » »
»	255 »	»	τοῦ *ὁσίου Λουκᾶ* (οὐχὶ τοῦ ἁγίου Λουκᾶ, τοῦ Εὐαγγελιστοῦ)
»	271 »	»	κτήτωρ τῆς Μονῆς
»	298 σημ. 1 στίχῳ 3	»	*καὶ τὴν ἀμοιβαίαν σχέσιν τῶν ὀνομάτων*
»	303 » 1 » 1	»	μετὰ ἢ ἄνευ τοῦ ἵνα (Κύριε, ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν σοι τὸ Πάσχα (Μᾶρκος) καὶ τοῦ χρείαν ἔχεις ἵνα τίς σε ἐρωτᾷ· πρβλ. τὸ τοῦ Ξενοφῶντος Βούλει σκεψώμεθα;)

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

'Εν σελ.	6 (ὑπὸ τὴν εἰκ.)	γραπτέον	*'Ιωάννης Β' Κομνηνὸς καὶ ὁ πρωτότοκος υἱὸς αὐτοῦ 'Αλέξιος Κομνηνός* (Μικρογραφία ἐν Κώδ. τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης)
»	12 » » »		(Μικρογραφία ἐν Κώδ. τῆς Biblioteca Estense Μοδένης)
»	19 » » »	»	('Εθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων)
»	64 σημ. 1 στίχῳ 11	»	οὐδαμοῦ οὐδέποτε ἀναφέρεται τὸ ὄνομα 'Αλέξιος
»	65 » 1 » 28	»	εἰς τὰ ὑμέτερα λατινικά
»	86 » 2 » 9	»	τῷ 1106
»	87 » 1 τέλος	»	πατριάρχην
»	111 » 1 στίχῳ 17	»	ἐκ τοῦ λατ. caesar' c'sar

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ
ΕΙΚΟΝΩΝ, ΧΑΡΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Εἰκόνες ἐντὸς κειμένου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Εἰκόνες ἐκτὸς κειμένου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Χάρται καὶ διαγράμματα ἐντὸς κειμένου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Χάρται καὶ διαγράμματα ἐκτὸς κειμένου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ. - ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Πολίτευμα. Διοίκησις. Χρηματικοὶ πόροι. Στρατός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Οἱ πρῶτοι βασιλεῖς τῆς μακεδον. δυναστείας Βασίλειος Α'.—Λέων ΣΤ'.—Κωνσταντῖνος Ζ'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἀκμὴ μακεδ. δυναστείας. Ρωμανὸς Β'. —Νικηφόρος Φωκᾶς. Ἰωάννης Τσιμισκῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἀκμὴ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Παρακμὴ καὶ κατάλυσις τῆς δυναστείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ′

Ὑλική, ἠθικὴ καὶ ἐθνολογικὴ κατάστασις ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ – ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Τὰ μεταξὺ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ καὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἀλέξιος Κομνηνός. Προμηνύματα τῆς πρώτης σταυροφορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Ἀλέξιος Κομνηνός. Πρώτη σταυροφορία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Ἰωάννης Κομνηνός. Μανουὴλ Κομνηνός. Δευτέρα σταυροφορία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄

Οἱ Ἄγγελοι. Τρίτη σταυροφορία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Οἱ Ἄγγελοι. Τετάρτη σταυροφορία. Κατάλυσις τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.